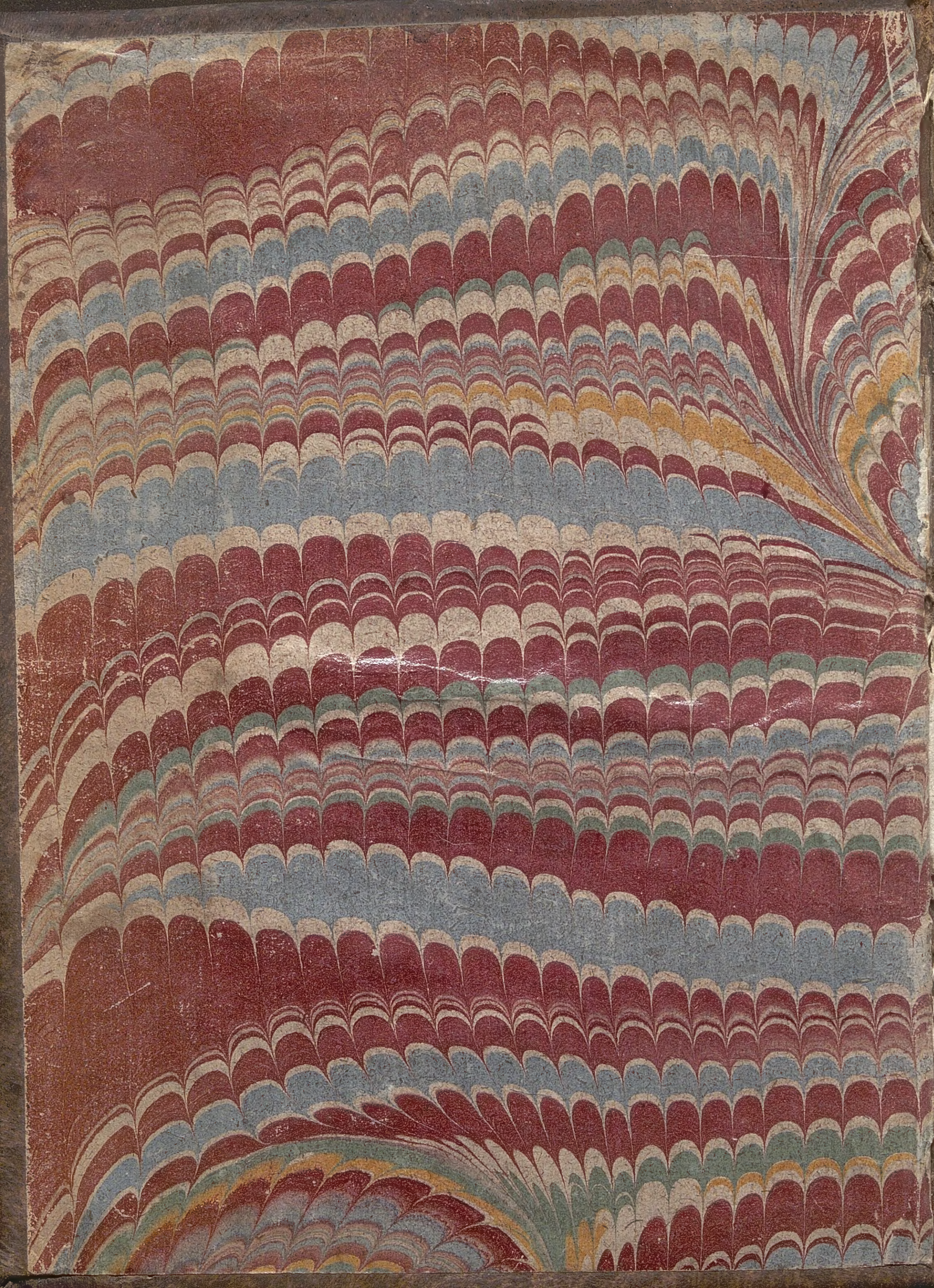

BIBLIOTECA · DEL · DUQUE · DE · OSUNA

~~40~~ 50. ~~22=5.~~ C ~~33=2~~.19-6.

Costo ~~36~~

ARISTOTELIS STAGIRITÆ
DE REPVBLICA LIB. VIII,
Interprete & Enarratore.

IO. GENESIO SEPVLVEDA CORDVBENSI.

Quibus iam adiecti sunt.

KYRIACI STROZAE DE REPVB. lib. duo: videlicet,

NONVS ET DECIMVS,

Græcè conscripti, nunc ab eodem Stroza latinitate donati.

[redacted] [redacted]

COLONIAE AGRIPPINAE,
In Officina Birckmannica sumptibus Arnoldi Myli
ANNO CIↃ. IↃCI.
Cum gratia & priuilegio Sac. Cæs. Maiestatis.

AD PHILIPPVM HISPANIARVM PRINCIPEM IO. GENESII SEPVLVEDAE IN LIBROS ARISTOTELIS DE REP. A SE CONVERSOS ET ENARRATOS, PRAEFATIO.

VI de scientiarum doctrinarumq́; comparatione disserunt, Princeps clarissime Philippe, horum vt arbitror, nemo qui quidem via & ratione philosopharetur, dubitauit in earum genere, quæ res agẽdas attingunt, ciuili facultati tribuere principatũ. Quæ licet pateat latissimè, & ad omnem moralem doctrinam pertineat, propriè tamen hæc esse intelligitur, qua reges & principes viriq́; prudentes instructi, leges condunt, & regna respublicasq́; gubernant, vt Plato docet, qui eandem solet modo ciuilem, modo regiam facultatem nominare. Hanc Aristoteles octo libris qui Politica, hoc est de Rep. inscribuntur, complexus est: atque ita persecutus, vt nihil ad summam prudentiam atq; doctrinam reliqui fecisse videatur. Nam primum vt via & ratione commentatio procedat, diligenter de domo & domestica facultate, quæ græcè dicitur Oeconomica, simulq́; de paranda rei familiaris multiplici ratione disputat, & quæ sit naturalis, quæ artificiosa, quæ honesta, quæ turpis, quæ naturæ quoq; inimica, declarat. Deinde cũ tres sint status Reip. qui iure laudãtur, Regnum, Status optimatum, & quæ cõmuni vocabulo Respublica dicitur, quomodo eorum quisq; constituatur, & per mores ac instituta cõseruetur, & quibus rebus vicissim pereat & labefactetur, diuina quadã facultate persequitur: quod idem facit in tribus alijs generibus, tyrannide, paucorũ potentia, & statu populari, quæ aberrationes, & quasi peccata rerum publicarum appellat, vt harum turpitudine, atque incommodis explicatis, & artibus, ac dolis quos ad eas instituendas & conseruandas callidi homines adhibere solent expositis, contrariarum honestas & commoditates sint notiores. Ac eisdem omnifariam consulendi, & cupidorum hominum & in bona repub. rebus nouis studentium conatibus & fraudibus occurrendi ratio

magis intelligatur, tum de ratione legum ferendarum, deque earum diuersitate & iustitia, quæ cuique Reipub. sint salutares, quæ vicissim perniciosæ, quæ planè ac simpliciter iustæ, quæ pro ratione status constituti, diuinitus edisserit. Nec enim in eis quæ diximus omnibus tradendis & explicandis, ieiuna oratione & aculeatis contortisq; conclusiunculis vsus est, vt minuti quidam philosophi solent, sed per magnam copiam & sermonis vbertatem omnia mirabili quadam & varia doctrina, præceptisque ad omne virtutum genus, ipsamque vitam beatam pertinentibus refersit tanto ingenio, tantaq; solertia, vt in magna optimorum præceptorum frequentia nihil ferè tradat, in quo ad certissimam rationem non addat clara principum, gentium, ac rerump. in vtranque partem exempla, sæpe ex reconditis historijs sumpta, altissimeq; ex vetustate repetita. Hæc cum ita sint, factum est tamen, nescio qua fortunæ siue temporum iniuria, vt tam præclarum opus interpretatione latina, quæ quidem iure nominetur, in hunc vsque diem penè caruerit. Vix enim eos in numero interpretũ habendos puto, qui verbum verbo inepta quadam fidelitate reddunt: nec si quis parum in philosophia & Aristotelica doctrina exercitatus, pleraque loca perperam, vt talibus necesse est, & præter auctoris sensum conuertat. Non dico si rudi hoc incultaq; oratione faciat, sed etiam si se disertum esse profiteatur, cuius hominum generis ineptiæ cum aliena inuadunt, solent esse magis insignes. Cum igitur huius diuini de repub. operis cõmodiorem interpretationem animaduerterem à plerisq; non sine magna causa desiderari, otium ad conandum, si quid aptius hac in parte mea cura & opera posset efficere, quod ad publicam studiosorum vtilitatem pertineret, iam diu mihi dari cupiebam: idq; multis viris grauibus, & philosophiæ studiosis cohortantibus, propter quandam scilicet de studijs meis opinionem, quam se percepisse dicebant ex quibusdam eiusdem philosophi libris, quos Bononiæ, Romæq; in mea viginti duorum annorum Italica peregrinatione latinitate donaueram. Conuerteram enim duos de ortu & interitu libros: quatuor Meteorologiæ: quorum alteros ad Hadrianum Pontificem Max. alteros ad Carolum Cæsarem Imperatorem inuictissimum patrem tuum misi, & libellos illos ad animantium naturam pertinentes, qui vulgo parui naturales nominantur: præatereaq; Clementis Septimi Pontificis maximi voluntate ac iussu, doctissimam Alexandri Aphrodisiensis in duodecim Aristotelis de prima philosophia libros enarrationem. Quæ cuncta opera iam pridem emissa, in lucem prodierunt. Sed cum optatum otium, de quo dixi, diu mihi necessariæ occupationes, & alia suscepta studia denegassent, nactus aliquando nonnihil laxamenti, negotium suscepi, & Aristotelis de Repub. libros non solùm è græco in latinum sermo-

nem

nem veterum & castigatorum exemplarium fidem secutus conuerti, sed eorum impeditißima quæque loca breuibus scholijs expedienda enarrandaq́; curaui. Quod opus ad te mitto, eo maiore cura studióq́; elucubratum, vt quæ nostrum est, hac quoq; parte te dignum exeat in manus hominum. Neq; uero mihi interpretanti concilium fuit, vt sententias solùm more paraphrastis exprimerem, sed vt vetere meo instituto, verba etiam quantum ratio latini sermonis pateretur consectarer. Nec enim meus esse, dum aliena interpretor, nec in Aristotele exprimendo Ciceronianus magis quam Aristotelicus videri volo. Magni enim refert Græcos rhetores, aut historicos, latine reddas: quorum est vt splendida & ornata oratio, sic verbis popularibus composita, perspicua & simplex, & ad popularem sensum accommodata: an philosophos, præsertim Aristotelem, qui licet virili quadam elegantia & proprietate excellat, tamen vt res tractat obscuras & vulgo ignotas, sic verbis sæpe necessario vtitur nouis, aut populo inauditis, cæterisq́; doctis etiam hominibus inusitatis. Et quod veteres etiam annotarunt, obscuritatem interdum affectat, ne philosophia contemnatur, si tardis aut pigris hominibus optimarum rerum cognitio sine labore contingat. Et dubias orationes ex industria facit, quæ in varios sensus trahi poßint. Quas si quis interpres in singulos contrahat, ineptißime faciat, ablata ingenijs iudicandi libertate, quæ non aliter relinquitur, quam si verba etiam interpres latina, tamen non barbara fidelitate consectetur: & quam erat græcè, tam multiplicem orationem latinè relinquat. Quæ difficultates faciunt vt sæpe interpres non poßit Aristotelicus esse, & idem Ciceronianus, quamquam ego satis Ciceronianus mihi esse viderer, si quod elaboraui fuissem assecutus, vt in hoc scribendi genere, plana & perspicua, quantum res patitur, oratione vterer. Res enim de quibus philosophi disserunt, vt Cicero ipse tradit, dicere ornate velle, puerile est: planè & perspicuè expedire posse, docti & intelligentis viri. Idemq́; Cicero alio in loco. Dialecticorum, inquit, verba nulla sunt publica, suis vtantur: & id quoque commune est omnium fere artium: aut enim noua sunt rerum nouarum facienda nomina, aut ex alijs transferenda. Quod si Græci faciunt qui in his rebus tot iam sæcula versantur, quanto id magis nobis concedendum est, qui hæc nunc primum tractare conamur? Quæ Ciceronis præcepta satis superq́; declarant, qualis esse debet oratio philosophi Ciceroniani, plana scilicet & dilucida, ab omni fuco aliena, & res suis nominibus more philosophorum appellans, vt ens exempli gratia, essentia, species & qualitas, & similia non magis refugiat, quàm qui de agricultura scribit porcas dicere, & liras atque lirare, quæ propria sunt agricolarum vocabula. Vt siquis Ioannis Scoti sententiam de relationibus explicare velit, ineptissime faciat, & pueriliter, Ci-

ceronis sententia, si verba noua quæ ille rebus nouis ætate inuentis imposuit aspernetur, & spineta uelit rhetoricis stragulis exornare. Cui simile faciunt qui Aristotelica interpretantes, de verborum ornatu magis quàm de rebus soliciti, præposteram alieno loco eloquentiæ laudem pueriliter affectant, propria interdum vocabula ineptis circuitionibus explicantes, nihil aliud quàm philosophiæ venerandam formam, & quasi faciem fuco & calamistris ineptißimè deturpantes: quorum esset tolerabilior ineptitudo, si hoc facerent saluis eius quem interpretantur philosophi sententijs: nec eas paßim pudendis lapsibus deprauarent, vt quidam nobis adolescentibus, cuius errores dicato etiam libello taxauimus: & alij postea eandem viam non magis, vt video, feliciter ingreßi. Sed redeo ad nostram horum de Repub. librorum interpretationem: de cuius editione iam mihi cogitanti, nuntiatum est duas nouas interpretationes prodiuisse ab interpretibus emissas, qui se tum disertos & vtraque lingua peritos, tum diu in philosophia exercitatos esse profiterētur. Quo nomine cum ætati nostræ de tanta felicitate gratularer, ac fore sperarem vt horum industria me reliquo labore, ac edendi cura liberaret: codices nactus cœpi diligenter latina cum græcis conferre, vt meo quoque sensu de interpretum diligentia & virtutibus iudicarem. Sed ne te teneam, non fuit longe progrediendum, vt statuerem quantum his interpretationibus tribuendum esse putarem: tantumq́ abfuit vt me à mearum lucubrationum editione deterrerent, vt fuerint potius ad edendum cohortatæ, existimantem fore vt noster hic labor Latinis philosophis tanto magis vtilis, atq; adeo necessarius esse videatur, cum pleraq; loca à nobis illustrata expeditaq́ perspexerint, in quibus noui isti interpretes parum; nisi ego magis hallucinor, videntes offenderunt: ac cæteros incurrere necesse est, qui alterutrum secuti fuerint, in tanta ductorum cæcitate. Nec ego nunc lapsus commemoro, qui possunt exemplaribus impreßis aßignari, quæ ipsi secuti sunt multis locis deprauata: sed in quibus nihil est tale, quo suam culpam transferre queāt: quod facilè (vt arbitror) perspiciet, si quis paulò modo doctior nostram cum illorum interpretationib. ad græcam Aristotelis quasi libram examinare & conferre, nostraq́ue scholia legere tanti putauerit. Non igitur dubitauimus hos Aristotelis libros de repub. à nobis conuersos ac enarratos emittere, tuoqué nomini dicare, dum te, cuius studiorum pater Carolus Augustus me adiutorem esse voluerat, colere vellem eo munere, quod esset ad studia quæ te maximè decent, ex omnibus accommodatißimum. Scio enim multos magna doctrina viros de Principis institutione, administrationequé regni libellos edidisse: tamen certum habeo, vt in reliquis philosophiæ partibus, sic in hac quæstione cæteros philosophos ab Aristotele prudentia, copia & grauitate longè fuisse superatos. Qui-

cunque

cunque igitur te tum piæ patris sapientissimi prouisio, tum diligens prudentium & optimorum virorum curæ, quos tibi ab ineunte ætate magistros morum esse voluit, in viã qua itur ad omne genus virtutis induxerint: & per eã tu pro tua maxima & præclara indole libentissime fueris progressus. Tamen hoc præclarum & prudentissimum de Rep. opus. si legere per otium non grauaberis, plurimum, mihi crede, cum ad omnem prudentiam, tum ad regiam facultatem iuuabit. Nam vt cæteras eius multas & magnas commoditates omittam, quæ sit optima Principis educatio, quæ Regis dignitas, quod munus & officium, qui finis propositus, quæ optima ratio ciuitates & populos administrandi, & se sibiq́; subiectos mortales beatos & felices efficiendi, nusquam ab aliquo philosophorum nec pari grauitate & solertia traditum reperies, nec copiosius aut vberius explicatum.

Vale.

ARISTO-

[1] ARISTOTELIS DE REPVBLICA LIBER PRIMVS,

Interprete & enarratore IOANNE GENESIO SEPVLVEDA CORDVBENSI.

CAPVT I.

VVM 1 omnem ciuitatem societatem quan-
1. dam esse, 2 omnémque societatem boni cuiu-
2. spiam causa constitisse, videamus, (omnia
nanque eius 3 quod speciem boni præfert gra-
3. tia, omnes agunt) dubitari non potest, quin o-
mnes societates ad bonum aliquod spectent,
sed ea maximè, & ad id quod in bonis princi-
patum tenet, quæ cunctarum est facile prin-
ceps, & 4 alias omnes complectitur: hęc autē est ciuitas appellata, ci-
uilisque communitas. Errant igitur, qui ciuilem, & regium homi-
4. nem, itemq; patrem familias, & dominum, eūdem esse putant, dum
eos interesse non specie, sed multitudine & paucitate differre exi-
stimēt: vt si paucis pręsit, dominus esse intelligatur: si pluribus, pa-
ter familias: si pluribus etiam nunc, ciuilis, aut regius: quasi magna
domus nihil differat à parua ciuitate. Nec illud sit discrimen in-
ter ciuilem & regium, quod rex esse intelligatur, 5 cum ipse præ-
5. est: ciuilis, cum pro 6 rationibus huiusmodi doctrinæ, modò pręest,
6. modò paret imperio. Hęc autem non esse vera planius fiet, si pristi-
nam 7 differendi rationem in hac quoque disputatione tenueri-
7. mus. Nam vt in cæteris rebus necesse est compositum vsque ad in-
composita secare, (hæc 8 enim sunt totius partes minimæ) sic intu-
8. entes ea, ex quibus ciuitas consistit, horum inter se discrimina cla-
rius perspiciemus: & 9 si dicta singula ad artem & præcepta reuoca-
9. ri possunt, non latebit. Siquis igitur ab initio res quomodo nascan-
tur intueatur, vt in cæteris rebus, sic optimè in his ea ratione philo-
sophabitur. Primùm 10 igitur omnium marem & fœminam, quo-
10. rum alter alterius indiget societate, copulari necesse est procrean-
di causa: idque non consilio, sed natura, quemadmodum in 11
11. cæteris animantibus, & stirpibus vsu venit, quibus natura insi-

tus

tus est appetitus alterum sui simile relinquendi. Sed eos consociari
necesse est salutis causa, quorum alter natura præest, alter paret:
præest autem natura, ac dominus natura est, qui valet intelligentia
12 præuidere: qui verò corpore hæc 13 facere potest, is subiectus 12. 13.
est atque natura seruus. quo fit vt idem domino seruóque condu-
cat: itaque fœmina & seruus distincti sunt natura. Nihil enim natu-
ra simile facit 14 gladio Delphico, quem fabri ærarij faciunt ob in- 14.
opiam: sed vnum ad vnum. nam ita demum optimè perficitur in-
strumentum quodque, si non pluribus, sed vni duntaxat operi ser-
uiat. Cæterum apud 15 Barbaros mulier & seruus eodem habentur 15.
loco: propterea quòd inter illos nemo natura tenet imperium, sed
eorum societas est seruæ, & serui. quocirca poëtæ par esse dicunt,
vt Græci Barbaris dominétur: quasi Barbarus hoc natura sit, quod
seruus. Ex his igitur 16 duabus societatibus prior est domus: recte- 16.
que Hesiodus 17 poeta dixit: 17.

Sit domus inprimis, vxorq́ue, & taurus arator.

Nam bos pauperibus pro seruo est. Societas igitur naturalis in con-
suetudinem quotidianam constituta domus est, quos 18 Charon- 18.
das ὁμοσιπύους quasi ex eodem penu viuentes appellat: Epimenides
autem Cretensis ὁμοκάπνους velut vtentes eodem foco. Prima verò
societas vsus non quotidiani gratia ex pluribus domibus constituta
vicus est Vicus autem maximè secundum naturam colonia 19 esse 19.
videtur ex domo deducta, quos quidam collactaneos vocant, fi-
liásque, natosq́ue natorum. Quocirca initio ciuitates regio impe-
rio gubernabantur, & gentes etiam nunc, propterea quòd ex regio
imperio parentibus constituebanttur. Omnis enim domus ab eo
qui maximus natu est, tanquam à rege gubernabatur, ac 20 proin- 20.
de coloniæ ob cognationem. Et hoc est illud quod Homerus ait:

Iure suos quisque, vxores, natosq́ue gubernat.

Sparsim enim, & ad hunc modum antiquitus habitabant. ita cum
homines partim etiam nunc, partim antiquitus Regibus parerent,
factum est, vt Deos quoque regio imperio gubernari omnes
homines dicant, qui Deorum vt formas, sic item
vitas suis esse similes arbitra-
bantur.

Io. Genesij Sepulueda

SCHOLIA IN LIBRVM PRIMVM ARISTOTELIS de Republica. CAPVT I.

VM statuissemus hoc Aristotelis opus de Republica à nobis è Græco in Latinum sermonem conuersum scholijs etiam breuibus enarrare: illud quoque visum est, non Latinorum ineptam cōsuetudinem imitari, minutis & inutilibus partitionibus implendi chartas, ne parum multa dixisse videantur, sed Græcorum commodiorem rationem moremqué sequi, præsertim eorum, qui non omnia, nec pluribus verbis, sed quæ obscuriora videntur, & paucis solent explicare. quanquā nos erimus hoc etiam breuiores, tum quia multa sunt quæ tam apertè & lucidè latinè reddenda curauimus, vt nihil indigeant enaratione: tum quia hæc nostra scholia vt non doctißimis philosophis scribimus, & omni humanitate perpolitis: sic nec prorsus indoctis aut tardis, quibus ad hoc tanquam iter conficiendum non modò essent expediendæ salebræ, sed vehiculum etiam molliter stratum suppeditandum. nec tamen grauati sumus locis opportunis, præsertim ad sectionum, quibus singulos libros distinguēdos putauimus, capita paucis summatim cōplecti, quæ pluribus verbis ab Aristotele disseruntur, vt hac quoq; ratione studiosorū labori consuleremus. Solēt autē cum alij Græci enarratores, tū Aphrodisiensis Alexander initio cuiuscūq; libri de authore disputare, vero an falso nomine & titulo Aristoteli tribuatur. Nā vt Homeri carminibus multi versus adulterini suppositi fuerāt, quos Aristarchus magno iudicio reiecit: sic Aristoteli multa opera falso adscripta, quæ tū ex doctrina & ratione philosophandi dignosci possunt, tū ex charactere: quæ omnia fecerūt, vt nemo (quod sciam) de hoc opere, quod Politica, hoc est de Republica inscribitur, Aristotelis esse dubitauerit: cū libros Ethicorum quidam, quorum fuit Marcus Tullius, nō Aristotelis, sed filij Nicomachi opus esse putauerint. Initiū tamen commentationis de Republica inde sumit Aristoteles, vt ciuitatem doceat, vt est omnium societatum seu communionum optima & perfectißima, sic ad optimum finem referri: itaq; diuersam esse rationem domus administrandæ ab ijs, quibus ciuitas & regnum gubernatur: & item ab ea, qua dominus seruis imperat: & has omnes inter se differre specie, non, vt Plato putauit, multitudine & paucitate subiectorum.

1 Cum omnem ciuitatem societatem quandam esse. *Quod græcè* κοινωνία *dicitur ab Aristotele, hoc interpres modò* societatem *conuertit modò* communitatem, seu communionem: *quoniam eadem est vtriusque nominis vis & intelligentia.*

2 Omnem

2 Omnem societatem boni cuiuspiam causa constitisse videamus. *Omnis, inquit, societas siue communitas propter bonum aliquem finem constituta est. Simili huic principio exorsus est libros Ethicorum* Omnis ars, & omnis disciplina bonum quoddam appetere videtur. *quod, vt obiter quorundam errorem refellamus, non est sic accipiendum, quasi omnia vnum, & idem bonum appetant, vt quidam falso putant, ad vltimum finem sũmumq́ bonũ referentes, & sic illud exponentes,* Bonum est, quod omnia appetunt: *quorũ error conuincitur eiusdẽ Aristotelis testimonio libro primo Ethicorũ Eudemiorũ, vbi sic scriptũ videmus:* Omnia, *inquit*, vnũ quoddã bonũ appetere nõ est verũ: nã suũ propriũq; bonũ res quęq; appetit.

3 Quod speciem boni præfert. *id est, quod bonum esse videtur: non enim semper homines in agendo ad bonum finem spectant, cum fallantur nonnunquam errore mentis, aut morum vitio: semper tamen agunt ad aliquid, quod bonum esse videtur spectantes. Vnde Aristoteles libro tertio de anima:* Bonum *inquit*, vel apparens bonum est appetibile.

4 Et alias omnes complectitur. *Nam cum multæ sint societates, vt domus & vicus, omnes complectitur* ciuitas, *seu ciuilis communitas.*

5 Cum ipse præest. *Cum ciuitatem aut populos suo arbitratu moderatur: Nam cum ex præscripto legum respublica geritur, non tam qui tenet imperium præesse siue imperare dicitur, quàm leges, vt est in tertio huius operis libro cap. xij. Designat autem hoc in loco Platonem, à quo hæc traduntur in libro, qui* Ciuilis *inscribitur.*

6 Pro rationibus huiusmodi doctrinæ. *id est, ciuilis facultatis.* Rationes *autem & leges variæ, tum imperandi, tum imperio parendi: pro ratione reipublicæ multis in locis explicantur in hoc opere.*

7 Si pristinam disserendi rationem. *si qua via & ratione in cæteris operibus solemus, hoc quoq; in loco philosophabimur. Similibus verbis & sensu vsus est in huius libri capite sexto. Solet enim Aristoteles in omnibus ferè disputationibus à primis principijs rerũ, quas tractãdas suscepit, exordiri: vt in libris de physico auditu à* materia *&* forma *naturalẽ doctrinã exorditur. & de animalibus disputaturus, prius de* anima *differit, & partib. animalis.*

8 Hæc enim sunt totius partes minimæ *Nam totum potest in partes compositas diuidi, vt animal in caput, pectus, atque pedes: & hæ rursus in alias, donec ad prima elemẽta, quæ minimæ, id est simplicissimæ partes dicũtur. Sic ciuitas in vicos diuiditur: vicus in domos, domus in marẽ, fœminã, & singulares homines, qui partes sunt incõpositæ, nõ quidẽ simpliciter, & quatenus sũt res naturales, sic. n. suas habet partes, vt cætera animalia, sed quatenus sũt ciuitatis partes: caput. n. aut brachiũ, ciuis nõ est, nec dicitur pars ciuitatis.*

9. Si dicta) *quæ pertinent ad Regem, ad ciuilem hominem, ad dominũ, & patrem familias. nam de his singulis separatim præcipit, ad artemq; singula refert.*

10. Primum igitur omnium. *Hucusq; præfatus iam, vt doceat quid ciuitas sit, eandémq; declaret natura constare, & homines, duce natura viuendi causa dum alter alterius ope indiget, in vnum locum vnámque societatem conuenire, prius differit de partibus ciuitatis, domo, & vico: porro quia domus perfecta ex liberis seruisq; constat, scilicet ex marito & vxore, patre & filijs, domino & seruis, has omnes societates natura conuenire docet, & vicum eodem modo, qui domibus constat, & est tanquam colonia ex domo naturaliter deducta. Ita cũ ciuitas ex vicis domibusque constet, sitq; finis dictarũ omnium, societatem & communionem fieri tradit, vt ciuitas multo etiam magis natura consistit, cum sit finis illarum: natura enim cuiuscunque rei in fine ipsius maximè sita est atque cernitur.*

11. In cæteris animantibus & stirpibus.) *Non est hoc referendum ad copulationem maris & fœminæ, licet in quibusdam arborum generibus simile quiddam fieri notetur, & mas in ipsis atque fœmina nominentur: sed ad appetitum procreandi, qui communis est stirpibus, hoc est plantis cum animalibus: quoniam appetitus naturalis, non ratio & consilium, virum cum muliere coniungit. Vt autem virum & fœminam appetentia naturalis consociat, sic salutis ratio dominum natura, & natura seruum coniungit. Nam mutuo adiumento viuere possunt, & vtriusque saluti consulere. Itaque vtriusque commoditas & salus in eo consistit, vt alter imperet, alter faciat imperata, pro adiumentis, quibus instructi sunt à natura. Dominus enim ingenio solertiáque ualet, seruus viribus corporis.*

12. Intelligentia præuidere. *Futura & consentanea, & vtilia prospicere: quod pertinet ad prudentiam.*

13. Hæc facere.) *Quæ dominus facienda esse præuiderit, atque imperauerit.*

14. Gladio Delphico.) *Gladius delphicus erat ferreum instrumentũ multis vsibus accommodatum, qualia nũc circunferuntur, quæ simul gladij, simul styli sunt & acus, & item limæ.*

15. Apud Barbaros.) *Græci cæteras omnes nationes Barbaros nominabant: quæ distinctio licet propriè ad sermonem initio referretur, tamen quia Græci omnium humanissimam suam gentem esse putabant, consuetudo inualuit vt appellatione Barbarorum incultos & inhumanos significarent.*

16. Ex his duabus societatibus.) *Quarum altera est, viri, & vxoris: altera domini & serui: prior est domus, id est, quæ constat viro & vxore.*

17. Hesiodus poeta. *in opere quod inscribitur ἔργα καὶ ἡμέραι.*

18 Quos

18. Quos Charondas. *Catanensis hic fuit, quæ ciuitas est in Sicilia, qui libro secundo inter legum latores nominatur. Epimenides autem Cretensis, quo adiutore in condendis legibus Solon vsus fuisse traditur, & à nonnullis inter septem sapientes nominatur.* Collactaneos *interpres conuertit, quod græcè est, ὁμογάλακτας, quasi eodem lacte vtentes, id est ab eadem stirpe procreatos.*

19. Colonia. *propriè intelligitur, cum ex aliqua ciuitate, nimiaq; multitudine pars deducitur ad alteram vrbem siue oppidum incolendum. Vt Corduba colonia fuit Romanorum Patritia cognominata, propterea quod in eam nobiles tantum, & patritij deducti fuerunt. Cuius simile est, cum ex vna domo redundante altera prodit, & item plures, quæ vicum efficiunt.*

20. Ac proinde coloniæ. *Qua ratione domus, quæ regio imperio ab eo, qui est natu maximus gubernatur, eadem colonia; id est quilibet vicus, qui est tanquã colonia domus, ab eo qui est natu maximus administratur, quasi à rege: propter cognationem domorum, quæ ad vnum principum refertur: Quod fit etiam nunc in Italia, præsertim in ea parte, quæ nũc dicitur* Lombardia, *antiquitus* Gallia Cisalpina, *& maximè inter plebem rusticanam. Fit enim sæpe vt quaternæ, & quinæ, & interdum plures domus cognatorum à singulis natu maximis velut regio imperio gubernentur.*

CAPVT II.

Complurium 1 autem vicorum perfecta 2 consociatio ciuitas 1. 2.
est, quæ iam ad omnis propemodum copiæ finem peruenit, quæ
cum 3 viuendi gratia fiat, tum 4 recte viuendi gratia cõsistit. Ita cũ 3. 4.
priores consociationes per naturam ineantur, efficitur, vt ciuitas omnis natura consistat. 5 Hæc enim est illarum finis: natura verò finis est: 6 qualis enim res quæq; est generatione perfecta, talem esse 5. 6.
dicimus eius naturam, vt hominis, equi, atque domus. Præterea, id cuius gratia cætera fiunt, finisque, res optima est: copia verò & finis est, & res optima: quo planum fit, ciuitatem natura consistere,
7 & hominem natura esse ciuile animal. Et 8 qui non fortuna, 7. 8.
9 sed natura alienus est à ciuitate, hũc 10 aut improbũ esse aut homi 9. 10.
ne præstantiorem. 11 Vt qui ab Homero per cõtumeliam dicitur: 11.

Iure, tribuq; domoq; carens.

Nam simul ac talis quisq; natura est, bellãdi cupidus est: 12. 13 ve- 12. 13.
lut expers cõiugij, vt 14 in volucribus. Homo autẽ animal est omni 14.
ape, omnique animante gregali ciuilius: quod hinc intelligi potest, quoniã natura, quæ 15 soli ex animantibus homini sermonem tribuit, nihil (vt sæpe diximus) facit frustrà. Vox igitur quoniam 15.

doloris ac iucunditatis est nota, cæteris quoq; animantibus data est. Hactenus enim ipsorum natura processit, vt molesti atq; iucundi sensum habeant, & hæc inter se significare queant. Sermo verò datus est homini ad vtile & inutile, ac proinde iustum & iniustum declarandum. Hoc enim præcipuum datum est homini præ cæteris animantibus, vt solus boni & mali, iusti & iniusti, & cęterorum sensũ
16 habeat. 16 quarum rerum cõmunio, domum ciuitatemq; facit. Ve-
17. runtamẽ 17 ciuitas, quàm domus, & quisq; nostrũ prior est natura: nam totum necessariò prius est parte: quoniam si totum pereat, nec
18 pes erit, nec manus, pręter quàm 18 nomine tenus: vt siquis lapidea quæ est, manum vocet: huic enim similis fuerit emortua manus. Cuncta verò opere, ac potestate definiuntur. Itaq; cum talia esse desierint, non eadem esse dicenda sunt, sed idem nomen sortita. Ciuitas igitur & natura est haud dubiè, & cuiq; nostrũ antecedit. Si enim quisq; separatus sibi nõ sufficit, perinde se nimirum habebit in totum, ac cęterę partes. qui verò esse in societate nequit, aut nihilo indiget propter copiam, is pars ciuitatis non habetur. itaq; aut bestia est, aut deus. Omnes igitur homines in hãc societatem natura sunt propensi: quam qui primus constituit, is auctor extitit maximorum bonorum. Vt enim homo perfectionem nactus, animãtium est optimus: sic cum à lege iustitiaque discessit, omniũ pessimus habetur. Importunissima est enim armata iniustitia. at homo prudentia &
19. virtute armatus est à natura, 19 quibus maximè potest in res cõtrarias vti. Itaq; impiè nefarius atque immanissimus absq; virtute fit: &
20. 21. in venerem & gulã turpissimus. 20 Iustitia verò res est ciuilis. 21. Ius
22. enim ordo est ciuilis communionis. 22 ius autem atq; iudicium, iusti dijudicatio.

Scholia in Caput II.

1. COMPLVRIVM autem vicorum. *Explicata domus viciq; ratione, ciuitatem docet communionem esse perfectam, ex compluribus vicis conflatam, iam per se sufficiẽtem, & copiosam, nihil aut perparum indigentem, externis alienisve opibus ad vitam degendam. quæ cũ finis sit rerum natura existentium, id est domus, & vici, ipsa multo etiam magis natura consistit, cum natura cuiusque rei in fine magis cernatur. Itaque homo natura propensus est vt viuat in ciuili societate: vt indicat sermo homini à natura datus, qui solitario superuacaneus esset. A qua societate siquis abhorreat, natura hunc improbum esse ait, & seditionum, belliq; cupidum, authore Homero: cui tan-*

tum

tum tribuere solet Aristoteles in omni sermone, vt cum eius citat sententias, non hominis testimonia, sed dei cuiuspiam oracula proferre videatur.

2. Perfecta consociatio. *Non quæuis vicorum cõgregatio ciuitas est, sed* perfecta, *quæ constat ex varijs hominum ordinibus, diuitum & pauperũ: habetq́ agricolas & opifices, vt postea docebit: & copiam rerum, quæ faciunt ad vsus vitæ non solum necessarios, sed etiam liberales: hæc est enim quæ græcè dicitur* αὐτάρκεια.

3. Viuendi gratia fit. *propter vsus vitæ necessarios coguntur homines in oppidum vnum conuenire, quoniam alter alterius indiget auxilio.*

4. Rectè viuendi gratia cõsistit. *Finis eius proprius, & maximè naturalis est, vt in ipsa rectè viuatur ac liberaliter, vt ipse libro quarto declarabit.*

5. Hæc est enim illarum finis. *Ciuilis societas est finis illarum societatũ, domus scilicet, & vici.*

6. Qualis enim quisq; est. *Declarat id quod dixerat,* natura finis est: *idcirco enim natura dicitur cuiuscunque rei finis, quoniam finis cuiuscunq́ rei est, vt ad perfectionem in suo genere perueniat finita generatione. Generari autẽ & fieri res dicitur, donec augescere desinit, vt in rebus naturalibus idẽ est finis & forma. de generatione animalium libro primo cap. 1. Forma autem cuiusq́ rei perfectio eius est. Tũc igitur obtinet suam naturam, cum ad perfectionem peruenit. Nã vt est in primo libro Ethicorũ,* Vt res naturales se optimè habẽt, sic se naturaliter habent. *Puer enim quanquã sit animal rationis cõpos, tamen cum nõ habeat perfectas corporis & animæ vires, nondũ est adeptus naturã humanam, vt nũc loquimur: quippe quæ in perfectione cõsistit. Vnde idẽ Aristoteles in libro de incessu animaliũ:* Vt se *inquit,* res melius habet, sic se habet per naturam.

7. Et hominẽ natura esse ciuile animal. *Hac quoq́ ratione docet ciuitatẽ natura consistere, quòd homo natura ciuilis est, id est propensus, vt viuat cũ multis, & in ciuili communitate, vt quædam animalia natura cõueniunt, gregatimq́ viuunt, vt apes, formicæ & columbæ: quam hominis pronitatem probat sermonis argumento, qui frustrà datus esset homini à natura, si non in communitate, sed separatim ei viuendum esset.*

8. Qui non fortuna. *Vt siquis esset in solitudinem relegatus.*

9. Sed natura. *Id est pronitate naturali.*

10. Aut improbus.) *id est maleficus natura seditiosus, ac bellãdi cupidus, vt probat authore Homero, qui nono libro Iliados sic loquentẽ Nestorem facit.* Iure tribuque, domoq; carens. *Nam talẽ hominem seditiosum esse dicit.*

11. Vt qui ab Homero. *Iliados libro nono.*

12. Velut expers coniugij, vt in volucribus. *In codicibus impres-*

impreßis ab Aldo mutilatus est hic locus: in emendatiorib. verò manu scriptis, quos secutus est interpres, sic scriptum est, ἅτε περ ἄζυξ ὢν ὥς ἐν τοῖς πετεινοῖς. Homo, *inquit*, ciuilem societatem natura refugiens, aut præstantior est homine, *vt philosophi quidam, qui contemplandi causa (quæ res vitam deorum imitatur: vt ipse tradit Ethicorum libro decimo) in agros & solitudines secedebant.*

13. Velut expers coniugij.) *id est solitarius.*

14. Vt in volucribus.) *Nam in hoc genere soliuagæ sunt aues omnes maleficæ, vt aquila, & accipiter.*

15. Soli ex animantibus sermonē tribuit.) *Ex rebus à natura homini tributis, ad communitatē pertinentibus, probat hominem natura esse gregalē & ciuilem: alioqui frustrà ea fuissent ei tributa à natura, quæ tamē nihil facit frustrà.*

16. Quarum rerum.) Boni & vtilis, atque iusti. *nam propter harū rerū communionem & societatem, homines tum in domum, tum in ciuitatem vnam conueniunt.*

17. Ciuitas quàm domus, & quisq; nostrū prior est.) *Docuit ciuitatem natura consistere, hoc est per naturam homines in vnā ciuitatē cōuenire. nunc eandem natura potiorem esse declarat, quàm domum partesq; domus. Est igitur, inquit, prior, id est potior. nā perfectum prius est natura, quā imperfectū: primo de cœlo. & author rerū prius totum tanquā finem considerat, & sibi proponit, quā partes: quanuis efficiendo exordiatur à partibus.* Nā quod generatione posterius est, hoc prius est natura: *De Phy. auditu libro octauo, & Metaphy. 1.*

18. Nomine tenus.) *id est æquiuocè.*

19. Quibus maximè potest in res cōtrarias vti.) *In bonū & in malū, oppositum alibi dicere videtur: libro enim secundo magnorū moraliū,* Fieri *inquit* nō potest, vt virtute quisq; male vtatur: *quod vtiq; verū est. virtus enim, si quis ea velit in malum abuti, virtutis nomen amittit, ac eodē modo prudentia, quæ & ipsa virtus est, sed intellectualis pertinens ad intellectum practicum siue actiuū. Virtus enim aut ex virtute factū nihil esse potest, quod non habeat omnes suos numeros: hoc est res attributas, quæ vulgus philosophorum, circunstantia vocat, vt ipse docet Ethicorum libro secūdo. Sed virtus dupliciter intelligitur: vno modo propriè, vt definitur Ethicorum secūdo.* Habitus electiuus in mediocritate ad nos velata cōsistens ratione definitus. *Itaq; virtus nō est, quæ à recta ratione discedit: & hoc modo nemo potest abuti virtute in malū, & turpidinē. Altero modo impropriè habitus quidā, quo qui præditus est, facilè potest ea facere, quæ viri probi per virtutē veram*

ram faciunt. Vt abstinere à voluptatibus corporis, pecunias largiri, & pericula intrepide subire, etiam si malo id animo faciat, & ad prauum finẽ spectãs: & tali virtute facilè fieri potest, vt homo prauus & iniustus ad malum & ad turpitudinem abutatur. Non enim qui iusta facit, vt est in Ethicorum ij. lib. statim iustus est: nec temperans, qui temperata, sed qui iusta & temperata iustè facit & temperatè, id est seruatis rebus attributis, seu circunstantibus. Eadem est prudentiæ ratio, quæ si propriè accipiatur, ac, vt in sexto Ethicorum definitur, verus habitus agendi cum ratione in ijs, quę homini bona & mala sunt. Nemo potest abuti prudẽtia ad malum: quippe quæ virtutum est tanquam architectus, eisq; agenda præscribens: vt est in primo libro magnorum moralium. Nam prudentis, *inquit*, est optima expetere, & optimè agere. Sed interdum prudentia dicitur impropriè, scilicet solertia quædam in rebus agendis rem expediendi, & ad finem, qualemcunque sibi proposuit, perducendi. De qua solertia quæ græcè δεινότης appellatur, est in Ethicorum sexto, & in magnorum moralium libro primo: & hoc modò facilè potest homo iniustus abuti prudentia, scilicet impropriè dicta: talis enim, calliditas & astutia verius & proprius diceretur. Itaque virtutes naturales & prudentiam naturalem hoc in loco designat: de quibus est in libro primo magnorum moralium, vel habitus acquisitos virtutibus similes.

20 Iustitia res ciuilis est. *Est enim virtus quæ maximè omnium refertur ad alterum. Nam iustitia, quæ virtutem omnem complectitur, hoc differt à virtute: quod virtus talis quidam habitus simpliciter intelligitur: iustitia talis habitus, sed ad alterum relatus, vt traditur Ethicorum libro quinto.*

21 Ius enim ordo est. *Probat iustitiam pertinere ad ciuitatem:* nã ius (*inquit*) ordo est ciuilis communitatis, *quoniã id iure fieri dicitur, quod fit conuenienter ordini, & institutioni societatis ciuilis.*

22 Ius autem atque iudicium. *Quod græcè est δίκη, id latinè, modò ius, modò iudicium sonat. Quare interpres vnum vocabulum, vt sæpe fit à Cicerone, duobus interpretatur.* Ius igitur, *inquit*, atque iudicium est, dijudicatio iusti. *Nam id iustum esse dicitur, quod iure fit: id iniustum, quod contra ius. Cum igitur iustum maximè iustitiam attingat (nam iustitiæ munus est iustum, iusteq; facere) plane intelligitur iustitiam virtutem esse ciuilem.*

CAPVT III.

1 Sed quoniam ciuitas quibus ex partibus consistat, exposuimus: 1.
necesse fuerit pri⁹ 2 de ratione rei familiaris disserere. Omnis enim 2.
ciuitas ex domibus constat: 3 domus verò partes, sunt ea, ex quibus 3.
domus statim consistit. Domus autem perfecta ex seruis ac liberis

constat. Sed quoniam in minimis de re quaque primùm inquirendum est: Primæ verò ac minimę partes domus sunt dominus & seruus, maritus & vxor, pater atque filij: de his tribus quid & quale ipsorum quodque sit, disserere conuenit. Hęc autem sunt herilis facultas & maritalis. 4 (Nam fœminæ marisque consociatio nomine vacat.) Tertia, quòd filiorum effectiua facultas: nam & hæc non proprio vocabulo nominantur: vocentur tamen hæ tres, quemadmodùm eas appellauimus 5 Est autem pars quædam, quæ rei familiaris ratio quibusdam esse videtur, alijs eius maxima pars: quæ res quomodo sese habeat, considerandum nobis est: de facultate dico, quæ pecuniaria nominatur. Sed prius de domino atque seruo disseramus, vt cognoscantur tum ea, 6 quæ pertinent ad vsum necessarium, tum si quid ad intelligendum præcipi his de rebus possit commodius, quam quæ nunc homines opinantur. Nam quibusdam dominatus scientia quædam esse videtur, atque eadem esse ratio rei familiaris, & herilis: itemque ciuilis & regia facultas, vt initio memorauimus. Alij verò dominari præter naturam esse existimant: nam lege factum esse, vt hic seruus, ille sit liber: cum nihil natura differant. ita cum sit violentum, non esse iustum. Quoniam igitur res familiaris pars domus est, efficitur vt rei familiaris parandæ ratio, pars sit domesticæ rationis. Nam sine rebus necessarijs, nec viuere datur, nec 7 rectè viuere. Vt autem in 8 artibus definitis necesse est ad opus perficiendum, vt sua cuique suppetant instrumēta: sic res habet in ijs, quæ rei familiaris partem attingunt. Instrumentorum autem quædam inanima sunt, quædam animata: vt 9 gubernatori clauus, inanimum instrumentum est: proræ curator, animatum: in artificijs enim minister pro instrumento est. eodemque modo 10 possessio instrumentum est ad vitam agendam: & res familiaris instrumentorum multitudo: & seruus suppellex animata: omnisque minister est velut instrumentum instrumentis præfectum. Nam si posset instrumentum quódque vel iussu alterius, vel suo antecedente sensu munus suum obire, vt de fabricis Dedali & tripodibus Vulcani memorant, quos poeta tradit sua sponte, suoque motu in diuinum certamen processisse: sic radij per se texerent, ac plectra citharam pulsarent, haud sane vel architecti ministros, vel domini seruos desiderarent. 11 Quæ igitur instrumenta vocantur, hæc faciendi sunt instrumenta: possessio autem instrumentum agendi. Nam à radio quiddam aliud

liud præter vsũ eius existit:à veste verò & lecto, vsus dũtaxat percipitur. Præterea quoniã 12 factio differt ab actione, & vtraq; indiget instrumentis, idcirco necesse est, vt hęc eodẽ discrimine distent. 12.
Cum autem vita actio sit, non factio, efficitur, vt seruus administer sit ad actionem. Cæterum possessio perinde dicitur atque pars. Nã pars non solum alterius est pars, sed omnino alterius, ac eodem modo posseßio. Itaq; 13 dominus serui dominus est duntaxat, nõ item 13.
est illius: seruus autem non tantum est domini seruus, verum etiam est omnino illius. Ex quibus plane intelligitur, quę sit natura facultasq; serui. Nam qui natura non est suus, sed alterius, homo tamen, hic est natura seruus. est autem alterius homo, quicunq; cum homo sit, ab alio veluti suppellex possidetur. Suppellex autem instrumentum est 14 actiuum, & separatum. 15 Cæterum sit ne quisquã natura 14. 15.
talis, an nemo prorsus, & vtrum cuiquam melius sit, ac iustius vt seruiat, an secus: sitq; omnis seruitus præter naturam, deinceps differẽdum est. Neque verò difficile fuerit tum ratione, tum 16 vsu rerum 16.
quid in hac quæstione verum sit, perspicere atque intelligere. Nam imperare, & parere, 17 nõ in necessarijs modò, sed etiam in rebus v- 17.
tilibus habẽtur: & ab ipso statim ortu quædam ita differunt, vt hæc ad parendum, illa sint ad imperandum nata: multaque genera sunt tum imperantium, tum etiam subditorum. porro imperium semper eo melius est, quo habetur in meliora, exempli gratia: Imperium quod in hominem habetur, melius est, quàm quod in belluam. nam opus eo potius est, quo perficitur à melioribus. Cum autem hoc imperat, illud paret. horum opus quoddam existit. Nam quæ ex pluribus consistunt, dum quiddam vnum commune siue ex continẽtibus, siue ex partitis efficitur, in his omnibus tum quod præest, tum quod huic subiectum est, apparet, quod 18 ex om- 18.
ni natura rebus animatis adest. nam in ijs, quæ vitæ sunt expertia, imperium quoddam velut concentus inest. Sed hæc quæstio alienior esse fortaßis huic loco videatur. Animal verò primum ex anima & corpore consistit: ex quibus illa imperium habet à natura, hoc autem est subiectum. quid autem naturæ ratio poscat, non ex corruptis & deprauatis æstimandum est: sed ex ijs quæ naturam integriorem retinent. quocirca hominem tum corpore, tum anima rectißimè affectum spectare oportet, in quo id manifestè apparet. nam in vitiosis seu deprauatis sæpe corpus in animam imperium habere videtur: propterea quòd malè, &

præter naturam sese habent. Vt igitur suprà memorauimus, primùm in animali imperium, tum herile, tũ etiã ciuile intueri licet. nam corpori animal herili, appetitui verò mens imperio ciuili & egioque præest. quibus in rebus dubitari non potest, quin naturale sit, commodumque corpori, vt animæ pareat: parti verò perturbationibus obnoxiæ, vt menti obtemperet, partique rationem obtinenti: ęqualitatem autem, vel oppositam imperandi rationem, omnibus esse perniciosam. Rursusque in homine, & cæteris animantibus eodem modo. Nam cicures animantes natura sunt feris potiores: eis tamen omnibus commodius est, vt hominis imperio pareant: hoc enim est ipsis salutare. Præterea si mas & fœmina conferantur, ille natura potior est, & imperans: hæc deterior & subiecta. eodemq; modo vt sese res habeat 19 in cunctis hominibus, necesse

19. est. 20 Qui ergo tanto sunt inferiores, quãtum distat ab anima cor-

20. pus, & ab homine bellua, hoc autem modo affecti sunt, quorum opus est corporis vsus, ex quibusque hic fructus maximus percipitur: hi sunt natura serui, quibus optimum est vt hoc imperio gubernentur, 21 quemadmodum ijs, quæ suprà diximus. est enim na-

21. tura seruus, is qui 22 alterius esse potest, ac proinde alterius est: qui-

22. que hactenus rationis est particeps, vt 23 rationem sentiat tantum,

23. non etiam habeat. Cætera enim animalia rationem non sentiunt, sed affectibus seruiunt. vsus autem parum differt. ab vtrisq; enim, hoc est à seruis & à cicurib. animantibus, corpore iuuamur ad vsus necessarios. Sed licet natura velit corpora quoq; liberorum diuersa, ac seruorũ facere: vt hæc robusta, sint ad vsus necessarios: illa recta & ad talia munera obeũdum inutilia, sed ad vitam ciuilem, quæ

24. partim in bello, partim in pace versatur accommodata. 24 Sæpè ta-

25.26. men accidit oppositum, vt 25 alij corpora, 26 alij animos ingenuorum habeant. Neq; verò dubium est, quin si corpore tantum excel

27. lerent quantum 27 deorum imagines, omnium iudicio digni viderentur, quib. seruiretur ab ijs, quibus ea corporis dignitas non contingeret. Quod si verum est in corpore, quanto id iustius statuetur in animo. Sed non perinde facile est animi pulchritudinem perspicere, ac corporis venustatẽ cernere. Non est igitur dubitabile, quin homines quidam ad libertatem nati sint, alij ad seruitutem, quibus hoc ipsum vt seruiant commodum est atque iustum.

Scholia in Capvt III.

1 Sed quoniam ciuitas. *Vt teneat ordinem institutum, antequam de ciuitate disserat, de domo, & partibus eius disputat: quæ partes tribus potissimum societatibus facultatibusq; cōtinentur, herili, maritali, & filiorum procreatrice. Sed primùm omnium de herili, quæ ad dominū seruumq; pertinet, ad hanc enim pertinet res familiaris, & seruus, qui pars est rei familiaris, & vtrunq; instrumentum seu instrumenta ad vitam agendam.*

2 De ratione rei familiaris. *De administratione domus, quæ græcè dicitur* οἰκονομία.

3 Domus vero partes sunt. *Vetustorum exemplariū fidem secutus est interpres hoc in loco. nam impressa pro* οἰκίας *perperam habent* οἰκονομίας.

4 Nam fœminæ. *Tribus facultatibus contineri dicit rationem rei familiaris, herili, maritali, & filiorum procreatrice. quarū duas posteriores proprio nomine carere dicit, licet ipse docendi gratia alteram,* γαμικὴν *à nuptijs: alteram* τεκνοποιητικὴν *à procreandis filijs, nouis vocabulis nominauerit. Est tamē hic locus deprauatus in codicib. impressis: in vetustis verò quos secutus est interpres, sic scriptū est:* ταῦτα δ᾽ ἐστὶ δεσποτικὴ καὶ γαμική. ἀνώνυμον γὰρ ἡ γυναικὸς καὶ ἀνδρὸς σύζευξις καὶ τρίτον τεκνοποιητικὴ καὶ γὰρ αὕτη.

5 Est autem pars quædam. *Pecuniariam facultatem, quæ in parandis opibus versatur, quibusdam idem esse videri ait, quod œconomicā, Platonē designans: alijs potissimam eius partem, quam tamen ipse postea docebit, aut non pertinere ad patrem familias, cuius officij magis est diuitijs vti, quàm parare, aut non esse partem potissimam domesticæ facultatis.*

6 Quæ pertinet ad vsum necessarium. *In doctrinis practicis, hoc est, ad res agendas pertinentibus. cuiusmodi est omnis disciplina moralis & ciuilis, pleraq; differuntur, & considerantur agendi gratia, & propter vsum quē res necessario desiderat: quædam sciendi duntaxat, & cōtemplationis causa. Quorum vtrunq; sæpe Aristoteles in his moralibus ciuilibusq; doctrinis facit: quanquam earum finis nō est cognitio, sed actio, vt traditur Ethicorū primo.*

7 Recte viuere. *Liberaliter, & ex virtute viuere.*

8 Artib. definitis. *Quæ in re certa & quasi materia determinata versātur.*

9 Gubernatori clauus. *Gubernator propriè apud Latinos est, qui nauim clauo, hoc est temone, quasi freno gubernat. Nā cæteri moderatores, per trāslationem & huius similitudinem, gubernatores vocantur.*

10 Possesio. *Res possessa, vt non solùm prædium quodq; sed etiā suppellex intelligatur. nam* κτῆμα *verbum græcum, quod interpres possessione vertit, vtrunq; significat, vt* κτῆσις *totam rem familiarem seu patrimonium.*

11 Quæ instrumẽta vocãtur. *Cõmuni cõsuetudine: nã prædia & suppellectilia, licet reuera sint agẽdi instrumenta, nõ tamen solẽt instrumẽta vocari.*

12 Factio specie differt ab actione. *Discrimen agendi & faciendi in fine consistit, vt apertius magnorum moralium libro primo declaratur. nam faciendi finis aliud est præter factionem, vt domus finis est ædificandi: agendi verò nihil nisi actio ipsa. Vt canendi voce aut fidibus, finis nihil aliud est, quàm ipse cantus.*

13 Dominus serui dominus est. *Id est ratione serui dicitur dominus, ad seruumq; refertur: & vt philosophi quidam loquuntur, est correlatiuus serui, non tamen est res serui, quasi à seruo possessa. Vt seruus est res domini, quemadmodum equus, aut domus.*

14 Actiuũ & separatum. *Pertinet ad agendũ, & est separatum ab agente, nec enim coniunctum est, vt pars instrumentaria, vt pes aut manus.*

15 Ceterum sit ne quisquam. *Postquam seruus quid sit definiuit, quærere aggreditur, num sit quisquã tali conditione natus, vt ipsum natura ad seruiendum genuerit: prius tamen in vniuersum docet, multas esse & varias imperandi, & parendi rationes: aliter enim rex imperat præestq;: aliter ciuilis magistratus: aliter dominus: & has differentias non solùm esse hominibus inter ipsos, sed etiam per horum similitudinem in alijs, vt animæ, & corpori, rationi, & appetitui: quin etiam formæ & materiæ in rebus inanimatis: tum quosdam homines esse ad seruiendum natos docet, cum declarat eos esse natura seruos, qui sunt ingenio tardißimi, nihil habentes solertiæ, corpore tamen validi ad obeunda ministeria necessaria: vt domini natura & ad imperandum nati, qui valent ingenio atq; solertia, & sunt imbecilli corpore, quorum vtrisque idem conducit: scilicet vt qui valet solertia, imperet: qui corpore, is faciat imperata.*

16 Vsu rerum. *Rebus ipsis, quæ fieri in vita hominum cernuntur.*

17 Non in necessarijs modò.) *Non solùm necessarium est ad vitam degendam, vt dominus imperet res necessarias, serui faciant imperata, sed etiam est vtrisque commodum & vtile.*

18 Ex omni natura.) *Animal multifariam considerari potest, vt substantia quædam, vt corpus naturale, vt res animata, quæ sunt diuersæ naturæ: quocunq; igitur modo cõsideretur, & ex quacunq; natura, apparebit in eo imperans, & huic subiectum: quia in omni re ex materia, & forma cõposita. Forma est quasi tenens imperiũ, materia velut subiecta: quæ res harmoniã, siue cõcentum imitatur. in quo concentu vox aliqua cæteris dominari dicitur, vt in accentib. acutus dominans appellatur, aut ex omni natura: dicit, vt subaudiamus maximè. Nam cum id in cæteris quoq; naturis notetur, maximè tamen*

men apparet in natura animalis.

19 In cunctis hominibus. *Etiam viris inter ipſos.*

20 Qui ergo tanto ſunt inferiores. *Cæteris ſcilicet prudentioribus.*

21 Quemadmodũ ijs quæ ſuprà diximus. *Corpori & belluæ: vt hæc homini, illud obtemperet animæ. Nam ſimilis eſt vtrorumq; ratio.*

22 Alteri⁹ eſſe poteſt. *Qui æquo animo ſe alterius poteſtati ac imperio permittit ſalutis cauſa, vt illius ſolertia & ingenio, ſuo verò labore viuat: quæ ratio facit, vt alterius ſit. Eſt enim natus, vt ſit in alterius poteſtate.*

23 Rationẽ ſentiat. *Sentit atq; intelligit, quid ſibi faciendum ab intelligẽte per ſolertiam imperetur, quod belluis non contingit: non tamen habet tantum rationis, quantum ſatis eſt, vt ſuo conſilio & arbitratu commodè poßit vitam agere.*

24 Sæpe tamen accidit oppoſitũ. *Non enim ſemper natura quod vult petitq; aſſequitur: quia quandoq; incommoda materia, alijsq; difficultatibus impeditur, vt cum hominem gignere conata, monſtrum edit.*

25 Alij corpora. *Duntaxat ſcilicet, non animam homini libero conuenientem, qui nec ad imperandum, nec ad ſeruiendum ſunt apti.*

26 Alij animos. *Prudentiam, & intelligentiam: corpus autem deforme.*

27 Deorum imagines. *Pulcherrima ſigna. Solent .n. fictores, pictoresq; in deorũ ſignis & imaginibus fabricãdis aut pingendis omnem Symmetriæ atq; commenſus, & pulchritudinis rationẽ tenere, quantũ ingenio & arte cõſequi poſſunt. quam pulchritudinis & proceritatis rationẽ Aethiopes ſequi in mãdandis imperijs, ſeu magiſtratibus, & Indos in regibus deligendis traditũ eſſe à quibuſdam, ipſe refert in quarto & ſeptimo huius operis libro.*

CAPVT IIII.

1 NEQVE verò difficile eſt intelligere, qui his contraria tra- 1.
dunt, eos quoque rectè quodam modo ſentire. Nam ſeruire & ſer-
uus bifariam dicitur: 2 quidam enim lege ſeruus eſt, & lege ſeruit. 2.
Nam lex conuentum quoddam eſt, ſeu publicus conſenſus, quò
3 quæ bello ſuperantur, hæc victorum eſſe dicuntur. Sed hoc iu- 3.
ſtum à pleriſque legum peritis 4 tanquam orator de lege contra le- 4.
ges lata in ius vocatur, velut pergraue ſit, & iniquũ: vt qui vim affer-
re poteſt, ac viribus præſtat, huius ſeruus ſubiectuſque fiat is, cui
fuerit vis illata. Sed hoc in loco alij aliter ſentiunt, etiam ex ſapi-
entibus, cuius controuerſiæ ac rationum diuerſitatis cauſa in eo
eſt, quòd virtus adiumẽtis inſtructa vim afferre maximè poteſt, &

ſemper

semper quod vincit, id bono quodam excellit: itaque non sine virtute vis afferri, sed controuersia de iure duntaxat esse videtur. Idcir-
5. co enim 5 quibusdam beneuolentiam ius esse: alijs hoc ipsum, vt qui
6. superior est, imperium teneat, iustum esse videtur. Nam 6 si hæ rationes disiungantur, alteræ nec vim habent, nec probabilitaté: quasi qui virtute præstat, hunc non oporteat imperium tenere ac dominari. Ad summam, nonnulli iure quodam, vt sibi videntur, perti naciter innitentes (lex enim ius quoddam est) seruitutem ex bello
* natam iustam esse statuunt, *non tamen omnino dicunt: tum quia fieri potest vt bella sint ab iniustis initijs profecta, tum quoniam qui seruitute indignus est, hunc esse seruum nemo dixerit. Alioquin vsu veniret, vt qui nobilissimi esse videntur, serui essent, ser-
7. uorúmque filij, si forte capti venderentur. Eis igitur 7 non hos, sed barbaros seruos dici placet. qui cum ita disserunt, nihil aliud quærunt, quàm natura seruum, de quo nobis est ab initio suscepta disputatio. Est enim necesse dicere, nonnullos esse, quorum quidam vbiq; sunt serui, alij nusquam: Ac eodem modo de nobilitate disserunt: ipsos enim non domi tantùm nobiles esse putant, sed vbique: Barbaros autem domi duntaxat esse nobiles. 8 Tanquam sit ge-
8. nus quoddam hominum in quo alij nobiles & ingenui simpliciter
9. habeantur, alij non simpliciter. vt 9 Helena Theodectis ait:

Vtrinque diuum stirpe me quis heu satam
Seruam vocare poßit, aut dignum putet?

Quod cum dicunt, nulla re alia seruitutem ac libertatem, itemque
10. nobiles, & ignobiles, quàm virtute, & vitio definiunt: 10 Nam vt ex homine hominem, ex belluis belluam. sic ex bonis bonum generari putant. At hoc efficere vult quidem natura sæpe, non tamen potest. quo plane intelligitur, rem non temere in controuersiam ve-
11. nisse, & 11 quosdam non esse natura seruos, nec alios liberos: sed in quibusdam id esse definitum, quorum vt hic seruiat, ille dominetur, vtrique conducit & iustum est: oportetque vt hic subiectus sit: ille imperio, quod vtrique natura conuenit, fungatur, ac proinde etiam herili quod si prauè fiat, inutile fuerit ambobus. Nam parti, ac toti, itemque corpori, & animæ, idem conducit. Seruus autem pars
12. quædã domini est, vt pars quędam corporis animata, 12 seiuncta tamen. quo fit, vt communis quædam vtilitas & amicitia seruo cum domino sit, quibus quidem ea conditio est à natura tributa. Nam qui non eo modo, sed lege, aut vi serui sunt, aut vicissim domini, in

13. his

13 his contrarium vsu venit. Quo intelligitur, non hoc esse domi- 13.
natum, quod principatum ciuilem, nec omnia imperia (14 vt qui- 14.
busdam placet) idem esse inter ipsa: hoc enim est in liberos natura,
illud in seruos . Et domestica administratio, quæ græcè œco-
nomica dicitur, 15 monarchia est: quippe ab vno domus quæ- 15.
que gubernatur. Ciuilis aut gubernatio imperium est in liberos, &
pares. Dominus igitur non scientia, sed eo quòd talis sit, censetur:
nec item seruus , aut liber, quanquam est scientia quædam heri-
lis, & quædam seruilis. Seruilem dico, qualem Siracusanus ille do-
cebat. Quidam enim Siracusis mercede pueros vulgaria ministeria
docebat.: quorum institutio patet latius: pertinet enim ad coquorũ
artem, & cætera talia ministrandi genera. Nam sunt alia honora-
tiora, 16 alia magis necessaria. & (vt est in prouerbio) seruus ser- 16.
uo præstat, & dominus domino . Tales igitur artes omnes sunt
seruiles. Herilis autem scientia est, quæ seruis vtitur. Nam domi-
nus non eò censetur, quòd seruos paret, aut habeat, sed quòd seruis
vtatur, cuius scientia nihil magnum, nihil gloriandum habet. Nam
quæ seruus facere, hæc dominus vt imperare sciat, oportet. Qua-
re quibus ea molestia carere licet, hi procuratori 17 honorem hũc 17.
tradunt, ipsi Reipublicæ administrationi sese dedunt, aut Philo-
sophia vacant. Ars autem parandi opes, diuersa est ab hac vtraq;
facultate, vt 18 iusta quædam belli gerendi ratio, seu venatoria: ac 18.
de seruo quidem, dominoq; hactenus.

Scholia in Caput IIII.

1 NEQVE verò difficile est. *Quãquam sunt nonnulli natura serui, tamen non temere (vt docet) à quibusdam traditum est, Seruitutem esse rem violentam. Nã cum seruus dupliciter dicatur, natura, vt declaratum est, & lege: siquis bello captus sit, qui seruitutem violentam rem esse tradunt, hi de hac posteriore disserunt, quæ iniusta esse videtur, cum ius non ex vi existere videatur, sed ex beneuolentia & voluntate eorum, qui se salutis & commoditatis gratia virtute præstantibus cõmittunt, atq; subijciunt. Cæterũ lex illa eo iure defenditur ab alijs, quoniam qui vincit, is virtute quadam præstat. Est autem rationi & naturæ consentaneum, vt qui virtute superior est, is virtute inferioribus imperet, ac præsit. Sed hæc ratio infirma est, quia fieri potest, tum vt bellum ex iniustis causis fuerit susceptum, ac proinde seruitus inde nata sit iniusta: tũ vt victor vna bellica virtute hoc est fortitudine præstet, ac superet, & multis ac potioribus superetur, vt iustitia, humanitate, ac prudẽtia, quæ vir-*

tutes potiores sunt & magis imperio digna.

2 Quidam enim lege seruus est. *Lege ciuili, aut gentium, non nata ex conditione cuiusq; naturali.*

3 Quæ bello superantur. *Oppida & homines.*

4 Tanquam orator. *Solent oratores interdum in republica, populo persuaso, legem ferre iniquam, & contrariam iustis institutis, moriq; maiorum, præsertim cum facti fuerint duces, & assentatores populares, qui græcè δημαγωγοὶ nominantur, de quibus multa in hoc opere fit mentio. Vt igitur hos quidam interdum reos faciunt, obijciũtq; eis in iudicio, quòd legem iniquam contra iustas leges tulerint: Sic quidam legum periti id iustum, siue ius accusant, quo lex inducta est, quæ bello victos & captos seruos esse sancit victorum capientium.*

5 Quibusdã beneuolentia ius esse videtur. *Nam cum reges magistratus suffragio populorum deliguntur, atque eis propter excellentem virtutem, quæ sua sponte amabilis est, populorum voluntate imperium defertur: aut homo hebes, & natura seruus, salutis causa se subijcit prudentiori, & naturæ domino ad seruiendum, ipsa populorum hominumq; beneuolentia ius facere videtur. Id enim ius est, quod ciuitatibus populisq; & hominibus placet cõsensu quodam, qui sæpe à natura proficiscitur.*

6 Si hæ rationes disiungantur. *Vt sit vis à virtute separata. hoc enim certum est oportere, ac iustum esse, vt qui virtute præstat, is teneat imperium, & sit dominus.*

* Non tamen omnino dicunt. *In vulgatis exemplaribus deprauatè legitur ἅμα δὴ οὔφασι, pro ὅλως δὲ οὔφασι, vt in vetustis legitur: est autem sensus,* Qui seruitutẽ ex bello natam iustam esse dicunt, iure quodam peculiari nitũtur *(legem videlicet, quæ ius quoddam est)* & vna virtute. *Non tamẽ omnino dicunt, id est nõ nitũtur iure vniuersali, & quod habeat omnes numeros, sitq; omni ex parte iustum. nam quatenus lege nitũtur, iustum esse videtur: quatenus verò legi obsunt, alia grauiora, non est iustum. Vt siquis in republica imperium sibi deberi dicat, vt præstãtiori, propterea quòd diuitijs aut genere præstet: hic enim non vniuerso, sed iure quodã nititur. Nam qui locupletior est, aut nobilior, is potior ac præstãtior est, hac quidem parte, non tamen omninò ac vniuersè: nam fieri potest, vt virtute superetur, aut prudentia, quæ maiorem habet dignitatem, atq; præstantiam, vt ipse declarabit.*

7 Nõ hos, sed barbaros. *Qui cum nobiles essent, & natura domini, ad imperandumq; nati, bello capti fuerunt: ij non serui sunt istorũ sententia, sed illi duntaxat, qui hebetes tardiq; sunt, & imperio inepti, cuiusmodi barbari homines habentur.*

8 Tanquam

8 Tanquam sit genus quoddam hominum. *Homines videtur in duas partes, quæ genera vocat, distribuere: alterã mediocriter intelligentiũ & prudentium: alteram eorum, qui insigniter sunt vel solertes, & ingeniosi, vel tardi & obesi. in quo genere posteriore solertes & ingeniosos vbiq; nobiles ac dominos esse istis placebat, etiam si fuissent bello capti: hebetes autem & barbaros domi tantum, id est in sua quemq; ciuitate nobiles haberi, scilicet qui natus sit honesto loco, non tamen extra patriam, præsertim, si quis bello fuisset in seruitutem redactus.*

9. Helena Theodectis. *Helena apud Theodecten, qui fuit poeta tragœdiarum scriptor, Platonis & Aristotelis discipulus.*

10 Nam vt ex homine. *hoc dicit propter Helenæ exẽplum, quæ dum se diuina stirpe procreatam esse dicit, maioribus se similem esse videri vult.*

11. Quosdam non esse natura seruos. *Sic enim græcè legitur in emendatis exemplaribus,* καὶ οὐκ εἶναι. *Est autẽ sensus,* quosdã nec seruos, nec dominos esse natura, *scilicet qui mediocrem habent intelligentiam: in alijs id esse definitum, in ijs videlicet qui egregiè sunt vel hebetes vel intelligẽtes, quorum alteri natura serui sunt, alteri domini.*

12. Seiuncta tamen. *Non vt crus aut brachium, quod non est à corpore separatum.*

13. His contrarium vsu venit. *Est enim mutuum odium inter ipsos, & vtilitas diuersa.*

14. Vt quibusdam placet. *Platonem designat in libro de regno.*

15. Monarchia est. *Ac proinde in impares.*

16. Alia magis necessaria. *Non enim opera & munera hoc sunt honoratiora & nobiliora, quo magis necessaria, sed contra: vt in scientijs nobilissima quæq; minus est necessaria, vt habetur primo libro de prima philosophia.*

17. Hunc honorem. *Officium & curam seruis imperandi, quod licet non magnum sit, tamen non vacat honore.*

18. Iusta quædam belli gerendi ratio. *Nam qui per bellum iniustum opes quærit, is non bellum, sed latrocinium exercet.*

Caput V.

1 SED iam vniuersè de omni re familiari, & pecuniaria, siue 1.
quæstuaria ratione 2 instituto nobis modo disseramus. Seruus e- 2.
nim pars quædam rei familiaris est. Primùm igitur omnium illud in controuersiam vocari potest, vtrum quæstuaria ratio eadem sit, atq; rei familiaris administratio, an quædam ipsius pars, vel eiusdem administra. Tum si administra, num quemadmodum ars

efficiendi radios textorum arti, ſic ipſa ſeruit rei familiaris adminiſtrationi, an vt æraria ſtatuariæ. Non enim eodem modo vtraq; miniſtrat, ſed altera inſtrumenta, altera materiam ſuggerit: voco autem materiam, ſubiectum, ex quo opus conficitur, vt textori lanæ quaſi materia, ſubijciuntur: æs autem ſtatuario. Non igitur hoc eſt rei familiaris adminiſtratio, quod quæſtuaria facultas: huius enim munus eſt opes parare: illius, vt paratis vtatur. Nam quæ facultas domeſticis opibus vtetur, niſi quæ rem familiarem adminiſtrat? Sit autem illa pars quædam huius facultatis, an in genere alio conſiſtat, non vacat controuerſia, cum ſit munus eius, qui parãdis opibus ſtudet, vnde petendæ ſint opes conſiderare. Quæſtus autem atque diuitiæ, multas partes complectantur. quare primùm quæritur, Num agricultura, ac in vniuerſum cibariorum prouiſio & comparatio, pars quædam ſit quæſtuariæ rationis, an genere quodam alio contineatur? veruntamen cibariorum multa ſunt genera, vnde multæ viuendi rationes, tum cæterorum animantium, tum etiam hominum extiterunt. Nam cum ſine cibo viuere non detur, ciborum diſcrimina varias animantium viuendi rationes effecerunt. Belluarum enim quædam gregatim viuunt, aliæ diſperſæ vagantur, prout ciborum ratio poſtulat. propterea quòd aliæ carnibus animalium, aliæ fructibus, quædam omni cibatu viuunt. Itaque natura (prout ratio poſtulat) facilè parandi cibum quem genus quodque animantium conſectatur, vitas eorum diſtinxit. Sed quoniam non idem eſt cuiq; iucundum, ſed alijs alia, idcirco tum carniuora, tum quæ fructibus viuunt, varias inter ſe viuendi rationes ſequuntur, atque homines eodem modo. Horum enim vitæ multis diſcriminibus euariant: quorum qui pigerrimi ſunt, hi pecori ſtudent, & vita gaudent paſtorali, propterea quòd eis cibus ex placidis animantibus, in otio ſine labore contingit: qui cum pecora paſtionis gratia loca neceſſariò mutent, ipſi quoque eadem affectare coguntur, tanquam viuam agriculturam exercentes. Quidam ex venatione viuunt: ſed alij ex alia, hoc eſt, quidam prædas agendo, alij
3. piſcando, qui 3 lacus ſcilicet & paludes, ac fluuios accolunt, maréve piſcationibus accommodatum. Sunt qui aucupio alantur, aut ferarum venatione: ſed maxima pars hominum è terra viuit, & fructibus vrbanis. Itaque viuendi rationes, 4 quæ quidem inſitam opera-
4. tionem habent, nec per commercium, aut mercaturam victum ſuppeditant, hæ ferè ſunt paſtorum, agricolarum, prædonum, piſcato-

ria,

ria, item & venatoria: nonnulli tamen 5 temperatam ex his generibus vitam cum iucunditate degunt, indigentiam vitæ, qua maximè deficit, ne quid desideretur, explentes: vt quidā pascendo pecori dant operam, simúlque prædantur: alij terram colunt, & venationibus exercentur, cæterasque viuendi rationes, prout est vsus, persequuntur. Atque hęc quidem ratio parandi opes, cunctis à natura tributa esse videtur, vt in ipsa statim prima generatione: sic cū ad perfectam ætatem peruenerunt, quoniam in ipsa generatione prima quædam animalia simul pariunt alimentum, quantum satis sit, donec quod genitum est, ipsum sibi cibum parare queat, vt in 6 vermiparis, ouiparisve fieri notamus: quæ verò animal pariunt, hæc in se cibum habent lactis scilicet, vocati naturam, quò filij modò geniti ad tempus aliquod alantur, vt liceat eodem modo de adultis iudicare, putaréque stirpes animalium, tum cæteras animantes hominum causa fuisse procreatas cicures, vt his homines tum ad alios vsus, tum ad cibum vtantur. Feras autem si non omnes, at certè plerasque, vt eis alantur, iuuenturq;, tum ad vestes, tum ad instrumenta cętera comparanda. quòd si natura 7 nihil imperfectum, nihil temerè frustraque facit: ipsas omnes feras hominum causa factas, natura fuisse necesse est. quo fit, vt opes bello etiam parandi ratio à natura quodammodo proficiscitur. Nam ęius pars est venatoria facultas, qua vti conuenit, cum in belluas, tum in eos homines, qui cum sint ad parendum nati, imperium recusant: est enim huiusmodi bellum natura iustum. 8 familiaris igitur administrationis pars est genus vnum quæstuariæ, qua opes conuenienter naturæ comparantur, 9 quæ vel suppetere debet, vel res ab ipsa comparari, quę condi, reponique solent necessariæ ad vitam, & ad ciuitatis, aut domus societatem tuendam accommodatæ. Ex his enim veræ diuitiæ constare videntur: quippe quarum copia non est ad rectè viuendum infinita: vt Solon ait in carminibus:

5.
6.
7.
8.
9.

Finis opum positus non est mortalibus vllus.

Est enim positus vt cæteris artibus, quoniam nullius artis instrumentum infinitum est, vel numero, vel magnitudine. diuitiæ autem multitudo est domesticorum, & ciuilium instrumentorum. Ac esse quidem naturalem quandam parandi opes facultatem, tum patribusfamilias, tum ciuitatum præfectis, & quam ob causam, explicauimus.

Scholia in Caput V.

1 Sed iā vniuersè de re familiari & pecuniaria siue quæstuaria facultate instituto nobis modo disseram⁹. *Hactenus de seruo, qui pars est rei familiaris, disseruit. iam de tota re familiari disputare aggreditur, ac de opes quærendi facultate: dubitari enim potest, num ratio parandi diuitias eadem sit, quæ ratio rei familiaris administrandæ, aut pars eius, an diuersa quidem, sed administra, atq; ei suppeditans res aliquas necessarias: & si suppeditat, vtrum instrumenta suggerat, an materiam. Docet autem vt opes siue diuitiæ sunt diuersæ, sic opes quærendi varias esse rationes: quarum vna est quæ in cibis parandis versatur, eademq; multiplex, pro magna cibariorum varietate. quæ varietas vt in cæteris animantibus, sic in homine varias efficit viuendi rationes, variaq́ue studia quærendi opes. Sed omnis hæc quæstuaria ratio, quæ cibus varijs modis comparatur, omnibus est à natura tributa.*

2 Instituto nobis modo. *Institutum modum hic dicit, quod suprà cap. primo pristinam disputandi rationem, qua scilicet vsus fuerat in libris superioribus, vt à simplicibus ad composita procedat: hanc enim se tenere docet, cum subijcit, seruus enim pars quædam est rei familiaris. Cum igitur de seruo, qui pars est, disputatū sit, instituta ratio seu modus poscit, vt de re familiari, quæ totum est disseratur. Vocat autem pecuniariam facultatem rationem parādi rem familiarem, quæ res familiaris vt latinè pecuniæ, sic græcè χρήματος nomine, vt habetur Ethicorum quarto, continetur. quamobrem interpres initio post verbum pecuniaria, adijcit, siue quæstuaria, expositionis gratia, & alijs in locis χρηματιστικὴν modò pecuniariam, modò quæstuariam rationem seu facultatem conuertit. Nam vt pecuniaria, sic quæstuaria ratio est facultas numos, & quicquid numis æstimari potest, parandi.*

3 Lacus & paludes. *Lacus dicitur, qui fluuios aut perennes riuos excipit, ac emittit. palus & lacuna, quæ collectiuam ex pluuijs aquam stagnantem, torpentemq; continet.*

4 Quæ quidem insitam. *Propriam, & penè naturalem: commercia enim, quò referuntur opificia, & artes sordidæ (Sutor enim calceum pro numo cōmutat, vt ipse paulò pòst capite sexto declarabit) ac item mercatura, non habent insitam & naturalem, sed artificiosam operationem.*

5 Temperatam ex his generibus. *Mistam ex varijs viuendi & quærendi rationibus.*

6 Vermiparis, ouiparisuè. *In ijs quæ vermem, aut ouum pariunt: vermis enim æditus augetur, transitq; in oui formam: & cum pars superior prius formetur, huic augescenti alimentum ab inferiori parte suggeritur, tum ex reliquo*

ex reliquo alimento pars inferior articulatur: de genere animal. libro tertio circa finem. Similiter ex oui parte animal gignitur, ex parte alitur, vt habetur de generatione animalium libro secundo cap. primo. Origo enim pulli in albumine est: cibus per vmbilicum ex luteo petitur: de historia animalium libro sexto cap. tertio.

7 Nihil imperfectum. *Quod non referatur ad aliquem finem: res enim quæque suo fine perficitur: Metaphy. x.*

8 Familiaris administrationis. *Rationis domesticæ, quæ græcè dicitur œconomica.*

9 Quæ vel suppetere debet. *Aut hæc quæstuaria facultas adesse debet patrifamilias, atque homini ciuili, vt per eam res necessariæ ab ipsis comparentur, aut certè per eam res necessariæ comparari debent ab eo, cuicunq; tribuatur. Nam licet quæstuaria facultas non sit pars œconomicæ, tamen per eam parandæ sunt facultates, vel ab ipso patrefamilias vtraq; instructo facultate, vel ab alio à quo paterfamilias accipiat, vt postea declarabit.*

CAPVT VI.

1 SED est aliud quæstuariæ rationis genus, quæ maximè omnium, & quidem meritò pecuniaria nuncupatur, per quam diuitiarum, & parandi opes 2 finis nullus esse videtur: hanc multi vnam, & eandem esse putant, atque eam de qua suprà memorauimus, quia confinis est ei: sed nec eadem est, nec ab ea procul abhorret. 3 Ipsarum tamen altera naturalis est, altera non natura: sed magis per quandam peritiam & artificium exercetur, de qua hic disserere exordiamur. Rerum quæ possidentur cuiusque duplex est vsus, 4 per se quidem vterque, non tamen similiter per se, sed alter rei proprius, alter non item proprius. exempli causa: Calceus tum induendo, tum permutando in vsum venit: nam vterque vsus calcei est: quoniam qui calceum pro numo aut cibo permutat, cum eo qui calceo indiget: is calceo, quo calceus est, vtitur, non tamen vsu proprio: calceus enim non factus est permutandi gratia. quæ ratio eadem est cæterarum rerum quæ possidentur: quippe rerum omnium permutatio primùm quidem 5 ab initio naturali profecta est, eo quòd homines quarundam rerum plusquam sibi satis esset, quarundam minus possiderent. Quo planè intelligitur mercaturam non natura, ad pecuniariam pertinere. 6 Alioquin necesse erat, vt quatenus eis satis esset, commutationibus vterentur. In

prima

prima igitur ſocietate, hoc eſt in domo, nihil huiuſmodi commutatio requiritur, in ampliore tamen communitate deſideratur. Nam qui domo vna continentur, his cuncta communia ſunt: qui verò ampliore communitate, hi multa rurſus diuerſaque poſſident ſeparatim, quorum eſt pro indigentijs mutua commutatio neceſſaria, quemadmodum etiam nunc barbarorum bona pars rerum permutationibus facit, res ad vſum vitæ accommodatas, alias pro alijs, nec præterea quicquam permutantes, vt vinum pro frumento, & cætera talia dantes, & accipientes. Hæc igitur permutandi ratio, nec abhorret à natura, nec in genere pecuniariæ continetur: pertinet enim ad copiam rerum naturalem explendam. Ex hac tamen illa 7 per rationem nata eſt, quoniam cum ſubſidium extrin-
7 ſecus peteretur importandis ijs, quorum eſſet ipſis inopia, & viciſſim quæ ſupereſſent exportandis, neceſſitas ipſa numorum vſum induxit. Nam cum res quæquæ neceſſaria non facilè poſſet vltro & citro comportari, publico gentium conſenſu conſtitutum eſt, ad permutationes faciendas, vt tale quidam inter ſe darent, & acci-
8. perent: quod cum eſſet ipſum 8 ex genere rerum commodarum ad vſum vitæ, facilè tractari poſſet: cuiuſmodi eſt ferrum & argentum, & ſiquid aliud eius generis habetur, quod initio magnitudine ac pondere ſimpliciter erat definitum, poſtremo etiam charactere fuit percuſſum, vt homines liberi eſſent à ſolicitudine examinandi. Nam charactere quantitas numi ſignificatur. Numo igitur ex permutatione neceſſaria inducto, genus aliud exſtitit rationis pecuniariæ, quæ mercatura dicitur. Hoc cum initio ſimpliciter fortaſſis exerceretur, poſtea per experientiam factum eſt artificioſius, accedente ſolertia, vnde & quo modo permutationibus faciundis plurimus quæſtus contingeret. Quare ra-
9 tio quæſtuaria in numo potiſſimum verſari videtur, 9 atque eius officium eſſe, vnde pecuniarum copia contingat conſiderare: diuitiarum enim, & pecuniarum efficiens eſſe videtur. Nam ſæpe diuitiæ in numorum multitudine ponuntur, propterea quòd quæſtus faciendi ratio, & mercatura in numis verſatur: interdum verò nu-
10. gæ, ac omnino 10 lex numus eſſe videtur, nō natura conſiſtere, pro-
11. pterea quòd 11 mutatis qui vtuntur, numus nihil valet, nec vtilis eſt ad vſum aliquem vitæ neceſſarium: ac fieri poteſt, vt quiſquam numis locuples ſit, idemque careat cibo neceſſario. At eſt abſurdū eas eſſe diuitias, quibus abundè ſuppetentibus diues fame conficiatur:
vt de

vt de 12 Mida illo propter inexplebilem cupiditatem fabulantur: 12.
cui quicquid vescendum apponebatur, fiebat aurum. Quare qui re-
ctè parandis opibus student, in 13 alias diuitias, 14 aliam parandi ra- 13. 14.
tionem quærunt. Alia est enim parandi ratio, aliæque diuitiæ, quæ
à natura proficiscuntur: & hæc quidem est œconomica: mercatura
verò pecuniarum est efficiens, nõ tamen modis omnibus, sed per-
mutando, in numisque versari videtur: 15 numus enim principium 15.
est: & finis eius permutationis, & diuitiæ quæ hac ratione paran-
tur, nullis finibus continentur. 16 Nam vt medicina infinitè fer- 16.
tur in sanitatem, & artes suum quæque finem sine modo petant,
quippe quem maximè volunt efficere: quæ verò conducunt ad fi-
nem, in ea non infinitè feruntur. nam suus cuique finis modum im-
ponit: sic hujus pecuniariæ rationis finis nullo termino contine-
tur. Est autem finis eius tales diuitiæ, & pecuniarum compara-
tio: 17 œconomicæ verò, non pecuniariæ terminus est, nec enim 17.
hoc est officium œconomicæ. Hac igitur ratione apparet, necessa-
rium esse diuitijs omnibus modum imponere. Sed contrarium in
vita vsu venire videmus. nam qui parandis opibus seruiunt, hi
cuncti numos in infinitum augent, cuius causa est vicinitas earum
facultatum: 18 vsus enim vtriusque pecuniariæ facultatis cum sit 18.
eiusdem rei, alter pro altero sumitur. Nam pecuniarum compara-
tio ad eundem vsum pertinet, non tamen eadem ratione: sed huic,
aliud est propositum: illi verò, vt pecunias augeat: quo fit, vt hoc
quidam œconomicæ officium esse putent, nec finem faciant, vt o-
portere existimant, conseruandi aut sine termino augendi numo-
rum diuitias. Qui quòd ita sint animati, causa in eo est, quòd hos 19 19.
viuendi cura solicitat, non rectè viuendi: ita cum fine careat ea cu-
piditas, efficitur vt 20 expetitarum rerum efficientia sine numero 20.
concupiscant: quibus verò id etiam curæ est, vt bene viuant, hi
21 corporearum voluptatum efficientia quærunt: quæ cum in di- 21.
uitijs consistere videantur, nullum eos studium, præterquam
pecuniarum parandarum exercet: 22 vnde aliud extitit rationis pe- 22.
cuniariæ genus: nam cum modo careat voluptatum fruitio, ratio-
nem quærunt, quæ voluptatum immodicè fruendarum faculta-
tem præbeat. Quam si nequeunt per rationem pecuniariam, per
aliam causam, vt assequantur, enituntur, quibusque facultati-
bus ad quæstum abuentes. Nec enim fortitudinis munus est para-
re opes, sed audacter pericula subire: nec eius facultatis, qua dux

belli, quaque medicus censetur, sed alterius partes sunt, vt victoriam: alterius, vt sanitatem pariat. Isti verò cunctas pecuniarias
23. faciunt, 23 tanquam hic finis sit propositus, & ad finem cũcta referri debeant. Ac ratio quidem opes parandi non necessaria, quæ sint, &
24. 24 quam obcausam hac indigeamus, explicuimus: itemque necessariam huic esse diuersam, & œconomicam naturalem, quæ in cibarijs parandis versatur, non vt ipsam infinitam esse, sed terminis contineri declarauimus.

Scholia in Caput VI.

1 SED est aliud quæstuariæ rationis genus. *Duplex est opes parandi ratio, altera prorsus naturalis, de qua est hucusq; disputatum, vt agricultura, venatio, piscatio: altera, in cõmutatione versatur. quæ & ipsa duplex est: aut enim res ipsæ inter se commutantur, vt frumentum pro lana, vinum pro oleo, quæ ratio à naturali necessitate orta est: aut res pro numo, quæ ratio si non procederet vltra vsus vitæ necessarios, & liberales, posset hac parte ipsa quoque dici naturalis: sed quum fit ad quæstum non necessarium, vt mercatura, iam non naturalis est, sed artificiosa, multumq; ab œconomica, officioq; patris familias abhorret.*

2. Finis nullus esse videtur. *Pertinet enim non ad explendas necessitates naturales, nec ad liberaliter viuendum, quæ res certis finibus continentur: & res familiaris terminata magnitudine contenta est, sed ad congerendam pecuniam, quod infinite procedit, nec certo aliquo fine terminatur.*

3 Ipsarum tamen. *Quæ in hoc genere continentur, quod potest vniuersaliter commutatiuum apellari. Ratio enim vinum pro frumento & similia commutandi ad vsus necessarios ab initio naturali profecta est: quæ autem numo fit ad quæstum non necessarium, hæc non est naturalis, sed artificiosa.*

4 Per se quidem vterque. *Id est quatenus res talis est, vt calcei qua calceus est: duplex est vsus, commutari & indui: calceus enim & corium & calceus est: qui cum commutatur numo, non qua corium est commutatur, sed qua calceus: nam emptor non corio indiget, quo fortassis abundat, sed calceo. cæterùm hic commutationis vsus non est calcei proprius. Nam proprius cuiusque rei vsus est is, cuius gratia res ipsa facta est: calceus autem non commutandi gratia fit ex sua quasi natura, & propria ratione, nec idcirco initio factus est, sed vt induatur pedi, licet sutor eo ad commutationem abutatur.*

5 Ab initio naturali. *Non quòd commutatio esset earum rerum vsus naturalis,*

ralis, oppositum enim paulò antè dixit, sed quia necessitas naturalis commutationem rerum necessariarum & commodarum induxit.

6 Alioquin necesse erat. *Tunc nec aliter mercatura naturaliter ad pecuniariam pertineret, hoc est esset ratio naturalis parandi opes, si non vltra res ad vsus necessarios & liberales vitæ eius qui mercatur, commodas progrederetur.*

7 Per rationem nata est. *Per solertiam & consilium, non per necessitatem naturalem: nã ex rerum necessariarum, numiq; commutatione, quam necessitas naturalis induxit, per rationẽ quandã, atq; solertiam extitit mercatura.*

8 Ex genere rerum commodarum. *Quibus homines ad vitam degendã vtuntur. Nam ferrum non solùm in numo & cõmutationibus est vtile humanæ vitæ: sed multò etiam magis in ferramentis ad arandum, cædendamq; materiam, vt argentum ad pocula, cæteraq; vasa conficienda.*

9 Atq; eius officium esse. *Mercaturæ officium esse: est enim officium proprium mercatoris cõsiderare, atq; dispicere, quibus ex rebus quam plurimum lucrifacere poßit.*

10 Lex numus esse videtur. *Lege consistere, ac suam vim retinere, non natura.*

11 Mutatis qui vtuntur. *Mutata voluntate vtentium numo, vt numum valere nolint.*

12 De Mida fabulãtur. *Mida Rex Phrygiæ fuisse traditur auarißimus, cuius fabula nota est, & Ouidij carminibus vulgata.*

13 Alias diuitias quærunt. *Vt agros consitos, pascuos, & frumentarios, prædiaq; rustica, & vrbana, & greges.*

14 Aliam parandi rationem. *Vt agriculturam & venationem.*

15 Numus principium est, & finis. *Quia numus ab initio instrumentum est mercaturæ, idemq; finis: huc enim spectat commutatio numi, quæ mercatura dicitur, vt numos quam plurimos congerat.*

16. Nam vt medicina. *Ars medicorum sine fine cupit sanitatem afferre: nec enim satis habet ad pristinam sanitatem ægrotantem restituere: sed cupit etiam, conaturq; sanitatem quàm maximam potest ingenerare, nec cõfirmare solùm, sed etiã augere sanitatis causas. cæterùm si quod petit, vna ratione, vnóue medicamento sit assecuta, hoc contenta est, nec alias vias inquirit: quæ ratio eadem est artium cæterarum.*

17 Oeconomicæ verò non pecuniariæ terminus est. *Non tam lege œconomica opes & pecuniam quærendo procedit, quàm facultas pecuniaria: quia non est hoc œconomicæ, seu domesticæ facultatis officium, vt numos sine fine paret, sed vt partis vtatur, aut quantum satis est comparet. aut est*

sensus, œconomica certis terminis quærenda re familiari continetur: pecuniaria facultas sine fine quærit opes, seu numos.

18 Vsus enim vtriusque pecuniariæ facultatis. *In vetustis & emendatoribus exemplaribus sic habet hic locus: ἐπάλλαττει γὰρ ἡ χρῆσις τοῦ αὐτοῦ οὖσα ἑκατέρας τῆς χρηματιστικῆς. Est autem sensus: Cum vtriusque pecuniariæ facultatis, tum eius qua vtitur paterfamilias, tum eius qua mercator, vsus, id est opus & officium, versetur in eadem re, in parandis scilicet per numũ reb. vtilibus, efficitur vt alter pro altero accipiatur: id est, vt idẽ vsus & officium esse videatur. Nam pecuniarum, hoc est rei familiaris comparatio, ad eundem vsum pertinet: id est, re idem opus est, non tamen eadem ratio: id est, non tamen pertinet eodem, nec ad eundem finem refertur: huic enim patrifamilias aliud est propositum & finis, scilicet vt emendo paret res commodas ad vsus vitæ necessarios & liberales, illi mercatori, vt numos, & rem familiarem infinitè augeat: quo fit, vt hoc ipsum, vt pecunias augeat: œconomicæ quoq; pecuniariæ finis esse quibusdam videatur, propter cognationem, quam habent inter se hæ duæ pecuniariæ.*

19 Viuendi cura solicitat, non rectè viuendi. *Qui congerendis pecunijs student, his ferè vt viuant tantùm cura est: nam pecunias, quasi ad viatitum vitæ necessarium, ne nunquam deesse poßit, congerunt: nec eis vtuntur ad rectè liberaliterq; viuendum.*

20 Expetitarum rerum efficientia. *Pecuniarum parandarum rationes.*

21 Corporearum voluptatum. *Quæ sensu aliquod percipiuntur, vt veneris, & gulæ, quæ ad tactum & gustatum pertinent: in quibus moderandis temperantia versatur: item audiendi, videndi, odorandi, voluptates corporeæ sunt. nam his quoq; corpus afficitur, vt mens intelligendi, sciendi, & contemplandi voluptatibus. Ethicorum secundo.*

22 Vnde aliud extitit rationis pecuniariæ genus.) *Ex intemperantia, dum homines cupidè res voluptatum corporearum efficientes, quæ res ferè pecunia comparantur, quærerent: genus aliud quærendi pecunias natum est, in quo qui naturales virtutes, & facultates seu potentias, mercenarias faciunt, versantur, eis ad quæstum pecuniarum, vt per eas voluptatibus potiantur, quod infinitè procedit abutentes. Hæc autem ratio multùm abhorret ab œconomica, cuius œconomicæ, alioquin munus est non tam diuitias parare, quàm paratis aut suppetentibus rectè in administratione domestica vti. Opus autem optima & naturali ratione petuntur ab ipsa natura, hoc est à terra, mari, fructibusq; & animalibus: totius verò pecuniariæ rationis illa peßima est, quæ in fœnore versatur, & maximè odiosa, & præter naturam. est igitur aliud genus: nam differt à duobus prædictis, tum fine, qui est in hoc fruitio voluptatum:*

luptatũ:tum quærendi ratione, dum pecunias non per cõmutationẽ numariã, sed per facultatum, & virtutum naturalium abusum quærit: nam δυνάμεις, hoc est facultates, vocat tum artes & scientias, tum virtutes naturales atq; potentias.

23. Tanquam hic finis sit. *Quasi voluptas corporea, eiusq; fruitio sit vltimus finis humanæ vitæ propositus.*

24. Quam ob causam hac indigeamus. *Scilicet vt immoderatam habendi cupiditatem expleamus.*

Caput VII.

1 Nec verò difficile est controuersiam initio propositam dijudicare, opes parandi ratio ad patremfamilias & ciuitatis præfectum pertineat, an non sit eius muneris, sed opes suppetere sit necessariũ. Vt enim ratio ciuilis non efficit homines, sed à natura sibi traditis vtitur: sic cibum à natura, hoc est à terra, vel mari, vel alio quodam tradi oportet. 2 Ex his autem quomodo hæc dispensare conueniat, ad curam pertinet, officiumq; patrisfamilias: nec enim munus est artis textoriæ lanas facere, sed lanis vti: & quæ vtiles, & aptæ, quæq; vicissim prauæ & ineptæ sint, cognoscere. Nam quærat aliquis, cur pecuniaria ratio pars sit domesticæ gubernationis, medicina non item cum perinde valetudo in domesticis, atque vita ipsa, vel aliqua res alia necessaria desideretur. Sed quoniam tum patrisfamilias, tum ciuitatis præfecti quodammodo munus est, curam agere valetudinis, aliàs verò hæc cura non ad ipsum, sed ad medicum pertinet. Sic opes parare quodammodo patrisfamilias munus est, aliàs non, 3 sed rationis administræ: veruntamen maximè oportet (vt suprà memorauimus) opes à natura suppeditari. est enim officium naturæ, cibũ generato suggerere. Nam cuique cibus est, id, quod superest eius, ex quo generatur. Itaque opes naturaliter ex fructibus, & animalibus comparantur: quæ parandi ratio cum sit, vti diximus, duplex, altera in qua mercatores versantur, altera qua patresfamilias vtuntur: & hæc sit necessaria & laudanda, illa quæ commutationibus constat iure vituperetur: propterea quòd non est naturæ conueniens, sed eò pertinens, vt homines alij ex alijs lucrentur, fit vt optimo iure sit fœneratorum ars odiosa: propterea quòd lucrũ ex ipso numo captat: nec sequitur eum finem, cuius gratia numus fuit inductus: ad faciẽdas enim permutationes repertus est: 4 nam fœnus ipsum auget,

get, vnde nomen apud Græcos sumpsit, quoniam quæ pariunt,
5. 5. similia sunt ijs, quæ ipsa gignunt: in fœnore autem numus numum parit. Itaque ex omnibus artibus quæstuarijs, hæc est maxi-
6.7. mè præter naturam. 6 Sed quoniam 7 quæ pertinent ad cognitionem, satis sunt à nobis definita, commodum fuerit de ijs, quæ vsum attingunt, disputare. Nam huiusmodi rerum tum contemplatio
8. digna est homine libero, tum peritia necessaria 8 Pecuniariæ verò facultatis partes vtiles sunt, peritum esse, quæ res ex ijs, quæ in possessionem veniunt, & vbi, & quomodo sint maximè fructuosæ: vt equorum, boum, vel ouium possessio, qualis sit: ac cæterorum animantium eodem modo. Oportet enim vt peritiam habeat, qua possit his inter se collatis, quæ sint fructuosissima dignoscere, & quæ quibus in locis: alia enim alijs in regionibus feliciter proueniunt. Præterea vt vsum habeat in agricultura, quò agrorum con-
9. ditiones 9 siue nudi sint, siue consiti, cognoscat: nec reliquorum a-
10. 11. nimalium 10 natantium, seu 11 volantium, quæ vsui esse possint, na-
12. turam ignoret. 12 Artis igitur pecuniariæ maximè propriæ hæ sunt partes, ac munera prima. Eius verò quæ in permutationibus consistit, primum locum tenet mercatura, quæ tribus partibus constat: aut enim nauibus merces inuehuntur: aut iumentis seu carris apportantur: aut in eodem loco emuntur, atque venduntur. Hæc autem mercaturæ genera differunt inter se, quod aliud tutius est, aliud quæstuosius. Secundum locum tenet fœneratio. Tertium ratio mercenaria, quæ partim in sordidis artibus versatur, partim
13. in operibus, quæ sine arte, solo corpore vtiliter dantur. 13 Tertium, pecuniariæ rationis genus inter hanc & primam est interiectum: participat enim tum naturali, tum ea quæ in permutationibus versatur: quod genus omnes artes complectitur, quæ lucrum à terra, & ex terra genitis petunt, non fructibus, sed rebus alijs, quæ ad vitæ vsum accommodantur: cuiusmodi est eorum ars, qui in materia cædenda versantur, & quæcunque pertinet ad effodienda metalla. Hæc autem artificia in multiplici genere sunt, pro magna metallorum, quæ à terra petuntur, varietate, quibus de rebus vniuersè à nobis est hoc in loco disputatum. Singulas enim partes accuratius persequi, est illud quidem vtile ad opificia, molestũ tamen, vt diutius teneat philosophantes. Sunt autem opificia hoc
14. magis artificiosa, quo minus est in eis fortunæ locus: 14 illa sordidissima, quibus corpora maximè fœdantur: maximè verò seruilia, vbi

lia, vbi plurimus est corporis vsus: minimè generosæ, quæ virtutis
minimum requirunt. Sed quoniam his de rebus scriptores qui-
dam præcepta tradiderunt, vt Chares Parius, & Apollodorus Lem-
nius de agricultura & agris tum nudis, tum etiam consitis, & alij
de alijs rebus conscripserunt, illinc poterit, quæ quisque scire cu-
rabit, assumere. Proderit etiam documenta 15 separatim tradita 15.
congerere, quibus quidam rem familiarem, cui studebant, auxisse
feruntur: hæc enim cuncta commoda sunt ijs, qui artem pecunia-
riam colunt, quale illud est quod de Thalete Milesio memoratur.
Est enim ingeniosum quoddam inuentum parandis facultatibus
accommodatum: quod quanquam in illum confertur ad commen-
dationem sapientiæ, 16 est tamen præceptum quoddam vniuer- 16.
sale. Nam Thaletem memorant cum ei studium philosophiæ tan-
quam inutile obijceretur, præcognito ex Astrologia olearum mag-
no prouentu 17 nondum elapsa hyeme, ex paucis suppetentibus 17.
pecunijs arrabone dato, 18 omnes Milesias, Chiasq; olearias offici- 18.
nas paruo, vt pote cum nemo cōtrà liceretur, conduxisse: tempore
autem multis simul ac subito quærentibus, quanti voluit, locasse:
eaque ratione magna vi pecuniarum congesta, docuisse, facile
philosophis esse si velint locupletari: sed non esse hanc rem in qua
sibi elaborandum putent. Thales igitur in hunc modum sapientiā
ostentasse memoratur. Hæc autem parandi ratio vniuersalis est, vt
diximus, si quis sibi valeat 19 monopolium instituere, vnde non- 19.
nullæ ciuitates in publica pecuniarum inopia huiusmodi vectigal
instituunt, monopolium rerum venalium facientes. In Sicilia qui-
dam, apud quem fuerat pecunia deposita, ferrum omne ex ferra-
rijs officinis coëmit: deinde 20 cū ex mercatorib' mercatores venis- 20.
sent, solus vendebat, nec admodum aucto precio, ad quinquaginta
tamen talenta centum adiecit. Quod 21 cū Dionysius resciuisset, ho- 21.
minē, facta exportandæ pecuniæ facultate, Syracusis tamen excede
re iubet, propterea quod quæstus inueniret suis rationibus inutiles,
quanquam homo hic idem, quod Thales spectauit. Nam vterque
quomodo monopolium faceret, artificiosè excogitauit. Quarum re
rum cognitio vtilis est etiam ijs qui Rempublicam administrant.
Nam multis ciuitatibus quæstuaria ratione, & quæstibus huius-
modi opus est, 22 vt domui, sed magis. Quo fit vt qui- 22.
dam in hac solùm parte ciuilis administra-
tionis sint occupati.

Scholia

Scholia in Caput VII.

1 NEQVE verò difficile eſt controuerſiam. *Facultas, inquit, pecuniaria ſiue quæſtuaria, de qua ſuprà quærebamus, non propriè ad patrēfamilias, nec ad ciuitatis præfectum pertinet. Itaq; diuerſa eſt, tum à familiari tum à ciuili poteſtate: cæterùm oportet vt quemadmodū ciuitatis præfectus, ſic paterfamilias det operam, vt opes quibus vtatur, adſint: & his non ſuppetentibus, vel ne ſuppetere deſinant, aliquem debet huic parandi opes muneri præficere, qui per quæſtuariam facultatem pecunias opeſq; comparet, vt magiſtrum pecoris & villicum: quo munere ſi ipſe per ſe fungatur, hoc non vt paterfamilias faciet, ſed vt pecuniariæ rationis, quæ adminiſtra eſt œconomicæ, peritus: opes autem naturali & honeſta ratione, ex fructibus & animalibus parantur: commutationibus verò mercium inter ipſas, vel rerum aliarum numo, vt fit à mercatoribus, non perinde honeſtè, per fœnus verò turpiſſimè.*

2. Ex his autem quomodo diſpenſare conueniat. *Quomodo cibos ex terra vel mari, vel aliunde petitos diſtribuere familiæ conueniat.*

3. Sed rationis adminiſtræ. *Facultatis pecuniariæ, quæ velut ancilla eſt domeſticæ & ciuilis adminiſtrationis, vt ars frenos efficiendi, adminiſtra eſt equeſtris facultatis.*

4. Nam fœnus ipſum auget. *Id eſt numus per fœnus numum auget: vnde Græci fœnus, per ſimilitudinem τόκον, id eſt partum vocant: vt enim quæ pariuntur ſimilia ſunt ijs, à quibus generantur, vt humano partu ædita ſimilia sūt ſuis parentibus, nam vtraque ſunt homines, ſic in fœnore quod gignitur, & quod gignit, numus eſt. Quidam hunc locum ſic vertūt, vt græcè αὐτὸ καὶ ἀυτὰ aſpiratum vtrumq; legiſſe videantur, quod ſic erat interpretandum; & exponendum. Fœnus ſeipſum auget. Id eſt munus per fœnus numum auget, & item.*

5. Similia ſunt ijs, quæ ſeipſa generant. *Id eſt animalibus, quæ partum ſui generis ædunt, vt homo & equus: nihil enim poteſt ſeipſum idem numero generare, vt habetur ſecundo de anima. ſed quædam ſui diſsimilia pariunt, vt aues ouum: quædam ſimilia, vt homo & equus: quæ idcirco ſeipſa generare quodammodo dici poſſunt, quia quod gignit & quod gignitur, idem eſt non numero, ſed ſpecie. commodior tamen eſſe videtur ſcriptura & intelligentia prior; quem ſequutus eſt interpres.*

6. Sed quoniam quæ pertinent ad cognitionem. *Expoſuit diſcrimē œconomicæ & pecuniariæ facultatis, quam eandem quæſtuariam interdum appellat: & quæ ratio parandi opes ſit maximè naturalis & laudanda, & quæ*

quæ viciſsim maximè præter naturam & vituperanda, quod pertinet ad mentis cognitionem: deinceps vt quæ faciunt ad vſum memoret, tria genera tradit pecuniariæ, ſeu quæſtuariæ facultatis. Primum quod in parandis naturalibus diuitijs, & ad vitæ vſum pertinentibus verſatur: cuius primæ partes & officia ſunt ex animalibus, quæ & quibus in locis maximum fructum afferunt: & omnis generis agrorum naturas dignoſcere. Secundum genus eſt, quod commutationibus continetur: cuius tres partes numerantur: mercatura, qua merces pro mercibus, vel merces pro numo: fœneratio, qua parua pecunia cum expectandi tēpore pro maiore: & artes mercenariæ ac ſordidæ, quibus opera pro pecunia cōmutantur. Tertium, quod his duobus eſt interiectum, quærit enim res naturales quæ tamen non ad victum aut veſtitum ipſæ accōmodantur, quibus deinde cōmutandis ſeu vendendis, ſibi res ad vitam neceſſarias paret: explicat deinde gradus ſordidarum & mercenariarum artium, & faciendi pecuniam perutilem rationem monopolium eſſe tradit.

7 Quæ pertinet ad cognitionem. *Doctrina moralis, & item ciuilis, quanquam potiſsimum & ſuapte natura ad agendum pertinent, & ad inſtituendam vitam humanam, illa priuatim, hæc publicè, & idcirco practicæ ſiue actiuæ nominantur: non enim vt ſciamus quid ſit virtus, de virtute diſſerimus, ſed vt boni efficiamur. Ethicorum primo. tamen multa in vtraque doctrina tractantur à philoſophis, quæ non actionem vſumq́; vitæ, ſed mentis cognitionem attingunt: cuiuſmodi eſt illud, facultas pecuniaria pars œconomicæ ſit, an ſecus.*

8 Pecuniariæ facultatis partes vtiles ſunt. *Id eſt ad vſum pertinentes.*

9 Siue nudi ſint. *Sine arboribus, quales eſſe ſolent frumentarij, & paſcui.*

10 Natantium. *Aquatilium, quod pertinet ad piſcationem, de qua ſuprà memorauit, itemq́; ad piſcinas.*

11 Volantium. *Auium, vt columbarum, & quæ per aucupium cibo parari queunt: hæc enim vſui eſſe poſſunt.*

12 Artis igitur pecuniariæ maximè propriæ. *Id eſt maximè naturalis: hac enim maximè parantur opes ad vſum vitæ neceſſariæ, & modo quodam per naturalem neceſsitatem inducto. Nam quæ in commutationibus præſertim non neceſſarijs verſatur vt mercatura, hæc plus artificij & rationis habet. Vocat autem hanc, commutationem, quia numo res cæteras commutat, nec finem commutandi facit. Nam quæ per numum facit commutationem, non tamen vltra procedit, quam ratio rei familiaris poſcit, hæc non à natura abhorret: quæ verò commutando non vtitur numo, hanc ſuprà dixit non eſſe*

 pecunia-

pecuniariam: scilicet cum sit vsus necessarij gratia. Nam si merces importatæ exportandis commutantur, quod sæpe à mercatoribus cõpendij causa fit, hoc nihilo secius ad quæstuariam rationem pertinet, quàm si merces cum nummis commutentur.

13 Tertium genus inter hanc & primam est interiectum. *Tria genera, vt diximus, pecuniariæ rationis facit. Primum quod pertinet ad patremfamilias, & parandas res vitæ necessarias. Secundum quod in continuis commutationibus versatur: cuius tres partes enumerauit, & quo referri potest genus illud facultatibus & virtutibus, quasi mercenarijs ad quæstum abutentium vt voluptatibus fruantur. Tertium genus pecuniariæ facultatis inter hæc duo genera interiectum, & medium esse dicit, quoniam vtriusque particeps est.*

14 Illa sordidissima. *Sordidas artes Latini vocant, quas Græci βαναύσους quo nomine licet propriè opificia intelligantur, quæ fornacibus vtuntur, vt græcum nomen indicat, ab incendenda fornace deductum, consuetudo tamen ad cuncta opificia transtulit: & omnes artes, quas vulgus mechanicas, Cicero, politioresq́ue, vt dixi, sordidas vocant: quippe quibus artificum corpora sordescunt, fœdanturq́ue præsertim qui fornacibus vtuntur, propter carbonem, & fuliginem: quæ artificia idcirco dicuntur esse sordidissima.*

15 Separatim tradita. *Dum de rebus alijs memoratur in libris non huic studio quæstuario dicatis.*

16 Est tamen præceptum vniuersale *Quo potest quisque vti.*

17 Nondum elapsa hyeme. *Nondum florentibus arboribus, quod vere fit, vt ex his possit futuram copiam præcognosci.*

18 Omnes olearias officinas. *Loca seu torcularia vbi oleum, confractis pressisq́ue oliuis conficitur, cui rei trapeta, seu molæ, prælaq́ue adhibentur. Non enim oliuas omnes coemptas esse dicit, aut oleum à Thalete, vt falsò putant omnes, quos mihi videre contigit hunc locum explicantes, sumpta fortassis occasione errandi ex traditis à Cicerone primo libro de diuinatione, qui sic de Thalete scripsit:* Thales, *inquit,* Milesius, vt obiurgatores suos conuinceret, ostenderetque etiam philosophum, si commodum esset, pecuniã facere posse, omnem oleam antequam florere cœpisset in agro Milesio coemisse dicitur, animaduertens fortasse quadam scientia olearum vbertatẽ fore. *Hæc igitur Ciceronis verba fecisse videtur, vt hic Aristotelis locus in eandem sententiam perperam traheretur, quasi non idem factum variè soleat ab authoribus tradi. Cùm etiam Plinius lib. XVIII naturalis historiæ cap. XXVIII. idem cõmentũ aliter tradat, & alteri auctori, hoc est Democrito tribuat: quẽ præuisa olei nõ vbertate, sed caritate & inopia, oleum*

pia, oleum omne, non oleas coëmisse tradit: at Aristoteles non ἐλάας, aut ἐλαῶνας, nec ἔλαιον dixit, hoc est oleas, aut olivueta, nec oleũ, sed ἐλαιουργεῖα: quæ voce oleariæ officinæ propriè & apertè significantur: vt ὑαλουργεῖον officinã vitriariam signat, nec ὠνησάμενον dixit, sed μισθωσάμενον, hoc est non emisse, sed conduxisse. Præterea quod ait, ἐπειδὴ δὲ ὁ καιρὸς ἧκε, id est cum tempus aduenit, scilicet oliuitatis, seu conficiẽdi oleum; multis simul quærentibus, quanti voluit locasse officinas, trapetaq́ꝫ, & prœla, quæ vbiqꝫ locari solent, aptißimè conuenit: in oleum emptum ineptißimè. suffragatur huic sententiæ Hieronymus Rhodius, qui vt Diogenes Laertius refert, ἐμισθώσατο, inquit, ἐλαιουργεῖα, id est conduxit olearias officinas, vsus eisdem verbis, quibus Aristoteles. Est autem Miletus vrbs Cariæ, caput Ioniæ. Chios vrbs altera Cariæ, non procul scilicet à Mileto: nec enim hic conuenit Chion insulam, quæ & ipsa Ionium est, cum vrbe cognomine intelligere. Quatuor enim vrbes auctore Stephano hoc nomine sunt appellatæ: duæ, quas diximus: tertia in Cherroneso: quarta in Euboea.

19 Monopolium instituere. *Efficere, vt solus ipse aliquod genus rerum venalium vendat.*

20 Cum ex mercatibus mercatores venissent. *Cum mercatores qui ferri mercandi causa ad nundinas processerant, re infecta sine ferro rediuissent, solus ipse mercatoribus vendebat.*

21 Cum Dionysius resciuisset. *Cum Dionysius cognouisset, qui tyrannus Siracusanorum erat. Duo fuerunt Dionysii Siracusani, pater, filiusq́ꝫ, ambo tyranni, ambo Platonis auditores.*

22 Vt domui. *Quemadmodum paterfamilias, cum res necessariæ ad alendam familiam, tuendamq́ꝫ domum non satis suppetunt, quærere per facultatem pecuniariam cogitur. Sic item præfectus ciuitatis in ciuitatis inopia: sed eo magis quò pluribus indiget ciuitas, quàm domus: Quare in quibusdam ciuitatibus quosdam magistratus esse dicit, huic duntaxat officio quærendæ pecuniæ profectos.*

CAPVT VIII.

1 TRES sunt, vt diximus, œconomicæ partes: vna, 2 herilis facultas, de qua suprà memorauimus: altera paterna: tertia maritalis. Nam paterfamilias & vxori præest & filijs, vtrisque quidem vt liberis, non tamen vt eiusmodi imperium teneat in vtrosque, sed in vxorem ciuile, in filios verò regium: 3 mas enim quàm fœmina, 4 nisi vbi præter naturã constiterunt: & senior atq; præfectus, 1.2. 3. 4.

5 quàm iunior & imperfectus principatu dignior eſt lege naturæ. 5
Quanquam igitur in ciuilibus imperijs magna ex parte eſt impe-
randi & parendi viciſſitudo (nam eorum natura æqualis eſſe debet
nec differre quicquam) tamen cum hic præeſt, ille ſubeſt imperio,
diſcrimen tum in ornatu, tum in ſermoni bus & honoribus requi-
6. ritur, 6 vt Amaſis de ſolio dixit: mas autem ſemper ſic ſe habet in
7. fœminam. Imperium in filios idcirco regium eſt, quoniam 7 pater
tum beneuolentia, tum maioris ætatis iure præeſt, quod genus eſt
imperij regij. Rectè igitur Homerus hominum deorumque patrẽ,
8. Iouem appellauit, qui rex eſt eorum omnium. Nam 8 rex natu-
ra differre debet, ſed idem eſſe genere: quod ſeniori accidit in iu-
niores, & patri in filium. Quo planè intelligitur, rationem familia-
ris adminiſtrationis poſcere, vt plus operæ atque curæ in homines,
9. quàm in rerum inanimatarum poſſeſſionem ponatur: & 9 in
hominum virtutem, quàm in virtutem rerum poſſeſſarum, quas
diuitias vocamus: & in liberorum magis quàm in ſeruorum. De
ſeruis igitur quærat aliquis, ſitne aliqua ſeruorum virtus, præter
10. 10 inſtrumentarias & adminiſtras, his diuerſa & honoratior, vt tem
perantia, fortitudo, & iuſtitia, aliúsve talis habitus? an nulla vir-
tus in ſeruum cadat præter corporeas, & quæ miniſterijs accom-
modantur? Quoniam vtrinque cauſam habet dubitandi: nam ſi
qua virtus eſt talis, quæ tandem erit ſeruorum ac liberorum dif-
ferentia? Nullam autem eſſe, probari non poteſt, cum ſerui homi-
nes ſint, & rationis compotes: ac eodem ferè modo de muliere &
puero quæritur: num horum ſint aliquæ virtutes, & mulier tem-
perans eſſe debeat, fortis & iuſta: ſitque puer intemperans, &
temperatus, an ſecus. Hoc quoque in vniuerſum de eo qui ſub-
iectus eſt natura, & eo qui præeſt, quæri conuenit, num eadem ſit
eorum virtus, an diuerſa? Nam ſi vterque particeps excellentis vir-
tutis eſſe debet, quæ cauſa eſt, cur hic præeſſe debeat, ille ſem-
11. per eſſe ſubiectus? Nec enim fieri poteſt, 11 vt pluris & minoris ra-
tione differant: nam ſubeſſe atque præeſſe ſpecie differunt, plus &
minus non item. Neque verò probabile eſt, virtutẽ in altero requi-
ri, eandem in altero non deſiderari. Nam ſiue is qui tenet im-
perium, temperantia vacet atque iuſtitia, quomodo rectè impe-
rabit? ſiue is qui ſubeſt imperio, quomodo rectè faciet imperata?
Fac enim eſſe intemperantem, aut timidum: nihil eorum efficiet,
quæ ratio poſtulabit. quo planè intelligitur vtrunque neceſſa-
rio

rio participem eſſe virtutis, ſed virtutes eſſe diuerſas. 12 Quemad- 12.
modum earum rerum quæ ſunt natura ſubiectæ, quod in ipſa ſta-
tim anima declaratur: quippe in anima pars altera natura tenet im-
perium, altera eſt imperio ſubiecta: 13 quarum diuerſas virtutes eſſe 13.
dicimus: eius dico, quæ ratione prædita eſt, & eius quæ ratione va-
cat, vt intelligatur eodem modo eſſe 14 de cæteris reb. ſtatuendum. 14.
15. Pleraque igitur natura imperium tenent, & ſunt imperio ſub- 15.
iecta. Aliter enim liber imperat ſeruo, aliter mas fœminæ, vir-
que puero, & omnibus inſunt animæ partes, variæ tamen inſunt.
16 Nam ſeruus omnino vacat vi conſultandi: mulier & puer ha- 16.
bent quidem eam facultatem, ſed illa infirmam, puer imperfe-
ctam. Quæ ratio vt 17 eodem modo in virtutibus moralibus va- 17.
leat, neceſſe eſt omnes ſcilicet participes eſſe virtutum moralium,
oportere non tamen eodem modo: ſed quatenus quiſque deſide-
rat, ad opus ſuum obeundum. Ergo qui tenet imperium, hunc per-
fecta virtute morali præditum eſſe conuenit, quoniam eius offi-
cium ſimpliciter eſt architecti: 18 ratio autem architectus eſt: cæ- 18.
terorum verò pro cuiuſque operis ratione. Quo planè intelligitur
in omnes ſupradictos virtutem moralem cadere: nec eandem eſſe
mulieris & viri 19 vel temperantiam, vel fortitudinem, & iuſtiti- 19.
am, 20 vt Socrates opinabatur: ſed viri fortitudinem principa- 20.
lem eſſe, mulieris adminiſtram, ac cæteras eodem modo: quod pla-
nius, ſi per partes potius conſideretur, apparebit. 21 Nam qui vni- 21.
uerſè præcipiunt, 22 hi ſeipſi fallunt: vt ſi quis virtutem animæ bo- 22.
num habitum aut opus bonum eſſe dicat, vel aliquid tale: multo
enim melius diſſerũt, 23 qui virtutes enumerant, vt Gorgias, quàm 23.
qui eo modo definiunt. Vt igitur Poeta de muliere dixit, 24 ſic rem 24.
ſeſe in cæteris habere putare conuenit.

Fert grande fœminæ decus ſilentium:
At non perinde fortis hoc viri decus.

Cum autem puer ſit imperfectus, efficitur vt eius virtus non ad i-
pſum referatur, 25 ſed ad perfectũ, & ductorem: & perinde ſerui ad 25.
dominum. Poſitum eſt autem ſeruum vtilem eſſe ad vſus neceſſa-
rios, quò intelligitur exigua illi virtute opus eſſe, quæque ſatis ſit,
ne propter intemperantiam, aut timorem 26 officium deſerat. 26.
Quo in loco, quærat aliquis, num qua virtus in opificibus deſidere-
tur, quos ſæpe intemperantia ab operibus ceſſare cogit? 27 an ſit ma- 27.

28. ximum diſcrimen:nam cum ſeruo 28 vita communicatur :opifex
29. longius abeſt,& 29 virtutis eſt, quatenus ſeruitutis particeps. Nam ſordidi opificij artifex, determinatè cuidam ſeruituti addictus eſt: nec vt ſeruus natura fit,ſic ſutor,aut alius quiſquam opifex.Itaque
30. huiuſmodi virtutis cauſa ſeruo dominus eſt, 30 non quia doctri-
31. nam herilem rerum efficiendarũ habet. 31 Errant igitur,qui ſeruos ratione vacare, & imperata eos duntaxat facere tradunt, cum ſerui multo etiam magis,quàm pueri admonendi ſint,& caſtigandi : ſed de his hactenus.De viro autem & vxore,deq; filijs & patre,& ipſorum cuiuſque virtute, & mutua conſuetudine,& vſu,quid rectè, & quid ſecus fiat:vtq; oporteat virtutem atque officium ſequi, vitia vitare : tum erit neceſſario diſputandum, cum de ratione rerum publicarum diſſeremus . Nam vt domus quæque pars eſt ciuita-
32. tis:ſic 32 ea de quibus modo diximus , partes domus . partis autem virtus, totius virtutem ſpectare debet . Quo fit,vt puero-
33. rum, itemq́ue mulierum inſtitutio,33 neceſſario ſit ad Rempublicam dirigenda . Siquid vt ciuitas proba ſit, pueros eſſe probos intereſt,& mulieres probas:intereſt autem neceſſariò.Nam mulieres dimidia pars ſunt liberorum capitum . Ex pueris autem exiſtunt ij, quibus adminiſtratio Reipublicæ communicatur . Quoniam igitur his de rebus diſſeruimus , & de cæteris eſt alijs in locis diſſerendum:ſit huic diſputationi,quaſi ad finem deductæ, modus, & alio ſumpto principio,reliqua aggrediamur : & primum omni-
34. um quæ 34 de optima Republica ab alijs tradita ſunt, diſpiciamus.

Primi libri finis de Repub.

Scholia in Caput VIII.

1 TRES ſunt,vt diximus œconomicæ partes. *Ex tribus œconomicæ partibus,de herili ſuprà diſputauit:nũc de maritali diſſerit, & paterna, virumq́; in vxorem ciuile imperium tenere docet, ducta ſimilitudine, non à paritate viri & vxoris,nec imperandi uiciſſitudine, quod vtrunq; abeſt, ſed ex eo quòd vir vt potior eſt,ſic ornatu ſermoniſq́; grauitate,& honorib. vxori præſtat, vt priuato præfectus,quandiu magiſtratui præeſt. Patrem verò in filios regium imperiũ tenere tradit,tum iure ætatis perfectæ,tũ volũtate filiorum,qui libenter parentibus obtemperant : deinde docet vt præfectorum, ſic ſubditorum*

subditorum virtutes esse morales, sed specie distinctas. Exempli gratia, mulieris fortitudinẽ specie à fortitudine viri differre, & serui à domini, vt partis inferioris, animæ virtutes specie sunt à virtutibus partis superioris diuersæ.

2. Herilis facultas. *Qua dominus vtitur in seruos: paterna, qua pater in filios: maritalis, qua maritus in vxorem, quæ omnes congruunt in patre familias: nam idem dominus est, idem pater, idem maritus.*

3. Mas enim quàm fœmina. *Patrem familias naturaliter imperium in vxorem & filios tenere confirmat, ob eam rationẽ, quòd præstãtior, principatuq́ dignior est vtrisq́ lege naturæ: nam potiorem praeesse deteriori eadem natura vult.*

4. Nisi vbi præter naturam constiterunt. *Vt si mas imperfectior, quàm pro sua natura genitus fuerit, sicut corporis ac mentis viribus à fœmina perfecta superetur: & fœmina contrà sic nata sit, vt proximè ad virile corporis & mentis robur accedat. Quod vtrunque raro efficitur, & præter naturam.*

5. Quanquam igitur in ciuilibus imperijs. *Imperium ciuile inter pares habetur: quo fit, vt qui modo magistratui praeerat, iam priuatus sit: & pareat imperio alterius, qui nuper erat priuatus: & hac quidem ratione vir in vxorem non tenet imperium ciuile, quia nec paritas nec imperandi vicißitudo est inter virum & vxorem: sed vir potior est vxore, & semper ei præest. Hãc tamen similitudinem habet imperium maritale cum ciuili, quod vir ornatu & cultu, ac honore & sermonis grauitate præstat: quemadmodum præfectus ciuitatis quandiu præest priuatis, ornatu & cultu differunt: vt Senatores Romani lato clauo, quod genus erat vestis, ab alijs distinguebantur: alijq́ magistratus alijs insignibus & sermonibus: aliter enim magistratus subiectos alloquitur: aliter priuatus pares, & aliter honoratur.*

6. Vt Amasis de solio dixit. *Solium est vas balnearium ad lauandos pedes. Amasis rex fuit Aegypti, qui cum ex populari Aegyptiorum voluntate factus esset rex, ab ipsis pristinã eius humilitatẽ recordantibus, cõtemnebatur. Quorũ errori hac ratione medẽdum statuit. Erat ei solium quoddã aureum, quo & ipse & cõuiuæ pedes lauabant: ex hoc, dei cuiusdam signum siue statuã confecit: quam cum in loco vrbis maximè opportuno statuisset, ciues confluentes egregiè venerabantur. Hoc cognito Amasis, & Aegyptiorum coacta cõcione, statuã ex solio factam fuisse docet: in quod Aegyptij vomere, meiere, & pedes lauare soliti essent: tum solio simile quiddam sibi accidisse dixit: qui cum prius popularis fuisset, iam factus esset ipsorum rex: itaque eadem ratione se colendum esse, ac venerandum. Hoc igitur solij exemplo, Amasis Aegyptios, vt se regia veneratione colerent, induxit. quod Amasis commentum factumq́ refert Herodotus in Euterpe Vt igitur illud aurum cum soliũ esset,*

vm

vas erat inhonoratum: idem Dei signum, siue statua factum, diuinis honorib. colebatur: sic idem ciuis in magistratu, quam in vita priuata plus colitur, & honoratur.

7 Pater tum beneuolentia. *Id est voluntate filiorum ab amore profecta.*

8 Rex natura differre debet. *Præstare perfectione naturali, vt ipse docet libro tertio, sed idem esse genere. Nec obest Homeri testimonium, qui Iouem facit non Deorum modò patrem, sed etiam hominum: nam licet Deus sit genere ab hominibus diuersus, idem tamen esse vulgari hominum opinione credebatur: qui dijs, vt suprà dixit, eandem quam sibi, & formam, & viuendi rationem tribuebant. ad quam opinionem Homeri dictum accommodatur.*

9. In hominum virtutem, quàm in virtutem rerum possessarum. *Quo res quæque bona efficitur atque perficitur, id eius virtus esse dicitur. Ethic. primo. Est igitur sẽsus: Maiori cura debet esse patrifamilias, vt homines suæ curæ commissi, vxor, filij, & serui, totaq; familia probi fiãt, & virtute præditi, quàm vt equus, aut ager bonus efficiatur.*

10 Instrumentarias & administras. *Quæ seruo conueniunt, quatenus est bonum instrumentum domini, & minister, & rerum imperatarum executor.*

11 Vt differant pluris, & minoris ratione. *Vt sit, exẽpli gratia, prudens vterq;: sed alter altero prudentior.*

12 Quemadmodum earum rerum quæ sunt natura subiectæ. *Vt in rebus, in quibus naturaliter est alterius in alterum imperium: alia est virtus naturalis, qua imperans: alia qua obtemperans, commendatur: sic in virtutibus moralibus, & intellectualibus accidit, vt alia sit imperantis prudẽtia, exempli gratia, alia parentis.*

13 Quarum diuersas virtutes esse dicimus. *Nam partis animæ ratione præditæ virtutes sunt, quæ intellectuales nominantur, vt prudentia, sapiẽtia, & ars, de quib. in sexto Ethic. disputatur. Partis autem quæ rationis est expers, quæ morales nominantur: nam omnes morales virtutes, etiam iustitiam in parte irrationali, quæ appetitus dicitur, generari docet Aristoteles magnorum moralium lib. primo.*

14 De cæteris rebus. *Quarum altera in alteram natura tenet imperium.*

15 Pleraq; igitur natura tenent imperium. *Magna pars earum rerum quæ præsunt aut subiectæ sunt, habent alterutram conditionẽ imperandi vel parendi à natura, pro diuersitate virtutum, & facultatum, quæ diuersa imperandi*

perandi genera faciunt: aliter enim, hoc est alia ratione, aliaq́ virtute seu facultate liber imperat seruo, alia mas fœminæ: nam omnibus insunt animæ partes ratio scilicet & appetitus, variè tamen, id est diuersis virtutibus instructæ.

16. Nam seruus omnino vacat vi consultandi. *Hæc verba sic quidam exponunt: Seruus qua seruus est, non habet facultatem consultandi: nam consultatio seu deliberatio est de rebus, quæ sunt in consultantis potestate. Ethicorum sexto Seruus autē cum ipse alterius sit, nihil habet in sua potestate: sed ipse & quæcunque habet, in domini potestate sunt. Non igitur habet deliberandi facultatem. Veruntamen hic sensus ad seruilem conditionem, quæ nascitur ex iure gentium voluntario, magis quàm ad vim & facultatem naturalem eius qui natura seruus est, de qua hoc in loco disputatur, pertinere videtur. Nā qui natura, non lege voluntaria seruus est, huic non deest ius deliberandi, cum sit alioquin liber, & sui iuris: sed vis animi & intelligētia. Idcirco igitur, vt arbitror, natura seruus omnino vi & facultate deliberandi carere dicitur: quoniam licet non sit omnino expers rationis, ex qua deliberatio proficiscitur, omnino tamen caret solertia deliberandi propter nimiā tarditatem & hebetudinem naturalem, qua seruus natura definitur. Cuius ratio hactenus procedit, vt rationem sentiat imperantis, vt suprà dictum est, nō vt ipse possit deliberare, quod pertinet ad prudentiam, siue solertiam: nam mulier ingeniosa facultatem, id est solertiam ad consultandū habet, sed debilem & infirmam: puer imperfectam, sed quæ paulatim augescat, & perficiatur: seruo autem natura talis facultas atq́ solertia neutro modo tributa est, propter insitam (vt dixi) tarditatem: quæ nisi nimia sit, non efficit natura seruum. Vt enim suprà dixit capite quarto,* qui tanto sunt prudentibus solertia inferiores, quantum distat ab anima corpus, & ab homine bellua, & corpore duntaxat vtiles existunt, hi sunt natura serui.

17. Eodem modo in virtutibus moralibus. *Quæ pertinent ad partē rationis expertem, vt in ijs, quæ ad rationis compotem.*

18. Ratio autem architectus est. *Architecto similis: est enim architecti munus & facultas, de faciendis operibus deliberare, & deliberata operarijs artificibus imperare: quod idem facit ratio, prudentiáque in rebus agendis.*

19. Vel temperantiam, vel fortitudinem. *Nam si vir ita fortis esset, vt fortis mulier, timidus esset: & mulier, si tam temperans, & modesta esset, quàm vir temperans & modestus, intemperans esset, & garrula. vt ipse docet libro tertio.*

20. Vt Socrates opinabatur. *Vt Platoni visum est in libris de Republica. Plato enim qui ferè per dialogos Philosophiam tradidit, in omni colloquio Socratem inducit disserentem, cuius personam maximè probat: hunc enim quasi auctorem facit omnis sua disciplina, licet nihil affirmare videatur.*

21. Nam qui vniuersè præcipiunt. *Vt discrimen appareat inter mulieris & viri, & pueri & viri perfectæ ætatis, serui & domini virtutes, non de virtute ipsorum in vniuersum disserendũ est, sed priuatim de fortitudine, exempli gratia, & tẽperantia, quarum qualibet in puero spectari debet referẽdo ad virum perfectæ ætatis, in seruo ad dominum: vt sic vterq; sit virtute instructus, vt facilè per eam possint, hic imperio domini parere, ille patris seu magistri morum monitis, & præceptis obtemperare. Eadem est opificis ratio, qui cũ sit quasi publicus seruus, certæ tamẽ seruituti addictus, ea dutaxat virtute indiget, quatenus quidem opifex est, quæ satis sit ad ipsum in officio & opere suo continendũ. Nam serui cum sint rationis cõpotes, virtutis quoq; sunt participes. Puerorum autẽ educatio, & mulierũ institutio ad Reipublicæ rationem est dirigenda: nam partium virtutes ad virtutẽ totius referri debent.*

22. Hi se ipsi fallunt. *Qui quæstiones vniuersaliter tractant, hi sua doctrina facilè labuntur in errorem.*

23. Qui virtutes enumerant. *Qui singulas virtutes persequũtur, vt Gorgias apud Platonem in libro seu dialogo de virtute. In hoc enim Meno ex doctrina Gorgiæ virtutes viri, mulieris, pueri, liberi, serui, singulatim explicat.*

24. Sic rem sese in cæteris habere. *Quemadmodum silentium in muliere quasi virtus laudatur, non autem in viro: sic putare conuenit in cæteris, vt in puero, & seruo varias esse virtutes, quibus commendãtur, quæ viros & dominos non decent.*

25. Sed ad perfectum. *Ad virum patremq; vt ei pareat, & præceptis & monitis eius obtemperet.*

26. Officium deserat. *imperata iussaq; domini non exequatur.*

27. An sit maximum discrimen. *Inter seruum & opificem.*

28. Vita communicatur. *Communiter viuitur in eadem domo, & ex eadem re familiari, opifex longius abest à domo, nec eo domesticè & familiariter vtimur.*

29. Quatenus virtutis est particeps. *Opifex, qui est quasi seruus publicus, non ad omnia, sed ad certum seruile munus obeundum, hactenus est particeps virtutis, seruo scilicet conuenientis, quatenus seruus est.*

30. Non quia doctrinam habet herilem. *Hic Platonem taxare videtur, qui sic de virtute disserit in Memnone, seu libro de virtute, vt ei virtus non exercitatione, sed doctrina comparari videatur. Non igitur verbis à*

docente

docente in seruo virtus ingeneratur, sed à domino, per exercitationem, qua oportet imperante, & in officio continente.

31. Errant igitur. *Seruus, inquit, natura non adeo hebes ac stupidus est, vt non modo solertia & vi consultandi careat, sed etiam rationis vsu, vt quidam falsò putant: alioqui frustra monita & castigationes, hoc est reprehensiones adhiberentur, quæ in hos plus etiam quàm in pueros adhiberi debent: quarũ admonitionũ nõ essent capaces, si omnino rationis vsu carerent, vt furiosi.*

32. Ea de quibus modo diximus. *Mulier seruus & pueri, seu filij.*

33. Necessariò sit ad Rempublicam dirigenda. *Aliter enim & pueri, & mulieres educari debent in Republica populari: aliter in paucorum potentia, prout ratio postulat vtriusq; Reipublicæ finis, in quem partes omnes Reipublicæ spectare debent, vt ipse postea apertius latiusq; declarabit.*

34. De optima Republica. *De optima forma & statu Reipublicæ.*

ARISTOTELIS DE REPVBLICA LIBER SECVNDVS.

Interprete & enarratore IOANNE GENESIO SEPVLVEDA CORDVBENSI.

CAPVT I.

VONIAM de ciuili societate disserere cõstituimus, 2 quæ sit cunctarum optima, ijs, quibus quam maximè ex sentẽtia viuere licet: non erit ab re cæteras Reipublicæ rationes despicere, quibus vtuntur 3 quędam ciuitates, quæ rectè legibus esse institutæ dicuntur: & si quæ sunt ab aliquibus dictæ, quæ rectè sese habere videantur: vt quod rectum, quodq; commodum est, appareat: nec aliud præterea quærere hominis esse videatur, vani & ostẽtationi seruiẽtis: vtq; homines intelligant, idcirco nos hác post alios pręcipiẽdi rationẽ, atq; curam suscepisse: quoniam 4 quæ nũc habẽtur Respub. parũ rectè sunt institutæ. Exordiemur autem ab eo, quod est huius disputationis commodissimum principium. Necesse est enim, vt omnibus ciuibus, aut omnia communia sint, aut nihil, vel quæ-

1. 2. 3. 4.

dam ſint communia, aliqua non item: vt autem ſit commune, haud
dubiè fieri non poteſt: nam Reſpublica communitas quædam
5. eſt, 5 & locus vnus eſt vnius ciuitatis, & ciues ſunt vnius ciuitatis
participes. Sed quæritur, vtrum in ciuitate rectè inſtituenda ſeu
6. gubernanda, cuncta quæ poſſunt, 6 præſtet omnibus eſſe com-
munia, an quædam, & quædam ſecus? Nam filij & vxores, &
patrimonia poſsunt ciuibus inter ipſos eſſe communia, vt in Re-
pub. Platonis: illic enim Socrates oportere tradit, vt filij & vxo-
res, poſſeſſioneſque communes ſint. Quæritur ergo, vter ſtatus
7. commodior ſit, 7 hic, quo nunc ciuitates vtuntur, 8 an ille, ſiquis
8. traditæ in ea Republica legi conuenienter inſtitueretur? Nam vx-
ores omnibus eſſe communes, cum alias multas difficultates habet,
9. 9 tum propter cauſam à Socrate traditam, cur ſic lege ſanciri de-
10. beat, ex rationibus non efficitur. 10 Præterea ad finem, cuius gra-
11. tia id fieri debet in ciuitate, 11 vt quidam nunc dictum eſt, fieri non
12. poteſt. 12 Quomodo autem explicari debeat, nihil eſt diffinitum,
13. 13 vt ſit inquam tota ciuitas vna, tanquam hoc ſit ſummum bonum:
14. 14 id enim poſitum eſt à Socrate. At ſi ciuitas huc progrediatur, vt
15. fiat magis vna, haud dubiè non amplius ciuitas erit. 15 Ciuitas enim
natura multitudo quædam eſt: quæ ſi fiat magis vna, fiet ex vrbe
domus, homo autem ex domo. Nam domum quàm ciuitatem
magis vnam eſſe dicimus, & vnum hominem, quàm domum. Ita-
que ſi vel maximè hoc fieri liceret, tamen non eſſet faciendum: id
enim eſſet ciuitatem tollere. Neque verò ſolùm ex compluribus
hominibus ciuitas exiſtit, ſed etiam ex ſpecie diuerſis: nec enim
16. ex ſimilibus ciuitas efficitur. 16 Nam belli ſocietas diuerſa eſt à ci-
uitate. quippe quæ ſocietas vtilis eſt multitudine, quanquam ſit ea-
17. dem ſpecie. Nam mutui auxilij gratia orta eſt, 17 vt ſi pondus ma-
18. gis trahat, 18. tali etiam diſcrimine ciuitas à gente diſtrahit, cum
non ſunt homines vicatim multitudine diſperſi, ſed more Arca-
19. dum. 19 Ex quibus autẽ vnum fieri debet, hæc ſpecie ſunt diuerſa:
20. quo fit, vt 20 æqualis compenſatio ciuitates cõſeruet incolumes, vt
ſuprà dictum eſt in libris de moribus. quæ compenſatio in liberis
quoque & paribus eſt neceſſaria: cum fieri nequeat, vt ſimul om-
nes magiſtratus gerant, ſed per vices annuas, alióve ordine, ſeu
tempore: qua ratione fit, vt omnes præſint magiſtratibus, perinde
ac ſi ſutores & fabri variarent: nec ſemper ijdem ſutores eſſent &
21. fabri. 21 Sed quoniam præſtat hoc modo inſtitutam eſſe rationem
ciuilis

ciuilis communitatis, satius esset haud dubiè, si fieri posset, vt semper ijdem gererent magistratus, in quibus tamen non licet: propterea quòd omnes sunt pares natura, simulque iustum est, vt 22 siue 22
bonum sit, siue malum imperare, id omnibus communicetur: in his satius fuerit vicissitudinem imitari, vtque pares cedant,
23 quemadmodum fecere primi. Quoniam ad hunc modum hi te- 23.
nent imperium, illi vicissim subiecti sunt, 24 tanquam alij effecti. 24.
25 Ad eundem igitur modum qui tenent imperium, alij alios magi- 25.
stratus gerunt: quò planè intelligitur, præter ciuitatis naturam esse, vt sic fiat vna, quemadmodum quidam tradiderunt: & quod summum esse bonum in ciuitatibus dicunt, id exitium afferre ciuitatibus: at suo res quæque bono conseruatur. Est & alia ratio, quæ declarat, non esse melius vt ciuitas nimium ad vnitatem redigatur. Domus enim maiorem necessariarum & commodarum rerum copiam habet, quàm homo singularis: & ciuitas, quàm domus: & tunc esse ciuitas intelligi solet, cum huiusmodi copiam societas multitudinis nacta est. Si ergo copiosius præferri debet, efficitur, vt
quod minus vnum est, hoc ei, quod magis est vnum, 26 sit præferen- 26.
dum.

SCHOLIA IN SECVNDVM LIBRVM

Aristotelis de Republica.

CAPVT I.

VONIAM de ciuili societate disserere constituimus. *In primo libro de domo & partibus eius, déque domestica facultate, quæ dicitur œconomica, & officio patrisfamilias, & simul de quæstuaria ratione, & eius partibus disputauit. Iam hic incipit de ciuitatis ordine, & administratione, quæ Respublica nominatur, disserere: & ex omnibus, quibus tunc vtebantur ciuitates, quæ optimè administrari putabantur, & quæ traditæ fuerant, siue ab ingeniosis hominibus excogitatæ, nullam esse docet, quæ non indigeat correctione, in singulas sigillatim differendo. Sed primum in Platonis Rempublicam, quæ tunc, vt est probabile, in ore om-*

nium propter nouitatem erat. Nam vxores & filios, fortunasq́; communes faciebat, vt hac ratione ciuitas maximè vna fieret, essetq́; summa inter ciues omnes beneuolentia. Quē statum Reipublicæ non solum incommodissimum esse docet Aristoteles: sed etiam nulla ratione institutum, nec ex auctoris rationibus effici, quod ipse volebat: sed contra nimia ciuitatis vnione ciuitatem tolli, vxorem & filiorū communitate minui potius ciuium beneuolentiam: itemque ex patrimoniorum communione odia & contentiones existere.

2 Quæ sit cunctarum optima ijs, quibus quam maximè ex sententia viuere licet. *Non enim Reipublicæ status, qui simpliciter optimus est, cunctis ciuitatibus est optimus, vt declarabit, sed ijs duntaxat, quibus suppetunt adiumenta omnia ad viuendum ex sententia, id est vt maximè velint: quibus adiumentis sic quædam ciuitates destitutæ sunt, vt aliam Reipublicæ formam sequi cogantur, tanquā sibi magis conuenientem, non eā, quæ simpliciter est optima. Nam legumlatoris officium est, vt ipse tradit libro quarto, non modo quæ simpliciter sit optima Respublica considerare, sed etiam quæ sit optima ijs, quibus leges condit, quæ dicitur optima expositione, seu suppositione, id est pro natura hominum, & ratione rerum suppetentium.*

3 Quædam ciuitates. *Vt Lacedæmonij Cretenses, Carthaginienses: harum enim trium ciuitatum Respublicas cæteris omnibus longè præstare ipse testatur, huius libri capite vndecimo.*

4 Quæ nunc habentur Respublicæ. *Quibus nunc ciuitates vtuntur, & quæ traditæ sunt ab auctoribus: nullam enim ex omni parte probat.*

5 Et locus vnus est vnius ciuitatis. *Sic enim legitur in emendatioribus exemplaribus, εἷς ὁ τόπος, non ἰσότης, vt in impressis & deprauatis. Nam si nihil aliud esset ciuibus omnibus commune, locus tamen id est vrbs ipsa, vel oppidum, quo continentur, est necessariò communis.*

6 Præstet omnibus esse communia. *Melius sit publicè ab omnibus, quàm priuatim à singulis possideri.*

7 Hic quo nunc ciuitates vtuntur. *Vt quisque suos filios & vxorem habeat, & suum patrimonium priuatim possideat.*

8 An ille. *Traditus à Platone, si forte conuenienter illi legi de rerum omnium communione institueretur: nam Respublica à nulla ciuitate in vsum est recepta.*

9 Tum propter causam à Socrate traditam. *Ex rationibus, inquit, quibus Plato in persona Socratis vtitur in libris de Republica, non efficitur, non concluditur, oportere res omnes esse communes propter causam, cur ille hanc legem ferendam esse tradidit: quasi dicat, etiam si esset ea lex ob alias causas ferenda, tamen propter eam, quam Socrates affert, ferenda non esset.*

10 Præ-

10 Prætera ad finem, cuius gratia *Fieri nō potest, vt ex eo quod sint omnia communia, finis contingat, cuius gratia omnia vult esse communia, vt sit tota ciuitas vna, & summa charitate coniuncta.*

11 Vt quidem nunc dictum est. *Quantum est in rationibus à Socrate dictis, & allatis.*

12 Quomodo autem res explicari debeat. *Quomodo efficiatur, vt ciuitas sit magis vna, si sint omnia communia.*

13 Vt sit, inquam, tota ciuitas vna. *Declarat qui finis sit per Platonem, cur debeant esse omnia communia.*

14 Id enim positum est à Socrate. *Nam Socrates vt rem indubitatam posuit, siue statuit summum bonum ciuitatis esse, vt sit maximè vna.*

15 Ciuitas enim natura multitudo quædam est. *Ad rationem seu definitionem & substantiam ciuitatis pertinet, vt sit multitudo quædam, id est non quæuis, sed perfecta & copiosa ex varijs ordinibus, hominumq; generibus constans.*

16 Nam belli societas. *Non est eadem ratio ciuitatis, quæ societatis belli: hæc enim cum mutui auxilij gratia iniri soleat, & hinc ortum habuerit, vt populi alij alijs subsidium ferant inter se, vtilior est, quò maior hominum copia, licet hi homines sint omnes eiusdem generis, siue ordinis, vt militaris.*

17 Vt si pondus magis trahat. *Quemadmodum quæ pondere valent atq; libra examinantur, vt metalla & aliæ multæ merces, hæc eo habentur vtiliora & maioris pretij, quo maius pondus in altera lance positum trahunt, id est quo sunt grauiora: sic in societate belli, & auxilijs bellicis multitudo spectatur hominum, quæ hoc vtilior est, quo maior: nec refert eiusdem generis sint, an diuersi. Quod non fit in ciuitate, quæ varia genera varios hominum ordines desiderat.*

18 Tali quodam discrimine. *Gens, inquit, quæ nō per castella & vicos distributa est, vt diuisos habeat magistratus: sed sparsas per agros domos habitat, vt olim Arcades, nunc etiam agricolæ in Italia circum Padana. Talis, inquam, gens cum habet scilicet communes magistratus, hoc discrimine, id est multitudine differt à ciuitate, propriè scilicet loquendo: nam interdum talis gens ciuitas solet ab auctoribus nominari, vt à Cæsare in commentarijs, ciuitas* Heluetia in quatuor pagos distributa esse dicitur.

19 Ex quibus autem. *Vt res naturales constituuntur ex elementis, & domus conficitur ex rebus specie diuersis: sic esse debent diuersa hominum genera, & ordines, ex quibus ciuitas constituatur.*

20 Aequalis compensatio. *Bonorum & malorum, vt suis quisque meritis paria referat præmia: si bene meritus fuerit de Republica, aut aliqua virtute*

præstet:

præstet: pœnas si malè, aut si damno quenquam affecerit, vel contumelia. de qua compensatione suprà, inquit, dictum est in libris Nicomachi, de moribus scilicet libro quinto. Hic locus apertè declarat illos libros Ethicorum, non ad Nicomachum auctorem Aristotelis filium referendos esse, vt Cicero falso putauit, sed ad ipsum Aristotelem, qui in gratiam filij, vt sic nomen eius celebraretur, ab eius nomine Nicomachi cognominari voluit: vt Eudemi, ab Eudemo amico: & artem rhetoricam Theodectis, à Theodecto: non vt ab illis tanquam auctoribus proditi libri venderentur, sed vt ea ratione ipsorum nomina Aristotelicis libris inserta, vt dixi, celebrarentur, cuius rei gratia solent alij suos libros amicis nuncupare, quo minus est quorundam leuitas & ignorantia ferenda. Quos Valerius Maximus sequutus, sic de Aristotele scripsit: Aristoteles, inquit, Theodecti discipulo oratoriæ artis libros, quos ederet donauerat: molestè postea ferens titulum eorum sic illi cessisse, proprio volumine quibusdam rebus insistens planius sibi de his in Theodectis libris dictum esse adiecit, quorum maligna interpretatio hoc loco conuincitur, vbi Aristoteles eodem modo citat vt suos morales libros, quos ex filij nomine Nicomachios inscripserat, siue libros Nicomachi de moribus: ac si diceret opus Aristotelis de moribus ad Nicomachum.

21 Sed quoniam præstat hoc modo. *vt nunc sese res habet in sutoribus & fabris, vt ijdem semper sint sutores, ijdem fabri, quàm illo, id est, si mutarentur.*

22 Siue bonum siue malum sit. *Siue res bona commodaq; sit imperare, siue mala, & incommoda.*

23 Quemadmodum fecere primi. *Quemadmodum initio alij concesserunt ipsis, vt gererent magistratus: sic nunc ipsi debent alijs imperium tradere: nec enim ciues omnes simul gerunt magistratus, sed per vices.*

24 Tanquam alij effecti. *Nam qui ex priuato magistratus efficitur, aut contrà, alius atque diuersus fit.*

25 Ad eundem igitur modum. *Per hanc tradendi vicissitudinem, & quandam diuersitatem, alij alios magistratus gerunt, vt omnes muneribus publicis fungantur, vt sit quidam ædilis, alter consul, alius prætor. exempli gratia, quæ omnia declarant etiam magnam varietatem, & diuersitatem in ciuitate desiderari.*

26 Sit præferendum. *vt minus copioso.*

CAPVT

CAPVT II.

1 SED quanuis optimum esset societatem esse quam maximè v- 1.
nam, hoc tamen non videtur ea ratione demonstrari, si omnes si-
mul dicant, meum & non meum: hoc enim Socrates argumentum
esse putabat perfectè vnitæ ciuitatis. Nam verbum, omnes, dupli-
cem habet intelligentiam. Igitur 2 si omnes vt singuli dicerent, for- 2.
tasse magis quod Socrates vult, efficeretur: tunc enim vnusquisque
eundem filium suum appellaret, & eandem vxorem, ac patrimo-
nium, & 3 accidentium quodque eodem modo. 4 Nunc non ita 3. 4.
loquerentur, quibus essent vxores & filij communes, 5 sed dicerent 5.
quidem omnes, non tamen vt eorum quisque, & simili ratione
facultates omnes suas dicerent, non tamen vt singuli. Quo palàm
fit, paralogismum esse in verbo, omnes: 6 nam omnes, & ambo, 6.
paria & imparia sunt, quia dupliciter dicuntur, & 7 ratiocinatio 7.
nes faciunt in sermone litigiosas. Itaque omnes, idem suum dice-
re, 8 vno modo bonum, & commodum esset, sed fieri non potest: 8.
9 aliter nihil facit ad animos conciliandos. 10 Præterea hoc incom 9. 10.
modum ex ratione memorata consequitur, quod rebus, quæ sunt
plurimis communes, curæ minimum impenditur. Nam suarum
quisque rerum maximam curam gerit: communes minus curātur,
quàm cuiusque officium possit, cum ob alias causas, tum quòd eas
quisque ab alio curari existimans, curam ipse hoc magis remittit:
vt in famulorum ministerijs, plures serui peius interdum, quàm
pauci famulantur. Præterea cum ciuibus singulis nascantur mille
filij, hi tamen non vt singulorum filij sunt, 11 sed vt quilibet cuius- 11.
libet. quo fit vt ab omnibus pari ratione cura ipsorum negligatur.
12 Ad hæc secunda vel aduersa fortuna vtentem ciuem, 13 quotus- 12. 13.
quisque numero fuerit, meum quilibet sic appellabit, hic meus est,
aut alterius cuiuspiam: eodemque modo, quilibet ex mille, aut si
quo alio numero ciuitas constet, nuncupabit, idque dubitans, 14 in- 14.
certum est enim, cui contigerit, vt filius generaretur, & genitus con
seruaretur. Sed vtrum satius est rogo, sic meum à quoque dici eun-
dem ex mille, aut decem millibus appellante: an quemadmodum
nunc in ciuitatibus meum dicunt, in quibus eundem hominem,
hic filium suum, ille fratrem vocat, quidam fratris filium, aut se-
cundum aliam propinquitatem, vel à sanguine, vel à contracta ne-
cessitudine, & affinitate 15 à se quod primum est, vel à suis, alium 15.

16. præterea tribulem. Præstat enim 16 propriè filium esse fratris, quàm hoc modo filium. Cæterum nec vitari potest, quin aliqui fratres, & filij, ac patres & matres esse putentur: quoniam ex parentum similitudinibus, quæ filijs ingenerantur, vt alij de alijs inter se fidem capiant, necesse est, vt vsu venire testantur auctores quidam,
17. qui de situ orbis conscripserunt. 17 Tradunt enim in regione quadam Africæ superioris vxores esse communes: filios tamen per similitudines discerni. Sunt autem mulieres quædam, & in alijs animantium generibus fœminæ, vt equæ & vaccæ, aptissimæ natu-
18. ra ad filios patribus similes procreandos, vt 18 equa illa pharsalica, quæ Iusta nominabatur. Præterea qui talem societatem inducere moliuntur: difficultates quasdam effugere nequeunt, vt vulnera, neces, quæ tum à volentibus, tum ab inuitis inferuntur: item certamina & contumelias, quorum nihil potest absque nefario scelere in patres aut matres admitti, aut in genere propinquos, vt in longè remotos. Quæ flagitia frequentius perpetrari necesse est, si ignorentur, quàm si fuerint notæ necessitudines: & si fuerint ad-
19 missa, expiari possunt 19 iustis solutis, si nota fuerit necessitudo: sin aliter non possunt. Illud autem absurdum est, qui filios fecerit communes, ab hoc amantium concubitum duntaxat tolli, amorem non
20. prohiberi, nec 20 cæteras consuetudines, quas parentibus esse cum liberis, & fratribus cum sororibus, turpissimum habetur, quum ipse per se libidinosus amor nihil honestatis habeat. Sed nec illud probari potest, concubitus ob eam duntaxat causam, quòd vehe-
21. mentissima voluptas consequatur, tolli: 21 & in nullo discrimine
22. ponere, sint nécne pater hic, vel filius, illi frater & soror inter se. 22 Cæterùm commodius est vt agricolis vxores & filij sint commu-
23. nes, 23 quàm vt custodibus: nam minus erit amicitiæ si filij sint & vxores communes, quales esse oportet subiectos, vt imperata faciant, & ab studio rerum nouarum abhorreant. Ad summam ex hu-
24. iusmodi lege 24 contrarium effici necesse est earum rerum, quarum causas esse conuenit leges rectè constitutas, & oppositum eius causæ, propter quam Socrates putauit sic esse de filijs & vxoribus statuendum. Nam summum bonum ciuitatibus in amicitia ponendum esse censemus. Hæc enim si adsit, nihil fuerit ciuilis dissensionis vel Socrate ipso auctore, qui dum maximè probat laudátque
25. vnam esse ciuitatem: quæ res, inquit, 25 amicitiæ opus esse videtur, quemadmodum dixisse scimus Aristophanem in sermonibus amatorijs.

matorijs. Cupiunt, inquit, amantes propter vehementem amorem congredi, & ex duobus effici vnus. 26 Hic igitur vel vtrunque, vel 26.
alterum interiuisse necesse est. In ciuitate verò vt quasi 27 aquosa & 27.
diluta fiat amicitia, necessarium est propter huiusmodi communionem, vtque pater non dicat meum filium, vel filius patrem: quoniam vt exiguum dulce cum aqua multa commistum, temperaturam facit quæ in sensum non cadit, sic efficitur vt mutua necessitudo quæ ex his nominibus existit minimè, vt erat necesse, curæ sit in tali ciuitate, vel 28 patri vt filiorũ, vel filio vt patris, vel fratrib. inter i- 28
psos. Duo sunt enim quæ homines inter se curare & diligere faciũt, proprietas, & amor, quorũ neutrũ potest adesse habentib. sic institutam ciuitatem. 29 Sed nec filiorum translatio partim ex agricolis 29.
& artificibus in custodes, partim ex his in illos, quomodo fieri debeat, caret magna confusione: & qui tradunt atque transferunt, his notum sit necesse est quos quibus tradant. Præterea crimina quæ suprà diximus, inter hos magis admitti necesse est, vulnera dico, amoresque libidinosos, & neces. Nam qui sunt in diuersos ciues translati, hi non amplius custodes, fratres & filios, patres & matres appellant: nec rursus qui apud custodes versabantur, alios ad quos translati fuerunt, his nominibus vocant, vt tale quidpiam admittere propter consanguinitatem caueant. Sed de filiorum atque vxorum communione hactenus.

Scholia in Caput II.

1 SED quanuis optimum esset. *Infirmat refellitq́; Socratis argumentum, & vt propositum tanquam verum, quod tamen est falsum, non efficiat nec concludat, exponit.*

2 Si omnes vt singuli. *Cum dupliciter omnes aliquid facere dicantur, distributiuè, & collectiuè, vt vulgo philosophi loquuntur, si omnes, inquit, distributiuè, id est ita vt quilibet eorum dicere posset meum.*

3 Et accidentium quodque *Accidentia vocat bona & mala, quæ vxori & filijs accidunt, quo nomine in eandem intelligentiam vsus est Ethicorum primo libro, vbi res vel secundas vel aduersas quæ nostris liberis aut amicis accidunt, nos etiam attingere testatur: vt pater quemadmodum filium suum vocat, sic bona vel mala filijs accidentia, sua nominare posit: quæ ratio eadẽ est eorum quæ vxori aut possessionibus accidunt. Adiuuat hunc sensum, quod ipse paulò pòst in hoc ipso capite dicit, Ad hæc secunda vel aduersa fortuna vtentem ciuem, meum quilibet sic appellabit.*

4 Nunc nõ ita loquerẽtur. *Si hoc modo vt Socrati placet, filij essent com-*

munes & vxores.

5 Sed dicerent quidem omnes. *Collectiuè, id est omnes simul, non vt quisque non distributiuè.*

6 Nam omnes & ambo paria & imparia sunt. *Post omnes adiecit ambo, quia vtrunque dupliciter dicitur, & in eandem intelligentiam, nisi quòd vtraque, siue ambo, de duobus tantùm, omne de pluribus dicitur, vt ipse testatur primo de cœlo omnes igitur & vtrique interdum pares sunt, & impares numero, exempli gratia sint duodecim homines, qui terni constiterint, hos omnes verè dixeris pares esse numero, & eosdem omnes impares. Nam simul & collectiuè accepti, pares numero sunt, quia duodecim: separatim vt terni constiterunt, omnes impares. ac eodem modo, sex si bifariam diuisi terni constiterint, vtrique pares numero sunt simul accepti, separatim verò vtrique impares. Hæc autem dicta sunt ab Aristotele, vt exemplo doceret verbum omnes, duplicem & ambiguam intelligentiam habere, & quæ interdum in partes oppositas trahatur.*

7 Ratiocinationes litigiosas. *Sophisticas & captiosas argumentationes.*

8 Vno modo. *Distributiuè, quòd fieri non potest vt quisque suum quenque nominet.*

9 Aliter. *Altero modò collectiuè, vt omnes simul nostrum vel nostros dicant: quæ ratio parum aut nihil ad amicitiam ingenerandam facit.*

10 Præterea hoc incommodum. *Docuit ex Socratis rationibus non effici vt res omnes debeant esse communes. Iam explicare aggreditur incommoda quæ existerent ex rerum omnium communione.*

11 Sed vt quilibet cuiuslibet. *Ignotus ignoti.*

12 Ad hæc secunda vel aduersa fortuna vtentem ciuem. *Vt iuuari ab eo possit pater, aut ei subuenire debeat, eiusq; fortuna vt sua delectari, vel dolere.*

13 Quotus quisque numero sit. *Siue sit vnus ex mille filijs, siue ex decem millibus, aut alio quouis numero*

14 Incertum est enim. *Nemini exploratum est, an ex suo concubitu mulier conceperit: & si conceperit, an filius sit in lucem editus, ac seruatus & enutritus.*

15 A se quod primum est. *Affinitas potest contrahi cum aliquo, si quis ipse illius sororem ducit, exempli gratia. Quæ prima & grauissima ratio est amicitiæ per affinitatem initæ, potest etiam, si frater germanus, aut patruelis ducat eandem.*

16. Propriè filium esse fratris. *Certa & explorata consanguinitate.*

17 Tradunt

17. Tradunt enim. *Exemplo Garamantum docet posse filios communiũ vxorum, per notas aliquas à patribus, & sui similitudinem dignosci. Quod si fiat, horum filij à cæteris non habebuntur pro suis, nec sui vocabuntur. Garamãtes enim hoc in loco designat Aristoteles, de quibus ea tradũtur à Geographis. Vt Pomponius Mela in eorum mentione,* Nulli, *inquit,* certa vxor est, ex his qui tam confuso parentum coitu, passim incertique nascuntur: quos pro suis colant, formæ similitudine agnoscunt. *Vocat autẽ superiorem Africam, partem Africæ interiorem, & à mari nostro remotiorem. vt enim mari regio quæque proxima est, sic habetur infima: nam mare, infima & caua terræ superficie continetur, ac inferius est sicca & aperta terra, vt indicat aquarum decursus, quæ natura deferuntur ad inferiora, & Aristoteles secundo Meteorologicorum libro docet, magno vulgi philosophantium errore, qui non intelligũt mare, vt superius est superficie terræ, quã cõtinetur, sic inferius oris maritimis, ac proinde remotioribus ab ipso regionibus, vnde flumina naturali cursu delabuntur.*

18. Equa Pharsalica. *Pharsalus vrbs est in Thessalia, & Pharsalici cãpi equis nobiles, vnde Bucephalus Alexandri Magni equus, & equa illa fama hominum celebrata, quæ fœtus edebat genitoribus similes, ac propterea fortaßis Iustæ nomen obtinuit, quòd ea ratione suum cuiq; redderet, quod est proprium iustitiæ.*

19. Iustis solutis. *Factis legitimis sacrificijs, aut consuetis ceremonijs.*

20. Cæteras consuetudines. *Vt amplexus & oscula.*

21. Et in nullo discrimine ponere. *Nihil interesse putare. Plato enim idcirco dũtaxat coitus cognatarũ euitandos esse dicebat, nõ quòd nefas esset, patrem cũ filia, fratrem cum sorore coire, sed quia ex tali coitu vehementißima voluptas existit.*

22. Cæterum commodius est, vt agricolis. *In optimè instituta Republica nõ placet Aristoteli opifices & mercatores, nec agricolas magistratibus præfici, vt postea declarabit: nec his tribus hominum generibus imperia rectè cõmitti putat, quod ipsum Platoni quoque videtur. Cum igitur hoc in loco agricolas dicit, eadem ratione intelligi vult cæteros etiam omnes qui semper debent esse subiecti.*

23. Quàm custodibus. *Custodes vocat verbo Platonico principes & magistratus: sic enim Socrates vocandos esse dicit, libro quinto de Republica, & sic ferè semper in libris illis appellat. Igitur commodius esset, inquit, vt filios communes haberent, qui semper debent esse subiecti, nec propriè sunt partes ciuitatis, vt agricolæ, quàm qui proprie ciues sunt, & magistratibus præ-*

sunt. Nam qui subiecti sunt, hos ciuitatis interest nec amicitiam habere, nec concordiam inter se, quod ex vxorum & filiorum communione fit: sic enim minus virium ac facultatis habebũt ad imperiũ detrectandũ, miniusq; mutua beneuolentia occasione freti, rebus nouis studebunt, minusq; in Rempublicam quicquam sinistri molientur, alij alijs diffidentes.

24. Contrarium earum rerum. *Concordia & amicitia.*

25. Amicitiæ opus esse. *Effectus ab amicitia proficiscens, vt Aristophane auctore, & amantium exemplo docet, de quo est apud Platonem in conuiuio, seu libro de amore, vbi Aristophanes talia de amore differens inducitur.*

26. Hic igitur vel vtrunque, vel alterum. *Quia fieri non potest, vt ex duobus fiat vnum, nisi vel vtrunq; intereat, & tertium quiddã efficiatur, vt si ex mare & fœmina efficeretur Androgynus, quod de Salmace & Hermaphrodito fabulantur: quẽadmodum animal ex quatuor pereuntibus elemẽtis generatur: vel certe alterum, vt in alterius naturam transeat, vt ex vino & aqua vinum fit, si minimum aquæ commisceatur.*

27. Aquosa & diluta. *Tenuis & imbecilla, vt vinũ, vnde translatio sumpta est, si multum ei aquæ infundatur, commisceaturq;.*

28. Patri vt filiorum. *Quamuis enim necessitudo & amicitia communis quæ solet esse ciuibus vnius ciuitatis inter ipsos, non tollatur, tollitur tamen amicitia & pietas, qualis esse solet patris in filium, aut filij in patrem.*

29. Sed nec filiorum translatio *Nam pueros Platoni placebat in tertio de Republica, pro cuiusq; indole in diuersos ordines transferri, custodum, aut vicissim agricolarum, vel opificum.*

CAPVT III.

1\. 1. PROXIMVM est, vt de patrimonijs, quomodo statuere in optimo statu Reipublicæ conueniat, disseramus, communia hæc esse, an secus oporteat. Quæ quæstio separatim haberi potest ab eis quæ de filijs & vxoribus sunt lege constituta: de ijs
2\. dico quæ pertinent ad rem familiarem: 2 num licet illa separatim habeantur, quemadmodum nunc omnibus habentur, bona tamen atque eorum vsus sic esse communia præstet, vt prædia sepa-
3\. ratim possideantur, 3 fructus autem ad vtendum conferantur in commune, vt mos est quarundam gentium: vel e diuerso vt prædia communia sint, colanturque publicè, fructus autem ad priuatos vsus distribuantur: qua ratione bona quibusdam barbaris communia esse feruntur: aut sic, vt tum agri, tum etiam fructus sint com-

communes. Igitur 4 ſi diuerſi ſint qui colunt agros, alius fuerit faci- 4.
liorque modus. Sin autem ipſi ſibi colant, complures difficultates
ex patrimonijs exiſtant neceſſe eſt. Nam cum in fruendo & ſubeun-
dis laboribus paria paribus non ferantur, qui minus fructus, &
plus laboris capiunt, hos expoſtulare neceſſe eſt cum his qui fru-
untur, & plura ſibi vendicant, cum minus elaborent. Ad ſum-
mam difficile eſt ſimul viuere, & quaſcunque res humanas habere
communes, 5 ſed maximè tales, vt indicant eorum ſocietates, qui ſi- 5.
mul peregrinantur, quorum plerique magna ex parte diſſident in-
ter ſe vilibus & paruis rebus offenſi. Præterea famulorum ijs ma-
ximè offendimur, quibus maximè vtimur ad communia miniſte-
ria Patrimoniorum igitur communio, has & alias huiuſmodi diffi-
cultates affert. Modus verò quo nunc homines vtuntur, probis mo-
ribus & rectis legibus correctus, multo fuerit commodior. habe-
bit enim vtriuſque rationis commoditatem, id eſt tum eius quæ
poſſeſſiones facit communes, tum alterius quæ priuatas. quo-
dammodo enim communes eſſe oportet, ſed omnino priuatas.
Nam partitæ curæ non dabunt occaſiones inter ſe incuſandi, 6 6.
quin potius ipſos augebunt, dum ſuis quiſque rebus aſſiduam o-
peram impendet. propter virtutem autem erunt ad vſum res ami-
corum, vt eſt in prouerbio, communes. Cuius viuendi ratio-
nis 7 adumbrata quædam ſpecies eſt in quibuſdam ciuitatibus, vt 7.
appareat id non eſſe impoſſibile: & maximè in rectè inſtitutis par-
tim ita fit, partim fieri non magno negotio poſſet. Nam cum ſuum
quiſque priuatumque patrimonium habeat, tamen quædam tri-
buit amicis ad vſum, 8 quibuſdam vtitur vt communibus, vt 8.
mos eſt Lacedæmonijs, qui ferè alter alterius ſeruis, item equis &
canibus, penè vt ſuis vtuntur, & viatico ad eundem modum, ſi
quis in agris per regionem indigeat. Non eſt igitur dubium, quin
ſatius ſit priuata eſſe patrimonia, vſu tamen fieri communia: ſed
qua ratione talia fiant, ad curam propriè officiumque pertinet le-
gumlatoris. Præterea dici non poteſt quanti ad delectationem
referat, proprium ac ſuum quicquam eſſe exiſtimare 9 Nec enim 9.
ſine cauſa erga ſe quiſque habet amicitiam, quin potius hoc eſt
naturale. nam licet amantem eſſe ſui, iure vituperetur, id tamen
non eſt ſeipſum amare, ſed plus quàm oportet amare: quemad-
modum eſſe pecuniarum amantem. 10 nam talia quæq; omnes fe- 10.
rè amant. Sed & amicis gratificari, & hoſpitibus, & alijs (quod effici-

tur,

tur, si bona sint priuata) iucundissimum est, quæ officia non contingunt ijs qui ciuitatem nimis vnam faciunt: ad hæc duarum virtutum officia perspicuè tollunt: temperantiæ, qua parte de communicandis vxoribus sancitur, est enim honestum opus ab vxore aliena propter temperantiam abstinere: liberalitatis autem, qua
11. de patrimonijs, 11 nec enim liberalis qui fuerit cognoscetur, nec fungetur vllo officio liberalitatis, cum officium liberalitatis in vsu pecuniarum consistat. Hæc igitur sanctio speciem quandam probitatis humanitatisque præfert: libenter enim audientibus probatur concepta opinione, fore omnibus erga omnes mirificam quandam amicitiam, præsertim cum aliquis inuehitur in ea mala, quibus nostri temporis ciuitates laborant, tanquam ex eo, quòd bona non sint communia, proficiscantur: lites dico, quas de contractibus homines inferunt inter se, & falsorum testimoniorum iudicia, & locupletum adulationes. Quorum tamen malorum nullum ex eo quòd bona non sint communia, sed ex hominum nequitia nascitur, cum videre liceat eos quibus communia sunt patrimonia, multò magis inter ipsos dissidentes, quàm qui bona possident priuatim. Sed idcirco paucos de communitate dissidentes videmus, quoniam cum multis eos priuatim bona possidentibus conferimus. At æquum erat, non solum quot malis per bonorum communicationem priuarentur, sed etiam quot bonis, explicare: quanquam hæc viuendi ratio prorsus impossibilis esse videtur. Sed caput erroris Socrati fuisse existimandum est, quòd rectum putauit posuitque, quod rectum non est: quia tum domum, tum etiam ciuitatem vnam quodammodo, non tamen prorsus vnam esse oportet. Nam modo quodam augescente vnitate, non erit ciuitas: alio erit quidem, sed cum non longè absit ab
12. eo ne sit ciuitas, peior ciuitas erit: vt si quis 12 ex concentu vocum æqualitatem, vel ex rythmo ingressum vnum faciat. Cæterum cum multitudo sit, eam, vt suprà diximus, communem atque vnam facere per disciplinam oportet. Quam disciplinam si quis inducere velit, per eam fore probam ciuitatem ratus, errat si talibus institutis ciuitatem dirigendam esse putat, & non potius moribus & philosophia atque legibus: quemadmodum Lacedæmone, & in Creta legum conditor 13 comesationibus communia fe-
13. cit patrimonia. Sed ne hoc ipsum ignorare oportet, magni interesse, longi temporis & multorum annorum memoriam replicare: in qui-

in quibus si recta hæc & commoda essent, non latuissent. 14 Cun- 14.
cta enim ferè inuenta sunt, sed quædam in consuetudinem non
inducta, quædam ab expertis repudiata: quod tunc magis intelli-
getur, si quis 15 operibus talem Rempublicam constituẽdo, consi- 15.
deret. Non enim ciuitatem constituere valebit, nisi ea diuidat, &
per comesationes, curias, & tribus partiatur. Itaque nihil aliud ex
instituta lege, quàm ne custodes in colendis agris occupati sint, ef-
ficitur: quod nunc Lacedæmonij facere conantur. Cæterum for-
ma totius Reipublicæ, quæ tandem futura esset ijs, qui res omnes
in commune possiderent, nec Socrates dixit, nec esset facile dictu.
Atqui multitudo ciuitatis ferè 16 in aliorum ciuium multitudine 16.
consistit, de quibus nihil est definitum, num agricolis etiam pa-
trimonia debeant esse communia, an cuique propria, itemq; vxo-
res, & filij. Nam si eodem modo sint omnibus omnia communia,
quod tandem erit inter hos & custodes discrimen? aut quod præ-
mium est Rempublicam administrantibus propositum, 17 quáue 17.
ratione ducti magistratus suscipiunt, nisi si quid tale quale Creten-
ses excogitent? Illi enim seruis cætera eadem permittentes, exerci-
tamentis duntaxat vti, armaque habere vetant. Sin autem eodem
modo, quo in alijs ciuitatibus hæc fuerint apud ipsos constituta,
qui erit communitatis modus, cum in vna ciuitate duas ciuitates
esse necesse sit, & eas inter se subcontrarias? 18 Custodes enim tan- 18.
quam præsidium: agricolas verò & artifices, & alios, tanquam ci-
ues facit: quibus nec querimoniæ, nec lites, nec aliud quoduis ma-
lum aberit, ex ijs quibus Socrates cæteras ciuitates conflictari di-
cit. Quanquam ille fore negat, vt multæ leges desiderentur prop-
ter disciplinam: quippe nec ædilitias, nec eas quæ pertinent ad an-
nonam, nec huius generis, cæteras fore necessarias, cum tamen cu-
stodes duntaxat instruat disciplina. Ad hæc agricolas qui tributa
conferant, dominos possessionum facit: quos probabile est mole-
stos & insolentes fore, multò etiam magis, quàm 19 quorundam i- 19.
lotias, penestias, ac seruitutes. Cæterum hæc 20 sint necne eodem 20.
modo necessaria, nihil nunc quidem est definitũ, nec illa quæ pro-
ximè sequuntur: quæ sit horum Reipublicæ ratio, quæ disciplina,
quæ leges: quod non est inuentu facile, nec parui refert 21 quales i- 21.
sti sint ad custodum societatem tuendam. Sed nec illud explica-
tur, si fiant agricolis vxores communes, bona verò priuatim pos-
sideantur, siue sint vtraque communia, quæ mulier rei domesticæ

curam geret, quemadmodum rerum agrestium viri? Nec verò probari potest quod præcipitur, vt mulieres eisdem muneribus fun-
22. gantur, quibus viri: 22 sumpta à belluis similitudine, quæ tamen non sunt domesticæ rationis participes. Neq; verò tuta est ratio, qua Socrates vtitur mandandi magistratus: quippe cui eosdem semper magistratum gerere placet, vnde seditiones etiam inter ignauissimos quosque, nedum inter animosos & bellicosos viros oriuntur: nam ex eius decreto semper imperium necessariò penes eosdem fore, non est dubitabile. Nec enim nunc horum, nunc illo-
23. rum animis 23 admistum est aurum munere Dei, sed semper eisdē. In ipsa enim statim generatione alijs aurum, alijs argentum, ijs verò qui artifices & agricolæ futuri sunt, æs atque ferrum admistum fu-
24. isse tradit. Præterea 24 cū tollat custodum felicitatem, tamen oportere tradit, vt legumlator felicem faciat totam ciuitatem. At fieri non potest vt beata sit ciuitas vniuersa, quin plerisque, aut omnibus
25. partibus, aut quibusdā, felicitas adsit: 25 non enim horum est esse felices, quorum esse pares numero: nam fieri potest vt par sit numerus vniuersus, cuius neutra pars sit par: quod in felicitate vsu venire nō potest. At si custodes beati nō sunt, qui tandem felices erunt? nec enim artifices, & operariorum vulgus felices habentur. Itaque Respublica de qua Socrates disseruit, his & alijs nō minoribus difficultatibus est impedita.

Scholia in Caput III.

1 PROXIMVM est vt de patrimonijs. *Primum incommoda quæ ex vxorum & liberorum communione contrahuntur, exponit: deinde nihilo cōmodius esse docet vt bona sint communia, siue omnia, siue prædia duntaxat: non fructus, aut ediuersò: & varias inde querelas & contentiones existere: itaq; multò satius esse vt simpliciter priuatim poßideantur: sed quodammodo per vsum scilicet ac liberalitatem poßidentium fiant communia: hoc enim & virtutem augere, & esse iucundum.*

2 Num licet illa separatim omnib. habeantur. *Quanuis vxores & filij separatim omnibus ordinibus habeantur, id est principibus ciuitatis & popularibus agricolisq;, vt ijdem nunc suam quisq; vxorem suosq; filios separatim habent.*

3 Fructus autem ad vtendum conferantur in commune. *Vt prædia separatim à quibusdam poßideātur, colanturq;: fructus autem in commune conferan-*

conferantur, fieri potest in hunc modum, si agri fuerint ab initio ea conditione quibusdam distributi, vt quisque dimidiam partem aut amplius fructuum Reipublicæ pendat, vnde magistratus, & milites, & pauperes, inbecilliqúe alantur.

4 Si diuersi sint, qui colũt agros. *Vt apud Lacedæmonios & Cretenses, quibus vicini rustici agros colebant, Ilotes, & Periœci nominati: erant enim ipsorum penè serui.*

5 Et maximè tales. *Quæ pertinent ad vsum quotidianum.*

6 Quin potius ipsos augebant. *Virtute ac diuitijs.*

7 Adumbrata quædam species est. *Forma quædam non satis expressa cunctis bona communicandi. Est autem sumpta translatio à pictoribus, qui primis lineamentis ductis imaginem adumbrasse dicuntur, quod Græcè dicitur ὑπογράφειν.*

8 Quibusdam vtitur vt communibus. *χρῆται ὡς κοινοῖς, sic enim legitur in codice vetusto.*

9 Nec enim sine causa. *Idcirco se quisq; amat, vt se suaq; maximè curet, & ipsis maximè delectetur, vnde Plato in tertio de Republica: Curat, inquit, maximè quisq;, quæ maximè diligit: maximè autem diligit eum, cui conferre eadem, quæ sibi putat.*

10 Nam talia quæq;. *Bona tum insita, tum etiam externa.*

11 Nec enim liberalis qui fuerit cognoscetur. *Poterit, inquit, animo & voluntate liberalis esse, non tamen dignoscetur. nam virtutes operib. indicantur Ethic. decimo. Necesse perfectè liberalis, quoniam virtutis perfectio in voluntate, simul atq; opere consistit. vt ipse docet ibidem Ethicorum decimo.*

12 Ex concentu vocum æqualitatẽ. *Si cantum ex diuersis vocib. musica ratione temperatum redigat in vnam vocum omnium æqualitatem, ac eodẽ modo saltationem numerosam in simplicem vnum ingressum reuocet.*

13 Comesationibus cõmunia fecit. *Comesationes vocabantur quotidianæ cœnæ, ad quas ciues gregatim certo numero per varia loca conueniebãt: de quibus multa fiet in his libris mentio.*

14 Cuncta sunt inuenta. *Excogitata & tradita.*

15 Operibus constituendo consideret. *Si quis non solũ leges huiusmodi consideret, sed ipsam totam Rempublicam sic mente fabricet, quasi re vera constitueret, atq; eodẽ modo cuncta dispiciat: non enim poterit huiusmodi Rempublicã cogitatione cõstituere, quin opera & ciuitates in partes diuersas diuidat, vt in comesationes, quia non cuncti simul ad comesandum conueniebant, sed quinideni, aut alio certo numero, & in curias, aut tribus.*

16 In aliorum ciuiũ multitudine. *Opificum & agricolarum, qui diuersi sunt à custodibus seu magistratibus: nunc. n. ciues vocat, quicunq; ciuitate cõ-*

tinentur, siue poßint, siue non poßint magistratibus præesse.

17 Aut qua ratione ducti. τὶ παθόντες, *sic enim emendatè legitur in codicibus antiquis, non* μαθόντες.

18 Custodes tanquam præsidiũ facit. *Hoc non sic accipiendum est, quasi Plato custodes vocet eos qui militari duntaxat officio ad vrbem armis tuendam funguntur, quum idem apertè in libris tertio & quinto de Repub. se custodes principes & rectores ciuitatis appellare profiteatur: propterea scilicet, quòd tum armis, tum consilio ciuitatem tueantur, vt ciues nolint, hostes malum moliri nequeant. Sed hoc dicit Aristoteles sic Rempublicã à Socrate constitui, ac si vrbs & ciuitas quædam externo præsidio teneretur, cuius præsidij præfectorumq́; volũtate cuncta gererẽtur, vt custodes in Platonis Repub. tanquam præsidium impositum esse videantur; cæteri tanquam ciues, quorum opibus præsidium alatur per mutuum odium, quod solet inter oppidanos, & præsidium impositum existere.*

19 Quorundã ilotias, penestias, ac seruitutes. *Rustici qui agros Lacedæmonijs colebãt, Ilotes dicebãtur, vt Penestæ, qui Thessalis, & alij id genꝰ, alijs seruitutis nominibus apud alios nominabantur, vt ipse postea cõmemorabit.*

20 Sint ne eodem modo necessaria. *Vtrum hæc incommoda perinde ac superiora necessariò ex ista lege consequantur.*

21 Quales isti sint. *Quomodo affecti & animati sint cæteri ciues, vt in officio & custodum societate contineantur.*

22 Sumpta à belluis similitudine. *Vt ex canibus pecuarijs. Plato inquit non solũ mares, sed etiam fœminæ contra lupos, & cæteras maleficas feras in pugnam procedunt: sic non viri tantum, sed etiam mulieres in bellum prodire debent. quæ ratio idcirco infirma est, quoniam in belluas ratio rei familiaris non cadit: nec bestiæ hac facultate funguntur, vt homines. Quæ diuersitas facit, vt mulieres custodiæ domesticarum rerum addictæ domi sese debeant cõtinere, non autem belluæ.*

23 Admistum est aurum. *Plato in tertio de Repub. Socratem inducit, qui per fabulam & similitudinẽ quandam homines à Deo sic genitos esse tradit, vt qui apti futuri essent ad imperandum, ijs aurũ admisceret: qui verò his futuri essent auxilio, eis argentum: æs autem & ferrum futuris agricolis & opificibus: quod ad ingenium potißimum & virtutes naturales referendum est. qua ratione effici dicit Aristoteles, vt ijdem semper per Platonem imperium tenere debeant, quibus scilicet aurum est à prima generatione insitum. Nec enim aurea illa natura mutatur, ex alijsq́; in alios transit.*

24 Cum tollat custodum felicitatem. *Cum eam conditionem custodibus tribuat, in qua non possunt esse felices.*

25 Nō enim horum est esse felices, quorum esse pares numero. *Nō est eadem ratio felicitatis, quæ numeri paris. Par numerus vt definit Euclides ele .7. est numerus qui bifariam diuiditur, id est in duas partes æquales. fieri ergo potest vt totus numerus sit par, cuius nulla pars sit par: vt numerus duodecim, si in quatuor æquas partes, quæ ternis hominibus exempli gratia constent, diuidatur, quum partium in quas diuisus est nulla sit par, totus tamen numerus par est, quod in ciuitate non accidit : non enim omnis ciuitas felix esse potest, quia ex partibus, in quas diuisa est, aliqua felix habeatur.*

CAPVT IIII.

1 CAETERVM quia ferè in legibus quæ postea fuerunt con- 1.
scriptæ, similiter sese res habet, satius fuerit 2 de Republica, quæ 2.
hic traditur, pauca differere : 3 quoniam in Republica Socrates de 3.
paucis omnino, hoc est de vxorum & filiorum, & patrimoniorum communitate, deque ordine Reipublicæ disputauit. 4 Nam 4.
incolentium multitudinem in duas partes distribuit, quarum altera est agricolarum, altera eorum qui bellum propulsant: ex his autem tertia consultorum existit, & quorum arbitrio Respublica gubernatur. Veruntamen agricolæ & artifices nullo an aliquo imperio fungi debeant, tenere arma, & simul bellum gerere, an secus, nihil Socrates definiuit : mulieres tamen ei bellum gerere, & eadem qua custodes disciplina institutas esse placet. Cæterum disputationem extrinsecus allatis sermonibus repleuit, & qualis esse debeat custodum disciplina, commemorauit: 5 opus autem de legi- 5.
bus, maxima ex parte leges sunt. De Republica pauca disputauit: quam dum vellet 6 communiorem ciuitatibus facere, paulatim 7. 6.7.
in alteram Rempublicam vertit. Nam excepta vxorum & bonorum communione, cætera eadem vtrique Reipublicæ tribuit: quum eandem disciplinam esse censeat, & 8 operum necessario- 8.
rum vacationem : eodemque modo de comesationibus decernit, nisi quod in hac oportere ait, vt sint etiam mulierum comesationes, & illam quidem mille hominum arma tenentium, 9 hanc ve- 9.
rò quinque millium. Itaque 10 omnes Socratis sermones nimis ela 10.
borati sunt & compti, & qui tum rerum nouarum, tum inquirendi studium præ se ferant: sed difficile fortassis est, rectè omnia præstare. Nam multitudinem quantam modo memorauimus 11 quis 11.
non videat Babyloniā, vel immensam aliam regionem desiderare,

vnde quinque millia ociosorum virorum, & alia præterea multis partibus maior mulierum seruorumque turba ali possit. Sic igitur
12. 12 optare ac ponere oportet, vt tamen nihil ponatur impossibile. Duo legumlatori in legibus condendis spectanda esse tradit, regionem, & homines: at nihilo secius addere oportuit, vt rationem vicinorum locorum habeat, si ciuitati vita est agenda ciuilis. nec enim solum armis vti necesse est, quæ vsui sint in suis finibus, sed
13. quæ ad externa loca possint accommodari. quòd 13 si quis talem vitam nec singulorum priuatam, nec publicæ ciuitatis probet, tamen nihilominus hostibus oportet non solùm cum fines inuadũt,
14. 14 sed etiam cum abierint, esse formidabiles. Quod verò pertinet ad patrimoniorum magnitudinem, videndum est ne satius fuisset aliter, hoc est apertius definire. Nam oportere ait tantum suppetere patrimonij vt temperanter viuatur, quod perinde est ac si quis dicat, vt bene viuatur: hoc enim est magis vniuersale. præterea fieri potest, vt temperatè quidem, calamitosè tamen viuatur. At
15. commodius definisset, 15 si temperatè & liberaliter dixisset: quo-
16. rum 16 hoc per se delitiosæ, illud laboriosæ vitæ comes est. Nam ex habitibus hæ duntaxat virtutes in vsu pecuniarum versantur: quoniam mansuetè exempli gratia, vel fortiter vti pecunijs non
17. licet: temperanter & liberaliter licet: 17 ac proinde vsus in pecu-
18. nijs ipsis versari necesse est. 18 sed & illud est absurdum, æquationem bonorum inducere, & de ciuium multitudine nihil constituere, sed indeterminatam relinquere filiorum procreationem, quasi quocunque numero generentur: tamen per mulierum sterilitatem multitudo sit ad æqualitatem reditura, propterea quòd in ciuitatibus id nunc vsu venire videatur. Atqui res non perinde ad amussim sese habere potest in illa, & in his quibus nunc vtimur ciuitatibus. Nunc enim nemo idcirco egenus est, quod bo-
19. na in quotcunque partes diuidantur: 19 tunc autem bonis indiuisis, qui extra ordinem ac numerum existerent, siue plures, siue pauciores, hi vt nihil haberent, necesse esset: itaque de filiorum procreatione magis etiam quàm de bonis constitui oportere non temerè dicas, ne filiorum multitudo certum numerum excedat. Quam multitudinem si quis ponat spectata fortuna, si forte accidat eorum qui geniti fuerint aliquos mittere, & hoc habita mulierum sterilitatis ratione, vt in alijs ciuitatibus permittat: necesse fuerit hoc causam esse ciuibus paupertate laborandi, quæ pau-

pertas

pertas ſeditiones & maleficia parit .. Phidon Corinthius legum-
lator vetuſtiſſimus, vt domus æquales permanerent, oportere cen-
ſuit, atque item ciuium multitudo, quamuis ab initio cuncti fue-
rint patrimonia inæqualia magnitudine ſortiti: 20 cuius contrari- 20
um in his legibus habetur. Cæterum de his quomodo nobis com-
modius ſtatui poſſe videatur, poſtea diſſeremus. Illud quoque
quod magiſtratus attingit, in his legibus eſt omiſſum, quomodo
qui magiſtratibus præeſſe debent, ſubiectis erunt præſtantiores.
Nam vt ex alia lana ſtamen quàm trama conficitur: 21 ſic, inquit, 21.
qui tenent imperium, ſubiectis comparati ſeſe habeant oportet. Cę
terum cum totum patrimonium 22 ad quintuplũ augeſcere ſinat, 22.
quid tandem eſt cauſæ, cur hoc in agris quadam tenus fieri nõ per-
mittat? Videndum eſt etiam ne non ſatis commodè ad rei fami-
liaris adminiſtrationẽ 23 domorum areæ diuidantur: nam binas 23.
areas ſingulis in partitione diſtribuit .. at difficilè eſt duas domos
inhabitare. Præterea vniuerſa Reipublicæ ratio, nec ſtatus popula-
ris eſſe videtur, nec paucorum potentia, ſed horum media forma,
quam 24 Rempublicam appellant, 25 cum ex ijs qui arma tenent, 24.25.
conſtituatur. Si hanc igitur Reipublicæ formam velut 26 ciuitati- 26.
bus omnium communiſſimam conſtituit, rectè fortaſſe dixit: ſin
autem vt optimam poſt primam, non rectè ſtatuit. Nã fortaſſe La-
conicam iuſtiorem laudem ferat, 27 vel ſi qua eſt alia, quę magis ad 27.
ſtatum optimatum accedat. Quidam igitur ſic optimam Reipubli-
cæ formam fore confirmant, ſi fuerit ex omnibus formis tempera-
ta. Quapropter Lacedæmoniorum Rempublicam laudibus effe-
runt: hãc enim nonnulli ex paucorum potentia, & vnius imperio,
& ſtatu populari conſtare tradunt. 28 Nam regium imperium vni⁹ 28.
eſſe principatum, Senatorum autem paucorum potentiam: ſtatum
verò popularem in Ephoris conſiſtere, propterea quod Ephori ex
populo deligantur. alij verò cum Ephororum imperium tyran-
nidem eſſe confirment, ſtatum popularem in comeſationibus,
& reliqua vita quotidiana conſtituunt. Sed in his legibus oportere
traditum eſt, vt optima Reſpublica ex populari forma atque ty-
rannide conſtet: qui duo ſtatus aut non ſunt Reſpublicæ aut ſunt
ex omnibus deterrimæ. Vt melius pręcipiant ij quibus ex pluribus
temperari placet: potior eſt enim ex pluribus conflata Reſpubli-
ca. Præterea Socratis Reſpublica nihil quod vnius principa-
tum attingat, habere videtur, ſed cuncta ad paucorum potentiam
& ſtatum

& statum popularem pertinentia: ita tamen vt in paucorum poten-
tiam magis inclinare videatur: quod ratio ipsa mandandi magistra
29. tus declarat. 29 Nam licet hoc sit vtrique statui commune, vt ex
30. suffragio delectis sorte deligantur: tamen 30 vt locupletiores ne-
cessario in concione deliberent, & in creandis magistratibus suffra
gium ferant, aut alio publico munere fungantur: alij sint ab
hac necessitate liberi, hoc ad paucorum pertinet potentiam:
& item conari, vt qui magistratibus præesse debent, horum pars
maior sit ex numero locupletum, & maximi quique magistra
31. tus primi census locupletibus mandentur. Sed & 31 consilij dele-
ctum paucorum potentiæ conuenienter facit. Cuncti enim neces-
sario diligunt, sed ex primo censu, deinde rursus totidem ex secun
32. da classe, tum ex tertia: 32 nisi quòd nō omnes tertię & quartæ clas-
33. sis necessariò suffragium ferunt. Porrò ex quarta classe deligere 33
ijs solum necesse est ex quatuor qui primæ sunt, & secundæ classis:
34. 34 deinde ex his parem numerum ex singulis classibus deligen-
35. dum esse præcipit. 35 Itaq; plures & potiores ex maximis censibus
erunt, propterea quòd nonnulli populares non deligunt, quia de-
ligere non coguntur. Non igitur oportere vt huiusmodi Respubli
ca ex populari statu, & vnius imperio consistat, tum ex his palàm
fit, tum ex eis quæ postea dicentur, cum res poscet, vt de huiusmo-
di Republica disseramus. In creandis verò magistratibus, ex dele-
ctis delegi, periculosum est. Nā si qui mediocri numero cōspirare
velint, sēper delectus pro ipsorū voluntate fiet. quæ igitur pertinēt
ad Rempub. de qua est in libro legum, ad hunc modum sese habēt.

Scholia in Caput IIII.

1 CAETERVM quia ferè in legibus. *Plato post opus de Republica libros de legibus conscripsit, in quorum quinto alteram Reipublicæ formam diuersam ab ea quam tradiderat in libris de Repub. tradit: & secundam Rēpub. appellat, in quam deinceps Aristoteles disserit, vt hactenus in illam, quam vocat primam, de qua est in libris de Republica: & inter primam & secundam nihil propemodum interesse docet, præter vxorum, filiorum, & patrimoniorum communionem quæ in prima non item in secunda sancitur. Et illud quod in prima Repub. mille homines esse placet qui arma teneant ad vrbis custodiam, in secunda quinque millia & quadraginta, quam multitudinem otiosorum virorum adiunctis seruis & mulierib. nimiam dicit Aristoteles. Itē*

in legibus

in legibus condendis non solum hominum, id est oppidanorum & regionis, sed etiam vicinorum habendam esse rationem dicit: nec valde vniuersaliter præcipiendum, nec vnius virtutis, aut vnius partis felicitatis legumlatori habendam esse rationem, sed omnium.

2. De Repub. quæ hic traditur. *In libris de legibus.*

3. Quoniam in Republica. *In libris de Repub.*

4. Nam incolentium. *Hic est quasi epilogus eorum quæ in prima Repub. traduntur, vsq; ad illa verba.*

5. Opus autem de legibus maxima ex parte leges sunt. *Opus de legibus maxima ex parte consumitur in tradendis legibus.*

6. Communionem facere ciuitatibus. *Quæ plures ciuitates vti poßũt. Nam vt ipse docebit, quædam sunt formæ Reipub. quæ non conueniunt multis ciuitatibus, nec cadere nisi in paucißimos possunt.*

7. Vertit in alteram Rempublicam. *Id est secundam Rempublicam simillimam primæ, siue eandem facit.*

8. Operum necessariorum vacationem. *Vt qui Remp. tuentur & administrant, ij nec agros colant, nec similibus operibus, quæ ad vsus vitæ necessarios pertinent, fungantur.*

9. Hanc verò quinq; millium. *In secunda Repub. Platoni ciuitatem ex quinque millibus & quadraginta qui eam tueantur & moderentur, constare placet: in quo numero mysticum quendam sensum secutus esse videtur: sed Aristoteles quadraginta vt paruum excessum, causa breuitatis omittit.*

10. Omnes Socratis sermones. *Omnia Platonis scripta, in quibus Socrates inducitur. Plato enim ornatus, & orationis elegantiæ tam studiosus fuisse traditur, vt scripta sua pectinare diceretur: qui cum in cæteris libris Socratem nominatim inducat, tamen in libris de legibus ipsum nõ Socratem, sed hospitem Atheniensem inuocat, vt apertè hoc loco Aristoteles interpretatur.*

11. Quis non videat Babyloniam. *Babylonia regio est latißimè patens bonam partem Mesopotamiæ & Assyriæ complectens, cuius & Chaldaicarum gentium caput fuit Babylon, vrbs miræ magnitudinis.*

12. Optare ac ponere. *Is optare ac ponere dicitur, qui quod maximè vellet, id verum esse statuit.*

13. Si quis talem vitam. *Si quis vitam ciuilẽ nec in singulis priuatim probet, nec publicè in ciuitate.*

14. Sed etiam cum abierint. *Vt si hostes iniuriam agros vastando, aut incursionibus insectando, ac prædas agendo per occasionem intulerint, metuãt*

tamen, ne postea illis persequentibus pœnas luant.

15. Si temperanter & liberaliter dixisset. *Si oportere dixisset, vt tantum adesset patrimonij, quantū satis esset ad tēperatè & liberaliter viuendū.*

16. Hoc per se. *Liberaliter viuere consequitur vitam delitiosam, vt temperanter laboriosam: nam qui viuit in laboribus, temperanter viuere cogitur.*

17. Ac proinde vsus. *Quemadmodum ex habitibus duæ illæ virtutes versantur in pecunijs, sic item ipsarum actiones: nam virtus est habitus electiuus, Ethicorū secundo: & quo pertinet habitus, huc quoque actio & vsus eiusdem pertinere ac referri debet.*

18. Sed & illud est absurdum, æquationem bonorum. *Plato in libro quinto de legibus nō sic æquat patrimonia, vt nullus ciuis plus altero possideat. Nam quatuor classes pro censuum discrimine facit, tamen in prima ciuitatis institutione, & agrorum atq; opū partitione, pares sortes ciuibus omnibus tribui iubet, quam Aristoteles bonorum æquationem vocat: deinde permittit vt ea sors in duplum, triplum, & quadruplum augeatur: qui gradus censuum discrimina classesq; faciunt. Sed & illud sanciendum esse dicit, ne quis aut minus possideat prima illa sorte, aut plus quadruplo: quæ alia ratio est æquādi patrimonia, quæ omnia certis terminis contineri placet.*

19. Tunc autem bonis indiuisis. *Nam & illud Socrati placebat, vt ne bona singulorū ciuium in filios distribuerētur, sed pater omnia relinqueret vni filio, quē magis probaret, vel amaret: quo fieri necessum esse ait, vt qui extra numerū definitam quinque millium nascerentur, inopia laborarēt: Itaq; numerum etiam procreandorum filiorū præscribere oportuit: nec id fortunæ cōmittere, si forte accidat vt ex generatis tot intercāt, vt multitudo ciuium sic ad numerum æqualem primo redeat: nec putare quarundam mulierum sterilitate posse aliarum fœcunditatem compensari, & sic quoque numeri æqualitatem redituram.*

20. Cuius contrarium. *Nam Phidoni sic patrimonia æquari placebat, vt etiā si in prima ciuitatis institutione homines cum patrimonijs inæqualibus cōuenirent, hæc tamen æquanda essent, ne plus altero alter possideret. Plato cum sortes & prima patrimonia paria esse velit, tamen vt in quadruplum vsq; augeantur, & habeantur inæqualia permittit.*

21. Sic se habeant. *Vt qui tenent imperium, quasi trama quæ fit ex meliore lana, subiecti, quasi stamen sint.*

22. Ad quintuplum augescere. *Mirum est Aristotelem ad quintuplū dicere, cū in libro quinto de legibus Plato ad quadruplum dicat: nisi fortè quòd suspicor vitio librariorum factū est, vt in Aristotelicis exemplaribus πενταπλασίας scriptum sit, pro τετραπλασιάς, quintuplum pro quadruplo.*

23. Do-

23. Domorum area. *Area domus est spacium terræ, solúmue, in quo domus ædificatur.*

24. Rempublicam appellant. *Communi vocabulo quasi proprio.*

25. Constat enim ex ijs qui arma tenent. *Quibus & principes & populi continentur, quorum vtriusq; magistratus communicantur: quæ res facit Rempublicam cõmuni vocabulo nominatam, si publica cõmoditas sit, quasi finis proposita.*

26. Ciuitatibus omniũ communissimã. *Quæ omniũ rerum publicarũ maximè sit ciuitatibus cõmunis, id est possit pluribus ciuitatibus conuenire.*

27. Vel si qua est alia. *Quasi dicat, qualibet Respub. optimatũ melior esset, quàm hæc Respubli. Platonis. Nam status optimatũ vt regno postponitur, sic toto genere Reipub. communi vocabulo nominatæ præfertur, vt ipse libro tertio docet.*

28. Nam regium imperiũ. *Respub. Lacedæmoniorum binos reges perpetuos habebat, quinos Ephoros, qui magistratus erat annuus & ex omni populo, ac idcirco sæpe ex plebe deligebatur, licebatq; à Regibus ad Ephoros prouocare.*

29. Nam licet hoc sit. *Hæc erat communis ratio deligendi magistratus apud Platonẽ, vt aliquot certo numero deligerentur suffragio: deinde ad pauciores ijdẽ sortibus redigerentur, quorum alterum vt suffragio deligãtur, pertinet ad paucorum potẽtiam: pauci enim erãt, & hi magna ex parte ex locupletibus qui suffragio delecti Rempub. gerere debebant. quod verò delectus ad sortes deducatur, populare est, vt ipse postea declarabit.*

30. Vt locupletiores necessario. *Paucorũ potentia, quæ græcè dicitur ὀλιγαρχία. est Respublica vbi pauci diuites suo arbitratu Rempub. moderãtur, de qua multa disserit libro quarto, vbi commenta quædam & fraudes commemorantur, quibus diuites popularium animos ad confirmandam suam potentiam eludunt: quarum fraudum & technarum vna est, vt magnis pœnis necessitatem diuitibus, vt consultationibus ac magistratuum creationibus, & cæteris publicis muneribus intersint, imponant: pauperibus summam libertatem, & publicorum munerũ vacationẽ, si velint, concedant: hac enim ratione fit vt pauci diuites Rempub. non inuitis pauperibus gerant: quod cum fieri in hac Republica lege sanciatur, declarat ipsam ad paucorum potentiam inclinare.*

31. Consilij quoq; delectum. *Consultorum, siue senatorũ deligendorũ: hæc erat ratio in secunda Platonis Repub. vt quotannis trecenti sexaginta ex omnibus classibus quæ quatuor erant, deligerentur: ex vnaquaque nonageni, in hunc modum, vt primum ex primi census classe nonaginta omnium cuiusq;*

classis suffragio deligerentur, pœna constituta; si quis suffragium non tulisset: deinde totidem ex secunda eodem modo: tum ex tertia classe item nonaginta, sed ita vt in hoc tertio delectu liberũ esset ijs qui essent ex vltima classe suffragiũ ferre vellent, an secus: postremo vt ex quarta classe itidẽ nonaginta del gerentur, sed ita vt ex prima classe & secunda omnes suffragium necessario ferrent: ex tertia verò & quarta qui vellent, tũ hi trecenti sexaginta eodem modo per suffragia ex singulis classibus ad dimidium, hoc est ad centum octoginta, & hi postremo sortibus ad nonaginta Senatores seu consultores redigerentur. hæc ex sexto libro de legibus, quæ Aristoteles hoc in loco breuius & obscurius commemorat.

32. Nisi quod non omnes tertiæ & quartæ classis. *Nam in delectu ex tertia classe faciendo non omnes ex tertia & quarta classe liberi erãt. vt in delectu ex quarta, sed ij solum, qui erant quartæ.*

33. Ijs solum necesse est ex quatuor. *In emẽdatioribus scilicet exemplaribus τεττάρων legitur, non τετάρτων: ex quatuor igitur classibus prima & secunda necessario suffragium in quarto delectu ferebant: tertij verò & quarti si nollent, nulla pœna ferre cogebantur.*

34. Deinde ex his parem numerum. *Ex singulis classibus in secũdo delectu, ex trecentis scilicet sexaginta, parem numerum ex singulis, id est quadragenos quinos ex singulis, vt in centũ octoginta, deinde sortibus in nonaginta redigantur.*

35. Itaque plures. *Ii scilicet quorum suffragio & voluntate Senatus siue consilium deligitur: quæ suffragatio & delectio magna pars Reipub. administrationis esset, cum fieret singulis annis, hunc enim magistratum annuum, non perpetuum esse placebat.*

CAPVT V.

1. 1. SVNT aliæ Respublicæ partim ab indoctis hominibus, partim à philosophis & viris ciuilibus constitutæ, quæ omnes propius 2 his duabus ad eas quibus nunc homines vtuntur, accedunt.
2. Nemo enim alius per studium rerum nouarum communitatem filiorum & vxorum, nec mulierum comesationes induxit, sed à rebus necessarijs potius exordiuntur. Quibusdam enim totius negotij caput esse videtur, vt rectè de patrimonijs statuatur, de his enim seditiones cunctis existere: itaque 3 Phaleas Chalcedonius
3 hoc primus induxit, qui ciuium patrimonia æqualia esse oportere tradidit, quod in ipsa statim ciuitatis constitutione non putat esse factu difficile. constituta igitur ciuitate maius esse negotium,

posse

posse tamen celerrimè ad æquilitatem hac ratione reuocari, vt diuites dotes præbeant, nec accipiant: pauperes è diuerso. Cæterum Platoni dum leges scriberet, bona quadam tenus augeri permitti placuit, plus tamen minimi patrimonij quintuplo quenquam ciuem, vt suprà memorauimus, possidere vetat. Cæterum qui leges huiusmodi ferunt ijs, quod nunc ignoratur, cognitum esse debet, qui patrimoniorum magnitudinem constituit, huic filiorum numero terminum esse præscribendum. Nam si filiorum numerus patrimonij magnitudinem excedat, legem dissolui necesse est. & illud præterea malum consequetur, quòd 4 multi fient ex diui- 4.
uitibus egeni: quod hominum genus difficile factu est, non esse rerum nouarum studiosum. Aequatione igitur bonorum vim quandam ad societatem ciuilem habere, veterum etiam quibusdam cognitum fuisse videtur. 5 vt Solon lege sanciuit, & apud alios lex est, 5.
quæ agri quantum cuique libeat, possideri vetat. Et pari ratione patrimonia vendi legibus prohibentur, 6 vt apud Locros lege cautum 6.
est, ne cui sua bona vendere liceat, nisi docuerit sese in manifestam calamitatem incedisse, vtque vetera patrimonia salua retineantur. Cuius legis neglectus 7 Leucade Rempublicam nimis popu- 7.
larem effecit, cum iam à definitis censibus magistratus obire non daretur. Cæterum fieri potest vt patrimonia sint paria, hæc tamen vel tam abundè suppetant, vt delitiosè viuatur: vel tam parcè, vt sordida vita sit, ac illiberalis. Itaque non satis est à legumlatore æquari patrimonia, nisi etiam ad medium spectetur. Sed nec patrimonia ad mediocritatem redigere prodest, nisi cupiditatibus magis etiam quàm patrimonijs modus imponatur. quod fieri non potest, nisi ciues disciplina legum quantum satis sit, erudiantur. Sed dicat fortasse Phaleas hæc à se fuisse tradita, qui duarum rerum fortunarum, & disciplinæ æqualitatem ciuitatibus adesse oportere censeat. At ea disciplina quænam sit, explicare oportuit: nec prodest vnam & eandem esse disciplinam. Fieri enim potest vt sit vna & eadem, sed huiusmodi, vt homines ex ea fiant ad sibi vel pecuniarum vel honoris, vel vtriusque plus iusto vendicandum procliues. Præterea seditiones non modo propter fortunarum, sed etiam propter honorum inæqualitatem existunt. sed diuersa vtrobique ratione: Vulgus enim de bonorum inæqualitate 8 qui verò aliqua virtute seu facultate præstant, ij 8.
de honoribus dissident, si pares tribuantur. vnde illud,

Improbus atque probus pariter donantur honore.

Neque verò solùm propter res necessarias ad iniuriam inferendam
9. homines impelluntur, quorum 9 medicinam esse putat in bono-
rum æquatione, scilicet ne frigore & fame furari cogantur: sed eti-
am vt potiantur voluptatibus, nec concupiscant. Nam si cupiditas
10. vltra res necessarias procedit, iniuriam inferunt, 10 vt ei cupiditati
medeantur. Nec solum medendi gratia ad iniuriam impelluntur,
11. sed etiam si cupiant, vt 11 voluptatibus dolore carentibus potian-
12. tur. Quæ igitur erit 12 horum trium medicina? nempe illis primis
13. tenue patrimonium, ac vt in opere sint occupati: 13 secundis tem-
perantia: tertiam verò medicinam si quis velit per se solus frui
14. voluptate, non aliunde petat, quàm à philosophia. Nam 14 cæ-
teræ tales voluptates cum à philosophia discesseris, sine homini-
bus non contingunt. Cæterum maximæ iniuriæ non rerum neces-
sariarum causa, sed propter immodicas cupiditates inferuntur:
vt tyrannides occupantur non frigoris effugiendi gratia. quo fit
vt magni honores discernantur, non si quis furem occidat, sed si
tyrannum de medio tollat. Itaque Reipublicæ ratio quam Pha-
leas instituit, ad paruas duntaxat iniurias repellendas est accom-
modata. Præterea hoc agit magna ex parte, vt instituta tradat,
quibus inter se ciues rectè sese in ciuili societate gerant, cum ta-
men idem in vicinos & externos omnes præstare conueniat. Ita-
que Rempublicam sic institutam esse oportet, vt vires habeat,
& belli gerendi facultatem, de qua ille nihil præcepit. Eadem
est pecuniarum ratio, quæ non solum ad vsus ciuiles, sed etiam
ad externa pericula suppetere debent. igitur nec tam magnæ de-
bent esse diuitiæ, vt à vicinis & potentioribus appetantur, pos-
sessores verò nequeant inuadentes repellere: nec tam exiguæ,
vt ad bellum etiam si ab æqualibus numero & similibus infera-
tur, propulsandum non sufficiant. Ille igitur nihil definiuit,
cum tamen ignorare non oporteat quantas diuitias ciuitatibus
15. adesse conueniat: quarum fortassis hæc 15 fuerit optima finitio,
ne potentioribus vtile sit bellum ciuitati propter eius nimias o-
pes inferre, sed ita vt etiam si non tantopere diuitijs afflueret, bel-
lum tamen esset inferendum. Quemadmodum Eubolus Autho-
16. phradatem 16 Atarnêa oppidum obsidione cingere molientem,
tempus & sumptus quibus opus esset ad oppidum recipiendum
considerare iussit: quippe intellecturum se minore præmio addu-
ci posse,

ei posse, vt Atarnêa relinqueret. quibus verbis effecit, vt Autophradates facta secum æstimatione, obsidione desisteret. Esse igitur ciuibus æqualia patrimonia, nonnihil ad tollendas occasiones intestinæ seditionis conducit: hoc tamen nullam propè dixerim facultatem habent, qua magnopere possit seditionibus occurri. Nam qui virtute præstant, iniquo animo sibi indigniores æquari paterentur: quamobrem sæpe conspirare, & seditiones commouere notantur. Ad hæc hominum improbitas insatiabilis est. & qui primum binis obolis reque tenui contenti fore videbantur: cum hoc iam factum fuerit hæreditarium, semper plura desiderant, infinita quadam & inexplebili appetentia sollicitati: cum natura cupiditatis, in qua explenda vita vulgi est occupata, nullis finib. contineatur. Principium igitur & quasi 17 caput huiusmodi negotij est non tã ęquatio 17.
bonorum, quàm prouisio vt probi natura sic afficiantur, vt plus iusto sibi vendicare nolint: improbi, vt nequeant. Quod ita demum fiet, si 18 praui sint quidem inferiores, iniuria tamẽ non afficiantur. 18.
quanquam nec de bonorum quidem æquatione rectè Phaleas constituit: qui, cum seruis etiam & pecore, numisq;, & magno supellectilis instrumento diuitiæ constent, ipsas tamen agrorum duntaxat possessiones æquandas esse censuit: vel omnia igitur æquanda, & in mediocrem ordinẽ redigenda sunt, 19 vel cuncta missa facienda Vi- 19.
detur autem ex ipsa condendarum legum ratione exiguam ciuitatem constituere: siquidem 20 artifices publici esse, 21 nec ad ciuita- 20. 21.
tis complementum pertinere debet. At si publicos esse oportet, qui in publicis operibus elaborant, 22 Epidamni mos est imitandus: at- 22.
que ratio tenenda est quam olim Athenis Diaphantes instituit, ac Phaleæ quidem Respublica rectè an secus instituta fuerit, ex his ferè existimare licet.

Scholia in Caput V.

1 SVNT & aliæ Respublicæ. *Postquam in vtranque Platonis Rempub. disseruit, alias aggreditur, sed eam primum, quam Phaleas instituit, siue tradidit: cui placuit in primis vt paria essent ciuium patrimonia: nec tamen de numero procreãdorum filiorum quicquam statuit. qui si plures fuerint quàm pro ratione patrimoniorum, fore ait Aristoteles vt lex dissoluatur, vtpote iniqua: & multi fiant ex diuitibus pauperes. Quod genus hominum rebus nouis ac seditionibus studere solet: & parum esse æquari patrimonia, nisi mediocritas etiam patrimoniorum constituatur: nec hoc satis esse, nisi cupiditatibus modum*

modus per disciplinam & legem imponatur. Quæ omnia cum adsint, fieri tamen posse vt ex honorum inæqualitate seditiones existant. quibus maluà Phalea non est prouisum, qui leges etiam tradit, quibus paruæ iniuriæ, non quibus magnæ repellantur: & quæ pertinent ad mutuam ciuiũ inter ipsos consuetudinem, non habita vicinorum, nec externorum ratione: nec terminum opibus statuit, quas optimè hoc termino finiri ait Aristoteles, si non tam longè processerint, vt eis inuitati potentiores bellum inferant: seditiones autem nõ tam æquatione bonorum tolli dicit, quàm ea prouisione, vt qui natura sunt ad virtutem propensi, sic instituantur, ne plus iusto concupiscant: improbis autem facultas aliena inuadendi tollatur.

2 His duabus. *A Platone traditis.*

3 Phaleas Chalcedonius. *Ex vrbe Chalcedone, quæ est in Bithynia contra Bizantium.*

4 Multi fient ex diuitibus egeni. *Qua ratione fieri dictum est suprà in Platonis secunda Repub. Nam ex patre locuplete si multi oriantur filij, vno excepto ad quem totum patrimonium peruenerit, reliquos ex diuitibus parentibus, & locuplete familia pauperes fieri necesse est.*

5 Vt Solon lege sanciuit. *Non vt paria essent patrimonia, sed vt certo fine patrimonia continerentur. Quatuor enim classes ex censibus constituisse à Plutarcho traditur. Quarum prima esset quingentorum medimnorum census. Erat autem medimnus mensura rerum siccarum, vt frumenti, quæ senos modios Romanos capiebat, vt viri docti & diligentes rationem inierunt.*

6 Vt apud Locros. *Locri gens est Aetolis proxima Plinio, & item altera, quæ olim Leleges dicebatur, & tertia ad fretum Syculum in Italia.*

7 Leucade Rempub. *Leucas oppidum est in Leucadia peninsula. Epiri, vbi cum contra legem vetera patrimonia venderentur, & sic diuisa ad plures peruenissent, lex quoque violata est, qua definiti erant census, quibus magistratus tribuebantur. Itaque Respub. nimis popularis facta est, cum à paruis censibus & fortasse nullis, magistratus generentur.*

8 Qui aliqua virtute seu facultate præstant. *χαρίεντες solent ab Aristotele vocari, qui vel doctrina & ingenio, vel prudentia & virtute præstant: quæ omnia virtutis & facultatis nomine complexus est interpres. Hi ergo propter bonorum & magistratuum distributionem dissidere solent. Si pares honores virtute aut facultate imparibus tribuantur, quod est contra iustitiam distributiuam, de qua est in Ethi. quinto.*

9 Medicinam esse putat. *Existimauit Phaleas.*

10 Vt ei cupiditati medeantur. *Dolori quem affert cupiditas, quoniam omnis cupiditas cum dolore est, vt ipse testatur Ethic. Eude. lib. ij.*

11 Voluptatibus dolore carentibus. *Quæ nullo aut quam minimo cupiditatis antecedente dolore contingunt, vt quæ ex doctrinis, quæq; auditu, visu, & odoratu capiuntur, vt ipse declarat Ethic.x. Eas enim voluptates quæ per tactum & gustatum fiunt, fames aut sitis antecedit: vt venereas quæ pertinent ad tactum vehemens quædam appetitio: quæ non accidunt sine dolore.*

12 Horum trium. *Cupiditatum rerum necessariarum, voluptatum cum dolore, voluptatum sine dolore.*

13 Secundis temperantia. *Nam temperantia in temperandis voluptatibus, quæ ad tactum & gustatum pertinent versatur, Ethic.iij.*

14 Cæteræ tales. *Vt quæ ex auditu & colloquio, & honore habito percipiuntur, quæ vni homini sine aliorum consuetudine non contingunt, cum philosophari vel maximè vni in secessu & solitudine liceat.*

15 Optima fuerit finitio. *Optimus terminus, quo diuitiarum magnitudo contineatur, siue ratio qua debeat conueniens magnitudo & modus diuitiarum explicari, vt potentiores ad bellum inferendum non inuitentur vtilitate ex magnitudine diuitiarum percipienda: sed ita inferant, vt etiam si ciuitas non esset tam opulenta, nihil secius essent illaturi.*

16 Atarnêa oppidum. *Inter Mysiam & Lydiam. Eubolum autem Atheniensem fuisse comœdiarum scriptorem Suidas est auctor.*

17 Caput huius negotij. *Potissima ratio seditionum occisiones tollendi.*

18 Praui sint inferiores. *Improbi minus potentiæ ac virium habeant.*

19 Vel cuncta missa facienda. *Aut nullius partis diuitiarum æquatio facienda.*

20 Artifices publici esse debent. *Si opifices futuri sunt serui publici.*

21 Nec ad ciuitatis complementum pertinere. *Non debent partes esse ciuitatis.*

22 Epidamni mos est imitandus. *Vt artifices non sint pars ciuitatis, vt Athenis olim sanxerat Diophantus, & nunc mos est Epidamni. Est autem Epidamnus opidum in ora Macedoniæ, quod Romani deducta colonia Dyrrachium appellarunt, mutato nomine, quod inauspicatum esse videbatur.*

CAPVT VI.

1 HIPPODAMVS Milesius Euriphontis filius, qui ciui- 1.
tatum partitionem inuenit, & 2 Piræum abscidit, quique dum am- 2.
bitioni seruiret tam curiosè vixisse traditur, vt quibusdam luxurio-
sius viuere videretur, prolixa coma & 3 ornatu pretioso, tum co- 3.
mæ, tum etiam vestis, quam 4 pretiosam quidem, sed calidam non 4.

5 hyeme ſolum, ſed etiam æſtate geſtabat. Hic igitur Hippodamus 5 dum nullam naturæ partem vellet intactam relinquere, primus omnium qui non ſunt in Reipublicæ adminiſtratione verſati, aliquid de optimo ſtatu Reipublicæ diſſerere conatus eſt. Sic autem ciuitatem conſtituit, vt hominum decem millibus conſtaret eſſetque tripartita diuiſa. Nam vnam partem opifices fecit, alteram agricolas, tertiam eos qui armis vrbem tuerentur. Agrum quoque in tres partes diuiſit, quarum vna ſacra, altera publica, tertia priuata
6 eſſet. Sacra, vnde 6 iuſta ſacrorum dijs immortalibus fierent: publica, vnde præſidium vrbis aleretur: priuata, quæ agricolarum eſſet. Legum tria tantum eſſe genera exiſtimabat: nam de quibus iudicia ferantur, hæc totidem eſſe numero, contumeliam, damnum, & cædem. Conſtituebat autem vnum tribunal, cuius eſſet ſumma
7 poteſtas, & 7 quo cauſas omnes quæ non rectè dijudicatæ fuiſſe viderentur, referri oporteret: idque ex quibuſdam deligendis ſenibus conſtituebat: neque verò ei ſententias in tribunalibus per calculos ferri placebat, ſed vt tabella ſuam quiſque ſententiam declararet inſcripta, ſi ſimpliciter damnaret: vacua, ſi ſimpliciter abſolueret: ſin partim damnaret, partim abſolueret, vt hoc ipſum expli-
8 caret. 8 Nunc enim haud rectè ſancitum eſſe cenſebat. Cum hæc aut illa iudicantes peierare ſit neceſſe, legem quoque tulit vt præmium eſſet propoſitum, ſi quis aliquid quod eſſet commodum ciuitati comperiſſet: vtque filij eorum qui in bello mortem oppetiſſent, de publico alerentur, nondum ſcilicet erat hoc apud alios inſtitutum. Nunc enim & Athenis & in alijs ciuitatibus lege ſancitum eſt, & cum magiſtratuum delectum populi ſuffragio permittat, po-
9 pulum 9 tres illas partes ciuitatis facit, qui magiſtratus delecti rerum communium, & earum quæ ad peregrinos & orbos pertinent, curam gerant. Hæc igitur ferè ſunt maxima & potiſſima inſtituta, quibus Hippodamus in ordinanda Repub. vſus eſt. Sed in multitudinis ciuium partitionem illud primum abijci poſſe videtur: quòd artificibus, agricolis, & ijs qui arma tenent, cunctis denique generibus Reſpub. communicatur. Sed vt agricolæ non habeant arma: artifices nec agros, nec arma, vt penè ſerui armatorum efficiantur. vt igitur ijs omnes honores communicentur, fieri non
10 poteſt. Nam bellorum duces, & 10 ciuium cuſtodes, ac omnes ferè qui maximis magiſtratibus præſint, ex ijs deligi, penes quos arma ſunt, neceſſe eſt. Quòd ſi opificibus & agricolis communi-

catio

catio Reipublicæ negatur, quomodo hi possunt amicos animos in Rempublicam gerere? Veruntamen oportet vt armati vtraque parte potentiores sint: quod difficile factu est, nisi magno numero sint. Quòd si ita est, quid attinet cæteris Rempub. communicari, aut ipsorum arbitrio creari magistratus? Ad hæc agricolæ qua in re possunt vsui esse ciuitati? Nam artifices adesse necessarium est: quippe cum in omni ciuitate desiderentur, & possint ex artificio viuere, vt in alijs ciuitatibus fit. Agricolæ verò si arma tenentibus victum suppeditarent, meritò in parte ciuitatis haberentur. 11 nunc agros habent priuatos, eosque priuatim colunt. Præterea si agri publici alendis militibus destinati, ab ipsis militibus colendi sunt, pars militaris non erit ab agrorum cultoribus diuersa, vt esse placet legumlatori. Sin autem ab alijs qui sint tum ab ijs qui priuatos agros colunt, tum à militibus diuersi, iam hæc quarta pars erit ciuitatis, cui nihil communicetur, sitque à Republica aliena. Quod si eosdem esse placet qui priuatos, quique publicos agros colant, 12 primum fructus, ex quibus duas quisque domos alat multitudini non sufficient. deinde cur non statim ex eodem agro, ac sortibus eisdem & sibi sumant, & in militibus alimentum suggerant? Hæc igitur omnia valde turbulenta sunt. Illud quoque de iudicijs perperam lege sancitum est, vt causa 13 simpliciter intenta cognitor sententiam diuidat, ex iudicéque fiat arbiter. quod licet in arbitrio pluribus etiam qui de iudicio faciendo sermones inter se conferunt facere liceat, in tribunalibus tamen non permittitur. Sed contra plerique legumlatores ne consilia inter se iudices conferant, interdicunt. Deinde qui potest iudicium non esse turbulentum, si iudex deberi quidem, sed non quantum litigator existimet, qui viginti minas exempli gratia dicit, cum iudex decem duntaxat deberi iudicet, aut hic plus, ille minus, alius quinque, alius quatuor, & in hunc modum diuisionem faciant, quidam verò cuncta, alij nihil omnino? Quis igitur modus erit iudicia discernendi, & numerandi? Præterea nemo peierare cogit iudicem, qui simpliciter absoluit vel condemnat, si lis iure fuerit simpliciter intenta. Nam qui absoluit, is non iudicat nihil deberi, sed non deberi viginti minas: ille peierat qui viginti minis quas non deberi putat, reum condemnat. 14 Quod verò ad legem præmium si quis rem ciuitati commodam inuenerit proponentem pertinet, est illa quidem auditu speciosa, plena tamen periculi:

culi: quippe quæ calumniandi, & forsitan mutandi Rempublicam
occasiones præbet. Incidit autem in aliam quæstionem, & com-
mentationem. Quæritur enim à quibusdam inutile sit, an ciuitati-
bus leges à maioribus acceptas, si qua sit alia melior, mutare condu-
cat Itaque non facile est decretum, de quo diximus, probare, si non
15. est vtile mutare leges. Nam fieri potest vt aliqui 15 legum antiqua-
tionem, mutationémve Reipub. tanquam bonum publicum affe-
rant. Qua de re qui in hanc mentionem incidimus, non fuerit alie-
num pauca breuiter disputare: nec enim vacat (vti diximus) contro-
uersia. & leges mutare satius esse videri potest. Certè in alijs disci-
plinis hoc fecisse commodum fuit, vt Medicina, & item Gimnasti-
ca: ad summam omnes artes & facultates mutatis veteribus institutis
profecerunt. Quibus cum sit doctrina ciuilis annumeranda, necessa-
16. rio de ipsa fuerit eodem modo statuendum. quod ipsum 16 argu-
mento quoque rerum confirmari non temerè dicas. Nam vetustæ
leges nimis erant simplices atque barbaricæ: Græcis enim armatos
incedere, & vxores emere alterum ab altero mos erat. cæteraq; insti-
tuta prisca, plurimum inscitiæ, ac ruditatis habebãt. vt Cumis lex e-
rat de rebus capitalibus, vt si accusatur ex suis cognatis testium cer-
tum numerum protulisset, rei capitalis reus damnaretur. Ad sum-
mam omnes nõ quid traditum sit à maioribus, sed quid bonum sit,
17. 18 quęrunt Est autem probabile 17 primos homines, 18 siue fuerint ex
terra geniti, siue ex aliqua internecione seruati, similes fuisse vulga-
ribus & insipientibus, quemadmodũ de terrigenis memoratur, vt
19. minimè in ipsorum decretis permanere deceat. 19 Ad hæc scriptas
leges immotas relinquere non conducit, qui vt in cęteris artibus, sic
in doctrina ciuili fieri non potest, vt omnia perfectè scripta sint.
Nam leges vniuersè scriptas esse necesse est: actiones autem in singu
lis versantur. quo palam fit leges quasdam & quandoque vtiliter
mutari. Cæterum aliter reputantibus magna forsitan cautione o-
pus esse videatur. Nam cum parua commoditas inuitauerit, quia
nocet Reipub. vt ciues assuescant facilè leges antiquare, haud dubiè
satius fuerit peccata quædam legumlatorum & magistratuum per-
mittere. Nec enim tantum legis mutatio profuerit, quantum con-
20. suetudo 20 imperantibus non parendi nocebit. Nec vera est ar-
tium cum legibus comparatio. Non enim hoc est artem, quod
legem mutare: nam tota vis parendi legibus in more posita est:
qui mos nisi longo tempore non ingeneratur. Itaque ex prio-
ribus

ribus legibus in nouas mutatio, legis potentiam infirmat. Præterea si mutandæ sunt, dubium est vtrum omnes, & in omni Repub. mutari debeant, an secus: & 21 vtrum à quouis, aut à quibus, magni enim refert. quamobrem quæstionem hanc, cum huius loci non sit, missam faciamus. 21.

Scholia in Caput VI.

1. HIPPODAMVS Milesius. *Hippodamus hanc Reipub. formam excogitauit, vt ciuitas ex hominum decem millibus constituta, in tres partes diuideretur: quarum vna esset opificum, altera agricolarum, tertia militum. Regionem quoque, id est agros, in tres partes diuisit: sacram, quæ ad dei cultum necessaria suggereret: communem, vnde milites alerentur: priuatam, quæ esset agricolarum. Tria quoque tribunalia constituit: de contumelia, de damno, de nece. præterea vnum summum ad quod esset ex cæteris prouocatio. Placuit etiam vt occisorum in bello filij ex publico alerentur: magistratus deligerentur totius populi suffragio. In hæc instituta differit Aristoteles: Primum in diuisionem ciuitatis, quòd cum artifices & agricolas partes ciuitatis esse vellet, tamen eam conditionem opificibus & agricolis tribuit, vt nullum penè magistratum gerere possint: qua facultate & munere ciuis à non ciue propriè distinguitur, vt tertio libro declarat: & qua negata animorum à Republica alienationem existere necesse est. Agros præterea incommodè diuisos esse docet, siue à militibus pars communis, siue ab agricolis, siue ab alijs qui sint ab vtrisque diuersi coli debeat, cum vel milites agricolæ fiant, vt agricolæ intolerabili onere grauentur, vel alia pars ciuitatis, quæ quarta sit inducatur. In iudicijs modo partiendi sententias damnato, communem & vsitatum meliorem esse declarat.*

2. Qui Piræum abscidit. *Piræus portus erat Athenarum, cum vico suburbano, quem abscissum, id est muro ab vrbe diuisum ab Hippodamo fuisse traditur. Fuit enim Hippodamus etiam architectus, nō solum legum scriptor: à quo Hippodamius ædificandi modus, de quo est in libro septimo, cap. 11.*

3. Ornatu pretioso tum comæ. *Cicadis forsitan aureis more Atheniensium, ex quibus olim locupletiores per luxum cicadis aureis capillos ornabāt: quem modum inde traxere Iones Asiatici propter consanguinitatem coloniarum illuc ab Atheniensibus ex Attica, vt Thucydides libro primo refert, deductarum. Caria enim regio est Ionia Asiatica, quæ nomen ab Ionia Europa id est ab Attica sumpsit.*

4. Pretiosam quidem sed calidam. εὐτελοῦς μὲν ἀλεεινῆς δέ. *Sic habetur*

tur gracè in omnibus exemplaribus quæ mihi videre cõtigit: sed suspicor mẽdum subesse librariorum, & pro ἐντελοῦς obrepsisse εὐτελοῦς, quod verbum communi consuetudine rem vilem & abiectam signat: quæ intelligentia hoc in loco ab Aristotelis sensu longè videtur abhorrere: aut igitur per errorem in eius locum successit, aut in eiusdem intelligentiam est accipiendum, vt non vilem & abiectam, sed pretiosam & honoratam vestem significet, quemadmodum interpres conuertit, παρὰ τοῦ εὐτελεῖν, vnde εὐτέλεια, id est felicitas dicta est, auctore Suida: nisi forte cum ipsa per se vestis esset parui pretij, pretiosis pellibus ornabatur, fiebatq́ue vestis gausapina, quã Hippodamus ambitiosè etiã in æstate ostentationis gratia gestabat, vt Bacchara ille de quo Martialis,

Et dolet & queritur sibi non contingere frigus.
Propter sexcentas Bacchara gausapinas.

Quibusdam exemplaribus illud ἔτι δὲ, quod in cæteris habetur, abest, vt prolixitas ad capillos, sumptus ad vestem duntaxat referatur: quod sic esset conuertendum prolixa coma, & ornatu pretioso vestis.

5. Dum nullam naturæ partem. *qui non solum domos & vrbes ædificãdi arte, sed etiã ciuitates & Respub. cõdendi, & legibus cõstituendi prudentia & facultate pollere voluit.*

6. Iusta sacrorum. *Sacrificia lege aut more constituta.*

7. Quo causas omnes. *Ad quod esset à cæteris tribunalibus prouocatio.*

8. Nunc enim haud rectè sancitum. *More quo nunc vulgo ciuitates vtuntur in iudicijs.*

9. Tres illas partes. *Opifices, agricolas, & milites.*

10. Ciuium custodes. *Nomen id erat magistratus, quo Hippodamus vtebatur in sua Repub.*

11. Nũc agros habent priuatos. *Ex institutione Hippodami.*

12. Primum fructus. *Si agricolæ non solum agros suos priuatos, sed etiam publicos, vnde milites alantur, colunt: fructus agrorũ priuatorũ alendæ cuique agricolarũ bipartitæ multitudini, quæ ad binos fundos colẽdos necessaria est, nõ sufficiẽt: vel duas domos dicit duas familias, alteram agricolarum, alterã militũ, cui quisque agricolarũ frumentũ fructusq́ue suggerere debet: sed prior sensus magis placet.*

13. Simpliciter intenta. *Vt si actor simpliciter sibi viginti minas deberi cõtendat. officiũ iudicis est simpliciter etiã constituere, & iudicare: debeãtur an nõ viginti minæ, nõ de numero minarũ arbitrari. quod fit in iudicio arbitrario, siue vnus iudex sit, siue plures, sententijs & consilijs communicatis, quod in tribunalibus quibusdam non permittitur.*

14. Quod

14. Quod verò pertinet ad legem. *Sumpta occasione ex Hippodami lege, quæ ijs qui aliquid vtile Reipub. excogitasset, præmiũ proponebatur: quoniam legũ mutatio tãquam vtilis Reipub. afferri posset, disputationẽ inducit, conducat necne leges & instituta maiorũ mutare: & leges quæ perspicuè barbaræ & incõmodissimæ sunt, mutãdas esse docet. Sin autẽ commoditas parua cõsequatur, non idcirco mutãdas esse, ne homines non parere legibus assuesciãt vt enim legibus pareatur, magna vis est in parẽdi legibus consuetudine. Itaq; legum potentiam & auctoritatem valde minuit, qui leges mutat.*

15. Legum antiquationem. *Abrogationem legum.*

16. Argumento rerum. *Rebus ipsis & factis.*

17. Primos homines. *Aliquem hominem fuisse primum, ante quẽ nullus homo fuerit, vt homini Christiano ex sacris literis oraculisq; diuinis nõ est dubitabile, sic abhorret ab Aristotelica disciplina. Aristoteles enim cum alijs in locis, tũ in octauo libro de physico auditu mũdum generatũ fuisse negat, itaq; mundum & cuncta genera animãtium sempiterna esse, nec initium habuisse, nec habitura finẽ falsò videlicet existimauit. Primos igitur homines vocat, qui post aliquã maximam pestẽ, aut internecionem, vel alluuionẽ ex terra geniti fuerint, vt interdũ mures, vel si qui pauci seruati sint, ex quibus quasi primis rursus gen⁹ humanũ procrearetur Videbat enim Aristoteles initiũ quoddam hominum fuisse. nec id inficiari poterat, sed vt sibi cõstaret in errore, cũ genus humanum incepit, tunc renodatum esse videri volebat.*

18. Siue fuerint ex terra geniti *Vt quidam scilicet tradiderũt, de quibus meminit lib. iij. de generatione animalium, circa finem, vbi explicat quomodo ẽ terra ex illorũ opinione gignerẽtur. Nam ipse nõ affirmat, quare addit illud, quod ipse magis putabat, siue ex aliqua internecione seruati, vt factum est in alluuione vniuersali, de quo est in historia sacra.*

19. Adhæc leges scriptas immotas relinquere nõ conducit. *Nõ hic de abrogatione aut mutatione legis loquitur: nã quod leges vniuersa præcipiunt, cum hoc omnibus bonis & malis cõmune sit, nulla causa est cur antiquari debeant vel mutari. Est tamen causa necessaria, cur sint aliquando per dispẽsationes appellatas relaxandæ, quod fit cum æquitas summo iuri præfertur, quæ summa iniuria dicitur, hoc est scripto legis, vt Ethic. v declaratur.*

20. Imperantibus nõ parẽdi. *Legibus non obtẽperandi. Nam vt in regno princeps ipse imperat qui cuncta gerit arbitratu suo: sic in cæteris rebuspub. vbi leges seruantur, leges imperare dicuntur. Pol. iij. Ethic. v.*

21 Vtrum à quouis, aut à quibus. *Dubium est, inquit, si leges mutandæ sunt, num à quocunq; mutari debeãt, & si nõ à quouis, tum quæritur, à quibus debeant mutari: nã græcè τίσι legitur in correctioribus exemplaribus τισὶ.*

Caput

CAPVT VII.

1. 1. DE Lacedæmoniorum & Cretensium, & ferè alijs Rebuspub. duplex est consideratio: vna rectè an secus aliquid sit ad optimam Reipub. formam spectantibus institutam: altera num contra quam finis & modus ipsis propositæ Reipub. postulat, sit aliquid sancitũ. Illud igitur inter omnes constat, rectam Reip. rationem necessario
2. rum operum 2 vacationem requirere: hæc autem quomodo con-
3. tingat, non facile constituere. Nam sæpe 3 Thessalorum penestiæ
4. in Thessalos, ilotes in Lacones tanquam 4 imminentes semper ipsorum calamitatibus conspirarunt. Cum nihil hucusque tale Cre-
5. tensibus acciderit: fortasse quia 5 vicinarum ciuitatum etiam si bellum gerant inter se, nulla propterea quod cum ipsi quoq; periœcos habeant, eis non conducit, deficientibus opitulatur. Laconibus au-
6. tem quicunque vicinas regiones incolebãt 6 Argiui, Messeni, & Arcades, hostes erant: nam & à Thessalis initio penestiæ desciuerant,
7. quia bellum etiam nũc 7 Thessali cum finitimis Achæis, & Perrhæbis, Magnesijsq; gerebant. Cæterum si nihil aliud, at ipsa cura quomodo id genus hominum tractari debeat, plena laboris & solicitu-
8. dinis esse videtur. Nam si indulgentius habeantur, 8 petulantes fiũt, & cum dominis eæquari volunt: sin autem laboriosè in malisq; viuant, insidiantur, odioque habent. Palàm est igitur, quibus hoc accidit, ab ilotia his optimam tractandi rationem non esse compertã.
9. Præterea mulierum licentia tum 9 ad propositam Reipub. rationẽ, tum ad rectam ciuitatis institutionem officit. Nam vt vir & mulier domus partes sunt: sic haud dubiè ciuitatem in duas æquas ferè partes, virorum mulierumq; diuisam esse putare cõuenit. In quibus ergo rebus publicis, quod ad mulieres pertinet, perperam sãcitum est, in his dimidium ciuitatis praue institutum esse putari debet, quod
10. Laconibus accidit. Nam 10 cum legumlator temperantem esse totã
11. ciuitatem vellet, hanc voluntatem 11 in viris manifestè declarauit: mulierum curam neglexit: quæ tam intemperanter ac luxuriosè degunt, vt nullo non genere intemperantiæ sit ipsarum vita conta-
12. minata quo circa 12 diuitias in tali ciuitate in honore esse necesse est præsertim si viri sint in mulierum consuetudinem procliues, qua-
13. lia pleraque sunt militarium, ac bellicosorum virorum genera, 13 præter Gallos, & si qui alij palam sunt amoribus puerorum dediti.

Non

Non enim ſine cauſa qui primus fabulam commentus eſt, Martem cum Venere coniunxiſſe videtur: propterea quòd totum hoc hominum genus conſuetudini puerorum vel fœminarum deditum eſſe cernitur. Vnde hoc malum Lacones etiam inualerat, in quorum imperio multa ſunt à mulieribus adminiſtrata: quanquam quid intereſt mulieres imperium teneant, an viris imperantibus mulieres imperitent, cum vtroque modo eadem incommoda conſequantur? 14 Porrò cum audacia ad vſus quotidia- 14.
nos nullam commoditatem habeat, ſed ſi quid prodeſt, in bello proſit: tamen hac quoque in parte Laconum mulieres multum offecerunt: cuius rei clarum documentum 15 in Thebanorum in- 15.
uaſione dedere, quo tempore non modo nulli vſui fuerunt, vt in cæteris ciuitatibus, ſed tumultum & turbam maiorem etiam quàm hoſtes excitarunt: quanquam initiò non ſine cauſa liberior viuendi ratio à viris fuit mulieribus Lacænis permiſſa. 16 Cum diu 16.
militiæ cauſa domo abeſſent, bellum cum Argiuis, deinde cum Arcadibus Meſſenijſque gerentes, ſed in pace & otio ipſi præparatos ſe ac dociles legumlatori præbuerunt, propter vitam militarē, quæ multas habet virtutis partes. At mulieres legibus ſubijcere tentaſſe quidem Licurgus, ſed cum ipſæ reniterentur, incepto deſtitiſſe traditur. Hæc igitur ſunt eorum quæ facta fuerunt, ac proinde huius peccati cauſæ. Nos tamen non cui venia dari, aut viciſſim negari debeat, ſed quid rectè, quid non rectè ſeſe habeat, quærimus. Nam ſi quid ad mulieres pertinet perperam fuerit inſtitutum, hoc, vt ſuprà diximus, non ſolum Rempub. ipſum per ſe non nihil deformare, ſed ſimul etiam pecuniarum cupiditatem parere videtur. 17 Adhæc enim patrimoniorum inæqualitas impro- 17.
banda fortaſſis cuipiam eſſe videatur. Nam cum quidam eorum maxima patrimonia poſſideant, alij nimia rei familiaris tenuitate laborant, propterea quod ager in paucorum poſſeſſionem cōceſſit: de quo perperam eſt legibus ſancitum. Quanquam enim patrimonia emere aut vendere in rebus turpibus haberi voluit, & iure voluit, donare tamen vel teſtamento relinquere ſi quis vellet, non interdixit: cum tamen vtraque ratione hoc incommodum euenire ſit neceſſe. Sunt autem mulierum ex quinq; partibus agri ferè duæ, tum quia ad multas 18 orbas puellas omnia paterna bona hæ- 18.
reditate peruenerunt, tum propter dotum, quas largiuntur magnitudinem: at erat commodius aut nullam, aut exiguam, vel

19. certè mediocrem esse diffinitam. 19 Nunc autem puellam orbam cuicunque dare licet, & si is qui hæres fuerit relictus, intestatus decesserit: hic cuicunq; velit, tribuit. Quibus rebus factum est, vt cum ager mille quingentis equitibus, & armatorum triginta millibus alendis sufficiat, in eam paucitatem redigerentur, vt mille numerum non explerent. Itaque res ipsa instituti huius errorem & prauitatem declarat. Nec enim vnam plagam ciuitas accepit, sed fundi-
20. tus propter hominum paucitatem corruit, cum etiá 20 regum superiorum tempore peregrinos à Lacedæmonijs in ciuitatem adscitos fuisse memorent, ne diuturnis bellis confecti ad paucitatem hominum redigerentur, cum tamen olim Spartani (nam & hoc tradi-
21. tum est) 21 decem millium numerum explerent. Cæterum seu vera hęc sunt, siue commentitia, certè commodius esset æquatis patrimonijs vrbem viris replere. pręterea lex de filijs procreandis nónihil est horum malorum emendatio in contraria. Nam legumlator Spartanos quamplurimos esse cupiens, præmijs ciues ad plurimos filios procreandos inuitat. est enim lex apud ipsos, vt qui tres liberos genuerit, custodiæ vacationem: qui quatuor, rerum omniũ immunitaté habeat. at si multi fuerint procreati, cum ager sit quéadmodum diximus, partitus, necesse est multos inopia laborare. Iá
22. verò 22 quæ pertinent ad ephoriam, nihilo sunt commodius instituta: ná cum hic magistratus maximarum rerum inter ipsos summam potestatem habeat, tamen omnes Ephori ex populo deliguntur: quo fit vt sępe homines pauperrimi ad imperiũ adciscátur, qui propter egestaté venales fiunt, vt sæpe cum superioribus téporibus,
23. tum nostra memoria 23 in Andrijs declaratum est. Nam pecunia corrupti quidam Ephori Rempub. quantum fuit in ipsis, euerterunt. & quoniam ipsorum imperium nimis magnum est, & par tyrannidi, Reges quoq; gratiam ipsorum captare cogebantur: itaque
24. hac quoq; ratione Resp. lędebatur. nam 24 ex optimatum imperio in principatum popularem mutabatur. Cæterum hoc imperij genus Rémpublicam conseruat, Nam plebs quiescit, propterea quod ei
25. sumus magistratus communicatur, qui 25 siue legumlatoris prouisione, siue fortunæ beneficio inductus fuit, certè est Reipub. rationibus. Nam vt Respublica conseruetur, vt ipsam omnes eius partes saluam, & cuncta in eodem statu permanere velint, oportet. Contenti ergo sunt præsenti statu reges propter suam dignitatem: viri excellenti virtute, propter Senatum. Nam Senatorium imperium,

pro

pro præmio eſt virtuti propoſitum : plebs, propter Ephoriam : 26 26.
ex omnibus enim conſtituitur. qui magiſtratus erat quidam ex om-
nibus deligendus, non tamen modo, quo nunc fit: 27 eſt enim valde 27.
puerilis. Præterea cum ſint homines nulla egregia virtute præditi,
tamen magna iudicia ipſorum arbitrio permittuntur. Itaque ſatius
erat vt 28 ex ſcripto & legibus, 29 quàm vt pro ſuo ſenſu iudicarét. 28. 29.
Ephororum quoque vita cum ciuitatis voluntate parum conuenit:
nam ipſi valde diſſolutè viuunt. 30 Cum cæteri excedant potius vi- 30.
tæ duritia & ſeueritate, vſque adeo vt ferre nequeant, & clàm legẽ
tranſgredientes corporis voluptatibus fruantur. 31 Sed nec ea rectè 31.
ſunt Lacedæmonijs inſtituta, quæ Senatorum imperium attingũt.
32 quanquam enim ſi probi ſint, & quantum ſatis eſt, ad perfectam 32.
virtutem inſtituti, ciuitati commodum eſſe videri poſſit, vt ma-
gna iudicia ipſorum arbitrio permittantur: tamen vt hæc poteſtas
perpetua eiſdem ſit, ac vitæ æqualis, ancipitem rationem habet.
quippe vt corpus, ſic itém mens ſuum habet ſenium. Si autem
fuerint ad hunc modum inſtituti, vt ipſe legumlator eis tanquam
viris non probis diffidat, periculoſum eſt. Pręterea cum muneribus
corrumpi, qui huic magiſtratui præſunt, & multa de rebus commu-
nibus largiri cernantur, vtique commodius erat, vt idem 33 à cor- 33.
rectione liber atque ſolutus non eſſet, quod nunc abeſt. Videri au-
tem poteſt Ephororum magiſtratum, 34 cęteros magiſtratus cor- 34.
rigere, quod eſt maximum Ephoriæ munus. Sed non ad hunc mo-
dum ipſos corrigendos eſſe dicimus. Præterea 35 Senatorum dele- 35.
ctus, tum ferendis ſuffragijs puerilis eſt, tum ea ratione improban-
dus, quòd magiſtratum petit, qui magiſtratu dignus haberi debet.
Nam qui imperio dignus eſt, hic velit nolit, vt imperio præficiatur
oportet. Nunc legumlator idem quod in cæteris Reipub. partibus
agere videtur. Vt enim ciues ambitioſos redderet, hanc Senato-
res diligendi rationem iniuit, cum nemo non ambitioſus im-
perio ſe præfici petat. At pleraque voluntaria crimina ex ambi-
tione & pecuniarum cupiditate inter homines oriuntur. De regno
ſit néc ne ciuitatibus commodum per Reges gubernari, alia quæ-
ſtio eſt, ſed certè commodius eſſet, vt ex ſua quiſque vita reges æſti-
marentur, 36 quàm vt nunc fit. Non putaſſe verò legumlatorem 36.
eos à ſe poſſe ad perfectam virtutem perduci, in promptu eſt intel-
ligere: nam eis vt non ſatis bonis viris diffidit: itaque legatos eos
ſimul mittebant, qui hoſtili odio diſſiderent, & regum diſcordiam

ciuitati salutarem fore putabant. Sed nec ea sunt rectè à primo institutore sancita, quæ ad concænationes pertinent, quæ phiditia no-
37. minantur. Nam 37 ex publico potius conuentum fieri oportuit,
38. quemadmodum in Creta. Apud Lacones enim 38 suam quisque partem conferre debet, cum tamen sint nonulli tanta paupertate
39. depressi, 39 vt ne hanc quidem impensam facere valeant. Itaque rei euentus legumlatoris voluntati contrarius est: hic enim comesationum institutionem popularem esse vult. ipsa verò minimè popularis efficitur ad hunc modum sancita: qui nimia paupertate premitur, particeps esse non facile possit. Sic autem ipsis Respub. definita est more maiorum, vt qui tributum id conferre nequeat, huic Respub. non communicetur. Præterea lex de classis præfectis, ab alijs etiam est, & quidem merito vituperata: est enim seditionis causa. Nam regibus perpetuam rei naualis præfecturam addere, id demum est, aliud propemodum regnum constituere. Propositum quoque legumlatoris, non iniuria reprehendes, vt est in legibus à Platone vituperatum: nam tota legum ferendarum ratio ad
40. partem virtutis, hoc est ad bellicam refertur. 40 Hæc enim vincendo est accommodata. itaque Lacedæmonij dum bellum gererent, incolumes manebant: imperio petiti, perierunt, propterea quòd quiescere nesciebāt, nec aliam exercitationē quæ bellica potior esset, obierant. Nec minor est hoc ille alter error, quòd res bonas
41. & dignas de quibus contendatur, 41 fieri censent virtute magis
42. quam vitio quanquam enim hoc rectè statuunt, 42 errāt tamen in eo, quòd hæc virtute potiora putant. De publica quoque pecunia perperam est apud Spartanos sancitum. Nam cū magna bella gerere cogantur, tamen nihil est in commune ad publicos ciuitatis vsus destinatum, sed tributum ab ipsis, & quidem perperam confer-
43. tur. Nam cum agrorum maxima pars sit 43 ipsorum Spartanorum, collationes tributi alter alterius non diligenter examinant: nec legumlator commoditatem quam petebat est assecutus, sed in contrarium potius ei recidit. Nam ciuitatem inopem, singulos ciues pecuniarum cupidos efficit. sed de Repub. Lacedæmoniorū hactenus. Hæc enim sunt quæ in ea maximè reprehendi posse videntur.

SCOLIA

Scholia in Caput VII.

1 Lacedæmoniorum & Cretensium. *De Lacedæmoniorum Repub. quæ ex omnibus erat laudatißima, multis in locis disputat: sed hic potißimum eius Reipub. statum, nec optimum esse docet simpliciter, nec optimum pro ratione propositi finis. Nam primum quod optimæ cuiq; Reipub. adesse debet, vt, ciues non sint occupati in operibus necessarijs, id nō erat rectè Lacedæmonijs institutum. Cum ilotes qui agros ipsorum colebant sæpe in eos conspirassent: cui simile Thessalis à suis agricolis acciderat. Præterea quod ad mulieres pertinet, quæ pars est prope dimidia ciuitatis, peßimè erat institutum, cum dissolutißimè viuerent, & penè viris ob ipsorum salacitatem imperarent: nec erat vtile Reipub. vt ad audaciam mulieres instituerentur, ne in bello quidem, nedum in pace, vbi audacia multum obesse solet.*

2 Vacationem requirere. *Vt ciues operum necessariorum vacationem habeant, ciues autem in quaq; Repub. intelliguntur, quibus facultas gerendi magistratus adest, quæ in bona Repub. opificibus, agricolis, mercenarijsq; negatur. vt postea lib. iij. docebit. idcirco igitur ciues qui propriè intelliguntur, oportere negat vt sint operibus quæ pertinent ad parandas res vitæ necessarias implicati.*

3 Thessalorum penestiæ. *Rustici qui penè serui agros Thessalis colebant, penestæ dicebantur, & eorum multitudo penestia, vt ilotes, & ilotia apud Lacedæmonios, & Perieci apud Cretenses.*

4 Imminentes ipsorum calamitatibus. *Obseruantes calamitatis, vt si fuerint bello ab alijs appetiti, hac occasione ad lædendos dominos abutantur. Socia scilicet arma hostibus adiungenda.*

5 Nulla vicinarum ciuitatum. *Ex ipsa scilicet insula: nam Creta multas habebat ciuitates.*

6 Argiui, Messenij, & Arcades. *Populi sūt in Pelopōneso, vt Lacædemonij.*

7 Thessali cum finitimis. *Thessalia regio est Macedoniæ finitima Plinio. Pomponius Mela Macedoniæ partem dicit. Huic finitimi sint Achæi, qui Myrmidones & Hellenes ab Homero nominantur. Et Perrhæbi, qui populi sunt in Aetolia, & Magnesij, quos, quidam partem Thessaliæ faciunt.*

8 Petulantes fiunt. *Superbi & arrogantes.*

9 Ad propositam Reipublicæ rationem. *Pro ratione finis, quo summa Respub. fertur.*

10 Cum vellet legumlator. *Lycurgus: hic enim leges Lacedæmonijs siue Spartanis dedit, qui Lacones etiam à regione nominantur.*

11 In viris declarauit. *Nam viri Lacedæmonij frugalißimè viuebant le-*

gibus Lycurgi.

12 Diuitias esse in honore. *Vt per eas viri libidinosi mulieribus potiantur: quæ licentia & luxus, venerisq́ cupiditate venales fiunt.*

13 Præter Gallos. *Olim scilicet Galli hac infamia laborabāt, qui tamen iāpridē, vt vicini hinc Hispani, illinc Germani, hoc flagitiū maximè detestantur.*

14 Pòrrò cum audaciam. *Audaciam dicit quæ vitium est, non fortitudinem, quæ virtus.*

15 In Thebanorum inuasione. *Post Leutricam pugnam, qua Lacedamonij à Thebanis amisso rege Eleombroto, & cum ipso fortißimo quoque Spartanorum desiderato, victi sunt. Epaminundas Thebanorum dux cum magno exercitu Laconicam regionem hostiliter inuasit, & vsque ad vrbem ipsam Lacedæmonem processit. Agesilao altero rege suos diligenter intra vrbem continente, quem regem Plutarchus non minorem dolorem atque molestiam cepisse refert ex tumultu ac trepidatione & clamore defectæ ætatis virorum & mulierum quæ amentes præ timore per vrbem discurrebant, quàm ex hostilibus minis & conuitijs, quibus vehementer incessebantur.*

16 Cum diu militiæ causa domo abessent. *Vt in obsidione Meßeniæ decem continuos annos consumpserunt ob execrationem, qua se ob suas virgines in Meßeniorum conuiuio stupratas obstrinxerant, non se prius reuersuros, quàm Messenam expugnaßent. Itaq; ad reparandam prolem iuuenes legunt ex ijs, qui post iusiurandum in supplementum venerant quibus Spartam remißis promiscuos omnium fœminarum concubitus per miserunt, vt refert Trogus Pompeius. itaq; neceßitate ducti Lacedæmonij, eam licentiam mulieribus præbuere: sed non quæritur, num huius & factorum similium venia danda sit Lacedæmonijs, sed quid rectè factum sit & institutum, & quod secus disputatur.*

17 Ad hæc patrimoniorum. *Inæqualitatem patrimoniorum apud Lacedæmonios, quæ Reipub. nocet, culpa legumlatoris extitisse docet: qui quamuis patrimonia vendere prohibuerit, donare tamen & testamento relinquere cuicunque liberè, permisit. vnde eadem incommoda quæ ex venditione sequuntur. Quæ inæqualitas hoc etiam magis improbanda est, quòd ferè dimidiū fortunarum ad mulieres, tum per hæreditates peruenerat, tū per dotes magnas: quas dotes aut nullas, aut exiguas, vel certè mediocres dandas esse dicit. His enim rebus & inopia rei familiaris factum esse, vt Lacedæmonij ad magnam paucitatem redigerentur: ad quorum malorum remedium non solum non iuuat, inquit, sed potius aliquid obest, multos filios procreari: nam quo fuerint maiore numero, hoc plures egestate laborabunt. Sed nec ea, inquit, rectè sunt instituta, quæ magistratum Ephororum attingunt, qui cum*

sæpe

ſæpe pauperrimi deligantur, quæſtui Rempub. habent: & cum nimis magnam poteſtatem obtineant, reges etiam ſibi aſſentari cogunt, qua item ratione Reſpub. popularis efficitur: habet tamen hanc commoditatem Ephoria, quòd Rẽpub. conſeruat. Nam cuncti ordines præſenti ſtatu contenti ſunt, reges propter ſuam dignitatem: optimates propter Senatus imperium, quod virtuti propoſitum eſt: plebs autem, quoniam Ephori ex omni populo, ac proinde magna ex parte ex plebe deliguntur.

18 Orbas puellas. ὀνδικλήρυς, *Græci vocant puellas huiuſmodi, de quibus ſæpe Ariſtoteles mentionem facit, & item Plutarchus, quo nomine propriè intelliguntur puellæ, ad quas cum nullos habeant fratres, omnium paternorum bonorum hæreditas redit.*

19 Nunc autem puellam orbam. *Licet patri filiam vnicam ad quam totum patrimonium redit, in matrimonium cui velit, dare: & hunc cum filiæ hæredem conſtituere hac quoque conditione, vt ſi gener inteſtatus aut ſine filijs deceſſerit, ea bona ad alterum ab eodem patre nominatum & hæredem conſtitutum, eadem hæreditas proueniat.*

20 Regum ſuperiorum tempore. *Cleomenes rex Lacedæmoniorum hanc legem tuliſſe memoratur, vt ex peregrinis delecti in ciuitatem ad ſupplendam paucitatem aſciſcerentur, ac ex vicinis ſubiectis delectum habuiſſe, & ciuitatem confectis armatorum quatuor millibus ſuppleuiſſe.*

21 Decem millium expleuerint. *Plutarchus Spartanorum ciuium ſortes in diuiſione agrorum à Lycurgo facta ad nouem millia fuiſſe tradit.*

22 Quæ pertinent ad Ephoriam. *Annui magiſtratus, Ephoria nomen eſt: nam Ephori quinq; numero ſingulis annis creabantur, ad quos erat à regibus prouocatio: qui Ephori ex omni populo, tum ex optimatibus, tum ex plebe deligebantur, vt ipſe infrà teſtatur.*

23 In Andrijs. *In comeſationibus, in quo vetere vocabulo vſus eſt. Nam cœnæ illæ quotidianæ, ad quas gregatim conueniebant, à Lacedæmonijs etiam olim Andria, vt à Cretenſibus dicebantur. Poſtea enim Lacedæmonij Phiditia nominabant, vt infrà teſtatur idem Ariſtoteles & Plutarchus in Lycurgo.*

24 Ex optimatum imperio. *Quoniam Lacedæmoniorum Reſpub ſi Ephororum poteſtas modum teneret: ſtatus erat optimatum, cum Regum & Senatus conſilio gubernaretur.*

25 Siue legũlatoris prouiſione. *Dubitare videtur Ariſtoteles, nũ Ephori lege Lycurgi, an caſu vel fortuna quadã fuerint conſtituti: quamuis ipſe libro huius operis quinto apertè Ephoros à Theopompo rege inſtitutos fuiſſe dicat. quod licet à pleriſq; tradatur, tamẽ Herodotus in Clio à Lycurgo conſtitutos fuiſſe tradit, & item Satyrus auctore Diogene Laërtio in Chilone. Sed Cleomenes*

meneș

menes rex in concione Lacedæmoniorum, vt refert Plutarchus, aliam Ephororum originem fuisse affirmauit, à regibus diuturno bello Messenensi occupatis: quosdam ex amicorum numero fuisse delectos, qui pro ipsis regibus ius Lacedæmonijs dicerent, Ephores nuncupatos, diuq; consuetudinem vt Ephori pro ministris regum haberentur, permansisse, qui paulatim postea omnẽ potestatem in se transtulissent. Xenophon autem Ephoriæ potestatem inductam fuisse à proceribus ciuitatis esse probabile dicit, nihil tamen pro certo affirmat. itaq; aliter ab alijs Ephororum origo memoratur. Nisi fortè legumlatorem hoc in loco Theopompum regem appellat, cuius lege Ephoros fuisse constitutos, pleriq;, & in ijs idem Aristoteles, vt dixi, tradunt. Et sic fortunæ beneficium ad id quod Cleomenem dixisse memorauimus, referri potest. Nam si legumlatorem Lycurgum dicit, beneficium fortunæ ad Theopompi factum referendum est.

26 Ex omnibus enim constituitur. *Ephori ex omnibus ordinibus, Senatorio, equestri, & plebeio deligebantur.*

27 Est enim valde puerilis. *Similis videlicet Senatorum delectui, de quo infrà memorabimus.*

28 Ex scripto & legibus. *Ex literis legis: nam vtroq; modo Latini dicunt, quod Aristoteles, κατὰ τὰ γράμματα, quod fit cum iudices à verbis ipsis scripta legis non discedunt.*

29 Quàm pro suo sensu. *Quàm prout rectius ipsis esse videatur.*

30 Cum cęteri. *Cum reliqui ciues tam frugaliter viuant instituto ciuitatis, vt quidam tam durum morem ferre nequeuntes præter legem, clam corporeis voluptatibus fruantur. Non enim oppiparè, vt Ephori in communibus epulis, quas comessationes dicebant; sed frugalissimè ciues cæteri cœnabant, quidam tamen sua quisq; domi in occulto, gulæ & veneri præter legem indulgebant.*

31 Sed nec ea rectè instituta sunt à Lacedomonijs. *Docet Lacedæmoniorum Rempublicam esse perperam institutam. Primum Senatorum ratione, quorum arbitrio maximarum rerum iudicia non rectè committi putat, nec probat quòd hic magistratus sit perpetuus, nec gesti muneris rationẽ reddat, & quod puerili quadam ratione & per ipsorum ambitionem Senatores deligebantur: deinde reges nõ ex genere, vt mos erat, sed ex sua quemq; virtute æstimari, ac deligi satius fore cõfirmat. Præterea comessationes nõ ex publico fieri damnat, & quòd, præter reges qui nihil aliud propemodum quàm perpetui duces erant, nauium præfecti ad vitam etiam crearentur. Adhæc quòd legumlator leges omnes non ad omne virtutum genus, sed ad bellicam duntaxat virtutem dirigebat: quodq; vectigalia publica, ad bellum & pub-*

licos

licos vsus, nulla essent, sed ciues tributum conferre cogerentur.

32 Quamquam enim si probi sint. *Duo damnat in Senatoribus, primum, quòd ipsorum iudicio & arbitrio iudicia de maximis rebus permittantur, de morte scilicet & infamia, vt Plutarchus refert: Nam licet hoc optimis & prudentib. viris rectè permitti posse videatur, tamen nisi ex suis legibus tales fore legumlator exploratum habeat, periculosum est committere. secundum quòd Senatores sint ad hæc munera seu iudicia obeunda perpetui. Nam licet optimi essent & prudentes, tamen affecta ætate, cum vires non solum corporis, sed etiam mentis & iudicij deficiant, remouendi essent à magistratu.*

33 Non esset à correctione liber. *Hoc quoq; improbat in Senatoribus, quòd cum essent perpetui, non corrigebantur, id est non poscebatur ab eis gesti muneris ratio.*

34 Cæteros magistratus corrigere. *Nam ex cunctis magistratibus prouocatio erat ad Ephoros. Sed corrigere magistratus quod græcè dicitur εὐθύνειν dupliciter intelligitur: vno modo per prouocationẽ, vt superius tribunal, vel princeps, aut populus iniquas iudicum sententias corrigat: altero cum ab ijs qui iam abierint magistratu, ratio gesti muneris reposcitur: & hoc modo corrigendos esse magistratus Aristoteles dicit, non priore tantum, quoniam vtrosq; magistratus ἀνευθύνους id est sine correctione intelligere licet.*

35 Delectus Senatorum in ferendis suffragijs puerilis est. *Hic enim erat deligendi modus: Coacta concione viri delecti ad notandũ clamores qui pro suffragio erant, in proximam domum concludebantur, qui nec videbant propter parietem interpositum populares, nec videbantur ab eis, sed clamorem duntaxat concionis audiebant: nam vt cæteras controuersias Lacedæmonij, sic eam clamore dijudicabant. Competitores igitur non simul omnes, sed singuli sortibus, qui silentio per concionem incederent, inducebantur. Igitur qui conclusi erant, per singulos competitores clamoris magnitudinem tabellis notabant, ignari cui acclamaretur, præterquam quòd primum, aut secundum, aut tertium esse, aut quouis alio numero sciebant: cui autem à plurimis & plurimum fuisset acclamatum, hunc Senatorem renunciabant, qui coronatus templa deorum multis pueris affectantibus, & laude in cœlum efferentibus adibat. Hæc igitur Senatores deligendi ratio quæ in Lycurgo à Plutarcho traditur, puerilis esse Aristoteli videtur.*

36 Quàm vt nunc fit. *Quàm ex genere & iure hæreditario. Nam reges Lacedæmoniorum ex Heraclidarum genere iure hæreditario regnabant. Satius igitur, inquit, esset, vt ex vita & rebus gestis virtus & dignitas eius qui regno præficiendus esset, quàm ex genere, vt nunc fit apud ipsos, iudicaretur.*

37 Ex publico conuentũ fieri. *Conuentũ vocat comesationẽ, seu concœ-*

nationem, ad quam gregatim quinideni circiter conueniebant.

38 Suam quisque partem. *Vnusquisq; de suo in commune in singulos menses farinæ medimnū vnum, vini choas duas, casei quinq; minas, ficorum semi minas quinque, & certam pecuniam ad obsonia conferebant.*

39 Vt ne hanc quidem impensam. *Qui non poßit ea quæ modo diximus ad comesationem seu concœnationem conferre, huic non licebat magistratum gerere: hoc est enim participem esse Reipub.*

40 Hæc enim vincendo est accommodata. *Id est vtilis ad vincendum. Nam quod Plato dixerat omnem morem Lacedæmoniorum inflammatum esse vincendi cupiditate, hoc Aristoteles sic interpretatur: Lacedæmonijs auctore Platone omnia ad bellicam virtutem dirigi, cuius interpretationis vt rationem reddat, illud addit: Hæc enim bellica scilicet virtus vtilis est ad vincendum, quo verbo vsus est Plato.*

41 Fieri censent. *Facienda & quærenda esse statuunt.*

42 Errant tamen. *Rectè censent in eo quòd victoriam, de qua maximè contētendum putant, vt de maximo bono per virtutem, non per dolū malum parandam esse statuunt: sed errant in eo quod victoriam anteponunt virtuti: Nam victoriæ causa tanquam finis, virtutem probant.*

43 Ipsorum Spartanorum. *Lacedæmoniorum, quoniam in sua regione Laconica non habebant clientelas, sed ilotes quasi seruos, qui ipsorum agros colebant.*

CAPVT VIII.

1\. 1 CRETENSIVM Respub. cum ab hac non longè discrepet, tamen pauca non prius, sed pleraque habet minus scitè constituta. Quoniam Laconica Respub. vt videtur & narrant, maxima ex parte Cretensem est imitata. Sunt autem pleraque omnia vetu-
2\. sta minus expressa, minusque perfecta recentioribus. Nam 2 Lycurgum memorant, cum relicta Charilai regis tutela peregrè profectus esset, diutissimè in Creta fuisse commoratum propter
3\. cognationem. 3 Quoniam Lyctij à Laconibus fuerant in Coloniam deducti. qui autem in Coloniam venerunt, instituta legesque
4\. eorum acceperunt, qui tunc Cretam incolebant. 4 Itaque periœci ad eundem modum etiam nunc eis vtuntur, vt minus ea legum decreta primus instituisse videatur. Insula verò ipsa situm habere videtur probum, & ad Græciæ imperium accommodatum: imminet enim omni mari, cum Græci ferè omnes oram maritimam inhabi-

Inhabitent. Nam Creta breui interuallo hinc à Peloponneſo, illinc ab Aſia, & eo loco qui eſt circa Triopium, & Rhodum dirimitur. quo factum eſt vt Minos maris imperio potiretur, & inſulas partim in ditionem redigeret, partim incolendas curaret. qui poſtremò Siciliam aggreſſus, ibi ad Caminum è vita migrauit. Cretenſium autem inſtituta & mores Laconicos æmulantur. Nam vt ilotes Laconibus, ſic periœci Cretenſibus agros colunt: & ſunt apud vtroſque comeſationes, & antiquitus Lacones non Phiditia, ſed Andria, quemadmodum Cretenſes nominabant. quo palam fit, illinc ad Lacones perueniſſe. In ordine quoque Reipub. eſt quædam æmulatio: nam Ephori eandem habent poteſtatem, quam qui Coſmi dicuntur: niſi quòd Ephori ſunt quinque numero, Coſmi verò decem. Senatores autem pares ſunt Senatoribus, quos Conſilium Cretenſes appellant. Regnum cum prius fuiſſet apud Cretenſes, poſtea ſublatum eſt: & Coſmi ſunt bellorum duces: ad popularem verò conſultationem omnes admittuntur, nihil tamen geritur concionis arbitrio, niſi quòd Senatorum & Coſmorum decreta ſuffragio conſciſcit. Cæterum comeſationes rectius ſunt apud Cretenſes, quàm apud Lacones inſtitutæ: nam Lacedęmone per capita quiſque partem conſtitutam tribuit, ſin aliter lege, vt ſuprà diximus, Rempub. capeſſere vetatur: apud Cretenſes communior eſt ratio. Nam ex prouentu fructuum atque pecorum, & ex publicis vectigalibus & tributis, quæ à periœcis conferuntur, pars eſt tum ad Deos & publica munera, tum ad comeſationes conſtituta. Itaque omnes aluntur ex publico, mulieres, pueri, atque viri: multa etiam legumlator ad victus parcitatem tanquam rem vtilem pertinentia philoſophatus eſt. Ad mulierum autem diſiunctionem, ne multi filij procrearentur, conſuetudinem maſculorum induxit, rectè, an ſecus, alius erit diſputandi locus. Comeſationes igitur melius eſſe Cretenſibus inſtitutas, quàm Laconibus, certum eſt: ſed quæ pertinent ad Coſmos, peius, quàm quæ ad Ephoros. Nam quæ mala ex Ephororum, eadem ex Coſmorum imperio naſcuntur. Cum enim fiant hic quoque vulgares homines, commoditas tamen quam illic capit Reſpublica, nulla eſt apud Cretenſes: illic enim plebs quoniam cum Ephori ex omnibus creentur, ſummi magiſtratus eſt particeps, ſaluam eſſe Rempublicam vult. Hic non ex omnibus Coſmi, ſed ſ ex generibus quibuſdam cooptantur: & Senatores ex ijs qui Coſmi cum magiſtratum geſ- ſ.

ſerint, de quibus perinde poſſumus, ac de ijs quæ in Lacedæmonios cadunt, diſputare. Vt enim ſine correctione magiſtratum gerant, vtque in eo tota vita permaneant, maius eſt ipſorum dignitate. & illud periculoſum, vt imperio non ex legis ſcripto, ſed ſuo iudicio & arbitratu fungantur. Nam quòd populus expers eius magiſtratus quieſcat, nullum eſt argumentum rectè inſtitutæ Reipublicæ. Nec enim vt Ephoris, ſic Coſmis eſt occaſio, vt venalem magiſtratum habeant; cum inſulam incolentes 6 longe à corruptoribus abſint. Neque verò probanda medicina eſt, qua huic errori medentur: quippe quæ non ciuilis eſt, ſed 7 dynaſtiæ potius accommodata. Quoniam ſæpe Coſmi à conſpirantibus vel collegis, vel priuatis hominibus exiguntur. Sed interim Coſmis ipſis magiſtratu ſeſe abdicare licet: quæ omnia rectius ex lege, quàm ex voluntate hominum quæ periculoſa norma eſt, efficerentur. Sed vincit omnem prauitatem ea rerum perturbatio, quam potentiores inferunt, cum iudiciorum pœnas dare nolunt: quo item declaratur, ciuitatis ordinem quo Cretenſes vtuntur, aliquid habere Reipub. 8 non tamen eſſe Rempublicam, ſed potius dynaſtiam, qui ſciſſo populo, amiciſque rem ad vnius imperium deferre ſolent, tumultuanteſque inteſtino bello diſſidere. At quid intereſt, tale quiddam fiat, an ad tempus quæ talis eſt, ciuitas eſſe deſinat, diſſoluta ciuili ſocietate? Eſt autem periculoſa ciuitas eorum, qui turbam ac iniuriam inferre & velint & poſſint. Cæterum, vt diximus, beneficio loci cõſeruatur, qui externorũ hoſtiũ inuaſiones excludit 9 quo fit, vt periœci in officio Cretenſib. cõtineantur, cũ ilotes ſæpe numero deſciſcãt. quoniã Cretenſes externũ imperiũ nullũ habẽt, bellũ tamẽ quod inſulæ nuper fuit extrinſecus illatũ infirmitatẽ legũ ipſius declarauit, ſed de Republica Cretenſiũ hactenus.

Scholia in Caput VIII.

1 CRETENSIVM Reſpub. cum ab hac non longè diſcrepet. *Multa Cretenſiũ inſtituta ſimillima eſſe dicit Lacedæmonijs, propterea quòd Lycurgus qui leges dedit Lacedæmonijs, diu verſatus in Creta inſula, quæ centum vrbibus olim habitabatur: multa inde fuerit mutuatus ex legibus à Minoe datis, qui olim in Creta regnauit: quam inſulam occaſione loci, magnam facultatem habere dicit ad Græciæ imperio potiundũ. sũt aũt his duabus reb. publicis hæc ſimilia, quòd vt ilotes Lacedæmonijs, ſic periœci Cretenſibus agros colunt: & quòd vtriq; comeſationibus vtuntur, item quòd Ephoris Lacedæmoniorum eadẽ eſt poteſtas, quæ Coſmis apud Cretenſes, niſi quod hi*

ſunt

sunt decem, Ephori quinque numero, & Senatores totidē numero sunt vtrobiq. Comesationes eo differunt, quòd Cretensibus ex publico fiunt, quòd est commodius, Lacedæmonijs ex priuato suam singulis partem conferentibus. Sed ecōtrario Ephororum ratio commodior est quàm Cosmorum. Nam Ephori ex omni populo deligūtur, Cosmi ex certis hominum generibus, & Senatores ex ijs qui Cosmi fuerint. Senatores perpetui sunt, quemadmodum apud Lacedæmonios: & sine correctione & controuersijs dijudicant, non ex legum scripto, sed suo iudicio. Vnde eadem incommoda consequuntur, quæ apud Lacedæmonios. Itaq. Respub. Cretensium non legum, sed loci beneficio conseruatur.

2. Lycurgum memorant. *Lycurgus Eunomi Lacedæmoniorum regis filius fuisse traditur, minor natu Polidecte fratre, ex quo Charilaus posthumus natus est. igitur Polidecte mortuo, qui patri in regnum successerat, Lycurgus regnum suscepit. Sed cum fratris vxorem grauidam fuisse relictam cognouisset, palā professus est se fratris filio, si mas fuisset natus, regnum traditurum: & interim se non regem, sed regni procuratorem fore. Nato Charilao cum menses octo regnum administrasset, vitandæ inuidiæ & suspicionis causa, si quid infanti humanitus accidisset, omissa procuratione, vrbe discessit, & in Cretam nauigauit, tam diu abfuturus, donec hæredem regni Charilaus genuisset. Sic enim vocabatur, nomine sumpto à populari gaudio, quod magnum fuit cum ipse nasceretur, non Charillus, vt perperam est in codicibus Aristotelicis scriptum.*

3. Quoniam Lyctij. *Qui Lyctum Cretæ vrbem habitabant. Propter cognationem igitur quæ Lacedæmonijs erat cum Lyctijs (hi enim à Lacedæmonijs qui Lacones quoque & Spartani seu Spartiatæ nominantur, fuerant in Coloniam deducti) Lycurgus apud ipsos fuit, in Creta commoratus.*

4. Itaque periœci. *Periœci si quis ad verbum interpretetur, sunt vicini circuniecti: aut igitur periœcos dicit Cretenses, alios qui oppida Lycto circūiecta inhabitabant, aut agricolas qui ciuibus Cretensibus agros colebant. nam in Creta hoc erant periœci, quod ilotes apud Lacedæmonios: qui periœci non serui, sed vectigales erant, de quorum tributis infrà mentionem facit. Cum igitur hi periœci incolæ vetustißimi Cretæ legibus illis vterentur, probabile est eas leges antiquißimas esse, & à Minoe datas.*

5. Ex generibus quibusdam. *Ex certis ordinibus.*

6. Longe absint à corruptoribus. *Cretenses Cosmi propter interiectū mare longè ab hostibus absunt, à quibus poßint muneribus corrumpi, non tam propter magnum interuallum, quàm propter nauigandi difficultatem.*

7. Dynastiæ potius accommodata. *Dynastia est extrema & peßima*

ſpecies paucorum potentiæ, de qua diſſeritur lib. iiij.

8. Non eſſe Rempublicam. *Nullo genere Reipub. propriè cōtineri, quia Reſpub. eſt ordo vrbē incolentium, vt ipſe definit lib. iij. Hic autem nullus penè ordo eſt, & vbi leges non imperant, vt ipſe ait lib. iiij. non eſt Reſp. id eſt ciuilis communio. quoniam igitur Reſpub. Cretenſium non tam legibus quàm potentiorū libidine geritur, idcirco ipſorum nō eſt prorſus Reſpub. ſed potius dynaſtia. Nam licet dynaſtia inter ſpecies Reipub. quæ dicitur paucorū potentia, numeretur: tamen iam impropriè dicitur paucorū potentia, vt vltima ſpecies Reipub. popularis, quæ huic ſimilis eſt, non propriè dicitur Reſpub. popularis, aut omnino Reſpub. quia iam deſinit eſſe ordo ciuilis, vt ipſe teſtatur lib. iiij.*

9. Quo fit vt periœci. *Quoniā interiectū mare hoſtes à Creta ſubmouet, periœci non habent deficiendi occaſionē, vt ilotes: qui cum eſſent in continente, vicinorum hoſtium fauore & auxilio in Lacedæmonios arma ſumebant.*

CAPVT IX.

E. 1 CARTHAGINIENSIVM verò Reſp. rectè inſtitutaeſſe, & cæteras multis in rebus excedere videtur, ſed quibuſdam inſtitutis Laconicam potiſſimum æmulari. Nam hæ tres finitimæ ſunt inter ſe, longeque cæteris præſtant, Cretēſis, Laconica, & quæ tertio loco memorata eſt Carthaginienſis: & multa ſunt apud ipſos probè conſtituta. Rectè autem eis inſtitutam eſſe Rempubli-
2. cam argumento eſt, 2 quòd cum plebem habeat, retinet tamen ordinem Reipub. nec ſeditiones in ea, quę quidem memorabiles ſint, nec tyrannides extiterunt. Hæc autem habet quibus Laconicam
3. Rempub. æmulatur, 3 ſodalitatum comeſationes, quæ Phiditijs ſunt ſimilia: centum quatuor virorum imperium, quod Ephoris
4. reſpondet, niſi quòd hoc habēt melius inſtitutū: 4 illi enim ex quibuſuis gregarijſque ſunt. hoc autem imperium optimo cuique mandatur. Sed reges habent & Senatum Carthaginienſes, Laconicis Regibus & Senatoribus reſpondentes: & hoc quoque commo-
5. dius eſt, 5 reges non ex eodem genere, nec ex quouis deligere, aut ſi quod genus eſt præſtantius alijs, ex hoc ei regnum deferre, qui virtute, non qui ætate cæteros antecedat. Nam cum magnarum rerum ſummam poteſtatem reges accipiant, ſi ſint ignaui, mag-
6. nis incommodis ciuitates afficiunt, 6 vt iam Lacedæmoniorum ciuitatem affecerunt. Pleraque igitur, quæ quia vitioſa ſunt, vituperan-

perantur, communia sunt cunctis, de quibus diximus, Rebuspublicis. Ex ijs verò quæ ad status optimatum & Reipublicæ rationem referuntur, quædam ad popularem statum, quædam ad paucorum potentiam magis inclinant. 7 Nam quæ velint ad populum referre, 7.
quæ secus, in arbitrio regum est & Senatorum. qui si quid omnes communi consensu decreuerint, id ratum est: sin aliter, hoc etiam pertinet ad iudicium populare. Quæcunque autem referuntur, ea non solum audiendi populus, sed etiam statuendi summam potestatem habet. & si quis contra relata dicere velit, licet quod in alijs Rebuspublicis negatur. 8 Cæterum à seipsis deligi 8.
quinque viros, quorum arbitrio multæ res & magnæ geruntur, & 9 centumuiralem magistratum, qui maximus est, hos deligere, 9.
& hos diutius imperare quàm alios: quippe cum & ante, & post gestum magistratum imperium teneant: hæc inquam omnia pertinent ad paucorum potentiam. Quòd autem sine mercede magistratus gerunt, quòd non sorte creantur, & si quid aliud habetur huiusmodi, conueniens est statui optimatum: & item quod causas cunctas qui tenent imperium, non quemadmodum apud Lacedæmonios, alij alias cognoscunt. Cæterum apud Carthaginienses sic habet optimatum status, vt maximè ad paucorum potentiam deflectat, 10 ex quadam quæ vulgo probatur existimatione. 10.
Non enim solum virtutem, sed etiam diuitias spectari in magistratibus mandandis oportere censuit, propterea quod fieri non possit vt egenus recte obeat imperium, & magistratui gerendo vacet. Cũ igitur vt diuitiæ creandis magistratibus suffragentur ad paucorum potentiam, virtutem autem spectari ad optimatum imperium pertineat, 11 hæc esse tertia quædam ratio constitutæ Rei- 11.
publicæ apud Carthaginienses videri potest. Nam hæc duo spectantes magistratus creant, præsertim maximos, reges dico, ac bellorum duces. Hunc autem errorem ab optimatum statu deflectendi, legumlatoris peccatum fuisse putare conuenit. Nam hoc ab initio prouidere necessarium in primis erat, vt virtute præstantes in otio absq; vlla fœditate degere possent, non solum in magistratu, sed etiam in vita priuata. 12 Quòd si propter otium diui- 12.
tiarum est habenda ratio, tamen turpe est maxima imperia regnum & ductum militarem facere venalia. Hæc enim lex diuitijs quàm virtuti maiorem dignitatem tribuit, & in omnem ciuitatem auaritiam inducit. 13 Quicquid autem Reipub. principes in ho- 13.
nore

nore habent, eo necesse est vt cæteri ciues ipsorum sententiam sequantur. Porrò in qua Republica virtus non est maximè omnium in precio, in hac optimatum imperium stabilitatem habere non potest. Nam qui magistratus emerint, hos quæstibus assuescere probabile est, cum facto sumptu imperia sint assecuti. Nec enim credibile est fore, vt vir egenus quidem, probus tamen quæstui
14. Rempublicam habere velit: deterior 14 qui sumptus fecerit, non velit. Qui ergo magistratus ex virtute gerendi facultatem habent,
15. hos fungi magistratibus oportet. Quod 15 si iam proborum egestatem legumlator contemnebat, oportuit tamen otio magistratuum consulere. Illud quoque improbandum esse videtur, quod tamen apud Carthaginienses gloriosum habetur, eundem pluribus magistratibus præesse. Nam vnum opus ab vno optimè perficitur. quod vt fiat, munus est legumlatoris prouidere, nec iubere vt tibia canat
16. quisquam, & idem calceos conficiat. Itaque 16 nisi parua sit ciuitas, ciuile est & magis populare, vt pluribus magistratus communicentur. est enim, vt diximus, communius, & eorum quodque melius, celeriusque perficitur, vt tum in bellicis rebus, tum in nauticis apparet. Nam vtrobique per omnes ferè commeat imperandi & parendi vicissitudo. Sed cum Respublica ad paucorum imperium sit
17. redacta, 17 optimè tamē incommodum effugiunt, semper aliquam
18. plebis partem 18 quam in oppida mittunt, ditantes: hoc enim medentur, & stabilem Rempublicam faciunt. At hoc fortunę opus est, & beneficium, cum tamen dissidendi occasiones sublatas esse oporteat legumlatoris prouisione. Nunc si reflante fortuna, qui sub imperio sūt à Republica defecerint, nulla medicina est in legibus, qua plebs valeat in quiete, ac in officio contineri. Ac Lacedæmoniorū quidem & Cretensium Carthaginiensiumque Respub. quæ meritò celebrantur, ad hunc modum sese habent.

Scholia in Caput VIIII.

1 CARTHAGINIENSIVM verò Respublica. *Disputat in Carthaginiensium Rempublicam, ipsamq́; docet quibusdam in rebus æmulam esse Lacedæmoniorum Reipublicæ, vt in comesationibus, non totius populi, vt apud Lacedæmonios, sed quarundam sodalitatum, & in centum quatuor virorum imperio, quod simile erat Ephoriæ, item in Regibus & Senatoribus. sed Reges, inquit, commodius à Carthaginiensibus, ex cuiusq; meritis & digni-*

dignitate deligebantur, quam à Lacedæmonijs, qui ex vno duntaxat Heraclidarum genere Reges accipiebant. Sed Carthaginiensis Respub. partim ad popularem inclinabat, quatenus scilicet multa in Regum Senatorúmque discordia ad populum referebantur, partim ad paucorum potentiam, in magistratuum scilicet creatione. Sed illud erat optimatum statui conueniens, quòd sine mercede magistratus gerebantur, & quod suffragio mandebantur, non sorte, sed magna ex parte in paucorum potentiam inclinabat, quia magna diuitiarum ratio in mandandis magistratibus habebatur, quanquam virtus quoque spectaretur: in quo tamen ea fuit legumlatoris culpa, quòd rationem qua viri præstantes virtute, licet essent egeni, otio frui, & magistratus gerere possent, non inuenit. Illud quoque improbat, quòd cum vnus magistratus ab vno multo melius administretur, & hoc sit populo gratius, vt plures sint Reipublicæ participes, tamen vnus homo multis simul magistratibus fungebatur.

2. Quod cum plebem habeat. *Cum plebs sit particeps Reipublicæ. Nam in quibusdam rebuspublicis plebs omnino à publicorum munerũ administratione summouetur: cum autem plebi Resp. communicatur, magna prouisione opus est ne ex honorum distributionibus, & publicis deliberationibus seditiones, aut etiam tyrannides existant.*

3. Sodalitatum comesationes. *Non enim tota ciuitas erat in comesationes distributa: vt apud Lacedæmonios, sed sodalitates quædam & collegia comesationibus vtebantur: nam fortaßis quinqueuiri simul cœnabant, & item centumquatuoruiri, quæ societates possunt ἑταιρίαι Græcè, Latinè sodalitates, siue collegia nuncupari: hæ verò comesationes similes erant Lacedæmoniorum comesationibus, Phiditijs nominatis.*

4. Illi enim ex quibusuis. *Ephori ex plebeis & vulgaribus magna ex parte creabantur.*

5. Reges deligere. *Ratio, inquit, reges deligendi commodior est Carthaginiensibus, quàm Lacedæmonijs: his enim ex vno Heraclidarum genere reges erant, qui hæreditario & ætatis iure regnum à patribus traditum accipiebant. Carthaginienses autem non ex vno genere siue familia, sed nec ex quouis genere, sex ex optimis & præstantibus generibus, vt visum esset, reges deligebant. Quòd si genus aliquod maximè probabant, ex hoc non ei qui maximus natu esset, sed qui virtute præstaret, regnum deferebant.*

6. Vt iam Lacedæmoniorũ ciuitatem affecerunt. *Quia non ex virtute & rebus gestis delectos Reges accipiebant, sed qualescunque nati essent iure hæreditario. in quibusdam exemplaribus non Lacedæmoniorum legitur,*

ſed Carthaginienſium: quod ſi rectè habet, eo pertinet, vt Carthaginienſes intelligantur magna incommoda ex Regum ignauia pertuliſſe, ſi quando pretio aut amore corrupti prauum Regem conſtituiſſent.

7 Nam quæ vellent. *Locus eſt difficilis, dictio græca in hunc modũ habet:* τοῦ μὲν γὰρ τὸ μὲν προσάγειν, τὸ δὲ μὴ προσάγειν πρὸς τὸν δῆμον οἱ βασιλεῖς κύριοι μετὰ τῶν γερόντων, ἂν ὁμογνωμονῶσι πάντες, εἰ δὲ μὴ, καὶ οὗτος ὁ δῆμος. *Quod eſt Latinè penè ad verbum,* vt hæc ad populum referantur, illa ſecus in arbitrio Regum eſt & Senatorum, ſi conſenſerint omnes: ſin minus, etiam hæc pertinent ad populum. *quòd ſi ſic accipiatur, vt à pleriſque poſſe Reges & Senatores quæ velint ad populum referre, ſi tamen omnes conſenſerint, eſſe referendum, ſenſus ineptus eſſe videtur & perplexus. Hoc enim modo cuncta ad iudicium & arbitrium populare pertinerent: quia ſi conſentiunt omnes vt referatur, tum ea dicit ad populi iudicium pertinere: ſi non conſentiunt omnes, referri oportet: ſi autem referatur, iam earum rerum iudicium populo permittitur. Ergo vtroque modo res cõmittenda eſt populi iudicio: quam difficultatem commodè interpres expediuiſſe videtur, ſic accipiens & exponens ſenſum, vt aliquid eſſet per intelligentiam adijciendum, vt ſæpe fit apud Græcos, præſertim Atticos, & ipſum Ariſtotelem diciturq́;* ἐλλειπτικὸς λόγος, *id eſt manca oratio, & in qua aliquid deſideratur. Igitur illud ſi conſenſerint omnes, non pendet ex ſuperiore oratione, ſed potius eſt eius repetitio & declaratio in hunc modum: ſi conſenſerint de re quapiam omnes Reges & Senatores, ſubaudi, nihil eſt neceſſe ad populum referre, aut id ratum eſt in quo conſentiũt ſin minus, id eſt ſi fuerit inter ipſos diſſenſio, referendum eſt ad populum, & ſic populus habet de his deliberandi & ſtatuendi poteſtatem.*

8. Cæterum à ſeipſis deligi quinque viros. *Id eſt à centum quatuor viris, ex ipſis centum quatuor deligi quinqueuiros: ab illis enim eligi docet cũ ait, & cẽtum deligere hos viros. quod licet per amphibologiam dictum ſit ab Ariſtotele obſcuritatem interdum affectante, tamen intelligendum eſt quinqueuiros à centum quatuor ex ſuo numero legi. Hæc igitur conuenire ait paucorum potentiæ: & item illud, quòd quinq; viri diutius imperant, quã alij ſcilicet centum quatuor: quoniam ante quinqueuiratum erant in cẽtumuirali magiſtratu, & poſt centumuiralem, in quinqueuiratu, qui maximus erat magiſtratus.*

9. Centumuiralem magiſtratum. *Quem gerunt centumuiri; nam & ſi centum quatuor eſſe paulò antè dixerat, tamen centum dicit, vt ſuprà in Repub. Platonis, cap. iij. Cum Plato cuſtodum quinque millia & quadraginta dicat, ipſe quinque millia dicit, omittens paruum numerum breuitatis*

cau-

causa, qui parum aut nihil facit ad rem.

10 Ex quadam quæ vulgò probatur existimatione. *Virtuti scilicet obesse paupertatem ad Rempub. rectè gerēdam, atque ideo magistratus bonis simul & diuitibus esse mandandos.*

11. Hæc esse tertia ratio. *Nam vna ratione hæc Respub. constituta est conueniente statui populari: altera paucorum potentiæ: tertia statui optimatum.*

12. Quod si propter otium. *Quamuis sit ratio diuitiarum in mandandis magistratibus habenda, vt eis gerendis vacent ab operibus necessarijs ij quibus fuerint mandati, tamen turpe est & Reipub. perniciosū maximos magistratus facere venales, id est reges & bellorum duces per largitionem emptis suffragijs constitui, à quo scilicet malo Carthaginienses non aberant.*

13. Si quid autem Reipub. principes. *Quos pecuniarum studiosos esse oportet ad summos magistratus emendos, si venales sint.*

14. Qui sumptus fecerit. *Vel emendo magistratum initio, vel ipsum suis sumptibus gerendo sine mercede publica.*

15. Si proborum egestatem, ἀπορίαν. *Sic enim legitur in exēplaribus emendatis, non εὐπορίαν. quamuis, inquit, non consuleret proborum hominum egestati in vita priuata, tamen prouidendū erat, vt possent otium habere ad gerendos magistratus, proposita eis publica mercede, aut alia ratione.*

16. Nisi sit parua ciuitas. *Nam cum ciuitas parua est, necessitas & paucitas hominum idoneorum cogit plures magistratus vni viro mandare, & veru lucernas facere, vt ipse declarabit lib. quarto, cap. decimoquinto.*

17. Optimè incommodum effugiunt. *Vitant plebis seditiones.*

18. Quam in oppida mittunt. *In oppida Carthagini subiecta, vt eis præsint & ex præfecturis ditescāt: hac enim ratione optimè effugiunt seditiones, quæ à plebe possent excitari paucorum potentiam indignante.*

CAPVT X.

1. QVI de Republica præceperunt, horum quidam nullis omnino publicis muneribus functi sunt, sed vitam priuatam perduxerunt, de quibus ferè omnibus si quid memorandum tradidere, suprà est à nobis disputatum. Alij Rempublicam ipsi gerentes partim suis ciuitatibus, nonnulli externis leges scripserunt, quorum quidam 2 legum duntaxat fuerunt auctores. Alij Republicam quoque fundarunt, vt Lycurgus, & Solon: hi enim leges & Rempublicam cōdiderunt. De Lacedæmoniorum igitur Republica su- 1. 2.

ca supra disseruimus. Solonem quidam probum legumlatorem fuisse putant, qui paucorum imperio intemperanter abutentium dominatum sustulerit, & seruientem populum in libertatem ven-
3. dicauerit, statumque popularem rectè Republica temperata 3 in
4. morem maiorum constituerit. Nam 4 consilium Areopagi ad paucorum potentiam pertinere tradunt, quòd autem suffragio magistratus mandentur, ad optimatum imperium: tribunalium verò rationem popularem esse. Solon autem, vt videtur, illa quæ prius erant, non sustulit, consilium dico & magistratuum delectionem:
5. 5 populum autem per iudicum ex omnibus asciscendorum tribunalia constituit. Itaque non defuere qui factum Solonis accusarent,
6. 6 quòd alteram Reipublicæ partem sustulisset, rebus cunctis ad tribunalis quod sorte legebatur, arbitrium reuocatis. Nam postquam
7. hoc inualuit, 7 populo quasi tyranno gratificantes, Rempub-
8. licam in statum popularem quo nunc est, induxerunt. 8 Araopagi consilium Ephialtes & Pericles compescuit, eiusque auctoritatem minuit. iudicibus mercedem Pericles idem constituit. & ad hunc modum duces assentatoresque populares, populi potentiam augentes Rempublicam in hunc popularem dominatum deiecerunt: id tamen non Solonis voluntate, sed casu potius factum fuisse
9. videtur. 9 Nam populus cum naualis victoriæ auctor Medorũ bello fuisset, magnos spiritus & arrogantiam sumpsit, habuitq́; prauos duces curæ popularis captatores, bonis ciuibus contra nitentibus. Quoniam Solon, vt videtur, potestatem populo maximè necessariam, mandandi & corrigendi magistratus tribuit: quæ potestas
10. si populo denegetur, seruum eum esse necesse est, & 10 hostili odio dissidere. Magistratus verò cunctos nobilibus & locupletibus
11. mandari voluit, ex ijs videlicet, 11 quorum census esset quingentorum medimnorum, & ex Zeugitis, & item ex censu tertio equestri nominato. Quartus autem census erat Theticus, à mercenarijs dictus, cui nullus magistratus communicabatur. Conditores quo-
12. que legum fuere 12 Locris Epizephyrijs Zaleucus: Charondas Ca-
13. taneus ciuibus suis, & cæteris 13 Chalcidicis Siciliæ, & Italiæ ciuitatibus. Quidam Onomacritum fuisse primum qui condendarum legum solertiam habuerit, colligere conati sunt: eundemque ad Cretam, cum esset Locrensis, in ea se facultate exercuisse, dum ibidem diuinandi artem profitendo peregrinaretur, atque huius discipulum Thaletem, Thaletis Lycurgum & Zaleucum,

Zaleuci Charondam auditores fuiſſe tradunt, temerè tamen, 14 nec 14.
temporum rationi congruenter. Philolaus quoq; Corinthius The-
banis legum conditor fuit. Erat autem Philolaus 15 ex Bacchida- 15.
rum genere, qui Dioclis Olympionicæ amore captus, cum hic ma-
tris Alcionæ amorem peroſus vrbem relinqueret, ipſum eſt The-
bas ſequutus, atque ibi vterque vita functus eſt, quorum ſepulchra
monſtrantur etiam nunc eo ſitu, vt alterum ex altero videri queat,
ſed ita vt in Corinthiorum agrum, ex altero proſpectus ſit, ex alte-
ro non item. Sic enim fabulantur 16 ſepulturam ipſos conſtituiſſe, 16.
Dioclem propter dolorem acceptę calamitatis, ne Corinthius ager
à tumulo proſpiceretur: Philolaum, vt proſpiceretur. Tali ergo
cauſa vt apud Thebanos morarentur, inducti fuiſſe memorantur,
quibus Philolaus, cum de reb. alijs leges tulit, tum de filiorum pro-
creatione, 17 quas leges illi theticas appellant, quaſi poſitiuas. Illud 17.
aut propriè ab eo ſancitum eſt, 18 vt numerus patrimoniorum ſer- 18.
uaretur. Charondæ nullum eſt proprium inſtitutum, præter iudi-
cia de falſis teſtimonijs. Hic enim primus his de rebus conſiderauit,
fuitque accurata leges condendi ratione. 19 huius etiam temporis 19.
legum latoribus argutior. Philolai propria eſt patrimoniorum inæ-
qualitas. Platonis vxorum & filiorum, bonorumque communi-
tas, & mulierum comeſationes. Præterea lex in ebrietatem, vt ſo-
brij conuiuijs præficiantur: ac de bellicis exercitationibus, vt medi-
tando fierent, milites ambidextri: nec enim oportere vt altera ma-
nus vſui ſit, inutilis altera. Draconis extant quidem leges, quas ta-
mē dedit 20 Reipublicę iam conſtitutæ, in quib. legib. nihil eſt pro- 20.
prium, quod quidem ſit memoriæ prodendum, præter ſeueritatem
21 ob pœnæ magnitudinem. 22 Pittacus quoque legum ſcriptor fu- 21. 22.
it, non tamen Reipublicæ conditor. Huius fuit propria lex, vt ebrij
ſiquem pulſaſſent, grauiori pœna, quàm ſobrij plecterentur. Nam
quia plures temulenti quàm ſobrij contumeliam inferunt, non ad
veniam ſpectauit, quæ potius eſt danda temulento, 23 ſed ad vtilita- 23.
tem. 24 Andromachus quoque Rheginus leges Thraciæ Chalci- 24.
denſibus condidit, cuius extant leges de re capitali, & de puellis or-
bis ad quas parentum bona peruenerint. Nihil tamen eſt quod ab
hoc propriè ſancitum eſſe dicere queas, ſed de Rebuſpublicis, tum
25 quæ propriè intelliguntur, tum de quibus quidam conſcripſere 25.
hactenus.

Scholia in Caput X.

1 QVI de Republica præceperunt. *Explicat legumlatorum discrimina quorum aliquos vitam priuatam perduxisse, alios Reipub. muneribus functos fuisse tradit, & horum quosdam leges duntaxat tulisse, alios Respublicas etiam instituisse. Deinde Atheniensis Reipublicæ rationem paucis commemorat, vt fuerit ex varijs Reipub. generibus à Solone omnium ordinum habita ratione constituta, vt postea corrupta à popularibus hominibus, & in popularem formam redacta, tum multos diuersarum gentium legumlatores & philosophos, qui leges scripserint recensent: & quid propriè quisq; sanxerit, commemorat.*

2 Legum duntaxat fuerunt auctores. *Non condiderunt siue constituerunt Rempublicam, sed iam conditæ leges tulerunt.*

3 In morem maiorum. *Non in eum quo nunc Athenienses vtuntur deprauato & dissoluto, sed ita vt propriè Respub. & esset & nominaretur ex varijs generibus Reipub. temperata, vt statum popularem constituisse ab his Solon diceretur: non quod statum popularem instituisset, quæ forma est Reipub. deprauata, sed quod populum à paucorum dominatu liberasset, & participem Reipub. fecisset.*

4 Areopagi consilium. *Senatum: est enim Areopagus curia siue locus Athenis, vbi Senatores consultabant, vnde Senatores Areopagitæ dicebantur.*

5 Populum autem constituit. *Habuit rationem populi, atque ei magistratus communicauit.*

6 Quod alteram Reipublicæ partem sustulisset. *Partem locupletum, & optimatum.*

7 Populo quasi tyrãno. *Tres Respublicæ deprauatæ inter se cognatæ sũt, & simillimæ, vt ipse declarabit: in monarchia, tyrannis: in paucorum potentia, Dynastia: in populari, extremus status popularis. Vt autem tyranno adulatores, sic extremo populo quasi tyranno homines populares blandiuntur, qui græcè δημαγωγοί nominantur, à quibus Rempublicam Atheniensium in eum statum quo tunc erat, deductam esse dicit.*

8 Areopagi consilium Ephialtes & Pericles compescuit. *Senatorum auctoritatem & potentiam minuit. Ephialtes autem fuit, vt refert Plutarchus, Periclis administer in augenda populi potentia, vt per hanc ipse Pericles Atheniensium Reipublicæ dominaretur.*

9 Nam populus cum naualis victoriæ fuisset auctor Medorum bello. *In eo bello quod Xerxes Medorum, & Persarum rex, cum infinito pedestri & nauali exercitu Græciæ intulit. Victus enim fuit ad Salaminẽ insu-*

lam prælio nauali virtute Græcorũ, sed potißimum Atheniensium, idq́ue omnium iudicio, vt refert Trogus Pompeius, ex qua victoria populus Atheniensis magnos spiritus, magnamq́ue arrogantiam sumpsisse ab Aristotele dicitur. In omnibus græcis exẽplaribus quæ mihi videre contigit, hoc in loco τῆς ναυαρχίας scriptum est, quæ vox non victoriam naualem, sed nauium præfecturam significat. Nec facilè potest ad aliquem huc conuenientem sensum accommodari. quare cum hic perspicuè prælium nauale significet Aristoteles, quo Medi victi sunt à Græcis, mendum subesse suspicari mihi venit in mentem, & pro ναυαγίας suppositum fuisse vitio librariorum, ναυαρχίας facillimo scilicet lapsu: ναυαγία enim naufragium sonat propriè, & per translationem quencunque casum seu cladem, auctore Suyda, vt hoc verbo clades Medorum naualis & Græcorum victoria significetur. qua ratione ductus non nauium præfecturam, sed victoriam naualem conuerti: nam vtrocunque modo legatur, sensus in hanc intelligentiam est reuocandus.

10 Hostili odio dissidere. *A gerentibus Rempublicam.*

11 Quorum census esset quingentorum medimnorum. *Solon, vt refert Plutarchus, maximum primumq́ue censum quingentorum medimnorum esse voluit: secundum trecentorum, tertium ducentorum, quartum extremum, in quo opifices & mercenarij continebantur. Quorum qui secundum censum habebant, equites: qui tertium, Zeugitas vocari Plutarchus idem tradit. Quod si verum est, Aristoteles non ordine magnitudinis, sed vt venit in mentem census numerauit, cum equestrem ordinem tertio loco posuit.*

12 Locris Epizephyrijs. *Ternos Locros memorãt auctores, Locros Ozolos, Aetolis proximos, Locros Epicnemidios, qui olim leges dicebantur, per quos Cephysus amnis defertur. Locros Epizephyrios in Italiæ parte, quæ magna Græcia dicebatur à Zephyrio promontorio, vt refert Plinius, cognominatos.*

13 Cæteris Chalcidicis Siciliæ & Italiæ ciuitatib.. *Erant scilicet populi non modo in Sicilia, sed etiam in Italia Chalcidici cognominati, qui à Charonda leges acceperunt. Hæ autem omnes ciuitates siue populi originem ab Eubœæ Calcidensibus traxisse videntur. Certe Hellanicus Theoclem memorat, cum Chalcidensibus & Naxijs vrbes in Sicilia condidisse. Chalcis autem vrbs est in Eubœa.*

14 Nec temporũ rationi congruentur. *Non his temporib. vixere philosophi, & legũlatores memorati, vt possent hoc ordine alij aliorũ esse discipuli.*

15 Ex Bacchidarum genere. *Bacchidarum familia nobilißima fuit Corinthi, genus à Baccho ducens, vt Heraclidæ ab Hercule.*

16 Sepulturam ipsos constituisse. *Eorum exemplarium fidem secutus est interpres, in quibus ταφὸν legitur, in alijs enim γραφὸν id est scripturam*

pturam habetur. Sed illa lectio magis placuit: est enim sensus sic vtrunque illorum constituisse suam sepulturam.

17 Quas leges illi theticas appellant. *Fortasse quia erat velut fundamenta Reipublicæ. Nam θέσις interdum, vt ὑπόθεσις fundamentum significat. quòd verò ait de filiorum procreatione, ad ritum nuptiarum referendum esse videtur.*

18 Vt numerus patrimoniorum seruaretur. *Vt patrimonia manerent indiuisa: nam per diuisionem numerus crescit.*

19 Huius temporis legumlatoribus argutia. *Platonem designare videtur, quo Charondam dicit argutiorem, id est solertiorem in ferendis legibus fuisse.*

20 Reipublicæ iam constitutæ. *Reipublicæ Athêniensium, quæ iam ante Draconem fuerat instituta.*

21 Ob pœnæ magnitudinem. *Omnibus enim criminibus, etiam leuissimis, capitis pœnam Draco cōstituit: vt rectè Demades Draconem leges non atramento, sed sanguine scripsisse dixerit. Quamobrem omnes latas ab eo leges, præterquam de homicidio, Solon antiquauit.*

22 Pittacus quoque. *Mitylenæus hic fuit inter septem sapientes connumeratus, qui imperium à suis Mitylenæis delatum, cum decem annos tenuisset, datis legibus sponte deposuit, & paruo contentus, dimidium dicebat plus esse quàm totum, ex Diogene Laertio.*

23 Sed ad vtilitatem. *Vt magnitudine pœnæ homines ab ebrietate deterrerentur.*

24 Andromachus quoq; Rheginus. *Ex Rhegio vrbe Italiæ ad fretū Siculum, & magnam Græciam. hic igitur fuit ex ijs, quos suprà dixit alienis ciuitatibus leges dedisse. Dedit enim Chalcidensibus Thraciæ, quorum vrbs Chalcis erat ad montem Athon, qui licet ab alijs in Macedoniæ parte numeretur, tamen Aristoteles eam Thraciæ tribuere videtur, quam olim latissimè patuisse docet Pomponius Mela, dum Thraciam à ponti lateris fronte vsque in Illyricos penitus immissam esse tradit.*

25 Quæ propriè intelliguntur *Quibus vtebantur aliquæ ciuitates. Nam Respublica Platonis & siqua est alia ab aliquo philosophorum descripta, non tamen à ciuitate quapiam accepta, non propriè dicitur Respublica.*

ARISTO-

ARISTOTELIS DE REPUBLICA LIBER TERTIVS,

Interprete & enarratore

IOANNE GENESIO SEPVLVEDA CORDVBENSI.

CAPVT I.

VI de Repub. quæ & qualis quęque sit commentatur, huius prima ferè consideratio est de ciuitate, vt quid tandem ciuitas sit, intelligatur. 2 Nunc enim contentiones existunt, quibusdam rem à ciuitate, alijs non à ciuitate, sed à paucorum potentia, vel à tyranno acta esse confirmantibus. Cæterum viri ciuilis legumque latoris munus totum videmus in ciuitate versari. Est autem Respublica ordo quidam vrbem incolentium. 3 Sed quoniam vt quoduis aliud totum, & ex multis partibus consistens, sic ciuitas est de numero compositorum. Dum ciuitas sit ciuiũ multitudo, oportet haud dubiè vt primum omnium de ciue disseramus. quẽ igitur oporteat ciuẽ appellare, & quis ciuis sit, cõsiderandũ est: nam sæpe ciuis in quæstionẽ venit, nec oẽs eundẽ esse ciuẽ cõsentiũt: sæpe.n. qui ciuis est in populari principatu, 4 is nõ est ciuis in paucorũ potentia. Omissis igitur ijs qui alia quadã ratione hoc nomen sortiuntur, 5 vt ciues factitij, ciuis non loci habitatione censetur: hæc enim inquilinis quoq; & seruis est cum ciuibus communis. Sed ne ij quidem sunt in ciuibus habendi, qui fori ius sic habẽt, vt eis tribunal adire, ac ius petere liceat. Hæc enim facultas, ijs quoque tributa est, qui cum ciuibus contrahunt, habentque commercium: 6 nam & hæc eis permittuntur: de quorum hominum numero, inquilinis multis in locis 7 talis societas non perfectè communicatur, qui non simpliciter, planè, sed quodammodo ciues appellãdi sunt, vt pueri, qui propter ætatẽ 8 nondum scripti sunt, & senes qui iam 9 munerũ vacationẽ habent: nam hos nõ simpliciter, sed cum additamento, alteros imperfectos, alteros 10 effœtos ciues, aut tale quiddam appellamus: nihil enim refert, modo quod dicimus, in-

Margin: 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10.

11. mus, intelligatur: quærimus enim ciuẽ ſimpliciter, & qui 11 nulla tali exceptione repelli valeat. nam ſimilia & obijci poſſunt, & refelli, de infamib. & ijs qui miſſi fuerint in exilium. Ciuis igitur nul-
21. la re alia magis definiri poteſt, quàm quòd ſit 12 iudicij & imperij
13. 14. particeps, 13 ſed imperia ſeu magiſtratus quædam ſunt 14 tempore determinata, vt aliqua bis eundem obire prorſus non liceat, aut non aliter quàm certis temporibus interiectis: quædam verò indefinita,
15. 16. cuiuſmodi ſunt 15 iudex & conſultator 16 ſed fortaſſe dicat aliquis, neque hos imperare, neque idcirco eſſe participes imperij. at ridiculum eſſet penes quos eſt maximarum rerum poteſtas, hos cum
17. imperio eſſe negare: 17 ſed in nullo ponamus diſcrimine, cum ſit
18. de nomine controuerſia. nam 18 quod eſt conſultari cum iudice commune, nomine vacat, nec eſt vocabulum quod vtrique conueniat: diſtinctionis tamẽ gratia imperium indefinitum nominetur.
1 Quibus igitur imperium 19 ad hunc modum communicatur, eos
9 ciues eſſe conſtituimus, atque huiuſmodi quidem ferè eſt ciuis definitio, quæ in omnes qui ciues nuncupantur, maximè conueniat. Intelligendum eſt tamen in quibus rebus ſubiecta ſic ſpecie differunt, vt hoc ſit primum, illud ſecundum, aliud tertium: in his aut nihil omnino, quia talia ſunt, aut vix aliquid eſſe cõmune. Reſpub. autem ſpecie inter ſe differre, & has poſteriores, illas priores eſſe vi-
20. demus. 20 Nam deprauatas & à recta norma deflectentes, rectis & incorruptis poſteriores eſſe neceſſe eſt: quomodo autẽ à recta norma digreſſas dicamus, poſtea declarabimus. Itaque cum ciuis alius in
21. alia Repub. neceſſario ſit, efficitur 21 vt quẽ diximus, is in populari potiſſimum Repub. ciuis habeatur: vt verò in alijs fieri quidem
22. poſſit, non tamen ſit neceſſe: in quibuſdam enim 22 nec populus eſt, nec legitima concio, ſed Senatores & per partes cauſas cognoſ-
23. cunt, vt Lacedæmone 23 de contractis pactiſque rebus cauſas E-
24. phori, ſed alius aliam dijudicat: capitales autem Senatores, 24 & fortaſſe alius quidam magiſtratus alias. eodemque modo ſit Carthagine. Quidam enim magiſtratus cauſas omnes cognoſcunt. Eſt tamen quod corrigi poſſit in ciuis definitione: in alijs enim Rebuſpub. non indefinitus magiſtratus conſultor eſt & iudex, ſed qui fuerit pro magiſtratus ratione definitus: nam ijs aut omnibus aut quibuſdam deliberare & iudicare de rebus omnibus, vel de parte permittitur. Ciuis igitur quis ſit, facilè eſt ex ijs quæ diximus, intelligere. Nam cui deliberandi & iudicandi in quaque ciuitate facultas ad-

eſt,

eſt, hunc ciuem eius eſſe definimus: & ciuitatem talium hominum
multitudinem, 25 cui, vt ſummatim loquar, copia ſuppetit earum 25.
rerum quæ pertinent ad vitam degendam. 26 Sunt etiam qui 27 ad 26. 27.
vſum ciuem eſſe definiant, qui non patre aut matre tantum, ſed v-
troque parente ciue ſit procreatus: quidam vlterius etiam, ad auos
duos, trésve, aut plures etiam procedunt. Quibus ſic 28 ciuiliter ac 28.
breuiter definitis, quidam de tertio illo, & quarto, quomodo ſit ci-
uis habēdus, exquirunt. Gorgias Leontinus 29 partim fortaſſe am- 29.
bigendo, partim per ironiam dixit, vt mortaria ſunt, quæ facta fue-
rint à mortariorum artificibus: ſic Lariſſæos eſſe, qui facti fuerint
ab artificibus ſuis. Nam eſſe quoſdam Lariſſęorum effectores, quod
multum habet ruditatis: nam ſi eſſent Reipublicæ participes, eſſent
vtique ciues ex dicta definitione: nec quod de patre ciue, aut matre
dicunt, id poteſt in eos 30 qui primùm vrbem vel incoluerunt, vel 30.
condiderunt conuenire: ſed de ijs fortaſſe magis quærendum ſit,
qui forma Reipublicæ mutata ad eius communitatem ſunt recepti,
vt Athenis factum eſt auctore Cliſthene, 31 tyrannis exactis: nam is 31.
in tribus multos peregrinos ſeruoſque aduenas diſtribuit. Cæte-
rum de his non quis eorum ciuis ſit, ſed iuſtè an ſecus facti ſint ci-
ues, quæritur. quo in loco illud præterea in quæſtionem venire po-
teſt, num ſi quis iniuſtè ciuis eſt, is protinus non ſit in ciuibus ha-
bendus, quaſi 32 eadem ſit vis iniuſti & falſi. ſed cum quoſdam in- 32.
iuſtè imperantes videre liceat, quos imperare quidem dicimus, ta-
men iuſtè imperare negamus, & ciuis imperio quodam definiatur:
nam cui 33 tale imperium communicatur, hunc ciuem eſſe dicimus. 33.
dubitari non debet, quin hi quoque ſint in ciuibus habendi: ſed il-
lud iuſtè an iniuſtè facti ſint, ad quæſtionem ſuperiorem pertinet.
Ambigunt enim nonnulli, quando ciuitas, quando nō ciuitas egit
vt cum ex paucorum dominatu, vel tyrannide facta eſt Reſpub.
popularis, tunc enim quidam 34 pactis, quaſi ea non à ciuitate, ſed à 34.
tyranno inita ſint, ſtare nolunt: nec alia multa huius generis ſer-
uare, quaſi quædam Reſpublica vi non propter publicam com-
moditatem conſiſtat 35 Si ergo quidam rem populariter ad-
miniſtrant, hoc modo perinde acta huius Reipublicæ 35.
dicenda ſunt acta huius ciuitatis, & quæ ex
paucorum dominatu, & tyranni-
de acta ſint.

Scholia in Caput I.

1 QVI de Repub. quæ & qualis sit commentatur. *Quia Respub. est ordo vrbem inhabitantium, id est ordo ciuitatis, præsertim magistratuum, vt lib. iiij. declaratur, cap. I. & item quia Respub. est vita ciuitatis, vt est in eodem libro iiij. cap. xi. idcirco vt Reipub. rationem intelligamus, necesse est quid sit ciuitas intelligere: & quia ciuitas est ciuium multitudo, cum de partibus priusquam de toto sit more & instituto nostro disserendum, primum omnium de ciue disputare conuenit, qui cum alius sit in alia Reipub. forma, tamen ciuis in vniuersum iudicandi, & deliberandi facultate censetur, quod vtrunque magistratus indefinitus nominatur: & hominum, quibus sic Respub. communicatur, multitudo: cui suppetat rerum necessariarum & commodarum copia, ciuitas esse definitur.*

2 Nunc enim contentiones existunt. *Non constat inter omnes quæ sit ciuitas appellanda: nam mutata Reipublicæ forma exempli gratia, ex paucorum dominatu, aut ex tyrannide in popularē, cum de fœderibus superioris tēporis atq; pactis standum sit, an secus, deliberatur. quidam fœdera & pacta inita esse dicunt à ciuitate, & propterea seruanda: alij negant, sed à paucis, vel à tyranno, ac idcirco non seruanda, sed acta omnia rescindenda esse contendunt: quæ controuersia facile dirimetur, si ciuitas quid sit, definierimus.*

3 Sed quoniam, vt quoduis aliud totum ex multis partibus consistens. *Vt omne totum ex partibus diuisi generis conflatum.*

4 Is non est ciuis in paucorum potentia. *Vt qui liber est minimo tamen censu, huic enim Respub. in statu populari communicatur, in paucorum potentia non item: quare illic ciuis est, hic non habetur pro ciue.*

5 Vt ciues factitij. *Ciuitate donati, qui non tam re sunt, quàm priuilegio ciues.*

6 Nam & hæc eis permittuntur. *Mercatoribus, & qui in vrbe negotiantur, ius petere licet, & legibus agere, si quid detrimenti per iniuriam accipiant.*

7 Talis societas. *Iudiciorum communitas: coguntur enim in quibusdam ciuitatibus inquilini patronum ciuem adhibere, nec per se licet eis litigare: quo fit, vt non perfectè sint iudiciorum participes, vt declarant verba, quæ vetus ad verbum interpretatio hoc in loco adijcit: nam post illud,* Talis societas non perfectè communicatur, *addit hoc,* sed necesse est tribuere astitorem : *quare imperfectè aliqualiter participant tali communione, vt græcū exemplar quod interpres ille sequitur, sic habuisse videatur,* ἀλλ᾽ ἀναγκαῖον ἀποδοῦναι παραστάτην διὸ ἀτελέστερως μετέχουσι τῆς τοιαύτης κοινωνίας

κοινωνίας, quod siue glossema est in dictionem à librarijs translatum, siue in alijs codicibus desideratur, illum sensum habet, quem initio proposuimus.

8 Nondum scripti sunt. *In albo, seu libro & catalogo ciuium.*

9 Munerum habent vacationem. *Immunitatem publici muneris gerendi.*

10. Effœtos ciues. *Vt pote quibus vires iam aut corporis aut mentis, quæ & ipsa suum senium habet, vt suprà dictum est, lib. ij. non suppetunt ad gerendos magistratus, & munera publica obeunda: non quod anima intellectualis quæ immortalis est, senescat, sed quia deficientibus corporeis instrumentis, senectutis vitio, vsus quoque rationis & intellectus attenuatur, & quasi senescit, vnde natum est prouerbium: bis pueri senes.*

11 Nulla tali exceptione. *Qualis est inquilinorum conditio.*

12. Iudicij & imperij. *Iudicandi. quod fit etiam ferendo suffragium in mandandis magistratibus, & consultandi in conuentu populari.*

13. Sed imperia seu magistratus. *quod græcè est ἀρχὴ, hoc latinè tum magistratus, tum imperium dicitur: quare interpres vnum vocabulum duobus declarauit. Magistratus igitur siue imperia quædam sunt definita tempore, non perpetua quædam indefinita.*

14 Tempore determinata. *quod græcè est διηρημένας, determinata cõuertit interpres: sic enim locus postulat, & verbum διαιρέομαι, sæpe ab Aristotele in hanc intelligentiam vsurpatur, vt διαιρεῖσθε dicat tum disputare & disserere, tum constituere, & ratione determinare.*

15. Vt iudex & consultator. *Potestas iudicãdi præsertim ferendis suffragijs: hæc enim iudicandi ratio ad plurimos pertinet, & deliberandi in cõuentu populari. Nam ferre suffragium κρίνειν solet Aristoteles dicere, id est* iudicare, *vt suprà libro secundo de electione regum Carthaginiensium, κατὰ τὸν αὑτῶν βίον ἕκαστον κρίνεσθαι τῶν βασιλέων. Nã per suffragiũ iudiciũ inter cõpetitores fertur, quare ipsam suffragiorũ lationẽ κρίσιν id est iudicium appellare solet, vt in codẽ libro, & capite κατὰ τὴν κρίσιν ἐστὶ παιδαριώδης. Præterea poscere gesti magistratus rationẽ, siue ex prouocatione corrigere, quod græcè est εὐθύνειν, ad iudicium pertinet, quod in multis Rebuspublicis populo permittitur, ac omnino permitti debet, vt ipse dixit libro secundo, capitulo vltimo. Consultorem autem siue consultatorem conuertit interpres, quod græcè est ἐκκλησιαστὴς, quasi concionator, quoniam sic Aristoteles passim omnes qui in concione, id est in conuentu populari deliberant, appellat. itaque hoc ipsum deliberare modo ἐκκλησιάζειν dicit, modo βουλεύεσθε,*

vt paulò infrà hoc eodem capite.

16 Sed fortasse dicat aliquis. *Cæteri magistratus, vt consul, censor, imperator, siue dux belli, haud dubiè tenent imperium. at iudex qui nihil aliud esse videtur, quàm legis administer, & executor & deliberator, cuius partes sunt quid optimum factu sit, considerare, & constituere, habere imperum nõ videntur: at eorum nullum esse imperium, qui maximam rerum potestatem habent in ciuitate, iudicum scilicet, & consultatorum absurdum dictu esse videtur.*

17 Sed in nullo ponamus discrimine. *Nihil nostra intersit, nec ea nos cura sollicitet.*

18. Quod est consultori. *Nullum est nomen commune, quo consultor & iudex nominentur, vt homo & equus, communi animalis nomine nuncupantur.*

19 Ad hunc modum. *Iudicando & consultando.*

20 Nam deprauatas. *Quemadmodum totum natura prius est parte, & ciuitas domo, vt dictum est in primo libro, id est potior, & melior: sic recta Respublica prior est, quàm deprauata.*

21. Vt quem diximus. *Ciuis quẽadmodum diximus definitus, scilicet qui iudicandi & deliberandi facultatem habet, quoniam in Republica populari nullus vnquam ciuis à concione seu deliberatione populari excluditur, nec à iudicio saltem ab eo, quo dijudicantur competitores, hoc est à ferendo suffragio. quod quanquam fieri possit eodem modo in alijs Rebuspublicis, exempli gratia in paucorum potentia, vbi populus habet ferendi suffragium, & deligendi potestatem, sed ex magnis censibus, & de quibusdam rebus in concione deliberandi: tamen fieri potest, vt nec iudicare vllo modo, nec deliberare, nisi certis & definitis magistratibus liceat.*

22. Nec populus est, nec legitima concio. *Nihil per communem popularium conuentum deliberatur aut iudicatur.*

23. De contractis pactisq; rebus. *Contrahere cum altero dicitur, qui emit, vendit, locat, conducit, paciscitur, aut aliud simile facit: qui cõtractus & pacta, συμβόλαια græcè nominantur. omnia autem iudicia, vt Cicero testatur, aut distrahendarum controuersiarum, quod pertinet ad res cõtractas & pactas, aut puniendorum maleficiorum causa reperta sunt: cuius generis posterioris causæ à Græcis φονικαὶ δίκαι dicũtur, id est capitales, quia sæpe in his de capite reus periclitatur: aut de exilio, quæ mors ciuilis nominatur, vulgo criminales dicuntur.*

24. Et fortasse alius magistratus alias. *Nam vtrunque genus causarũ potest in partes diuidi, & diuersorum magistratuum cognitioni tribui.*

25. Cui copia suppetat. *Quæ multitudo eiusmodi sit, vt mutuo auxilio & facultatibus ciuium vniuersa ciuitas copiam rerum necessariarum, & commodarum ad vitam degendam habeat.*

26. Sunt etiam qui ad vsum ciuem esse definiant. *Alteram ciuis definitionem proponit & refellit: nam quidam ciuem esse definiunt: qui vtroq; parente, aut etiam ciuis ciuibus natus sit. quæ definitio nec in vrbis conditores cõuenire potest, nec in eos qui primi vrbem inhabitarunt: quosdã etiam iniustè ciues esse factos docet, qui tamen veri sunt ciues, & ciuitatem tamdiu manere eandem, quamdiu manet eadem Reipublicæ forma.*

27. Ad vsum. *In hac doctrina ciuili, vt libro primo declaratum est. quadã cognitionis & contemplationis, plæraq; vsus & actionis gratia disserũtur. Superior igitur ciuis definitio magis ad cognitionem & partem speculatiuam pertinet: hæc vsum & partem actiuam magis attingit.*

28. Ciuiliter. *Prout, pertinet ad vsum, & administrationem ciuitatis.*

29. Partim fortassis ambigendo, partim per ironiam. *Nã vt ciuẽ definiret Gorgias, cuius parentes fuissent ciues, fortasse dubitando & quærendo fecit, quod verò mortariorum similitudine vteretur per ironiam quæ latinè dicitur dissimulatio: quanquam verbum ipsum ironia iam est in latinam consuetudinem receptum. Est autem ironia, siue dissimulatio, cum aliquis de se minora suis virtutibus, vel doctrina prædicat, aut dicit: vt Socrates, qui se cuncta ignorare dicebat, præterquam quòd nihil sciret. Gorgias igitur vtitur exemplo mortariorum abiecto, & nimis vulgari, nec conueniente magno philosopho, velut innuens se vulgarem & indoctum esse, quod pertinet ad ironiam, de qua pluribus verbis differit Aristoteles lib. iiij. Ethicorum ad Nicomachum. aut ironiam dixit pro ioco: nam εἰρωνεύεσθαι, quo verbo vsus est Aristoteles, interdum iocari significat, vt apud eundem in artis rhetoricæ, lib. ij. καὶ τοῖς εἰρωνευομένοις πρός τοὺς σπουδάζοντας: καταφρονητικὸν γὰρ ἡ εἰρωνεία.* Irascũtur, *inquit*, homines ijs, qui secũ serio agentibus iocantur: *nã iocus ad cõtemptum pertinet. Vtitur autẽ Gorgias exemplo Larissæorum, quæ ciuitas est Thessaliæ: quanquam Larissæ multæ etiã aliæ nominãtur.*

30. Qui primi vrbem incoluerunt, vel condiderunt. *Vt qui primi in aliquã iam conditam vrbem coloni deducti sunt, vel ipsi vrbem condiderũt. Nã cum essent ipsi primi ciues eius ciuitatis, non poterant ab alijs ciuibus eiusdem ciuitatis esse procreati: tunc enim essent ciues priores primis, quod fieri non potest.*

31. Tyrannis exactis. *Victi magna strage Athenienses à Lacedæmonijs, non aliter pacem ab ipsis impetrare potuerũt, quàm vt triginta rectores ciuitatis acciperent, ex ipsis tamen Atheniensibus vt Respub. ex populari paucorũ*

poten-

potentia fieret, quod vbiq; facere Lacedæmonij conabantur, qui triginta accepto imperio pro rectoribus tyrannos egerunt, duce tamen & auctore Thrasibulo triginta tyranni exacti, & in exilium mißi sunt, suffectis decem, qui Rempub. administrarent, qui eandem crudelitatis viam ingreßi, eodem modo in exilium mißi sunt. Cum bellis igitur superioribus, & tyrannorum sæuitia Athenienses ad magnam paucitatem fuissent redacti, auctore Clisthene, multos externos, & inquilinos, & seruos manumissos in ciuitatē ad supplendam ciuium paucitatē receperunt.

32. Eadem sit vis iniusti & falsi. *Quaßi idem significat iniustum & falsum, idemq; sit quempiam iniustè ciuem esse, quod falso ciuem dici.*

33. Tale imperium. *Ius deliberandi & iudicandi.*

34. Pactis stare. *λ∫αλύειν græcè propriè dissoluere significat sed quia per pacta & fœdera discordia dissoluuntur ac dirimuntur, idcirco tum fœdus ferire & pacisci, tum fœderibus & pactis stare, eodem verbo Græci significant, vt sæpe Aristoteles, qui hoc in loco pro stare fœderibus pactisq; dixit, vt interpres conuertit.*

35. Si ergo quidam rem populariter administrant. *Quemadmodum, inquit, acta populi in Repub. populari sunt acta huius ciuitatis, quæ populariter administratur: sic acta à tyrāno dicēda sunt acta ciuitatis, quæ tyrannicè gubernatur. Sed mutata Reipublicæ forma ex tyrannide exēpli gratia, in popularem, in hac tyranni acta negari possunt ab hac ciuitate, acta non tamen simpliciter à ciuitate: non enim hoc est à ciuitate agi, quod agi ab eadem ciuitate. quādo verò eadem ciuitas dici debeat, proximo capite declarabitur.*

CAPVT II.

1. 1 CATERVM sermo propriè ad hanc quæstionem pertinet, qua tandem ratione ciuitas eadem aut non eadem, sed diuersa esse dici debeat. Huius autem dubitationis facillima quæstio in
2. loco & hominibus versatur: fieri enim potest, 2 vt locus & homines diuidantur, & alij alium inhabitent. sed hæc quæstio idcir-
3. co facilior est iudicanda, quoniam 3 cum ciuitas multifariam dicatur, non est difficile veritatem inuestigare. Pari ratione de ciuitate hominum eundem locum incolentium dubitatur, quando vna
4 esse putari debeat: nec enim ex mœnibus æstimanda est: 4 nam Pe-
5. loponnesum vno muro circundare liceat, 5 cuiusmodi fortassis est Babylon, & quæcunque gentis magis quàm vrbis ambitum habet: qua Babylone ab hostibus capta, triduo partem ciuitatis id non sensisse

ſenſiſſe ferunt. Sed de his rebus commodius alio in loco diſputabitur: nam de magnitudine vrbis homini ciuili quantam, & vnam multitudinem, an plures eſſe oporteat, compertum eſſe debet. Sed eiſdem hominibus eundem locum incolentibus quæritur, nũ ciuitas tandiu ſit vna dicenda, dum idem ſit genus incolentium, quanuis perpetua viciſſitudine alij intereant, alij rurſus procreentur. vt fluuios & item fontes eoſdem dicere ſolemus, licet aqua profluens altera ſublabente ſuccedat altera: an homines ſimilem ob cauſam eoſdem dicere oportet, ciuitatem non item? Nam ſi ciuitas eſt ſocietas quædam, ſocietas autem ciuium, vtique ſi Reſpublica altera fiat ſpecie cum ſit Reſpublica diuerſa, neceſſarium eſſe videri poteſt ciuitatem quoque non eſſe eandem: vt chorus, qui modò comicus eſt, modò tragicus, licet ſæpe eiſdem hominibus conſtet, diuerſus tamen eſſe dicitur. Eodemque modo quamlibet aliam ſocietatem & compoſitionem diuerſam eſſe dicimus, ſi ſpecies compoſitionis ſit diuerſa: vt concentum earundem vocum diuerſum eſſe diceremus, ſi nunc Doricus eſſet, aliàs Phrygius. Quod ſi ita eſt, ſatis intelligitur ciuitatem ad Reipublicæ formam ſpectantibus eſſe dicendam: quæ tum diuerſa, tum eadem dici poteſt, ſiue ab eiſdem hominibus, ſiue à prorſus diuerſis incolatur. Sed vtrum ciuitas forma Reipub. mutata, ſtare pactis debeat, an ſecus, alia quæſtio eſt.

Scholia in Caput II.

1 CAETERVM hic ſermo propriè pertinet. *Mutatione facta in ciuitate quæri ſolet, maneat eadem ciuitas, an ſecus. ſed huius quæſtionis nõ eſt difficilis ſolutio: nam ſi locus duntaxat mutetur, erit vrbs alia, non alia ciuitas. ſi homines duntaxat mutentur manente Reipub. forma, manet eadem ciuitas. ſed ſi forma Reipub. mutatur, alia ciuitas efficitur.*

2. Vt locus & homines diuidãtur. *Id eſt vrbs & ciuitas: vt ſi ducto muro per medium vrbis alij hanc partem, alij illam inhabitarent.*

3. Cum ciuitas multifariam dicatur πόλις *græcè, nunc vrbem, id eſt locũ, mœnia ac ædificia: modò ciuitatem, id eſt homines vrbẽ inhabitãtes ſignificat: quæ diſtinctio facilẽ quæſtionẽ reddit. poteſt enim manere eadẽ vrbs mutatũ hominibus: & forma Reipub. ac viciſsim vrbe diruta & ſolo æquata, poteſt manere ciuitas eadem, id eſt ſocietas ciuilis: quæ etiam ſi in alium locum tranſeat, erit eadem ciuitas, vnde poëta,* Veios habitante Camillo, Illic Roma fuit.

4. Nã Peloponnesum. *Pelopõnesũ peninsula est Græciæ, in cuius Isthmo Corinthus est, quæ regio latè patens, vt mari penè tota circũfusa est: sic posset vno muro cingi, & tunc multæ gentes & variæ essent vna ciuitas, si propter vnum murum ciuitas diceretur vna: quod planè falsum est, vel esset vna vrbs, non tamen vna ciuitas, cum sint ciuiles societates complures & diuersæ.*

5. Cuiusmodi fortassis est Babylon. *Chaldaicarum gentiũ caput est Babylon, vrbs sexaginta millia passuum amplexa, muris ducenos pedes altis, quinquagenos latis, in singulos pedes ternis digitis mensura ampliore quàm Romana, vt Plinius refert, quam Euphrates fluuius interfluit.*

6. Chorus, qui modò comicus est, modò tragicus. *Chorus dicitur, quãdo multæ personæ simul loquentes, seu canẽtes inducũtur in comœdia vel tragœdia fieri autem potest vt ijdem homines nunc comicum, aliàs tragicum chorum constituant: semper tamen comicus chorus forma diuersus est à tragico, licet materia idem sit chorus. à forma verò res quæq; nominatur, cum forma sit cuiusq; substantiæ ratio; secundo de generatione.*

CAPVT III.

1. 1 POST hæc proximũm est vt viri ac boni ciuis eadem sit virtus an diuersa, disseramus. Ad quam quæstionem dijudicandam, operæprecium fuerit quænam sit ciuis virtus, primum omnium summatim constituere. Vt igitur nauta vnus quidam est nauigandi sociorum, sic item ciuis vnus esse dicitur eorum qui ciuilem societatem habent. Nautæ verò licet facultate sint dissimiles, hic remex, ille gubernator, quidam curator proræ, & alius alia quadam
2. tali appellatione censeatur, haud dubiè tamen 2 perfectissima cu-
3. iusque ratio propria fuerit virtutis eius, 3 ac eodem modo communis quædam ratio omnibus accommodabitur. Nam cunctis ipsis nauigationis salus proposita est: hanc enim expetit eorũ quisque. Eadem igitur ratione ciuibus, quanquam dissimiles sint, tamen omnibus est communitatis salus proposita: communitas autem est Respub quo fit, vt necessario ciuis virtus ad Rempublicam accommodetur. Si ergo Reipublicæ cõplures sunt formæ, haud dubiè fieri non potest, vt vna sit ciuis probi perfecta virtus. Perspi-
4 cuum est igitur, 4 probum ciuem esse posse quenquam, qui non sit idem virtutem, qua vir bonus censetur, consequutus. Cæterum alio quoque modo differentibus, licet eadem ratione in optima

Repub-

Republica vti. Nam cum ciuitas ex probis omnibus constare nequeat, oporteatque rectè suo quenque officio fungi, 5 quod à virtute proficiscitur, nec ciues omnes possint esse similes, non erit vtique vna boni ciuis & viri probi virtus. Nam virtutem boni ciuis cunctis ciuibus adesse oportet, cum hoc necessario optimæ ciuitatis ratio postulet. Vt autem 6 viri probi virtus omnibus adsit, fieri non potest, si non est necesse vt probi viri sint ciues omnes qui sunt in ciuitate proba. Præterea cum ciuitas ex dissimilibus constet, vt enim animal protinus ex anima & corpore, anima ex ratione & appetentia, domus ex viro & vxore, possessio ex domino & seruo: sic ciuitas ex his omnibus, & alijs præterea dissimilibus generibus consistit: profectò necesse est non esse vnam ciuium omnium virtutem, quemadmodum in choro 7 non eadem est virtus ducentis chorum, & eius qui proximus est ab eo. His igitur planum fit, non eandem simpliciter esse ciuium omnium virtutem: 8 sed illud videndum est, an cuiuspiam boni ciuis virtus eadem sit, quæ boni viri. Nã qui probè imperat, hunc bonum & prudentem esse dicimus: 9 virũ autem ciuilem prudentem esse necesse est. & quidam statim diuersam esse dicunt principis institutionem, & regum filios equestribus & bellicis institutis erudiri videmus, & Euripides ait;

5.
6.
7.
8.
9.

Nec verò speciosa, sed requirit
Quæ Respublica. hac mihi.

ceu quædam sit principis educatio ac institutio. Quod si eius qui rectè imperat, & viri boni eadem est virtus, est autem is quoque ciuis qui paret imperio, non fuerit vtique eadem simpliciter ciuis atque viri virtus, sed cuiusdam ciuis, cum principis non eadem sit, quæ ciuis. Ac fortassis idcirco Iason se quòd non regnaret, fame confici dicebat, quasi priuatus esse nesciret. 10 veruntamen & imperare, & imperio rectè parere laudi datur. Si ergo boni viri virtutem imperatricem esse constituimus, ciuis autem virtutem vtraque, 11 non eodem modo vtrunque laudabitur. Sed quoniam interdum vtraque videtur non eadem scilicet imperanti & parenti discenda esse, ciuem autem oportere vtrâque scire, ambarũq; participare, 12 ex his quæ subijciemus, quomodo sese res habeat intelligetur. Est enim imperium, quod herile nuncupatur, quod qui tenet, hic vt res 13 quæ necessariæ dicuntur, facere nouerit, nihil est necesse, sed vt eis vti sciat: nam illud alterum seruile est, id est vt huiusmodi operum sese ministrum exhibere possit. Cæterum

10.
11.
12.

seruorum genera complura sunt, cum opera seruilia sint complura, in quorum vno genere operarij versantur: hi verò sunt,
14. 14 vt vocabulum declarat, qui manibus victum quærunt, de quo-
15. rum numero 15 artifices illiberales habentur. quare apud quosdam
16. antiquitus, 16 antequam extremus populus fieret, imperium cum opificibus non communicabatur. Eorum igitur opera quibus ad hunc modum imperatur, discere nec vir bonus debet, nec ciuilis,
17. nec omnino ciuis probus, nisi forte ad suum ipsius vsum: 17 tunc enim non efficeretur vt alter dominus esset, alter seruus: sed est aliud imperium quo similibus genere, ac liberis hominibus imperatur. Sic enim ciuile imperium definimus, quod parendo discitur ab eo qui debet imperare: vt eques equitatus præfecto, miles duci parendo, equitatum, exercitumque ducere discunt. Item milites dum in acie curantis & insidias collocantis imperata faciunt, his muneribus præesse docentur. Rectè igitur fieri posse negant, vt bene
18. quis imperet, qui non fuerit imperio subiectus. 18 Sed cum horú virtus diuersa sit, tamen bonus ciuis scire ac posse debet tum imperata facere, tum etiam imperare: virtusque ciuis est imperium
19. 20 liberorum nosse 19 in vtranque partem: 20 boni ergo viri vtrunq;
21. 21 quanquam temperantiæ & iustitiæ imperatricis species est diuersa. Nam qui subiectus est, liber tamen, eius haud dubiè non est vna virtus, exempli gratia, iusticia: sed species habet per quas imperet, imperataque faciat, vt viri ac mulieris diuersa est temperantia & fortitudo. Nam vir si sic fortis esset, vt fortis mulier, timi-
22. dus haberetur: & 22 mulier garrula, si sic esset moderata, vt vir probus. Nam & cura rei familiaris alia viri est, alia vxoris: viri enim munus est parare, vxoris custodire. Sed virtutum sola prudentia est imperium obtinentis propria. nam cæteræ necessariò communes esse videntur imperantibus cum ijs quibus imperatur. eius cer-
23. tè cui imperatur virtus, non est prudentia, 23 sed vera opinio: cui enim imperatur, is similis est tibiarum artifici: qui imperat, is tibicinem tibijs vtentem æmulatur. Ac virtus quidem vtrum eadem sit boni viri ac probi ciuis, an diuersa, & quomodo eadem, & quo
24. diuersa, ex his planum efficitur. 24 Sed superest etiam nunc quæstio alia de ciue, num verè is ciuis sit, cui aditus ad imperia patet, an etiam opifices sint in ciuibus habendi. Nam si sic statuerimus hos quoque ciues esse quibus imperia magistratusvé non communicantur, non poterit talis virtus cuiuslibet esse ciuis, cum hic

ciuis habeatur: sin autem nemo talis ciuis est. qua in parte horum quisque statuetur, cum neque inquilinus sit, neque peregrinus An nullũ ex hac ratione incõmodũ euenire putandũ est? nã neque serui neque libertini 25 quicquam ex ijs quæ diximus sunt. Illud enim verè dicitur, non omnes, sine quib: ciuitas constare nequeat, pro 25
ciuibus esse habendos, cum ne pueri quidem perinde ciues sint, atq; viri: sed hi simpliciter, illi verò 26 ex suppositione: sunt enim ciues, 26.
sed imperfecti. Olim igitur apud quosdam, opifices aut serui erant, aut peregrini: itaque multi nuncquoque tales sunt. & profectò ciuitas optima nunquam opificem ciuem facit. Quòd si opifex quoq; in ciuibus est habendus, nimirum ciuis 27 virtus quam diximus, 27.
non cuiusuis, nec liberi duntaxat dicenda est, sed eorum qui sunt operum necessariorum immunes: inquibus qui vni priuatim ministrant, famuli: qui publicè, opifices & mercenarij nuncupantur. Cæterum si paulò diligentius quæ deinceps dicemus consideres, in promptu erit hæc quomodo sese habeant, intelligere: nam quod diximus, rerum vsus declarat. Necesse est enim cum Reipublicæ complures sint formæ, ciuis quoque species esse multas, eius præsertim qui subiectus est imperio: vt sit necesse in quadam Reipublicæ formatum opificem, tum mercenarium esse ciues: in quibusdam fieri nequeat, 28 vt in ea, siqua est, quæ dicitur optimatũ, in qua ho- 28.
nores pro ratione virtutis, & pro dignitate conferuntur. Nam qui vitam in arte sordida mercenariaque degit, hic non potest in ea quę virtutis sunt, curã & operã impẽdere. Cæterũ in paucorũ dominatu vt mercenarius sit ciuis fieri non potest: magnis enim censibus magistratus tribuuntur: vt opifex ciuis sit, nihil prohibet, cum multi artifices sint locupletes. 29 Thebis qui iam decimum annum à mer- 29.
catura non abstinuisset, is gerere magistratum lege vetabatur. Sed in multis Rebuspublicis lex peregrinorum minus latè patet. Nam licet in quibusdam popularibus ciuis est qui ex matre ciue fuerit procreatus: eodemque modo Spurij apud plerosque: tamen quia legitimorum ciuium inopia tales ciues faciunt, & in magna hominũ paucitate sic legibus vtũtur. Vbi copia suppetit, paulatim reijciunt, primum ex seruo, seruàve progenitos: deinde eos qui ex matribus tantum ciuibus nati sint: postremo eos modò ciues faciunt, qui vtroque parente ciue fuerint procreati. Quibus rebus planè intelligitur, species ciuis esse cõplures, & eum potissimum esse ciuem, qui

30. honorum ac magistratuū est particeps, 30 vt fecit Homerus. Sed sicubi quiddam tale cælatur, hoc fit cohabitantes fallendi gratia, vtque in honoratum externumq; reiecit. Nam velut inquilinus est is cui honores non communicantur. Ac virtus quidem vtrum eadem sit quæ virum bonum, & quæ ciuem probum efficiat, exposuimus:
31. 31 cuiusdam ciuitatis ciuem eadem virtute qua virum bonum commendari, alterius non item: nec illum omnem, sed qui ciuilis est, & penes quem, aut solum, aut cum alijs potestas est Rempub. administrandi.

Scholia in Caput III.

1 POST hæc proximum est. *Vt eadem virtus sit, an diuersa viri boni, ac boni ciuis intelligatur, primum quæ sit virtus boni ciuis statuere oportet: sed cum multæ sint Reipub. formæ, & virtus ciuis ad Reipub. rationem sit referenda, efficitur vt non poßit vna virtus omnium ciuium esse in omnibus ciuitatibus. Præterea cum ciuitas non poßit ex cunctis viris probis constare, omnes tamen boni ciues ciuilem virtutem habere debeant, hac ratione non eadem viri boni virtus quæ boni ciuis esse videtur: & item quia ciuitas ex dißimilibus constat, cum dißimilium dispares sint virtutes, efficitur vt non eadem sit ciuium omnium virtus. Cæterum in optima Repub. eadem est boni ciuis, quæ boni viri virtus: virtus tamen in vtroque duplex est, altera qua rectè pareat, altera qua rectè imperet, quæ maior & perfectior est priore: ergo ad rectè parendum fortitudine, exempli gratia, & temperantia opus est: diuersis tamen speciè à fortitudine & temperantia quæ in rectè imperante requiritur: sed vtrisq;, bonus tum ciuis, tum vir præditus esse debet. quanquam bonus propriè dicitur vterq; perfectiore virtute: sed ex virtutibus propria imperantis est prudentia: nam ad parentum, prudentia non desideratur.*

2 Perfectissima cuiusque ratio. *Propria cuiusq; virtus intelligitur, vt optimè fungatur officio suo, vt virtus gubernatoris, est posse optimè & perfecta ratione nauim dirigere, remigis optimè remigare.*

3 Ac eodem modo communis quædam ratio omnibus accommodabitur. *Illud est rationi cuiusq; virtutis nauticæ pariter addendum, vt id faciat incolumis nauigationis gratia: ratio enim finis omnibus debet esse communis: nec quicquam facere virtus aut officium est, quod ad suum propriúmque finem non referatur.*

4 Probum ciuem esse posse. *Fieri potest, vt sit quisquam bonus ciuis, qui non sit idem vir probus quoniam in praua Repub. bonus ciuis dicitur, qui bene*

instructus est ad eam Rempub. conseruandam, vt bonus latro, bonus fœnerator, bonus leno dicitur, qui solertiam habent ad ea scelera patranda.

5 Quod à virtute proficiscitur. *Vt quisquam rectè fungatur officio suo, ex virtute manat. Itaq; virtus hoc in loco, vt in multis alijs apud Aristotelẽ, non intelligitur propriè, vt secundo Ethicorum libro definitur, sed pro quocunq; habitu seu facultate insita natura, vel vsu parata, qua rectè aliquid fit, id est conuenienter proposito fini, quamuis malus sit finis.*

6 Viri probi virtus. *Virtutem boni viri vocat eam, quæ propriè virtus intelligitur, vt temperantia, fortitudo, & iustitia.*

7 Non eadem est virtus ducentis chorum. *Id est Coryphæi, qui præcentor & præsultor à quibusdam conuertitur. est autem is qui primum locum in choro tenet, & quem cæteri sequuntur: cui proximus est is qui παραστάτης, quasi adsistens nominatur, tum τριτοστάτης, de quibus meminit Aristoteles in lib. iiij. de prima philosophia. Quemadmodum igitur ex his maior virtus, seu facultas in Coryphæo quàm in proximo, & quasi adiutore, & in hoc, quàm in tertio desideratur: sic in ciue qui magistratum gerit, perfectior virtus quàm in priuato requiritur, & in magistratibus, pro ratione & discrimine imperiorum quibus funguntur.*

8 Sed illud videndum est, an cuiuspiam boni ciuis virtus. *Quoniam ex supradictis intelligitur, non eadem esse virtus cuiusq; ciuis & boni viri, iam videndum est, num ciuis cuiuspiam eadem sit virtus quæ boni viri: docetq; virtutem ciuis in optima Repub. gerentis magistratum aut imperium, eandem esse, ac boni viri: hanc autem esse statum optimatum ipse declarat lib. iiij. cap. septimo his verbis,* In sola, *inquit,* optimatum Repub. idem est vir bonus, & bonus ciuis, *sed ex duobus imperijs herili, atque ciuili: ad eum qui herili fungitur pertinere ait, non vt opera necessaria facere sciat, sed vt reb. necessarijs vti nouerit: tũ seruorũ multa genera esse dicit, quorũ vno artifices sordidi cõtinentur, quib. negat antiquitus Rempub. solitam fuisse cõmunicari. Ciuile autem imperium id esse ait, quo similibus genere ac liberis hominib. imperatur, cuius fungẽdi facultas & disciplina parẽdo & obtemperãdo cõparetur. Itaq; eandem esse boni ciuis imperantis, & boni viri virtutẽ in optima Repub. sed vtriusq; ciuis duplicẽ esse, alterã quæ ad imperandũ pertinet, alteram quæ ad parendũ: prudentiam autem propriã esse virtutẽ imperantis.*

9 Virum autem ciuilem. *Vir ciuilis tum ab Aristotele, tum à Platone vocari solet, qui facultate & virtute instructus est ad ciuiliter imperandum, vt regius, qui ad regnandum: interdum etiam qui prudentia & facultate præditus est, leges & Rempub. condendi.*

10 Veruntamen laudi datur. *Id est virtus est : habitus*

bitus

bitus enim laudabiles virtutes vocamus, vt ipse ait in fine libri primi Ethicorum.

11 Non eodem modo vtrunque laudabitur. *Non erit eadem virtus.*

12 Ex his quæ subijciemus. *declarat enim in herili imperio non eadem esse imperanti, & parenti discenda, in ciuili autem vtrunque eadem discere oportere.*

13 Quæ necessariæ dicuntur. *Quæ pertinent ad vsus vitæ necessarios.*

14 Vt vocabulum declarat. χερνῆτες *quod ex manibus nandoque componitur, sumpta, vt arbitror, translatione ab ijs qui non lyntu aut equo, sed manibus natando ob egestatem flumen traijciunt.*

15 Artifices illiberales. *Sordidi opifices, vt fabri, textores atque sartores.*

16 Antequam extremus populus fieret. *Priusquam fierent Respub. populares corruptissimæ: nam cum multa sint Reipub. popularis genera, vt traditur quarto libro, quæ omnium deprauatissima est, ea extremus populus nominatur.*

17 Tunc enim non efficeretur. *Si quis vsus sui gratia sordidum opificium discat, vt Alfonsus dux Ferrariensis, qui singulari industria & artificio ænea tormenta bellica conficere sciebat, is quia sibi, non alteri seruit, non debet seruus more artificum appellari.*

18 Sed cum horum virtus. *Imperantis & parentis.*

19 In vtranque partem. *Ad imperandum & parendum.*

20 Boni ergo viri est vtrunque. *Vt tum imperare, tum etiam parere sciat: sed imperandi virtus quæ perfectior est, bonum virum magis attingit, quàm parendi: nam vt suprà dixit, in exemplo nautarum, perfectissima cuiusque ratio propria est eius virtutis. Cum igitur iustitia, fortitudo, temperantia, virtutes sint boni viri, earum cuiusque perfectissima ratio propria fuerit boni viri.*

21 Quanquam temperantiæ & iustitiæ imperatricis species est diuersa. *A temperantia & iustitia subiecti, & liberi, quatenus est subiectus: nam & hic duplicem habet virtutem, alteram ad parendum, alteram ad imperandum. In græcis exemplaribus scriptum est* δῆλον ὅτι οὐ μία αὐ εἴη τοῦ ἀγαθοῦ, *id est non vnam esse virtutem boni: in quibusdam illud* τοῦ ἀγαθοῦ, *id est boni non habetur, sed idem est vtriusque scripturæ sensus, vt virtus duplex esse intelligatur, in subiecto libero, si bonus est, altera imperandi, altera parendi: sed quia virtus non potest esse nisi in bono, idcirco illud* τοῦ ἀγαθοῦ, *videtur esse superuacaneum.*

22 Et mulier garrula. *In quibusdam exemplaribus corruptè scriptum est*

γυνὴ ἄλλως

γυνὴ ἄλλως, in alijs γυνὴ ἄλλος, rectius tamen in quibusdam γυνὴ λάλος, quam scripturam sequutus est interpres, quia commodior est & aptior Aristotelis doctrinæ, qui in primo huius operis libro propriam virtutem mulieris esse dixit taciturnitatem, cum viri ac mulieris virtutes diuersas esse doceret: est igitur sensus, quemadmodum vir timidus esset, si fortis esset muliebri fortitudine, sic mulier esset loquax & garrula, si ea moderatione loquendi vteretur, qua vir probus & modestus, quia non eadem est vtriusque loquendi mensura & modus, vnde Paulus, mulier in silentio discat: *& alio in loco* mulieres, *inquit*, in ecclesijs taceant.

23 Sed vera opinio. *Prudentis officiũ est de rebus agendis deliberare, quod maximè imperantis munus attingit: obtemperantis autem non est deliberare sed veram opinionem de rebus deliberatis habere, vt imperata rectè possit obire.*

24 Sed superest etiam nunc quæstio alia de ciue. *Alia ratione de ciue disserit, & multos esse docet, sine quibus ciuitas constare non potest, qui tamen non sunt ciues; vt mercatores, opifices, & mercenarios in optima Repub. tamen in vniuersum eos propriè ciues esse intelligit, quib. imperia siue magistratus in sua ciuitate communicantur.*

25 Quicquã ex his quæ diximus sunt. *Nec sunt inquilini, nec peregrini.*

26 Ex suppositione. *Quoniam si viri futuri sunt ciues, pueros esse necesse est, qui cum ad perfectam ætatem peruenerint, sint ciues: itaq; nunc ciues imperfecti sunt.*

27 Virtus quam diximus. *Boni ciuis ad imperandum, parendumque instructi, quæ cum in ciuilibus muneribus obeundis parendo discatur, ac ingeneretur, non potest ijs contingere quos opera necessaria submouent à ciuilibus officijs.*

28 Vt in ea si qua est. *Nam licet quædam Respub. prope ad Rempub. optimatum accedant, vtpote in quibus ratio virtutis in magistratibus mandandis habeatur, tamen rarißima est, vbi virtus maximè dominetur, quæ propriè dicitur optimatum Respub.*

29 Thebis qui iam decimum annum. *Propterea scilicet quia nihil est, quod gerentibus magistratus magis obsit quàm auaritia, quæ mercatoribus penè insita est, & familiaris: sed & artifices eodem modo, nisi certo tempore abstinuissent ab arte sordida Rempub. gerere apud eosdem Thebanos lege vetabantur, vt ipse tradit libro sexto. Nouem vrbes memorantur ab Stephano in varijs regionibus, quæ Thebæ dicerentur, hic tamen eam designari puto, quæ erat in Bæotia Græciæ regione, cuius ciuis fuit Epaminondas.*

30 Vt fecit Homerus. *Libro iliados decimo. Sunt autem verba Achillis*

ad Aiacem de iniuria, sibi ab Agamemnone illata expostulantis.

31 Cuiusdam ciuitatis. *Quæ optimè habet institutam Rempublicam.*

CAPVT IIII.

1. 1 HIS rebus declaratis, sequitur vt Respub. vna sit statuenda an plures, disseramus: & si plures, quæ & quot, discriminaque ipsarum explicemus. Est autem Respublica ordo ciuitatis cum aliorum magistratuum, tum eius maximè cui tradita est summa rerum omnium potestas & arbitrium: est enim vbique ciuitatis summa
2. potestas 2 penes administrationem ciuilem: administratio verò ciuilis est Respub. exempli gratia, in Rebuspublicis popularibus summa potestas est penes populum: in paucorum dominatibus
3. econtrario penes paucos. 3 his autem Rempublicam diuersam esse dicimus, quæ eadem est cæterarum ratio. Sed primum omnium cuius rei gratia ciuitas fuerit constituta, & quot sint genera principatus inter homines, ac in vitæ societate statuendum est. Quanquam
4 igitur 4 huius commentationis initio cum de ratione rei familiaris & herili imperio disceptaretur hominem esse natura ciuile animal exposuimus, ac perinde homines etiam si ope mutua nihil indigeant, tamen nihilo secius ad conuictum esse procliues: tamen publica quoque commoditas facit, vt homines in locum vnum
5 conueniant, prout quisque potest rectè viuendi particeps esse. 5 Hic igitur maximè tum publicè tum etiam priuatim hominibus est conueniendi finis. Conueniunt tamen etiam ob hoc ipsum, vt viuant: nam forsitan honesti pars quædam inest, & ciuilem vel viuendi duntaxat societatem conseruant, nisi ea communio in vita maximis calamitatibus conflictetur. Nec dubium est, quin multi homines magnas ærumnas viuendi cupiditate perpetiantur, velut in ipso viuere iucunditas quædam insit, ac dulcedo naturalis. Neque verò difficile est imperij modos appellatos discer-
6. nere: de his enim sæpe 6 in externis sermonibus disseruimus. Nam herile imperium quamuis natura serui & natura domini re sit eadem commoditas, tamen ad domini vtilitatem refertur, non item ad serui, præterquam ex accidenti. Nam pereunte seruo, dominatus saluus esse non potest. Imperium autem in filios, & vxorem, totamque domum, quā domesticam gubernationē vocamus, aut eorum in quos est imperium, commoditatem sibi proponit, aut eam

certè

certè quæ ſit vtriſque communis, per ſe tamen ad ſubiectorum vtilitatem ſpectat: quemadmodum in cæteris artibus vſu venire cernimus, vt in medicina & arte gymnaſtica. Quamquam ex acciden-
te 7 ipſorum quoque commoditas peti queat, fieri enim poteſt vt 7.
ipſe exercitator interdum ex eorum numero ſit, qui exercentur, vt gubernator vnus de numero nautarum eſt: igitur exercendi magiſtro vel gubernatori bonum eorum in quos imperium habet, propoſitum eſt. Sed cum ipſe vnus horum efficitur, ex accidenti tuta nauigatione participat: hic enim de numero nauigantium eſt, exercitator verò vnus eorum qui exercentur efficitur: quamo-
brem ciuiles magiſtratus, cum ciuitas 8 per æqualitatem ſimilitu- 8.
dinemque ciuium eſt conſtituta, viciſſim obire cenſent. 9 Olim 9.
certè æquum eſſe quiſque cenſebat, quemadmodum natura fert, vt alter viciſſim laborem ſuſciperet, rurſuſque ipſius commodis proſpiceret, vt ipſe prius cum magiſtratui præerat, curam geſſiſſet illius commoditatis. Nunc autem propter commoda quæ ex publicis rebus, quæque ex magiſtratu capiunt, continenter præeſſe vellent, perinde ac ſi ſemper in magiſtratu rectè valerent: qui ſunt infirma valetudine, tunc enim fortaſſis expetendi eſſent magiſtra-
tus. Quibus igitur Rebuſpub. 10 commune bonum eſt propoſi 10.
tum, hæ rectæ ſunt & ſimpliciter iuſtæ: in quibus autem qui præſunt ſuam quiſque duntaxat commoditatem ſequuntur, hæ cunctę deprauatæ ſunt, & à rectis Rebuſpublicis aberrationes: ſunt enim velut imperia dominorum in ſeruos, ciuitas autem ſocietas eſt liberorum hominum.

Scholia in Caput IV.

1 HIS rebus declaratis ſequitur vt Reſpub. vna ſit. *Quot, & quæ ſint genera Reipub. iam hinc incipit explicare, earumq; diſcrimina in diuerſa ratione adminiſtrandæ ciuitatis conſiſtere docet & ciuitatem tum viuendi, tũ etiam rectè viuendi gratia conſtitutam fuiſſe declarat. Et cum ſint iuſtorum imperiorum varia genera, cuncta ad ſubiectorum bonum & commoditatem potiſſimum, ex accidenti verò ad imperantium vtilitatem ſpectare, præter imperium herile cuius eſt contraria ratio. Itaque omnes deprauatas Reſpub. herile imperium imitari.*

2 Penes adminiſtrationem ciuilem. *πολίτευμα græcè dicitur, quo*

nomine significantur hi, qui summa potestate ciuitatem administrant. hæc autem administratio Respub. dicitur.

3 His autem Rempub. diuersam. *Quæ communi vocabulo Respub. dicitur, hæc idcirco diuersa esse dicitur à populari & paucorum potentia, quoniam à diuersis cum summa potestate administratur, eademq; ratione cætera Respub. inter se differunt: aut est sensus, his, id est populo & paucis imperantibus diuersa est Respub. id est alia est Respub. popularis, alia paucorum propter discrimen imperantium in vtraq; & summam potestatem obtinentium.*

4 Huius commentationis initio. *In primo huius operis libro. Prout quisque potest rectè viuendi particeps esse. Hoc quisq; magis societatem ciuilem expetit, quo plura seu maiora adiumenta ad rectè degendum, hoc est liberaliter viuendum habet: nam rectè viuere dicitur ab Aristotele, non solum qui ex virtute viuit, sed etiam qui liberaliter & iucundè, ac vt decet ingenuum hominem.*

5 Hic igitur maximè. *Vt rectè viuatur.*

6 In externis sermonibus. *In libris alijs extractis de Repub. designat autem libros de moribus, seu libros Ethicorum ad Nicomachum, in quorum octauo de omni genere Reipub. & diuersis imperandi rationibus edisserit: externos enim sermones, siue exotericos solet Aristoteles libros eos appellare, quicunq; sunt extra id opus, in quo tunc versatur, vt iure pontificio periti consueuerunt: non enim exoterici sermones, seu libri certo aliquo genere continentur, vt est publicus error, in quo & Plutarchus fuit, & pleriq; posteriores. Sed ante ipsum etiam Marcus Tullius, qui duo esse genera librorum Aristotelis tradunt, vnum leuioris operæ ac populariter scriptum quod exotericum, alterum limatius, & reconditioris doctrinæ, quod acroamaticũ diceretur, quasi auscultatorium, propterea quòd habeat tam difficiles explicatus vt sine voce magistri intelligere sit difficillimum. Cuius erroris occasio, vt arbitror, ex Alexandri & Aristotelis epistolis nata est, in quibus fit acroamaticorũ librorũ mentio, quos Aristoteles esse difficillimæ intelligentiæ testatur. A quo cum quidam viderent quosdam libros exotericos nominari, hoc alterum genus librorũ esse populariter scriptorum, & leuioris operæ putauerunt, non animaduertentes exotericos ab eodem eos interdum appellari, qui sunt omniũ difficillimi, vt libros de anima, in primo libro Ethbicorũ ad Nicomachũ, vbi differit de partibus animæ: & libros de prima philosophia, qui & τὰ μετὰ φυσικὰ inscribuntur, vt in primo libro de moribus ad Eudemiũ, in quæstione de ideis, vbi ait;* sed de hac opinione multifariã disputatũ est in exotericis sermonib. quiq; habiti sũt de philosophia. *Aristoteles enim philoso-*

philosophiam, primam philosophiam, & theologiam, ac interdũ sapientiam vocare solet eã doctrinã, de qua disseritur in libris quos inscripsit τὰ μετὰ τὰ φυσικά: & in hoc opere de Rep. exotericos vocat, vt dixi, eosdem libros de moribus ad Nicomachũ, in quibus ipsis, libros exotericos citauerat. Accedit quod Diogenes Laertius qui vitam Aristotelis ex antiquorũ monumentis scribit, ac eius scripta commemorat, & ipsorum partitionẽ in quatuor genera librorum diligenter persequitur, nullã omnino mentionem exotericorum & acroamaticorum facit, quod in primis oportuit, si omnes Aristotelis libri in illa duo genera diuiderentur: sed nec illud verũ est acroamaticos nuncupari omnes libros reconditioris philosophiæ. hanc enim appellationem eis duntaxat libris tribuit Aristoteles, quibus titulum fecit περὶ φυσικῆς ἀκροάσεως, id est de physico auditu.

7 Ipsorum quoque commoditas. *Imperantium & præfectorum.*

8 Per æqualitatem & similitudinem. *Cum in constituẽda Repub. paritatis potißimum ratio habita fuisset inter ciues, vt cum nulli scilicet magnopere eminerent, omnes in iuris æquabilitate continerentur.*

9 Olim certè. *Cum magistratus sine mercede gererentur, nec auaritia homines inceßisset, vt quæstui Rempub. habere vellent.*

10 Propositum est commune bonum. *Rectæ Respub. sunt, in quibus administrãdis tanquam finis publica commoditas spectatur, vt regnum, status optimatum, & Respub. In quibus autem qui Reipub. præsunt, priuatam commoditatem sequuntur, hæ deprauatæ sunt, vt tyrannis, paucorum potentia, & status popularis: quippe in quibus imperium in liberos subiectos, tanquam in seruos exercetur.*

CAPVT V.

1 HIS rebus constitutis, sequitur vt Reipub. formæ quot nu- 1.
mero, & quæ sint, edisseramus. Sed prius rectas tractabimus: his enim explicatis, 2 non poterit de aberrationibus dubitari. Cum au- 2.
tem Respublica & ciuilis administratio idem significent, sitq; administratio ciuilis id cuius arbitrio ciuitates administrantur: ciuitates autem necessario vnius, vel paucorum, vel multorum arbitrio gubernantur: has rectas esse Respublicas necesse est, in quibus vnus vel pauci, vel multi Rempublicam ad communem vtilitatem spectantes gerunt: illas verò aberrationes, in quibus vnus, pauci, vel multitudo, imperio ad propriam vtilitatem abutuntur: aut enim qui Republica participant ciues esse negandi sunt,

aut cum his debet vtilitas communicari. Cæterum Respublica quæ ad communem vtilitatem spectat, si præest vnus, Regnum appellari consueuit: si pauci, plures tamen vno, Optimatum imperium, vel quia optimi quique imperant, vel quoniam ad id quod ciuitati & ijs quibus ciuitas communicatur, optimum est, imperium refertur: cum verò multitudo imperium ad bonum publicum dirigens rem communem administrat, communi omnium vocabulo Respub. dicitur, & quidem meritò. Nam vnum aut paucos virtute præstare, facile est: vt autem plures perfectè omni vir-
3 tute præditi sint, difficile, 3 sed maximè bellica: nam hæc in multitudine fit. Itaque in hac Republica summam imperij propugnatores potissimum tenent, eaque arma tenentibus communicatur. Aberrationes autem sunt tyrannis à regno: paucorum potentia ab optimatum administratione: popularis gubernatio à Republica. Nam tyrannis vnius principatus est, qui principis commoditate dirigitur: paucorum potentia, locupletum vtilitatem: popularis gubernatio, tenuiorum commodum sequitur: nec ha-
4 rum aliqua 4 publicam commoditatem consectatur. Cæterum quæ sit harum Rerumpublicarum quæque, paulò latius explicare oportet. Hic enim locus est quibusdam difficultatibus impe-
5 ditus, sed 5 qui in doctrina quaque philosophatur, neque ad actionem duntaxat spectat, huius officium est non negligenter agere, nec quicquam omittere, sed quid in singulis rebus verum sit, explicare. Tyrannis igitur, vti memorauimus, est vnius herile in ciuilem societatem imperium: paucorum verò potentia, cum penes opulentos est summa Reipublicæ potestas: popularis Respublica econtrariò, cum non diuites, sed egeni tenent imperij summam. Est autem prima de definitione controuersia. Nam sicubi forte summa ciuitatis potestas penes plures, eosdemque locupletes esset: rursusque alibi penes egenos, qui numero pauciores essent quàm diuites, sed potentiores: cum Respub. popularis sit, in qua ciuitas est in arbitrio multitudinis, vicissimq; paucorum potentia, vbi pauci tenent imperij summam, nimirum Respublicæ haud commodè definitæ esse viderentur. Cæterum si quis paucitatem cum opulentia, & cum tenuitate multitudinem coniungens, sic Respublicas definiat, vt paucorum potentiam esse dicat, in qua diuites qui pauci numero sint: statum verò popularem, in quo pauperes, quorum est magna copia, imperium tenent, illa iá occur-

ret dubitatio, quo nomine sint, eædem, quibus suprà diximus Respublicæ censendæ, eam dico, in qua plures sunt locupletes, & illa altera, in qua pauci tenuiores, & vtrique summam imperij in sua Republica tenent, si præter memoratas nulla est alia Respublica. Ratio igitur ipsa declarat accidens esse, vt pauci sint, aut plures ij, quibus imperij summa permissa est. Accidit enim paucorum potentijs, vt pauci sint, qui Reipublicæ cum summa potestate præsunt: statibus verò popularibus, vt multi, propterea quòd vbique pauci sunt locupletes, egeni verò complures. Itaque non fit, vt quas diximus esse, sint diuersitatis causæ: sed paupertas atque diuitiæ discrimina sunt, quibus inter se Respublica popularis, & paucorum potentia distant: & 6 vbicunque diuitijs imperia tribuuntur, siue pauci sint, siue plures, paucorum esse dominatum necesse est: Rempub. verò popularem, vbi tenuiores imperium tenent. Sed accidit, quemadmodum diximus, vt alteri pauci sint, alteri complures: pauci enim sunt locupletes, 7 liberi verò complures, quas ob causas vtrique de principatu ciuitatis contendunt. 6. 7.

Scholia in Caput V.

1 HIS rebus constitutis, sequitur vt Reipub. formæ. *Rerumpublicarum discrimina in summa administratione consistunt, id est in ijs, quorum arbitrio Respub. gubernatur: quorum cum sit triplex differentia, tria genera Rerumpub. rectarum, totidemq; aberrationes existunt: nã vel vnius, vel paucorum, vel multorum arbitrio Respub. ad subiectorum vtilitatẽ gubernatur. Si vnius, regnum est: si paucorum, status optimatum dicitur latinè, græcè aristocratia: si multorum, communi vocabulo Respub. nominatur. Quod si ad imperantium commoditatem Respub. geratur, imperium vnius tyrannis vocatur: paucorum autem, paucorum potẽtia græcè oligarchia: multorum status, popularis, græcè democratia, quæ aberrationes sunt rectarum Rerumpub. Est autem paucorum potentia, vbi locupletes dominantur: status popularis, vbi egeni: illis enim accidit, vt pauci sint: his vt multi, quanquam magna ex parte accidit.*

2 Non poterit de aberrationibus dubitari. *Quoniã aberrationes sunt contrariæ rectarũ Rerumpub. Contrariorum autem eadem est disciplina, octauo Physicorum, & Ethicorum quinto.*

3 Sed maximè bellica. *Multi autem solent esse præditi, cum sit difficile vt multi virtute omni sint egregiè perfecteq; præditi: tamen ex omnibus*

virtu-

virtutibus, bellica maximè multitudo solet excellere: nam hac virtus, vt ipse subiecit, in multitudinē cadit: aut est sensus, difficile est multos excellere omni virtute, hoc est qualibet virtute: sed maxmè difficile est multos excellere virtute bellica, id est fortitudine, qua licet non sit virtutum optima, tamē ob hanc homines plurimum honorantur in ciuitatibus, quia multum eis indiget Respub. vt ipse testatur in problemate: vel quia virtus bellica, alias etiā virtutes cōplectitur, non modo fortitudinem: & alioquin difficillimū est mortē in periculis contemnere, quod est proprium fortitudinis.

4. Publicam commoditatem consectatur. *Publicum bonum sibi tanquam finem proponit.*

5 Qui in doctrina quaque philosophatur. *More philosophorū contēplatur, vt non solùm cōmodis studeat, sed etiam veritati: vt qui nō modò quærit, exempli gratia, vtrum sit commodius ciuitati ab vno gubernari, an à pluribus, quod pertinet ad actionem & vtilitatem, sed etiam imperium tyranni ciuile sit, an herile, quod pertinet ad contemplationem, & veritatem.*

6. Vbicunq; diuitijs imperia tribuuntur. *In quacūq; Rep. magistratus à magno censu diuitibus mandantur.*

7 Liberi verò complures. *Hoc dicit quoniam in Rep. populari, non diuitiæ, nec nobilitas, nec virtus, sed sola libertas requiritur ad Remp. gerendam, cuius libertatis etiam egeni compotes sunt.*

CAPVT VI.

1. 1 SED primum paucorum potentia, & Respublica popularis quomodo definiantur, & quid sit vtriusque iustum, videndum est.
2. 2 Omnes enim iustum quoddam attingunt, sed quadam tenus procedunt: nec dicunt totum, quod propriè iustum est: ad hunc modum æquale videtur esse iustum: est enim non tamen omnibus, sed paribus: item dispar iustum esse videtur: est enim iustum, non ta-
3. men cunctis, sed imparibus. 3 Cæterum, quidam illud quibus auferentes perperam iudicant, propterea quòd de seipsis iudicium ferunt, Homines autem ferè in sua quisq; causa mali iudices sunt. Ita cum iustum aliquibus sit iustum, & æquale sit eodem modo di-
4. 5. uisum, 4 tum in rebus, tum quibus hominibus, 5 vt suprà in libris
6. de moribus fuit declaratum, 6 de rerum æqualitate cōsentiunt: quibus autem hominibus controuersia est, propterea quod malè vt modo dixi, de se iudicant. Præterea vtrique cum iustum quoddam aliquatenus dicant, iustū simpliciter se dicere putāt: alteri-

ri enim 7 si re quapiam dispares sint, exempli causa, diuitijs, prorsus superiores se esse existimant. alteri si qua re pares sunt, vt libertate, omnino se pares esse putant. quod autem potissimum est non dicunt: nam 8 si opes parandi gratia societatem iniuissent, ac in vnum locum conuenissent: quàm quisque opulentus, tam esset particeps ciuitatis: & eorum qui student paucorum potentiæ ratio vim habere videretur. Nec enim iustum est, vt ex centum minis qui vnam attulit, partem capiat ei parem qui reliquum omne contulerit: nec ex sorte, nec ex ijs quæ per lucrum accreuerint. At 9 non viuendi modo gratia homines in ciuilem societatem conuenerunt, sed magis vt rectè viuerent: aliter enim seruorum quoque, & aliorum animantium ciuitas esset: quod nunc abest, propterea quòd nec felicitatis compotes sunt, nec ad suam voluntatem viuere queunt. Sed neque bellicæ societatis causa homines, vt à nullo iniuria afficiantur, nec propter commercia, & vsum mutuum conuenerunt, 10 alioquin Tyrrheni, & Cartaginienses, ac omnino cuncti, quibus inter ipsos commercia sunt, velut vnius ciuitatis ciues haberentur. Sunt enim ipsis de rebus importandis pacta, ne alteri alteros lædant: fœdera, & conditiones scriptæ de belli societate. Cæterum eis nulli sunt de his rebus communes omnibus magistratus, sed alij alios habent: nec quales alteri esse debeant alteris est curæ: nec qua ratione fiet, vt fœderatorum nemo sit iniustus: nemo vitijs inquinatus laborant: sed huc omnia pertinent, vt prorsus tuti à mutuis iniurijs reddantur. Cum autem qui bonis legibus student, hi ciuilis virtutis contrarijque vitij primam rationem habeant, dubitari non debet: quin quæ ciuitas verè non nomine tenus appelletur, hæc de virtute in primis debeat esse sollicita. Hac enim omissa cura, ciuilis communio belli societas efficitur, quæ loco tantum differat ab alijs, qui cum longè absint inter se, socij tamen belli sunt: & 11 lex pactum est, atque (vt 12 Lycophron sophista dixit) sponsor & vas in officio mutuo permanendi, non tamen huiusmodi, vt ciues bonos ac iustos reddere queat. quòd autem sic sese res habeat, hinc quoque licet perspicere. Nam si loca sic in vnum conferas, vt Megarensium & Corinthiorum vrbes inter se mœnibus contingant, non tamen sit vna ciuitas, non si matrimonijs iungantur inter se, quanuis hoc sit ex ijs quæ propriè ciuilem communionem attingunt: eadem ratione, ne tum quidem esset vna ciuitas, si qui separatim habitarent, sed non tam longè, vt

consuetudo & vsus mutuus excluderetur, & leges haberent ne iniuriæ inter ipsos in commmutationibus inferreotur, in hunc scilicet modum, vt hic faber esset, ille agricola, quidam sutor, alius aliud quiddam huiusmodi, essentq; numero quamplurimi: sed tamen eiusmodi rebus exceptis, hoc est commutatione, ac belli societate, nullius præterea rei communicatione vterentur, nec sic quidem esset ciuitas. Quid ita? non enim propterea quòd non propè sit communio. Nempe quoniam si ad hunc modum commu-
13. nicantes conuenirent, 13 vterentur tamen sua quisque domo, vt ciuitate, & inter se aduersus iniurias inferentes duntaxat velut socij bellorum mutuo auxilio iuuarent: nec sic quidem ciuitas esse diligenter intuentibus videretur: nam similis esset mutuus eorum vsus & consuetudo, cum sic conuenissent, ac sic habitarent separatim. Ciuitas ergo nec loci communio est, nec mutuas iniurias repellendi, cõmerciorumq; gratia constituta fuit: sed si futura est ci-
14. uitas, 14 hæc vt adsint, necesse est: non tamen si omnia hæc adsint, protinus erit ciuitas, sed ciuitas est rectè viuendi communio domibus, atque generibus perfectæ & copiosæ vitę gratia constituta. hoc autem nisi eundem locum incolentibus, & connubijs vtentibus non continget. Itaque affinitates, sodalitates, sacrificia, & familiares consuetudines conuictus gratia sunt in ciuitates inductę: conuictus autẽ opus est amicitiæ: nam velle cũ alteo viuere amicitia est: finis ergo ciuitatis est rectè viuere: illa verò finis caussa suscipiuntur. Ciuitas autem est generum, vicorumque communio perfectæ & copiosæ vitæ: quod est, vt diximus, rectè, beateque viuere. Non igitur vt simul homines viuant, sed vt honestis
15. actionibus fungantur, ciuitas est constituta. Ita 15 quo plus quiq; in hanc societatem conferunt, hoc sunt ciuitatis magis participes quàm cæteri, qui cum libertate aut genere his pares aut superiores sint, virtute ciuili ab eisdem superantur: aut cum sint diuitijs superiores, virtute vincuntur. Ex ijs ergo quæ diximus, planum fit, qui de Rebuspublicis contendunt, hos omnes iusti partem aliquam dicere.

Scholia in Caput VI.

1 SED primum paucorum potentia, & Respub. popularis. *In duabus deprauatis Rebuspub. paucorum & populari, quæ sunt quodammodo contra-*

contraria, ius quoddam citatur: nam vtrique iure quodam nituntur: pauci, quia diuitijs aut genere superiores sunt, simpliciter se superiores esse, ac proinde maiorē Reipub. partem ad se pertinere cōtendunt: imparibus enim impa ria debere: populares autem cū libertate sint diuitibus & nobilibus pares, pariter sibi Rempub. communicandam esse confirmāt: paribus enim paria deberi. Neutri tamen probādi sunt: non enim qui diuitijs sunt aut genere superiores, ij simpliciter superiores sunt: nec rursus simpliciter pares, qui sunt pares libertate: quoniam nemo superior siue potior, simpliciter est, nisi qui virtute præstat: ac eodē modo æqualis simpliciter est, non qui libertate, sed qui virtute est æqualis: non enim solum vt simul viuerēt homines, sed multo magis vt rectè viuerent, in vnam ciuitatem conuenerunt: ad quod quia plurimum cōferunt qui optimi sunt & virtute præstantes, idcirco virtuti est maior ciuitatis pars tribuenda.

2 Omnes enim iustum quoddam attingunt. *Iustū est enim, quod populares dicunt, vt æquale omnibus tribuatur, si adderent æqualibus: & quod pauci iactant, vt inæquale tribuatur, si adderent inæqualibus.*

3 Cæterum quiddam illud quibus auferentes. *Cum æquale dicunt, nō addunt æqualibus; nec inæqualibus cum dicunt inæquale, id est nō verè dicūt, nec eos æquales esse statuunt, qui verè sunt æquales: nec alteri inæquales, hoc est potiores, qui verè sunt potiores: nam hoc est quod ait, & perperam iudicant, quoniam de se quisque iudicant. Iudicium autem perperam fieri cuique solet in sua causa. Nam iustum in distributionibus, vt ipse ait in quinto Ethicorum, omnes fieri debere secundum dignitatem quandam, seu meritum confitentur. Cæterum de dignitate non omnes vno modo sentiunt, sed qui statui popu lari student, hanc esse dicunt libertatem: qui verò paucorum potentiæ, diuitias aut nobilitatem: qui statui optimatum, virtutem.*

4 Tum in rebus, tum quibus hominibus. *Aequum, siue æquale, hoc est rationis æqualitas, quæ proportionalitas geometrica dicitur, non solū in quibus rebus, vt in pecunijs, vel honoribus, sed etiam quibus hominibus cōsideratur: qualis enim ratio siue proportio est inter homines, quibus fit distributio, id est inter hominum dignitates, & merita, talis esse debet inter res quæ distribuuntur.*

5 Vt suprà in libris de moribus. *In quinto libro Ethicorum ad Nicomachum.*

6 De rerum æqualitate consentiunt. *Quæ res, quibus rebus æquales sint, nō est cōtrouersia, sed tota dissensio est de hominū æqualitate & imparitate, quia malè de se homines iudicant, dum alij se pares, alij se superiores esse falsò iudicant.*

7 Si re quapiam dispares sint. *Id est superiores siue potiores.*

8 Si opes parandi gratia societatem iniuissent. *Si communio ciuilis esset, quasi mercatorum societas ad quæstum instituta.*

9 Non viuendi modò gratia. *Ad quod necessariæ sunt opes, & in ipsis posita est maxima viuendi facultas.*

10 Alioquin Tyrrheni. *Itali Tyrrheni maris accolæ, qui Thusci alio nomine vocantur.*

11 Lex est pactum. *Si ciuitas non esset constituta rectè atq; ex virtute viuendi gratia, sed vt homines mutuo auxilio ab externorum iniurijs tuti essent, ciuitas nihil esset aliud, quàm societas quædam bellica: & lex inter homines eiusdem vrbis esset pactum, quale fieri solet inter socios belli, vt lege tanquam sponsore & vade vterentur, fore vt inter se mutuũ officium præstarent.*

12 Lycophron Sophista. *Fuit enim alter tragœdiarum scriptor.*

13 Vterentur sua quisq; domo, vt ciuitate. *Si homines in vnum oppidũ coacti, eam inter se consuetudinem haberent, quam qui separatim in diuersis oppidis viuunt, non esset illa ciuitas, sed vnusquisque vteretur sua domo, quasi vna ciuitate, vt tot ciuitates esse viderentur, quot domus: cum inter ipsas domos non esset vna communis ciuilis societas, nã magis quàm inter diuersa oppida quæ inter se bellicam societatem habent.*

14 Hæc vt adsint necesse est. *Vt homines in vnum locum conueniant, cõnubijs iungãtur, sint inter se auxilio, & mutuã consuetudinem in commercijs habeant, non tamen si hæc adsint omnia, efficitur, siue sequitur, vt ciuitas sit, quoniam præterea vt hæc omnia rectè beateq; viuendi gratia fiant oportet.*

15 Quo plus quique in hanc societatem conferunt. *Quo quisque magis iuuat ad hunc finem, qui positus est in virtute, id est quo quisque magis virtute præstat.*

CAPVT VII.

1. 1 NEQVE verò controuersia vacat, cuius arbitrio ciuitatem administrari conueniat, multitudinis, an locupletum, an bonorum virorum, an vnius, qui sit optimus omnium, an tyranni. Sed hæc omnia videntur esse difficultatibus impedita. Quid enim si paupe-
2. res, quoniam plures sunt, 2 bona locupletum partiantur? an hoc non sit iniustum, propterea quòd summam imperij tenenti iustè sic
3. visum fuerit? 3 extremam igitur iniuriam quid appellare oportet? Rursus si ex omni multitudine plures paucorum bona inter se partiantur, nónne hoc ciuitati manifestam perniciem afferat? At virtus nunquam

nunquam se habenti perniciosa est, nec iustum ciuitati interitum importat: quò planè intelligitur, legem hanc iustam esse non posse. Item eodem modo 4 cuncta tyranni acta iusta esse necesse fuerit: 4.
nam vt multitudo diuitibus, sic ipse cum sit potentior, vim affert ciuitati. An vt pauciores diuitesque imperium teneant, iustum est? Si ergo diuites etiam talia faciant, & bona multitudinis loco prædæ habeant, atque diripiant, hoc quoque iustum fuerit? quod si ita est, illud quoque alterum erit iustum. At hæc omnia praua esse & iniusta, non potest dubitari. An penes viros probos imperium, & rerum omnium arbitrium esse oportet? at tunc cæteros omnes inhonoratos esse necesse fuerit: vtpote cum nullis ciuilibus imperijs seu magistratibus honorarentur: Imperia enim atque magistratus honores esse dicuntur. eisdem autem hominibus semper imperium tenentibus, alij necessariò honoris expertes erunt. Sed illud, inquis, satius est, vt vnus imperium teneat, qui cæteris longè virtute præstet. at hoc magis etiam ad paucorum potentiam accedit: plures enim inhonorati relinquentur. Non rectũ est, inquis, hominem quem affectus animi sollicitant, & non potius legem, in Republica dominari. 5. At si lex fuerit paucorum potentiæ, vel po- 5.
pulari Reipublicæ consentanea, quid tandem interfuerit ad eas controuersias, quas proposuimus dirimendas, cum eodem modo incommoda de quibus suprà diximus, eueniant? Aliorum igitur sit alia ratio, oportere autem vt multitudo potius domina sit, & moderatrix, quàm optimi quique, sed tamen pauci: solui posse videtur, & quandam habere controuersiam, 6 ac forsitan etiam verum 6.
est: fieri enim potest, vt multi, quorum quisque non est vir probus, si conueniant, sint paucis illis optimis potiores, non singuli singulis collati, sed omnibus omnes, vt cœna ex multorum contributione instructa lautior esse solet, quàm quæ fuerit ex vnius sumptu parata: sunt enim multi, & suam quisque partem habet virtutis atque prudentiæ: & fieri potest, vt cum fuerint in vnum congregati, multitudo fiat quasi vnus homo 7 multipes, vt ita loquar, 7.
& multi manus, ac multis sensibus, multisque moribus & intelligentijs præditus. Quo fit, vt de operibus, tum musicæ, tum etiam poëtarum multi rectius iudicium ferant: nam alij de alia parte, omnes de omnibus iudicant: sed viri probi sic præstant vulgo, quando singuli cum singulis conferuntur. Vt pulchros non pulchris præstare dicimus, veris rebus imagines ex arte depictas, ni-

8. mirum quod 8 separatim dispersa in vnum congeruntur: nam si partes singulorum hominum cum partibus imaginis comparentur, pulchrior erit huius oculus, & alterius cuiuspiam altera pars. Sed vtrum hoc inter multos & paucos viros probos discrimen cadere in omnem populum omnemque multitudinem possit, in in-
9. certo est. Sed fortasse per Iouem 9 in quibusdam fieri non posse, non est dubitabile: quippe in belluas quoque eadem ratio conueniret, & profecto quidam homines nihil propè dixerim à belluis differunt: sed in aliqua multitudine id quod diximus, verum esse potest. Per hæc igitur dirimi posset superior controuersia, & item illa quæ huic finitima est. Quænam res arbitrio & potestati liberorum hominum, & ciuium multitudini, qui neque diuitias habent, nec vlla virtute censentur, permitti debeant. Nam licet his summi ma-
10. gistratus non rectè committantur, quoniam 10 iniustitia & impru-
11. dentia facilè 11 modò in iniuriam, modò in errorem impellerentur. Tamen nihil eis tribuere, nihil communicare, res est plena periculi: quoniam si multi & egeni honorum expertes sint, vrbem hostibus esse plenam necesse est Superest igitur, vt consultationes eis ac iudicia communicentur. Quocirca Solon & quidam alij legumlatores huiusmodi ciuibus magistratus deligendi & corrigen-
12. di facultatem tribuunt: 12 vt autem separatim per se magistratum
13. gerant, non permittunt. Nam omnes congregati 13 satis habent
14. sensus: & cum melioribus mixti ciuitatibus opitulantur: vt 14 cibus impurus cum syncero temperatus totum alimentum vtilius facit pauco, licet horum ciuium quisque imperfectus sit ad iudicandum: quanquam hic ordo Reipublicæ controuersia non vacat. Primum quoniam cuius hominis est ægrotanti mederi, ac præsen-
15. ti morbo 15 laborantem explicare, eiusdem esse videtur iudicium ferre, quis rectè curauerit: hic autem est medicus: ac eodem modo in cæteris doctrinis & artibus vsu venit. Vt igitur medicus medicis sui officij rationem reddere, & ab eis corrigi debet, sic cæteri à sui
16. similibus 16 Est autem medicus, tum opifex, tum architectus, tum peritus in arte medicina. Sunt enim quidam huiusmodi in omnibus ferè artibus. Iudicium autem tribui peritis, nihilominus quàm scientibus solet, atque eadem ratio delectionis esse videtur: nam rectè deligere munus est cognitionem habentium, exempli causa, geometram rectè deligere, eorum est qui geometrica nouerunt: vt gubernatorem ij rectè deligunt, qui gubernare sciunt. Nam licet indocti

docti nonnulli de quibusdam operibus atque artibus iudicare possint, melius tamen iudicant qui cognitionem habent, vt hac ratione 17 magistratuum nec delectio nec correctio multitudinis arbitrio permittenda esse videatur. Sed hæc fortasse non omnia rectè 17.
dicuntur, tum 18 propter rationem suprà positam, si multitudo sit 18.
non admodum seruilis. Nam licet horum quisque peius quàm scientes iudicet, omnes tamẽ in vnum coacti, aut melius, aut certè non peius iudicabunt: tum quia in nonnullis rebus effector, nec solus, nec melius cæteris omnibus iudicat. Qui opera cognoscunt, nec artem habent, vt domum cognoscere, non eius modò est qui eam ædificauit, sed id melius etiam iudicabit, qui domo vtitur, hoc est paterfamilias, & gubernator, quàm faber lignarius. De temone, de epulis, conuiua melius quàm coquus iudicabit. atque hæc quidem dubitatio satis ad hunc modum solui posse videtur. Sed est alia huic finitima quæstio. Nam malorum quàm bonorum arbitrio res maiores committere, absurdum esse videtur. Res autem maxima est correctio & delectio magistratuum, quæ, vti diximus, in quibusdam Rebuspublicis populo committuntur 19 Concilium enim 19.
populare omnium rerum huiusmodi summam potestatem habet, ac populariter conuenire, consultare, & iudicare tenui censu,
& 20 quacunque ætate hominibus permititur. Quæsturæ verò ac 20.
ductus exercitus, ac omnino maximi magistratus, ex magnis censibus mandantur. Hæc igitur controuersia simili ratione fortasse dirimatur: nam fortassis hæc rectè sunt constituta, non enim iudex, nec Senator, nec qui in concione deliberat, magistratum aut imperium tenet, sed tribunal & Senatus, & populus. Illorum autem quos diximus, quisque, hoc est Senator, popularis, consultor & iudex pars horum habetur. Itaque iurè maximæ res potestati & arbitrio multitudinis permittuntur: ex multis enim tum populus, tum Senatus, tum etiam tribunal consistit: & horum omnium census maior est, quàm eorum qui vel singulatim, vel cum paucis magnis magistratibus, imperijsve præsunt. Atque hæc quidem hactenus. Cæterum ex superiore quæstione nihil æquè declaratur, ac rectè sancitas leges dominari oportere. Qui autem imperium tenent siue vnus, siue plures, 21 horum arbitrio res eas permitti, de 21.
quibus leges perfectè constituere nequeunt, propterea quòd vniuersè de omnibus explicare, non facile est: Quanquam rectè conditæ leges, cuiusmodi esse debeant, nõdum est declaratũ, sed manet

etiam

etiam nunc pristina dubitatio. Veruntamen necesse est, leges pro ratione rerum publicarum malas vel bonas esse, iustas aut iniustas. Sed illud non est dubitabile, leges esse ad Rempublicam accommodandas. quod cum ita sit, planè intelligitur, leges rectis Rebuspub. conuenientes necessario iustas esse, deprauatis iniustas.

Scholia in Caput VII.

1 Nec verò controuersia vacat, cuius arbitrio ciuitatẽ administrari conueniat. *Quæ sit commodissima ratio Rempub. administrandi, magna quæstio est: nam siue multitudinis, siue paucorum, siue vnius arbitrio gubernetur, res non vacat difficultatibus & controuersijs. & si bonis viris semper esse imperium deferendum dicas, illud statim occurrit, quod cæteri relinquerentur inhonorati: imperia enim & magistratus honores vocantur. Item si legem quæ vacat affectibus non hominem dominari oportere contendas, ne hoc quidem est omnino probandum: nam fieri potest vt lex sit populari aut paucorum potentiæ accommodata, eritq; idem in lege, quod in homine malum siue incommodum. Cæterum multi, quorum nemo probus & prudens sit, an pauci optimi melius Remp. gubernent, si quæras, quæstio sic solui potest, si multi omnes pessimi ac imprudentissimi, & mancipiorũ similes sint, melius à paucis optimis Respub. gereretur: sin autem, mediocres commodius à multis talibus, quàm à paucis optimis administrabitur. Itaque imperia seu magistratus qui à singulis aut cum paucis geruntur, optimis viris mandari : cæteri qui à multis simul, multitudini permitti debent; vt suffragio ferre magistratus, eosdemq; corrigere, & gesti muneris rationem poscere. Postremò leges quoad fieri possit, in Repub. dominari oportet: nec aliud eorum qui tenent imperium arbitrio permitti, quàm id de quo legibus caueri non potest.*

2 Bona locupletum partiantur. *Diuidant inter se.*

3 Extremam igitur iniuriam quid appellare oportet? *Quasi dicat, si hoc non est iniustum, efficitur vt iustum esse dicatur id, quo nihil fieri potest iniustius.*

4 Præterea cuncta tyranni acta. *Si quicquid efficitur à potentiore iustum est, acta igitur tyranni iusta sunt.*

5 At si lex fuerit. *Si lex ea fieri præcipit, quæ homines cupidi & importuni ad tuendum paucorum potentiam, aut Rempub. popularem facerent.*

6 Ac forsitan verum est. *Melius à multis non probis nec prudentibus Rẽp. geri, quàm à paucis optimis & prudentissimis, scilicet si multi illi nec pessimi, nec imprudentissimi sint.*

7 Multipes & multimanus. *Habens multos pedes & multas manus, vt sit corporis & animi viribus tam potens, quam multi homines simul.*

8 Separatim dispersa in vnum congeruntur. *Partes quæ in pluribus hominibus pulchræ sunt, in vnam imaginem à pictoribus conferuntur, vt Zeusim pictorem tradunt cõductum à Crotoniatis, vt formosissimam Helenæ imaginem depingeret, ab ipsis petiuisse, vt virgines omnes in vnum locum conducerent, quo facto, & pictori data potestate, quam vellet eligens Zeusis elegit quinq; nec enim omnia quæ quæreret ad venustatem vno in corpore se reperire posse existimauit.*

9 In quibusdam fieri non posse. *In improbis & barbaris, & parum à belluis distantibus hominibus.*

10 Iniustitia & imprudentia. *Prauitate morum & mentis hebetudine: vt enim iustos appellare solemus homines omni virtute præditos, sic iniustos vitiosos & improbos, quoniam iustitia, vt ipse docet Ethicorum libro quinto, omnes virtutes complectitur.*

11 Modò in iniuriam, modò in errorem. *Iniuriam vocat quod consulto fit, & prauo animo: errorem, quod per imprudentiam.*

12 Vt autem separatim per se. *Vt singuli per se gerant magistratum.*

13 Satis habent sensus. *Id est intelligentia: nam vt videre interdum dicũtur qui intelligunt, sic etiam sentire: videre enim sentire est, & sensus perspicacia sæpe ad mentem transfertur.*

14 Cibus impurus cum syncero. *Cibus commodus cum incõmodo mixtus melior est ad alendum corpus, si quãtum satis est suppeditetur, quam paucus cibus licet optimus sit.*

15 Laborantem explicare. *Aegrotantem sanare.*

16 Est autem medicus, tum opifex, tum architectus, tũ peritus in arte medicina. *Opificẽ medicinæ vocat, qui medicamẽta cõficit, & exequitur præcepta eius qui scientiã habet medicinæ, hũc autem architectum: nã vt architectus operarijs artificibus facienda præscribit, sic scientia & arte medicina præditus, medicamentorum confectoribus & ministris adhibentibus medicamenta: peritos autem appellat eos qui experti sunt in re medica, suis aut aliorum morbis edocti, non per scientiam & artem: nam quos græcè Aristoteles πεπαιδευμένους dixit, hos interpres peritos cõuertit, quasi vsum aliquẽ habẽtes in medicina, quod ex subiectis illis verbis declaratur:* Iudicium, *inquit*, tribuimus nihilominus peritis, quàm sciẽtibus, *id est nihilominus vsum & experientiam habentibus quàm sciẽtia & arte præditis: vnde in primo libro Ethicorum puerũ negat esse probum auditorem doctrinæ moralis, quoniam non est πεπαιδευμένος, id est rerum peritus, quod exponens subijcit,* quoniam est vitæ actionum imperitus. *Ad summmam cum dupli-*

citer homines erudiantur, literis, aut voce praeceptoris, atq; vsu rerum & consuetudine: qui hoc posteriori modo sunt eruditi, hos ferè πεπαιδευμένους solent cum auctores caeteri, tum maximè Aristoteles nuncupare, quos nos peritos decimus, aut vsu peritos.

17 Nec delectio magistratuum, nec correctio. *Deligere magistratum est publicum munus cui visum fuerit, suffragio mandare: corrigere autē, quod graecè dicitur εὐθύνειν, est vel causas à magistratu iudicatas ex prouocatione cognoscere, vel gesti magistratus rationem poscere.*

18 Propter rationem suprà positam. *Quia multi simul congregati, cōmunicatisq; consilijs multum habent sensus & intelligentiae.*

19 Concilium enim populare. *Conuentus popularium, quae concio alio nomine dicitur, graecè autem ἐκκλησία.*

20 Quacunque aetate hominibus. *Non quòd pueris etiam pateat ad deliberandum & iudicandum aditus, cum perfecta ratione & arbitrio careant, Politicorum primo, vsque adeò, vt nec sponte, nec voluntariè facere dicantur, Ethicorum tertio: nec poßint operari ex virtute, Ethicorum primo. Sed quia tam iuuenes quàm senes populariter consultant & iudicant, cum sint quidam magistratus qui pro ipsorum ratione separatim his aetatibus mandentur.*

21 Horum arbitrio res eas permitti. *Vt de his statuendi arbitrium & potestatem habeant.*

CAPVT VIII.

1\. 1 SED quoniam in omnibus disciplinis & artibus finis est bo-
2\. num, 2 maximum verò & maximè in ea quae omnium est facilè
3\. princeps, quae quidem est ciuilis facultas. 3 Estq; bonum ciuile iustum ipsum, hoc autem est publica cōmoditas: & iustum omnes existimant aequale quiddam esse, & quadam tenus assentiunt praecep-
4\. tis philosophiae, quae data sunt 4 in libris de moribus. Nam iustum aliquid, & aliquibus, & aequalibus, aequale esse oportere confitentur: idcirco videndum est qualium rerum aequalitas, & qualium inaequalitas sit. Nec enim hoc vacat controuersia, nec est à ciuili philosophia alienum: nam fortasse dicat aliquis, pro cuiusque boni praestantia magistratus & imperia inaequaliter esse diuidenda. Si caeteris in rebus omnibus pares habeantur, disparibus enim diuersum esse iustum, & quod eis pro dignitate debetur. At si hoc verum est, quo quisque colore aut proceritate alióve quo-

cunqu

cunque bono præſtabit, hoc ſibi plus 5 ciuilium iuſtorum vendica- 5.
bit, quod eſt manifeſtò falſum, vt fieri cæteris in ſcientijs atque fa-
cultatibus animaduertimus. Nam ex tibicinibus arte paribus non
ſi qui erunt nobiliores, protinus his plus tibiarum erit tribuendum:
non enim generis præſtantia maiorem ſuggerit tibijs canendi fa-
cultatem: at oportet vt quo quiſq; 6 ſuperior eſt opere, hoc ei plus 6.
inſtrumentorum tribuatur: quod magis in progreſſu declarabitur,
ſi nondum ſatis quod dicimus intelligitur. Nam ſi quis arte tibiarũ
excellat, ſit autem 7 genere aut forma longè inferior, quamuis ho- 7.
rum quodque, id eſt nobilitas & pulchritudo maius bonum tibia-
rum arte ſit, & longè plus proportione tibiarum artem excellat,
quàm ille præſtet tibiarum arte, huic tamen præſtantiores tibiæ tri-
buendæ ſunt: nam diuitiarum & nobilitatis præſtantia 8 ad opus iu- 8.
uare debet, quod nunc abeſt. Item eadem ratione omne bonum cũ
omni bono conferri poſſet: 9 nam ſi præſtat quod aliqua magnitu- 9.
dine excellit, omnino magnitudo poterit cum diuitijs & libertate
conferri. Si ergo hic plus magnitudine quàm ille virtute excellit, ac
omnino plus magnitudo virtutem ſuperat, vtique omnia inter ſe
conferri poterunt. Nam 10 ſi tanta magnitudo maior eſt quàm tan- 10.
ta, ſine dubio tanta fuerit æqualitas: ſed cum hoc fieri non poſſit,
meritò in rebus ad ciuitatem pertinentibus nō per omnem inęqua-
litatem de imperijs & magiſtratibus cōtenditur. Nam ſi alteri len-
ti eſſent, alteri veloces, non ob eam rem his plus eſſet, illis minus tri-
buendum: licet huic præſtantiæ honos in gymnicis certaminibus
tribuatur. Sed quibus ex rebus ciuitas conſiſtit, de his oportet eſſe
contentiones. Itaque meritò nobiles & ingenui atque locuple-
tes honorem ſibi vendicant: 11 nam liberi ſint oportet & qui tri- 11.
butum pendant: non enim ciuitas conſtaret, ſi omnes eſſent ege-
ni, non magis quàm ſi ſerui. Porrò ſi eiuſmodi homines ciuitati
adeſſe oportet, haud dubiè iuſtitia quoque & bellica virtus deſi-
deratur: nam ſine his ciuitas nihilo magis conſtare valeat, niſi
quòd 12 ſine prioribus nullo modo, ſine his rectè vrbs habitari non 12.
poteſt. Vt igitur ciuitas ſit, hæc omnia, aut certè horum quædam
meritò videri poſſunt contendere: ſed ad rectè viuendum diſci-
plina & virtus optimo iure, vt ſuprà diximus, contendant. Sed
quoniam vno aliquo duntaxat pares non ſibi debent ex omni-
bus æqualem partem vendicare, nec maiorem qui vno ſunt po-
tiores, idcirco neceſſe eſt 13 omnes huiuſmodi reſpublicas aberratio 13.

nes eſſe: omnes igitur, vt ſuprà diximus, iuſtè quodammodo con-
tendunt: iuſtè ſimpliciter, non omnes diuites contendunt, quo-
niam ipſi plus agri obtinent, qui ager communis eſt. Præterea quia
diuitibus magna ex parte ad cõmercia & fœdera maior fides ha-
14. betur, ingenui verò atque nobiles 14 qui inter ſe finitimi ſunt, quia
nobiliores ignobilibus magis ſunt ciues. Nobilitas autem apud
quoſque domi honorata eſt, propterea quòd ex melioribus me-
liores procreari probabile eſt: nobilitas enim eſt virtus generis: eo-
dem igitur modo virtus iure contendere dici poteſt. Nam iuſtiti-
15. am quam cæteræ neceſſariò conſequuntur, 15 ſocialis virtus eſſe di-
citur. Sed & plures non iniuria cum paucioribus contendunt, pro-
pterea quòd potentiores ditiores ac meliores ſint, ſi plures cum
paucioribus conferantur. Si ergo cuncti, hoc eſt boni viri locuple-
tes atque nobiles eſſent in vna ciuitate, & item alia quædam multi-
tudo ciuilis, vtrum eſſet contentio quos potiſſimum oporteret
imperio fungi, an nulla eſſet controuerſia? In ſingulis igitur Rebuſ
publicis, de quibus diximus, indubitatum eſt iudicium quos o-
16. porteat imperare, 16 cum illarum inter ipſas diſcrimen in ijs conſi-
ſtat, penes quos eſt imperij ſumma, id eſt quòd hæc à diuitibus, illa
à viris probis adminiſtratur, ac cæteræ eodem modo. Hoc ta-
17. men quærimus, cum hæc eodem tempore ſuppetunt, 17 quomodo
ſit ſtatuendum. Si virtute præditi numero ſint omnino pauci, quo-
modo ſit ineunda ratio: num ad opes ſpectare oporteat, ſi ciuita-
tem adminiſtrare præ paucitate nequeant, an videndum, tótne nu-
mero ſint, vt ex eis ciuitas conſiſtat. Cæterum quæſtio quædam
eſt in omnes qui de ciuilibus honoribus contendunt. Nam qui
18. diuitias iactant, & ob eas imperium ſibi depoſcunt, ij 18 nullum ius
afferre videntur, non magis quàm qui genere nituntur: quoniam
ſi quis vnus viciſſim omnium eſſet ditiſſimus, eodem iure impe-
rium in omnes ſibi poſtularet: ac eodem modo ſi quis nobili-
19. tate cæteros ingenuitate contendentes ſuperaret. 19 atq; idem for-
ſitan virtuti in optimatum Repub. contingat. Nam ſi quis vnus
cæteris viris probis qui in adminiſtratione Reipublicæ verſan-
tur, virtute præſtet, is eodem iure ſummam ſibi vendicet Reipub-
licæ poteſtatem. Item ſi multitudini ob id ſumma poteſtas de-
ferri debet, quoniam multi quàm pauci potentiores ſunt: eadem ra-
tione ſi vnus aut vno plures, pauciores tamen quàm multi, cæteris
ſint potentiores, his potius eſſet, quàm multitudini ſumma imperij
defe-

deferenda. 20 Ex his ergo cunctis planè intelligitur earum causa- 20.
rum quas afferunt, cur ipsi imperare, cæteri omnes sub ipsorum imperio esse debeant, nullam esse rectam. Nam pari ratione multitudines ius quoddam opponere possent, tum ijs qui virtute, tum ijs qui opibus nitentes summam imperij sibi deposcunt: fieri enim potest vt paucis multi, non singuli, sed vniuersi meliores sint & opulentiores. Quorundam igitur dubitationi atque quæstioni hoc modo occurri potest: quæritur enim à nonnullis, num legum conditor in rectissimis legibus ferendis ad meliorum commodum debeat, an ad plurium vtilitatem spectare, 21 cum id quod diximus, 21.
vsu venit. Nam fortasse quod rectum est suscipi debet. forsitan autem rectum est, 22 vt totius ciuitatis commodum & ciuium com- 22.
mune bonum legumlator sibi proponat. Est autem ciuis communiter quidem is qui modò imperat, modò paret imperio, sed in quaque Republica diuersus. Cæterum in optimo statu is demum ciuis est, 23 qui potest & vult tum parere, tum ad vitam ex virtute 23.
degendam imperare.

Scholia in Caput VIII.

1 SED quoniam in omnibus disciplinis & artibus. *Cum ciuilis facultatis finis sit iustitia, quæ in consulendo publicæ commoditati versatur, iustum verò æquale quiddam sit, quærendum est in quarum rerum æqualitate iustitia consistat: non enim quarumcunque rerum, sed earum modò quæ pertinent ad opus seu finem eius rei de qua contenditur: æqualitas vel inæqualitas ad iustitiam facit. Itaque non omnium rerum, sed earum duntaxat quæ bonum publicum attingunt, æqualitatem & præstantiam spectari oportet in Repub. communicanda, eiusque honoribus & commodis distribuendis. In optima igitur Repub. cum finis sit ex virtute degere, æqualitas & præstantia in virtute potissimum spectari debet.*

2 Maximum vero & maximè. *In omnibus, inquit, facultatibus, & artibus finis est bonum quoddam, sed maximè in ciuili facultate finis bonum est, & id bonum est maximum bonum, iustitia videlicet, quæ bonis omnibus cunctisque virtutibus antefertur.*

3 Estque bonum ciuile iustum ipsum. *Finis ciuilis facultatis est ipsa iustitia: & iustitia est publica commoditas, id est iustum est quod publicæ commoditati est aptum & conueniens.*

4 In libris de moribus *Quinto Ethicorum: ibi enim de iusticia, iusto & æ-*

quo pluribus verbis disputatur: & iustitia distributiua declaratur in quadam rationis æquabilitate consistere, quæ proportio siue proportionalitas geometrica dicitur, & in quatuor minimum terminis continetur, vt in duobus præmijs exempli gratia, A B, & in duorum hominum dignitatibus. C D: nam si distribuendo ea sit proportio A ad C, quæ B ad D, iusta fuerit distributio. Itaque iustum non dicitur absolutè vt temperatum vel forte, sed ad aliud refertur, & per comparationem quandam cernitur: hoc est enim quod ait, Iustum aliquid est, & aliquibus.

5 Ciuilium iustorum. *Præmiorum ciuilium, siue honorum qui iustè & pro dignitate distribuuntur.*

6 Superior est opere. *Quo magis instructus est facultate ad fungendum opere.*

7 Genere aut forma. *Nobilitate & pulchritudine.*

8 Ad opus iuuare debet. *Adiumento esse debet ad tibiarum cantum nobilitas & diuitiæ, vt iure ipsarum eo plus sibi quisquam tibiarum postulet, quo nobilior sit & opulentior.*

9 Nam si præstat quod excedit aliqua magnitudine. *Si ad ciuilem dignitatem obtinendam comparatur, vt potior cum diuite aut nobili, qui quauis magnitudine vincit, vt venustatis aut proceritatis, ea magnitudo, id est res qua excedit, & magis est talis, quæcunque fuerit, poterit cum libertate & diuitijs comparari, quod est falsum: comparatio enim non fit inter ea quorum est diuersa natura physic. 7. nec comparabilia sunt, quæ genere differunt, metaphy. x. est autem hic locus græcè perobscurus: sic enim habet,* εἰ δὲ μᾶλλον τὸ τὶ μέγεθος, καὶ ὅλως ἂν τὸ μέγεθος ἐνάμιλλον εἴη πρὸς πλοῦτον, καὶ πρὸς ἐλευθερίαν, *quod est ad verbum,* si autem magis quod aliqua magnitudine omnino fuerit magnitudo comparabilis cum diuitijs & libertate, *id est si magis scilicet tale est, quod aliqua magnitudine est magis tale, exempli gratia, si magis hic pulcher, qui pulchritudinis magnitudine est magis, siue præstat. Si ergo hic magis pulcher est quàm ille diues aut nobilis, quemadmodum hi homines comparantur inter se: sic ipsæ magnitudines, id est pulchritudo & diuitiæ aut libertas, erunt comparabiles inter ipsas, & ita qualibet res cum qualibet comparari queat, quod est falsum: quem sensum satis commodè interpres videtur expreßisse latinè.*

10 Si tanta magnitudo maior est quàm tanta. *Exempli gratia, si tres partes virtutis maior magnitudo est quàm quatuor pulchritudinis, eædem tres partes virtutis erunt, verbi causa, quinque pulchritudinis æquales, ac proinde sex partes pulchritudinis præstabunt tribus virtutis: huiusmodi autem comparatio inter res natura diuersas fieri non potest, vt declarauimus.*

11 Nam

11 Nam liberi sint oportet, & qui tributum pendant. *Non immunes tributorum & stipendiarios dicit, sed non seruos, aut etiam nobiles & diuites, qui suis bonis possunt Rempub. in necessitatibus subleuare, quod interdum fit tributis pendendis: vnde subiecit, non enim ciuitas constaret, si omnes essent egeni.*

12 Sine prioribus nullo modo. *Sine locupletibus & liberis hominibus ciuitas esse non potest, quia communio sine his est imperfecta, cum careat rebus necessarijs. Ciuitas autem societas perfecta est, vt primo libro docuit: sine iustitia verò & bellica virtute esse quidem potest, sed prauè & incommodè.*

13 Omnes huiusmodi Respub. *In quibus homines de Repub. contendentes diuitijs aut nobilitate seu ingenuitate nituntur, quorum quodq; iustum quoddam est, non tamen simpliciter iustum: hoc enim in virtute potissimum consistit.*

14 Qui inter se finitimi sunt. *Hic enim ingenuos siue liberos appellare videtur, qui liberaliter viuunt extra sordidas & necessarias artes.*

15 Socialis virtus esse. *Maximè cerni ac versari in societate ciuili. Iustitia enim est virtus ad alterum, in qua cùm virtutes omnes intelligantur, hoc tamen differt à virtute, quòd iusticia dicitur quatenus est ad alterum: virtus autem simpliciter, quatenus est talis habitus: itaq; virtus & iustitia cum re sint idem, sola ratione differunt, Ethicorum quinto.*

16 Cum illarum inter ipsas discrimen. *Non dubium est, inquit, penes quos imperium esse debeat, in quoque Reipublicæ genere, cum ipsarum discrimen faciant ij, penes quos est imperium: vt pauci diuites faciunt paucorum potentiam: multitudo egentium cum tenet imperium, Rempub popularem: & cæteras eodem modo in quibus singulis fieri potest, vt non sint cuncta hominum genera, sed sint diuites, exempli gratia, non tamen viri probi, aut liberi, non tamen nec boni, nec locupletes. Nunc igitur quæritur si sint in eadem ciuitate cuncta hæc hominum genera, & multitudo popularis, vt sit locus delectui, quibus sit imperium deferendum, vt sit rectè instituta Respub.*

17 Quomodo statuendum sit. *Qua ratione ipsorum paucitas esse & statui debeat. An quia tā pauci sunt, vt nequeant ciuitatem administrare, quod est ad opus spectare: an quia tam pauci, vt ciuitas ex eis constare nequeat.*

18 Nullum ius afferre videntur. *Non quòd vel diuitiæ vel nobilitas nihil debeant suffragari. nam oppositum paulò antè dixerat, meritò nobiles, ingenuos, & locupletes honorem sibi vendicare: sed quia nec diuitiæ per se, nec nobilitas ius perfectum præbent ad imperandum, vt soli, vel diuites, vel nobiles imperent.*

19 Atque idem forsitan virtuti. *De diuitijs & nobilitate simpliciter est* locutus

locutus: de virtute cum temperamento forsitan, quia fortaßis in virtute per se non est ius perfectum ad imperandum, si vir probus nobilitatis aut diuitiarum sit penitus expers, quanquam virtus per se cæteris omnibus bonis est præferenda, & facilè potest beneficio Reipub. diuitijs, quantum satis est, augeri, & parare sibi nobilitatem, aut potius quod de virtute dubitat, & cætera iura referenda sunt ad hoc, quod subiecit.

20 Ex his ergo cunctis, &c. *Nam nullam ex suprà memoratis causis rectam esse dicit, & satis iustam, vt qui ea nituntur, soli debeant imperare: nam ne in optima quidem Repub. omnes magistratus viris probis deferri debent, sed maximi, & in quibus summa Reipub. magis versatur, quiq; per singulos præfectos, aut cum paucis administrantur, ne si cæteri inhonorati, & expertes Reipub. relinquantur, ciuitas sit hostium plena, hoc est hominum, qui cum non sint præsenti statu contenti, rebus nouis studeant, vt declaratum est capite superiore.*

21 Cum id quod diximus vsu venit. *Cum in eadem ciuitate sunt varij ordines hominum locupletum, nobilium, proborum, & multitudo popularis.*

22 Vt totius ciuitatis commodum, & ciuium commune bonum. *Vt in quibusdam legibus ferendis spectet ad commodum totius ciuitatis, in qua vulgus omne continetur, & multi qui non sunt in numero ciuium, in alijs eorum bonum intueatur, qui propriè ciues esse intelliguntur.*

23 Qui potest, & vult. *Qui virtutem habet boni ciuis, tum ad parendum, tum ad imperandum in vita ex virtute degenda: nam qui habitu præditus est, qui virtus nominatur, is & potest facilè scilicet propter habitus facultatem, & propter pronitatem, vult rectè agere: agit enim cum voluptate.*

CAPVT IX.

1. 1 CAETERVM si quis vnus existat, aut plures vno, sed non tot numero, vt totam ciuitatem complere possint, qui virtutis
2. præstantia tantopere excellant, vt cæterorum omnium 2 virtus, facultasque ciuilis, non sit cum illorum, si plures sint, aut cum illius, si vnus, virtute comparanda, profectò hi non sunt in parte ciuitatis ponendi: Nam cæteri iniustè facerent, si sibi paria ijs poscerent, à quibus tantopere virtute & facultate ciuili superantur: nam vir talis tanquam Deus esset in hominib. habendus. Quo perspicuè in-
3. telligitur, 3 leges necessariò in genere & facultate pares ferendas
4. esse: in huiusmodi autem viros lex non est, 4 ipsi enim sunt lex. Meritò enim rideretur, si quis in eos leges ferre tentaret, atque ea for-

sitan

ſitan audiret, 5 quæ leones (vt memorat Antiſthenes) leporibus re- 5.
tulerunt, cum ij concione coacta, æqualem partem omnibus tribuendam eſſe cenſerent. Ciuitates igitur quæ populariter adminiſtrantur, ob ſimilem cauſam 6 oſtraciſmum conſtituunt: hæ nan- 6.
que maximè omnium æqualitatem ſectari videntur. Quocirca qui opibus aut gratia ſeu clientelis, aliave ciuili facultate plurimum poſſe videntur, hos per oſtraciſmum ciuitate pellere, & ad certa tempora exterminare ſolent. Cui ſimilis cauſa Argonautorum fabulæ locum feciſſe videtur, à quibus idcirco Herculem relictum eſſe narrant, quòd nollent eum in naui Argo cum cæteris vehi, qui nauigantibus multum excelleret. Ergo qui tyrannidem &
7 conſilium à Periandro Thraſybulo datum vituperant, 8 horum 7. 8.
improbatio non ſimpliciter recta exiſtimari debet. Nam Periander caduceatori per quem Thraſybulus conſilium eius exquirebat, nihil reſpondiſſe fertur, ſed ſpicis eminentibus ſublatis, ſegetem adæquaſſe: quo Thraſybulus à caduceatore qui facti cauſam ignorabat, renunciato, tollendos eſſe de medio cognouit viros, qui præter cæteros excellerent: quod non ſolùm tyrannis conducit, nec ſolùm ab eiſdem factitatur, ſed eodem modo in paucorum dominatu, & in adminiſtratione populari fit. Nam oſtraciſmus eandem vim habet quodammodo, quam præſtantium virorum prohibitio & relegatio. Idemque per vrbes & gentes faciunt ij qui rerum potiuntur, vt Athenienſes in 9 Samios, Chios, & Lesbios: 9.
qui cùm primùm habuere firmatum imperium, ipſos præter pacta & conuenta depreſſerunt. Et rex Perſarum ſæpe 10 Medos & Ba- 10.
bylonios & cæteros propterea quòd imperium aliquando tenuiſſent, 11 inſoleſcentes extenuauit. 12 ſed nos de cunctis rebus publi- 11. 12.
cis etiam rectis in vniuerſum quærimus. Nam licet hoc etiam faciant priuati compendij gratia, quæ à recto deflexerunt, idem tamen fit in ijs etiam rebus publicis, quæ communem vtilitatem ſequuntur: ſed hoc ipſum in alijs quoque artibus & ſcientijs declaratur. Neque enim pictor pedem maiorem quàm commenſus, aptaque membrorum compoſitio poſtulat, in animali probaret, etiam ſi pulcherrimus eſſet: nec nauium ædificator puppim, aut aliam partem nauis iuſto maiorem ferret, quanuis pulchritudine præſtaret: nec ſiquis maius pulchriuſque quàm totus chorus ſonaret, hunc chori magiſter in choro verſari ſineret.* Ob hoc igitur fieri poteſt, vt monarchæ cum ciuitatibus concinant, ſi hoc faciant, cum

V propri-

proprium ipsorum imperium est vtile ciuitatibus. itaque in eas de
13. quibus constat excellentias, 13 iure quodam ciuili nititur ostracismi ratio. Satius est igitur vt legumlator ab initio sic Remp. consti-
14. tuat, vt nullum tale medicamentum desideret. 14 Cæterum si accidat, secunda nauigatio fuerit, tale quoddam remedium adhibere,
15. 15 quod factum non est in ciuitatibus: non enim ad publicum suæ Reip. bonum spectabant, sed seditiose ostracismis vtebantur. Hoc igitur priuatim commodum, ac iustum esse in deprauatis rebus publicis certum est. Sed fortasse hoc non esse simpliciter iustum nihilo magis est dubitabile. Cæterum in optimo statu Reip. magna quęstio est, non si quis cęteris bonis, vt potentia, diuitijs, gratiaque & clientelis præstet, sed si virtute excellat, quid consilij sit capiendum: neque enim eijciendus vir talis, in exiliumque mittendus esse videtur: sed neque imperio subijciendus, quod perinde
16. esset, ac 16 si partitis imperijs etiam Iouem sub imperio esse censerent. Superest igitur id quod iustum esse videtur lege naturæ, vt omnes huiusmodi viro libenter pareant, sic vt tales viri perpetui reges sint in ciuitatibus.

Scholia in Caput. IX.

1 CAETERVM si quis vnus existat, aut plures vno. *Quid consilij capiendum sit differit, si vnus aut pauci tantopere virtute in ciuitate præstent, vt cæterorum omnium virtus cum huius vel horum virtute non sit comparanda: & hunc aut hos affirmat iustum esse, vt semper imperium in alios teneant. Alia ratio est, si opibus, genere, aut clientelis excedant: nam vbi talib. bonis imperia tribuuntur, Respub. sunt deprauatæ: sed omnino in quauis Repub. bona vel mala commodum est non esse inter ciues maximam inæqualitatem, idq; legibus prouidendum esse tradit.*

2 Virtus facultasque ciuilis. *Facultatem ciuilem vocat, quicquid opis in homine est, quod faciat ad ciuilem societatem iuuandam, tuendamq; siue administrandam.*

3 Leges in genere & facultate pares ferendas esse. *Genus tribus modis dicitur, vt est in prædicabilium capite primo: Vno, vt est collectio aliquorum quodammodo inter sese habentium. Altero, vt est principium cuiusq; generationis: Tertio, id cui subijciuntur species. Hic primo modo capitur genus: nam qui virtutibus & facultate ciuili æqualiter præstant, ij sunt genus quoddam hominum diuersum à dissimilibus. Dicitur autem genus hoc per translationem &*

em & similitudinem eorum quæ propriè sunt in genere, vt animalia.

4 Ipsi enim sunt lex. *Lex vt habetur Ethicorum quinto, secundum omnem virtutem viuere iubet, & prohibet contrarium. Cum igitur viri optimi & ipsi viuant ex virtute, vitia vitantes: & cæteris vt idem faciant, tum verbis, tum exemplo præcipiant: meritò ipsi lex esse dicuntur, vnde Paulus ad Romanos:* ipsi, *inquit,* sibi sunt lex.

5 Quæ leones, vt memorat Antisthenes. *Hæc historia seu fabula non extat, quòd sciam, sed probabile est, leones in hanc sententiam leporibus respondisse, docete, vos, si potestis, omnes animantes inter se virtute, ac robore, & cæteris facultatibus esse pares, & tunc omnes honoribus, & commodis exæquari, vt nobis suffragantibus postulastis.*

6 Ostracismum constituunt. *Ostracismus exilij genus erat, quo maximè Athenienses vsi fuisse memorantur, quorum erat Respublica popularis: nam si quis esset ciuitati suspectus, propterea quòd vel gloria, vel diuitijs, vel potentia, aut alia facultate magnopere cæteros excelleret, hunc ad decennium in exilium mittebant: non enim pœna id criminis erat, sed prouisio ne quid inde mali in Rempublicam oriretur. nomen autem sumptum est à fragmentis ficilium, quibus nomen eius inscribebant, qui esset in exilium mittendus: nam ostracon græcè, latinè est testa.*

7 Consilium à Periandro Thrasybulo. *Periander tyrannus Corinthi fuit, Thrasybulus Mileti, quorum & dati consilij Herodotus in Terpsichere meminit: sed consiliũ à Thrasybulo Periandro datũ fuisse tradit, contra scilicet, quã Aristoteles memorat, sed vtro modo referatur, ad sẽsũ nihil interest.*

8 Horum improbatio non simpliciter recta. *Non quod consilium non esset improbum, iniustum, & tyrannicum: hac enim ratione rectè improbatur, sed quia Thrasybuli tyranni rationibus conueniebat, idcirco rectum quodammodo videri potest consilium, hoc est solers, & astutum. Similis huic est euangelica parabola de villico iniquitatis, Lucæ decimosexto, cuius non factum dominus, sed solertiam & astutiam, quæ prudentiam imitatur laudauit, hoc est ingenium, quoniam excogitauit qua commodè posset ad id quod sibi proposuerat peruenire.*

9 Samios, Chios, & Lesbios *Samos insula est obiecta Cariæ, Parthenia prius dicebatur. Chios insula Ionum cum vrbe cognomine, à qua Lesbos insula sexaginta quinq; millia passuum abest, auctore Plinio.*

10 Medos & Babylonios. *Regnum in Asia ab Assyrijs, quorum erant Babylonij. Arbastus sublato Sardanapalo ad Medos transtulit, à Medis Cyrus ad Persas deuicto Astyage auo.*

11 Insolescentes. *Superbientes, magnosq; spiritus sumentes.*

12 Sed nos de rebus publicis etiam rectis. *In tyrannide, & paucorum potentia: itemq; in statu populari. Qui aliqua facultate excellunt, eijciuntur vrbe, non quia iustum & rectum sit, & ex bono publico, sed quia sic est priuatis eorum rationibus vtile, quorum libidine resp. gubernatur. Nos autem quærimus, quid in tales viros statuere oporteat, etiam in optimè instituta republica, cuius administratio ad bonum publicum spectat. Nam etiam in hoc genere ratio eodem modo valere videtur, quod exemplo reliquarum artium & facultatum probat.*

* Ob hoc igitur fieri potest, vt monarchæ cũ ciuitatibus concinant. *Ex hac ratione quam exemplo & testimonio artium exposuimus, declaratur fieri posse vt præstantium virorum deiectio ab aliquo monarcharum facta, non solùm ipsi monarchæ ad imperij firmitudinem, sed etiam ciuitatibus ad publicam pacem & quietem conducat, si monarchæ imperium sit vtile ciuitatibus, id est, si monarchia non sit tyrannis, sed iustum regnum. Vt si quis in ciuitate aut regno virtute, prudentia, gratia & opibus tantopere præstet, vt periculum sit, ne ipsius occasione magnæ seditiones & fortasse conspirationes in regem existant, quibus necesse est publicam pacem & otium conturbari: hunc si rex suis finibus eijciat, aut aliqua ratione deprimat & extenuet, sui simul imperij perpetuitati, simul populorum otio & quieti consulat. Clarum præcepti huius exemplum nobis adolescentibus Hispania vidit, cum Ferdinandus rex proauus tuus optimus & sapientissimus princeps, Gonsalum magnum decus & gloriam nostræ gentis inuitus, vt opinor, sed propter causas memoratas sibi regnoq; cauens depressit, ac extenuauit: qui non modò ipsum Diui Iacobi equitum magistrum in Hispaniam reuersus, vt ei fuerat ad Neapolim pollicitus non constituit, sed etiam per causam noui belli gerendi, atque delectus habendi: ad cuius famam omnis fere iuuentutis Hispanæ nobilitas propter ducis præstantiam, & cum omnium virtutum, tum liberalitatis opinionem excita fuit, frustra magnas opes consumere, atq; etiam æs alienum contrahere pro magna ipsius in omnes ordines effusionem coegit.*

13 Iure quodam ciuili nititur. *Quia pertinet ad statum ciuitatis tuendum.*

14 Cæterum si accidat, secunda nauigatio fuerit, tale quoddam remedium adhibere. *Primum est vt Respub. sic legibus instituatur, vt hoc incommodum accidere nequeat, sed proximum: vt si quid tale acciderit, huiusmodi remedium adhibeatur. Vsus est autem prouerbio dicens,* secunda nauigatio: *nauigantibus enim primùm & maximè optandum est, vt nauigent secundo vento, & hæc est prima nauigatio, id est, primùm optanda: Secunda verò, id est secundo loco expetenda, vt liceat remis nauim impellere, aduersis flati-*

ijs flatibus, non impedientibus: quod sic abiuit in prouerbium, vt quod proximum est optimo, Secunda nauigatio dicatur.

15 Quod factum non est in ciuitatibus. *Athenienses hoc in loco designare videtur, qui multos per ostracismum in exilium misere, non ob eam causam, propter quam ostracismus est inductus, de qua suprà dictum est, sed per factiones seditiose. Itaq; ad improbos etiam & humiles descensum est, quorum postremus fuit Hiperbolus homo abiectus auctoribus Alcibiade & Nicia, cuius rei indignitatem pertasus populus Atheniensis, ostracismum antiquauit.*

16 Si partitis imperijs Iouẽ sub imperio esse censerent. *Simile, inquit, esset, ac si Dij statuerent inter se, vt sic per omnes aut aliquos ipsorum iret imperandi vicißitudo, vt Iuppiter modò imperium teneret, modò esset sub imperio, quod esset absurdißimum, cum solus Iuppiter plus virtutis & potentiæ haberet, quàm cæteri omnes Dij deaq; simul, sapientium hominum opinione, vt declarat Homerica illa cathena, de qua memorat Aristoteles in libro de motu animalium. Quo planè intelligitur, omnes ferè sapientes philosophos vnum tantum Deum agnouisse, quamuis plurimos nominarent: vt declarat idem philosophus, qui in libro de mundo ad Alexãdrum, sic scriptum reliquit:* Deus, *inquit*, cum vnus sit, multis tamen nominibus appellatur, quæ homines ei ab ipsius operibus indiderunt: *à quo vero Deo cum disicederetur, cæteros omnes non esse, sed per quandam similitudinem Deos uocari sapientes intelligebant, vt idem Aristoteles testatur in libris de prima philosophia, qui cum multos Deos in eodem opere sæpe nominasset, quos alio nomine intelligentias appellat, libro tamen duodecimo vnum tantum Deum esse confirmat. Deus enim nisi summus, optimus, maximus, nullus esse valet, quod in plures cadere non potest. Itaq; ex creatura mundi, vt Paulus scribit ad Romanos, id est duce natura, Deum cognoscebant, sempiternam quoq; eius virtutem & diuinitatem: ne quis putet quicunq; plures Deos nominabant, eos omnes fuisse idolorum cultores. Nemo enim nisi insanus, cui esse vnum tantum Deum cognitum est, plures potest colere pro Dijs.*

CAPVT X.

1 HIS quæstionibus explicatis, operæ precium fortasse fuerit ad disputationem de regno transire: ex rectis enim rebus publicis hãc vnam esse constituimus. Considerandum est autem, num ad rectum, honestumque ciuitatis ac regionis statum conducat, vt regio imperio gubernetur, an commodior sit alia ciuitatis moderandæ ratio an 2 quibusdam commodum sit, alijs inutile regibus pare- 1. 2.

 re. Sed

re. Sed primum omnium videndum est, num genere vno regna contineantur, an sint pluribus discriminibus distincta. Sed complura esse genera, nec omnium regnorum vnum esse modum facilè est intelligere. Regnum enim 3 Laconicæ Reipublicę, 4 maximè legitimum regnum esse videtur. Rex tamen non habet summam rerum omnium potestatem, sed extra regionem summam imperij in bello gerendo tenet. Præterea reges diuinis rebus procurandisque sacrificijs præsunt. Itaque Regnum quasi 5 ductus militaris est, cum summa potestate, & perpetuus: non enim vitæ ac necis potestatem habet, præterquam 6 in quodam regno, vt more veterum in bellicis expeditionibus 7 lege præbente potestatem, vt declarat Homerus, apud quem in concilijs Agamemnon, cum maledictis & 8 conuitijs incesseretur, contumeliam ferebat, sed in bello gerendo interimendi ius & potestatem habebat. sic enim ait:

3. 4.

5.

6.

7.

8.

Pralia vitantem, si quem fortasse carinas
Ad curuas sedisse sciam, non ille caninos,
Non volucrum effugiet morsus, ritusq; voraces,
Me penes arbitrium cum sit.

Hæc igitur est vna regni species, vt tota vita dux belli sit. Sed hæc regna quædam sunt 9 ex genere hæreditaria, quædam voluntate, ac suffragio populorum deferuntur. Est aliud monarchiæ genus, qualia sunt apud quasdam nationes regna barbarorum, quæ regna cuncta 10 potestatem habent tyrannicæ proximam, legitima tamen & hæreditaria sunt. Nam cum ex gentibus Barbari quàm Græci natura sint ad seruiendum procliuiores, & qui Asiam quam qui Europam tenent, idcirco tales æquo animo imperium herile ferunt. Sunt igitur huiusmodi regna tyrannica, illa quidem ob eam causam, sed tamen tuta, quoniam hæreditaria & legitima, & eorum custodia regia est, non tyrannica, eadem ex causa. Reges enim ciuium armis, tyranni externo præsidio custodiuntur, cum alteri lege, volentibusque imperitent, 11 inuitis alteri. Itaque reges à ciuibus custodiuntur, tyranni contra ciues præsidio muniuntur: atque hæc quidem sunt duo monarchiæ genera. Est aliud, quod olim apud Græcos tenebant, qui 12 Aesymnetæ dicebantur, quæ, vt summatim loquar, tyrannis est suffragio delata: differt autem à regno barbarico, non quòd sit præter legem, sed eo duntaxat, quòd non traditur iure hæreditario. Hoc imperium quidam ad vitam, alij ad certa tempora, vel ad certas res gerendas tenebant, 13 vt olim

9.

10.

11.

12.

13.

olim à Mityleneis Pittaco aduersus exules, quibus Antimenides & 14 Alcæus poeta præerant, delatum est. Nam pro tyranno dele- 14.
ctum fuisse Pittacum Alcæus ipse declarat, qui quodam obliquorum, furiosiorumque carminum loco Mitylænis obijcit, quòd Pittacum infimo loco natum, tolerantis ac infelicis ciuitatis tyrannum fecissent, magnis eum per conuenticula laudibus efferentes.
Hæc igitur imperia, sunt & fuerunt 15 herilia, quoniam tyrannica: 15.
regia verò, quoniam suffragio & voluntate ciuium deferebantur. Quartum regni genus est, quo regna heroicorum temporum voluntaria hæreditariaque ex lege continentur. Primi enim voluntate populorum, quos artibus aut bello demeruissent, seu dispersos in vnum congregassent, vel agros, sedesque ad habitandum tribuissent, reges fiebant: eademque regna posteris hæreditario iure tradebantur: & reges imperij summam dum bellum gererent, habebant, præerantque sacrificijs, quæcunque ad sacerdotes non pertinebant: & causas dijudicabant, quidam iniurati, alij dato iureiurando: erat autem iusiurandum, erectio sceptri. Reges igitur antiquitus tum in ciuitatem & populos, tum extra fines continenter imperium tenebant. Postea verò quædam remittentibus regibus ipsis, alia populis auferentibus, 16 sola sacrificia regibus relicta sunt 16.
in alijs ciuitatibus: 17 vbi verò regnum meritò vocari posset, impe- 17.
rium duntaxat externorum bellorum tenebant.

Scholia in Caput X.

1 HIS quæstionibus explicatis, operæpretium fortasse fuerit, ad disputationem de regno transire. *Quatuor hic regni genera memorantur, Primum id, quo regnum Lacedæmoniorum olim continebatur, nunc regnum Arragonensium. Alterum, quo regna Barbarorum, quæ cum lege nitantur, & sint hæreditaria, herile tamen imperium exercent, cuiusmodi nunc est regnum Turcarum. Tertium genus est eorum, quos Græci Aesymnetas vocabant, ab imperando, quòd suffragio deferebatur, non hæreditate, partim ad vitam, partim ad tempus, qualis erat apud Romanos Dictatura. Quartum genus heroicorum temporum: quæ regna initio non per vim erant occupata, sed populorum voluntate deferebantur. Deinde ex lege posteris hæreditate tradebantur, qui Reges in bello imperium cum summa potestate tenebant, & quibusdam sacrificijs præerant.*

2 Quibusdam commodum sit, alijs inutile. *Nam quidam homines natura*

natura sunt apti, vt pareant imperio regio, alij vt ciuili, alij etiam vt herili.

3 Laconicæ Reipub. *Lacedæmoniorum: nam Laconia regio est, cuius caput vrbs Lacedæmon.*

4 Maximè legitimum. *Ex lege maximè, quia non solùm per legem ex Heraclidarum familia Reges succedebant, sed legibus etiam, non sua voluntate regnum administrabant, præterquàm in bello, vbi summam potestatem habebant.*

5 Ductus militaris cum summa potestate. *Nam reges Lacedæmoniorum qui bini regnabant, nihil aliud erant, quàm belli duces perpetui, sed ita vt eorum quisq; cum summa vitæ & necis potestate bellum gereret: hoc est enim quod ait.*

6 In quodam regno. *Id est in parte quadam regiæ administrationis, scilicet in bellica.*

7 Lege præbente potestatem. *In vulgatis græcis exemplaribus scriptum est,* ἐν χειρὸς νόμῳ, *id est* in manus lege: *sed corruptè, vt opinor: vetus interpres promptus, potens conuertit, quo intelligitur in exemplari græco vnde transferebat, fuisse* ἐγχειρὸς νόμῳ, *hoc est* lege potestatem habens, *sensu commodissimo: nam tali Regi non ex illius regni natura siue conditione, sed ex lege Reipub. in bello pœna capitali afficere licebat.*

8 Conuicijs incesseretur. *Ab Achille, de quo iurgio est in Iliados lib. ij.*

9 Ex genere. *Iure generis & familiæ hæreditario.*

10 Potestatem habent tyrannicæ proximam. *Quia rem arbitrio suo gerunt, & imperium propemodum herile in subiectos exercent: sunt tamen legitima, quia ex lege posteris traduntur.*

11 Inuitis alteri. *Tyranni: nam si volentibus imperarent tyranni, iustum esset ipsorum imperium: volentibus enim, vt est in quinto Ethicorum, non fit iniuria.*

12 Aesymnetæ. *Ii dicebantur quasi rectores seu iussores, quales erant, vt diximus, Dictatores apud Romanos, qui suffragio ad aliquod negotium, aut bellum conficiendum ad tempus deligebantur: interdum etiam ad vitam, vt Sylla & Iulius Cæsar, qui facti sunt perpetui Dictatores nomine scilicet: nam reuera tyranni erant. Nam Dictatoris summa erat & sine prouocatione, vitæ & necis ac rerum omnium potestas, & regno seu tyrannidi similis.*

13 Vt olim à Mitylenæis Pittaco delatum est. *Pittacus ab vrbe Mitylena insulæ eiusdem nominis Mitylenæus cognominatus, vnus fuit de septem sapientibus: huic propter virtutem ciuitatis imperium fuit à suis ciuibus delatum: quo tamen ipse sponte sua post decennium sese abdicauit, vt refert*

Diogenes

Diogenes Laërtius.

14 Alcæus. *Poeta nobilis hic fuit, de quo meminit etiam Diogenes.*

15 Herilia, quoniam tyrannica. *Sic legitur in græcis exemplaribus, quæcunque mihi videre contigit: sed lectio videtur esse transposita, quæ commodius habitura videretur, si sic esset:* tyrannica, quoniam herilia: *hic enim regnum cum tyrannide comparatur, quanquam vtriusq; scripturæ verus est sensus: estq; imperium omne tyrannicum herile. Tyranni enim Rempub. administrando, non subiectorum, sed suam vtilitatem spectant, quod est proprium herilis imperij.*

16 Sola sacrificia Regibus relicta sunt. *Vt apud Romanos: quoniam quædam sacrificia à solis Regibus olim fieri solita erant, quæ Regibus exactis impediri videbantur: idcirco Iunio Bruto & Marco Valerio Consulibus creatus est sacerdos, qui rex sacrorum, & idem rex sacrificulus dicebatur, qui tamen erat pontifici maximo subiectus: itaq; nomen regis in sacris duntaxat erat relictum.*

17 Vbi meritò, regnum vocari posſit. *Nam rex sacrorum impropriè, alienoq; nomine rex appellabatur: hic autem vltimo loco memoratus, ad Laconicum genus refertur: quod & ipsum non satis propriè dicitur regnum, vt ipse declarabit.*

CAPVT XI.

1 HAEC igitur sunt regni genera quatuor numero: Primum illud heroicorum temporum, quo volentibus quidem, sed certis quibusdam in rebus imperabatur: Rex enim Dux erat in bello, & iudex, & in ijs quæ ad cultum Deorum pertinerent, summam potestatem habebat: Secundum genus barbaricum est, quod hæreditario iure posteris eiusdem familiæ traditur: Tertium quod æsymnetiam vocant, estq; tyrannis suffragio delata: 2 Quartum laconicum, quod est, vt summatim loquar, hæreditaria & ex genere perpetua exercitus præfectura: hæc igitur regna ad hunc modum inter se differunt: Quintum regni genus est, cum vnus summa rerum omnium potestate fungitur, 3 quemadmodum gens, aut ciuitas quæq; rerum communium potestatem habet, quod regnum 4 administrationis domesticæ ordinem æmulatur. Nam vt domestica gubernatio est regnum quoddam domus: sic regnum est domestica ciuitatis, & gentis vnius aut plurium administratio. Cæterum duo ferè sunt regni genera, de quibus est nobis disserendum: hoc, quod

 modò

modò diximus, & laconicum. Nam cætera ferè his interiecta sunt:
5. aut enim reges pauciorum rerum quàm 5 in pleno regno, aut plurium, quàm in laconico arbitrium habent. Itaque tota ferè disceptatio in duobus versabitur. Primum, an sit ex vsu ciuitatum esse
6. 7. Ducem perpetuum, & hunc 6 per familias, 7 an per singulares ho-
.8 mines, an secus: Secundum expediat, an non 8 vnum esse rerum omnium dominum. Cæterum de tali Duce quærere, ad legum ma-
9. gis, quàm ad Reipublicæ rationem pertinere videtur, 9 cum hoc fieri in omni statu ciuitatis possit. Priore igitur omisso, de altero re-
10. gni modo, cum 10 species Reipublicæ sit, disserere, & huius loci difficultates paucis verbis expedire conuenit: cuius quæstionis caput est, vtrum commodius sit optimi viri, an optimarum legum imperio Rempublicam administrari. Qui ergo regium imperium
11. probant, hi leges vniuersales duntaxat præcipere, non autem 11 ad ea quæ accidunt, præcepta dare existimantur. Itaque in qualicun-
12 †. que arte 12 ad legum præscriptũ imperare, stultum esse dicũt, vt † in Aegypto medicis post diem quartum mouere permittitur, intra id tempus sine suo periculo non licet: quo planè intelligitur, non esse optimè instituta Respub quæ literis & legibus administratur, ob e-
13. andem causam. Atqui 13 ratio illa vniuersalis Rempub. moderantibus adesse debet. quod autem omnino caret affectibus, potius est,
14. quàm cui natura sunt insiti: 14 quod malum, vt legib. abest, sic humanis omnibus animis adesse necesse est. Sed pro lege, inquis, com-
15. modius de rebus singulis consultabit. 15 At ipsum haud dubiè legum esse conditorem oportet, & leges adesse, quarum auctoritas in rebus cæteris rata sit, qua verò parte à recto deflexerint infirma. Cæterum quibus de rebus lex, aut omnino, aut certe rectè statuere non potest, in his vtrum magis è re fuerit vnum optimum virum tenere imperium, an multitudinem, controuersia est. Nunc enim ad causas cognoscendas, ad consultandum, ad magistratus deligen-
16. dos plures conueniunt. 16 Hæc autem omnia decreta de singulis rebus sunt: vnus igitur quicunque fuerit separatim multitudini comparatus, minus valet. Ciuitas autem ex pluribus constans, similis est conuiuio ex contributione multorum instructo, quod splendidius est, quàm simplex, & sumptu vnius apparatum: quocirca multitudo melius multa, quàm quiuis vnus iudicat. Præterea multitudo minus est corruptioni opportuna, quàm pauci: vt aqua quo est copiosior, hoc magis à corruptione tuta. Nam vnus ille siue ira, siue
alio

alio affectu teneatur, iudicium necessariò corrumpitur: hic autem difficile factu est, vt omnes irascantur, & errent. Sed fac multitudinem liberis hominibus constare, qui nihil præter legem agant, prę-
terquam 17 vbi lex necessariò deficit: aut si hoc difficile factu est 17.
in multis inuenire, sint plures boni tum viri, tum etiam ciues, vtrum vnus ille imperium tenens incorruptior erit, an hi plures numero sed omnes boni? nónne plures ipsi minus corruptioni patebunt? Sed inter hos, inquis, seditiones & dissidia nascentur, vnus
autem à se dissidere non potest. At viri probi 18 animo erunt tan- 18.
quam vnus ille. Si ergo complurium qui omnes viri probi sint, imperium status optimatum est, vnius verò regnum: nimirum ciui-
tates optimatum gubernationem regno præferre debent, 19 siue 19.
cum potestate sit imperium, siue secus: vtique si plurimum copia perinde suppetat. Nam fortassis olim regibus idcirco se ciuitates subijciebant, quoniam raro viri magnopere virtute præstantes inueniebantur, præsertim cum exiguas tunc vrbes habitarent. Præterea ob accepta beneficia reges constituebant, quod est bonorum virorum opus. Postea verò multorum virtute similium copia suppetente, non amplius regna tolerabant, sed commune quiddam quærentes, rempublicam constituerunt. Cæterum cum in deterius labentes cæpere Rempub. habere quæstui, credibile est huic cum
diuitiæ essent in honore, paucorum principatus extitisse: 20 hi au- 20.
tem primùm in tyrannides transierunt, tum tyrannides in popularem administrationem. Nam cum quæstui turpiter studentes rem ad pauciores semper deducerent, multitudinem potentiorem reddebant: qua in eos conspirante, populares principatus extiterunt: sed fortasse ciuitatibus magnitudine auctis, alium statum effici quàm popularem, difficile est. Cæterum si ciuitates regio imperio gubernari optimum esse statuas, quæ tandem erit eorum qui à regibus procreati fuerint condicio? Num eam quoque stirpem siue familiam regnare oportet? At si filij à virtute paterna degenerauerint, his regnũ non sine ciuitatis magno incõmodo tradetur. Pater, inquis, cum habeat omnia in sua potestate, regnum filijs
non tradet? At hoc cum difficile sit, & 21 maioris quàm quæ cadat 21.
in naturam humanam virtutis, probabile non est. De potentia quoque ambigitur, num regi vires adesse conueniat, quibus cogere possit parere nolentes, aut quomodo imperium obire valeat: nam

 licet

licet legitimum imperium teneat, nec quicquam sua voluntate præter leges agat, tamen facultas adsit necesse est, qua leges tueatur. Sed fortassis de huiusmodi rege constituere non est difficile: habeat enim potentiam oportet, sed huiusmodi, vt singulorum aut vno plurimum facultatem superet, à viribus tamen multitudinis superetur: quales custodias veteres tribuere solebant, cum ad aliquem æsymnetam, aut tyrannum ciuitatis imperium deferebant: & Syra-
22. cusanis quidam vt custodiam petenti Dionysio 22 custodes, eo numero darent, consuluit.

Scholia in Caput XI.

1 HAEC igitur sunt regni genera. *Quatuor regni generibus commemoratis, quintum addit, quod propriÿßimè regnum dicitur, cum voluntate & arbitrio vnius Respublica ad subiectorum commoditatem gubernatur: quod regnum simile est gubernationi domesticæ. Nam paterfamilias domum arbitrio quidem suo, tamen ad vtilitatem familiæ moderatur. Sed in quæstione de regno, de duobus potißimum est disputandum, de Laconico, & quinto genere, quæ sunt extrema. De Laconico differendum est, num ciuitatibus Ducem perpetuum habere conferat: item suffragio deligi debeat cuiusq; virtutibus spectatis, an ex eodem genere iure hæreditario succedere. Sed quoniam huiusmodi regnum in omne Reipub. genus cadere potest, nec ipsum per se facit genus Reip. idcirco hæc quæstio legum magis, quàm Reipublicæ rationem attingit. Itaq; tota ferè quæstio de regno in vniuersali seu pleno, & quinto illo genere versabitur. Quæritur igitur, vtrum legibus iustis, an vnius optimi viri arbitrio commodius Respub. gubernetur. nam leges dominari, & ex ipsarum scripto Rempub. administrari, incommodum esse videtur, cum legibus non quod perpetuò, sed quod magna ex parte iustum est, sanciatur: nec enim aliud rerum agendarum natura & inconstantia patitur, quamuis rationem legis vniuersalem notam esse conueniat Rempublicam administranti. Rursus cum lex affectibus careat, quibus humanus animus agitatur, commodius esse videtur leges dominari: sed cum vtrunq; verum sit, caput quæstionis est, vtrum in his rebus de quibus lege caueri non potest, satius sit vnum optimum virum tenere imperium, an multitudinem, de quo disputat in vtranque partem.*

2 Quartum Laconicum. *Quod in superiore diuisione primum fecerat, id nunc facit quartum, dum sequitur ordinem non naturalem, aut dignitatis, sed voluntarium.*

3 Quem

3 Quemadmodum gens, aut ciuitas quæque. *Cum vir vnus sic habet res communes, ipsamq; Rempub. in sua potestate, vt tota ipsa gens vel ciuitas.*

4 Administrationis domesticæ ordinem æmulatur. *Vt quemadmodum in domo paterfamilias rerum omnium potestatem habet, & sic domum administrat, vt non tam suam, quàm suorum commoditatem spectet: sic rex cunctarum rerum communium summam potestatem habeat, & earum administrationem ad publicam commoditatem dirigat.*

5 In regno pleno. *Regnum plenum interpres conuertit, quod græcè est παμβασιλεία, quod intelligitur, cum rex cuncta arbitrio suo moderatur, sed ad bonum publicum spectans, vt in Castella, tum Gothorum tempore, tum post Arabum & Maurorum inuasionem, cum sublato ab hostibus rege Roderico, & rebus in extremum discrimen adductis, populares plenum regnum Hispaniæ Pelagio viro optimo & fortißimo detulerũt, cuius posteriori iure hæreditario annos tam plus octingentos continenti succeßione regnant in Castella. Cuius imperium hac memoria Carolus quintus Romanorum Imperator pater tuus, quo iure diximus tenet, sed longè & latè propagatum, imperatq; toti Hispaniæ excepta Portugallia, vt interim externa imperia in Gallia, Belgica, in Italia, Sicilia, & plerisq; maris nostri insulis, & in Africæ ora maritima taceamus, & quod latißimè tenet ad torridam plagam, & vltra in plurimas gẽtes, & veteribus mortalib. ne fama quidem cognitas nationes.*

6 Per familias. *Vt ex eodem genere reges succedant, vt apud Lacedæmonios ex genere Heraclidarum.*

7 An per singulares homines. *An per eos qui spectatis cuiusq; virtutibus deligantur.*

8 Vnum esse rerum omnium dominum. *Vt omnia gerantur vnius arbitrio.*

9 Cum hoc fieri poßit in omni statu ciuitatis. *Cum in omni genere Reipub. populari, paucorum, vel optimatum poßit huiusmodi regnum constitui: quin etiam rex plenus in suo regno regem huiusmodi, qui re vera non est rex, sed dux perpetuus, habere poßit.*

10 Species Reipub. fit. *Nam tria sunt recta Reipub genera, siue species, regnum quod ad hunc modum intelligitur, status optimatum, & Respub.*

11 Ad ea quæ accidunt. *Quæ rarò contingunt, & præter legis rationem.*

12 Ad legum præscriptum imperare. *In rebus gerendis, à legum seu præceptorum scripto non discedere.*

† In Aegypto medicis post diem quartum mouere permittitur. *Quoniam sæpe accidunt morborum initia, quæ per quietem & inediam à*

 natura

natura ipsa depelluntur, idcirco apud Aegyptios cautum erat, ne quis medicus ante quartum diem adhiberet purgantia medicamenta, quæ sæpe importunè adhibita, valetudini nocent. Ita cum lex magna ex parte recta & commoda esset, tamen quia morbi nonnunquam vehementes, periculosiq; inuadunt, quibus nisi protinus occurratur, ægrotus de salute periclitetur: satis intelligitur non esse commodum, vt semper scripto huius legis pareatur. Quæ ratio, perinde in cæteris præceptis atq; legibus valet, quæ non possunt esse perpetuæ rectitudinis, propter rerum agendarum inconstantiam.

13 Ratio illa vniuersalis. *Lex ipsa, legisq; ratio, vniuersaliter præcipit, vt non sine ratione ab ipsa discedatur.*

14 Quod malum legibus abest. *Affectuum agitationem vocat malum.*

15 At ipsum legum esse conditorem oportet. *Vt princeps leges ferat, quæ tamen leges, cum aliquid accidit contra legis rationem, seruari non debent, sed per decretum & interpretationem, quæ vulgo dispensatio dicitur relaxari: quod pertinet ad summam potestatem, quæ summa potestas penes quem esse debeat quæritur, penes vnum, an penes multitudinem.*

16 Hæc autem omnia: *Causas cognoscere, consultare, & magistratus deligere, sunt decreta & iudicia de rebus singularibus.*

17 Vbi lex necessariò deficit. *Vbi deficit ratio legis, vt interdum propter rerum varietatem & inconstantiam euenire necesse est.*

18 Animo erunt tanquam vnus ille. *Si probi sunt, omnium erit vna voluntas, & sententia, vt est in actis Apostolorum,* multitudo credentium erat cor vnum, & anima vna.

19 Siue cum potestate sit imperium, siue secus. *Imperium vocat consultandi, siue iudicandi facultatem, siue cum potestate sit, vt non solum deliberandi facultatem habeant, sed etiam potestatem deliberata imperandi & perficiendi: siue sint consultores tantum, videtur melius à multis probis, quàm ab vno consilium iniri, aut iudicari: aut potestatem vocat potentiam militarem, qua improbos possint ad iustitiam, & legum obseruationem compellere, vt infrà.*

20 Hi autem primum in tyrannides. *Ex optimatum Repub. facta est per auaritiam paucorum potentia: ex hac per factiones, & vnius potentiam extitit tyrannus: ex tyrannide, cum populus inualuisset, factus sæpe est status popularis.*

21 Maioris virtutis: quàm quæ cadat in naturam humanam. *Virtutis heroica, de qua disseritur in septimo libro Ethicorum.*

22 Custodes eo numero darent. *Vt non esset potentior vniuerso populo.*

Caput

CAPVT XII.

1 VERVNTAMEN nobis nunc de rege, qui omnia suo ar- 1.
bitratu moderatur, institutus est sermo, deque ipso disputandum.
Nam qui 2 rex legitimus nominatur, is, vt diximus, speciem regni 2.
non constituit, cum in omnibus rebus publicis dux belli perpe-
tuus esse queat, vt in statu populari, & in optimatum Republi-
ca: Et 3 multi summam gubernationis potestatem vni concedunt, 3.
cuiusmodi magistratus est 4 Epidamni, & item Opunte, cum 5 mi- 4. 5.
nore tamen potestate ex parte, sed de regno, quod plenum dicitur.
Hoc autem est quo sua voluntate cuncta rex moderatur, quibus-
dam vt vnus principatum teneat, in ciues omnes: 6 vbi ciuitas ex 6.
similibus consistit, præter naturam esse videtur. Nam 7 qui natu- 7.
ra similes sunt, hos necesse est eodem iure, eademque dignitate es-
se lege naturæ. Vt igitur corporibus perniciosum esset si cibo aut
veste pari homines impares vterentur sic est de honoribus statu-
endum. Eodem igitur modo præter ius naturæ fuerit, vt paribus
impar tribuatur. Itaque pares vt imperio non præsint, magis quàm
subsint, sed sit inter eos imperandi & parendi vicissitudo, iustum
est. 8 hoc autem iam lex est, cum ordo lex sit. Præstat igitur le- 8.
gem dominari, quàm vnum quempiam ex ciuibus: eademque ra-
tione si quos imperare satius est, hi legum custodes & administri
constituendi sunt. Nam magistratus quosdam esse necesse est:
vt autem hic vnus sit, cum omnes similes habeantur, iustum esse
negant. Cæterum quæ constituere lex non posse videtur, 9 hæc 9.
ne homo quidem cognoscere valeat. 10 Lex tamen scienter cum 10.
rectè hominem instituerit, magistratibus iustissimo iudicio cæte-
ra iudicanda & administranda relinquit, tradita præterea facultate,
si quid rerum vsus præsentibus legibus commodius ostenderit
11 corrigendi. Ergo qui legem imperare iubet, is 12 deum & leges 11. 12.
iubet imperare: qui vero hominem, 13 belluam adiungit: huic enim 13.
similis est cupiditas: & ira magistratus etiam optimos viros per-
uertit. Itaque lex est 14 mens sine appetentia: Exemplum enim 14.
ab artibus sumptum mendax est & ineptum: non rectas esse cura-
tiones, quæ ex medicinæ scriptis præceptis fiant, commodius esse ar-
tem habentibus vti. Nam medici nihil amore ducti præter rationē
faciunt, sed cum ægrotantes sanitati restituerint, mercedem ca-
piunt. At in ciuilibus imperijs multa solent homines odio aut gra-

tiæ in-

tiæ indulgentes facere: nam ſi medici in ſuſpicionem venirent, eos
muneribus ab hoſtibus corruptos pro ſalute mortem afferre : tunc
homines curationem ex præceptis ſcriptis præoptarent. Cæterum
15. medici cum ipſi ęgrotant, alios medicos ad ſui curationem: & 15 ex-
ercitatores cum ipſi exercentur, alios eius generis artifices vocant,
velut ipſi verum iudicare nequeant, propterea quòd de ſuis rebus
iudicant, & affectibus tenentur. Quo intelligitur, qui iuſtum quæ-
16. 17. runt, hos medium inquirere. 16 Lex enim medium eſt. Præterea 17
leges, quæ moribus quàm quæ literis continentur, maiorem aucto-
ritatem habent, & de rebus grauioribus ſunt. Tutius eſt igitur ho-
minis quàm legum ſcriptarum imperium, non tamen quàm legũ
quæ moribus conſiſtunt. Sed eum ab vno cuncta prouideri non fa-
cilè ſit. Plures eſſe magiſtratus oportebit ab ipſo conſtitutos. quod
18. cum ita ſit, quid intereſt, vtrũ hoc ſtatim 18 ab initio fiat, an vt ab il-
lo vno ad eundem modum conſtituantur? Adhæc ſi quemadmo-
dum ſuprà diximus, idcirco iuſtum eſt, vt viro probo deſeratur im-
perium, quoniam melior eſt: vtique duo viri probi meliores vno
19. ſunt: hoc eſt enim 19 illud Homericum:

Aſt duo congreßi,

Et huc pertinet optatum illud, atque preces Agamemnonis.

20. 20 *Conſilio tales mihi ſi bis quinque fuiſſent.*

Sunt autem hoc quoque tempore magiſtratus, qui de rebus quibuſ-
dam arbitratu ſuo iudicant, vt iudex de ijs quæ lege definiri neque-
unt, vt lex non optimè imperare, ac iudicare poſſe videatur: nam
21. quæ conſtituere lex poteſt, 21 de his ambigit nemo. Sed quoniam
res quaſdam leges complecti poſſunt, quaſdam non poſſunt: hinc
controuerſia & dubitatio naſcitur, vtrum optimarum legum, an o-
ptimi viri imperio ciuitatem adminiſtrari præſtet: nam de quibus
22. rebus deliberatur, 22 hæ ſunt de quibus leges ferri non poſſunt: non
eſt igitur dubium, quin hominem eſſe neceſſe ſit, qui de rebus hu-
juſmodi iudicium ferat. Sed illud quæritur, vnus eſſe debeat an plu-
res: magiſtratus enim quiſque edoctus à lege rectè iudicat: ſed in-
credibile fortaſſe videatur, quemquam melius videre duobus ocu-
lis, & duabus auribus iudicando, & duobus pedibus, duabuſque ma-
nibus agendo, quàm multos multis. Nam principes ac reges nunc
23. quoque multos ſibi oculos, multas aures, multas item manus atq;
pedes faciunt: quoniam qui 23 præſenti ſtatu contenti, & ipſorum
amici ſunt, hos imperij participes efficiunt: non igitur qui ab im-

perio &

perio & principe alienos animos gerunt, hi ex principis voluntate facient, ſed amici: 24 amicus aũt par eſt, & ſimilis. Quod ſi principis 24.
iudicio hi quoque ſunt imperio digni, eiuſdem profecto ſententia pares & ſimiles imperare oportet eodem modo. Atque hæc quidẽ ferè ſunt quibus regiũ imperium à diſſentientibus oppugnatur: ſed fortaſſis in quibuſdam ita ſeſe res habet, in quibuſdam ſecus: Natura enim quoddam hominum genus procliue eſt, 25 vt imperio 25.
herili gubernetur, aliud vt regio, aliud vt ciuili: & horum imperiorum cuiuſque aliud eſt ius & alia commoditas. Tyrannicum autem imperium, ac cæteræ Rerumpublicarum aberrationes, 26 non 26.
ſunt ſecundum naturam, cum hæc abhorreant à natura. Sed ex his, quæ diximus, planè intelligitur, non eſſe neque commodum, neque iuſtum, vt inter ſimiles & pares vnus omnibus dominetur: ſiue leges nullæ ſint, & ſit ipſe tanquam lex, ſiue leges adſint: nec bonus bonis, nec improbus malis: non ſi ille ſit virtute præſtantior, 27 præterquam certo modo. Qui modus quamquam ſuprà fuit ex 27.
parte declaratus, latius tamen exponendus eſt, ſi prius qui homines regio, qui optimatum, qui Reip. imperio gubernari apti ſint, explicuerimus. Hæc igitur multitudo regno eſt accommodata, quæ natura eſt habilis vt ferat genus virtute præſtans ad ciuilem principatum: optimatum verò imperio, quæ nata eſt & apta, vt ferat imperantem multitudinem, poſſitque 28 ingenuorum imperio 28.
ab his qui virtute excellunt, gubernari: ad imperium ciuile multitudo Reip. conueniens eſt, in qua effici natura poteſt, vna multitudo bellica, quæ parere, & viciſſim imperare queat, per legem qua pro dignitate diuitibus magiſtratus mandantur. Si quod igitur genus totum, aut vir vnus ſingularis virtute tantopere præſtet, vt virtus eius ſit omnium aliorum virtute maior, tunc iuſtum fuerit, vt genus hoc regium ſit, & hic vnus regno cum ſumma rerum omnium poteſtate, potiatur. quod fiet, vt ſuprà diximus, non ſolum eo iure, quod rerum publicarum conditores præferre ſolent, qui optimatum imperium, quique paucorum potentiam, & qui viciſſim popularem principatum inſtituunt, qui omnes pro ratione præſtantiæ cenſent imperium eſſe deferendum, 29 quãuis alij ali 29.
am excellentiam, vt memoratum eſt, ſequantur, ſed ea quoque ratione: quia non decet vt vir talis morte aut exilio afficiatur, aut per oſtraciſmum exterminetur, nec vt viciſſim aliquando pareat natura, quæ partem toti præferri non ſinit, repugnante: quod accide-

ret ei, si quis ea, virtutis magnitudine cæteris antecederet. Superest igitur modo, vt huic cæteri pareant, & idem non vicissim, sed simpliciter dominetur. Ac de regno quidem hactenus, cuius differentias explicuimus, & vtrum incommodum sit ciuitatibus regium imperium, an vtile, & quibus, & quomodo, declarauimus. Sed cum rectas Resp. tres esse statuamus, quarum eam optimam esse necesse
30. est, in qua vel 30 *Vnus* vir omnibus, vel totum genus, aut multitudo virtute præstat, & bene beateque viuendi gratia, hi parendi, illi imperandi facultatem habent. Cumque boni viri, & ciuitatis optimæ ciuis necessariò eandem esse virtutem sit suprà declaratum, dubitari non potest, quin eodem modo, & per easdem res, vir probus fiat, & ciuitas constituatur, quæ vel optimatum administratio
31. ne, vel regio imperio gubernetur. Itaque 31 eadem erit educatio, ijdem ferè mores, qui virum probum faciant, quique facultatem præbeant, tum ad Remp. tum ad regnum moderandum. Quibus rebus constitutis, sequitur vt de optima Rep. quomodo fieri & constitui quodammodo apta sit, edisseramus: de hac enim hoc in loco necesse est, vt res poscit disputare.

Scholia in Caput XII.

1 VERVNTAMEN nobis nunc de rege, qui omnia suo arbitratu. *De regno quod plenum nominatur. græcè autem παμβασιλεία, hoc loco disputandum est: nam cætera non propriè dicuntur regna, vbi princeps non habet summam rerum omnium potestatem. Quæritur ergo sit nec ne iustum regium imperium, de quo in vtranq; partem disputatur: nam vbi multi sunt virtute pares, iniustum esse videtur. Cur enim hic potius quàm quiuis æqualis imperium teneat? cum paribus imparia tribuere lege naturæ prohibeatur. itaque iustior esse videtur imperandi vicißitudo, vtq; leges quatenus fieri poßit, dominentur. Sed vbi lex deficit, iustius esse, vt multi, quàm vt vnus teneat imperium: de quo dum dißeritur, quædam scitu pulcherrima de natura legum traduntur, quarum quæ moribus continentur, his maiorem auctoritatem inesse dicit, quàm scriptis, quæ scripta cum deficiunt, melius à multis quàm ab vno quid statuere oppoteat, consideratur: quod princeps ipse declarat, qui multos ex amicis adhibet ad res dubias statuendas: sed contrà videtur pro natura hominum imperia esse statuenda, quorum vt quidam sunt apti, vt ciuili imperio gubernentur, sic alij vt regio: deniq; si quis homo singularis, aut genus aliquod tantopere virtute præstet, vt eius virtus maior sit ca-*

ſit cæterorum omnium virtute, hunc iuſtum eſſe tradit, vt in cæteros omnes imperium teneat.

2 Rex legitimus nominatur. *Qui rem gerit non ſuo arbitratu, ſed ex proſcripto legum.*

3 Multi tribuunt vni ſummam gubernationis poteſtatem. *Ad tempus ſcilicet liberam, vel perpetuam, ſed ad legum præſcriptum, cum cætera ſint vel Senatus, vel populi conſilio ſtatuenda, vt Veneti ſummum magiſtratum habent, quem Ducem appellant, & item Genuenſes.*

4 Epidamni & Opunte. *Epidamnum oppidum eſt in ora Macedoniæ, quo fuit Colonia ciuium Romanorum poſtea deducta, nomine, quod inauſpicatum videbatur, in Dyrrhachium mutato. Opus oppidum eſt in Locris Epicnemidijs cognominatis, vnde Opuntinus ſinus.*

5 Minore tamen ex parte. *Nam ſummus ille magiſtratus pauciorum rerum ſummam poteſtatem habebant apud Opuntinos, quàm Epidamni.*

6 Vbi ciuitas ex ſimilibus conſiſtit. *Vbi cæteri ciues ſimiles ſunt, regiq; virtute pares.*

7 Qui natura ſimiles ſunt. *Virtutibus naturalibus pares.*

8 Hoc autem iam eſt lex. *Vt ciues viciſsim modò teneant imperium, modò pareant.*

9 Hæc ne homo quidem cognoſcere valeat. *Lex enim cum vniuerſalis quædam ratio ſit, de ſingulis conſtituere non poteſt: quæ ſingularia, ne homo quidem, id eſt legumlator, ratione complecti poteſt: nam ſingularia infinita ſunt, & non poſſunt ſcientia contineri, primo Rhetoricorum: nec in in artem ſiue præcepta cadunt, Ethicorum ij.*

10 Lex tamen ſcienter. *Id eſt legiſlator, cum legem ſtatuit, qua magiſtratum doceat, quod magna ex parte iuſtum ſit: intelligit quidem aliqua fore ſingularia, in quibus lex illa ſeruari non debeat, de quibus per legem vniuerſalem prouideri non poteſt. Scienter tamen, hoc eſt non per ignorantiam, ſed quia fieri aliter non poteſt: reliqua, quæ ſcilicet ſunt extra legis rationem, magiſtratibus ſeu principibus diſcernenda, & conſtituenda relinquit. Nam lex, vt ipſe tradit Ethicorum quinto, quod magna ex parte fit, complectitur: nec peccatum ſiue defectum ignorat, & nihilominus eſt recta, quia peccatum non eſt in lege, nec in legiſlatore, ſed in natura rerum: talis eſt enim natura rerum agendarum, quæ tamen lex hominem inſtituit, atque docet, dum quid magna ex parte fieri oporteat, & quid plerunq; iuſtum ſit, & cuncta eſſe ad bonum publicum referenda declarat.*

11 Corrigendi. *Legem corrigere dupliciter accidit, per abrogationem, dum prior antiquatur, & altera cõmodior conſtituitur, quod ſine maxima & ma-*

nifesta ratione & commoditate fieri non debet, vt ipse docuit lib. ij. vel per decretum, cum salua lege aliquid à principe vel Repub. iustis seu æquis ex causis præter legem decernitur, quod sæpe necessarium est, de quo sic differit Ethicorum quinto, Cum lex, *inquit*, vniuersaliter præcipit, & aliquid accidit in his rebus prĕter vniuersale, id quod deficit corrigendum est, quod ipse legislator, si adesset, corrigendum esse diceret, & si cognouisset, statuisset.

12 Deum & leges. *Rationem & leges: Deus enim summa ratio est sine appetentia, quippe in quem non cadit affectus, quare nec habet virtutes, sed quiddam præstantius, septimo Ethicorum: nec indiget virtutibus moralibus, quæ in temperandis affectibus versantur, Ethicorum decimo. vnde idem Aristoteles in libro de mundo ad Alexandrum:* Deus, *inquit*, est lex æquabiliter in nos fusa, nec correctionem, nec mutationem vllam recipiens.

13 Belluam adiungit. *Propter appetitum, quo belluis sunt homines similes.*

14 Mens sine appetentia. *Tanquam ratio non impedita sollicitante appetitu: appetentia, siue appetitus, quòd græcè est ὄρεξις, cupiditatem & iram complectitur, quæ græcè sunt ἐπιθυμία, & θυμὸς, quam iram idcirco dicit viros etiam optimos peruertere, quia ira sæpe accidit sine vitio, & magis naturalis est quàm voluptatum exuperantia, & minus est turpis quàm voluptas, cum scilicet inest turpitudo, quia qui per libidinem agit, gaudet: qui verò per iram, dolet. Ethicorum septimo.*

15 Exercitatores. *Qui adolescentes palæstris & talibus certaminibus exercent.*

17 Lex enim medium est. *Quia lex est quasi mensura iustitiæ. Iustitia verò, vt ipse tradit Ethicorum quinto, medium est inter afficere iniuria & affici, quoniam alterum est habere plus iusto, alterum minus: ipsa verò iustitia mediocritas est.*

17 Leges quæ moribus consistunt, maiorem auctoritatem habent. *Quia sunt firmatæ populi consensu & approbatione, vel potius leges naturæ designat, quibus ius ipsum maximè continetur, de quo sic ipse scripsit in rhetorica ad Alexan.* Ius, *inquit*, est cunctorum aut plurimorum hominum mos non scriptus, honesta & turpia discernens, *tum positis quibusdam exemplis.* hæc, *inquit*, statim lege non scripta, sed communi constituuntur. *Nam leges naturæ leges communes solent ab Aristotele vocari, quippe cum sint cunctis gentibus communes.*

18 Ab initio fiat. *In ipsa Repub. institutione.*

19 Illud Homericum, Ast duo congresi. *Ex decimo libro Iliados sumptum est: sunt autem Diomedis verba, qui cum negotium hostilia castra subeundi explorandi gratia suscepisset, in procerum concilio socium sibi dari postulauit. Nā duo, inquit simul procedentes plus habent & animi & consilij.*

20 Consilio tales. *Ex secundo Iliados. Verba sunt regis Agamemnonis ad Nestorem, cui decem similes consiliarios optabat: quod si contigisset, non dubitabat se facilè posse Troiam expugnare.*

21 De his nemo ambigit. *Cum lex est manifesta, nec deficit ratio legis.*

22 Hæ sunt, de quibus leges ferri non possunt. *Singularia scilicet quæ nec in artem nec in scientiam cadunt.*

23 Præsenti statu contenti. *Qui præsentem statum Reipub. probant, & sunt principis amici.*

24 Amicus par est, & similis. *Amicitia enim est æqualitas quædam & similitudo, Ethicorum octauo.*

25 Vt imperio herili gubernetur. *vt barbari & natura serui.*

26 Non sunt secundum naturam. *Adhibent enim in homines natura liberos, imperium herile, quod in seruos conuenit, cum ad imperantium, non ad parentium commoditatem imperent.*

27 Præterquam certo modo. *Si vnus cæteros omnes simul virtute & prudentia superet.*

28 Ingenuorum imperio. *Liberis hominibus conueniente, ad commoditatem subiectorum potissimum spectante.*

29 Quanuis alij aliam excellentiam dicant. *Alij enim diuitiarum, alij generis, alij virtutis præstantia nituntur: iure igitur præstantiæ huic regnum est deferendum: & item illo iure, quia non decet vt vir talis morte aut exilio afficiatur, nec vt per vices aliquando sit imperio subiectus, quod esset partem toti præficere: nam quicunque alius imperaret huic, esset quasi huius pars, quoniam eius virtus cum huius summi viri virtute comparata, pars eius esset, & quidem parua.*

30 Vnus. *Suffragio delectus, ipsius virtutibus spectatis: vel totum genus, cum ex vna familia ortis hominibus iure hæreditario regnum defertur.*

31 Eadem erit educatio. *Vt iustis honestisque rebus ad summam omni generi virtutum homines & ciues assuescant, vt habitum nacti, talibus rebus oblectentur, libēterque virtutibus fungantur, in quarum vsu felicitas consistit, quæ in hac vita potest mortalibus contingere.*

ARISTOTELIS DE REPVBLICA LIBER QVARTVS,

Interprete & enarratore IOANNE GENESIO SEPVLVEDA CORDVBENSI.

CAPVT I.

N cunctis artibus atque ſcientijs perfectis,
quæ 2 non in parte, ſed in toto aliquo genere
verſantur, vnius & eiuſdem munus eſt, quid
cuiq; generi congruat, conſiderare. Vt in ex-
cercitatione corporis, quæ cui conueniat, &
3. quæ ſit omnium optima, (Nam 3 qui eſt op-
timè naturalibus adiumentis inſtructus, huic
neceſſe eſt vt optima exercitatio conueniat.)
& quæ exercitatio vna ſit, pleriſque omnibus corporibus accom-
4. modata. 4 Nam & hoc officium eſt artis gymnaſticæ. Præterea
5. 5 ſiquis non ad iuſtam rationem habitum aut ſcientiam eorum
quæ pertinent ad palæſtram, deſideret: tamen nihilominus qui
pueros inſtituit, exercendique magiſter, debet hanc facultatem
comparare. Eodemque modo in medicina, & naues ædificandi, ac
veſtes conficiendi, cæteriſque artibus fieri notamus. Quo intelligi-
tur, ad eandem diſciplinam pertinere, quæ ſit optima Reip. forma
6. videre, & qualis eſſet maximè optanda, 6 ſi nulla re extrinſecus im-
pediretur, & quæ quibus conueniat, conſiderare. Multi enim ſunt
qui forſitan optimæ Reipublicæ compotes eſſe non poſſunt. Ita-
que legum lator, & qui ciuili facultate verè pollet, tum quæ Rei-
publicæ forma ſimpliciter optima ſit, tum quæ ſit optima pro ra-
7. tione rerum ſuppetentium, nouiſſe debet. Deinde tertio loco, 7
quæ ſit ſuppoſitioni maximè conſentanea. Nam facultate prædi-
8. ditũ eſſe oportet intelligendi, 8 data reſp. quomodo cõſtitui ab ini-
tio poſſit, & qua ratione poſtquã fuerit cõſtituta, diutiſſimè cõſer-
9. uari 9 vt ſiqua ciuitas ſit, quæ nõ optima ratione gubernetur, rebus
neceſſa-

neceſſarijs non ſuppetentibus, nec in eam Reip. formam, in quam ex rebus ſuppetentibus poſſet, ſed in aliam deteriorem conſtituta ſit: & adhęc omnia nota eſſe debet Reipublicæ ratio, quæ 10 cunctis 10.
ciuitatibus maximè conueniat. Nam pleriſque eorum qui de Republica conſcripſere, cum alia rectè tradant, tamen 11 à rebus com- 11.
modis aberrant. Nec enim ſolum Reſp. quæ optima ſit conſiderari debet, ſed etiam quæ conſtitui poſſit: præterea quæ facilior, & 12 12.
cunctis ciuitatibus communior habeatur. Nunc autem quidam 13 13.
ſummam Rempublicam & quæ multis indigeat adiumentis quærunt. Alij 14 de communi quadam potius differentes, damnatis 14.
quæ nunc exſtant, Laconicam, aut aliam quampiam probant, ac laudibus efferunt. Oportet autem eum ordinem inducere, 15 quem 15.
ex ſuppetentibus facilè homines adducantur, & poſſint in publicū vſum admittere, quoniam non minus negotij eſt rempublicam emendare, quàm ab initio conſtituere: vt dedoceri nihilo facilius eſt, quàm à principio diſcere. Igitur præter ea quæ dicta ſunt, ciuilis hominis eſt, vt facultatem habeat rebus publicis, quę nunc in vſu ſunt, vt ſuprà diximus opitulandi: quod facere non poteſt, ſi quis quod genera Reipublicæ ſint, ignoret. Nunc autē 16 ſtatum popula- 16.
rem vnum eſſe quidam falſo exiſtimant, & vnam paucorum potentiam. Itaque diſcrimina quibus inter ſe Reſpublicæ differunt, & quod modis componantur, non decet ignorare: & cum hac ipſa prudentia leges optimas, & quæ cuique Reipublicæ conueniant, nouiſſe oportet. Nam leges ad Reſpub. accommodari debent, & ab omnibus accommodantur, non ad leges Reſpublicæ. Eſt enim Reſpublica ordo magiſtratuum in ciuitatibus, 17 quomodo 17.
diſtributi ſint, & penes quem ſit ſumma Reipublicæ poteſtas, & quis finis cuiuſque communitatis ſtatuatur. 18 Leges autem ſeiun- 18.
ctæ ſunt ab ijs quæ Rempublicam declarant, 19 ad quarum legum 19.
præſcripta magiſtratus ſuis muneribus fungi debent, & ne ab alijs violetur cauere. Quo intelligitur oportere etiam ad leges ferendas, vt diſcrimina & numerus cuiuſque Reipublicæ teneantur: non enim poſſunt eædem leges rebus publicis omnibus quæ paucorum imperio gubernantur, nec omni ſtatui populari conuenire: ſi multiplex eſt, non ſimplex ſtatus popularis, & item paucorum dominatus.

Scholia in Caput I.

1 IN cunctis artibus atque scientijs perfectis, quæ non in parte. *Doctrinarum & artium exemplo, declarat ad ciuilem doctrinam pertinere, vt doceat non solùm quæ sit omnium optima Reipublicæ forma, sed etiam quæ quibus hominibus maximè conueniat. Sunt enim quædam ciuitates, quæ & si maximè velint, vti tamen optima Reipublicæ forma siue statu non possunt, rebus scilicet ad optimam Rempublicam necessarijs non suppetentibus: tali ergo ciuitati, quæ Reipublicæ conueniat, statuere officium est hominis ciuili facultate pollentis. Præterea nouisse debet quæcunq; Respublica fuerit proposita, exempli gratia, popularis, vel paucorum potentia, quomodo ea institui debeat ab initio, & qua ratione, & quibus legibus gubernari. Item quæ sit omnium communißima ratio, id est, quæ plurimis ciuitatibus conuenire poßit. Adhæc cuiusq; generis Reipublicæ partes, seu species quod sint, & quæ leges cuique Reipublicæ conueniant.*

2 Non in parte, sed in toto aliquo genere versantur. *Qui pila duntaxat exercere nouit, non etiam palæstra, & cæteris id genus ludis, is in parte gymnasticæ artis versatur, non in toto genere: ac eodem modo qui vni dũtaxat morbi generi medetur, vt morbo Gallico, is non in arte perfecta medicinæ, sed in parte versatur.*

3 Qui est optimè naturalibus adiumentis instructus *Qui valetudine, robore corporis ac velocitate valet.*

4 Nam & hoc officium est artis gymnasticæ. *Vt nouerit quæ ratio exercendi sit omnium maximè communis, id est quæ plerisque conueniat.*

5 Si quis non ad iustam rationem. *Iusta ratio dicitur, quæ est in suo genere perfecta, vt iusta magnitudo epistolæ, vel orationis dicitur, quæ non minor est iusto, & conueniente modo, sed nec maior quidem: sunt enim quidam, quorum tenuior valetudo, & virium imbecillitas non patitur optimam exercendi rationem, vt in arte medicina, pro diuersitate corporum atq; viriũ medicamenta & curandi rationes adhibentur.*

6 Si nulla re extrinsecus impediretur. *Vt natura hominum, & regionis: vt si homines sint natura serui, aut si non suppetant necessaria ad liberaliter, & ex virtute degendum: nam hæc omnia extra rationem Reipub. sunt, quæ tamen vel adiuuant, vel impediunt.*

7 Quæ sit positioni maximè consentanea *Fini proposito conueniens, vt si propositum sit Rempublicam popularem constituere, aut constitutam conseruare.*

8 Data Respub. *Quæcunque Respublica proponatur: quæ phrasis est mathema-*

thematicis familiarißima, vt datum angulum per æqualia secare, triangulum æquilaterum suprà datam lineam rectam collocare: quæ sunt theoremata ix. & i. propositionis primi elementorum.

9 Vt si qua ciuitas *Explicat duos modos, quibus potest esse incommoda & imperfecta Respublica: quorum alter est cum inopia rerum necessariarum ciuitas optimam Reipub. formam habere non potest: alter cum deteriorem habet, quàm pro ratione rerum suppetentium: & vtrique mala subueniendi facultate præditum esse oportere dicit hominem ciuilem, vt poßit diu Respublica conseruari.*

10 Cunctis ciuitatibus maximè conueniat. *Idest maxima ex parte, hoc est, quæ forma plerisque conueniat.*

11 A rebus vtilibus aberrant. *Quæ optima essent & pulcherrima, docent: sed cum ea non sint tali ciuitati accommodata propter inopiam rerum quæ sunt ad optimum illum statum Reipublicæ, de quo ipsi disputant, necessariæ, errant in eo, quòd ciuitati nec commodum, nec conuenientem formam Reipublicæ tradunt.*

12 Cunctis ciuitatibus communior. *In eundem sensum dictum est hoc, atque illud modo à nobis explicatum, quæ cunctis ciuitatibus maximè conueniat.*

13 Summam Rempub. quærunt. *Quæ sit omnium optima.*

14 De communi quadam. *Quæ plurimis accommodari & conuenire posſit. Laconicam, aut aliam quampiam probant. Thibronem designare videtur, à quo lib. septimo Lycurgum laudari solitum fuisse memorat, qui tam bonis institutis & legibus Remp. Lacedæmoniorum constituisset.*

15 Quem ex suppetentibus. *Eum, inquit, ordinem seu formam Reip. oportet ad incommoda Reip. iam constitutæ opitulandum afferre, qui ordo non multum ab ijs ordinibus & institutis, quibus ciuitas vtitur, abhorreat, vt homines facilè vt eum recipiant, adducantur, & item, vt recipiendi facultas adsit.*

16 Statum popularem vnum esse. *Vno duntaxat genere statum popularem contineri, cum tamen sint multa genera siue species status popularis, & item paucorum potentiæ.*

17 Quomodo distributi sunt, & penes quem est. *His verbis quid ordinem magistratuum vocet, declarat. Nam pro differentia tum eorum quibus magistratus mandentur, præsertim quorum arbitrio ciuitas gubernatur, tum finis, sunt varia Reipublicæ genera. Vt respublica optimatum hoc à paucorum potentia differt, quòd in hac summi magistratus diuitibus mandantur, & penes hos est summa potestas, & finis est priuata paucorum commoditas. In*

Republica optimatum, optimi quique tenent imperij summam, & maximos magistratus in publicam vtilitatem gerunt. Nam bonum publicum in hac est finis, quo tota gubernatio refertur, quanquam hæc finis ratio rebusp. omnibus rectis est communis, vt ad bonum publicum tota moderatio dirigatur.

18 Leges autem seiunctæ sunt ab ijs, quæ Rempub. declarant. *Leges non declarantur, seu definiuntur, ijs verbis quibus Respub. definitur, id est alia est legis, alia Reipub. definitio.*

19 Ad quarum legum præscripta. *Magistratus in administranda Repub. legum præcepta seruare, & vt ab alijs seruentur, curare debent.*

CAPVT II.

1. 1 SED in libro superiore cum de Reipub. formis ac discriminibus ageremus, tres rectas esse Respublicas declarauimus. Regnum, Optimatum administrationem, & Rempublicam: & tres harum digressiones siue aberrationes, tyrannidem, quæ à regno degenerat: paucorum dominatum, qui ab optimatum imperio: statum popularem, qui à Republica. Ex quibus de optimatum administratione, & regno disseruimus. Nam de optimo statu Reipu-
2. blicæ disserere, nihil est aliud 2 quàm de his nominibus disputare:
3. 4. quoniam 3 vtraq; debet 4 secundum virtutem copia rerum necessariarum & commodarum instructam constitui. Exposuimus etiam suprà quid inter optimatum imperium, atque regnum intersit, & quando regnum esse censeri debeat. Sequitur vt de Republica, quæ communi vocabulo nominatur, ac de cæteris Reipublicæ formis, paucorum dominatu, statu populari, & tyrannide disseramus. Harum igitur digressionum quæ pessima sit, quæ secundo loco vituperetur, perspicuum est. Nam quæ à prima & maximè diuina degenerat, hanc esse deterrimam necesse est. Regnum verò aut nomine tenus règnum est, non autem re: aut propter magnam regnantis præstantiam regnum esse necessarium est: ac proinde ty-
5. rannidem, cũ sit deterrima, 5 plurimum abesse à Reip. ratione: proximè ab hac paucorum dominatum, quippe à quo longissimè optimatum administratio abest: statum vero popularem, ex omni-
6. 7. bus maximè 6 mediocritatem tenere: 7 quod quidam etiam prodi-
8. dit ante nos, 8 sed aliorsum spectans, quoniam ille sic statuit, omnium bonarũ Rerumpub. pessimũ esse statum popularem, id est optimam paucorum potentiam, & alijs peiorem, improbarum verò o-

ptimum

ptimum. Nos autem has prorſus velut peccata quædam eſſe dicimus Rerumpub. Itaque paucorum potentiam aliam alia meliorem eſſe non rectè dicitur, ſed minus malam. Hoc tamen in loco hac omiſſa quæſtione, explicandum nobis eſt, primùm quod ſunt Rerumpub. differentiæ: ſi quidem plura ſunt ſtatus popularis genera, & item paucorum potentiæ: deinde quæ ſit maximè communis
& 9 ſecundum optimam maximè expetenda Reipublicæ ratio, & 9.
10 ſi qua eſt alia optimatum Reſpub. & rectè conſtituta, quæ tamen 10.
ſit, quæ plurimis ciuitatib. conueniat, tum ex alijs, quæ quibus ſit expetenda. Nam fortaſſe quibuſdam ſtatus popularis 11 eſt magis ne- 11.
ceſſarius, quàm paucorum potentia, alijs e diuerſò. Præterea quomodo debeat, ſi quis velit has reſpublicas conſtituere, ſtatus dico populares, per ſingula genera, rurſuſque paucorum potentias, poſtremo cum breuiter de his omnibus, quatenus licebit, breui memorauerimus, 12 quæ res interitum afferant, & quæ viciſſim rebus 12.
publicis ſint ſalutares, tum communiter, tum etiam per ſingula genera, & quæ ſint interitus, atque ſalutis earum potiſſimè cauſæ, explicare tentabimus.

Scholia in Caput. II.

1 SED in libro ſuperiore cum de Reipublicæ formis ac diſcriminibus ageremus. *Commemoratis breui epilogo ijs de quibus iij. libro diſputatum fuit, deinceps diſſerendum eſſe ait de Repub. communi vocabulo nuncupata, & de Rebuſp. deprauatis, ex quibus tyrannidem cunctarum peßimam eſſe dicit, propterea quod ab optima Repub. hoc eſt à Regno deſciuerit: proximè à tyrannide paucorum potentiam in vitio eſſe, quia longißimè diſtat ab optimatum Repub. Rempub. verò popularem in malis medium tenere, id eſt eſſe mediocriter & toleranter malam, quia eſt oppoſita Reipub. communi vocabulo dictæ, quæ vltimum locum tenet inter rectas.*

2 Quàm de his nominibus diſputare. *De rebus quæ his nominibus regno, & optimatum Repub ſignificantur.*

3 Vtraque conſtitui debet. *Vtrunque genus Reipub. regnum, & optimatum imperium.*

4 Secundum virtutem copia rerum neceſſariarum, & commodarum inſtructam. *Quia tum in regno deferendo in priore, tum in mandandis magiſtratib. in poſteriore genere Reipub. virtutis potiſſimum eſt habenda ratio, quæ tamen virtus ſit rerum neceſſariarum & commodarum adminicu-*

 lis ful-

lis fulta: felicitas enim in vsu virtutis sic instructæ posita est, vt ipse Ethic. 2. declarat.

5 Plurimùm abesse à Reipub. ratione. *Quia tyrannica administratio non solùm est omnium pessima, sed vix potest inter Respub. etiam deprauatas numerari, vt ipse docet libro quinto.*

6 Mediocritatem tenere. *Non quòd status popularis sit recta Respub. sed quia est malorum maximè tolerabilis, vel quia est in confinio rectarum & prauarum Rerumpub. quoniam, vt ait Plato, nec magnum bonum, nec magnum malum habet.*

7 Quod quidam etiam prodidit ante nos. *Platonem designat in libro qui ciuilis inscribitur, siue de regno.*

8 Sed aliorsum spectans. *Quoniam Aristoteles idcirco statum popularem mediocritatem tenere dicit, quia mediocre malum est, & cæteris tolerantius: Plato, quia velut in confinio posuit rectorum & deprauatorum generum Reipub. Nam popularem Rempub. bonarum pessimam, malarum optimam esse dixit, quod perperam traditum esse Aristoteles ait, quoniam ex prauis Rebuspub. non licet aliam alia meliorem esse dicere, sed minus malam. Nam si alia melior est alia, efficitur vt vtraq; sit bona, sed non æquè bona.*

9 Secundum optimam maximè expetenda. *Post optimam maximè deligenda.*

10 Si qua est alia optimatum Respub. *Si non vnum, sed plura sunt optimatum Reipub. genera.*

11 Est magis necessarius. *Magis conueniens pro ratione rerum suppetentium.*

12 Quæ res interitum afferant. *Quibus rebus Respublicæ pereant, & quibus conseruentur.*

CAPVT III.

1. 1 VT sint igitur complures Respub. causa est, quòd partes cuiusq; ciuitatis complures numero sunt. Nam primùm ciuitates omnes ex domibus conflatas esse videmus, deinde ex hac multitudine, alios diuites esse necesse est, alios egenos, quosdam verò medios: tum ex diuitibus & pauperibus partem esse armatam, partem inermem: &
2. plebem aliam ex agricolis constare notamus, 2 aliam ex forensibus, aliam ex opificibus. Sunt etiam nobilium discrimina, ex diuitijs &
3. magnitudine fortunarum: exempli gratia, equorum alendorum, 3 quod facere nisi diuites nulli possunt. Quamobrem antiquitus ciui-

tates

tates, quarum erat in equitatu robur, omnes paucorum arbitrio administrabantur: equis autẽ vtebantur in vicinos hostes, 4 vt Eretrienses & Chalcidenses, & Mæandri fluminis accolæ, Magnesij, & præterea multi Asiatici populi. Item, præter diuitiarum discrimina, est alia differentia ex genere, alia ex virtute 5 & si quid aliud tale partem esse diximus ciuitatis, 6 cum de optimatum statu dissereremus: illic enim ex quot partibus necessarijs omnis ciuitas constet, explicuimus. Nam hæ partes nunc omnes Reipub. sunt participes, nunc pauciores, interdum plures. Quo planè intelligitur necessariò complures esse Respublicas, quę genere discrepent inter se propterea quòd hæ ipsarum partes genere differunt. Est enim Respublica, ordo magistratuum, quem omnes spectata eorum quib. communicatur, potentia, aut 7 quadam ipsorum communi æqualitate distribuunt, egenorum dico, vel locupletum, aut vtrisque communi. Itaque tot esse Respublicas necesse est, quot sunt ordines, secundum excessus, & partium discrimina. 8 Sed maximè videntur esse duæ. Nam vt ventos aiunt alios aquilonios esse, alios australes, cæteros horum digressiones. Sic esse duo rerum publicarum genera, populum, & paucorum potentiam. Quoniam statum optimatum speciem esse paucorum potentiæ statuunt, 9 tanquam sit quædam paucorum potentia: & Rempublicam communi vocabulo nuncupatam, popularem statum esse confirmant, vt ex ventis 10 Fauonium ad Aquilonem referunt, Vulturnum ad Austrum. Atque eodem modo nonnulli de concentu differunt, eius esse duo genera, Doricè ac Phrygiè canere, 11 cæteros concentus ex his temperatos, partim Doricos appellant, partim Phrygios. Ad hunc igitur maximè modum de Reipub. rationibus disserere cõsueuerunt: verius tamen & commodius dictum est, quemadmodum ipsi disseruimus, siue duæ, siue vna sit rectè constituta Respublica, cæteras esse digressiones ab optima, vt in sonorum ratione à probè temperato concentu, 12 & quæ seueriores sunt, & magis heriles ad paucorum potentiam pertinere, remissas verò & mitiores ad statum popularem.

4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12.

Scholia in Caput III.

1 VT sint igitur complures Respub. causa est. *Vt sint non modò complura Reipub. genera, sed cuiusq; generis complures species, in causa est, quòd*

cuiusq; ciuitatis complures sunt partes. Alij enim diuites sunt, alij pauperes, alij mediocres facultates habentes: quidam armati, & militares, alij inermes: item agricolæ, mercatores, opifices, mercenarij, & varia nobilium genera: quosdam enim diuitiæ, alios genus, alios virtus, alios doctrina nobilitat. Nam cum Respub sit ordo magistratuum, & hæ partes nunc omnes, nunc pauciores, modò plures sint Reipub. participes, necesse est tot esse Reipub. genera & species, quod sunt huiusmodi ordinis discrimina: quarum Rerumpub. quæcunq; à rectis discesserunt, omnes sunt, vt suprà dictum est, aberrationes, sed ita, vt ex his seueriores & magis heriles ad paucorum potentiam, remissæ verò & mitiores ad popularem referantur.

2 Aliam ex Forensibus. *Forenses appellat mercatores, institores, & tabernarios, vt ipse paulò pòst capite quarto declarabit.*

3 Quod facere nisi diuites. *Vt equos alant.*

4 Vt Eretrienses, & Chalcidenses. *Eretria vrbs est Euboeæ insulæ, & item Chalcis, vnde Eretrienses & Chalcidenses. Vtriusq; vrbis meminit Homerus. Est & altera Eretria in Thessalia. Chalcidis autem nomine octo vrbes nominat Stephanus, Magnesia vrbs est & regio Ioniæ in Asia, Mæandro flumini imposita, vnde Magnesia, ad Mæandrum cognominatur, orta, vt Plinius refert, à Thessalica Magnesia. Mæander amnis crebris sinuosus flexibus, Apamenam primùm regionem, mox Eumeneticam, ac inde Bargylieticos campos, postremò Cariam peruagatus, non longè à Mileto exit in mare.*

5 Et si quid aliud tale. *Vt ex doctrina. Nobiliũ enim quatuor genera sunt, quæ his discriminibus distinguuntur, diuitijs, genere, virtute, doctrina, vt ipse declarat hoc eodem libro, cap iiij.*

6 Cum de optimatum statu dissereremus. *In tertio libro: ibi enim de optimatum statu, ac de regno differit, explicatq; partes ciuitatis, quanquam etiam in secundo libro, vbi multas Respub. quæ optimè rationem non attingerent, refellit, sed maximè in Platonis Remp. disputans, memorat partes ciuitatis, & se de optimo statu ciuitatis differere profitetur, vt capite illius secundo, sed aliorum Respublicas refellens. Cæterùm in septimo libro ex sua sententia accuratius de optimo statu Reipub. differit, multaq; præcepta dat.*

7 Quadam ipsorum communi æqualitate. *Libertate, quæ locupletibus cum egenis est communis.*

8 Sed maximè videntur esse duæ. *Quibusdam scilicet: ipsi enim hæc ratio non placet, vt paulò pòst declarabit.*

9 Tanquam sit paucorum potentia. *Quasi optimatum Respub. species sit paucorum potentiæ.*

10 Fauoniꝰ ad Aquilonẽ. *Fauoniꝰ qui græcè est Zephyrus, ab occasu æquinoctiali*

noctiali flat: Aquilo, qui Boreas, à Septentrione: vt Auster à meridie, qui & Notus dicitur: Vulturnus, qui & Eurus ab ortu brumali, vt auctor est idem Aristoteles metheorologicorum lib. ij.

11 Cæteros concentus. *Septem esse concentus genera musici tradunt, dorium, hypodorium, lydium, hypolydium, Mixolydium, hypophrygium, & phrygium, quinque igitur media, partim ad dorium referri aiunt, partim ad phrygium.*

12 Et quæ seueriores sunt. *Ex deprauatis scilicet, quæ plus crudelitatis habent, & subiectos magis seruiliter tractant.*

CAPVT IIII.

1 NEQVE verò debet, vt à quibusdam solet, status popularis 1.
simpliciter statui, vbi summa potestas est penes multitudinem: cum etiam in rebus publicis, vbi pauci tenent imperium, & vbique 2 penes maiorem partem sit summa potestas. Nam si essent 2.
omnes mille trecenti, & horum mille locupletes, qui trecentis pauperibus & liberis, 3 & cætera ipsorum similibus imperium non 3.
communicarent, nemo tamen horum Rempub. populariter administrari diceret. Et pari ratione, si 4 pauci essent egeni, tamen di- 4.
uitibus pluribus numero potentiores, nemo hanc paucorum potentiam nominaret: nec si qua esset alia talis, in qua diuitibus honores non communicarentur. Sic igitur potius dicendum est popularem esse Rempub, 5 cum penes liberos est summa potestas: 5.
paucorum potentiam, cum penes diuites. Accidit autem vt alteri plures sint, alteri pauci, quoniam liberorum magnus est numerus, locupletum verò paruus. 6 Eo quidem modo si proceritatis, vt in 6.
Aethiopia fieri nonnulli narrant, aut pulchritudinis ratio in mandandis magistratibus esset habenda, paucorum hæc esset potentia, propter eorum qui pulchri, aut proceri sunt paucitatem. Veruntamen ne his quidem rebus has Reipub. formas definiri satis est. Sed cum partes tum popularis status, tum paucorum potentiæ complures sint, statuere oportet non protinus esse statum popularem, si liberi homines pauci numero in plures 7 & non liberos imperium 7.
teneant, vt 8 Apolloniæ fit, quæ est ad Ionium mare, & in Thera, 8.
quoniam in hac vtraque ciuitate qui præstant nobilitate, 9 qui- 9.
que primi colonias inhabitarunt, cum pauci sint, tamen in multos tenent imperium. Sed neque esset status popularis si impe-

rium penes diuites idcirco eſſet, quoniam multitudine numeroq;
10. vincerent, 10 vt antiquitus Colophonij, vbi maior ciuitatis pars
ante bellum quod cum Lydis geſſerunt, magna patrimonia poſſi-
11. debat. 11 Sed ſtatus popularis eſt, cum liberorum, & pauperum (qui
plures numero ſunt) arbitrio & voluntate geritur Reſpub: Pauco-
rum verò potentia, cum diuites, & genere nobiliores (qui pauci ſũt)
Reipub. præſunt, & ſua voluntate moderantur. Ac eſſe quidem
complures reſpublicas, & quam ob cauſam, explicuimus. Iam plures
12. ne ſupradictis ſint, & quæ, & quam ob rem, ſumpto, 12 quod ſuprà
diximus principio, diſſeramus. Conſtat enim omnis ciuitatis non
vnam ſed plures eſſe partes. Similis eſt igitur Reipub. & animalis
ſpecies conſtituendi ratio. Nam ſi animalis ſpecies ſumere libeat,
primùm omnium partes quas adeſſe neceſſe eſt animantibus, ſeiun-
13 gimus, vt 13 ſenſoria quædam, & qua conficitur, quaq; cibus excipi-
14. tur, os dico & ſtomachum: deinde eas 14 quibus animal quodque
mouetur. Si ergo ſpecies tot modo ſunt numero, diſcriminibus au-
tem ſeiunctæ, id eſt, ſi oris complura genera ſint, atque ſtomachi,
& ſenſoriorum, & item partium mouentium: numerus copularum,
quæ hic ex partibus exiſtunt, neceſſariò efficiet animantium gene-
ra. Nec enim fieri poteſt vt animal idem complures oris vel auri-
um differentias habeat. Sumptis igitur harum partium quodquod
fieri poſſunt coniũctionibus, animalium ſpecies conſtituentur, quę
tot erunt numero, quot copulæ partium neceſſariarum. Atque eo-
dem modo Rerumpublicarum (de quibus ſuprà memorauimus)
genera conſtituentur: quoniam, vt ſæpe diximus, non vna, ſed mul-
tis partibus ciuitates conſiſtunt. Eſt igitur vna pars multitudo, quæ
15 15 in cibo parando eſt occupata, quos agricolas appellamus: Altera
opificum, qui exercent artificia, ſine quibus vrbs habitari non po-
16 teſt: quamquam ex his artibus quædam 16 ad vſus neceſſarios in
17. vrbe deſiderantur, quædam 17 ad iucundos, & liberales. Tertia pars
18. eſt 18 forenſium, id eſt ementium & vendentium, mercatorumq;,
& tabernariorum multitudo. Quarta mercenariorum. Quintum
genus eſt propugnatorum, quod his nihilo minus eſt ciuitati ne-
ceſſarium, niſi debet bellum inferentibus ſeruire. Nam fieri non
poteſt, vt quæ natura ſerua eſt, digna ſit nomine ciuitatis. Ciuitas e-
nim ipſa ſibi ſufficit: quod autem ſeruitute premitur, id ſibi non
19. ſufficit. 19 Itaque in Repub. luculenter quidem diſputatum eſt, ſed
ita vt aliquid deſideretur. Socrates enim ex quatuor maximè neceſ-

ſarijs

sarijs ciuitatem constare tradit, textore, agricola, sutore, ac structo-
re. Sed rursus tanquam hi non satis sint, addit fabrum ærarium, &
eos 20 qui curam habent pecoris necessarij: Itemque mercatorem & 20.
tabernarium, 21 hisque omnibus expleri primam ciuitatem facit. 21.
Quasi rerum necessariarum, & non potius honesti causa ciuitas o-
mnis consistat, & sutoribus æquè ac agricolis indigeat. Propugna-
torum verò partem non antè tribuit ciuitati, quàm auctis finibus,
& ad vicinorum vsque regionem dilatatis, bellum fuerit confla-
tum. At in quatuor & quotcunque sint participes ciuitatis, aliquem
esse necesse est qui ius dicat, causásq; dijudicet. Igitur si anima pars
potius animalis esse quàm corpus existimari debet, vtique & tales
ciuitatem partes potius esse putandæ sunt, quàm quæ pertinent ad
vsum necessarium, partem dico militarem, & quæ iustitiæ iudicia-
lis est particeps, & item quæ consultandi munere fungitur, 22 quod 22.
est officium ciuilis intelligentiæ: nec ad rationem interest, hæc 23 23.
seorsum in quibusdam, an in eisdem habeantur. Nam sæpe accidit,
vt ijdem & milites sint, & agros colant: itaque si & has & illas partes
esse ciuitatis statuere oportet, non dubium est quin genus militare
sit pars necessaria ciuitatis. Septima pars est eorum qui opib Remp.
iuuant, id est locupletum. Octaua eorum, qui publicis muneribus
funguntur, magistratusque gerentes suum officium prestant: siqui-
dem ciuitas esse absque magistratibus non potest. Quosdam igitur
esse necesse est, qui magistratus gerere possint, & hoc officium, aut
24 continenter aut per vices ciuitati præstent, & cæteros, de quib. 24.
modò disseruimus, consultores scilicet, & qui litigantium contro-
uersiam dijudicent: quæ si fieri debeant in ciuitatib. ac rectè & iustè
fieri, vtique necesse est vt aliqui sint 25 virtutis res ciuiles attingen- 25.
tis compotes. 26 Alias igitur facultates eisdē adesse, multis fieri pos- 26.
se videtur, vt ijdem milites sint, ijdem agricolæ & opifices, itemq;
consultores & iudices, omnesque virtute sese præditos esse profi-
tentur: & plerosque magistratus gerere posse sibi persuadent: vt au-
tem ijdem pauperes sint, & locupletes, fieri non potest. Quam ob
rem 27 hi potissimum (diuites inquam & pauperes) partes ciuitatis 27.
esse videntur. Et quoniam magna ex parte illi pauci sunt, hi plures,
idcirco videntur hæ contrariæ partes esse ciuitatis. Itaque 28 ex ho- 28.
rum excessibus Respub consistunt, esseque videntur duo genera
Reipublicæ, popularis, & paucorum potentia. Esse igitur Reipub.
complura genera, & quas ob causas, suprà disseruimus. Iam esse sta-

tus popularis complures species, & item paucorum potentiæ, do-
ceamus : quod ipsum planè potest ex supradictis intelligi. Plebis
nanque, & eorum qui nobiles vocantur, multa genera sunt : vt ple-
bis vnum genus est, agricolæ : alterum opifices : aliud forenses, qui
emptiones & venditiones exercent: aliud, qui versatur in mari, qui
29. rursus in alias species secantur. Nam 29 quidam eorum militiæ va-
30. cant, 30 alij quæstui, alij sunt nautæ, alij piscatores. Nam multis in lo-
31. cis magna turba est horum cuiusque generis, vt 31 Tarenti & Bizā-
tij piscatores, classici milites Athenis, mercatores in Aegina & Chio,
nautæ in Tenedo. Est præterea aliud genus plebis mercenariorum
tam tenui patrimonio, vt otiosis esse non liceat. Adhæc genus eo-
rum qui liberi sunt, non tamen ex vtroque parente ciue procreati:
& si quod aliud tale genus est alterius multitudinis. Nobilium au-
tem genera constituunt diuitiæ, generis honestas, virtus, atque
doctrina, & quæ his similia secundum eandem differentiam di-
cuntur. Prima igitur Respub. popularis est, quæ dicitur maximè
secundum æqualitatem. Nam æqualitatem notat lex huiusmodi
32. Reipub. popularis, qua sancitum est, vt 32 nihilo magis vel pau-
peribus, vel diuitibus adsit, neue penes alterutros sit summa pote-
stas, sed similis habeatur vtrorunque conditio. Nam si libertas & æ-
qualitas maximè est, vt quidam existimant, in Repub. populari,
sic demum maximè fuerit, si omnibus maximè similiter Respub.
communicetur. Sed quoniam populus numero superior est, &
quod pluribus placet, id ratum habetur, idcirco hanc esse Rem-
pub. popularem necesse est. Atque hoc quidem vnū est genus status
33. popularis : aliud, 33 quum à censibus, exiguis tamen, magistratus
mandantur: sed ita vt bona possidenti, magistratum gerere liceat:
eidē si bona amiserit, non liceat. Aliud status popularis genus est, vt
34. omnibus ciuibus 34 qui modò nequeant exceptione repelli, Re-
35. spub. communicetur, 35 lege tamen dominante. Aliud, vt ciuis ma-
36. 37. gistratum gerere liceat, 36 dum modo sit ciuis, sed 37 ad legis præ-
scriptum. Aliud, vt cætera sint eadem, multitudo tamen, non lex
38. dominetur, hoc autem fit, cum 38 decreta dominantur, non lex:
39. quod 39 propter duces populares accidit. In statibus enim popula-
ribus, vbi leges habent robur, huiusmodi duces populares non exi-
stunt, sed optimus quisque primum locum in Repub. tenet: vbi ve-
rò leges non habent summam auctoritatem, hic duces populares
40. fiunt: 40 populus enim princeps quidam efficitur vnus ex multis

con-

constitutus. Nam multi 41 non vt singuli, sed vniuersi summam 41.
potestatem obtinent. 42 Homerus autem quem multorum domi- 42.
natum damnet, hunc, an vbi multi tanquam singuli tenent impe-
rium, incertum est. Talis igitur populus cum sit quasi princeps v-
nicus, quia non est legi subiectus, solus vult Rempub. suo arbitrio
temperare, & 43 herilem principatum exercet. Quo fit, vt assenta- 43.
tores in precio sint: & talis populus 44 ex monarchijs tyrannidem 44.
æmuletur: itaque mores ijdem sunt: & vtraque Respub. domina-
tum in meliores exercet: & popularia decreta similia sunt tyran-
nicis imperatis: & dux popularis, hoc est, quod assentator, & eius æ-
mulus: & vtrique multum valent, assentatores apud tyrannos, po-
pulares duces apud huiusmodi populos, qui duces auctores fiunt,
vt 45 decreta legibus præferantur, 46 in populum cuncta redigen- 45. 46.
tes: efficiunturque magni, propterea quòd omnia sunt in arbitrio
populi, & populi arbitrium in horum voluntate: his enim obtem-
perat multitudo. Præterea 47 magistratibus obtrectantes, oporte- 47.
re aiunt, vt populus decernat: populus autem admonitionem liben-
ter admittit: qua ratione magistratus omnes dissoluũtur, vt meritò
inuectus esse videatur, 48 qui hunc statum popularem Remp. esse 48.
negat. 49 Nam Resp. nulla est vbi leges non tenent imperium: 50 49. 50.
oportet enim vt lex rerum omnium imperium habeat: 51 magistra- 51.
tus autem & Respub de singulis decernat. Quare si status popula-
ris vnũ Reip. genus est, haud dubiè talis constitutio in qua decretis
omnia gubernãtur, nõ est proprie stat⁹ popularis: 52 nullũ enim de- 52.
cretũ potest esse vniuersale, sed de generib. stat⁹ popularis hactenus.

Scholia in Caput. IIII.

1 NEQVE verò debet, vt à quibusdam solet, status popularis sim-
pliciter statui. *Reiectis quibusdam definitionibus, statum popularem sic
esse definiendum tradit. Status popularis est Respub. in qua penes liberorum
multitudinem est summa potestas: Paucorum potentia, in qua penes diuitum
paucitatem. Deinde exemplo animalis docet, quomodo sint species Reipub.
constituendæ. Tum partes ciuitatis octo commemorat, agricolas, opifices, fo-
renses, id est mercatores omnis generis, mercenarios, militares, consultores,
iudices, & magistratus. Sed duæ sunt, inquit, maximæ partes, diuites, & pau-
peres. Rursus plebs in multas partes secatur, nobilitas in quatuor, diuitijs, ge-
nere, virtute, doctrina distinctas. Ex dictarũ partiũ copulis diuersis, diuersæ*

Respub conficiuntur. Prima species Reipub. popularis est, vbi pariter omnibus Respub. communicatur. Secunda cum censuum habetur ratio, qui tamen exigui sint. Tertia vbi Respub. cunctis, sed qui non poßint exceptione repelli, communicatur lege dominante. Quarta, vbi cuiuis communicatur, qui modo ciuis sit, lege dominante. Quinta, vbi cætera sunt eodem modo, sed multitudo, non lex dominatur: quæ species non est propriè Respub. Vbi enim leges non tenent imperium, non est Respub.

2 Penes maiorem partem. *Eorum qui tenent imperij summam.*

3 Et cætera eorum similibus. *Vt nullum sit discrimen præterquam diuitiarum.*

4 Pauci egeni tamen potentiores. *Vt accidit vbi nobiles etiam egeni gratia valent, & clientelis.*

5 Cum penes liberos est summa potestas. *Penes eos qui sola libertate censentur, vel potius vbi sola libertas spectatur in mandandis magistratibus, & communicanda Repub.*

6 Nam eo quidem modo. *Si esset paucorum potentia, vbicunq; pauci Rempub. magistratusq; gerunt. Quod verò refert de Aethiopia, idem fieri apud Indos, auctorem esse Scylacem tradit libro septimo, proceritatem scilicet, & pulchritudinem apud ipsos spectari in regnis deferendis.*

7 Et non liberos. *Et non liberos solùm, sed etiam diuites: vel eos dicit non liberos, qui operibus necessarijs seruiunt, cuiusmodi sunt agricolæ, opifices, & mercenarij. Thera insula est inter Sporades numerata cum vrbe cognomine.*

8 Apolloniæ quæ est ad Ionium mare. *Nam multæ aliæ vrbes hoc nomine sunt vocatæ, quarum nonnullas memorat Plinius: nam Stephanus viginti quinq; in diuersis regionibus recenset. Hæc autem quam designat Aristoteles, est, vt Plinius refert, in confinio Ionij & Adriatici maris in Græcia, opposita Hydrunto Italiæ, centum millium passuū interuallo intercurrentis freti.*

9 Qui primi colonias inhabitarunt. *Apollonia enim colonia Corinthiorum fuit, vt refert Stephanus. Thera etiam, vt videtur, Græcorum fuit colonia, quam insulam Olympiadis CXXXV anno quarto enatam fuisse auctor est Plinius, priusq; Callistem à pulchritudine fuisse nominatam, sed post à Thera conditore vrbis, qui genus à Polynice ducebat, nomen accepisse Strabo refert, auctore Callimacho. In his ergo duabus ciuitatibus pauci generis nobilitate & antiquitate præstantes, etiam si essent pauperes cæteris imperabāt: his enim duntaxat magistratum gerere licebat.*

10 Vt antiquitus Colophonij. *Colophon vrbs est Ioniæ, siue Cariæ, non procul Epheso, quam alluit Halesus amnis, Plinio.*

11 Sed

11 Sed ſtatus popularis eſt. *Hæc eſt plena deſcriptio ſtatus popularis, vt proxima paucorum potentia.*

12 Quod ſupra diximus principio. *Vt ex partium ciuitatis copulis, ſeu coniunctionibus diuerſis, diuerſas Reipub. ſpecies conſtituamus.*

13 Senſiora quædam. *Senſoria vocantur inſtrumenta ſentiendi, vt oculi & aures.*

14 Quibus animal quodque mouetur. *Vt crura, ſiue pedes, & alæ volucrum, & pinnæ natantium, de quibus accuratè ipſe in libro de inceſſu animalium ediſſerit.*

15 In cibo parando. *Agricolæ enim dicitur, quicunque terram colit fructuum gratia, ſiue frumenta ſint, ſiue legumina, & olera, ſiue arborum fructus.*

16 Ad neceſſarios vſus. *Vt ſutores & ſartores.*

17 Ad iucundos & liberales. *Vt argenti & auri cælatores, & aulæorum artifices.*

18 Forenſium. *Forenſes, à foro rerum venalium dicti ſunt mercatores & tabernarij.*

19 Itaque in Repub. luculenter quidem diſputatum eſt. *In opere Platonis de Repub. ſcitè & eleganter his de rebus diſſeritur, non tamen omnia perfectè traduntur.*

20 Qui curam habent pecoris neceſſarij. *Paſtores, qui pecus alunt, & armenta ad vitam hominum neceſſaria.*

21 Atque his omnibus expleri primam ciuitatem. *Quam Plato in libris de Repub. conſtituit. Hæc enim prima ciuitas appellari ſolet, vt illa ſecunda, quam in libris de legibus, vt videre licet in libro huius operis ſecundo. Taxat autem Socratem, quem Plato diſſerentem facit, quòd eas duntaxat partes ciuitatis induxerit, quæ ſunt ad viuendum neceſſariæ, omiſsis quæ ad rectè & liberaliter viuendum conferunt, cuiuſmodi ſunt militares homines, iudices, & conſultores.*

22 Quod eſt officium ciuilis intelligentiæ. *Proprium munus ciuilis facultatis eſt conſultare.*

23 Seorſum in quibuſdam, an in eiſdem habeantur. *Siue militare munus, & conſultandi ac iudicandi officia diuerſis tribuantur ſeparatim, ſiue ita, vt ijdem diuerſis fungantur officijs.*

24 Continenter aut per vices. *Vt perpetuos gerant magiſtratus, aut annuos, ſiue ad aliud tempus alijs viciſsim tradentes.*

25 Virtutis res ciuiles attingentis. *Facultatis ciuilis.*

26 Alias igitur facultates. *Fieri poteſt vt alia munera & officia idem homo præ-*

mo præstare poßit: potest enim & miles esse, & idem agricola , idem iudex, & consultor: vt autem diues sit quisquam, & idem egenus, fieri non potest.
27 Hi potisſimum partes ciuitatis eſſe videntur. *In duas potißimum partes ciuitas diuisa esse videtur, in diuites & pauperes.*
28 Ex horum exceſsibus. *Prout alteri alteris potentiores sunt, præferunturq́; in administratione Reipub.*
29 Quidam militiæ vacant. *Milites claßici.*
30 Alij quæſtui. *Vt mercatores, qui merces nauib. importãt, aut exportãt.*
31 Tarenti & Byzantij piſcatores. *Tarentum oppidum est in Italia maritimum, vnde sinus Tarentinus, post bellum Messemium à Partenijs Lacedæmonijs conditum. Fuit igitur primum Lacedæmoniorum colonia, vbi Architas & Pythagorici cæteri floruerunt, postea coloniam Romanorum recepit, vt auctor Strabo est. Byzantium vrbs est Thraciæ caput, quæ postea Constantinopolis fuit à principe Romanorum appellata.*
32 Nihilomagis vel pauperibus, vel diuitibus adſit. *Vt nec paupertas nec diuitiæ suffragentur, aut vicißim obsint in mandandis magistratibus.*
33 Cum à cenſibus. *Cum magistratus non cunctis promiscuè patent, sed ijs qui certum habent censum, qui tamen census sit exiguus.*
34 Qui modo nequeant exceptione repelli. *Quibus nihil obijci poßit, quod ad genus scilicet pertineat: sic enim ipse declarat capite sexto, exempli gratia, quod sit patre aut matre, non ciue natus, aut sit generis libertini.*
35 Lege dominante. *Vt Respub. ex legum præscriptis administretur.*
36 Dummodo ſit ciuis. *Dummodo sit liber: hic enim sola libertas ciuem facit, vt ipse capite sexto declarat.*
37 Ad legis præſcriptum. *Ex legum præceptis.*
38 Decreta dominantur, non lex. *Decreta vocat plebis scita, quæ de rebus singulis fiunt: nam leges præcepta vniuersalia sunt.*
39 Propter duces populares. *δημαγωγοὶ græcè vocantur hi qui se duces & assentatores præbent multitudini.*
40 Populus enim princeps quidam efficitur. *Populus fit quasi vnus tyrannus.*
41 Non vt ſinguli. *Non ita multi dominantur, vt vnusquisq; teneat imperium, sed vt simul vniuersi.*
42 Homerus autem quem multorum dominatum damnet. *Vlysses apud Homerum in libro Iliados secundo, populares increpans, quòd suo arbitrio præter regis voluntatem ad naues properantes ferrentur, negat multorum imperium probum esse, sed vnius his verbis imperium haud multis rectè cõmittitur, vnus sit rex, & princeps. Multi aũt tanquã singuli imperiũ tenere di-*

nere dicuntur, cum plures vno pari potestate ciuitatem aut regnum sic administrant, vt quilibet per se ius & auctoritatem habeat imperandi, vt olim Gratianus & Theodosius, & post eos Arcadius & Honorius.

43 Herilem principatum exercet. *Tyrannicum imperium in subiectos alios populos & in meliores ciues exercet, dum eis quasi seruis imperat: non enim subiectorum commoditatem spectat, sed suam, quod est proprium herilis imperij.*

44 Ex monarchijs tyrannidem æmulatur. *Ex imperijs quæ vnius arbitrio exercentur. Tyrannidi hæc Respub. popularis, quam Aristoteles extremum populi interdum vocat, respondet. Nam vt tyrannis pessima est ex monarchijs, sic ex Rebuspub. quæ plusquam vnius imperio administrantur, deterrima est hæc species Reipub. popularis, & multa habet illi similia.*

35 Decreta legibus præferantur. *Vt maiorem auctoritatem plebiscita de singulis rebus habeant, quàm leges quæ vniuersaliter præcipiunt, licet nihil extra rationem legis vniuersalem accidat.*

46 In populum cuncta redigentes. *Omnia reuocantes ad popularem consultationem.*

47 Magistratibus obtrectantes. *Incusantes Consules, exempli gratia, & Senatores, vt Romæ seditiosi Tribuni faciebant, quam licentiam populus adeptus, omnem potestatem magistratibus subtrahit.*

48 Qui hunc statum popularem. *Platonem designare videtur, qui cum non Rempub. sed mercatum esse dicebat, tanquam inordinatum & confusum congressum hominum, & turbam.*

49 Nam Respub. nulla est, vbi leges non tenent imperium. *Itaque nec tyrannus, nec Respub. popularis propriè sunt in Rebuspublicis numeranda, quia in his leges non tenent imperium, id est non obtemperatur legibus. Sed dicat aliquis, hac igitur ratione ne regnum quidem Rebusp. erit annumerandum, cum in pleno regno, quod græcè dicitur παμβασιλεία, non leges dominentur, sed cuncta fiant principis arbitrio, vt in tertio libro declaratum est. Hanc obiectionem sic quidam dissoluunt, vt etiam in regno leges non quidem scriptas, sed in animo principis impressas à ratione & prudentia manantes, imperium tenere dicant. Has enim rex iustus in administratione Reipub. sequitur, & his obtemperat, quod quamuis sit verum, vt est, tamen hæc lex rationis & prudẽtiæ in omni Repub. æque dominatur, & Aristotelis, vt arbitror, sententia aliorsum spectat, & de legib. scriptis memorat, non de naturalibus. Ipse enim etiã in pleno regno leges scriptas dominari oportere censet, nõ secus atque in statu optimatum, & Repub. Nam superiore libro Rempub. omnem rectè institutam, siue vnius, siue plurium arbitrio administretur, probis legib. funda-*

fundatam esse oportere docuit: à quarum iussu non discedatur in ijs, de quibus lege caueri potest. Quæ autem lege prouideri nequiuerunt, & extra legis rationem accidunt, hæc in regno principis, in statu optimatum, & Repub. summorum magistratuum arbitrio & iudicio relinquenda esse dixit: atque ita fieri in plenis etiam regnis videmus. At rex, inquit, legibus est superior, & eas potest arbitrio & iudicio suo temperare: at idem possunt summi magistratus seu Respub. in statu optimatum & Repub. Nec enim minus Reipub. in sua ciuitate in leges abrogandas, aut temperandas licet, quàm regi in suo regno. Itaq; in quaque harum Rerumpub. leges tenent imperium, aut in nulla. In cunctis enim parendum est legibus, nisi qua parte deficiunt. Nam si temerè ab eis discedatur, tam id fiet præter regni iusti, & rectæ Reip. rationem. Nullum igitur, inquis, discrimen erit inter Regem plenum & Laconicum, cum vterque legibus parere debeat: imò verò maximum. Nam Rex Laconicus imperium legibus præscriptum ac definitum certis in rebus habet: & arbitrium temperandarum legum non penes ipsum est, sed penes Rempub. Rex autem plenus ipse potestatem habet, vicemq; totius Reipub. gerit.

50 oportet enim vt lex omnium imperium habeat. *Oportet vt legi in omnibus quæ vniuersaliter lege cauentur, pareatur, & præceptis eius vniuersalibus obtemperetur.*

51 Magistratus autem & Respub. de singulis decernat. *In magistratu & Repub. rex etiam intelligitur, qui eodem modo in administratione sequi leges & debet & solet, vt magistratus & Respub. De singulis autem reb. quæ præter vniuersalem legis rationem accidunt, & legibus comprahendi non possunt, magistratus, Respub, princeps, seu rex, quod iustum esse, & ad bonum publicum, interdum etiam singulorum pertinere videatur, decernere.*

52 Nullum enim decretum potest esse vniuersale *Lex autem vniuersalis est, quo declaratur, qui decretis Rempub. administrant, hos non vti legibus, nec in ea ciuitate leges dominari, cum decreta non sint leges.*

CAPVT V.

1. 2. 1 EX paucorum potentiæ generibus vnum est, vt 2 ex censibus mandentur magistratus tantis, vt pauperibus, qui plures numero sunt, aditus sit ad Remp. gerendam interclusus: quæ tamen pateat omnibus, qui ad eam census magnitudinem peruenerint. Alterum
3. 4. genus est, 3 cum ex censibus exiguis magistratus creantur, & 4 qui
5. desiderantur, hos ipsi cooptant. 5 Quòd si ex his omnibus facerent, ado-

ad optimatum potius Rempub. pertinere videretur: sin autem ex certis ac definitis, magis est paucorum potentiæ. Tertium paucorum potentiæ genus est, cum filius in patris locum succedit. Quartum 6 cum adest quod modò dictum est, & Resp. geritur non legi- 6.
bus, sed magistratuum voluntate: quod genus in paucorum imperijs 7 perinde se habet, ac tyrannis in monarchijs: in popularibus 7.
verò extrema, de qua diximus, popularis. Hæc autem paucorum potentiæ forma dynastia nominatur. Paucorum igitur potentiæ, ac status popularis, tot genera numerantur. Intelligendum est autem multis in locis vsu venire, vt Respub. ex legibus non sit popularis, moribus tamen, & viuendi ratione populariter administretur: apud alios ediuersò, vt ex legibus sit magis popularis, vsu tamen & moribus paucorum potius arbitrio gubernetur. quod maximè in Rerumpub. mutationibus accidit: 8 nec enim statim homi- 8.
nes mutantur, 9 sed prioribus contenti sunt, 10 alij alios paruis re- 9. 10.
bus superantes. itaque manent priores leges, vincunt tamen qui Rempublicam mutant.

Scholia in Caput V.

1 EX paucorum potentiæ generibus, vnum est vt ex censibus mandentur magistratus. *Paucorum potentiæ quatuor esse genera docet. Primum, cum magistratus mandantur mediocriter diuitibus, & tantas modò facultates habentibus, quantæ satis sint ad pauperes excludendos. Alterum genus est, cum mandantur ex paruis etiam censibus, sed paulò maioribus, & ijdem magistratus deligunt sibi successores, aut numero deficientes. Tertium genus est, cum à maioribus etiam nunc censibus mandantur, & filij patribus succedunt. Quartum, cum à maximis censibus magistratus mandantur, nec paretur legibus, sed omnia geruntur arbitrio & libidine paucorum, quæ cuncta capite sexto accuratius explicantur.*

2 Ex censibus tantis. *Ea duntaxat magnitudine, quæ sit satis ad egenos repellendos.*

3 Cum ex censibus exiguis. *Maioribus tamen quàm priores erant, vt ipse capite sexto declarat.*

4 Qui desiderantur, hos ipsi cooptant. *Ipsi qui magistratum gerunt, deligunt eos qui morte, aut alia ratione numero desunt.*

5 Quod si ex his omnibus facerent. *Si ex omni multitudine hunc censum habente deligerent eos qui sufficiendi sunt.*

6 Cum adest quod modò dictum est. *Cum non solum diuitiarum copia est, & filij patribus succedunt, sed omnia non ex legum praeceptis, sed ex libidine paucorum geruntur.*

7 Perinde se habet. *Hac tria genera similia sunt inter se. Hac vltima paucorum potentia, qua dicitur dynastia, & tyrannis, & vltimus status popularis.*

8 Non mutantur. *Non mutant mores statim.*

9 Sed prioribus contenti sunt. *Institutis & moribus.*

10 Alij alios paruis rebus superantes. *Qui vicerunt, satis habent, si victis sint paruis quibusdam rebus superiores, nec postulant, vt priora instituta vel mores mutentur.*

CAPVT VI.

1. 1 TOT autem esse status popularis & paucorum potentiæ genera, palam fit ex his ipsis quæ memorauimus. Necesse est enim vt populi partes, de quibus diximus, vel omnes Reipub. sint participes, vel quædam, & quædam secus. Cum igitur agricolæ, & qui mediocres habent fortunas, magistratibus præsunt, Respub legi-
2. bus administratur, quoniam 2 hoc hominum genus operando viuere potest, otiosum esse non potest. Itaque vbi leges nt icinere, ad populariter consultandum, necessarijs duntaxat ex causis conueniunt: alijs verò Respub. patet, cum ad censum legibus definitum per-
3. uenerint. Nam omnino 3 non patere omnibus aditum, ad paucorum potentiam pertinet. Viuere autem in otio vectigalibus non suppetentibus non datur. Atque hoc quidem est genus vnum status
4. popularis, propter has causas. Alterum genus est 4 per proximam rationem mandandi magistratus: nam fieri potest vt cunctis quos modo generis exceptio non excludat, aditus ad Rempub. pateat: tamen ijs tantum magistratus communicentur, quibus otiosis esse
5 licet. itaque in tali statu populari leges 5 inopia vectigalium domi-
6. nantur. 6 Tertium genus est, vt omnibus Remp. gerere liceat, qui modo liberi sint, non tamen cuncti sint participes, ob eam quam modò diximus causam, vt in hac quoq; leges imperare sit necesse.
7 Quartum status popularis genus est, quod temporibus 7 vltimum fuit in ciuitatibus inuentum. Nam cum ciuitates ad longè maiorem amplitudinem quam initio peruenerint, abundè etiam vectigalib.
8 suppetentibus, omnes & 8 propter maximam multitudinem participes sunt, & publicis muneribus fungentes, Remp. administrant,

quoniam pauperes mercedem capientes vacare possunt: & quidem hæc hominum multitudo ex omnibus maximè vacat, cum eos rei familiaris nulla cura impediat: quæ diuitib adeò est impedimento, vt hac sæpe tum à concionibus, tum à iudicijs excludantur: 9 ita Respub. in egenorum arbitrium non in legum potestatem redigitur. Statusigitur popularis genera tot sunt, & talia, propter has necessarias causas. Paucorum potentiæ primum genus est, 10 cum plures ciues opes habent, sed minores, nec valde magnas. Nam huiusmodi patrimonium possidentium cuique Rempub. administrare licet: & quia multi sunt eius participes, idcirco necesse est vt non homines, sed leges dominentur. Nam quo longius absunt à monarchia, nec tanta patrimonia possident, vt curam remittentes in otio viuant: nec rursus tam exigua, vt ex publico sint alendi: hoc magis est necesse, vt legem potius, quàm se ipsos dominari censeant. Sed si fuerint pauciores qui facultates habent, 11 si vt prius maiora tamen patrimonia possideant, secunda species efficitur paucorum potentiæ: nam cum vires maiores habent, plus sibi Reipub. vindicandum putant. Itaque ipsi collegas ex alijs ad Rempub. gerendam cooptant. Sed quia nondum hactenus inualuerunt, vt sine lege possint imperare, idcirco legem huiusmodi cõstituunt. Sin autem eo processere, vti & pauciores sint, & locupletiores, tertium paucorum potentiæ geuus accrescit, vt ipsi per se quidem magistratus obeant, beneficio autem legis filij in demortuorum patrum locum succedant. Cum verò & opibus, & clientelis magnopere creuerunt, hic dominatus 12 propè ad vnius imperium accedit, & Respub. non lege, sed hominum arbitrio gubernatur: & hoc paucorum potentiæ quartum genus, vltimo status popularis generi respondet, atque eum æmulatur.

Scholia in Caput VI.

1 TOT autem esse status popularis & paucorum potentiæ genera. *Commemoratis status popularis, & item paucorum potentiæ generibus, siue speciebus, easdem explicat accuratim, reddita cuiusq; ratione. Primũ igitur Reipub. popularis genus esse dicit ex paruo cẽsu, cum agricolæ, & qui mediocres fortunas habent, summa potestate Rempub. gerunt, sed lege suã vim retinente. Secudũ genus, cũ nulla census habita ratione Respub. cõmunicatur cũctis, qui nulla generis exceptione repelli possũt. Tertiũ, cũ serui dũtaxat exclu*

duntur: sed in his duobus generibus multos ipsa egestas & necessitas impedit, quo minus gerendæ Reipub. vacare possint. Quartum est, quum non legibus, sed multitudinis arbitrio Respub. geritur, quod extitisse ait postquam ciuitates hominum multitudine, diuitijsq; creuerunt, & merces fuit gerentibus Rempub. proposita. Eodem modo explicat genera paucorum potentiæ. Nam primum genus est, cum plures gerunt Rempub. ac censibus non magnis, sed qui modò pauperes repellant, lege tamen dominante. Secundum, cum pauciores, & à paulo maioribus, & ab ipsis magistratus cooptantur, lege quoque imperium tenente. Tertium, cum à maioribus etiamnum, nec omnino receditur à legibus, & filij parentibus succedunt. Quartum, cum paucissimi & ditissimi non legibus, sed sua libidine rem communem gerunt, quorum omnium causas reddit.

2 Hoc hominum genus. *Qui mediocres habent facultates, si curam & rei suæ familiari laborem aliquem impendant, viuere possunt, atque alere familiam: si otio indulgeant, hoc facere nequeunt. Quare cum Resp quantum necesse fuit vacauerunt, ad opus redire coguntur, & leges dominari volunt.*

3 Non patere omnibus aditum. *Aliquod genus hominum excludi. Hic enim omnibus patet aditus agricolis, opificibus, & forensibus, dummodo mediocres facultates habeant: qui verò excluduntur, ij non tam lege quàm necessitate, suaq; inopia excluduntur: cum vel si maximè velint, Rempub. administrare non valeant, cum ab operibus necessarijs nullo modo vacare possint.*

4 Per proximam rationem mandandi magistratus. *Post primam rationem quæ censum sequitur, proxima est in ordine, quò suprà memorata sunt, illa, qua nemo excluditur, nisi qui refelli generis exceptione possit, vt si nothus sit, aut non ex vtroq; parente ciue natus, aut saltem altero.*

5 Inopia vectigalium. *Non paupertas obest quominus sæpe valeant in concionem conuenire, & decreta de rebus singulis facere, ac perinde placet eis vt Respub. ex legibus sancitis administretur.*

6 Tertium genus est. *In tertio genere Reipub. popularis nemo excluditur à Repub. dummodo sit liber, quamuis neutro parente ciue sit procreatus, vel nothus. Itaque hoc genus cum illo congruit, quod primo loco numeratum est cap. iiij. ac idcirco cum illic quinque genera fuissent numerata, hic ad quatuor redacta sunt: aut potius primum illud genus latius patet, & aduenas etiam & inquilinos complectitur: ad summam omnes liberos homines vrbem inhabitantes: quod hoc in loco idcirco prætermissum est, quia illic causa eius exposita fuit, vt hic reliquorum quatuor, vt sint quinque genera in hunc*

modum distincta. Primum, quo nemo liber ex habitantibus vrbem excluditur à Repub ne inquilinus quidem: Secundum, quo ratio census habetur. Tertium, quo quidam generis exceptione repelluntur, vt nothus, aut non vtroque parente ciue natus. Quartum, quo inquilini tantum excluduntur. Quintum, cum omnibus aditus ad Rempub. patet, & omnia non lege, sed abitrio multitudinis geruntur. Nam in quatuor superioribus leges dominari intelliguntur, accommodatæ scilicet Reipub populari.

7 Vltimum fuit inuentum. *Antiquitus enim propter publicam inopiam non erat merces Rempub. administrantibus proposita.*

8 Propter maximam multitudinem. *Quia multitudo popularis cum maxima sit, multo potentior est, quàm nobiles & diuites, vt ab his nemo popularis prohiberi possit, quo minus Remp. capessat.*

9 Ita Resp. in egenorum arbitrium, non in legum potestatem redigitur. *Quia egeni cum mercedis beneficio vacare possint, nec cura rei familiaris impediantur, frequentius in concionē conueniunt, & de cunctis rebus populariter consultare volunt: & cum sint plures numero, ratum est quod ipsis placet: itaque omnia decretis administrantes, legibus locum non relinquunt.*

10 Cum plures ciues opes habent, sed minores. *Vtrunque ad proximum, siue secundum genus refertur. Nam in primo plures sunt ciues locupletes qui Rempub. administrant, & minores opes habent quàm in secundo, & in hoc quàm in tertio, & in cæteris eodem modo.*

11 Si vt prius. *Si facultates non valde magnæ sint, vt primorum, sed aliquanto maiores. Huiusmodi legem constituunt, vt à gerentibus Rempub. deficientes magistratus sufficiantur.*

12 Propè ad vnius imperium accedit. *Ad tyrannidem.*

CAPVT VII.

1 SED præter statum popularem, & paucorum potentiam, duo 1. Reipub. genera sunt, 2 quorum alterum memorant omnes, & v- 2. num genus esse quatuor rerumpublicarum dictum est. Quatuor verò genera memorantur, imperium vnius, paucorum potentia, status popularis: Græci monarchiam, oligarchiam, ac democratiam dicunt, & quartum status optimatum, quæ Græcis est aristocratia. Quintum genus est, quæ cunctarum communi vocabulo Respub. nominatur: tamen quia non sæpe fit, ignotum est his qui rerum publicarum genera commemorare conantur: & quatuor dum-

or duntaxat vtuntur, vt Plato in libris de Rep. Rectè igitur status optimatum is dicitur, de quo suprà disseruimus. Nam quæ optimis
3 simpliciter ex virtute viris constat, & 3 non bonis viris ad finem quendam relatis, hæc sola iure dicitur optimatum Resp. quippe in in ea sola idem est vir bonus, & bonus ciuis. Nam qui in alijs rebus publicis boni nominantur, hi relati ad suam Remp. tali nomine censentur: veruntamen sunt quædam Resp. quæ tum ab his quæ paucorum arbitrio gubernantur, tum ab ea quæ dicitur Respub. differunt, vocanturque status optimatum. Certè vbi non diuitiarum modo, sed virtutis etiam ratio in mandandis magistratib. ha-
4 betur, hæc 4 ab vtroque genere differt, vocaturque status optimatum. Nam & quib. in ciuitatibus virtutis non est publica cura, sunt tamen quidam quos fama commendat, quique probi viri esse pu-
5 tantur. 5 Vbi ergo Respublica ad opes, virtutemque & populum spectat, vt Chartagine, hic status est optimatum: & item in quibus duorum tantum habetur ratio, virtutis, & populi, vt apud Lacedæmonios, quibus ratio popularis cum virtute miscetur. Hæc igitur genera sunt status optimatum, præter illam optimam Rempub. Tertio genere continentur species Reipublicæ vocatæ, quæcunque ad paucorum potentiam magis inclinant.

Scholia in Caput VII.

1 SED præter statum popularem & paucorum potentiam. *Genera Rerumpub. quatuor à plerisque memorantur Græcis nominibus, Monarchia, Oligarchia, Democratia, Aristocratia: Latinis autem, vnius imperium, paucorum potentia, status popularis, optimatum Respub. his addit Aristoteles quintum genus, quod communi vocabulo Resp. nominatur. Est autem optimatum Respub. quæ à viris simpliciter bonis, id est sic ex virtute vera nominatis gubernatur. Sunt & alia Respub. quæ optimatum appellantur, non propriè, sed quia proximè ad hanc accedunt.*

2 Quorum alterum memorant omnes. *De altera, hoc est de optimatum Repub. quam eandem optimam Remp. vocant, ferè omnes disserunt, qui de Repub. disputant. Omnes enim optimum statum Reip. potißimum declarare conantur, & in huc pertinentibus præceptis dandis sunt occupati, non habita ratione rerum suppetentium, aut de communißima, quam etiam optimam putant, vt ipse suprà testatus est cap. primo.*

3 Non bonis viris ad finem aliquem relatis. *Boni viri simpliciter di-*

cuntur virtute vera praediti: boni verò pro ratione finis, qui aliqua facultate instructi sunt ad eum finem consequendum. hic igitur bonos viros vt ad finem referuntur, appellat: bonos ciues pro cuiusque Reip. etiam deprauata ratione. nam positio quae graecè est ὑπόθεσις, quo verbo hic vtitur Aristoteles, interdum finem propositum signat, quo facultas si aptè referatur, virtus ex positione siue fine dicitur.

4 Ab vtroque differt. *A paucorum potentia, & Repub. vocata.*

5 Vbi ergo resp. *Tria genera status optimatum facit, praeter illud optimum & maximè proprium, quorum vnum est, vbi in mandandis magistratibus, diuitiarum & virtutis populiq; habetur ratio. Alterum, vbi virtutis & populi. Tertium, quo Respublica communi vocabulo dicta, in paucorum potentiam inclinantes continentur.*

CAPVT VIII.

1 RELIQVVM est, vt 2 de nominata Rep. deque tyrannide disseramus: quem ordinem idcirco secuti sumus, quoniam licet nec Respublica, nec ij, de quibus modo diximus, status optimatum aberrationes sint: tamen 3 si verum quaerimus, omnes 4 à rectissima Reipublicae ratione deflexerunt: deinde 5 connumerantur cum his, & 6 hae sunt ipsarum, vt principio diximus, digressiones. Sed de tyrannide, iurè postremo loco mentionem fecimus, quoniam haec 7 minimè omnium Reipublicae rationem attingit. Nos autem de Republica differendi negotium suscepimus, ac huius quidem ordinis, dispositionisque causam exposuimus: posthac de Republica disputabimus: eius enim vis, explicatis quae ad paucorum potentiam & statum popularem pertinent, facilius intelligetur. Est enim Respub. 8 vt simpliciter loquar, quaedam ex paucorum potentia, & statu populari temperatura. Caeterum quae ad rationem popularem inclinant, hae solent Respub. nuncupari: status verò optimatum, quę magis ad paucorum potentiam, 9 propterea quod disciplina, siue recta educatio & generis nobilitas, magis sunt locupletiorum comites. Praeterea 10 res, quarum causa solent homines ad iniuriam inferendam impelli, diuitibus adesse videntur: quo fit, vt eos virtute praestantes, ac nobiles appellent. 11 Est igitur causa, quoniã status optimatum optimis quibusque ciuibus praestantiam tribuere solet: & paucorum potentia ex virtute praestantib. potius videtur constare. Porro fieri non posse videtur,

vt rectè

vt rectè ex legibus administretur ciuitas, non quæ optimis, sed quæ à prauis ciuibus gubernatur. Eodemque modo, vt optimorum imperio gubernetur, quæ non rectè ex legibus administratur. Neque verò bona ex legibus administratio est, vt bonæ sint leges, nec tamen eis obtemperetur. Itaque vna bona ex legibus administratio
12. putari debet, 12 impositis legibus parere. Altera rectas esse leges, & harum decretis stare. Nam fieri potest, vt prauis etiam legibus pareatur. Hoc autem fieri bifariam potest: leges enim quibus homi-
13. nes parent, aut optimæ sunt 13 ex his quibus ipsi vti valent, aut simpliciter optimæ. In hoc autem potissimum status optimatum positus esse videtur, vt honores virtuti tribuantur. Nam finis optimatum Reipublicæ virtus est: paucorum potentiæ, opes: populi verò, libertas. Vt enim vincat plurium sententia, Rebuspublicis omnibus est commune, quoniam in paucorum potentia, in statu optimatum, & populari, quod eorum qui Rempublicam gerunt, maiori
14 parti visum fuerit, id ratum est. In plerisque igitur ciuitatibus 14 Reipublicæ genus nominatur. Sola enim mixtio locupletum, & egenorum, ad opes & libertatem spectat, quoniam apud plerosque
15. 15 diuites virtute præstantium locum habere videntur. Sed quoni-
16. am tria sunt quæ 16 de Reipublicæ paritate certant, libertas, diui-
17. tiæ, virtus, (17 nam generis nobilitas, quæ quarto loco numeratur, duorum est comes: est enim generis nobilitas, veteres opes, atque virtus.) satis intelligitur duorum generum locupletum ac egenorũ mixtionem esse Remp. appellandam, trium autem statum optimatum maximè omnium vocari debere, præter illam veram & primã optimatum gubernationem. Esse igitur alia genera præter vnius, ac populare paucorumque imperium exposuimus: & quo inter se optimatum gubernationes, & quo Respublicæ ab optimatum administratione differant: & hęc genera non longè inter se distare declarauimus.

Scholia in Caput. VIII.

1 RELIQVVM est, vt de nominata Repub. deque tyrannide disseramus. *Reddita ratione ordinis disputandi de Reipub. generibus, de Repub. differit, quæ sic communi vocabulo nominatur. Est igitur Resp. administratio quædam ciuilis, ex paucorum potentia & statu populari conflata: quæ compositio seu temperatura cum ad popularem inclinat, Respub. dicitur: cum*

tum verò ad paucorum potentiam, status optimatum: quoniam virtus & nobilitas diuitias magna ex parte affectantur. Item eam ciuitatem bene legibus institutam esse dicit, in qua non solum bonæ leges sunt, sed etiam legibus ipsis obtemperatur. Tria sunt, inquit, quæ de paritate in Repub. certant, libertas, diuitiæ, virtus. Diuitum autem & egenorum mixtio Respub. nominatur: omnium verò trium temperatura, status optimatum dicitur.

2 De nominata Repub. *Quæ cunctis communi vocabulo Respub. dicitur.*

3 Si verum quærimus. *Re uera: itaque non sine causa de Repub. & duabus status optimatum speciebus disputatur, cum de generibus erratis differitur.*

4 A rectissima Reipub. ratione. *A regno & statu optimatum potissimo, quia vtrunque in optima Repub. continetur: nam de his disputare, vt suprà dixit cap. ij. nihil est aliud, quàm de optimo statu Reipub. differere.*

5 Connumerantur cum his *Cum aberrationibus.*

6 Hæ sunt ipsarum digressiones. *Hæ, id est cæteræ omnes sunt ab ipsis regno scilicet, & optimatum rectissima Rep. digressiones & aberrationes.*

7 Minimè omnium Reipub. rationem attingit. *Quoniam minimè omnium ordinem seruat, in quo ratio Reipub. consistit, minimè legibus paret: quæ vbi non seruantur, nulla est Respub. vt suprà dixit cap. iiij.*

8 Vt simpliciter loquar. *Summatim, nec accuratissimam rationem explicando.*

9 Propterea quod disciplina & generis nobilitas magis sunt locupletiorum comites. *Disciplina & nobilitas in locupletibus magis quàm in pauperibus reperiuntur. quod græce est παιδεία, latinè autem disciplina, quam sæpe Aristoteles in mentione ciuilium facultatum nominat, dupliciter intelligitur: vno enim modo peritiam quandam & consuetudinem legibus ab ineunte ætate parendi significat, quod pertinet ad rectam educationem, & virtutis vsum: homines enim quædam assuescendo, quædam audiendo discunt vt ipse ait libro septimo, cap. xiij. altero modo doctrinarū cognitionem, quæ homines nobilitat, idoneosq; ad remp. gerendam reddit, aut ciues probis moribus ac præceptis instituendos, quæ & ipsa facultas magna ex parte diuitias sequitur, pauperibus otio ad studium literarum non suppetente.*

10 Res quarum causa solent, &c. *Solent homines ad iniuriam inferendam impelli, modò vt pecunias assequantur, & alia commoda: modò vt fruantur voluptatibus, & similibus rebus quæ diuitibus adsunt.*

11 Est igitur causa. *Cur scilicet tales Respub. cum ad paucorum potentiam inclinant, dicantur status optimatum.*

12 Impositis legibus parere *Siue bonæ, siue malæ sint.*

13 Ex ijs quibus ipsi vti valent. *Optima ex his legibus quæ conueniunt statui Reipub. quo ipsi vti possunt: nec enim omnibus datum est, vt vtantur optimo statu Reipub. rebus scilicet necessarijs, & commodis non suppetentibus.*

14 Reipub. genus nominatur. *Administratio ciuilis Respub. vocatur.*

15 Diuites virtute præstantium locum habere videntur. *Locupletes pro viris optimis habentur.*

16 De paritate Reipub. certant. *Nam his rebus præditi sibi quisq; pares alteri honores & commoda in Republica deberi contendunt.*

17 Nobilitas generis duorum est comes. *Diuitiarum & virtutis: nobilitas enim diuitias, & virtutem sequitur.*

CAPVT IX.

1. 1 DEINCEPS de Repub. vocata, quomodo ex populari, & paucorum potentia fiat, & qua ratione constitui debeat, differamus. quod ex ijs quoque perspicuum fiet, quibus status popularis, & pau-
2. corum potentia definiuntur: facta enim harum partitione, 2 ex vtraque velut simbolum accipientes, Remp. constituere debemus. Tres enim sunt compositionis & temperaturæ termini. Vnus, si vtriusque instituta sumantur, vt in iudicijs, quoniam in paucorum potentijs diuitibus pœnam constituunt, si iudicia non exerceant, egenis merces nulla proposita est: in statibus popularibus egenis merces constituta, diuitib. nulla mulcta: quorum commune ac me-
3. dium, ac proinde Reipub. consentaneum est, vt 3 vtrunque constituatur, cum ex vtraque temperetur. Hic igitur est vnus copulandi modus. Alter, vt medium sumatur eorum quæ ab vtraque sanciun-
4. tur, 4 vt in concionibus, quibus interesse licet per alios ex nullo vel tenui admodum censu: per alios ex magnis opibus, quorum,
5. neutrum est commune, sed 5 medium vtriusque census. Tertia ratio Reipub. est ex duobus institutis conflata, vt partim ex lege conueniente paucorum potentiæ sumatur, partim ex ea quæ pertinet ad statum popularem. Verbigratia, ad statum popularem magistratus sortibus mandare pertinet, suffragijs verò ad paucorum potentiam: item non ex censu mandare populari conuenit, ex censu autem paucorum potentiæ. Fuerit igitur optimatum statui, atque Reipublicæ conueniens, vt aliquid ex vtraque sumatur: ex paucorũ potẽtia, vt suffragio mandẽtur magistratus: ex popula-

ri sta-

ri statu, vt census ratio non habeatur. Hic est igitur mistionis ac temperaturæ modus. Tunc autem status popularis, & paucorum potentia rectè temperati esse statuuntur, cum eandem Rempublicam tum popularem statum, tum paucorum potentiam nominare licet. Nec dubium est, quin 6 variæ appellationis occasio inde 6.
nascatur, quia sit probè temperata : quod 7 in medio quoque solet 7.
vsu venire, quoniam in eo vtrunque extremum apparet : quod accidit in Lacedæmoniorum Rempublicam : hanc enim multi popularem esse contendunt, propterea quòd sic instituta est, vt habeat multa quæ pertinent ad statum popularem : primum pueros aliendi rationem : quippe similiter diuitum filij atque paupe 8.
rum 8 aluntur, instituunturque eodem modo quo possent filij 9.
pauperum institui : & pari ratione cum 9 in proximam ætatem adoleuerint, & item cum ad virilem peruenerint. Nihil est enim quo diues à paupere discernatur, vsque adeò nullum est ciborum in comesationibus discrimen: atque ea veste diuites vtuntur, quam pauperum quiuis sibi comparare queat Præterea quoniam ex duobus maximis magistratibus alter mandatur suffragio populi, alter etiam populo communicatur. Nam Senatores à populo deliguntur, idemque populus 10 particeps est ephoriæ. Alij pauco- 10.
rum potentiam eandem esse confirmant, quia multa in ea sunt paucorum imperio conuenientia, quale illud, quod magistratus nullus sortito, sed omnes suffragio mandantur: quódque penes paucos est vitæ, necisque potestas, & exilij, & aliorum talium quæ multa sunt. Oportet autem vt in Republica probè temperata, vtrunque & neutrum esse videatur, ac vt per se conseruetur, non extrinsecus : per se, inquam, non quòd plures extrinsecus sint qui eam saluam velint, (11 hoc enim prauæ quoque Reip. potest con- 11.
tingere) sed quòd nulla prorsus pars ciuitatis sit, quæ aliam Reip. formam desideret. Quo modo igitur Remp. constituere conueniat, & item status quos optimatum vocant, nunc explicuimus.

Scholia in Caput. IX.

1 DEINCEPS de Repub. vocata. *Docet quomodo Respub. quæ sic communi vocabulo dicitur, ex varijs generibus, id est populari, & paucorum potentia constituatur, quod tripliciter fieri posse declarat. Primum, si vtriusque instituta siue leges accipiantur: deinde si medium eorum : tertio, si partim ex*

tim ex vna, partim ex altera instituta sumantur. Erit autem temperatio tunc optima ratione facta, cum eadem Respub. status popularis, eadem paucorum potentia esse videbitur, tum hoc, tum illud: modo vtrunq;, modo neutrum.

2 Ex vtraque velut symbolum accipientes. *Partem vtriusq; commune conferentes. Nam symbolum est, quod contribuitur ad rem communem, vt cum sodales suam quisque partem conferunt ad conuiuium.*

3 Vtrunque constituatur. *Pœna diuitibus, nisi munus publicum obeant: merces pauperibus, si obeant.*

4 Vt in concionibus. *In popularibus deliberationibus.*

5 Medium vtriusque census. *Vt à mediocri censu magistratibus mandentur.*

6 Variæ appellationis occasio. *Vt tum status popularis, tum paucorum potentia nominetur.*

7 In medio quoque solet vsu venire. *Vt in liberalitate quæ media est inter prodigalitatem & auaritiam. Nam liberalis comparatus prodigo, auarus esse videtur: vicißimq; prodigus, si cum auaro conferatur.*

8 Aluntur, instituunturque. *Alterum ad cibum pertinet, alterum ad disciplinam & educationem.*

9 In proximam ætatem. *In adolescentiam.*

10 Particeps est Ephoriæ. *Quoniam Ephori, qui numero erant quinque ex omni populo deligebantur.*

11 Hoc enim prauæ Reipub. potest contingere. *Vt Athenis triginta præfectorum tyrannidi seu dynastiæ, quam Lacedæmonij qui eos imposuerant, saluam esse volebant: per se autem conseruari, propterea quòd nulla pars ciuitatis aliam Reipub. formam desideret: sed sint omnes præsenti statu contenti, non potest, nisi rectæ Reipublicæ contingere.*

CAPVT X.

1. 1 SVPEREST vt de tyrannide differamus, non quòd longam orationem desideret, sed ne in commentatione quam de Republica
2. suscepimus, parte sua fraudari videatur, cum ipsam 2 Rerumpu-
3 blicarum partem esse statuamus. 3 De regno igitur superiore libro disputauimus, quo in loco de regno, quod maximè dicitur, sit ne inutile, an ciuitatibus conducat, disseruimus: & quem regem, & vnde, & quomodo constituere oporteat, declarauimus Tyrannidem
4 autem in quæstione de regno in duo genera partiti sumus, 4 quia

horum

horum potestas & regnum quodammodo alterum pro altero sumitur: quoniam vtrunque imperium legitimum est. Sunt enim barbaræ quædam nationes, quæ 5 monarchas cum summa potestate deligunt, & antiquitus inter Græcos veteres quidam ad hûc modum monarchæ fiebant, quos Aesymnetas ab imperando nominabant. Habent autem hæc imperia differentias inter se: 6 erantq; re- 5.
gia, tûm quia legitima, tum quia vnus in volentes imperium tenebat: tyrannica verò, quoniam herile imperium exercebant arbitratu suo. Tertium genus est tyrannidis, quæ maximè tyrannis esse videtur, quæque regno est opposita: quam tyrannidem monarchiam esse necesse est, quæ 7 sine prouocatione 8 in similes atque me- 6.
liores omnes imperium tenet, ipsumque in suam, non in eorum quibus prœest vtilitatem refert; ac proinde inuitis imperat. 9 Nemo 7. 8.
enim ingenuus tale imperium sua voluntate ferat. Hæc igitur & 9.
tot numero sunt tyrannidis genera, & propter causas memoratas.

Scholia in Caput X.

1. SVPEREST vt de tyrannide disseramus. *Tyrannis quanquam rationem Reipub. vt suprà dictum est, non habet; cum leges in ea vim non habeant, sed omnia vnius libidine administrantur: tamen inter deprauatas Reipub. formas annumerari solet. Tyrannis autem non vna est, sed multiplex. Nam regna Barbarorum & Græcorum Aesymnetiæ licet volentibus legéque imperent, & hac parte regnum imitentur, tamen quoniam herile imperium in bonos etiam & meliores exercent; idcircò tyrannides esse dicuntur. Propriè tamen tyrannis intelligitur, quæ in liberos inuitos herile imperium exercet.*

2. Rerump. partem. *Reip. speciem quandam deprauatam.*

3. De regno, quod maximè dicitur. *De regno pleno, vbi vnus summam rerum omnium potestatem & vicem totius Reipub. tenet.*

4. Quia horum potestas, & regnum quodammodo alterum pro altero sumitur. *Regum Barbarorum & Aesymnetarum qui ad hunc modum sunt tyranni potestas regnum, & ipsi Reges nominantur, quia lege & volentibus imperant: vicissimq; Reges tyranni quandoque dicuntur, propter horum similitudinem. Vnde antiquitus tyranni nomen non erat inuidiosum, quin & Aristotelis memoria, quidam, vt Isocrates, sæpe tyrannum pro rege dicebant, quod poetæ tum Græci, tum etiam Latini factitarunt.*

5. Monarchas cum summa potestate. *Monarcha dicitur qui solus habet*

imperium: sed quia hic esse potest cum certa & definita potestate, vt Reges Laconici, idcirco adiecit cum summa potestate.

6 Erantque regia. *Ea parte regna erant, quod lege deferebantur, & volentibus imperabant: quo intelligitur tyrannum propriè non dici, nisi qui per vim seu factionem, denique præter leges ciuitatis aut gentis imperium occupauit.*

7 Sine prouocatione imperium tenet. *A quo non licet prouocare, nec ad populum, nec ad Senatum, aut alios magistratus: hoc autem commune est tyranno cum rege, qui propriè dicitur.*

8 In similes ac meliores omnes. *In similes habere imperium perpetuum iniustum est: quanto igitur iniustius in meliores omnes vt neminem vel parem habeat, vel superiorem imperio?*

9 Nemo enim ingenuus. *Natura liberi: nam qui sunt natura serui, facilè imperium berile ferunt, quippe quòd ipsorum naturæ conuenit.*

CAPVT XI.

1. 2. 1 QVAE verò sit optima Respublica, 2 quæ optima vita plerisque
3. que ciuitatibus, & plerisque hominibus 3 qui non egregia virtute, nec doctrina, quæ res naturam adiumentaque fortunæ desiderant, Reipublicæ viuendique rationem metiuntur, nec dirigunt ad normam eius quæ optari posset Reipublicæ, sed vitam quærunt quæ hominum maiori parti possit esse communis, & Rempublicam qua ciuitatum magna pars vti posset: nam qui status optimatum vocantur, de quibus modo disseruimus, partim non cadunt in plerasque ciuitates, partim propè ad Rempublicam vocatam accedunt: vt de vtrisque sit, tanquam de vna disputandum. Harum igitur quæstionum omnium, iudicium ex eisdem principijs est faciendum. Nam si rectè in libris de moribus dictum est, vitam beatam effici virtute non impedita, & virtutem esse mediocritatem, necesse est vt ea sit optima vita, quæ media est, ea mediocritate quæ potest singulis contingere. Ac eodem modo de virtute & vitio ciuitatis & Reipub. statuere necesse est. Respub. enim vita quædam ciuitatis est. Ciuitates verò cunctæ ternis partibus consistunt, ditissimis, pauperrimis, & tertio loco ijs qui medij sunt inter eos interiecti. Cum igitur id optimum esse constet, quod mediocritatem mediumque tenet, satis intelligitur fortunarum etiam mediocrem possessionem omnium esse optimam, quippe

quæ

quæ facillimè rationi paret: nam qui pulchritudine aut viribus, aut generis nobilitate, vel diuitijs magnopere præstant, quique his contrarij sunt, nimium vel paupertate vel imbecillitate depressi, hi vt rationem sequantur, difficile est. 4 Alteri enim palam contumelias magis inferunt, & in magnis rebus improbi sunt. † Alteri astuti ad nocendum fiunt, & valde in rebus paruis delinquunt. Iniuriæ verò quædam per apertam contumeliam, quædam per astutiam inferuntur. 5 Adhæc isti minimè student imperijs, & sunt imperandi percupidi, quod vtrunque ciuitatibus nocet. Præterea qui prosperis rebus, potentia, opibus, clientelis, cæterisque id genus excellunt, hic nec volunt, nec sciunt imperia pati: quo malo domestico iam tunc ab ipsa ineunte ætate inficiuntur. Nam propter delitias, ac indulgentiam, ne in ludo quidem literario parere consueuerunt. Illi verò propter nimiam harum rerum inopiam nimis sunt animo deiecti: igitur alteri imperare nesciunt, sed imperio seruili subesse: alteri nulli imperio parere sciunt: imperare autem, vt domini seruis. Itaque 6 ciuitas ex seruis, dominisq; constituitur, non ex liberis: eorumque alteri inuident, alteri contemnunt: quæ res longissimè ab amicitia & societate ciuili absunt: societas enim à beneuolentia proficiscitur. Nam inimicos ne itineris quidem socios habere volumus. Ciuitas autem ex paribus, & quam maximè similibus constare vult, quod medijs omnium maximè inest, vt sit necesse hanc ciuitatem optima ratione gubernari, quæ ex his constat, ex quibus ciuitatis constitutio naturalis esse dicitur: & quidem hoc ciuium genus maximè in ciuitatibus conseruatur. Non enim aliena concupiscunt, vt pauperes: nec quæ horum sunt alteri, vt pauperes expetunt locupletum bona: & quoniam inter se non insidiantur, sine periculo degunt. 7 Quocirca Phocylides rectè multa optima mediocribus precabatur, cum ipse mediocris esse vellet in ciuitate. Non est igitur dubium quin ea sit optima societas ciuilis, quæ ex mediocribus consistit: & ciuitates eæ possint rectè gubernari, in quibus pars mediocris magna est, & 8 quàm vtraque aliarum potentior, quod est maximè optandum, aut certè quàm vtrauis: adiuncta enim ciuitatem inclinat, ad seque trahit, & oppositos excessus existere prohibet. Itaque maximum est fortunæ beneficium, vt qui Rempub. administrant, ij mediocres opes, & quæ satis sint, habeant. Nam vbi alteri nimis magna patrimonia, alteri nullam rem familiarem possident,

ibi 9

9. 10. ibi 9 aut populus extremus, aut 10 impotens paucorum dominatus, vel tyrannis, propter ambos excessus efficitur: quoniam tum ex validissimo statu populari, tum ex paucorum nimia potentia tyrannis existit: ex mediocribus autem & quorum est discrimen exiguum, multominus, cuius causam postea cum de Rerumpublicarum mutationibus agetur, explicabimus. Esse tamen optimam quæ mediocris est, non potest dubitari: sola enim à seditionibus abhorret. nam vbi magna pars est interiecta, nec seditiones fiunt, nec distractiones Rerumpublicarum: & magnæ ciuitates idcirco à seditionibus abhorrent, quia magna est pars quæ mediocritatem tenet. In exiguis autem ciuitatibus facilè factu est, vt omnes sic in duas partes distrahantur, vt nihil in medio relinquatur, & omnes ferè sunt vel egeni, vel locupletes. Status quoque populares vt tutiores sint & magis diuturni quàm paucorum potentię, in causa sunt mediocres, qui & plures sunt, & magis honoribus participant. In statibus popu-
11. laribus quàm in paucorum potentijs, quoniam quum 11 absque his egeni in magnam multitudinem excreuere, misera fit ciuitatis cōditio, celeriterque labefactatur. Illud etiam est argumento, quòd optimi quique legumlatores ex mediocrium ciuium numero fuerunt. Huius enim ordinis fuit Solon, vt ex carminibus eius apparet, & Lycurgus (nec enim rex erat) & item Charondas, & cæteri ferè omnes. Ex his causam licet perspicere cur Reipublicæ magnæ ex parte vel populares sunt, vel paucorum potentiæ. Nam cum sæpe in eis exigua sit pars quæ medium tenet, vtri ex locupletibus & popularibus medium transgressi superiores euaserint, hi Rempublicam ad se trahunt. Itaq; populus efficitur, aut paucorum potentia. Præterea cum seditiones & pugnæ inter populum & diuites oriantur, vtris victoria de aduersarijs cōtigerit, hi Rempub. nec communem nec æquabilem constituunt: sed in Republica excellere præmium victorię faciunt, & alteri in statum popularem redigunt,
12. alteri in paucorum potentiam. Pręterea 12 qui rerum in Gręcia po-
13. titi sunt, cum vtrique ad suam Rempublicam spectarent, 13 alteri populares status, alteri paucorum potentias in ciuitatibus constituebant, non ciuitatum, sed suorum commodorum rationem ducentes. Ob has igitur causas Respublica media, aut nunquam, aut
14. raro, & apud paucos efficitur. 14 Vnus duntaxat vir ex principibus superioribus extitit, qui hanc Reipublicæ rationem instituere animum induceret: sed iam hæc consuetudo in ciuitatibus inualuit, vt homi-

homines ęqualitatē odio habeāt, & malīt aut imperio potiri, aut si victi fuerint, imperio subesse. Quę sit igitur optima Respublica, & quā ob causam, declarauimus. Ex cæteris autem Reipub. formis, quoniam status popularis, & item paucorum potentiæ complura genera facimus, quæ prima statuenda sit, quæ secūda, quæ deinceps, eodem modo, propterea quòd alia potior sit, alia deterior, optima constituta, non erit intellectu difficile. Nam quæ proximè accedit ad optimam, hæc necessariò potior est. Deterior verò quæ longius à medio recesserit, nisi fortè 15 iudicium sit pro fine proposito faciendum. 15.
Pro fine proposito dico, quoniam cum sæpe sit alia Reipublicæ forma magis expetenda, fieri potest vt alia sit nonnullis accommodatior.

Scholia in Caput XI.

1 QVAE verò sit optima Respub. quæ optima vita plerisque ciuitatibus, *Optima Respub. est quæ ex ciuibus mediocres diuitias habentib. consistit. Nam neq; ditißimi nec pauperrimi sunt ad societatem ciuilem idonei. Alteri enim nimis superbi, alteri nimis deiecti fiunt: alteri contemnunt, alteri inuident: alteri imperant vt domini, alteri parent vt serui: ciuitas autem ex paribus & similibus constare debet, quod mediocribus accidit. Itaque plurimum ciuitas ex mediocribus consistens conseruatur, eaq; optima est, & à seditionibus abhorret. Nam vbi omnes aut plurimi sunt diuitijs vel paupertate extremi, facilè aut tyrannis existit inualescentibus locupletibus, aut extremus populus si vincat pauperum multitudo.*

2 Quæ optima vita plerisque ciuitatibus. *Hæc oratio pendet vsque ad illa verba,* Harum igitur quæstionum. *Dupliciter autem dicitur optima Respub. vel quia simpliciter est optima, si talis cōtingeret qualis optari posset: vel quia optima est earum quæ non difficillimè possunt hominibus contingere, & plerisque ciuitatibus conuenire potest. qualis autem hæc posterior sit, & quomodo constitui & conseruari queat, ex ijs principijs considerari potest, quæ tradita sunt in libris de moribus ad Nicomachum, in quorum primo & decimo declaratum est vitam beatam seu felicitatem in vsu virtutis non impeditæ consistere: virtus autem egestate & aduersa valetudine, & similibus malis impeditur. Nam egenus non potest nec liberalitate vti, nec magnificentia, præterquam voluntate: nec qui aduersa valetudine laborat, is rectè potest fortitudinem exercere: in libro verò secundo Ethicorum, virtutem in mediocritate quadam consistere declaratum est.*

3 Qui non egregia virtute. *Qui non optimam ciuitatem quærunt, & quæ optimis & prudentißimis ciuibus consistat, ad quas res optima ciuium natura vt sint ad virtutem maximè proni & adiumentis naturalibus instructi, & fortuna desideratur vt adsint, suppetantq́; omnia necessaria ad vitam cum virtute non impedita degendam: quæ res optari magis quàm hominibus & ciuitatibus contingere solent.*

4 Alteri palam. *Ditißimi homines palam inferunt iniuriam, & in magnis rebus peccant quidam enim aliena modo priuata, modo etiam publica inuadunt: alij homines interficiunt, & similia:*

† alteri astuti fiunt ad nocendum *egeni scilicet, qui per fraudem & machinationes & occulta furta res quæ sunt ad vitam necessaria conquirunt.*

5 Adhæc isti minimè student imperijs, & sunt imperandi percupidi. *Prior pars ad egenos referri debet, qui ob egestatem abhorrent ab imperijs, quæ otium requirunt, quod ipsis necessaria ad vitam quærentibus non suppetit. Posterior ad diuites, quos otium & ambitio facit imperandi cupidißimos.*

6 Ciuitas ex seruis dominisq́ue constituitur. *Cùm ex omnibus ditißimis aut pauperrimis constituitur, & nullis aut paucißimis mediocribus. Nam ditißimi imperant vt domini, pauperrimi obtemperant vt serui.*

7 Quocirca Phocylides *Milesius hic fuit philosophus, qui carmina & elegias & præcepta siue sententias, vt refert Suidas, conscripsit.*

8 Quam vtraque aliarum. *Vt mediocres sint plures & potentiores, quàm diuites & pauperes simul, aut certè quàm diuites per se, & quàm pauperes separatim.*

9 Aut populus extremus. *Peßima forma Reipub. popularis, quam mox validißimum statũ popularẽ appellat, quia populus in eo plurimum inualuit.*

10 Impotens paucorum dominatus. *Extrema paucorum potentia, quæ dynastia dicitur, de quibus Rerumpub. formis libro quinto disseritur.*

11 Egeni absque his. *Sine mediocribus.*

12 Qui rerum in Græcia potiti sunt. *Qui imperium in Græcia tenuerunt, Athenienses & Lacedæmonij.*

13 Alteri populares. *Athenienses quia Rempub. ad popularem inclinantem habebant, quascunque ciuitates subegissent, in popularem formam redigebant: Lacedæmonij in paucorum potentiam, quoniam ipsorum Resp. huc magis inclinabat. Itaque vtrique eam formam in ciuitatibus à se deuictis constituebant, quæ similis esset, ac proinde magis faueret statui præsenti, quo ipsi victores vtebantur.*

14 Vnus duntaxat vir. *Theopompũ designat regem Lacedæmoniorum hic*

enim

enim suorum commodorum & ambitionis oblitus, vt ciuitati consuleret, cum esset rex Lacedæmoniorum Ephoros creauit, ad quos esset à regibus prouocatio: minuitq́; regiam potestatem & auctoritatem, vt popularem augeret, & regnum in formam Reipub. redegit, de quo Theopompi facto ipse memorat libro quinto.

15 Iudicium sit pro fine faciendum. *Conuenienter proposito ciuitati fini, & pro ratione rerum suppetentium sit de Republica bonitate iudicandũ.*

CAPVT XII.

1 PROXIMVM est vt quæ quibus, & qualis qualibus Resp. 1. conueniat, disseramus. Sed primum omnium quod idem in omnes Respub. vniuersaliter conuenit, proponendum est. Oportet enim vt quæ pars ciuitatis Rempublicam esse saluam cupit, ea potentior sit quàm quæ non est præsenti statu contenta. Constat autem ciuitas omnis ex quali & quanto: quale dico 2 libertatem, 2. opes, doctrinam, & generis nobilitatem: quantum verò multitudinis magnitudinem. Fieri autem potest vt ex partibus quibus ciuitas consistit, alteri quale adsit, alteri quantum: verbi gratia, vt plures numero sint ignobiles quàm nobiles, vel egeni quàm locupletes, sed ita vt non tam quanto excellant, quàm superantur quali. hæc igitur inter se conferri debent. Vbi ergo multitudo egenorum 3 qua proportione diximus excellit, hic status popularis existere 3. aptus est: genus autem quodque status popularis pro excessus cuiusque populi ratione, ad hunc modum, si agricolarum multitudo vincat, 4 prima species status popularis efficitur: sin opificum 4. & mercenariorum, vltima, ac eodem modo cæteræ quæ sunt inter has duas interiectæ. Vbi verò locupletes atque nobiles magis quali præstant, quàm superentur quanto, hic paucorum potentia existere apta est, eiusque genus quodque eodem modo pro ratione excessus multitudinis ad paucorum potentiam pertinentis. Debet autem semper legumlator in Repub. 5 medios adciscere. Nam siue 5. leges paucorum potentiæ conuenientes statuát, 6 ad medios spe- 6. ctare debet, siue statui populari aptas, hos quoque legibus conciliare. 7 Vbi verò medij, vel vtrunque simul, vel certè vtrumuis ex- 7. tremorum excedit, hic potest firma, stabilisque Respublica consistere. Nec enim verendum est, 8 nequando in hos diuites cum 8. pauperib. conspirent, quia nunquam 9 alteri alteris seruire animũ 9.

 indu-

10. inducent. 10 Communiorem autem, cum ab hac discesserint, nullam reperient: imperandi verò vicissitudinem idcirco non probabunt, quoniam alteris alteri suspecti sunt. Cæterum arbiter vbique fidissimus habetur: medius autem arbiter est. sed Respublica stabilitatem hoc maiorem habebit, quo melius fuerit temperata. Errãt autem plerique eorum quibus est optimatum Respublica consti-
11. tuere propositum, non eo solum quòd 11 locupletibus maiorem partem attribuunt, sed etiam quod populares excludunt. Ex ijs enim quę falsam bonorum speciem præferunt, necesse est vt tempore aliquando verum malum eueniat, si enim alterutri superiores sint, diuites potius quàm pauperes Rempublicam euertant.

Scholia in Caput XII.

1 PROXIMVM est vt quæ quibus, & qualis qualibus. *Antequam Respub. quæ quibus hominibus conueniat explicetur, illud statui debet, quod est omni Reipub. commune oportere ad Reipub. conseruationem, vt quæ pars ciuitatis Rempub. esse saluam cupit, hæc potentior sit, quàm quæ non est præsenti statu contenta. Sunt autem duo in partibus ciuitatis consideranda: Qualitas, quæ libertate, opibus, doctrina, virtuteque & generis nobilitate constat: Quantitas, quæ ciuium numerum qui sunt in partibus, intelligimus: quibus rebus inter se collatis varia genera Rerumpub. existunt. Nam vbi egeni plus numero vincunt, quàm superẽtur qualitate, ibi Respub. popularis existit. Cõtra verò paucorum potentia, vbi diuites magis excellunt qualitate quàm superentur numero. Itaque legumlator plurimam rationem mediorum habere debet, siue paucorum potentiæ, siue populari Reipub. leges ferat, ne in extremum malum delabantur. Vbi verò medij potentiores sunt quàm diuites & egeni simul, aut certè quàm diuites per se, & quàm pauperes, separatim hic magna est occasio Reipub. statuendæ, tum ad firmitudinem, tum ad diuturnitatem: plus autem diuitibus tribuere in Repub. quàm pauperibus periculosius est, quàm oppositum.*

2 Libertatem, opes, doctrinam, & generis nobilitatem. *Liber opponitur seruo: sed quia seruus dicitur non solum mancipium quod propriè intelligitur, sed etiam qui sordidam artem exercet, qui est quasi seruus publicus, idcirco libertas, quæ vtrique seruituti opponitur, honesta quædam ciuium conditio est, in qua sunt mediocres facultates habentes, quam hic designare videtur. Doctrinam verò siue disciplinam quæ græcè est παιδέια solet Aristoteles in hoc opere, tum doctrinarum cognitionem, tum rectã & liberalem e-*

lem educationem vocare, vt in ea virtus quoque intelligatur.

3 Qua proportione diximus. *Vt plus excedat numero quàm superetur qualitate.*

4 Prima species. *Minimè mala, vt vltima intelligitur peßima.*

5 Medios adsciscere. *Mediorum beneuolentiam captare, leges ipsis accommodando, quod alijs verbis paulò pòst dixit, medios legibus conciliare, quod est amicos Reipub. facere.*

6 Ad medios spectare debet. *Ad mediocriter diuites, vt in populari ad mediocriter pauperes.*

7 Vbi verò medij. *Inter diuites & pauperes.*

8 Nequando in hos. *In medios.*

9 Alteris alteri. *Pauperibus diuites, & contrà.*

10 Communiorem autem. *Quæ magis sit diuitibus simul & pauperibus apta, quàm Respub. communi vocabulo nuncupata.*

11 Locupletibus maiorē partem tribuunt. *Non est contra iustitiam, nec rationem Reipub. plus in Repub. tribuere diuiti quàm pauperi, sed toti diuitum ordini plus tribuere quàm toti pauperum multitudini periculosum est. Nam diuites ad publicam iniuriam inferendam, quàm pauperes procliuiores sunt.*

CAPVT XIII.

1 RES autem quibus specie quadam commoditatis prætenta po- 1.
pulum circumuenire moliuntur, quinque numero sunt, concio,
magistrat⁹, tribunalia, arma, & exercitationes. 2 In cōcione, vt huic 2.
omnibus interesse liceat, sed diuitibus sit pœna, nisi intersint con-
stituta, 3 vel solis vel multo maior. In magistratibus, vt qui censum 3.
habent, ijs 4 eiurare magistratum non liceat, pauperibus liceat. In 4.
tribunalibus, vt diuites nisi iudicia obierint, mulctentur, pauperes
impune ferant: aut illis magna, his parua mulcta sit constituta, vt est
5 in Charondæ legibus. In quibusdam verò ciuitatibus, cunctis li- 5.
cet 6 datis nominibus, publicis consultationibus interesse, & exer- 6.
cere iudicia: si tamen cum descripti fuerint non intersint, aut iudicia non obeant, magnis mulctis afficiuntur, vt timore mulctæ profiteri recusent, & quoniam descripti non sunt, nec iudicia nec publicas deliberationes obeant. Eodemque modo de armis & exercitationibus sancitur, vt egenis arma non habere liceat, diuites si non habeant, mulctentur: & si se non exerceant, alteris impune sit,
diuitibus pœna constituta; vt hi 7 propter mulctam exercitationes 7.
obeant,

obeant; illi nihil tale metuentes non obeant. Hæ sunt igitur legum latorum captiones, paucorum potentiæ accommodatæ. In statibus vero popularibus, contra hæc captiones adhibent oppositas: nam pauperibus si concionibus intersint, exerceantve iudicia, merces est proposita, diuitibus nulla pœna constituta. Quo intelligitur, si
8 quis iustam facere temperaturam velit, huic esse 8 vtrorunque instituta conflanda, vt alijs merces tribuatur, alijs constituatur mulcta: sic enim fiet, vt omnibus Reip communicetur, quæ illo modo in alterius duntaxat partis potestatem concedit. Oportet autem vt Respublica ex ijs duntaxat qui arma tenent, consistat. Census verò quantus suppetere debeat, certa magnitudine definiri simpliciter
9. non potest: sed habita ratione 9 quàm latè ad summum patere debeat, vt ij quibus Respublica communicatur, plures numero sint, quàm quibus interdicitur, tantus definiri debet. Pauperes enim non inuiti quiescunt, & si non fungantur honoribus, modo ne quis ipsis aut contumeliam, aut rei familiaris detrimentum inferat: quod non facilè contingit. nec enim semper vsu venit, vt viri probi sint, qui publicis muneribus præsunt: & pauperes cum bellũ extiterit, nisi de publico alantur, militiam detrectare solent:
10. qui 10 si commeatus suppeditentur, bellum gerunt non inuiti. Quidam Rempublicam non modo ex ijs qui arma ferunt, sed ex ijs
11. etiam qui arma tulerint, constitutam habent. 11 Maliensibus quidem ex his Respublica constabat, sed qui magistratus gererent ex bellum gerentibus deligebantur. Et prima Respublica inter Græcos post regna ex militantibus constituta fuit, initio quidem ex equitib quia robur exercitus, dum bella gererent, in equitatu consi-
12. stebat, propterea quòd peditatus sine ordine inutilis est. 12 Hoc autem genus hominum antiquitus nec vsum rei militaris habebat, nec ordinem: itaque robur in equitatu erat. Postquam verò creuere ciuitates, & milites inualuerunt, pluribus est communicata Respublica. quamobrem quas nunc Respublicas nominamus, hæ populares administrationes à prioribus dicebantur. Veteres autem Respublicæ non sine causa paucorum & regio imperio gubernabantur, quia partem mediam non magnam habebant propter hominum paucitatem: ita cum pauci numero essent, atque ordine deficerent, imperium magis patiebantur. Cur igitur Rerumpublicarum complures formæ sint, & cur aliæ præter eas quæ esse dicũtur (nec enim vnus est numero status popularis. & cæteræ species

eodem

eodem modo) & quibus discriminibus distent, & quam ob causam accidat: præterea quæ sit 13 magna ex parte omnium optima Respublica; & 14 ex alijs Rebuspublicis qualis qualib. conueniat, declarauimus. 13 14

Scholia in Caput XIII.

1 RES autem quibus specie quadam commoditatis prætenta. *Dolis quibus diuites egenos, & hi vicißim locupletes eludere conantur, ad Rempub. sibi vendicandam expositis, quod pro vtrisque est, id sumendum esse tradit legumlatori ad Rempub. quæ iusta sit, & vtrisq. communis instituendam. cuius præcepti summa est, vt merces pauperibus gerentibus Rempub. proposita sit, diuitibus autem pœna, si munus publicum recusauerint, constituta. Debet autem Respub. ijs tantum qui arma tenent communicari, census verò ex magnitudine constitui, vt plures numero sint, quibus per censum Respub. pateat, quàm qui per eundem excluduntur.*

2 In concione. *In populari deliberatione.*

3 vel solis vel multo maior. *Vt pauperibus nulla pœna sit constituta; sed solis diuitibus aut multo maior diuitibus quàm pauperibus.*

4 Eiurare magistratum. *Magistratum iureiurando recusare, iurantem scilicet se magistratum gerere non posse.*

5 In Charondæ legibus. *Charondas leges condidit Catanensibus in Sicilia de quo libro secundo memoratum est.*

6 Datis nominibus. *Dare nomina dicuntur, qui velle se munus obire profitentur, & se id professis adscribi postulant; vt milites qui nomina in delectibus militaribus dabant.*

7 Propter mulctam exercitationes obeant. *Metu pœnæ exerceantur.*

8 Vtrorunque instituta conflanda. *Miscendas leges populares cum ijs quæ paucorum potentiæ accommodantur.*

9 Quam latè patere debeat ad summum. *Quo progredi posit maximus census qui ea ratione constituatur, vt pauciores excludantur à Repub. gerenda, quàm quibus per censum Rempub. capessere licet.*

10 Si commeatus suppeditentur. *Si conferantur cibaria.*

11 Malienſibus quidem. *Malienses sunt incolæ Maliaci sinus in ora Locrorum.*

12 Hoc autem genus hominum. *Pedites in bello.*

13 Magna ex parte. *Plerisque ciuitatibus.*

14 Ex alijs Rebuspublicis. *Extra optimam.*

CAPVT

CAPVT XIIII.

1. 1 SED rursus tum de omnibus communiter, tum de quaque separatim præcipiamus, sumpto eorum quæ deinceps differenda sunt, conueniente principio. Omnium igitur Rerumpublicarum tres omnino partes sunt, de quibus quid cuique Reipub. conueniat, munus est probi legumlatoris considerare quibus partibus rectè sese habentibus, vt Respublica rectè habeat, necesse est, vtque Respublica pro harum partium discrimine, ipsæ differant inter se. Harum trium partium vna est, quæ de rebus communibus consultat: altera quæ magistratus attingit, id est, quos esse magistratus oporteat, & quarum rerum habere potestatem, & quomodo creari debeant. Tertia pars in iudicibus consistit. Est autem penes consultores, bel-
2. li, pacisque arbitrium, & item 2 bellicam societatem, fœderaque in
3. ineundi potestas, & horum iudicio ac voluntate leges & 3 res capita-
4. les atque exilium bonorumque publicationes, & 4 magistratuum correctiones temperantur. Necesse est autem vt vel ciuibus omni-
5. bus hæc omnia iudicia committantur, aut 5 quibusdam omnia, hoc
6. est vni cuipiam magistratui, 6 aut pluribus: vel alijs alia, vel quædam omnibus, quædam quibusdam. vt igitur omnes & de omnibus iudicent, populare est: talem enim æqualitatem populus quærit. Multis autem modis complures omnes deliberare possunt: Vno vt
7. per vices, non cuncti simul deliberent. (7 vt in Teleclis Milesij Republica: in alijs autem Rebuspublicis qui simul gerunt magistratus, in vnum coacti consultant: sed magistratibus omnes vicissim ex
8. tribubus, aut 8 ex partibus prorsus minimis præficiuntur, donec ad
9. omnes vicissitudo perueniat.) Conueniunt autem 9 sciscendarum
10. legum causa, 10 aut de Republica velut audiant, quæ à magistrati-
11. bus edicuntur. Alter modus est, vt 11 omnes simul iudicent con-
12. ueniant tamen 12 comitiorum duntaxat, & ferendarum legũ causa: & cum est de bello paceque deliberandum, aut magistratus corrigendi sunt: cætera consilio magistratuum, qui cuique negotio sunt præfecti, committantur: qui magistratus ex omnibus vel suffragio vel sortito creentur. Alius modus est, vt ad creandos & corrigendos magistratus, ciues conueniant: & item cum est de bello aut belli societate ineunda, deliberandum. Cętera verò gerant qui magistra-
13. tibus præsunt 13 suffragio, quot licet mandandis, cuiusmodi sunt, qui necessariò debent à scientibus administrari. Quartus est modus

vt coe-

vt coeant omnes, deque rebus omnibus consultent: magistratuum iudicio nihil relinquatur, 14 nisi vt ad populum referat, qua ratio- 14.
ne nunc 15 extrema popularis Respublica administratur, quam 16 15. 16.
æmulam esse diximus paucorum potentiæ, quæ dynastia nominatur, & monarchiæ tyrannicæ. Omnes igitur hi modi populares sūt. Vt autem quidam de rebus omnib. consultent, conueniens est paucorum potentiæ, quod ipsum complures habet differentias. Nam
cum 17 à censibus mediocribus deliguntur, & maiore numero 17.
sunt propter census mediocritatem, abstinentque ab ijs quæ lege vetantur, & quo lex duxerit sequuntur, & quicunque censum nactus sit, ei patet aditus ad Rempublicam: est quidem administratio talis paucorum potentia, ciuilis tamen ac Reipublicæ conueniens, propter eius mediocritatem. Cum verò non omnes ad deliberandum admittuntur, sed qui delecti fuerint, ex lege tamen publico munere funguntur, vt prius, hæc paucorum est administratio: sed
18 cum seipsi cooptant, ij penes quos est arbitrium deliberandi, & 18.
cum filius patri succedit, legesque arbitratu suo moderantur, hæc institutio necessario pertinet ad paucorum potentiam. Cum verò partita sunt munera, vt exempli gratia, de bello paceque deliberatio & correctio magistratuum sit omnibus permissa, cætera gerantur ab ijs qui magistratibus præsunt, & hi suffragio vel sortito mandentur, hæc est optimatum gubernatio, vel Respublica. Sin autem magistratus ad res quasdam gerēdas suffragio, ad alias sortito mandentur: sortito autem vel simpliciter vel ex ijs qui prius fuerint suffragio delecti, vel cōmuniter suffragio sortibusq; mandentur, hæc partim ad optimatum gubernationem, partim ad ipsam Rempublicam pertinent. Consultores igitur pro ratione Rerumpublicarum ad hunc modum diuiduntur: & Respublica quæque, vt est à nobis definitum, administratur. Quod verò pertinet ad rationem consultandi, interest Reipublicæ quæ nunc maximè videtur esse popularis: hanc dico, in qua summa potestas etiam legum penes po-
pulum est, vt 19 cum id commodius faciant, quod de tribunalibus 19.
solet in paucorum potentijs: nam quos volunt exercere iudicia, his pœnam constituunt, vt hac ratione cogantur iudicandi munus o-
bire: populares autem egenis mercedem statuunt, 20 tum hoc de 20.
concionibus constituant. Commodius enim consultabunt, si communiter id fiat ab omnibus, & plebs cum nobilibus consilia conferat, ac vicissim nobilitas cum multitudine deliberet. Proderit eti-

21. am vt consultores vel suffragio, vel sortito, 21 æquè tamen ex par-
22. tibus deligantur. Confert autem 22 si ciuiles numero à popularibus magnopere vincantur, aut non omnibus mercedem tribuere, sed
23. 23 quot mediocres numero sint nobilium numero comparati, vel certè plures sortibus excludere. In paucorum verò potentijs commodum fuerit, vel aliquos ex multitudine deligere, vel magistratum constituere, qualis in quibusdam Rebuspublicis habetur, cui qui præsunt, præconsultores, custodesque legum nominantur, & de ijs rebus consultare de quibus illi prius deliberauerint. Sic enim populus particeps consultationum erit, nec quicquam dissoluere ex ijs quę pertinet ad Reipublicæ rationem poterit. Præterea vt populus aut eadem sciscat, aut certè nihil possit oppositum ijs quę fuerint ad ipsum relata decernere, vel omnibus consilia communicentur, sed ita vt magistratus consultent, fiatque contrà quàm in Rebuspublicis efficitur, vt in absoluendo rata sit populi sententia, in condemnando non item, sed rursus ad magistratus reijciatur. Nam in Rebuspublicis contrarium fit: paucorum enim liberatio rata est: ijdem si condemnauerint, causa rursus ad plerosque semper reijcitur. Ac de consultoribus quidem & ijs quorum arbitrio Respublica gubernatur, disseruimus.

Scholia in Caput XIIII.

1 SED rursus tum de omnibus communiter, tum de quaque separatim præcipiamus. *Tres sunt potißimæ partes Reip. consultores, magistratus, & iudices: in quarum partium discrimine, Rerum pub. discrimina consistunt: solet autem consultari de pace, de bello, de societate, & de fœderibus. Item de deferendis & abrogandis legibus, de rebus capitalibus, de exilio, de bonorum publicatione & correctione magistratuum, quarum rerum deliberationes omnes omnibus committi possunt, vel omnes quibusdam, vel alia alijs, vel quædam omnibus. Vt omnes consultent, populare est: quod fieri multis modis potest. Vt autem quidam de rebus omnibus ad paucorum potentiam pertinet: Partitæ verò deliberationes & iudicia ad optimatum administrationem, & Rempub. pertinent.*

2 Bellicam societatem, fœderaque ineundi. *Quod græcè est διάλυσις interpres fœdera conuertit, quia in hunc intellectum Aristoteles vti hoc vocabulo solet, quod propriè dissolutionem signat. Sed quia fœderibus dissoluũtur, ac dirimuntur controuersiæ, idcirco auctores idem ad fœdera transtulerunt,*

runt, vt alioquoque in loco admonimus.

3 Res capitales. *Capitalia crimina.*

4 Magiſtratuũ correctiones. *Magiſtratus corrigũtur cũ ab eis ratio geſti muneris repoſcitur, & cũ ſententia ab eiſdẽ lata ex prouocatione corrigitur.*

5 Quibuſdam omnia. *Hoc eſt vni cuipiam magiſtratui, vt Senatoribus quū omnes vnum magiſtratum gerunt.*

6 Aut pluribus. *Magiſtratibus.*

7 In Teleclis Mileſij Republica. *Quam Telecles Mileſius inſtituit, ſcripto, ſcilicet, vel legibus ferendis.*

8 Ex partibus prorſus minimis. *Vt ex ſingulis vicis, aut vijs, aut ſi quæ ſint minores partes, in quas huius rei cauſa ciuitatem diuidi placeat.*

9 Sciſcendarum legum. *Sanciendi leges cauſa.*

10 Aut de Repub. *Conuenire de Repub. dicuntur, qui conueniunt ad deliberandum de re ad vniuerſam Rempub. pertinente.*

11 Omnes ſimul. *Vniuerſus populus.*

12 Comitiorum cauſa. *Magiſtratus creandi cauſa.*

13 Suffragio quot licet mandandis. *Ratio Reipub. popularis poſcit, vt magiſtratus non ſuffragio mandentur, ſed ſortibus: permittit tamen vt ſuffragio mandentur qui debent à doctis, aut peritis adminiſtrari neceſſitatis cauſa, vt iudicia quæ ab imperitis legum rectè exerceri nequeunt, & ductus militaris qui non rectè niſi rei militaris peritis committitur.*

14 Niſi vt ad populum referant. *In concione deliberanda proponant, & ſententias exquirant, hoc eſt enim græcè προανακρίνειν. Nam qui negotium refert ad conſultores, is ſæpe ſolet in vtranque partem diſſerere, & quandoque ſuam ſententiam exponere.*

15 Extrema popularis Reſpub. *Peſſima forma Reipub. popularis.*

16 Aemulam eſſe diximus. *Similem. Nam qualis hæc eſt in populari genere, talis dynaſtia in paucorum potentia, & tyrannis in monarchia: nam in ſuo quæque genere peſſima eſt.*

17 A cenſibus mediocribus. *Cum aditus ad Rempub. gerendam licet egenis ſit negatus, patet tamen ijs qui mediocres habent facultates, qui magno numero ſint, & Rempub. ex legum decretis adminiſtrent.*

18 Cũ ſeipſi cooptant. *Cũ deficiẽtes magiſtratus ab ipſis qui Rempub. gerunt, ſufficiuntur.*

19 Cum id commodius faciant. *Id quod pertinet ad iudicia, vt pauperibus obeuntibus iudicia, merces, diuitibus mulcta niſi obeant, conſtituta ſit.*

20 Tum de concionibus. *Vt idem ſcilicet de concionibus, & de liberandi munere in pauperes & diuites ſtatuatur: ſic enim Reſpub. popularis cõmodiꝰ*

iudicijs & deliberationibus administrabitur.
21 Aequè tamen ex partibus. *Ex diuitibus pariter & pauperibus.*
22 Si ciuiles. *Viri probi & facultate ciuili ad Rempub. gerendam instructi, quales nobiles & diuites esse solent.*
23 Quod mediocres numero ſint. *Tot popularibus ſeu pauperibus merces eſt tribuenda, vt ipſorum multitudo non valde nobilium numerum excedat.*

CAPVT XV.

1\. 1 PROXIMVM eſt vt de magiſtratibus diſputemus: nam hæc quoque Reipublicæ pars complures habet differentias. Videndum eſt enim quot ſint magiſtratus conſtituendi, & quarum rerum poteſtatem habere debeant, & de tempore quamdiu quiſque Rempublicam gerere: (nam quidam ſemeſtres, alij breuioris temporis, nonnulli annuos: ſunt qui longiores temporis magiſtratus faciant.) item perpetuos eſſe oporteat magiſtratus, an diuturnos, an neutrũ: ſed vt ſæpe ijdem magiſtratibus fungantur. an ſatius ſit eundem non bis, ſed ſemel duntaxat magiſtratum gerere. Præterea de ratione conſtituendi magiſtratus, diſpiciendum eſt ex quibus, & à quibus, & quomodo creari debeant: hæc enim cuncta quot modis fieri poſſint, diſcernendi, tum qui quibus Rebuſpublicis conueniant,
2\. conſtituendi & aptandi 2 facultas adeſſe debet. Sed nec illud in prõ-
3\. ptu eſt conſtituere, quos oporteat 3 magiſtratus ſeu imperia nominare: multis enim 4 præfectis ſocietas ciuilis indiget. Itaque non omnes ſiue ſuffragio ſiue ſortito pręficiantur, magiſtratus ſiue imperia eſſe ſtatuere oportet. Vt primum omnium ſacerdotes: hoc enim munus diuerſum eſſe à ciuilibus imperijs cenſeri debet. Præterea
5\. chororũ præfecti & 5 præcones legati quoque deliguntur. Ex præfecturis autem quædam ſunt ciuiles vel omnium ciuium ad aliquam actionem, vt imperator militantium: vel partis, vt gynæco-
6\. nomus & pædonomus, hoc eſt 6 mulierum & puerorum præfe-
7\. ctus. 7 quædam œconomicæ, (nam ſæpe fit vt aliqui metiendo fru-
8\. mento præficiantur.) aliæ 8 miniſtratrices, quæ ſi copia ſit, ſeruis mandantur. Cęterùm, vt ſimpliciter loquar, magiſtratus ſiue imperia nuncupari hi potiſſimum debent, quibuſcunque poteſtas de quibuſdam deliberandi & iudicandi atque imperandi adeſt: ſed hoc maximè iubere: nanque magis imperium attingit. veruntamen

quo no-

quo nomine vocentur, 9 ad vsus nihil ferè interest. nunquam enim 9.
de nomine lis agitata est in iudicio, sed differendi rationem ad intelligentiam pertinentem habet. Cæterùm qui & quot magistratus necessarij sint vt ciuitas consistat, & qui sint 10 non quidem neces- 10.
sarij, vtiles tamen ad probam Rempublicam, in controuersiam magis venire potest, cum ad omnem Rempublicam, tum ad paruas ciuitates. In magnis enim vnus magistratus ad munus vnum obeundum constitui & potest & debet, quia multi magistratibus præfici propter ciuium multitudinem possunt. Itaque quosdam magistratus in longum tempus 11 intermittere licet, quosdā semel dun- 11.
taxat gerere. Et profectò munus quodque melius, si quis vni tantum procurationi vacet, obitur, quàm si multis negotijs distineatur. In paruis autem ciuitatibus necessitas multos magistratus in paucos homines conferre cogit. nam paucitas hominum facit ne multi possint magistratus gerere. vbi enim sunt qui rursus his possint in magistratus succedere? Sed interdum paruæ ciuitates eisdem & magistratibus & legibus indigent quibus magnæ, nisi quòd 12 alteræ 12.
sæpe indigent eisdem, alteris longo post tempore hoc vsu venit. Itaque res patitur 13 vt idem pluribus simul magistratibus præficia- 13.
tur, cum magistratuum alter alteri non sit impedimento, & paucitas hominum 14 magistratus facere cogat; tanquam veru lucernas. 14.
Si ergo explicare valeamus quot magistratus omni ciuitati adesse sit necessarium, & quot non quidem necessarium, sed tamen conueniens, facilè fuerit his cognitis, qui magistratus congruenter in vnum magistratum conferantur, colligere. Illud quoque cognitum esse oportet, quibus magistratibus per loca sit multarum rerum cura mandanda, & quas res vbique vnius magistratus arbitrio geri conueniat: exempli gratia modestè viuendi rationem, vtrum in foro huius rei cura ad ædilem pertinere debeat, & alio in loco ad alium, an vbique ad vnum: & vtrum pro rerum an pro ratione hominum partitio sit facienda: vt vnus, exempli gratia, curam modestiæ gerat, an ea cura alteri in pueros, alteri in mulieres mandari debeat: ac item per Respub. vtrum magistratuum genus per singulas differat, an secus: hoc est, vtrum in statu populari & paucorum potentia & optimatum gubernatione & vnius imperio ijdem magistratus summi, non tamen ex paribus nec ex similibus sint, sed alij in alijs, hoc est, in statu optimatum 15 ex doctis ac rectè institutis: in pauco- 15.
rum potentijs, ex locupletibus: in statibus popularibus, ex liberis, an

sint quidam pro magistratuum discriminibus, sed alicubi ijdem magistratus similes sint, alicubi differant: hic enim magnos esse conuenit, illic paruos. Sin tamen quidam proprij, qualis est præconsultorum: hic enim magistratus non est popularis, consilium
16. tamen populare est: 16 aliquos enim tales esse oportet, quibus ante populum consultare curæ sit, ne populus ab operibus auocetur: qui si pauci numero fuerint, hoc ad paucorum potentiam pertinebit: præconsultores autem paucos esse necesse est: hic igitur magistratus paucorum potentiam attingit. Vbi verò est vterque magistratus, præconsultores contra consultores constituuntur. Nam consultor ad popularem, præconsultor ad paucorum statum per-
17. tinet. 17 consilij verò potestas in his popularibus administrationibus perit, in quibus populus ipse conueniens cuncta negotia tractat: quod vsu venire solet, si opes abundè suppetant, aut si merces proposita ijs, qui publicè consultandi gratia conueniant: nam otio suppetente frequenter conueniunt, ac ipsi omnia decernunt. Porrò qui puerorum, quique mulierum modestæ ac temperatæ vitæ, cultusque curam gerit, & si quis alius magistratus est tali negotio præfectus, hic ad statum optimatum, non ad popularem perti-
18. net: 18 quomodo enim pauperum vxores ne domo exeant prohibeantur, sed neque paucorum potentiæ conueniens est hic magistratus. Nam paucorum dominantium vxores delitiosè viuunt: sed de his rebus hoc in loco hactenus. De ratione verò constituendi magistratus, conandum nobis est vt denuò disseramus. Differentiæ autem tribus terminis continentur, quibus compositis, vt modi omnes existant necesse est. Horum autem trium primum est, à quibus creandi magistratus sint: secundum, ex quibus: tertium, quomodo. Eorundem trium cuiusque tres differentiæ sunt. Nam vel ab omnibus ciuibus magistratus creantur, vel à quibusdam.
19. Item aut ex omnibus aut ex certis quibusdam & definitis, vt ex 19
20. censu, genere, vel virtute, aut tali quopiam alio, 20 vt Megaris, ex ijs qui conspirarunt, simulque bellum aduersus populum gesserunt: Et hæc suffragio vel sortito rursus eadem copulantur in hunc modum, vt quidam à quibusdam, alij ab omnibus, & alij ex omnibus, alij ex quibusdam, partim suffragio, partim sortibus. Harum autem differentiarum cuiusque quatuor erunt modi. Nam vel omnes constituuntur ex omnibus suffragio, vel omnes ex omnib. sortito: item vel ex omnibus vniuersis, vel ex omnibus per partes,

vt tri-

vt tributim, aut per cœtus hominum, vel sodalitates, donec sit ad omnes ciues peruentum, aut semper ex omnibus, & hi modo vno, illi alio Rursus si à quibusdam creentur, vel ex omnibus suffragio, vel ex omnibus sortito, vel ex quibusdam suffragio, ex quibusdam sortibus, vel partim vno modo, partim altero, id est quidam ex omnibus suffragio, quidam sorte. Itaque præter duas copulas modi duodecim existunt. Harum autem constitutionum duæ sunt populares, vt ab omnibus ex omnibus omnes magistratus suffragio vel sorte creentur: aut vtroque modo, partim sorte, partim suffragio. vt autem non ab omnibus simul, ex omnibus tamen constituantur, vel ex quibusdam sorte vel suffragio vel vtroque modo, aut quidam ex omnibus, quidam ex certis (vtroque modo, id est partim sorte, partim suffragio) ad Rempublicam pertinet ad paucorum autem potentiam, vt à quibusdam ex omnibus hi suffragio deligantur, illi sorte: vel vtroque modo, partim sorte, partim suffragio. sed illud est magis paucorum dominatus, vt ex vtrisque, vt autem quidam ex omnibus constituantur, quidam ex certis, ad Rempublicam optimatum pertinet: vel partim suffragio, partim sorte. vt autem à quibusdam ex quibusdam, ad paucorum : & item, vt à quibusdam, ex quibusdam, quod tamen non similiter fiat, vt à quibusdam ex quibusdam vtroque modo. sed vt à quibusdam, ex omnibus: ex quibusdam verò à cunctis suffragio, conueniens est optimatum Reipublicæ. Modi ergo magistratus constituendi tot numero sunt, & ad hunc modum per Respublicas diuiduntur. Cæterùm quæ quibus conueniat, & quomodo magistratus cum potestatibus mandari debeant, & qui sint, facilè intelligetur. Potestatem magistratus dico, exempli gratia, vt vectigalia eius arbitrio administrentur, & item custodia. Est enim aliud potestatis genus, vt imperandi in bello summa potestas : diuersa genere est à potestate 21 de forensibus commercij statuendi & iudicandi. 21.

Scholia in Caput XV.

1 PROXIMVM est vt de magistratibus disputemus. *De magistratibus pro ratione Reipub. constituendis considerare oportet, quot esse conueniat, & ad quæ munera obeũda, & in quod tempus. Item ex quibus creandi sint, &c.*

sint, & à quibus, & quomodo. Magistratus autem siue imperia propriè intelliguntur, quibus deliberandi, vel iudicandi, vel imperandi potestas adest, sed potißimum quibus imperandi. Magistratus autem quidam sunt in quaque ciuitate necessarij, quidam non necessarij, vtiles tamen, quibus magnæ & opulentæ ciuitates vtuntur. Nam paruæ propter hominum idoneorum paucitatem pluribus necessarijs magistratibus, interdum hominem vnum præficiunt. Videndum est etiam, vtrum in omni genere Reipub. ijdem magistratus sint instituendi, quamuis ex diuersis hominum generibus: an diuersi pro diuersitate Reipub. & qui cuique Reipub. conueniant. Constituendi verò magistratus rationes variæ sunt pro diuersitate compositionum trium terminorum. Sunt autem termini, qui, ex quibus, & quomodo deligere debeant, vt omnes, aut quidam ex omnibus, aut ex quibusdam, suffragio vel sortibus deligant.

2 Facultas esse debet. *Homini ciuili, qui sit de Repub. præcepta seu leges daturus.*

3 Magistratus seu imperia nominare. *ἀρχὴ græcè, quo vocabulo vtitur Aristoteles: modo magistratus, modo imperium latinè dicitur, idcirco interpres vnum vocabulum duobus declarauit.*

4 Præfectis indiget. *Præfectus latißimè patet, qui græcè est ὑθιςάτε Nã cui munus aliquod mandatur, is eius muneris præfectus esse dicitur: vt sacerdotes, qui procurandis sacris præficiuntur, sacrorum præfecti nominantur: & præfectus chori, qui chorum ducit, aut impensas ad chorum seu ludum suppeditat, quia eius voluntate cuncta fiunt. sed ἀρχὴ hoc est magistratus siue imperium, est consultandi, seu iudicandi, siue imperandi publicè potestas.*

5 Præcones & legati. *Præcones olim more Græcorum, vt docet Homerus, non solum edicta & decreta principum pronunciabant, sed etiam paruis legationibus fungebantur, vt nunc in bellis tubicines.*

6 Mulierum & puerorum præfectus. *Præfectus mulierũ græcè γυναικόνομος erat, qui publicè curam gerebat, vt mulieres domi se continerent, honesteque viuerent ac eodem modo quidam pueris, vt modeste agerent, præfectus erat, qui græcè παιδονόμος dicebatur,*

7 Quædam œconomicæ. *Procurationes œconomicæ dicantur, quæ domesticam patris familias rerum necessariarum curam imitantur.*

8 Ministratrices. *Quæ ad exequendum duntaxat munus aliquod publicum pertinebant.*

9 Ad vsus nihil ferè interest. *Ad Rempub. instituendam vel administrandam parum aut nihil refert, quo nomine præfecturæ quæque nominentur, quamuis ad cognitionem nonnihil faciat. hoc dicit, quoniam vt alio in loco*

adnota-

adnotauimus, & sæpe ipse admonet, in doctrina ciuili, licet pleraque omnia ad actionem pertineant, vt in cæteris doctrinis practicis siue actiuis, tamen quædam cognitionis duntaxat gratia traduntur.

10 Non quidem necessarij, vtiles tamen. *Omnis procuratio publica necessaria vtilis est, sed non reciprocatur: nam fieri potest vt sit vtilis, non tamen necessaria, vt mulierum aut puerorum præfectura.*

11 Licet intermittere *Vt idem magistratus non ab eodem homine geratur, nisi longo post tempore.*

12 Alteræ sæpe indigent *Magnæ ciuitates.*

13 Vt idem pluribus simul. *Vt idem homo plures magistratus gerat, quia rarus est eius vsus in paruis ciuitatibus.*

14 Magistratus facere cogit verulucernas. ὀβελισκολύχνον *græcè, quod interpres ad verbum conuertit verulucernam: est ferreum instrumentum quod altera parte figendis & assandis carnibus accõmodatur, ex altera vasculum est in lucernæ modum formatum, quo pauperes ad vtrunque vtũtur. Nam cum terræ infigitur parte acuta, oleum in vasculum superius infunditur, & pro lucerna est. huius instrumenti Aristoteles etiam in libro quarto de partibus animalium, capite sexto meminit in eandem ferè sententiam, vt vnum opus vno instrumento melius fieri declaret, quàm si vnum instrumentum duobus operibus accommodetur. Simile huic instrumento est illud alterum quod gladius delphicus appellatur, de quo meminit libro huius operis primo in eandem sententiam. Magistratus igitur verulucernæ fiunt, cum vni homini plures simul mandantur, quia vnus homo pluribus muneribus publicis fungitur, quod fit propter hominum paucitatem. vt verulucerna, & gladius delphicus ob ferri penuriam ita fiunt, vt poßint pluribus vsibus accommodari.*

15 Ex doctis rectéque institutis. *Ex sapientibus & probis viris: hoc enim Aristoteles solet* πεπαιδευμένους *appellare.*

16 Aliquos enim tales esse oportet. *Aliquos ex alterutro genere qui pro tota ciuitate consultent, ne populares omnes diu consultando ab operibus necessarijs, rebusq; suis auocentur: qui consultores, si pauci sint, qui primum agenda deliberent, deinde ad populum deliberata de rebus grauioribus referant, Præconsultores dicuntur. Sin autem multi, quorum consilio & arbitrio Respub. administretur, Consilium dicitur siue Senatus, quorum Præconsultores cum necessario pauci sint, ad paucorum potentiam, Senatores ad statum popularem pertinent, præsertim si illi ex certis generibus, hi ex omni populo deligantur.*

17 Consilij potestas. *Senatus potestas. nam vbi populus vniuersus in concione*

sione de rebus singulis consultat, non relinquitur locus Senatorijs consultationibus.

18 Quomodo enim pauperum vxores. *Hic locus declarat mulieres domo exire prohibitas fuisse lege, cuius administri erant mulierum præfecti.*

19 Censu, genere, & virtute. *Diuitijs, genere, & peritia seu doctrina cum virtute. Nam eandem rem modo παιδείαν, vt paulò antè, id est peritiam siue disciplinam, modò ἀρετὴν, id est virtutem vocat Aristoteles, quoniam hæ solent esse altera alterius comites.*

20 Vt Megaris ex ijs qui conspirarunt. *Megara vrbs est in Peloponnesi & Atticæ regionis, atque Bœotiæ confinio ad Isthmum sita, in qua cum exorta inter nobilitatem & populum de Reipub. dissensione, victoria penes nobiles fuisset, facta est paucorum potentia, & constitutum, vt magistratus ex ijs qui populum deuicerant deligerentur.*

21 De forensibus commercijs. *De emptionibus, & venditionibus, & contractibus.*

CAPVT XVI.

B. 2. 1 SEQVITVR vt 2 ex tribus partibus ad iudicia pertinentem
3. explicemus. Qua in re modi quoque 3 instituta ratione sumendi sunt. Tribunalium autem discrimen in tribus terminis consistit, ex quibus, de quibus, & quomodo. ex quibus dico, vtrum ex omni-
4. bus, an ex quibusdam: de quibus verò, 4 quot esse debeant tribunalium genera: quomodo autem, suffragio, an sortito deligendi sint iudices. Tribunalium igitur, vt de his primum disseramus, octo genera sunt. Vnum ad corrigendos magistratus. Alterum si quis
5. 6. 5 in re quapiam communi deliquit. Tertio de ijs 6 quæ Rempublicam attingunt. Quartum de causis quæ inter magistratus, & priuatos homines de irrogatis mulctis agitantur. Quintum de priuatis
7. rerum magnarum commercijs: præterea 7 de rebus capitalibus & de peregrinis. Sed tribunal rerum capitalium has habet species, si causa iudices ipsos attingat, si inter alios agatur, item si quid capitale ex industria, & si quid ab inuito fuerit admissum, item si de re capitali constet, sed iure, an iniuria patrata fuerit disceptetur. Quarta
8. species est reorum capitis, quorum causa 8 ad subterraneum carcerem referatur, quale Athenis est tribunal, quod puteale nominatur: cuius generis flagitia pauca omni tempore & in magnis vrbibus patrantur. Peregrinorum verò tribunalis, vna species est peregrino-

grinorum inter ipsos, altera peregrinorum cum ciuibus. Est aliud tribunalis genus præter hæc omnia de re pecuniaria ab vna vsque ad quinque drachmas, vel paulò amplius, nam de his quoque iudicium fieri oportet, quod tamen in iudicum multitudinem non cadit. Sed harum rerum, & capitalibus peregrinorumque iudicijs omissis, de ciuilium rerum tribunalibus disputemus, de quibus reb. nisi rectè fuerit iudicatum, seditiones & Rerumpublicarum mutationes existunt. Necesse est autem, 9 vel omnes de cunctis contro- 9.
uersijs suffragio, vel sorte constitutos iudicare, vel omnes de omnibus, partim sorte, partim suffragio delectos, 10 vel omnes de qui- 10.
busdam eiusdem generis controuersijs, partim sorte, partim suffragio. hi ergo modi quatuor numero sunt, totidemque 11 alij per par- 11.
tes. nam rursus ex quibusdam suffragio deliguntur qui iudicent de omnib. vel ex quibusdam sorte, qui item de omnibus iudicent, aut partim sorte, partim suffragio, aut quædam tribunalia sunt, de eisdem rebus ex iudicibus sorte, suffragioque constitutis. Igitur hi modi ijdem sunt, qui superiores de quibus diximus, atque eadem erunt tribunalia, si copulentur in hunc modum, partim ex omnibus, partim ex quibusdam, partim ex vtrisque, id est si eiusdem tribunalis iudices quidam ex omnibus, quidem ex quibusdam constituantur, item sorte vel suffragio. vel vtroque modo. Quot igitur modis tribunalia consistere queant declarauimus: quorum prima Reipublicæ populari conueniunt, quæcunque sunt ex omnibus, vel de omnibus. secunda verò paucorum dominatui, quæcunque ex quibusdam de omnibus. tertia pertinent ad statum optimatum, & Rempublicam, quæcunque partim ex omnibus, partim ex quibusdam deliguntur.

Scholia in Caput. XVI.

1 SEQVITVR vt ex tribus partibus ad iudicia pertinentem explicemus. *Tribunalium siue iudiciorum differentia in tribus terminis cernuntur: ex quibus ciuibus deligendi sint iudices, & quibus de rebus sint iudicaturi, & quomodo sint deligendi. Numerat autem octo genera tribunalium pro diuersitate causarum, deinde modos deligendi persequitur, per suffragia, & sortes, & ex quibus, ex cunctis, vel ex quibusdam.*

2 Ex tribus partibus. *Suprà capite quartodecimo tres partes esse dixit Reipub. potissimas, de quibus legumlatores considerare debeant, consultores,*

 magistra-

magistratus, & iudices. Explicatis igitur duabus partibus, ad tertiam progreditur.

3 Instituta ratione. *Quemadmodum constituimus per copulationem terminorum.*

4 Quot esse debent tribunalium genera. *Quot genera iudiciorum.*

5 In re communi deliquit. *Vt si Rempub. compilauit.*

6 Quæ Rempub. attingunt. *Quæ pertinent ad statum Reipub. vt crimina læsæ maiestatis.*

7 De rebus capitalibus. *Res siue causa capitalis est, in qua de capite, hoc est de vita reus periclitatur, siue de exilio, quæ mors ciuilis appellatur. ad summam in qua de crimine agitur, non de contractu ciuili*

8 Ad subterraneum carcerem. *Solent qui magnum aliquod flagitium commiserunt, in loca carceris subterranea & obscura tristiaq; detrudi, ad quos audiendos & iudicandos tribunalia subterranea sunt apud quosdam constituta, vt Athenis tribunal, quod puteale dicebatur.*

9 Vel omnes de cunctis controuersijs. *Necesse est vt vel iudices ex omni populo delecti causas omnes ciuiles dijudicent, idq; bipartito, vt omnes suffragio deligantur, vel omnes sortibus, qui sunt duo modi: vel ex omni populo partim suffragio, partim sorte delecti de omnibus causis statuant, qui tertius: vel ex omni populo, partim suffragio, partim sorte delecti de quibusdam causis decernant, qui quartus modus est. Nam omnes dicit pro ex omnibus delecti, vt ipse declarat in fine huius capitis illis verbis,* prima, *inquit,* tribunalia Reipub. populari conueniunt, *quæcunque sunt ex omnibus, propterea scilicet, quia cum ex omnibus delecti iudicant, omnes iudicare videntur. Nam omnes iudices de omnibus causis iudicare, si non ex omni populo, sed ex certis quibusdam fuerint delecti, haud dubiè non ad statum popularem, sed ad paucorum potentiam pertinet.*

10 Vel omnes de quibusdam eiusdem generis controuersijs. *Vel ex omni populo delectos, de quibusdam ciuilibus controuersijs iudicare.*

11 Alij per partes. *Vt non ex omnibus, sed ex ordine aliquo deligantur. Ex ijs ergo tribus generibus omnes primi generis modi conueniunt populari Reipublicæ, quia in eis omnibus iudices deliguntur ex omni populo: secundi ad paucorum potentiam, quia omnes ex quibusdam, vt ex diuitibus seu nobilibus: tertij verò ad statum optimatum, quia partim ex omni populo, partim ex certis ordinibus deliguntur.*

FINIS LIBRI QVARTI.

ARISTOTELIS DE REPVBLICA LIBER QVINTVS,

Interprete & enarratore

IOANNE GENESIO SEPVLVEDA CORDVBENSI.

CAPVT I.

VIBVS de rebus disserere statueramus, 1.
eas cæteras ferè omnes explicuimus. Dein-
ceps ex quibus, quot, & qualibus Respublicæ
mutentur, & quæ res cuique Reipub. interi-
tum afferant, & ex qualibus potissimum in
quales transeant, & quæ sint Rebuspublicis
salutaria, tum communiter, tum cuique sepa-
ratim, disserendum nobis est. Item per quas
res potissimum Respublica quæque conseruetur, vt instituimus de-
clarandum: hinc, vt oportet, initio sumpto. Multa Reipublicæ ge-
nera facta sunt, cunctis iustum, & 2 quod proportione sit æquum 2.
tenendum esse confitentibus, ab hoc tamen, quemadmodum suprà
diximus, aberrantibus. Status enim popularis existit, dum qui sunt
vtcunque pares, hi simpliciter se pares esse putant. Paucorum do-
minatus, dum qui quadam ex parte superiores sunt, hi se prorsus es-
se superiores arbitrantur. Nam 3 qui sunt opib. superiores, hi pror- 3.
sus se superiores esse putant: tum alteri quasi pares sint, paria cuncta
sibi tribui putant oportere: alteri velut superiores sint, maiorem
partem vendicare sibi moliuntur. nam 4 quod plus est, maius est. 4.
Omnes igitur Respublicæ 5 iure quodam nituntur, simpliciter ta- 5.
men aberrant. Ita fit vt cum vtrisque pro sua opinione Respublica
non communicatur, seditiones oriantur, quas iustissimè omnium
excitarent qui minimè id faciunt virtute præstantes, quippe 6 qui 6.
soli superiores simpliciter haberi maxima ratione debent. Sed qui-
dam genere præstantes 7 ipsis non putant paria deberi, propter hāc 7.
inæqualitatem seu præstantiam. nam genere nobiles esse videntur,
quibus maiorum virtus diuitiæque adsunt. Hæc igitur sunt initia &
fontes, vnde seditiones oriuntur. Itaque merito fiunt mutationes.

Iam enim mutatio fit in Rempublicam, vt ex vno statu fiat alter: exempli gratia, paucorum potentia ex administratione populari, aut popularis ex paucorum gubernatione, vel ex his Respub. & status optimatum, aut hæc ex illis. Iam verò non in aliud Reipublicæ genus mutatio fit, sed Rempublicam in eodem statu, per se tamen administrari volunt: exempli gratia, paucorum potentia, aut monarchia retenta. Fit præterea mutatio in pluris minorisque ratione, vt si paucorum potentia ad pauciores vel aliquanto plures redigatur, aut si popularis administratio magis aut minus popularis fiat, ac eodem modo in cæteris Reipublicæ formis, vt intendantur, aut vicissim remittantur. Fit etiam mutatio ad partem aliquam Reipublicæ variandam, vt ad magistratum aliquem constituendum, aut
8. vicissim antiquandum: vt Lacedæmone 8 Lysander regnum, Pau-
9. sanias rex, Ephoriam tollere tentasse à quibusdam traditur. 9 Epidamni quoque Respublica ex parte mutata est: nam pro tribuum
10. præfectis Senatus est constitutus 10 Ad Heliæam autem magistratus cum suffragio creantur, ex his etiam nunc creari necesse est, qui Rempublicam administrant. Pertinet etiam ad paucorum potentiam princeps vnus, qui imperium in hac Republica tenebat. Omnes enim propter inæqualitatem dissident, cum imparibus non tri-
11. buitur, quod proportione debetur. 11 Nam regnum perpetuum inæquale est, si habeatur in pares, quoniam omnino æquum peten-
12. tibus, seditiones excitantur. 12 Aequum autem est duplex, numero, & dignitate. æquum numero dico, quod est idem & par multitudine, aut mole: dignitate verò quod ratione, verbi gratia, tria pari numero superant duo, & hæc vnum: pari verò ratione quatuor duo, & hæc vnum, quoniam duo pars æqualis est quatuor, & vnum duorum, nam vtrunque dimidium est. Et quum omnes confiteantur simpliciter iustum esse, quod ratione est aut proportione æquale, dissentiunt: tamen, quemadmodum suprà diximus, quidam quoniam cum aliquo pares sint, prorsus se pares esse censent, alij cum sint aliqua re impares, ac superiores, cunctis in rebus plus sibi deberi putant. Quo fit vt duo potissimum existant genera Reipublicæ, populare, & paucorum, quoniam generis nobilitas & virtus in
13. paucis reperitur, 13 hæc autem in pluribus. nobiles enim & probi
14. nusquam centum sunt, 14 pauperes passim multi. vt autem simpliciter omnino forma Reipublicæ instituatur ex alterutra æqualitate, vitiosum est: quod euentus ipse rerum declarat, nulla enim harũ

Rerum-

Rerumpublicarum ſtabilis eſt, cum fieri non poſſit, vt ſi in primo atque principio peccatum fuerit, non ad extremum malum aliquod euadat. Itaque oportet partim numeri, partim rationis æqualitate vti. Cæterum ſtatus popularis tutior eſt minuſque ſeditionibus patet, quàm paucorum dominatus. hic enim duplex eſt ſeditio: nam 15 tum inter ſe diſſentiunt, tum cum populo. in ſtatu vero popu- 15.
lari, cum paucorum duntaxat potentia diſſidetur: populus autem inter ſe aut nihil, aut perparum diſſentit. Præterea 16 medio- 16.
crium Reſpublica 17 quæ talium omnium eſt tutiſſima, propius 17.
ad ſtatum popularem, quàm ad paucorum potentiam accedit.

Scholia in Caput I.

1 QVIBVS de rebus diſſerere ſtatueramus, eas cæteras ferè omnes explicuimus. *In quatuor libris ſuperioribus de ciuitate & eius partibus, déque omni Reipub. genere, tum communiter, tum ſingulatim diſputauit: multáque de legumlatoris officio, & quorūdam erroribus commemorauit. Deinceps de Rerumpub. mutationibus, & mutandi cauſis ediſſerit: & quibus rebus vnumquodque Reipub. genus conſeruetur, & quibus viciſsim labefactetur declarat. Caput autem omnis ferè ſeditionis eſſe tradit, quod cum omnes æquum proportione dignitatis eſſe cuique tribuendum confiteantur, tamen quidam cum pares ſint in vna re duntaxat, omnium rerum paritatem ſibi poſtulant: alij cum vna ſint ſuperiores rerum omnium, maiorem partem ſibi vendicare conantur: quæ cum ſimul fieri non poſsint, ex hac opinionum contrarietate & contentione ſeditiones exiſtunt. Dupliciter autem fit in Repub. mutatio: nam vel Reſpub. tranſit in genus diuerſum, vt cum fit popularis ex paucorum potentia: vel retenta eadem Reipub. forma mutantur rectores, aut magiſtratus aliquis nouus inſtituitur, aut vetus antiquatur: vel ratio Reipub. intenditur vel remittitur vt fiat, exempli gratia, magis aut minus popularis, vel tyrannica.*

2 Quod proportione ſit æquum. *Vt ſeruetur proportionis æqualitas, vt ſi par ſit dignitas, paria tribuantur præmia: ſin impar, eadem ſit proportio præmiorum quæ dignitatum. Itaque tota controuerſia eſt de dignitatis ſeu meritorum paritate, vel inæqualitate.*

3 Qui ſunt opibus ſuperiores. *Locupletes, quia diuitijs ſuperant, quæ eſt pars vna dignitatis, putant ſe ſimpliciter eſſe ſuperiores, non animaduertentes fortaſsis, quòd quos opibus ſuperant, ab ijs virtute & doctrina ſuperantur, quæ multo maior dignitas eſt.*

4 Quod

4 Quod plus est, maius est. *Vt plus honoris maius præmium est. Nam licet inæquale dicatur, tum quòd minus est, tum quòd maius, tamen hoc in loco & quæstione, inæquales & inæqualia solet Aristoteles superiores & maiora vocare, more Græcorum, qui διαφέρειν quoque, hoc est differre, pro præstare dicunt.*

5 Iure quodam nituntur. *Parte quadam iuris.*

6 Qui soli superiores simpliciter. *Nam diuites opibus nobiles genere superiores esse dicuntur, scilicet secundum quid: at qui virtute præstant, simpliciter superiores sunt.*

7 Ipsis non putant paria deberi. *Id est virtute præstantibus, vel sibiipsis: nam ad vtrosque referri potest. eadem est tamen sententiæ summa, genere nobiles putare se cæteris etiam virtute præstantibus esse superiores: nituntur enim tum virtute, tum etiam opibus: quod iure facerent, si sua etiam non solum maiorum aliena virtute niterentur.*

8 Lysander regnum. *Lisander Lacedæmonius vir fuit rebus gestis clarissimus, ex Heraclidarum genere: cuius vitam persequitur Plutarchus, eumq; conatum fuisse tradit, vt regnum non successione perpetua, ac iure hæreditario Eurytionidis & Agidis duntaxat duabus Heraclidarum familijs traderetur, sed præmium esset virtuti, ac meritis optimi cuiusq; Spartani propositum. Aut hoc igitur innuit Aristoteles, aut Lysander regnum prorsus tollere conatus esse traditur ab alijs auctoribus, vt Pausanias re Ephororum magistratum delere. Erat enim Ephoria magistratus penè tyrannicus, & regibus potissimum inimicus.*

9 Epidamni. *Dyrrhachij, quod oppidum est in Illyria, de quo suprà memorauimus.*

10 Ad Heliæam autem. *Heliæa maximum tribunal erat Athenis, vnde Heliastæ iudices in eo tribunali iudicantes, qui ex publico alebantur. Ad hunc igitur magistratum neminem deligi consueuisse tradit Aristoteles, nisi ex ijs qui essent in Reipub. administratione, aliósque magistratus gererent, quod durabat etiam nunc ex antiqua paucorum potētia, ad quam illud quoque pertinere ait, quòd vnus qui Archon seu princeps dicebatur, summo magistratui præerat, qui primum perpetuus erat, deinde ad decennium, postremo annuus, vt refert Eusebius: quæ omnia traduntur ab Aristotele, vt doceat Rempub. Atheniensium ex paucorum potentia factam fuisse popularem.*

11 Nam regnum perpetuum. *Id est summa vnius potestas si perpetua sit in ciues pares, qualis erat Archontis Athenis, non seruatur æqualitas proportionis: nam si annua sit, siue ad certum aliud tempus, vt sit locus vicissitudini, æquior est & ciuilior.*

12 Aequum autẽ est duplex, numero, & dignitate. *Duplex est æqualitas, quam quidam proportionalitatem nominant, arithmetica & geometrica. Arithmetica, cum idem est excessus, vt idem est excessus trium ad duo, quæ duorum ad vnum: nam vtrobique exceditur vno. Geometrica verò, cum eadem est vtrobique proportio, vt quatuor ad duo eadem est proportio, quæ duorum ad vnum: nam vtrobique est dupla proportio, hoc enim est quod ait. Vtrunque dimidium est.*

13 Hæc autem in pluribus. *Libertas quæ pauperes nituntur.*

14 Pauperes passim multi. ἄποροι δὲ πολλοὶ πολλαχοῦ. *sic enim legitur in codicibus emendatis, non εὔποροι, vt habet impressa & vulgata editio. Quæ scriptura nec conueniens est, nec vera.*

15 Tum inter se dissident. *Diuites inter ipsos, tum diuites cum popularibus.*

16 Mediocrium Respub. *Quæ constat ex ciuibus mediocria patrimonia possidentibus.*

17 Quæ talium omnium est tutissima. *Deprauatarum, seu quæ ab optimo statu Reipublicæ deflexerunt.*

CAPVT II.

1 SED quoniam ex quibus rebus seditiones existant, & Rerum- 1.
publicarum mutationes fiant, consideramus: primum omnium v-
niuersè principia & causas eorum intelligere oportet. 2 Sunt autem 2.
ferè tres numero, quas per se summatim primùm definire oportet.
Intelligendum est enim 3 quomodo animati homines in seditionẽ 3.
concitantur: deinde quarum rerum causa: tum tertio quæ sint ciui-
lium perturbationum, & intestinarum dissensionum origines. Vt
igitur quodammodo sint animati ad mutationem, id quod suprà
diximus, in causa esse putare conuenit, quod quidam dum æquali-
tatem cupiunt, seditionem faciunt, si se minus habere putent, cum
pares sint ijs qui plura sibi vendicant. Alij dum 4 imparitatem & 4.
præstantiam appetunt, si sibi persuaserint nihilo se plus habere, sed
par aut minus, cum sint præstantiores. Hæc autem possunt iustè ap-
peti, possũt etiam iniustè: nam 5 cum sint inferiores, 6 vt pares sint 5. 6.
per seditionem moliuntur: & cum pares, 7 vt maiores: quomodo i- 7.
gitur affecti seditiones faciant, explicuimus. Res autem de quibus
dissidetur, sunt 8 quæstus, & honor, 9 & his opposita. Nam tum vt 8. 9.
dedecus, tum vt detrimentum in se vel in amicis euitent, solent ho-

10. mines seditiones in ciuitatibus commouere. 10 Causę verò & principia motuum, vnde quemadmodum diximus afficiuntur, & pro
11. rebus memoratis, sunt 11 quodammodo septem numero, quodam-
12. modo plura, quorum duo eadem sunt, & quæ suprà diximus, 12 sed non eodem modo. Nam & compendij & honoris causa alij alijs succensent, non vt sibiipsis vendicent, vt suprà dictum est, sed quòd alios vident partim iustè, partim iniustè his rebus magis auctos: item propter contumeliam, propter timorem, propter excellentiam, propter contemptum, & si quis plusquam pro ratione dignitatis augeatur: adhæc alio modo ob verecundiam, ob negligentiam, ob exiguitatem, ob dissimilitudinem.

Scholia in Caput. II.

1 SED quoniam ex quibus rebus seditiones existunt. *Quoniam sermo de seditionibus popularibus instituitur, tria consideranda sunt. Primum quomodo affecti quáue persuasione inducta ciues in Repub: seditiones moliantur: deinde quibus de rebus contendentes, tum quæ sint initia & irritamenta seditionum. Est autem persuasio, qua ciues ad dissidendum inducuntur, quòd quidam se pares esse putant alijs à quibus superantur, seq́ illis volunt in Reipub. commodis exæquari. Alij cum pares sint, se superiores esse putant, & plus sibi Reipub. deberi contendunt. Res autem de quibus contenditur, sunt commoda & honores quibus se ciues aut æquari, aut præferri volunt. Principia verò & causæ dissensionum septem memorantur, de quibus suo loco differemus.*

2 Sunt autem ferè tres numero. *Ferè dixit, quoniam si plures sint causæ ad tres tamen referri possunt.*

3 Quomodo animati. *Qua inducti persuasione.*

4 Imparitatem & præstantiam appetunt. *Plus commodi & honoris in Repub.*

5 Cum sint inferiores *Dignitate & meritis.*

6 Vt pares sint. *Commodis vel honore.*

7 Vt maiores. *Vt plus commodi vel honoris accipiant.*

8 Quæstus & honor. *Vt commodis vel honoribus afficiantur.*

9 Et his opposita *Vt detrimentum vitent, aut dedecus.*

10 Causę verò et principia. *Irritamenta & seditionum origines. His enim rebus lacessiti & irati homines initio ad seditionem impelluntur.*

11 Quodammodo septem numero. *Nã septem sunt quæ magis per se irã & sedi-*

& seditionem mouent: alia verò, vt negligentia & verecundia, magis ex accidenti: quæ omnia quomodo causæ & origines seditionum fiant, ipse deinceps sigillatim declarabit.

12 Sed non eodem modo. *Nam suprà compendium & honores considerantur, vt sunt res, de quibus contenditur in ciuilibus dissensionibus, dum ea sibi quisque petit. Nunc autem alia ratione, vt homines iniquo animo, alios his bonis præter meritum auctos esse ferunt, & interdum etiam si iustè augeantur, per inuidentiam scilicet indignantur.*

CAPVT III.

1 EX his contumelia & compendium quam vim habeant, & quomodo causæ sint, pene in promptu est intelligere. Nam si magistratus contumeliosè & auarè imperent, non solum ciues inter se dissident, sed etiam à Rebuspublicis quæ licentiam præbent, animos auertunt. Auaritia verò nunc in priuatis rebus, nunc in communibus versatur. Honor quoque quantum valeat, & quomodo sit causa seditionis, manifestum est. Nam homines tum quòd ipsi inhonorati fiunt, mouent seditiones, tum quòd alios videant in honore esse. Hæc autem fiunt iniustè, cum aliqui præter meritum vel honorantur, vel sunt inhonorati: iustè verò, cum pro cuiusque dignitate fit. Ob excellentiam seditio existit, cum aliquis maiorem habet potentiam, siue sit vnus, siue plures, 2 quàm pro ratione ciuitatis & virium Reipub. ex talibus enim monarchiæ vel dynastiæ solent existere. Quamobrem in quibusdam ciuitatibus tales homines 3 in exilium ad tempus mittere consueuerunt, vt Argis & Athenis. Atqui satius erat ab initio ne qui tantopere eminerent prouidere, quàm postquam fuerit permissum, mederi. Propter timorem seditiones mouent quidam, metuentes ne illatarum iniuriarum pœnas luere cogantur. Alij prouidentes ne iniurijs quas metuunt afficiantur, 4 vt in Rhodo, nobiles in plebem conspirarunt, iudicia & impetum popularem metuentes. Propter contemptum etiam seditiones conspirationesque fiunt, vt in paucorum quidem dominatibus, cum plures ij sunt quibus Respublica non communicatur: 5 putant enim se potentiores esse. In statibus verò popularibus diuites seditionem mouent, dum rerum perturbationem, quæ citra ordinem & imperium administrantur, contemnunt, vt 6 Thebis post prælium ad vineta, cum prauè administretur Respublica,

blica,ſtatus popularis eſt deletus: & item Megaris, quòd nec ordinē
7. nec imperio adminiſtraretur Reſpublica popularibus deuictis: & 7
Syracuſis ante Gelonis tyrannidem: in Rhodoque inſula ſtatus po-
8. pularis 8 ante defectionem eſt diſſipatus. Cum autem quidam fue-
rint præter proportionem aucti, idcirco fiunt Rerumpublicarum
mutationes. Quoniam vt corpus ex partibus conſiſtit, proportio-
9. neque augeſcat oportet vt 9 commenſus ſeruetur, alioquin perit ſi
10. pes 10 quatuor cubitorum fiat, reliquum autem corpus duabus pal-
11. mis pateat: interdumque in aliam tranſit animalis formam, ſi 11 nō
ſolum quanto, ſed quali etiam augeſcat, non ſeruata proportione:
ſic ciuitas ex partibus conſtat, quarum ſępe aliqua latenter augeſcit,
vt in popularibus & Rebuſpublicis egeneorum multitudo: quod
12. accidit nonnunquam forte fortuna, 12 vt Tarenti, victa pleraq; no-
13. bilitate, & à Iapigibus deleta 13 paulò poſt Medorum bellum, ex
Republica factus eſt ſtatus popularis. Et in Argo poſt eorum cædē
14. 14 qui fuerunt ad hebdomam à Cleomene Lacedæmonio conciſi,
15. 15 quoſdam Periœcorum in ciuitatem adciſcere coacti ſunt. Et A-
thenis cum terreſtri prælio infeliciter fuiſſet dimicatum, nobilitas
ad paucitatem redacta eſt, propterea quòd ex delectu milites ad bel-
lum Laconicum mittebantur. Hoc quoque rarius quidem accidit,
tamen in ſtatibus popularibus. Nam cum locupletum numerus fa-
ctus eſt amplior, aut patrimonia creuerunt, populares in paucorum
dominatus tranſeunt, vel dynaſtias. Mutantur etiam Reſpublicæ
16. citra ſeditionem propter pudorem, 16 vt accidit in Heræa. Hæc e-
nim cauſa fuit, vt magiſtratus mandandi ratio ex ſuffragio trans-
ferretur ad ſortes, propterea quòd pudendi homines ſuffragio ad-
ciſcebantur. Adhæc ob negligentiam, cum ad ſummos magiſtratus
17. eos peruenire permittunt, quibus diſplicet ratio Reipublicę, 17 vt in
vrbe Oreo paucorum potentia diſſipata eſt, cum ad Heracleodo-
rum magiſtratus eſſet delatus, qui ex paucorum dominatu Rem-
publicam & ſtatum popularem conſtituit. item quia paulatim effi-
citur. dico autem paulatim, quoniam ſæpe magna legum atq; mo-
rum mutatio latenter obrepit, cum negligitur exiguum, vt in Am-
bracia cenſus erat exiguus. poſtremo nullius cenſus homines ma-
giſtratus gerebant: quaſi vix, aut ne vix quidem paruum à nihilo
differret. Generis etiam diuerſitas ſeditionis eſt cauſa, donec anim.
conſentiant. Nam quemadmodum ciuitas non ex quauis multitu-
dine fit, ſic non efficitur in quolibet tempore. Quare qui inquili-
nos &

nos & aduenas antehac in ciuitatem receperunt, hi magna ex parte seditionibus iactati sunt, vt 18 Achęi Sybarim oppidum, cum Trœ- 18.
zenijs incoluerunt, deinde cum Achæi in maiorem numerum excreuissent, Trœcenios expulerunt, quæ Sybaritis fuit malorum origo. Quibus in Thurijs idem accidit cum inquilinis. Nam cum agri tanquam sui maiorem sibi partem vendicarent, exorta seditione, superati pulsique sunt. Et 19 Bizantini aduenarum in se insidijs de- 19.
prehensis eos commisso prælio vrbe depulerunt. 20 Antissæi quo- 20.
que Chiorum exules, quos in ciuitatem receperant, armis itidem eiecerunt. 21 Zanclæi cum Samios recepissent, ab eis superati 21.
& eiecti sunt. Et 22 Apolloniatę qui sunt ad pontum Euxinum cum 22.
aduęnas recepissent, seditionibus laborarunt. Et Syracusani 23 post 23.
tyrannica tempora, cum peregrinos & mercenarios ciuitate donassent, seditionibus agitati sunt, ad certamenque deuenerunt. Et 24 24.
Amphipolitæ receptis Calcidensibus colonis, ab ijs fuerunt plerique eorum eiecti. In paucorum dominatibus populares mouent seditionem, velut iniuriam accipiant, quòd eis Respublica cum pares sint, non pariter communicetur, quemadmodum suprà diximus. In statibus verò popularibus nobiles dissident, quòd cum sint superiores, pariter tamen Republica participant. Ciuitates autem interdum propter loca etiam tumultuantur, cum natura regionis parum est ad vrbem vnam constituendam idonea: 25 vt Clazomenis 25.
qui Chytron habitant, alienos gerunt animos ab incolentibus insulam: & 26 Colophonij à Notiensibus & Athenis non vnus est cũ- 26.
ctorum animus, sed 27 qui Pyræum habitant, hi magis statui popu- 27.
lari student, quàm qui vrbem ipsam incolunt. Nam vt in bellis 28 28.
interiectæ fossæ, quanquam exiguæ, distinent tamen phalanges, sic omnis differentia dissensionem parere videtur. Sed forsitan omnium maxima dissensio est virtutis cum vitio, proxima diuitiarum cum egestate, & sic discrimen aliud alio magis dissensionem parit, 29.
29 quorum vnum est, quod memorauimus.

Scholia in Caput III.

1 Ex his contumelia & compendium. *Declarat quomodo rerum memoratarum quæque sit causa & origo seditionis. Contumelia, inquit, quæ opponitur honori, & compendium siue quæstus seditionem mouent, si magistratus per libidinem aut contemptum iniuriam & contumeliam inferant, aut*

 habeant

habeant quæstui Rempub. aut bona priuatorum inuadunt. Quæ res non solum in magistratus importunos mouet odium, sed etiam in ipsam Rempub. quæ magistratibus eam licentiam tribuit. Honor verò, si vel ipsi sine honore sint, vel alios in honore esse indignentur. Excellentia, quum aliquis sic inter ciues excellit, vt periculum sit, ne totam ad se trahat Rempub. vel si plures sint trahant. Timor dupliciter, vel ne pœnas luant admissi criminis, vel ne iniuria afficiantur. Contemptus, cum ij quibus honores non communicantur, sperni se putant. Pudor, cum pudendis hominibus mandantur magistratus. Negligentia, cum ciuium incuria summo magistratui præficitur is, cui odio est præsens Reipub. status. Exiguitas, cum paruum discrimen ad nullum redigitur, vt in censibus paruis. Generis diuersitas, cum aduenis aut inquilinis Respub. communicatur.

2 Quàm pro ratione ciuitatis & virium Reipub. *Vt si quis vnus aut pauci potentia & opibus cæteram omnem ciuitatem & Rempub. exuperent: hinc enim fit vt vel vnus tyrannidem occupet, vel pauci dynastiam, qui pessimus status est paucorum potentiæ.*

3 In exilium ad tempus mitti consueuerunt. *In decennium per ostracismum ex vrbe pelli.*

4 Vt in Rhodo nobiles in plebem conspirarunt. *Metuentes ne commissorum criminum aut malæ gestæ Reipub. pœnas dare cogerentur.*

5 Putant enim se potentiores. *Paucis diuitibus, ac ideo contempta ipsorum paucitate Rempub. inuadunt.*

6 Thebis post prælium ad vineta. *Prælium innuere videtur, quo Megalopolitæ & Achæi victi sunt à Lacedæmonijs duce Cleomene rege, ad locum, vt ait Plutarchus, vitibus consitum, & fossis & parietibus impeditum. Nam licet Thebani huic prælio non interfuerint, hac tamen victoria à Lacedæmonijs parta magna fuit in omni Peloponneso animorum facta commotio. Thebæ autem vrbs est celeberrima Bœotiæ, licet multæ aliæ huius nominis in alijs regionibus memorentur, vt Megaræ multæ nominantur, sed celeberrima, de qua hic loquitur Aristoteles, ad Isthmum est in confinio Peloponnesi, & Atticæ atque Bœotiæ, cuius alumni Theognis & Euclides fuerunt.*

7 Syracusis ante Gelonis tyrannidem. *Syracusæ vrbs est Siciliæ, nutrix tyrannorum: huius enim tyrannidem tenuere Gelon, Hieron, & duo Dionysij, quorum Gelo tyrannidem obtinuit Olympiade trigesima septima.*

8 Ante defectionem. *Antequam ab Athenensib. deficeret, auctore fortassis Alcibiade, qui cum exul bellum aduersus patriam pro Lacedæmonijs gereret, acceptis quinq; nauib. vt refert Trogus Pompeius, in Asiã contẽdit, & tributarias Atheniensium ciuitates auctoritate sui nominis ad defectionem*

com-

compulit.

9 Commensus seruetur. *Symmetria & proportio partis ad totum, & partium inter ipsas seruetur.*

10 Quatuor cubitorum. *Cubitus mensura est quæ sex palmis patet: palmus autem quarta pars pedis, patetq́ digitis transuersis quatuor: digitus enim sexta decima pars pedis est.*

11 Non solum quanto, sed etiam quali. *Non solum quantitate crescat, sed etiam qualitate: alteratio enim quæ via est ad generationem formæ substantialis, per qualitatem fit.*

12 Vt Tarenti, *Tarentum oppidum est in Italia, cuius vicini sunt Iapyges.*

13 Paulò post Medorum bellum. *Post bellum à Xerxe Medorum Persarumq́ rege Græcis illatum.*

14 Qui ad hebdomam. *Hebdoma græcè septimam significat, vt septimam diem, aut septimam pugnam signare videri poßit: sed probabilius est locum hebdomam appellari, ad quem Argiui victi sunt, & concisi à Cleomene rege Lacedæmoniorum quocirca interpres græcum vocabulum reliquit quasi proprium.*

15 Quosdam Pericecorum. *Subiectorum rusticorum seu Castellanorum.*

16 Vt accidit in Heræa. *Heræa opidum est Arcadiæ, cuius Respublica cum populariter administraretur, & abiectißimi homines à sui similibus suffragio deligerentur, suffragium mutatum est in sortes.*

17 Vt in vrbe Oreo. *Quod oppidum est in Euboea insula Græciæ celeberrima, vt Ambracia vrbs est Epiri.*

18 Achęi Sybarim oppidum cum Trœzenijs incoluerunt. *Achæi populi sunt in Peloponneso quemadmodum & Trœzenij, qui simul Sybarim Italiæ vrbem in Thurino agro inhabitarunt.*

19 Byzantini. *Constantinopolitani in Thracia.*

20 Antissæi quoque Chiorum exules. *Antissa vrbs est in Lesbo insula. Chios quoque insula est Ionum cum vrbe cognomine.*

21 Zanclæi cum Samios recepissent. *Zanclæ vrbs est in Sicilia. Samos insula quæ Cariæ adiacet, à quibus Zanclæi & Samij.*

22 Apolloniatæ, qui sunt ad pontum Euxinum. *Viginti quinque Apollonias numerat Stephanus quamobrem Aristoteles, vt declararet, cuius Apolloniæ ciues diceret, adiecit ad pontum Euxinum, scilicet in Mysia regione.*

23 Post tyrannica tempora. *Exacto Dionysio inferiore Corinthiorum auxilio.*

24 Amphipolitæ receptis Chalcidensib. colonis. *Amphipolis vrbs est in Macedonia. Chalcis verò cui⁹ colonos hic memorat, vrbs est ad Athon mõtem*

tem Thraciæ, quanuis sint aliæ eodem nomine vocatæ vrbes.

25 vt Clazomenis qui Chytron habitant. *Clazomenæ vrbs est ad oram maris Ionij, in loco quem Chytron siue Chytrion appellant, vt docet Strabo, habetq; ante se octo paruas insulas. Itaq; vrbs ipsa tum partem continentis quæ Chytron dicitur, tum aliquam ex his insulis occupat breuißimo interuallo direptam, eoq; ponte seu pontibus fortasse commisso.*

26 Colophonij à Notiensibus. *Colophon & Notium in Ionia Haleso flumine interfluente, qui pontibus erat commissus dirimebantur, vt possent duo oppida videri, cum tamen esset vrbs vna, quæ communes habebat magistratus, vt Hispalis & Transamnia, quæ corrupto vocabulo Triana vocatur, interfluente Bæte: Et Roma, & transtyberina regio interfluente Tyberi. Cæterum propter fluminis diuisionem Colophonij cum Notiensibus non admodum consentiebant.*

27 Qui Pyræum habitant. *Pyræus portus est Athenarum, quo nomine tota vrbis pars portui coniuncta significatur, cætera verò Asty, hoc est vrbs appellatur.*

28 Interiectæ fossæ distinent phalanges. *Solent in bello castra vallo fossisq; muniri, quæ fossæ licet angustæ sint, hostes tamen compescunt, ne poßint oppugnare castra. eodem modo phalanges, id est militum acies confligere, fossa intercedente quanuis exigua nequeunt: quo exemplo omne discrimen causam esse dissensionis declaratur.*

29 Quorum vnum est quod memorauimus. *Discrimen loci vnius vrbis cum locus non est ad vnam vrbem condendam idoneus.*

CAPVT IIII.

1.1 SEDITIONES igitur non de paruis rebus fiunt, sed ex paruis orta seditione, de reb. magnis dissidetur. Cæterum tunc potissi-
2.3. mũ 2 paruæ seditiones inualescunt, cum 3 inter Reipublicæ principes agitantur, vt olim Syracusis accidit. Nam ex duorum adolescentium qui magistratibus prçerant, dissensione ex amatoria causa status Reipublicæ mutatus est: nam cum alter peregrè profectus esset, quidam eius sodalis amicam ipsius ad sese pellexit: rursus ille huic iratus, vxori eiꝰ vt ad se veniret persuasit, vnde reliquos reipublicæ præfectos adciscentes, omnes in seditionem concitarunt. Itaque talibus malis initio occurrere, & principium potentiumque discordi
4. as dirimere oportet, 4 quoniam peccatum est in principio: principium autem dimidium totius esse dicitur. Itaque paruus error in ipso

ipſo, 5 proportione reſpondet in alijs partibus. Ad ſummam, nobi- 5.
lium diſſenſiones ſecum vniuerſam ciuitatem trahunt, 6 vt acci 6.
dit in Heſtiæa poſt tempora Reipublicæ popularis in duorum fra-
trum diſſenſione, quibus erat de paternorum bonorum diuiſione
controuerſia. Nam qui pauperior erat, dolens quòd alterum bona
& theſaurum quod pater inueniſſet occultare putabat, 7 populares 7.
adſciuit: alter qui ditiſſimus erat locupletes. 8 Delphis orta ex affi- 8.
nitate ſeditio, cunctarum quæ pòſt extiterunt ſeditionum origo
fuit. Quidam enim cum ei auguranti infortunium quoddam por-
tenderetur, 9 ad ſponſam reuerſus, accipere recuſans diſceſſit. Alte- 9.
ri verò quod ſibi contumeliam accepiſſe viderentur, 10 inſimulan- 10.
tes eum res ſacras inter ſacrificandum ſurripuiſſe, ipſum tanquam
ſacrilegum occiderunt, & 11 ad Mytilenem expuellis orbis hæredi- 11.
tate auctis orta eſt ſeditio, quæ multorum malorum fuit initium,
origoque belli cum Athenienſibus geſti, quo Paches vrbem ipſo-
rum cepit. Nam cum Timophanes homo locuples duas filias reli-
quiſſet, Doxandrus qui eas ſuis filijs accipere conabatur, repulſam
paſſus ſeditionis fecit initium, & Athenienſes cuius ciuitatis erat
hoſpes, concitauit. Et apud Phocenſes propter puellam etiam or-
bam orta ſeditio eſt inter Mnaſeam Mneſonis patrem, & Euthicra-
tem patrem Onomarchi, quæ ſeditio 12 Phocenſibus principium 12.
belli ſacri fuit. In vrbe Epidamno ex nuptiali cauſa ſtatus Reipu-
blicæ mutatus eſt: nam cum filiam quidam deſpondiſſet, & ab ſpō-
ſi patre magiſtratum gerente ei fuiſſet irrogata mulcta, quaſi per
calumniam fuiſſet mulctatus, 13 cum ijs qui erant extra Rempubli- 13.
cam conſpirauit. Fit etiam in paucorum potentiam, & in popula-
rem ſtatum, atque Rempublicam mutatio, ex eo quòd magiſtratus
aut pars ciuitatis opinionem virtutis adepta ſit, aut viribus aucta, 14 14.
vt Areopagi conſilium cum Medicis temporibus ore omnium ce-
lebraretur, ſeueriorem facere rationem Reipublicæ viſum eſt: vi-
ciſsimque claſſica turba cum cauſa fuiſſet partæ ad Salaminem vi-
ctoriæ 15 propter hunc principatum & maritimam potentiam, vi 15.
res addidit ſtatui populari: & in Argo nobiles ea gloria ſublati,
quòd Lacedæmonios 16 prælio ad Mantineam ſuperaſſent, ſtatum 16.
popularem diſſoluere tentarunt. Syracuſis autem plebs, quia cauſa
fuerat victoriæ 17 in eo bello quod cum Athenienſibus geſſerunt, 17.
Rempublicam in ſtatum popularem conuertit. Et in Chalcide plebs
Phoxo tyranno cum nobilitate ſublato, protinus Rempublicam

occupauit: rursusque eodem modo in Ambracia Lysandro tyranno cum conspirantibus exacto, plebs in se Rempublicam conuertit. Ad summam intelligendum est, quicunque causa fuere potentiæ, tum homines priuati, tum magistratus, & tribus, pars denique, aut qualiscunque multitudo ab ijs moueri seditionem. Nam vel ab ijs qui horum inuident honoribus, initium seditionis exoritur, aut isti propter præstantiam amplius vti conditione pari nolunt. Mutantur etiam Respublicæ, cum partes ciuitatis quæ videntur esse
18 contrariæ, vt 18 diuites & populares, adæquantur inter se: pars au-
19 tem media vel exigua est, vel nulla omnino. 19 Nam si alterutra pars multum excedat, altera non vult aduersus eos qui sunt haud dubiè potentiores rem in discrimen adducere, quæ causa est vt ferè nunquam virtute præstantes seditionem moueant, quoniam pauci sunt si cum vulgo conferantur. Vniuersaliter igitur nisi genere Reipublicæ principia tum seditionum, tum mutationum ad hunc modum sese habent. Mutantur autem Respublicæ tum vi, tum dolo: vi autem aut ab initio cogendæ, aut postea. Nam & dolus duplex est, quoniam interdum per fraudem initio ad Reipublicæ mutationem inducunt, & postea per vim continent inui-
20 tos, 20 tempore quadringentorum populum deceperunt, fore confirmantes vt rex pecuniam ad bellum quod cum Lacedæmonijs erat, suppeditaret, & per hoc mendacium Rempublicam occupare conati sunt Quandoque ab initio persuadent, & rursus postea persuasis & volentibus imperant. EX causis igitur memoratis vniuersaliter omnes Respublicæ mutari solent.

Scholia in Caput IIII.

1 SEDITIONES igitur non de paruis rebus fiunt, sed ex paruis: *Cum ex paruis initijs seditiones oriantur, res tamen de quibus dißidetur magnæ sunt. Sæpe namque res exiguæ occasiones magnarum dissensionum præbent, vt multarum ciuitatum exemplis docet. Sed orta seditione de magnis rebus contenditur, interdumque de summa Reipub. dißidetur, vnde Rerumpublicarum mutationes existunt, quod dupliciter fit, vi & dolo coniunctim & separatim, variaque ratione.*

2 Paruæ seditiones inualescunt. *Fiunt magnæ, & vires acquirunt.*

3 Inter principes Reipub. *Inter eos qui summis magistratibus præsunt, vel inter eos qui multum valent in ciuitate, vt nobiles & diuites.*

4 Quæ-

4 Quoniam peccatum est in principio. *Principium appellat principes Reipub. quia sunt quasi fundamentum Reipub. Nam licet quilibet ciues sint ciuitatis principium, tamẽ multomagis principes, & qui præsunt magistratib. Peccatum autem siue erratum in principio cuiusque rei, magna errata & incommoda in cæteris partibus, ipsaq́ tota Repub. parit. Vt si erratum fuerit in domus fundamento, magna incommoda in parietibus & tecto sequuntur, ac interdum ruit tota domus, quare initio scilicet temporis nascenti in principio rei malo occurrendum est: tunc enim paruum est id malum, & facilè tolli potest, antequam vlterius serpat: sin autem inualuerit in alias partes diffusum, difficulter curatur.*

5 Proportione respondet. *Minimum erratum in principio mediocre malum parit in cæteris partibus, sed paulò maius erratum proportione maius malum parit. Exempli gratia, si peccatum vt vnum in principio parit incommodum, vt quatuor, peccatum vt tria parit, vt duodecim, vt sit vtrobique tripla proportio. Quorumcunque igitur ciuium dissensio magnum malum parit in ciuitate. Sed dissensio magistratuum, aut nobilium, seu diuitũ, quia maius peccatum est in principio, idcircò tanto maius malum parit, proportione scilicet peccatorum in principio.*

6 Vt accidit in Hestiæa. *Vrbe in Eubœa insula.*

7 Populares adsciuit. *Pauperes in sui auxilium conuocauit.*

8 Delphis orta ex affinitate seditio *Ex sponsalibus. Delphi autem vrbs est in monte Parnasso, clara Apollinis oraculo ad Phocidem regionem.*

9 Ad sponsam reuersus. *Accepto enim augurio ad sponsam rediuit, & causam exposuit, cur eam ducere non posset, prohibitus scilicet religione.*

10 Insimulantes eum. *falsis scilicet testimonijs.*

11 Ad Mytilenẽ ex puellis orbis. *Ex puellis quæ græcè dicuntur ὀρθικλήροι, quo nomine puella orba vocatur, cum ad eam paternum patrimonium peruenit sine fratribus, licet sint duæ.*

12 Phocensibus principium belli sacri fuit. *Phocenses accolæ sunt Parnassi montis, qui rebus desperatis cum agris, liberis, coniugibusque à Thebanis priuarentur, templum Apollinis Delphici occuparunt, vt Iustinus refert, & inde auro & pecunia diuites conducto milite bellum Thebanis intulerunt. Victi autem Thebani Philippum regem Macedoniæ ducem elegerunt, atque id bellum propterea quòd in Phocenses sacrilegos gerebatur, sacrum est appellatum, quo Phocenses necessitate victi, pacta salute deditionem fecerunt, fide tamen non seruata passim cæsi sunt, & supplicio affecti. Illa igitur mutua Phocensium seditio causam aliquam dedit, siue occasionem, vt Phocenses tẽ-*

plum Apollinis spoliarent, vnde natum est sacrum bellum.

13 Cum ijs qui erant extra Rempub. *Cum ijs qui Rempub. non administrabant, vel quibus Respub. non communicabatur.*

14 Vt Areopagi consilium cum Medicis temporibus celebraretur. *Areopagitæ, hoc est Senatores Athenienses: quo tempore Xerxes Medorum Persarumq; rex Græciam maximo exercitu vastabat, deficiente pecunia publica de suo singulis militibus Atheniensibus octonas drachmas præbuerunt, quo factum est vt frequentiores milites triremes conscenderent, cũ auctore Themistocle vrbe relicta naues conscenderent, quæ causa fuit victoriæ Græcorum ex Barbaris, parte commisso prælio nauali ad Salaminem insulam, quemadmodum refert Plutarchus, citatq; Aristotelem auctorem. Quod Areopagitarum factum cum laude omnium efferretur, spiritus eis adiecit, quibus illi sublati seuerius imperiũ exercebant: sed contra populares, cum ipsorum potissimum virtute fuisset victoria de Medis ad Salaminem parta, ipsi quoque arrogantiam sumentes, sublatiq; statum popularem confirmabant.*

15 Propter hunc principatum. *Propter principatum maritimum. Nam licet toti officio maritimo classiq; dux vnus præficeretur, ea tamen munera à classicis militibus popularibusq; hominibus obibantur.*

16 Prælio ad Mantineam. *Mantinea vrbs est Arcadiæ, multis ad ipsam factis prælijs clara.*

17 In eo bello quod cum Atheniensibus gesserunt. *Nicia scilicet ac Demosthene ducentibus Athenienses qui amisso exercitu, ipsi quoque capti interfectiq; sunt.*

18 Diuites & populares. *Locupletes & pauperes.*

19 Nam si alterutra pars. *Diuitum aut pauperum.*

20 Vt tempore quadringentorum. *Cum bellum inter Athenienses & Lacedæmonios gereretur, Alcibiades exul cum metuens Lacedæmoniorum insidias ad Tissafernem Darij regis præfectum confugisset, multumq; apud eum gratia valeret, legatis Atheniensium qui ad se venerant, regis amicitiam pollicetur si Respub. à populo fuisset ad optimates translata. Itaque permittente populo imperium ad quadringentos viros translatum est: qui cum crudeliter in plebem consulerent, Alcibiades, vt callidè moliebatur, à populo reuocatur, & dux classi præficitur, qui statim Athenas mittit, breui se cum exercitu venturum, recepturumq; à quadringentis iura populi, nisi ipsi redderent. qua denunciatione optimates territi, primo vrbem Lacedæmonijs prodere tentarunt. deinde cum conatus non processissent, in exilium profecti sunt, vt Trogus tradit. Hi sunt igitur quadringenti qui ad Rempub inuaden-*

dendam populum deceperunt, pollicentes auctore Alcibiade Darium regem Persarum pecuniam Atheniensibus ad bellum in Lacedamonios missurum.

CAPVT V.

1 PER singulas verò Reipublicæ, species ex his 2 facta partitione, accidentia considerare oportet Popularis igitur status magna ex parte propter 3 assentatorũ popularium improbitatẽ mutantur, qui modo 4 priuatim locupletes calumniando eos vires conferre, ac inter se conspirare cogunt. Nam timor communis etiam inimicissimos conciliat, modo publicè plebem in eosdem concitãdo, quarum rerum exempla multis in ciuitatibus contueri licet. Nam 5 in Co popularium ducum nequitia popularem statum mutauit, nobilitate conspirante Et item in Rhodo vbi duces populares 6 mercedem tribuerunt, & quę triremium præfectis debebantur reddi vetarunt: 7 hi verò iudiciorum metu coacti sunt facta conspiratione populum dissoluere. 8 Heracleæ quoque status popularis statim post deductam coloniam, propter assentatores populares est dissolutus. Nobiles enim cum ab ipsis per iniuriam superati & pulsi fuissent, agmine facto, illatoque bello statum popularem euerterunt. Ac simili modo Megarensium status popularis deletus est, quoniam populares duces multos nobiles vt ipsorum bona publicarent, in exilium misere, donec 9 exules aucti multitudine bellum inferentes, ac populo pugna superato paucorum dominatum constituerunt. Quod 10 perinde Cumis in Rempublicam popularem accidit, quam Thrasymachus euertit. Ac cæterarum ferè omnium mutationes in hunc modum factas esse licet animaduertere, dum isti nunc vt populo gratificentur, diuites iniuria illata vel 11 inducta bonorum æquatione, vel ex vectigalibus mercedem magistratibus instituentes, nunc eosdem calumnijs impetentes, dum causam locupletum bona publicandi quærunt, ad conspirandum impellũt. Cæterum antiquitus, cum idem esset assentator populi, idem exercitum duceret, in tyrannidem mutabantur. Nam maxima ex parte veteres tyranni ex popularibus assentatoribus fiebant. 12 Cur autem tunc tyranni fierent, nũc non item in causa est, quod antiquitus ductores populares erant ex ijs qui exercitum ducebant, nondum hominibus dicendi facultatem adeptis. Nunc autem cum cre-

(Margin: 1. 2. — 3. — 4. — 5. — 6. — 7. — 8. — 9. — 10. — 11. — 12.)

uerit dicendi facultas, diserti homines populares assentatores fiunt: qui cum sint rei militaris imperiti, efficitur vt Rempubli-
13. cam non inuadant, 13 nisi forte parum aliquid huiusmodi mali in aliqua ciuitate accidit. Existebant autem olim tyrannides magis quàm nunc, propterea quod quidam magnis magistratibus præ-
14. ficiebantur, vt 14 Myleti ex prytania: cui magistratui qui præerat, huius arbitrio multæ res atque magnæ gerebantur. Præterea cum vrbes non essent magnæ, sed populus sparsim agros inhabitaret, & ei parum otij ab operibus necessarijs superesset, qui populo præerant, vsum rei militaris nacti, tyrannides occupabant, quod omnes, dum eis à populo fides haberetur, faciebant. Fides autem erat
15. odium & simultas quam cum diuitibus gerebant. 15 quod Athenis Pisistrato simultatem gerenti cũ Pediacis accidit: & Megaris Thea-
16. geni qui pecora diuitum cum 16 ad flumen pascentes deprehendisset, concidit: & Dionysius cum Daphnæum accusaret, ac diuites insectaretur, dignus est habitus qui tyrannus efficeretur, habita fide, quòd popularis esset propter inimicitias. Mutatur etiam status
17. popularis 17 ex vetere & maioribus consueta forma in nouissimam. Nam cum suffragio magistratus à populo mandantur, nulla census habita ratione duces populares imperandi cupidi rem in eum statum deducunt, vt leges etiam arbitrio populi subijciantur. Quod malum vt ne accidat, vel minus accidat, remedium est in eo,
18. vt magistratus 18 à tribubus non ab vniuerso populo creentur. Statuum igitur popularium omnes ferè mutationes propter has causas existunt.

Scholia in Caput V.

1 PER singulas verò Reipub. species. *Causas deinceps persequitur, quæ cuique generi Reipub. mutationem afferunt. Primumq́ de populari disserit, quam multis modis euerti, mutariq́ docet, assentatorum popularium improbitate. Vno modo coactis diuitibus in populum conspirare, dum vel ipsi priuatim calumniantur diuites, vel populum in locupletes concitant. Harum rerum exempla multa commemorat, qua ratione popularis Respub. in paucorum potentiam mutatur, sed interdum assentatores ipsi populares Rempub inuadunt, fiuntque tyranni, quòd olim magis quàm suis temporibus fieri docet, & causam exponit.*

2 Facta partitione. *V. non simul de omni Repub. sed de singulis formis separatim disseratur.*

3 Assen-

3 Assentatorum popularium. *Principum virorum, qui se duces & assentatores populo præbent, captantes auram popularem.*

4 Priuatim. *Dum ipsi per se insectantur, calumnianturq́ue diuites vt se populo commendent.*

5 In Co. *Cos insula est Cariæ cum vrbe cognomine, vbi conspirantes nobiles inuito populo Rempub. popularem in paucorum potentiam conuerterunt, vt Rhodi.*

6 Mercedem tribuerunt. *Constituerunt mercedem iudicibus, & ijs qui Rempub. gererent, vt hac ratione firmior esset Respub. popularis suppetente otio pauperibus ad Rempub. gerendam.*

7 Hi verò iudiciorum metu. *Præfecti triremium & nobiles (ex his enim præfici triremibus solent) metu iudiciorum, ne pœnas dare obiectorum criminum cogerentur, conspirantes in plebem ex populari statu paucorum potentiam reddiderunt.*

8 Heracleæ quoque. *Multæ fuerunt Heracleæ, sed celeberrima quam significare videtur, est ad Pontum Euxinum in Thracia, quò deducta est Atheniensium Colonia.*

9 Exules aucti multitudine. *Facta magna multitudine diuitum eiectorum.*

10 Perinde accidit Cumis. *Locupletes eiecti Thrasymacho duce, populo bellum intulerunt, eoq́ue superato statum in paucorum potentiam conuerterunt. Videtur autem Cumas significare quæ sunt in Aeolide contra Lesbum, vnde Ephorus historicus, & Hesiodus poeta nam sunt non pauca alia hoc nomine vocata.*

11 Inducta bonorum æquatione. *Vt patrimonia fiant omnia æqualia, quod fit cum maxima locupletum iniuria.*

12 Cur autem tunc tyranni fierent, nunc non item. *Quamobrem assentatores populares olim tyranni fierent, his autem temporibus non fiant.*

13 Nisi forte parum aliquid mali huiusmodi accidit. *Nam interdum oratores populares vel tyranni fiunt, licet raro: vel tantum valent in aliqua ciuitate, vt tyrannidem exercere videantur, cuncta gerentes arbitratu suo.*

14 Mileti Prytania. *Prytania erat amplissimus magistratus in Mileto vrbe Cariæ.*

15 Quod Athenis Pisistrato simultatem gerenti cum Pediacis accidit. *Populum Atheniensem olim in tres partes diuisum fuisse memorat Plutarchus, Diacrios qui statui populari maximè studebant, Pedieos qui paucorum potentiæ, Paralos qui medium tenebant. Pisistratus igitur cum esset Pedieis nobilitati scilicet ac diuitibus infensus, acceptus erat popularibus, ita-*

que ho-

que horum fauore tyrannidem occupauit. Nam Plutarhus Pedieos vocat, quos Aristoteles Pediacos, nisi forte menda est in alterutro.

16 Ad flumen pascentes. *In loco scilicet prohibito & publico, quo tanquam suo diuites vtebantur, & per contemptum legum huc armenta sua compellebant.*

17 Ex vetere & maioribus consueta in nouissmam. *Ex mediocriter populari, qualis esset solebat apud veteres, vbi leges valebant in deprauatissimam & nouissimè inductam, vbi omnia arbitrio & decretis populi geruntur.*

18 A tribubus creentur. *Vt ex singulis tribubus bini, aut terni, alióue paruo numero suffragium pro tota tribu magistratibus mandandis ferant.*

CAPVT VI.

1. 2. 1 PAVCORVM potentiæ duobus potissimum modis 2 manifestissimis quidem mutantur: vno, si iniuriam inferant in multitudinem: quiuis enim ad ducendum populum est idoneus, præ-
3. sertim si quis ex ipsis paucis imperantibus sese ducem præbeat, 3 vt Lygdamis in Naxo, qui huius insulæ postea tyrannidem occupauit.
4. 4 principium quoque seditionis quod ab alijs oritur, differentias habet, quoniam interdum ab ipsis locupletibus qui non sunt in imperijs status paucorum dissoluitur, cum admodum pauci sunt qui
5. honoribus funguntur, 5 vt in Massilia, Istro, & Heraclea, & in alijs ciuitatibus vsu venit. Nam quibus imperia non communicabantur, hi tandiu seditionem agitauerunt, donec statum Reipublicæ
6. 7. mutarent: primum 6 fratres maiores natu, 7 deinde rursus minores. quoniam in quibusdam ciuitatibus, pater, filiusq; magistratum simul gerere non permittuntur: in alijs maior & minor natu fra-
8. tres prohibentur. 8 Atque hic quidem ciuilior facta est paucorum potentia. In Istro autem in popularem transiuit: at in Heraclea ex
9. paucis ad sexcentos peruenit. 9 In Cnido paucorum potentia, ipsa inter se nobilitate dissidente mutata est, quia paucis Respub. patebat, & quemadmodum diximus, patre gerente Rempublicam, filius non admittebatur: ex fratribus si plures erant, nulli nisi natu maximo magistratum gerere licebat. Nam nobilibus inter se dissidentibus superueniens populus, acceptoque duce, ex ipsa nobilitate facto impetu, victoria potitus est. Quoniam quod inter se dissi-
10. det, infirmum est. 10 In Erythris olim cum Basilidæ pauci imperium ob-

um obtinerent, quanquam qui Rempublicã administrabant, rectè
suum munus obirent, tamen populus ægrè ferens, quòd paucorum
imperio subiectus esset, statum Reipublicæ mutauit. Mutantur e-
tiam paucorum dominatus, ipsorum paucorum opera per conten-
tionem assentatorum popularium. Nam duplex est assentatio po-
pularis, altera inter ipsos paucos, quoniam 11 etiam inter admodum 11.
paucos assentator popularis existit, 12 vt Charicles Athenis inter 12.
triginta potens est factus, dum seipsis triginta ducem assentatorem
præbet. Et Phrynicus inter quadringentos eodem modo. Altera
cum paucorum dominantium aliquis popularem turbam ducit, 13 13.
vt in Larissa politophylaces, quoniam suffragio plebis deligeban-
tur, se turbæ populari assentatores ac duces exhibebant: quod fit in
omnibus paucorum dominatibus, vbi magistratus non sunt ex ijs
quorum suffragiō deliguntur, sed 14 magistratus ex magnis censib. 14.
aut ex factionibus creantur. Leguntur autem à militibus, vel à po-
pulo: 15 quod accidit in Abydo & 16 vbicunque iudicia exercentur, 15. 16.
ab ijs qui Rempublicam administrant. Nam duces populares ad iu-
dicia Rempublicam transferunt, vt in Heraclea Ponti factum est.
Præterea cum ipsam paucorum potentiam aliqui ad minorẽ pau-
citatem redegerint. 17 Nam qui paritatem quærunt, populum in 17.
sui auxilium adhibere coguntur. Mutantur etiam paucorum do-
minatus, cum patrimonia intemperatè viuendo consumpserunt:
nam tales homines studium rerum nouarum incessere solet, & ty-
rannidem vel ipsi occupant, vel vt alter inuadat moliuntur, quem-
admodum Hipparinus Syracusis Dionysio viam ad tyrannidem
inuadendam muniuit: 18 & in Amphipoli quidam Cleotimus no- 18.
mine Chalcidensium colonos induxit, ac inter eos & locupletes se-
ditionem concitauit. 19 Et in Aegina qui negotium egit Chareti, 19.
per talem causam Rempublicam mutare conatus est. itaque modo
20 mouere aliquid nituntur, modo 21 res communes compilant, 20. 21.
vnde seditiones concitantur, 22 vel ab his inter ipsos, vel ab eis qui 22.
se compilantibus opponunt, quemadmodum in Appollonia Ponti
vsu venit. Cum autem paucorum dominantium consentiens est a-
nimus, non facilè à se dominatus ipsorum euertitur. argumento 23 23.
Reipub. Pharsalicæ. illic enim pauci in multos imperium tenent,
propterea quòd ipsi pauci rectè gerunt inter se. Dissoluitur etiam
status hic, cum in paucorum potentiam alteram paucorum poten-
tiam inducunt: quod efficitur quando, cum pauci sint qui Rempu-

blicam administrant, non tamen paucis omnbus summi magistratus communicantur: quod olim in Elide accidit. nam cum pauci
Rempublicam gererent, perpauci Senatores fiebant, quoniam per-
24. 25. petui erant numero nonaginta, 24 eratq; dynastica delectio, 25 atq;
ei similis qua Senatores Lacedæmone leguntur. Mutantur autem
paucorum dominatus, tum in bello, tum in pace. In bello quidem,
quoniam cum populum suspectum habeant, vti militum præsidio
coguntur, cui qui fuerit præfectus, sæpe tyrannidem inuadit, vt Ti-
26. mophanes Corinthi: 26 vel si plures sint, dynastiam sibi vendi-
cant. interdum autem harum rerum timore, cum vti populo co-
27 gantur, 27 remp. cum ipso populo communicant. In pace verò fit
mutatio paucorum potentiæ, cum inter se alij aliorum fidem su-
spectam habentes, custodiam committunt militibus, & præfecto,
qui medius sit: nec in alterutram partem inclinet, *qui partis vtrius-
28. que dominus interdum efficitur, vt accidit Larissæ in 28 Aleuada-
29 30. rum Samniorum principatu: & Abydi 29 factionum tempore, 30
quarum vna erat Iphiadæ. Existunt etiam seditiones ex mutuis offensis, quas pauci dominātes alij alijs inferunt inter se, & quia ma-
trimonij iudiciorúmve causa simultates suscipiunt: matrimonij
31. causa, vt in exemplis suprà memoratis. 31 Eretriæ paucorum po-
tentiam quam equites tenebant Diagoras dissoluit, accepta iniuria
32 in negotio matrimonij. 32 Ex iudicio verò tribunalis orta seditio
est in Heraclea, & Thebis propter causam adulterij, pœnis sumptis
iustè quidem, sed tamen seditiosè. Heracleæ de Euritione, Thebis
verò de Archio: in quos tam pertinaciter inimici simultatem exer-
cuerunt, vt fuerint ad palum in foro vincti. Multæ autem pauco-
33 rum potentiæ idcirco sunt euersæ, quòd 33 nimis heriliter impera-
rent, idque à nonnullis administrationis Reipublicæ socijs, ini-
quo animo ferentibus importunum dominatum, vt in Cnido, & in
Chio accidit. Casu quoque mutationes fiunt, tum Reipublicæ vo-
catæ, tum paucorum potentiæ, in quibus ex censu consultores ac iu-
34. dices leguntur, ac cæteri magistratus. 34 Nam sæpe cum census fue-
rit pro ratione temporum definitus, vnde pauci in paucorum po-
tentia, in Republica verò mediocres magistratus adirent: tamen
temporum felicitate propter pacem, aut rebus aliter prosperè ce-
dentibus efficitur, vt eædem possessiones pretio longè maiore æsti-
mentur, vt possint omnes omnium esse participes, modo paulatim
ac latenter mutatione facta, modo celerius. Ob has igitur causas
pauco-

paucorum potentiæ mutantur,& seditiones existunt. Sed omnino status populares & paucorum potentiæ interdum non in oppositas Reipublicæ formas mutantur, sed in alias quæ genere continentur eodem, vt 35 ex legitimis statibus popularibus,& paucorum poten- 35.
tijs 36 in dominantes,& ex his vicissim in illas. 36.

Scholia in Caput VI.

1 PAVCORVM potentiæ duobus potissimum modis. *Vna ratio mutandi paucorum potentiam est,si pauci dominantes iniuriam inferant in multitudinem,quæ lacessita conspirationem facit, deiectisq́; paucis Rempub.occupat. Altera est diuitum inter ipsos dissensio,quæ multiplex est: modo enim à diuitibus priuatis seditio nascitur, indignantibus sibi non communicari Rempub. quam perpauci suo arbitratu moderentur, quod exemplis declaratur. Modo seditio ex ipsorum paucorum contentione oritur, cum eorum aliquis dux & assentator popularis ipsorum quasi turbæ fit. Quandoque cum eorundem paucorum quispiam se turbæ populari contra ipsos paucos ducem & assentatorem præbet. Item cum pauci ad pauciores rediguntur: tunc enim exclusi seditionem mouent. Præterea cum ex ipsis paucis quidam per luxum patrimonia consumpserunt: tales enim rebus nouis studere solent, vt vel ipsi tyrannidem inuadant, vel alijs auctores inuadendi fiant. Item cum summi magistratus non paucis cunctis communicantur,quod est vnam paucorum potentiam alteri addere. Quandoque præfectus præsidij tyrannidem inuadit. Item ex mutuis paucorum iniurijs seditiones existunt,quæ Rempub. euertunt. Adhæc ex crudelitate & auaritia paucorum imperantium. Præterea casu tum Respub. tum paucorum potentiæ mutantur: vt si manente eodem censu,temporum felicitate pretia possessionum augescant: sed mutationes modo in diuersum genus, modo in aliam formã sed intra idẽ genus fiunt.*

2 Manifestissimis quidem. *Nam fortasse alij præterea modi sunt,sed non perinde manifesti: quorum modorum alter est,si plebs à diuitibus dissentiat: alter si diuites ipsi dissideant inter se.*

3 Vt Lygdamis in Naxo. *Naxus insula est ex Cycladibus, in qua Lygdamis cum esset ex numero paucorum qui Rempub tenebant,& plebem iniustè tractabant, concitatæ plebi se ducem contra paucos exhibuit, & fauore populari tyrannidem inuasit.*

4 Principium quoque seditionis quod ab alijs oritur. *Secundus modus mutandi paucorum potentiam qui consistit in principio seditionis quæ ab alijs quàm à plebe,id est ab ipsis diuitibus oritur,est multiplex.*

5 Vt in Massilia, Istro, & Heraclea. *Massilia vrbs est prouinciæ Narbonensis,*

nensis, celebris etiam nunc, sed olim celeberrima Phocensium colonia. Istrus multarum vrbium nomen est, sed Cretensem fortasse significat, & Heracleam quæ est ad Pontum in Thracia.

6 Fratres maiores natu. *Vbi cum patribus Rempub. gerere non dabatur.*

7 Deinde rursus minores. *Vbi maximis duntaxat natu Respub. communicabatur.*

8 Atque hic quidem. *Maßiliæ paucorum potentia ciuilior facta est, vt pluribus communicaretur, & humanius administraretur: in Istro verò in popularem transiuit.*

9 In Cnido. *Vrbe Cariæ, vnde Eudoxus Cnidius Platonis discipulus, & Agatharchides peripateticus scriptor, & Theopompus dictatoris Cæsaris familiaris, vt refert Strabo. hanc Plinius Gnidum vocat cum G. litera, non vt Græci cum C. & inter insulas numerat, scilicet quoniam pars huius ciuitatis continentem, pars insulam proximam incolit, vt esse vrbes duæ videantur, vt refert Strabo.*

10 In Erythris olim cum Basilidę. *Erythra siue Erythria vrbs est Ioniæ. Basilidæ autem vocabantur qui genus ducebant ab Androclo filio legitimo Codri regis Atheniensium Ephesi conditore, qui prius Ioniæ, coloniæ, deinde Aeolum imperauit, & Ephesum vrbem condidit, quare Ionum regia constituta est Ephesi, vt Strabo memorat lib. xiiij. qui Androcli posteros non Basilidas quasi regios, sed reges nominari solitos scribit, & regia insignia retinere, & quibusdam in rebus habere prærogatiuam, quemadmodum hodieq; in Italia Comites vocantur, qui genus à Comite, & Marchiones qui à Marchione ducunt, quamuis nihil principatus habeant, nisi fortè βασιλεῖς mendosè pro βασιλίδαι, in Strabonis codice scriptum est, quemadmodum in Aristotelico corruptè, vt arbitror, scriptum est, βασιλιδῶν, id est reginarum, pro βασιλίδων, id est regiorum, discrimine accentus duntaxat. sic enim vocantur qui genus à rege ducunt. Posteri ergo Androcli regis vt videtur, in Erythra, & alijs fortasse Ioniæ ciuitatibus paucorum potentiam exercebant, qui vt Heraclidæ ab Hercule, sic ipsi à rege Androclo Basilidæ nominabantur.*

11 Etiam inter admodum paucos assentator popularis existit. *Nam etiam in ipsis paucis cum sint quidam qui maiorem habent auctoritatem, præ quibus cæteri sunt quasi vulgus seu plebs, fit nonnunquam vt aliquis his qui tanquam vulgus inter paucos sunt, se ducem & assentatorem prabeat.*

12 Vt Charicles Athenis inter triginta. *Bello Laconico victi Athenienses à Lacedæmonijs duce Lysandro coacti sunt ex ipsis Atheniensibus triginta recto*

ta rectores ciuitatis accipere, quorum arbitrio Respub. gereretur, vt ex Repub. populari paucorum potentia fieret, quod vbique Lacedæmonij facere conabantur, qui triginta pro rectorib. tyrannos sese præbuerunt. Horum igitur triginta, quasi vulgo ducem & assentatorem sese Charicles præbuit, & inde potentiam est adeptus, vt Phrynicus inter quadringentos, de quibus suprà diximus cap. iiij.

13 Vt in Larissa Politophylaces. *Larissam Thessaliæ quæ celeberrima fuit dicere videtur. Nam multæ aliæ Larissæ fuerunt. Politophylax nomen magistratus est, quod ciuium custodem significat.*

14 Magistratus ex magnis censibus vel factionibus creantur. *Vt si nemo imperator, siue dux exercitus constitui inter Romanos posset, qui Senatorium censum non haberet, vel non esset ex factione Pompeiana: vt sæpe cum ciuitas scissa est in partes seu factiones accidit, quarum quæ inualuerit, hæc ex altera magistratus deligi non sinit.*

15 Vt accidit in Abydo. *Abydos vrbs est in Asia ad Hellespontum contra Sestum vrbem alteram in Europa. Abydo igitur accidit, vt populus duce quodam ex ipsis paucis Rempub. inuaderet.*

16 Vbicunque iudicia exercentur. *Quod fit dupliciter, vel à iudicibus priuatas etiam controuersias minuentibus, & causas dijudicantibus: vel à ciuibus magistratus mandantibus. nam hoc etiam est de candidatorum dignitate, alijs alios præferendo iudicare. Itaque ipsam magistratuum delectionem iudicium solet Aristoteles nominare.*

17 Nam qui paritatem quærunt. *Pauci per reductionem ad minorem numerum exclusi, dum in honoribus & commodis pares esse paucißimis illis moliuntur, auxilium petunt à populo.*

18 Et Amphipoli. *Quod oppidum est in Macedonia.*

19 Et in Aegina. *Insula vna ex Cycladibus, vbi quidam consumpto patrimonio Charetem amicum suum tyrannum facere conatus est, vt ea ratione ipse quoque opes adipisceretur.*

20 Mouere aliquid. *Statum Reipub. mutare.*

21 Res communes compilant. *Rempub. furto defraudant.*

22 Vel ab his inter ipsos. *Vel hi pauci dißident inter se, vel seditio inter compilatores, & eos qui sese illis opponunt oritur.*

23 Reipub. Pharsalicæ. *Oppidi Thessaliæ.*

24 Eratque dynastica delectio. *Conueniens dynastiæ, qui est peßimus status paucorum potentiæ.*

25 Atque ei similis, qua Senatores Lacedæmone leguntur. *Apud Lacedæmonios viginti octo Senatores erant, vel triginta, duobus regibus connumera-*

numeratis: in demortui verò locum sufficiebatur, qui esset optimus virtute iudicatus, annos natus supra sexaginta. De ratione autem eligendi vide Plutarchum in Lycurgo.

26 Vel si plures sint dynastiam. *Si vnus est præsidij paucorum præfectus, is tyrannidem interdum inuadit, si plures vno hi Remp. ad se trahunt, & dynastiam quæ tyrannidi similis est exercent.*

27 Remp. cum ipso populo communicant. *Et sic desinit esse paucorum potentia.*

28 Aleuadarum Samiorum principatu. *Aleuadæ, vt refert Suidas, erant nobilißimi Larissæ vrbis Thessaliæ, genus ab Aleuo rege ducentes, quos Samios vocat Aristoteles, vel quia ex Samo erant oriundi, vel quia Samo imperitabant.*

29 Factionum tempore. *Tempore Lysandri Lacedæmoniorum ducis, qui Athenienses debellauit. Hic enim cum Ephesum audacißimmum quenq; ex vrbibus euocasset, hos hortatus est vt factiones in suis ciuitatibus inirent, ac res nouas molirentur, imperia & honores pollicitus cum Athenienses fuissent debellati. Itaque auctore Lysandro factiones per vrbes extiterunt, & paucorum potentia, & decemuiratus euersis statibus popularibus facti sunt. Hos igitur decéuiratus, quos potentes & factiosi homines inuaserunt, ἑταιρίας, hoc est factiones Aristoteles vocat, vt Plutarchus & cæteri scriptores, propterea quòd ex partibus quæ per factionem vicissent, decemuiri, constituebantur, qui Rempub. sua libidine gerebant.*

30 Quarum vna erat Iphiadæ. *Vnius factionis princeps erat Iphiades.*

31 Erethriæ. *Quod oppidum est in Euboea insula.*

32 Ex iudicio tribunalis. *Non ex iudicio suffragiorum.*

33 Nimis heriliter imperarent. *Imperium in plebem, vt importuni domini in seruos exercerent.*

34 Nam sæpe cum census fuerit pro ratione temporum definitus. *Vt si in paucorum potentia tempore aliquo census vnde magistratum adire liceret, quadringentorum numorum definiretur, qui esset tunc temporis magnus, fieri potest vt possesßiones quæ eo tempore quinquaginta numis valebant, eædem postea quadringentis æstimentur, qua ratione plerisque magistratus patebunt. Itaq; casu desinet esse paucorum potentia, quemadmodum hac memoria in Hispania propter magnam auri & argenti copiam ex orbe nouo importatam, pretia possesßionum in quintuplũ, eóq; amplius creuerunt.*

35 Ex legitimis statibus popularibus. *Qui tolerabiles sunt, & in quibus leges vim & auctoritatem habent.*

36 In dominantes. *Dominãtes vocat status populares & paucorũ potentias, vbi*

æ, vbi non ex legibus, sed ex voluntate imperantium Respub. administratur: dominantur enim populus & pauci non leges qui sunt peßimi status vtriusq. Reipublicæ.

CAPVT VII.

1 IN statibus autem optimatum, seditiones quædam existunt, 1.
quia pauci sunt qui honoribus funguntur; quare paucorum etiam
potentias mutari diximus. Status enim optimatum quodammo-
do est paucorum potentia. Nam vtrobique pauci sunt qui tenent
imperium, licet 2 non eadem ratione pauci, 3 idcirco enim status 2. 3.
optimatum videtur esse paucorum potentia. Sed hoc tunc maximè
vsu venire necessarium est, cum multi sunt ea opinione sublati,
quòd virtute sibi pares esse videntur, vt Lacedæmonij Parthenij
nominati: 4 ex similibus enim procreati fuerant, qui depræhensis 4.
insidijs quas Reipublicæ tendebant, Tarentum in coloniam dedu-
cti sunt: vel cum quidam viri magni & nihilo virtute inferiores
indignè & cum dedecore ab aliquibus honoratioribus tractantur,
vt 5 Lysander à regibus: vel cum aliquis à fortitudine præstans ad 5.
honores non admittitur. 6 vt Cinadon, qui tempore Agesilai au- 6.
ctor fuit conspirationis in Spartanos factæ Præterea cum alij nimia
paupertate sunt depressi, alij magnas opes habent, quod maximè
in bellis efficitur, acciditque Lacedæmone sub bellum, quod cum
Messenijs fuit, vt Tyrtæus poeta in opere quod inscribitur Euno-
mia testatur: quidam enim bello attriti, 7 vt fieret bonorum æqua 7.
tio postularunt. Item si quis magnus sit, & facultatem habeat auge-
scendi, dum cupit solus imperio potiri, quod Lacedæmone Pausa-
nias 8 qui dux bello Medorum fuerat: molitus fuisse videtur, 9 & 8. 9.
Hanno Carthagine. Sed maximè tum Respublica, tum status opti-
matum dissoluuntur, si ius in ipsa Republica violetur. 10 Nam 10.
principium est, quod non est rectè status popularis cum paucorum
potentia in Republica temperatus, & hæc vtraque cum virtute in
optimatum gubernatione, sed duo maximè, popularem dico, & pau-
corum potentiam: hæc enim Respublica & magna pars earum
quæ status optimatum dicuntur, miscere conantur. Nam hoc di-
scrimine status optimatum à vocatis Rebuspublicis differunt, ac
propter hoc quædam ipsarum minus: aliæ magis sunt stabiles, quo-
niam quæ magis inclinant ad paucorum potentiam, status opti-
matum

matũ nominãtur:Respublica verò quæ ad multitudinẽ. Quamob-
11. 12. rem 11 quæ huiusmodi sunt, tutiores alijs habentur : 12 nam quod plus est, plus habet roboris:& qui habent æquale, magis sunt præsenti statu contenti. Locupletes autem si cæteris in Republica præferantur, contumelias inferre & plus sibi vendicare conantur: Ad summam, si Respublica in partem alterutram inclinet, in eam trãsfertur, vtrisque suam partem augere conantibus, hoc est Respublica mutatur in statum popularem : optimatum gubernatio in paucorum potentiam: aut in opposita, vt status optimatum in popularem, quoniam egentiores quasi iniuriam accipiant, Rempublicam in oppositum trahunt: Respublica verò in paucorum dominatum: hoc enim solum confirmat, stabilemque facit statum Reipublicæ
13. 13 si pro dignitate paria tribuantur, & quæ sua sunt quisque retineat. Quod verò dictum est, id in Thurijs vsu venit. Nam cum magistratus à maiore censu crearentur, in minorem transiuit, & plures magistratus. Cum autem nobiliores totius regionis agros sibi ven-
14. dicassent, 14 erant enim potentiores, cùm Respublica ad paucorum potentiam inclinaret, populus armis belloque exercitatus, potentior præsidio factus est, donec qui plura possidebant, agris cesserũt. Præterea quoniam omnes optimatum Respublicæ in potentiam paucorum inclinant, idcirco nobiles plura sibi vendicant: vt Lacedæmone patrimonia in paucorum possessionem redacta sunt, magisque licet nobilibus quicquid voluerint efficere, & cum quo velint affinitatem contrahere, quæ causa fuit interitus Locrorũ Rei-
15. publicæ, 15 propter Dionysij affinitatem, quod nec in statu popula-
16. ri, nec in optimatum 16 bene temperata Republica vsu veniret. Sed tum maximè status optimatum latenter dissoluitur, cum paulatim intercidit, vt suprà de cunctis Rebuspublicis vniuersaliter diximus exiguitatem mutationum esse causam. Nam cum ex his aliquam Reipublicæ partem neglexerint, aliud deinde paulò maius facilius
17. mutant, donec totum ornatum ac ordinem euertant, vt 17 in Thuriorum Republica vsu venit. Nam cum esset lege cautum ne quis exercitum duceret, nisi quinquennio intermisso: quidam ex iuuẽtute rei militaris vsum opinionemque virtutis 18 apud præsidiari-
18. am multitudinem nacti, dum magistratus contemnunt, & se facilè id obtinere posse putant, primum hanc legem antiquare conantur,
19. vt eisdem 19 continenter duces esse liceret, cum se non dubitarent populi suffragio huic muneri libenter esse præficiendos. Magistra-

tus verò, consiliarij nuncupati, quibus fuerat huius rei cura delegata, cum se primum illorum conatib. opposuissent, cessere tamen, dum sibi persuadent hac lege soluta, illos à cætera Repub. temperaturos. Sed postea cum aliarum rerum mutationi vellent obsistere, nihil profecerunt. sed totus ordo Reipublicæ 20 in eorum qui reb. 20.
nouis studuerant, dominatum transiuit. Cæterum Respublicæ omnes modo à se, modo extrinsecus dissoluũtur, cum prope est contraria Respublica, aut pocul quidem, alens tamen exercitum. quod Atheniensium atque item Lacedæmoniorum principatui accidebat. 21 Nam vbique Athenienses paucorum status, Lacedæmonij 21.
populares dissoluebant. Mutationes igitur ferè Rerumpub. ac seditiones vnde nascerentur, explicuimus.

Scholia in Caput VII.

1 IN statibus autem optimatum seditiones quædam existunt. *Multis ex causis seditiones in optimatum Rep. commouentur. Primum ob hoc tantum quòd pauci sunt, qui Reip. præsunt, vt superiore capite de paucorum potentia, præsertim in exemplo Basilidarum memoratum est. Sed causæ potissimæ sunt, quum præter optimates sunt alij in ciuitate qui se illis virtute non inferiores esse putant: vel cum viri virtute præstantes indignè tractantur ab honoratoribus, vel ad honores non admittuntur. Præterea cum alij ditissimi sunt, alij pauperrimi. Item si quis magnopere emineat, & habeat tyrannidem occupandi facultatem. Sed tunc maximè Resp. & status optimatum euertitur, si ius in ipsa Rep. violetur. huius enim mali origo est in eo, quòd non recte Resp. popularis cum paucorum potentia in Rep. mixta est, nec Resp. popularis & paucorum cum virtute in statu optimatum. Quo fit vt hi status modo in paucorum potentiam, modo in popularem transeant, sed omne genus Reip. nunc interno & domestico malo, vt declaratum est, euertitur, nunc ab externis potentioribus qui talem statum ciuitatis non probant, deletur.*

2 Non eadem ratione pauci. *Quoniam in paucorum potentia pauci diuites Reip. præsunt, in statu optimatum pauci virtute præstantes, quorum vtrique pauci esse solent.*

3 Idcirco enim. *Quia pauci sunt optimates qui Rempublicam moderantur.*

4 Ex similibus enim procreati fuerant. *quoniam Lacedæmonij, vt Trogus refert, cum Messenijs propter stupratas virgines suas in solenni Messeniorum sacrificio bellum intulissent, grauissima sese execratione obstrinxerunt,*

runt, non priusquam Messenam expugnassent, reuersuros. Sed cùm bellum esset in decennium protractum, vt posteritati consulerent, legunt iuuenes ex eo genere militum, qui post iusiurandum in supplementum venerant, quibus Spartam remißis promiscuos omnium fœminarum concubitus permiserunt, maiorem futuram conceptionem rati, si eam singulæ per plures viros experirentur: ex his nati ob notam materni pudoris Parthenij sunt vocati. Hi ergo deprehensis insidijs, quas patriæ moliebantur, in coloniam Tarentum deducti sunt, quoniam excedere iußi ipsi, vt Trogus scribit, assumpto Phalanto duce ad sedes requirendas proficiscuntur, diuq́ & per varios casus iactati, tandem in Italiam deferuntur, & oppugnata Tarentinorum arce, ac veteribus colonis expugnatis sedem sibi constituerunt.

5 Lysander à regibus. *Lysander dux Lacedæmoniorum, à regibus ipsius virtuti & gloriæ inuidentibus male tractabatur: quare & ipse regnum mutare ratione quadam conatus est, de qua supra memorauimus.*

6 Vt Cinadon, qui tempore Agesilai. *Cinadon authore Xenophonte, iuuenis erat robustus & audacißimus, qui primo anno Agesilai regis cum alijs Spartanis in regem & primos ciuitatis conspirauit. Quod cum esset per indicem delatum, comprehensus est, rogatusq́ cur tantum facinus moliretur, nihil aliud respondit, quàm ne postremus esset Lacedæmone. Itaque manibus ad tergum reuinctis per vrbem cum conscijs circunfertur, cæsiq́ primùm verberibus, pœnas cogitati sceleris dederunt.*

7 Vt fieret bonorum æquatio. *vt agri pariter inter omnes diuiderentur.*

8 Qui dux fuit bello Medorum. *Deuictis, pulsisq́ Græcia Persis (quos Aristoteles Medos vocat, quia idem erat Persarum Medorumq́ rex, & vtrique Xerxem sequuti sunt) Lacedæmonij vt Persas vlciscerentur, vltro eorum fines depopulari constituunt. Cuius rei gratia suo sociorumq́ exercitui Pausaniam præficiunt, qui pro ducatu regnum Græciæ affectans, proditionis præmium cum Xerxe, nuptias filiæ eius, paciscitur: quo enunciato, Pausanias non multo pòst accusatus & damnatus est.*

9 Et Hanno Carthagine. *Hanno cum suis opibus Carthaginiensis Reip. vires superaret, senatum concidere, & regnum occupare conatus est. quo enunciato captus est, virgisq́ cæsus, & effoßis oculis, & manibus cruribusq́ fractis, in conspectu populi occisus.*

10 Nam principium est. *Principium, vnde iuris violatio, & seditiones oriuntur, est in eo, quod non recte mista temperataq́ est Resp. popularis cum paucorum potentia: quarum proba temperatio probam Remp & firmam facit. Eodemq́ modo recta popularis & paucorum potentiæ cum virtute temperatio, rectam & stabilem facit optimatum Remp. Atque e diuerso non recta de-*

cta debilem & infirmam: contraria enim contrariorum efficientia sunt.

11 Quæ huiuſmodi ſunt tutiores alteris habentur. *Reſp. quæ ad popularem formam inclinant, tutiores ſtabilioreſq; ſunt, quàm optimatū ſtatus, qui ad paucorum potentiam.*

12 Nam quod plus eſt, id plus habet roboris. *In Rep. quæ ad popularem inclinat, plures ſunt ij quibus Reſp. communicatur, quàm in ſtatibus optimatum, qui ad paucorum potentiam inclinant ac proinde plus roboris ac virium ad ſtabilitatem, & firmitudinem habent, licet ſtatus optimatum perfectior atque expetibilior ſit.*

13 Si pro dignitate paria tribuantur *ſi pro ratione proportioneq; meritorum & dignitatis honores & commoda cuiq; tribuantur, quæ æqualitas geometrica nominatur.*

14 Erant enim potentiores. ἐδύναντο πλεονεκτεῖν. *Hoc enim verbum πλεονεκτεῖν, quo frequenter vtitur Ariſtoteles, multas habet intelligentias. nam & auare ſeſe gerere ſignificat, & aliena inuadere, & pluſquam oportet ſibi ſumere & interdum maiorem facultatem ſeu adiumenta ad rem gerendam habere, vt hoc in loco.*

15 Propter Dionyſij affinitatem. *Dionyſius ſenior vxorem Dorida ex gente Locrorum duxit nobilis, atq; potentis familiæ, cuius affinitatis occaſione Locroruum Remp. inuaſit.*

16 Pene temperata Rep. *Recte ex populari & paucorum potentia mixta.*

17 In Thuriorum Rep. *quæ ciuitas Græca eſt, in Italia.*

18 Apud præſidiariam multitudinem. *Apud multitudinem militum qui erant in præſidio.*

19 Continenter eſſe duces. *Nullo interiecto tempore.*

20 In eorum, qui rebus nouis ſtuduerant dominatum tranſiuit. *In paucorum potentiam mutatus eſt, eamq; formam quæ dynaſtia ſiue dominatus dicitur, quæ huius generis peſſima eſt, paucis illis turbulentis hominibus Rempub. arbitratu & libidine ſua exagitantibus.*

21 Nam vbique Athenienſes. *Athenienſes quoniam ipſorum Reſp. ad popularem inclinabat, quaſcunq; vrbes in ditionem redegiſſent, earum Reſp. populares faciebant: Lacedæmonij contrà paucorum potentias, quia talis erat ipſorum Reſpublica.*

CAPVT VIII.

1\. 1 SEQVITVR, vt de ipsarum conseruatione, tum communiter, tum separatim de singulis disseramus. Sed illud primum omnium dubitari non potest, quin cognitis ijs quæ Rebuspublicis interitum important, ea quoque quæ salutem afferunt intelligãtur, cum contraria contrariorum sint efficientia. Interitus autem saluti cõ-
2\. trarius est. Igitur 2 in Rebuspub. bene temperatis prouidendum est in primis, ne quid præter instituta moresque fiat, sed maximè omnium quod exiguum est, caueri debet. Detrimentum enim latenter obrepit, quia non totum simul contrahitur: ab hic enim rebus
3 decipitur intelligentia, 3 vt ratio illa copiosa est, Si vnumquodque
4 paruum est, erunt & omnia parua: quod 4 est quodammodo verum, quodammodo secus. Nam totum & omnia non sunt res parua, sed ex paruis constituuntur. Vna igitur cautio in hoc initium est adhibenda, deinde videndum ne fides habeatur commentis calli-
5\. de ad populum circunueniendum excogitatis, quippe 5 quæ rebus ipsis conuincuntur. Quæ autem commenta & dolos Rerumpublicarum dicamus, suprà declaratum est. Licet autem animaduertere quosdam non solum optimatum, sed paucorum etiam status conseruari, non quòd sint Respublicæ tutæ, sed quoniam qui magistra-
6\. tibus præsunt, tum in eos 6 qui extra Rempublicam sunt, tum in socios Reipublicæ administrandæ recte se gerunt, dum eos quibus
7\. Respublica non communicatur, iniuria non afficiunt, & 7 ipsorum primarios in publicam administrationem accipiunt, nec ambitiosos honore, nec multitudinem quæstu defraudant. Ipsi verò qui
8\. Rempublicam gerunt, 8 inter se populariter tractant: quam enim æqualitatem populares in multitudine quærunt, hanc similes inter se tenere non modo iustum est, sed etiam vtile. Itaque si complures sint qui Rempublicam gerunt, multa instituta popularia his tenere conducit. exempli gratia, vt Semestres sint magistratus, quo similibus cunctis communicentur. Nam qui similes sunt inter se, hi quasi populum quendam conficiunt. quo fit, vt sæpe inter eos duces
9\. & adulatores populares, vt suprà docuimus, existant 9 Item hac ratione paucorum potentiæ & status optimatum minus in dynastias transeunt: non enim similis est occasio malum aliquod moliendi, si breui tempore, ac si diutius magistratib. præsint. Nam hæc est causa cur

ſa cur in paucorum potentijs & ſtatibus popularibus tyrannides
occupentur: aut enim qui ſunt in vtraque Republica maximi, 10 in 10.
altera aſſentatores duceſque populares, 11 in altera dynaſtæ, aut qui 11.
maximis magiſtratibus præſunt, 12 ſi longo tempore imperium 12.
teneant, tyrannidem inuadunt. Conſeruantur etiam Reſpublicæ
non ſolum quia procul abſunt ab ijs quæ interitum afferunt, ſed in-
terdum etiam quia prope ſunt. Nam timor intentiore cura Reipu-
blicæ conſulere cogit. 13 Quibus ergo cordi eſt Reipublicæ ſalus, 13.
hos oportet timores inijcere, vt vigilantiores ſint ciues, nec Rei-
publicæ cuſtodiam 14 tanquam excubias remittāt, & pericula quæ 14.
procul abſunt velut impendentia denuntiare. Adhæc ne conten-
tiones ac ſeditiones inter nobiles oriantur, per leges oportet caue-
re, & eorum 15 qui extra ſeditionem ſunt, animos antequam eo- 15.
dem malo implicentur, occupare. Nec enim cuiuſuis hominis eſt,
ſed ciuili intelligentia præditi, 16 malum quod efficitur in princi- 16.
pio cognoſcere. Vt autem paucorum potentiæ vel Reipublicæ mu-
tationi, quæ per cenſus efficitur occurratur, cùm hoc, manentibus
eiſdem cenſibus, 17 ſed vbertate ſuccedente vſu venit, commodum 17.
eſt communis cenſus magnitudinem cum præterito conferre: in
ciuitatibus quæ cenſentur ſingulis annis, 18 per hoc tempus: in ma 18.
ioribus autem, tertio vel quinto quoque anno. & ſi multis partibus
aut maior fuerit, aut minor, quàm eo tempore, cum ratio cenſus ad
capeſſendam Rempublicam fuit inſtituta, ex conſtituta lege vel
augere, vel cenſus rationem minuere: augentes, 19 ſi creuerint o- 19.
pes: minuētes, ſi decreuerint, pro ratione factę 20 acceſſionis aut de- 20.
ceſſionis. Quo prætermiſſo, in paucorum potentijs ac Rebuſpubli-
cis, 21 vno modo hic potentia paucorum exiſtit, illic dynaſtia: 22 al- 21. 22.
tero ex Republica ſtatus popularis, ex paucorum potentia Reipub.
vel populus fit. Illa verò cautio in populo paucorumque potentia,
& in omni Republica communis eſt, ne quem augeant 23 vltra cō- 23.
menſum, ſed curent vt paruos & diuturnos honores potius quàm
ad breue tempus magnos attribuant. Corrumpuntur enim, nec cu-
iuſuis hominis eſt 24 ſecundam fortunam ferre: aut certe cauen 24.
dum eſt ne cum multos ſimul honores tribuerint, eoſdem ſimul
auferant. Sed paulatim ac primum omnium magna cura legibus eſt
prouidendum, ne quis magnopere vel clientelis, vel opibus poten-
tior fiat: ſi quis autem contra eas leges fecerit, 25 exilio ſancire. Et 25.
quoniam per vitam quoque priuatam res nouas moliuntur, magi-
ſtratum

ſtratum conſtituere conuenit, ad obſeruandum eos, quorum vita
26. 26 à Reipublicæ rationibus abhorreat, ſtatus popularis in ſtatu po-
pulari, paucorum potentiæ in paucorum dominatu, & in cæteris
Rebuſpublicis eodem modo. Ab ijs quoque per partes cauendum
27 eſt eiſdem de cauſis, qui vitam in vrbe 27 per otium & voluptatem
tranſigunt. Cuius mali medicina in eo poſita eſt, vt rem gerendi
cura, magiſtratuſque partibus oppoſitis tribuatur (oppoſita autem
eſſe dico viros probos vulgari turbæ, egenoſque diuitibus) curan-
28. dumque vt egenorum multitudo cum opulentis miſceatur, vel 28
29 media pars augeatur: hæc enim ſeditiones dirimit, quæ 29 propter
imparitatem exiſtere ſolent. Sed caput eſt in omni Republica, vt le-
gibus, & omni alia ratione prouiſum ſit, ne qua facultas quæſtus fa-
ciendi magiſtratibus relinquatur. Quod maximè cauendum eſt in
paucorum potentijs. Nec enim vulgus tam moleſtè fert excludi ſe
à magiſtratibus gerendis, quin lætatur potius, ſi ſuis rebus vacare
permittatur, quam ſi ſibi perſuaſerit Rempublicam à magiſtrati-
bus compilari: tunc enim vtrunque ei moleſtum eſt, quòd nec ho-
30. norum particeps ſit, 30 & quòd à quæſtubus ſummoueatur. Cæte-
31. rum 31 vna duntaxat ratio eſt, qua ſimul eſſe poſſint ſtatus popula-
ris & optimatum, ſi quis id quod fieri poteſt perficiat, vt tum nobi-
libus, tum plebi quod vtrique petunt tribuatur. Vt enim cunctis a-
ditus ad magiſtrat9 pateat, populare eſt: vt autem nobiles magiſtra-
tus gerant, rationem optimatum attingit: quod fiet ſi magiſtratibus
ſublata ſit quæſtus faciendi facultas: Inopes enim magiſtratum ge-
rere nullo compendio propoſito recuſabunt, ſed res ſuas agere præ-
optabunt: Diuitibus autem cum nihil rebus communibus indige-
ant, magiſtratus gerere licebit: ita fiet vt inopes operibus vacantes
diteſcant, nobiles non ſint imperio vulgarium hominum ſubiecti.
Compilationibus autem Reipublicæ ſic occurretur, ſi ciuibus om-
32. nibus præſentibus pecuniæ tradantur, & 32 rationum exempla per
claſſes centuriaſque & tribus deponantur. Vt verò magiſtratus ſine
quæſtu gerantur, legibus oportet honores eſſe propoſitos ijs, quo-
rum induſtria fuerit approbatione omnium commendata. In ſtati-
bus autem popularibus ſic locupletibus parcere conuenit, vt non
33. modo poſſeſſionum, ſed ne fructuum quidem fiat æquatio. 33 quod
34. in quibuſdam Rebuſp. latenter efficitur. 34 Quin ſatius eſt eos pro-
hibere, ſi munera velint ſumptuoſa quidem, ſed inutilia vt ſpecta-
cula, & ludos, ac cætera id genus exhibere. In paucorum autem po-
tentijs

tentijs magna est egenorum habenda cura, eisque mandandi quæstuosi magistratus: & grauiori pœna santiendum, si quis locupletũ in pauperes, 35 quàm si quis ipsorum contumeliam inferat. Commodum est etiam vt hæreditates 36 non donatione, sed iure cognitionis tradantur, vtque ad eundem vna non plures hæreditates perueniant: sic enim erunt magis æqualia patrimonia, pluresque fient ex pauperibus locupletes. Sed & illud tum in populari, tum in statu paucorum prodest ijs potius quibus minus Respublica communicatur ex cæteris rebus paria, vel etiam potiora tribuere: diuitibus dico in populari, egenis in paucorum dominatu: imperia tamen seu magistratus, quibus est in Rempublicam summa potestas, ijs 37 qui de Republica sunt, vel solis, vel pluribus mandare.

35. 36. 37.

Scholia in Caput VIII.

1 SEQVITVR vt de ipsarum conseruatione, tum communiter, tum separatim. *Multa sunt Respub. conseruandi rationes, sed illa communis, ne quid fieri contra leges & instituta permittatur: quod maximè cauendum est in rebus exiguis, quoniam hæ maximè latent. Item ne se homines callidis commentis capi permittant, quibus insidiæ cuiq; Reip generi tenduntur, de quibus suprà memoratum est. Prodest etiam eos qui magistratib. præsunt rectè se gerere, tum cum ijs qui Remp. non gerunt, tum cum cæteris, quibus Respub. communicatur, vt illos iniuria non afficiant, cum his populariter se gerant. Item curam præsentis status Reipub. non remittere, ad quod vtile est timores inijcere quò diligentius custodiatur. Præterea legibus cauere nobilium seditiones, & si oriantur, eorum animos occupare, qui nondum seditione sunt implicati. Sed in paucorum potentia, mutationi quæ per censum vbertate succedente fit, occurritur, si ciuitas certis temporibus censeatur, & inita patrimoniorum diuitiarumq; ratione, census vel augeatur vel minuatur, vt proportione ad primum institutum redeat. Illa quoq; cautio cunctis Rebuspublicis communis, ne quis honoribus, & potentia ultra commensum augeatur. Item legibus prouidere, ne quis opibus & clientelis nimium crescat, constituta exilij pœna, si quis legis terminos excedat. Est etiam vtile magistratum creare, qui priuatorum viuendi rationem exploret, si qui sint vitam Reip.. rationibus cõtrariã agentes, quiq; in otio & voluptate degant, qui interdũ reb. nouis studere solent. Sed primũ omniũ est in omni Repub. prouidendũ, ne qua ratio seu facultas magistratib. habendi quæstui Rẽp. relinquatur: cui malo sic occurri potest, si pecuniæ corã omni populo tradantur, & exemplaria*

pla rationum apud tribus seu centurias deponantur, item si præmium bene gesta Reipub. honores proponantur. Confert etiam tum in statu populari, tum in paucorum potentia, exceptis summis magistratibus, & in quibus summa Reipub. vertitur, cætera liberaliter ijs qui minus sunt Reipub. participes communicare.

2 In Rebuspublicis bene temperatis. *Recta ratione mixtis ex populari & paucorum potentia.*

3 Vt ratio illa captiosa est. *Ea ratiocinatio qua homines hac in parte decipiuntur, fallax est.*

4 Quodammodo verum est. *Nam omnia distributiuè parua sunt, non autem collectiuè.*

5 Quæ rebus ipsis conuincuntur. *Quæ factis & exitu redarguuntur, & fallacia esse declarantur.*

6 Qui extra Rempub. sunt. *Qui non gerunt magistratus, vel potius quibus non patet aditus ad Rempub. gerendam.*

7 Ipsorum primarios. *Ad populares in paucorum potentia hoc referri debet, vt qui inter populares eminent, ij in paucorum societatem ad Remp. capessendam assumantur.*

8 Inter se populariter tractent. *Vt mutua consuetudine sic vtantur inter se, vt populares solent inter ipsos, vt pares scilicet cum paribus viuere consueuerunt.*

9 Item hac ratione. *Si æqualitatem quandam seruent inter se, & rationem ineant, vt ipsis omnibus honores contractis temporibus communicentur, minus paucorum potentia aut status optimatum transeant in dynastiam, quæ similis est tyrannidi.*

10 In altera assentatores, ducesque populares. *In populari principes populo blandientes.*

11 In altera dynastæ. *In paucorum potentia aliquis ex ijs paucis qui sua libidine Rempub. agitat, quæ forma Reipub. cum ad eam paucorum licentiam peruenit, dynastia nominatur.*

12 Si longo tempore teneant imperium. *Vt accidit Iulio Cæsari inter Romanos cum decem annos imperium militare in Gallia tenuisset.*

13 Quibus cordi est Reipub. salus. *Qui Rempub saluam esse volunt.*

14 Tanquam excubias remittant. *Quasi nocturnas stationes seu vigilias quæ intento animo agi debent, imminente periculo.*

15 Qui extra seditionem sunt. *Qui nondum participes sunt seditionis.*

16 Malum quod efficitur in principio. *Non temporis principium dicit, sed rei: nobilitas enim quasi principium est Reipub. vt suprà declarauimus.*

17 Sed vbertate succedente. εὐπορίαν γιγομένης. *Sic enim legitur in exemplaribus emendatis, sublato verbo νομίσματος quod in vulgatis redundat. Nam quod hic εὐπορίαν, id est vbertatem siue copiã, idem suprà capite sexto, εὐετηρίαν, id est temporum felicitatem vocauit, cum per otium & pacem aliasq́ causas pretia possessionum augescunt.*

18 Per hoc tempus. *Id est singulis annis.*

19 Si creuerint opes. *Pretia possessionum vel diuitiæ multorum.*

20 Accessionis aut decessionis. *Augmenti vel decrementi.*

21 Vno modo. *Per decessionem seu decrementum.*

22 Altero. *Per accessionem & incrementum.*

23 Vltra commensum. *Vltra symmetriam seu proportionem, quod fit cum pars maior quàm pro ratione totius existit, & uis potentior fit, quàm pro ratione ciuitatis, præsertim si suis vincat ciuitatis opes.*

24 Secundam fortunam ferre. *Non insolescere rebus prosperis.*

25 Exilio sancire. *Exilij pœnam constituere, vt per ostracismum Athenis fiebat, aut aliter in exilium mittere, si quis legibus modum diuitijs & clientelis imponentibus non paruisset.*

26 A Reipub. rationibus abhorreat. *Si quis aliter viuat quàm ratio Reipublicæ postulat, cuiuscunque generis sit,*

27 Per otium & voluptatem transigunt. *Quod partim socordia & inertia fit, vt in pauperibus qui dum laborem fugiunt, furtis, alea, vel alijs malis artibus victum quærunt, partim morum corruptione, vt in diuitibus qui se nec ad Rempub. gerendam conferunt, nec literis aut philosophiæ, alijs ve honestis studijs vacant, sed turpes voluptates consectantur.*

28 Media pars. *Qui mediocres habent facultates.*

29 Propter imparitatem. *Ditissimorum & egenorum.*

30 Et à quæstubus summoueatur. *Quos faceret, si ad gerendam Remp. admitteretur.*

31 Vna duntaxat ratio est, qua simul, &c. *Nam quia cunctis Rempub. gerere licet, idcirco popularis dici potest quia verò nobiles & optimates magistratus gerunt, status optimatum.*

32 Rationum exempla. *Exempla librorum accepti & expensi.*

33 Quod in quibusdam Rebuspub. latenter efficitur. *Duobus potissimum modis hoc fieri posse videtur: Vno, si magna tributa diuitibus imponantur ad pauperrimos alendos, ad publicósue sumptus, vt pauperes sint immunes: Altero, si diuites ipsi sua sponte magnas populariũ familias alant, vt proceres in Hispania, tum factionum gratia, tum per liberalitatem vel ambitionem consueuerunt: hac enim ratione fructus vectigaliaq́ locupletum latenter*

tenter inter populares diuiduntur.

34 Quin satius est eos prohibere, si munera populo dare velint. *βέλτιον δὲ καὶ βουλομένους κωλύειν λειτουργεῖν. Sic enim scriptum est in codicibus emendatis.*

35 Quàm si quis ipsorum. *Pauperum, vt contumelia à diuite illata pauperi grauius vindicetur, quam si ab altero paupere inferretur.*

36 Non donatione, sed iure cognationis. *Ne liceat patri filios exhæredare: & cui velit, patrimonium relinquere, vt licet in Aragonia.*

37 Qui de Repub. sunt. *Id est ex eorum numero, in quorum potestate Respublica est, vt solis paucis in paucorum potentia, optimatibus in ipsorum statu, popularibus in populari magistratus mandentur, vel si cum alijs gerant, sint ipsi numero plures.*

CAPVT IX.

1. 1 SED tria quædam adesse ijs oportet, qui summis magistrati-
2. bus præesse debent. primum 2 præsentis status Reipublicæ charitas,
3. deinde 3 maxima facultas ad munera magistratus obeúda, tum vir-
4. tus & iustitia in Republica, 4 cuiusque Reipublicæ rationi accommodata. Nam si ius non idem est in omnibus Rebuspublicis, necesse est vt iustitiæ discrimina sint. Sed cum hæc non omnia in eodem reperiuntur, qua ratione sit electio facienda quæritur: exempli gratia, si quis facultate præditus sit ducendi exercitum, improbus tamen habeatur, nec amicus Reip. alter iustus sit, & Reip. studiosus, quomodo sit facienda delectio. Duorum tamen ratio
5. habenda esse videtur, 5 cuius rei magis sint omnes compotes, & cuius minus. Itaque in imperatore deligendo, rei militaris peritia magis, quàm virtus spectari debet, nam minus rei militaris, magis autem probitatis compotes sunt. Ad custodiam verò & quæsturam contraria debent spectari, hoc enim munus virtutem vulgari
6. maiorem desiderat, 6 scientia verò omnib. est communis. Sed quęrat aliquis, si facultas adest muneris obeundi, & studium Reipublicæ, quid opus est virtute, cum hæc duo ad commodè Rempublicam administrandam sint satis? an idcirco virtus etiam desideratur, quoniam fieri potest, vt qui duobus his præditi sint, tamen in-
7. continentes habeantur? Ergo quemadmodum incontinentes, 7 cum sciant, & seipsos ament, non tamen sibi obtemperant, sic accidere quibusdam in Rempublicam potest. Cæterum vniuersè quæ-

cunque

cunque legibus sancita Rebuspub. commoda esse dicimus, his omnibus Respublicæ conseruantur. Sed caput est, quemdamodum sæpe diximus, vt quo multitudo quæ præsenti statu Reipublicæ cõtenta est, potentior quàm diuersa sit prouideatur. Sed pręter hęc omnia, illud intelligere oportet, cuius nunc ignoratione Respublicæ quæ à medio discessere tenentur. Nam multa sunt quæ cum popularia esse videantur, tamẽ Respublicas populares labefactant: & paucorum potentias, multa quæ huic generi accommodata esse videntur, euertunt. Qui verò 8 hanc vnam virtutem esse putant, hi ad ex 8.
cessum trahunt, magno scilicet errore. vt enim nasus qui à pulcherrima rectitudine in aduncum aut simum deflexit, adhuc tamen honestus est, & visu non iniucundus, si quis autem immodicè producat, primum 9 mediocritatem partis sustulerit, ad extremum vt 9.
ne nasus quidem esse videatur, 10 propter excessum & defectũ con- 10.
trariorum, effecerit, quæ ratio eadem est cæterarum partium: sic in Rebuspublicis omnibus accidit. Nam fieri potest vt tum paucorum potentia, tum status popularis commodè sese habeant, quanuis ab optima Reipublicæ forma discesserint, si quis tamen alterutram magis intenderit, primum deteriorem Rempublicam reddet, postremo vt nec Respublica quidem si tefficiet. Itaque legumlatori ac homini ciuili cognitum esse debet, cuiusmodi res populares statum popularem tueantur, & quales interimant: eodemque modo paucorum potentiam, quæ pertinent ad paucorum dominatum: quorum neuter status esse & conseruari absque diuitibus & multitudine potest. Nam si bonorum æquatio fiat, eam Rempublicam diuersam esse necesse est. 11 Ergo qui euertunt legibus mo- 11.
dum excedentibus, ij Respublicas euertunt. Sed tum in statibus popularibus, tum in paucorum potentijs peccatur: in popularibus quidem administrationibus, vbi leges arbitrio populi temperantur: ductores populares peccant, qui cum diuitibus contendentes, & quasi bellum gerentes, ex vna 12 duas ciuitates faciunt, cum 12.
oppositum facere conueniat, vt semper pro diuitibus dicere videantur, & vicissim pro populo: in paucorum potentia, qui student paucorum dominatui, & vbique 13 iureiurando contra quàm 13.
nunc fit, paucorum potentiæ studiosi profiteantur. Nunc enim in quibusdam paucorum potentijs hæc est iurisiurandi formula, Inimicus ero plebi, & in eam quicquid mali potero moliar, cum oppositum ostentare atque simulare conueniat, ac iureiurando

nullam se in plebem iniuriam illaturos profiteri. Sed ex omnibus quæ diximus, maxima prouisio ad Rempub. conseruandam est in
14. eo, quod nunc ab omnibus negligitur, 14 vt educatio Reipub. consentanea fiat. Nam vtilissimæ leges & omnium Rempublicam administrantium consensu sancita decreta nihil prosunt, nisi homines in Republica populariter si leges sunt populares, assuescant & instituantur: vel conuenienter paucorum potentiæ, si huic leges
15. accommodantur. 15 Nam si est in vno incontinentia, est etiam in ci-
16. uitate. Educari autem siue institui conuenienter Reipub. 16 non est hoc, vt ea faciant quibus qui paucorum tenent imperium, vel populares delectantur, sed quibus alteri cum paucis, alteri populariter Rempublicam administrare valeant. Nunc autem in paucorũ dominatib. eorum, qui tenent imperium filij delitiosè ac molliter degunt, egenorum verò exercitati sunt, & laboribus durati. Itaq; magis & volunt, & res nouas moliri possunt. In popularibus verò Reb. quæ maximè videntur esse populares, instituta sunt Rei-
17. publicæ commodis, & rationibus inimica, cuius causa est 17 parua libertatis definitio. Duobus enim Respublica popularis definiri videtur, tum eo quod summa potestas penes maiorem partem sit, tũ libertate, quoniam ius ęquum esse videtur: ęquum autem, vt ratum sit quicquid multitudini placuerit: libertas autem & ęquitas, vt faciat quisque quod velit. Itaque in huiusmodi statibus popularibus vnusquisque viuit vt vult, & suæ libidini (vt Euripides ait) indulget,
18. quod vitiosum est. Nam 18 viuere conuenienter Reipublicæ, non seruitus, sed salus esse putari debet. Hæc igitur sunt quibus, vt simpliciter loquar, Respublicæ mutantur & pereunt, & quibus conseruantur, & incolumes perseuerant.

Scholia in Caput IX.

1 SED tria quædam adesse ijs oportet, qui summis magistratibus præesse debent. *Quoniam ad Reipub. cõseruationem magni interest, idoneis hominib. magistratus summos mandari: idcirco quibus rebus instructus esse debeat is cui rectè summus magistratus cõmittitur declarat, quas tres esse docet.* Primùm, *vt sit amicus Reipub.* Secundo *vt facultatem, ingenium, & vsum ad rem gerendam habeat.* Tertio, *vt sit ea virtute & iustitia praeditus, quæ illi Reip generi conuenit. Quæ res si non omnes in eodem homine congruant, ea plus ponderis habere debet in electione, quæ rarior in hominibus reperi-*

reperitur. Sed nihil est quod magis Remp. conseruet, quàm si ea pars quæ statum præsentem Reip. probat, quàm quæ non est eo contenta, potentior sit. Cauendum est etiam ne modus in his rebus excedatur quæ Rempub. popularem faciunt, aut paucorum, & alias eodem modo: nedum nimis, exempli gratia, popularis efficitur, desinat esse popularis aut paucorum potentia, si hæc nimis talis efficiatur. Sed ea ratio maximè ad Reipub. conseruationem facit, si prouideatur vt ciuium institutio & educatio sit Reipub. accommodata, ne vita & moribus, à legibus & institutis discedatur.

2 Præsentis status Reipub. charitas. *Vt magnopere velit præsentem statum Reip. conseruari.*

3 Maxima facultas. *Vt sit ingenio & vsu ad eius magistratus officia obeunda maximè idoneus & instructus.*

4 Cuiusque Reipub. rationi accommodata. *Non enim eadem est boni ciuis virtus, eademue iustitia in omni Repub. sed varia pro diuersitate Rerũpub. quanquam in optimo statu Reipub. eadem est virtus boni ciuis, quæ boni viri. ita fit vt quod virtus & iustitia est in Repub. deprauata, vt in tyrannide vel paucorum potentia, id in optima Repub. & simpliciter, improbum & iniustum habeatur. Nam iustus & bonus ciuis habetur in quaque Repub. qui eius Reipub. leges obseruat. Leges autem deprauatæ Reipub. conuenientes, deprauatæ sunt & simpliciter iniustæ.*

5 Cuius rei sint omnes magis compotes. *Ex ijs rebus quæ spectari debent in deligendo viro, qui cæteris debeat ad magistratum mandandum præferri, quæ res in hominibus rarior sit, & quæ frequentius adsit considerari debet, & ea plus habere ponderis, quæ rarius in hominibus reperitur. Itaque in deligendo imperatore siue duce exercitus, is qui naturalibus adiumentis & vsu rei militaris præstat, quia hoc rarius est, probo & iusto viro præferri debet. Ad quæsturam verò egregiè probus & iustus, habenti ad id munus obeundum facultatem, hoc est ingenium, & vsum, præferendus est. Hæc enim facultas pluribus contingit, quàm egregia probitas & iustitia singularis, quæ in quæstore desideratur.*

6 Scientia verò omnibus est communis. *Cognitio eorum quæ agenda sunt, tum habenti vsum & adiumenta naturalia, tum probo & iusto adesse debet. aliud est enim experientia & vsus, aliud scientia: hæc enim vniuersalior est, vt ipse docet Metaphy. 1.*

7 Cum sciant & seipsos ament. *Incontinens, vt Aristoteles cum alijs locis, tum septimo Ethicorum docet, hoc differt ab intemperato, licet vterque propriè in gula & veneris voluptatibus versetur, quòd intemperatus habitum vitiosum iam ingeneratum habet, & rationem deprauatam cum appetitu con-*

titu consentientem, & iucunda honestis per ignorantiam quandam, in qua omnes vitiosi versantur praeferentem. Haec autem est ignorantia in electione, quae, vt ipse ait, tertio Ethicorum, non inuoluntarij, sed prauitatis est causa. Incontinens autem nec vitiosum habitum, nec rationem deprauatam habet, nec in vitiosorum ignorantia versatur, sed rectè iudicat, & quae bona sint, & expetenda nouit, & quae vicißim mala & fugienda, sed infirmitate & inconstantia labitur, nec paret suo iudicio: quanquam hanc ipsam infirmitatem & perturbationem philosophus ignorantiam quandam esse interpretatur, vt omnino verum sit commune dogma philosophorum, omnes malos ignorare quae oporteat facere *Ethic.iij. Quemadmodum igitur incontinentes expetenda & fugienda sciunt, & seipsos amore naturali diligunt, tamen nec stant iudicio suo, & contra quàm ipsis conuenit agunt: sic accidere in eos posset, qui facultatem ad Rempub. gerendam haberent, & essent praesentis status studiosi, nisi habitum virtutis quo ab incommodis Reipub. auocarentur haberent.*

8 Hanc vnam virtutem esse putant. *Vt Respub. exempli gratia popularis, sit valde popularis.*

9 Mediocritatem partis. *Commensum & proportionem quam nasus debet ad totum corpus, & caeteras partes habere. Nam partes hominis rectè à natura compositi certam commensus proportionem habent ad totum corpus, vt pes, exempli gratia, sit sextae partis altitudinis corporis, cubitus quartae, facies verò à mento ad frontem summam, & radices imas capilorum decimae, & caeterae partes eodem modo, quam rationem, vt docet Vitruuius, pictores, & statuarij solent in conficiendis imaginibus sequi.*

10 Propter excessum & defectum contrariorum. *Contraria vocat rectum nasum, & curuum, aut simum. Itaque excessus referri debet ad nasum curuum, qui saepe magnitudine & longitudine excedit rectum: defectus verò ad simum, qui minor esse, & vix à facie extare solet.*

11 Ergo qui euertunt legibus modum excedentibus, ij Resp. euertunt. τοῖς καθ' ὑπεροχὴν νόμοις φθείρουσι. *Sic legitur in exemplaribus emendatis. Qui euertunt, inquit, siue tollunt diuites, aut populum legibus modum excedentibus, hi Rempub. euertunt, & tollunt popularem sublatis diuitibus, paucorum potentiam sublato populo.*

12 Duas ciuitates. *Vnam diuitum, alteram egenorum.*

13 Iureiurando *Quod accipitur ab ijs qui magistratibus praeficiuntur.*

14 Vt fiat educatio. *Vt ciues instituantur, & ijs rebus quae legibus & rationibus Reipub. sunt accommodatae, assuescant.*

15 Nã si est in vno, *in eo scilicet, qui summo magistratui praeest, vel in principe,*

cipe, vel in vno, id est in vnoquoque, siue in singulis ciuibus.

16 Non est hoc, vt ea faciant. *Hic locus apertè declarat verbum παιδεύεσθαι, quod interpres vertit, educari vel institui, & quo sæpe vtitur Aristoteles, non tam ad disciplinam pertinere, quæ ex audiendo aut legendo ingeneratur, quàm ad assuefactionem operum, quæ solet latinè educatio nominari.*

17 Praua libertatis definitio. *Nam perperam liberum esse definiunt, cui facere licet quicquid vult: est enim addendum, præterquàm quod lege prohibetur nam hoc est quod ait.*

18 Viuere conuenienter Reip. *Leges Reip. non violare.*

CAPVT X.

1 SVPEREST vt de vnius imperio differamus, quæ res 1. ad ipsius interitum, & quæ sint ad salutem accommodatæ. Veruntamen quæ in regna & tyrannides accidunt, similia sunt ijs quæ in Respublicas accidere memorauim⁹. 2 Nam regnum optimatum 2. Rempublicam æmulatur. Tyrannis autem ex 3 extremo paucorum 3. dominatu, & statu populari consistit: itaque subiectis maximè omnium est pernitiosa, quippe cum sit ex duobus malis Rebuspublicis constituta, habeatque vtriusque aberrationes & peccata. Cæterum 4 vtraque monarchia ab ipso statim initio ex rebus contra- 4. rijs nata est. Nam regnum in præsidium proborum hominum contra iniurias popularium est constitutum: & rex ipse ex numero proborum virorum creatus est propterea, quòd virtute aut rerum virtute gestarum magnitudine præstaret, aut propter 5 talis 5. generis excellentiam. Tyrannus autem ex populo & multitudine aduersus nobilitatem, vt populum iniurijs eorum prohiberet, quemadmodum res ipsa declarat. Nam tyranni plerique ex ducibus popularibus facti sunt, qui nobiles calumniando, vt sibi à populo fides haberetur, sunt assecuti. Quædam igitur tyrannides ad hunc modum 6 auctis iam ciuitatibus extiterunt. 7 Aliæ ante has 6. 7. ex regibus, qui moribus institutisque maiorum violatis, imperia magis herilia concupierunt. Aliæ ex his quibus man dati fuerant summi magistratus. Antiquitus enim populi munera publica & Reipub. consulendi curam diuturniores constituebant: quędam ex paucorũ potentijs, cum vnum aliquem cuius arbitrio imperia maxima cõmitterent delegissent. Nã his omnibus modis tyrannidem inua-

inuadendi, si modo velint, facultas adest, propterea quòd iam po-
8. tentiam habent alij principatus regij, alij magistratus, 8 vt Phidoni inter Argiuos accidit, & alijs qui regnum quod prius erat in tyrannidem conuertunt. Qui verò ad Ioniam tyranni facti sunt, & Pha-
9. laris ex magistratu tyrannidem inuaserunt. 9 Panætius autem in-
10. ter Leótinos, Cypselus Corinthi, Pisistratus Athenis, 10 Dionysius Syracusis. Et alij eodem modo ex ducibus & assentatoribus popularibus facti sunt tyranni. Regnum igitur, vt suprà diximus, optimatum ordinem imitatur. Nam regnum propriæ virtutis, aut generis, vel beneficiorum, aut honorum simul atque potentiæ meritis tribuitur. Omnes enim hunc honorem sunt adepti, quòd ciuitates beneficijs vel demeruissent, vel demerendi facultatem habe-
11. rent: quidam bello ne in seruitutem redigerentur, prohibentes, 11
12. vt Codrus: alij in libertatem vendicantes, 12 vt Cyrus: alij quòd vrbis fuissent conditores, vel agros seu fines in ditionem redegissent,
13. vt Lacedæmoniorum & Macedonum, 13 Molossorumque reges. Pertinet autem ad regis officium cautum ac prouidentem esse, vt
14 14 nec diuites iniuria, nec populares contumelia afficiantur. Tyrã-
15. nis, vt sæpe dictum est, nullam habet boni publici rationem, 15 præ-
16. terquam compendij sui gratia. Est autem 16 tyrannicum propositum voluptas, regium autem honestas. Itaque velle pecunijs excel-
17. 18. lere, tyrannicum est, 17 honoribus verò, magis regium, Item 18 custodia regis, ciuilis est: tyranni, ex externis constat. Tyrannidi porrò tum status popularis, tum paucorum potentiæ mala inesse perspicuum est. Ex paucorum potentia tyrannis habet, quod sibi diui-
19 tias tanquam finem proponit: 19 aliter enim præsidium manere
20. nequit, 20 nec lautitia, & quod suspectam multitudinem habet, quę causa est arma popularibus auferendi. Itemque afficere plebem in-
21. commodis, atque 21 vrbis munitiore loco summouere, & seorsum habitare cogere, commune est paucorum potentiæ atque tyranni-
22. dis Ex populari verò habet, 22 bellum gerere cum nobilibus, eosq;
23. tum latenter, tum palam interimere, & in exilium mittere 23 tanquam artis æmulos, & dominatum impedientes. Ab his enim insidiæ parari solent, dum quidam eorum imperare volunt, alij seruire
24. recusant Vnde consilium natum est, 24 quod Periander Thrasybulo dedit, vt spicas eminentes mutilaret, tanquam semper oporteat præstantiores ciues de medio tollere. Eadem igitur esse principia ferè putare conuenit, vt suprà memorauimus, in Rebuspub. & in mo-

in monarchijs mutationum. Nam iniuria, timor, & contemptus magna ex parte ſubiectos ad conſpirandum in monarchias compellunt, ſed ex iniurijs maximè contumelia, interdum tamẽ ſi quis
fuerit fortunis ſpoliatus. 25 Sunt autem hi fines 26 vt illic, ſic etiam 25. 26.
in tyrannide & regno. Nam qui ſoli tenent imperium, hi plurimũ habent, tum diuitiarum, tum etiam honorum, quæ res ab omnibus
expetuntur. Conſpirationes autem 27 quędam in caput principum, 27.
quædam in principatum fiunt. Quæ igitur à contumelia proficiſcuntur, hæ in caput fiunt. Sed cum multiplex ſit contumelia, quælibet eſt iræ, ſeu indignationis cauſa. Porrò irati magna ex parte 28 28.
non præſtantiæ, ſed vltionis gratia in malum alterius incitantur.
Nam 29 cõſpiratio quæ facta eſt in Piſiſtratidas, inde orta eſt, quòd 29.
Harmodij ſororem contumelia affecerant, ipſum verò Harmodium offenderant. Itaque Harmodium ſororis contumelia, Ariſtogitonem verò Harmodij iniuria ad facinus impulerunt. Inſidiæ quæ in Periandrum Ambratiæ tyrannum inſtructæ ſunt, hinc ortum habuerunt, quòd adoleſcentem cuius conſuetudine turpiter
abutebatur, num iam 30 vterum ex ipſo ferret, in conuiuio inter- 30.
rogauit. 31 Philippum Pauſanias idcirco peremit, quòd contume- 31.
liam quam ipſe acceperat ab Attalo, negligeret. Derdas 32 Amyntæ 32.
paruo propterea inſidiatus eſt, quòd in ipſius ætatem gloriabatur:
33 Euagoras Cyprius Eunucho. 34 Nam filium eius quòd vxorem 33. 34.
repudiaſſet, quaſi accepta contumelia peremit. Et multæ conſpirationes & inuaſiones in monarchas propter pudendas contumelias
in corpus illatas factæ ſunt, vt Cratæi 35 in Archelaum. Semper e- 35.
nim moleſtus erat ad conſuetudinem ſolicitando. Itaque vel minor prætextus ſatis erat: vel quòd nullam ex filiabus, vt erat pollicitus, ipſi dediſſet, qui bello quod cum Sirrha & Arrhabæo gerebat implicitus, maiorem natu dedit Elibeæ regi, minorem verò filio Amyntæ, dum ſic fore putat, vt minus ille diſſentiat ab eo qui fuerat ex Cleopatra procreatus: principium tamẽ alienationis ex amato-
ria moleſtia natum eſt. 36 Simul etiam Hellanocrates Lariſſæus 36.
ob eandem cauſam conſpirauit. Nam cum abuſus eius ætate ipſum ab exilio, quemadmodum fuerat pollicitus, non reuocaret, conſuetudinem non ab amatoria cupiditate, ſed à voluntate inferendi cõ-
tumeliam profectam fuiſſe putauit. Paro & Heraclida 37 Aenien- 37.
ſes patris iniurias perſequentes Cotyn necauerunt, à quo defecerat
Adamas velut accepta contumelia, quòd puer 38 ab eo fuiſſet exe- 38.

ctus. Multi etiam quòd corpore plagas accepissent, irati, quasi accepta contumelia principes ac reges occiderunt, aut occidere conati
39 sunt, vt in Mitylene Megacles facta cum amicis conspiratione, 39
40. Pentalidas qui circuentes virga obuios percutiebant, sustulit. 40 Et postea Smerdes quòd plagis fuisset affectus, abstractusque ab vxore Penthilum interfecit. Conspirationis autem in Archelaum factæ Decamnichus dux & auctor fuit, qui primus cæteros conspirantes concitauit, iratus quòd Euripidi poetæ traditus ab eo fuisset verberandus. Euripides autem indignatus erat, quòd illi nescio quid de ore ipsius grauiter olente dixisset, & alijs multis propter similem causam, vel mors illata est, vel insidiæ instructæ. Eodem
41. modo fit propter timorem: 41 hæc enim erat ex causis vna, vt in Rebuspub. sic etiam in monarchijs, vt Artapanes Xerxem inuasit calumniam Dedario timens, quem iniussu Xerxis suspenderat, putans tamen se impune laturum, eo dante veniam velut immemo-
42. rem 42 propter cœnam. Quædam conspirationes ex contemptio-
43. ne oriuntur, 43 vt in Sardanapalum, cum quidam inter mulieres nentem conspexisset, si verè hoc est à fabulantibus traditum, sin a-
44. liter, in alio tamen verè potest accidere. Et 44 Dion propter con-
45. temptum, Dionysium posteriorem inuasit, cũ 45 ciues sic affectos, & ipsum semper esse temulentum videret. Et amicorum quidam propter contemptum monarchas adoriuntur: nam cum ipsis fides habeatur, tanquam improuisi facinus patrare valeant, cõtemnunt. Ii quoque contemptione quodammodo inferri videntur, qui sibi imperium occupandi facultatem adesse putãt: quasi enim rem perficere valeant, periculum contemnentes propter potentiam sine timore aggrediuntur, vt faciunt belli duces in monarchas, quemadmodum Cyrus in Astyagem, dum eius tum vitam, tum exercitum
46. contemnit. Nam milites otium & vecordia corruperat, ipse vitam delitiosè transigebat. Et 46 Seuthes Thrax cum exercitum duceret, Amadocum est adortus, in quod facinus quidam harum rerum pluribus impelluntur, exempli gratia, contemptione & quæstu: vt
47. 47 Mithridates in Ariobarzanem. Sed maximè ob hanc causam adoriuntur ij, qui cum sint audaces natura, honore bellico apud principes funguntur: nam fortitudo quę potentiam habeat, audacia est. Propter quas ambas velut exploratam victoriam habentes, inferũtur. Eorum verò quos ambitio vt tyrannos adoriantur impellit, alius est causæ modus ab ijs quos suprà diximus diuersus. Non enim

nim vt quidam in tyrannos quæstus & magnos ipsorum honores spectantes inferuntur, sic eorum quisque, quos ambitio ad inuadendum impellit, periculum subire animum inducit: sed illi propter memoratam causam, hi 48 tanquam aliud ingens facinus patretur, quo nobilitentur, fiantq; apud cæteros illustres. Itaque monarchas non vt sibi vendicent monarchiam inuadunt, sed vt famam & gloriam indipiscantur. Veruntamen perpauci numero sunt, quos ea causa ad patrandum facinus inducit. Hos enim sic animatos esse oportet, vt nisi facinus patrauerint, vitam sibi acerbam esse putent, 49 quorum comes esse debet Dionis opinio, quæ non facilè multis ingeneratur. Nam ille cum paucis militibus Dionysium est adortus, sic se animatum esse professus, vt quocunque procedere daretur, satis esset habiturus cogitato facinore fungi, hoc est præclaram eam mortem non recusaturus, vel si statim sibi mori accideret, modo vel ad breue tempus facinori superesse contigisset. Tyrannis autem vno modo deletur, quemadmodum alia quæq; Respublica extrinsecus, si qua contraria Respub. 50 potentior sit. nam velle dubium nō est, propter instituti diuersitatem, quæ verò volunt, hæc omnes, si facultas adsit, faciunt. Sunt autem tyrannidi cōtrariæ Respublicæ 51 populus quidem, *vt figulus figulo*, quemadmodum ait Hesiodus, nam vltimus status popularis tyrannis est: regnum verò & status optimatum, propter Reipub. contrarietatē. Quare Lacedæmonij multas tyrannides sustulerunt, & item Syracusani, quo tempore rectum Reipub. statum obtinebant. Alio modo à se tyrannis deletur 52 per sociorum seditionē, 53 vt Gelonis, & nuper Dionysij: Gelonis, auctore Thrasybulo Hieronis fratre, qui Gelonis filium blanditijs & voluptatibus in facinus compulit, vt ipse imperaret: conspirantibus autem domesticis ac necessarijs ne tyrānis omnino deleretur, sed tolleretur de medio Thrasybulus, ijdē conspirantes occasionem nacti eos omnes exegerunt. Dionysium autem Dion eius affinis coacta militum manu, adiunctisque popularibus tyrannide deiecit, & ipse interfectus est. Sed cum duæ causæ sint, quibus potissimum in tyrannides conspiratur, odium & cōtemptus, horum alterum, odium dico, tyrannis adesse necesse est: tamen ex contemptu, tyrannides magna ex parte dissoluuntur. Argumento, quod qui occuparunt imperia, eorum 54 plerique eadem retinuerunt: qui verò tradita ab alijs accepere, hi statim ferè omnes amiserunt. Nā cum se voluptatib. dedant, facilè in contemptionem

48. 49. 50. 51. 52. 53. 54.

veniunt, & multas se opprimendi occasiones conantibus præbent.
Cæterum iram, partem esse odij statuendum est, nam quodammo-
do actionum earundem causa fit. Estque interdum odio ad agen-
dum accommodatior, quoniam irati maiore impetu ac vehemen-
tius inferuntur, propterea quòd animi perturbatio non vtitur ra-
tiocinatione, sed iræ homines ob contumeliam potissimum indul-
gere solent. Qua ex causa Pisistratidarum tyrannis, & aliorum mul-
55. tæ sublatæ sunt. Odium tamen magis est in causa: 55 nam ira cum
dolore adest, quare vti ratione iratis non facilè datur, odium sine
dolore. Ad summam, quot causas esse diximus euertendi meram &
extremam paucorum potentiam, & vltimum statum popularem,
totidem tyrannidis delendæ causas esse putare conuenit, quoniam
56. 56 formæ illæ Reipub. tyrannides diuiduæ sunt. Regnum à causis
externis omnium minimè deletur, quare diutius conseruatur. Sed
plurimæ pernicies intrinsecus existunt, idque duobus modis. Vno
57. 57 per regni sociorum seditionem: Altero si reges tyrannicè magis
imperare conantur, cum plura suo arbitratu ac præter leges gerere
volunt. Cæterum iam nostris temporibus regna non constituun-
tur, sed si quæ monarchiæ fiunt, tyrannides potius existunt, propte-
rea quòd cum regnum sit imperium voluntarium, & rex maiorum
58. rerum summam habeat potestatem, 58 multi sunt ei similes, nec
59. tanto opere quisquam excellit, 59 vt imperij magnitudinem ac di-
gnitatem exæquet. Itaque ob hanc causam regnum sua voluntate
non ferunt. Quod si quis per fraudem aut vim occupauerit, iam
60. 61. hoc 60 tyrannis esse videtur. Regnorum autem 61 quæ ex genere
tribuuntur interitus, causam præter supradictas statuere oportet,
quod multi succedunt tales, vt facile contemnantur, & quod non
62. tyrannicam potentiam, sed 62 regium honorem obtinentes con-
63. tumeliam inferant: quoniam 63 facilè factu est regnum dissoluere.
Nam si non volentibus imperet, protinus desinet esse regnum. Ty-
rannus autem etiam inuitis dominatur. Monarchiæ igitur propter
has & similes alias causas euertuntur.

Scholia in Caput X.

1 SVPEREST vt de vnius imperio differamus. *Quibus rebus con-
seruari Respub. ac vicißim deleri, diximus. Quas regnum & tyrannis imitan-
tur, eædem regno tyrannidiq́ salutares sunt, aut perniciosæ. Regnum autem
optima-*

optimatum Rempub.imitatur: Tyrannis verò paucorum simul potentiam & popularem, vt rationibus multisq́; exemplis declarat. Regi publica commoditas tanquam finis quo referat omnia: Tyranno voluptas est proposita. Officium regis est prouidere, vt nec in locupletes iniuria cuiusq́; generis, nec in pauperes inferatur contumelia. Tyrannus autem nihil facit quod ad bonum publicum pertineat, præter quam vt suis commodis prospiciat: habetq́; omnia tum paucorum potentiæ, tum Reipub. popularis vitia, quæ nominatim explicantur. Tria sunt quæ potißimum subiectos ad conspirandum in monarchas impellunt, iniuria, timor, & contemptus. Sed cũ conspiratio vel in caput principis, vel in ipsum principatum fiat. Quæ ex iniurijs à contumelia proficiscitur, ea capitalis esse solet, quanquam ambitio quosdam, sed alia ratione ad tyrannum tollendum impellit, vt magnam scilicet gloriam consequantur. Sed duo sunt quæ potißimum homines vt in tyrannos conspirent impellunt, odium cuius pars est ira & contemptio. Regnum ex causis extrinsecus illatis raro deletur. Itaque plurimi ipsius interitus à domestico malo duorum modorum altero proficiscuntur, vel conspirantibus regis amicis, & quorum opera vtitur in administranda Repub. vel ipso principe leges contemnente, & tyrãnicum imperium regio præferente. Cæterum regna hæreditaria interdum per contemptum eorum euertuntur, qui regno impares indigníque succedunt.

2 Nam regnum optimatum Rempub.æmulatur. *Regnum simile est optimatum Reip. Nam vt in hac prima ratio virtutis habetur, & optimis quibusque viris magistratus mandantur, sic regnum optimo cuique defertur, & vtrisque publica commoditas proposita est.*

3 Extremo paucorũ dominatu. *Quæ dynastia dicitur, vbi pauci contempti legibus cuncta sua libidine gerunt, commodis suis duntaxat seruientes.*

4 Vtraque monarchia. *Regnum & tyrannis: est enim monarchia vnius imperium, siue in vnam ciuitatem, siue in plures habeatur.*

5 Talis generis. *Familiæ, virtute aut gloria rerum gestarum præstantis.*

6 Auctis iam ciuitatibus. *Quæ initio rerum erant paruæ.*

7 Aliæ ante has *Priscis temporibus, cum regibus ferè mortales parerent.*

8 Vt Phidoni inter Argiuos accidit. *In Argo vrbe Peloponnesi, vbi cum summo magistratui Phidon praeesset, eius occasione tyrannidem occupauit. Qua ratione quosdam ad Ioniam in Asia, & Phalarim apud Agrigentinos in Sicilia tyrannidem inuasisse ait.*

9 Panætius inter Leontinos. *Ciuitatem Siciliæ.*

10 Dionysius Syracusis. *Dionysius superior: nam posterior patri in tyrannide*

vide Syracusanorum Siciliæ ciuitatis successit.

11 Vt Codrus. *Vltimus rex Atheniensium, de quo Trogus lib. ij.*

12 Vt Cyrus. *Qui Astyage auo rege Medorum, quibus Persæ parebant deuicto, imperium Medorum ad Persas, vnde genus paternum ducebat transtulit, & sic hos in libertatem vindicauit.*

13 Molossorum. *Hi populi sunt Epyri.*

14 Nec diuites iniuria, nec populares contumelia afficiantur. *Iniuria latißimè patet, nam quicquid in aliquem fit contra ius, iniuria dicitur. Contumelia verò species est iniuriæ, quæ pertinet ad dedecus, & indignitatem.*

15 Præterquam compendij sui gratia. *εἰ μὴ ἰδίας ὠφελείας χάριν: sic enim scribendum est. Imperium tyrannicum simile est ei, quod dominus exercet in seruos, vt declaratum est: dominus autem omnia ad suam vtilitatem refert cuius causa seruorum saluti, & necessarijs commodis prospicit, ne pereuntibus seruis, imperium ipsius & dominatus pereat. Sic tyrannus interdum bono publico consulit, cum id in ipsius commoditatem recidit.*

16 Tyrannicum propositum. *Finis quo refert imperium.*

17 Honoribus verò. *Fama & gloria.*

18 Custodia regis, ciuilis est. *Ex ciuibus constat: ciues enim regem suum custodiunt, tyrannum milites mercenarij externi.*

19 Aliter enim præsidium manere nequit. *Sine pecunijs custodes milites alere non potest, quibus summotis in magno periculo versatur.*

20 Nec lautitia. *οὐδὲ τρυφῇ: λὼ sic enim scribendum est, non τροφῇ, ex emendatis exemplaribus.*

21 Vrbis munitiore loco summouere. *ἐκ τοῦ ἄστεως ἀπελαύνειν. Vrbem Græci plerunque πόλιν, interdum ἄστυ nominant. Sed Athenienses cum ipsorum vrbe Piræus etiam contineretur, vt Roma transtyberina regio, tamen ἄστεως nomine munitiorem, editioremq́ue vrbis partem, vel solum, vel potißimum vocabant. Vnde factum est, vt cuiusq́ue vrbis pars editior & munitior ἄστυ nominetur, vt hoc in loco ab Aristotele. Sed & ipsum nomen ἄστυ, παρὰ τὸ ἄνω ἵστασθαι, deduci Græci interpretãtur. Est igitur sensus: tyranni populares ab vrbe summouent, id est ab vrbis editiore, & munitiore loco, quo ipsi cum externo præsidio continentur. vt hunc locum, nec adeat popularis multitudo, nisi si quis vocatus fuerit, nec incolat, sed vicos suburbanos inhabitet, vel vrbis demissa & infirma loca.*

22 Bellum gerere. *Inimicitias & simultatem exercere.*

23 Tanquam artis æmulos. *Tanquam inuidos imperij, quo ipsi quoque fungi vellent:* vt figulus figulo inuidet, & faber fabro, *vt ait Hesiodus.*

24 Quod

24 Quod Periander dedit Thrasybulo. *Periander tyrannus Corinthi, filius Cypselli, Thrasybulus tyrannus Mileti. Hanc historiam Herodotus in Terpsichore refert, sed consilium à Thrasybulo datum esse Periandro tradit, contra quàm Aristoteles, sed nihil ad exemplum interest, de quo suprà meminit etiam Aristoteles, & nos latius explicuimus.*

25 Sunt autem hi fines. *Diuitiæ & honores.*

26 Vt illic. *In Rebusp.*

27 Quædam fiunt in caput. *Vt tyrannum interficiant.*

28 Non præstantiæ. *Non vt alteri honore præferatur, sed vt acceptam contumeliam vlciscatur.*

29 Conspiratio facta in Pisistradidas. *Coniuratio Athenis in Dioclem, Hipparchum, & Hippiam filios Pisistrati facta: quorum Diocles per vim stuprata virgine Harmodij sorore ab ipso occiditur. Hippias cum imperium paternum teneret, Harmodium comprehendit, qui conscios cædis nominare per tormenta iussus, omnes amicos tyranni nominauit: quibus occisis, quærenti Hippiæ num alij conscij superessent, nemo superest respondit, quem amplius mori cupiam, quam tyrannum ipsum Huius virtute ciuitas libertatis admonita, Hippiam in exilium egit, vt refert Trogus, vel interfecit, vt Suidas: socius aũt conspirationis fuit Aristogiton, quibus Athenienses statuas cõstituerũt, vt Plin. refert Eusebius Hipparchũ ab his interfectũ fuisse tradit.*

30 Vterum ex ipso ferret. *Ex ipso prægnans esset.*

31 Philippum Pausanias. *Pausanias primis pubertatis annis, vt Trogus refert, stuprum per iniuriam passus ab Attalo fuerat. Cuius indignitati hac etiam fœditas accesserat, quòd perductum in conuiuio solutumq; mero Attalus, non suæ tantum, verumetiam conuiuarum libidine velut scortum vile subiecerat, ludibriumq; omnium inter coæquales reddiderat. Hanc rem ægrè ferens Pausanias, querelam Philippo sæpe detulerat. Sed cum varijs frustrationibus non sine risu differretur, & honoratum insuper ducatu aduersarium cerneret, iram in ipsum Philippum vertit, vltionemq; quam ab aduersario non poterat, ab iniquo iudice exegit, ipsumq; interfecit.*

32 Amyntæ paruo. *Paruus scilicet cognominabatur Amyntas hic rex Macedoniæ, qui se abusum fuisse Derda puero iactabat.*

33 Euagoras Cyprius Eunucho. *Huius Euagoræ encomium scripsit Isocrates, pulsumq; ab eo tradit Cypro tyrannum, nec tamen nominat. Sed ex hoc Aristotelis loco Eunuchum eum fuisse suspicor, non re, sed nomine, auctore Suida, qui Eunuchum virum quendam fuisse, mollem animo, & effœminatum tradit.*

34 Nam quòd vxorẽ repudiasset, filiũ eius interfecit. *Huius regis qui*

Eunuchum

Eunuchus dicebatur, filius, vt videtur, vxorem repudiauit sororem, aut filiam Euagoræ: qua contumelia concitatus Euagoras, ipsum occidit. historiam quære.

35 In Archelaum. *Regem Macedoniæ, cuius familiaris fuit Euripides poeta.*

36 Simul conspirauit. *In Archelaum ob causam eiusdem generis.*

37 Aenienses. *Ab Aenia vrbe Thessaliæ, cuius tyrannus erat Cotys.*

38 Ab eo fuisset exectus. *Castratus, vt ipsius scilicet ætate diutius abuteretur.*

39 Penthalidas. *Nobilissimam familiam quæ Mitylenæis imperitabat.*

40 Et postea Smerdes. *In eadem scilicet insula & ciuitate.*

41 Hæc enim erat ex causis vna. *Hanc vnam causarum esse diximus.*

42 Propter cœnam. *Quod cœnatus & temulentus fecisset.*

43 Vt in Sardanapalum. *Hic Assyriorum rex vltimus fuit, quem cum Artabactus Medorum præfectus inter mulieres purpuram nentem muliebri habitu vidisset, indignatus quòd viri fortes effœminato regi parerent, facta conspiratione ei bellum intulit: victus autem Sardanapalus, & in regiam reuersus, sese, diuitiasq; in pyram coniecit, hoc solo virum imitatus: in cuius locum suffectus Artabactus imperium ab Assyrijs in Medos transtulit, vt postea Cyrus ex Medis ad Persas.*

44 Dion propter contemptum Dionysium posteriorem. *Dion Syracusanus Platonis discipulus fuit, frater Aristomachæ vxoris huius Dionysij, cui cum suspectus esset Dion propter optimos mores & philosophiam, quòd tyrannidi esset infestus, ipsiq; insidiaretur, in Græciam relegatus ab eo est, vnde coacta manu Syracusas reuersus, capta vrbe Dionysium in arcem primum confugere, deinde ex arce profugere coegit. Sed liberata ciuitate interemptus est insidijs pessimi hominis Callippi Atheniensis socij & amici sui, vt Plato refert.*

45 Ciues sic esse affectos. *Syracusanos etiam contemnere Dionysium.*

46 Seuthes Thrax Amadocum est adortus. *Dux exercitus regem, erat autem Amadocus rex Ordrysiorum gentis Thracis. horum contentionis Xenophon rerum græcarum iiij meminit.*

47 Mithridates Ariobarzanem. *Eum Mithridatem designare videtur, qui fugiens insidias Antigoni regis Macedoniæ in Cappadociam confugit, ac vt ait Plutarchus, lata & vbere regione potitus, auctor stirpisq; fuit regnum qui ad Pontum imperium vsque ad octauam successionem tenuere, cum fuerunt à Romanis deleti. Hic igitur Mitridates, vt videtur, cum Ariobarzane rege*

rege suis copijs fuisset præfectus, per contemptum & cupiditatem ipsum aggressus, vel interfecit, vel regno spoliauit. Mithridatis Lycaoniæ & Cappadociæ præsidis meminit Xenophon libro septimo de Cyri expeditione, & item Seuthis qui Tracibus imperitabat.

48 Tanquam aliud ingens facinus patretur. *Quasi rem faciant ingenti gloria dignam, & excellentis virtutis. nam* περιττὰ *solet Aristoteles nuncupare excellentia, & rebus necessarijs commodisq́; maiora.*

49 Quorum comes esse debet Dionis opinio. *Eum animum habere debent quem habuit Dion, vt nisi rem conficeret, viuere turpe putaret: re autem confecta mori, si fortuna ferret non esset recusaturus.*

50 Potentior sit. *Quæ prope scilicet sit, aut quæ prope alat exercitum, vt suprà dixit.*

51 Populus quidem vt figulus figulo. *Populum vocat extremam & pessimam formam status popularis, vbi non ex legibus, sed arbitrio populi atq; decretis Resp. geritur: quam formam tyrannidi similem esse dixit. Itaque vt tyrannus tyranno, sic populus inuidet, infestusq́; est tyranno, quemadmodum figulus figulo, & faber fabro, vt Hesiodus ait exordio operis, quod dies & opera inscribitur, iamq́; abijt in prouerbij locum.*

52 Per sociorum seditionem. *Socij tyrannidis sunt amici tyranni, quorum opera in administratione imperij vtitur.*

53 Vt Gelonis. *Tyrannus hic Syracusanorum fuit, vt postea Dionysius.*

54 Plerique imperia retinuerunt. *Magna pars eorum qui occuparunt imperia tyrannica, tyrannides ipsas retinuerunt.*

55 Nam ira cum dolore est. *Qui dolor non permittit vti ratione & consilio, quo maximè opus est ad negotium conficiendum, sed properare ad vltionem cogit, quæ huius doloris medicina est.*

56 Formæ illæ Reipub. tyrannides diuiduæ sunt. *Extremus populus, & extrema paucorum potentia, tyrannides sunt non vnius, sed plurium simul, paucis, aut ipso populo tyrannidem exercente.*

57 Per regni sociorum seditionem. *Ducum & præfectorum, quorum opera rex vtitur in administranda Repub.*

58 Multi sunt ei similes. *Multi sunt virtute ac meritis regi pares.*

59 Vt imperij magnitudinem ac dignitatem exæquet. *Debet enim rex virtute cæteros omnes superare, vt tertio libro declaratum est.*

60 Tyrannis esse videtur. *Tyrannis est. nam verbum videtur, &* forte, fortassisque, *& talia sæpe ab Aristotele in rebus non dubijs vsurpantur modestiæ gratia, ne temerè asserere videatur.*

61 Quæ ex genere tribuuntur. *Quæ sunt in aliquo genere, siue familia hæredita-*

hæreditaria.

62 Regium honorem obtinentes. *Absque externo præsidio.*

63 Facilè factu est regnum dissoluere. *Facilè est regnum euertere. Nam si subiecti parere nolint, vel regem deijciant, vel si inuiti parere cogantur, iam non erit regnum, sed tyrannis.*

CAPVT XI.

1. 2. 1 CONSERVANTVR autem haud dubiè, 2 vt vniuersè lo-
quar, ex contrarijs: singulatim verò, regna si ad mediocritatem ma-
3. gis reuocentur. Nam 3 quò pauciorum rerum summam potestatem
habet, hoc diuturnior est omnis principatus, quoniam & ipsi mi-
4. nus fiunt 4 heriliter imperiosi, morésque æquabiles magis ac hu-
maniores induunt, & subiectorum inuidiam minus contrahunt.
5. Quæ causa fuit, vt diu regnum Molossorum duraret, 5 & item Lace-
6. dæmoniorum: quoniam ab initio imperium fuit 6 in duas partes
diuisum, & postea Theopompus, vt cæteris in rebus, sic hac in par-
7 te egregia moderatione vsus, 7 Ephororum magistratum contra
regnum constituit, detrahens de potentia, & addens regno diutur-
nitatem, vt id quodammodo minus, sed maius effecerit. quod ip-
sum ferunt, vxori respondisse, qua exprobrante quòd minus re-
gnum filijs tradere, quàm accepisset à patre ipsum non puderet, mi-
nimè verò, inquit, trado enim diuturnius. Tyrannides duobus
8. 9. modis 8 maximè contrarijs conseruantur, quorum alter 9 traditus
est, & à plerisque tyrannis in imperio administrando tenetur, cu-
10. ius multa 10 à Periandro Corinthio instituta fuisse ferunt, & mul-
ta similia licet à Persarum imperio sumere. Hæc autem sunt ea qui-
bus suprà Tyrannides quoad fieri potest conseruari diximus, viros
præstantes deprimere, & qui sunt elato animo de medio tollere,
11. 12. nec conuiuia, 11 nec sodalitatem, 12 nec doctrinam, nec tale quic-
quam aliud permittere, sed omnia vnde duo solent existere, animi
elatio & fides cauere, colloquia vetare, & omnes alios otiosorũ cō-
uentus prohibere, & cunctis rationibus dare operam, vt inter se o-
13. mnes sint maximè ignoti, vtque 13 peregrini semper conspician-
tur, & circa fores obambulent, sic enim latere non poterit, si quid
sinistri moliétur, & semper seruitute pressi animos attollere minus
14. consuescent, & cætera id genus 14 Persica & Barbara ad tyranni-
dem tuendam faciunt, habent enim omnia eandem vim. Item dare
ope-

operam vt quid ſubiectorum quiſque dicat & agat non ignoretur,
& exploratores habere, 15 quales erant Syracuſis Proſagogidæ, qua- 15.
ſi delatores nominati. 16 Hieron etiam vbicunque cœtus & con- 16.
uentus erat, 17 Otacuſtas, hoc eſt auſcultatores ſubmittebat, quippe 17.
talium hominum timore minus audent, & ſi quid audent, minus
latet. Prodeſt etiam alios apud alios calumniari, & amicos cum a-
micis, populares cum nobilibus, & diuites inter ipſos committere.
Subiectos etiam in paupertatem redigere, tyrannicum eſt, 18 ne 18.
præſidium alatur, nec ab operibus quotidianis ocium eis ad paran-
das inſidias ſuperſit. Huius rei exemplo ſunt 19 Pyramides Aegy- 19.
pti, 20 Cypſelidarumq; dijs immortalibus erecta templa, & Pyſi- 20.
ſtratidarũ fanũ Olympio Ioui ædificatum, & Policratis opera quæ
in Samo viſuntur: hæc enim cuncta pertinent eodem, vt qui ſub im-
perio ſunt, nec ocium habeant, & pauperes reddantur. Quo itẽ ſpe-
ctat tributorum exactio, vt Syracuſis, vbi Dioniſij tyrãnide quin-
que annis omnes opes tributi nomine collatæ fuerunt. Eſt etiam 21 21.
tyrannicum commentum bellum gerere, vt occupati ſint, & du-
ctore ſemper indigeant. Porrò cum Regnum per amicos conſerue-
tur, tyrannidis tamen ratio poſcit, vt amicis minimè omnium fides
habeatur: nam cum velint omnes, 22 hi tamen maximè poſſunt ty- 22.
rannum de medio tollere. Ea quoque tyrannica ſunt, quæ in extre-
mis ſtatibus popularibus fiunt, mulierum licentia per domos, vt
facta virorumque conſilia deferant, ſeruorùmque remiſſio ob ean-
dem cauſam. Quoniam neque ſerui neque mulieres tyrannis inſi-
diantur, quos propter viuendi vt velint licentiam in tyrannides &
ſtatus populares amicos animos gerere neceſſe eſt. 23 Nam populus 23.
etiam expetit eſſe monarcha. quo fit vt apud vtrunq; in pretio ſint
adulatores, apud populos dux popularis. (hic enim populi aſſenta-
tor eſt.) apud tyrannos, qui ſe demiſſe in conſuetudine gerunt: 24 24.
quod eſt aſſentationis opus. Nam tyrannis improborum eſt amica,
quoniam tyranni adulationibus delectantur. Adulatur autem ne-
mo qui liberum animum gerat: nam viri probi vel amant, vel certè
non blandiuntur. Item improbi ad res improbas vtiles ſunt, quo-
niam clauus, vt eſt in prouerbio, clauo truditur. Eſt etiam tyranni-
cum, grauis ac liberi hominis conſuetudine non delectari: 25 nam 25.
talem ſe ſolum eſſe tyrannus vult. At qui e diuerſo grauitate ac li-
bertate vtitur, is 26 præſtantiam ac tyrannidis dominatum tollit. 26.
Tales igitur odio ſunt tyrannis, tanquã imperiũ diſſoluentes. Illud

quoque tyrannicum est, ad conuiuia & fruendas voluptates peregrinos potius vocare quàm ciues, quasi hostes hi sint, illi verò non aduersarij. Hæc igitur & talia tyrannica sunt, & tyrannidem tuen-
27. tur: 27 quibus tamen nihil improbitatis abest. Sed hæc omnia ferè tribus generibus continentur. Nam tria sunt quæ tyrannis efficere molitur. Primum vt subiecti demissos animos gerant: nam qui est abiecto animo, is nemini parat insidias. Deinde ne fidem habeant inter se: nec enim ante tyrannis euertitur, quàm sint aliqui fidentes inter ipsos. Quo fit vt tyranni viros probos tanquam hostes insectentur, propterea quòd obsint imperio: non modo quoniam imperium herile recusant, sed etiam quia sunt tum inter se, tum etiam alijs fidi, nec se nec alios accusant. Postremo vt ne habeant quidem efficiendi facultatem. Nam cum nemo quod facere non potest aggrediatur, nullus facultate non suppetente tyrannidem euertere
28. tentabit 28 Hi sunt igitur tres fines ad quos spectant tyrannorum molitiones. omnes enim tyrãnici conatus ad hos fines referri possunt, partim ne fidem habeant inter se, partim ne possint, partim ne gerant animos elatos. Hic est igitur vnus modus tyrannidem tu-
29. endi. 29 Alter modus rationem & curam ijs quæ diximus contrariam habet, & potest ex interitu regnorum sumi. Nam vt euertendi regnum vnus modus est, si fiat imperium magis tyrannicum, sic est tyrannidi salutare, ipsam reddere magis regiam, vno duntaxat retento, potentiam dico, non solum volentibus, sed etiam inuitis imperandi, quippe quo amisso tyrãnis amittitur. Hoc igitur vt stabili fundamento iacto & conseruato, cætera partim facere debet,
30. 30 partim speciem ostentare, callide regiam administrationem simulans: primum, vt curam rerum communium habere videatur, ne sumptus in ea munera quæ multitudinem offendunt faciat, dum ab ipsis operantibus ac laborantib. exigit, quæ vix suppeditare pos-
31. sunt, & 31 scortis ac peregrinis & artificib. effuse largitur. Item vt accepti & expensi rationem reddat, quod quidam tyrannorum superiorum fecerunt. Nam si quis ad hunc modum res communes administret, is paterfamilias, non tyrannus esse videatur. Nec enim verendum ei est, ne pecuniarum inopia laboret, cum sit dominus ciuitatis. Quinetiam hoc tyrannis est, cum domo discesserint vtili-
32. us, quàm congestas pecunias relinquere, quoniam 32 custodes minus imperium inuadunt, qui tyrannis absentibus formidabiliores sunt, quam ciues: nam ciues comites peregrinationis fiunt, custo-

des ipſorum loco ſuccedunt. Tributa quoque & exactiones ſic im-
ponere debet, vt prouidendi ac diſpenſandi gratia numos congere-
re videatur, cum bellum inciderit ad vſum militarem. Ad ſummũ
ſic ſe comparare, vt tanquam publicæ pecuniæ, non priuatæ cuſto-
dem & quæſtorem agat, vtque non difficilis & ſuperbus, ſed grauis
eſſe videatur: & item talis, ne ſit colloquentibus formidoloſus, ſed
potius venerandus, quod ei non facilè contingit, qui talis eſt vt fa-
cilè contemnatur. Itaque curare debet, vt ſi non cęteris virtutibus,
at certè 33 præditus ſit ciuili facultate, & talem de ſe opinionem fa- 33.
ciat: vtq; non ſolum ipſe, ſed omnes eius domeſtici à ſubiectorum
contumelijs puerorum, puellarumque abſtinere videantur: vtque
ſuas mulieres eodem modo in officio contineant, ne ſint in alias
contumelioſæ, quoniam multæ tyrannides ſunt propter mulierũ
contumelias euerſæ. De voluptatibus corporeis oppoſitum eos fa-
cere oportet, quàm nunc tyranni quidam faciunt, qui non ſolum
id protinus 34 ab hora matutina, & continenter multos dies faci- 34.
unt, verumetiam id notum cæteris eſſe volunt, vt ſe quaſi beatos &
felices admirentur. Sed maximè in his reb. ſe moderatè gerere de-
bet, aut ſaltem de ſe cæteris facere opinionem temperantiæ. Non e-
nim qui ſobrius eſt, is inuadẽdi ſui, aut contẽnendi præbet occaſio-
nẽ, ſed qui ebrius, nec vigilans, ſed ſomno deditus, ſuntque oppo-
ſita ijs quæ ſuprà diximus facienda. Nam ciuitas ei componenda &
ornanda eſt, 35 quaſi procurator ſit, non tyrannus. Præterea curan- 35.
dum eſt, vt deos, religionemque ſemper egregiè colere videa-
tur. Nam minus iniuriam homines à talibus hominibus metuunt,
cum principem religioſum eſſe, ac Deos vereri putant: minuſque
inſidiantur ei, qui deos auxiliares habere videatur. 36 Talis autem 36.
citra ineptitudinem videri debet: & item probos & præſtantes vi-
ros ſic honorare, vt ſe non putent à ſuis ciuibus, ſi liberi eſſent, plus
honoris fuiſſe laturos: & hos honores ipſe per ſe tribuere: pœnas
autem per alios magiſtratus & iudices irrogare. 37 Eſt autem omnis 37.
monarchię cautio communis, neminem facere nimis magnum, aut
certè plus quam vnum facere: ipſi enim inter ſe quid quiſque agat
obſeruant. Aut ſi vnum aliquem augere oporteat, vitandus tamen
eſt, ſi quis ſit moribus audax: nam tales mores in cunctis actioni-
bus maximè ſunt ad vim inferendam accommodati. Et ſi cuius ſit
minuenda potentia, paulatim id faciendum eſt, non tota ſimul aufe-
renda. Et cum ab omni contumelia temperandum, tum maximè à

38. duab. à percussione corporis, & ab iniuria libidinosa: 38 quæ cautio
maximè est in homines ambitiosos tenenda. Nam iniuriam sibi per
contemptionem inferri grauiter ferunt auari, si bonorum detri-
mento: ambitiosi & probi homines, si dedecore, siue infamia affici-
antur. Quare à talibus pœnis abstinendum est, aut curandum vt le-
gibus vel more maiorum, non per contemptum irrogari videan-
tur: vtque venereæ consuetudines ex causis amatorijs, non à poten-
tia proficisci putentur. Ad summam, si quid de honore detraxerit,
39. debet id maioribus honoribus sarcire. Eorum autem 39 qui capita-
liter insidiantur, hi sunt maximè formidandi, ac diligentissime ca-
uendi: qui modo necem inferant, nihil sunt de salute sua solliciti.
Itaque maximè caueri debet, qui se aut sibi charos affectos esse con-
tumelia putant: nihil enim sibi parcunt, qui per iram inferuntur,
40. auctore Heraclito. *Difficile est*, inquit, *cum ira pugnare, quippe quæ* 40
anima redimitur. Cum autem ciuitates ex duabus partibus, diuitibus
& egenis constent: prouidere oportet, vt vtrique se per imperium
conseruari putent: nec alteri ab alteris iniuria afficiantur. Qui ta-
41. men potentiores sunt, ij maximè debent 41 imperio conciliari. Vt
si summa rerum in tale discrimen adducatur, non sit tyranno aut
seruos manumittere, aut arma demere necesse: quoniam altera pars
adiuncta potentiæ satis est ad conatus impetentium superandos.
Cæterum talia singula persequi superuacaneum est, cum proposi-
tum sit manifestum. Huc enim sunt omnia referenda, vt ijs qui sub
imperio sunt, non tyrannum, sed patremfamilias aut regem agere
videatur: & rem non quasi dominus, sed quasi procurator & præfe-
ctus administrare ac moderatè viuere, nec quod nimium est secta-
ri. Præterea nobilium vti consuetudine debet, populares indulgen-
ter tractare. Ex his enim necessario fiet, vt imperium non modo
honestius ac magis expetendum sit, propterea quòd erit in melio-
res nec animo deiectos, & ipse non erit odio, nec timori, sed etiam
diuturnius. Adhæc probis moribus esse præditus, aut certè semibo-
nis, & non malis, sed semimalis.

Scholia in Caput XI.

1 CONSERVANTVR autem haud dubiè, vt vniuersè loquar,
ex contrarijs, singulatim verò. *Hactenus causas pereuntium Rerum-
pub. exposuit, hinc quibus rebus conseruentur declarat, primúmque vniuer-
sali*

ſdi præcepto Reſpub. rebus contrarijs, ijs quibus euertuntur, conſeruari docet. Sed ad ſingula genera deſcendens, regnum, inquit, conſeruatur ſi medium teneat, ne nimis multa regis arbitrio gerantur, quod exemplis præſertim Theopompi regis Lacedæmoniorum declarat, qui Ephoros ad regiam poteſtatem licentiamq́ temperandam inſtituit. Tyrannides duobus modis inter ſe contrarijs conſeruātur, cuius prioris magiſter magna ex parte Periander Corinthius tyrannus fuit, viros præſtantes, atque eos qui magno celſoq́ animo ſunt de medio tollere, non pati in ciuitate conuentus hominum fieri, nec literarum ac proborum inſtitutorum ſtudia, quæ liberos reddūt animos permittere, & dare operam vt ciues inter ſe minimè noti ſint, vtq́ ciuitas exploratorum plena ſit, qui facta & conſilia ciuium deferant. Item per calumnias, amicos cum amicis, vulgus cum nobilitate, & diuites inter ipſos committere, ſubiectos ad paupertatem redigere, & occupatos tenere, ne diuitiarum occaſione, aut per otium eis inſidiari tyranno liceat implicatoſq́ bello tenere, vt ipſo ductore ſemper indigeant. Debet præterea tyrannus amicorum inſidias cauere, mulieribus & ſeruis viuendi licentiam præbere, vt vtriſque exploratoribus contra viros & dominos vtatur, quæ omnia tribus generibus ſeu finibus continentur: primum, vt ſubiecti abiecto animo ſint, deinde ne alij alijs fidant, tertio, vt etiam volentibus tyrannidem euertere facultas abſit. Atque hic quidem vnus eſt modus tyrannidem tuendi. alter huic contrarius, vt tyrannus regiam adminiſtrationem æmuletur, & regiam voluntatem oſtentet, hoc tamen iacto & retento fundamento, vt etiam nolentibus imperare poſsit. Oportet etiam, vt rerum communium curam habere videatur, ne ſumptus faciat, quibus populares offendantur, vt non tyrannus eſſe videatur, ſed paterfamilias, non dominus pecuniæ communis, ſed quæſtor & cuſtos, nec difficilis & ſuperbus, ſed grauis eſſe, nec modo ſeipſum, ſed etiam domeſticos à contumelijs contineat, Deos & religionem colere videatur, egregios & præſtantes viros honorare debet, & hoc per ſe, pœnas autem per iudices irrogare. Illud autem eſt regi cum tyranno commune, ne quem nimis magnum faciat, aut faciat plures. Cauendū etiam eſt ne contumelia homines ambitioſi afficiātur. Veneri ita ſeruiendum, vt amore ductus, non potentia vſus fuiſſe videatur. Cum autem ciuitas ex diuitibus pauperibuſq́ conſtet, vtri potentiores fuerint, hos ſibi debet amicos reddere, vt horum auxilio poſsit aliorum conatib. obſiſtere, præterea vti nobilium conſuetudine, & indulgenter tractare populares: morib. vti vel bonis vel certè ſemibonis, hoc eſt non turpiſsimis.

2 Vt vniuerſè loquar ex contrarijs. *Vt generaliter dicam ex rebus contrarijs ijs, quibus diximus eaſdem Reſp deleri.*

3 Quo paucioru rerum. *Quo pauciora imperantis arbitrio permittuntur.*

4 Heriliter imperiosi. *Minus fiunt procliues, vt imperium exerceant, quasi domini in seruos.*

5 Et idem Lacedæmoniorum. *Vt Lacedæmoniorum regnum diu seruaretur.*

6 In duas partes diuisum. *In duos reges: ab initio enim Lacedæmonij binos reges habuerunt.*

7 Ephororum magistratũ. *Qui regibus erat oppositus, vt Romæ tribunatus consulibus, de quo suprà pluribus memorauimus.*

8 Maximè contrarijs. *Inter se.*

9 Traditus est. *A prioribus, scicicet à Platone in libro octauo de Rep. illic enim omnes prioris modi rationes tuendi tyrannidem à Socrate commemorantur. Ergo alij, inquit, ante me de ipso disseruerunt, quo innuit alterum modum à se potissimum fuisse annotatum.*

10 A Periandro Corinthio. *Tyranno Cypselli filio.*

11 Nec sodalitatem. *Societatem amicorum, qualia sunt collegia: hæc enim cuncta, & item factiones nomine ἑταιρεῖα, quo hic vsus est Aristoteles, significantur.*

12 Nec doctrinam. *Non permittere gymnasia, vbi adolescentes probis institutis & disciplinis liberalibus erudiantur, quæ animos liberos reddunt, vt nunc fit inter Turcas, apud quos nulla sunt studia literarum, ob hanc ipsam causam.*

13 Peregrini. *Milites mercenarij, quibus externis tyranni ad corporis sui custodiam vtuntur.*

14 Persica & Barbara. *Nam reges Persarum herile imperium in subiectos exercebant, nec tamen erant tyranni, quoniam id subiectorum voluntate fiebat, vt sunt Asiani barbari natura serui, vt ipse suprà testatus est.*

15 Quales erant Syracusis Prosagogidę. *Prosagogidæ à verbo προσάγειν, quasi delatores vocabantur Syracusis, qui facta & consilia popularium explorabant, & ad tyrannum deferebant, de quibus meminit Plutarchus in Dione. Cuius & aliorum auctoritatem sequutus interpres, locum vt deprauatum emendauit, & pro ποταγωγίδες reposuit δὲ προσαγωγίδαι.*

16 Hieron etiam. *Hic quoque vt Gelo & duo Dionysij, Syracusanorum tyrannus fuit.*

17 Otacustas. *Ab auribus & audiendo dictos. vtitur hoc nomine idem Aristoteles in libro de mundo ad Alexandrum.*

18 Ne præsidium alatur. *Sic enim sublato aut imminuto periculo, non erit tyranno externorum præsidium alere necesse, aut paruum præsidium erit satis. vel sensus est, ne populares si consilium in tyrannum inierint, militem condu-*

conducere poßint, qui contra tyrannum ipsis præsidio sit.

19 Pyramides Aegypti. *Sic appellabantur ædificia miræ altitudinis in acutum desinentia, quas reges Aegyptij maximo sumptu, & innumera hominum multitudine ædificabant, velut ad sepulchra regia & ad miraculum: re autem vera, vt imperatis ad ea tributis popularium facultates exhaurirent, simulq́; ipsos in opere aßiduo occupatos continerent, ne per otium regum flagitia perspicere, & in ipsos insidias molientes conspirare possent. De Pyramidibus his multa Herodotus & Diodorus Siculus commemorant, nosterq́; Plinius.*

20 Cypselidarum. *Corinthi tyrannorum, qui genus à Cypselo ducebant, vt Athenienses tyranni filij Pisistrati, Pisistratidæ vocabantur. Policrates autem Sami insulæ tyrannus fuit, qui omnes magnifica ædificia erigenda curarunt, eadem ratione, qua reges Aegyptij Pyramides.*

21 Tyrannicum commentum. *Versutia tyrannica hostes facere vicinos suæ ciuitati, vt ad bellum gerendum semper indigeant ipso ductore.*

22 Hi tamen. *Amici tyranni, qualis erat Laurentius Medices, qui nuper Alexandrum Medicem Florentinum sustulit: erat enim eius amicus & propinquus.*

23 Nam populus expetit esse monarcha. *In extrema & peßima Repub. populari, vbi cuncta fiunt arbitrio populi, populus ipse tyrannum imitatur.*

24 Quod est assentationis genus. *Se demisse gerere, & in cunctis obsequi, genus est adulationis: nam verus amicus libertate vti debet, & in rebus turpibus aut iniustis amicum admonere & obsistere.*

25 Nam talem se solum esse vult. *Tyrannus neminem vult vti libertate præter se.*

26 Præstantiam tollit. *Aequalem se præstat ei qui vult esse superior.*

27 Quibus tamen nihil improbitatis abest. *Hoc dicit, ne huiusmodi consilia probare videatur, quæ licet sint ad tyrannidem tuendam vtilia, sunt tamen scelesta & nefaria, quemadmodum ipsa tyrannis.*

28 Hi sunt tres igitur fines. *In quos referuntur tyrannorum consilia.*

29 Alter modus rationem habet contrariam. *Ratio prioris modi ad sui timorem incutiendum, & subiectos deprimendos pertinet: hic autem posterior ad gratiam aucupandam, & popularium animos alliciendos.*

30 Partim speciem ostentare. *Quædam simulare, speciem boni viri præferens. Nam si hæc omnia non ficto, sed probo animo faceret, regem se, quantum est in ipso, non tyrannum præberet.*

31 Scortis ac peregrinis, & artificibus. *Quorum scilicet opera vti solent ad ludos Theatrales & fabulas agendas.*

32 Custodes minus imperium inuadunt. *Præfecti quos tyranni ad ciuitatem administrandam,& pecuniam repositam custodiendam relinquũt, minus pecuniarum occasione consilia in absentes tyrannos ineunt, vt his nõ receptis ipsi imperium per tyrannidem occupent, vel in aliud genus Reip. conuertant.*

33 Præditus sit ciuili facultate. *Vt probè sciat, prudenterq́ animos hominum tractare, ne formidabilis sit nec rursus contemptui habeatur, seq́ in popularium beneuolentiam insinuet.*

34 Ab hora matutina. *Per totum diem.*

35 Quasi procurator. *Quasi nomine ciuitatis, ab ipsaq́ publico muneri præfectus rem gerat, non quasi tyrannus.*

36 Talis autem citra ineptitudinem videri debet. *Ne dum imprudenter religionem simulat, impietatem & versutiam prodat.*

37 Est autem omnis monarchiæ cautio communis. *Non solum tyrannorum, sed etiam regum.*

38 Quæ cautio maximè tenenda est in homines ambitiosos. *Qui honoribus student, & famæ, cuiusmodi ferè sunt nobiles & diuites, minimè omnium sunt pulsatione corporis, vel libidinosa contumelia afficiendi: aut si quam huiusmodi contumeliam talibus hominibus tyrannus intulerit, debet iniuriam alijs honoribus sarcire, & eosdem honestando compensare.*

39 Qui capitaliter insidiantur. *Qui tendunt insidias in caput, vt tyrannum interficiant.*

40 Anima redimitur. *Inferenda morte sedatur.*

41 Imperio conciliari. *Vt sint Reipublicæ præsenti statu contenti.*

CAPVT XII.

1\. 1 CAETERVM ex Rebuspub. omnibus paucorum potentia & tyrannis citissimè delentur. Nam cunctarum diutissimè durauit tyrannis quam Orthagoræ filij, ac ipse Orthagoras Sicyone tenuerunt: quippe ad centesimum annum perducta est. Cuius causa fuit, quoniam subiectos moderatè tractabant, & pleraque ex legũ
2\. præscriptis gerebant. Et 2 Clisthenes quia bellicosus erat, non fuit habitus contemptui. Item populares indulgenter habebant, ipsorũ
3\. rebus consulendo. Quin etiam Clisthenes eum qui sibi fuerat 3 in iudicio victoriæ refragatus, corona donasse memoratur: & quidem
4\. dem statuam 4 quæ in foro posita est, imaginem eius esse tradũt, qui sic iudicauit. Et Pisistratum ferunt, cum dies ei dicta fuisset, iudicium

dicium ad Areopagum ſubijſſe. Secundo loco diu Cypſelidarum tyrannis Corinthi conſeruata eſt: nam hæc tres ac ſeptuaginta annos & ſex menſes durauit, quoniam Cypſelus annos triginta tyrannidem tenuit, Periander quadraginta quatuor, Pſamnitichus Gordij filius annos tres. Cuius tyrannidis conſeruandæ eædem cauſæ fuerunt, quoniam Cypſelus populum indulgenter tractabat, nec vnquam præſidio ad ſui corporis cuſtodiam vſus eſt. Periander tyrannicus fuit, bellicoſus tamen. Tertia diuturnitate Piſiſtratidarũ tyrannis Athenis fuit, qua tamen non ſunt continenter vſi. Nam Piſiſtratus dum tyrannidem teneret, bis vrbe pulſus eſt. Itaque ex triginta tribus, decem & ſeptem annos tyrannidem tenuit, filij autem decem & octo. ſumma igitur triginta & quinque annorum fuit. Ex reliquis maximè diuturna fuit, quam Hiero, Geloq; Syracuſis tenuerunt. Veruntamen hæc non diu dũrauit, ſed ad annos duntaxat decem & octo producta eſt. Nam Gelo cum ſeptem annos tyrannidem geſſiſſet, octauo vita functus eſt. Hiero decem annis tyrannidem tenuit. Thraſybulus vndecimo menſe fuit deiectus. Sed omnino pleræque omnes tyrannides breui tempore delentur. Ac Reſpub. quidem & monarchiæ quibus rebus deleantur, & quibus viciſſim conſeruentur, explicuimus, cuncta ferè perſequuti. In Repub. Platonis Socrates de mutationibus diſſerit, ſed non rectè diſſerit: nec enim optimæ Reip. 5 quæ prima eſt, mutationem priuatim 5.
exponit, qui cauſam eſſe tradit, quòd nihil perpetuo maneat, ſed omnia motu quodam orbiculari mutentur. 6 Principium autem ho- 6.
rum eſſe dicit ea quorum radix ſeſquitertius numerus quinario cõiunctus duos præbet concentus, id eſt quando huius deſcriptionis ſeu figuræ numerus ſolidus efficitur: quaſi natura quandoque prauos homines gignat, quorum prauitas diſciplina & virtute ſuperari nequeat: quod fortaſſe non improbè dicit. fieri enim poteſt, vt aliqui ſint qui rectè inſtitui, ac fieri boni viri nequeant. Hęc aũt mutatio cur eius Reip. quã ipſe optimam eſſe dicit, propria magis quàm omnium aliarũ, & rerum omnium naſcentiũ cõmunis eſſe dicatur: & profecto, quod ad tempus attinet, quo dicit cuncta mutari, etiam quæ non ſimul fieri cœperunt, ea tamen ſimul mutantur, 7 vt pri- 7.
die ſolſtitij facta ſunt, ſimul ergo mutabuntur. Pręterea quã ob cauſam ex hac fit in Laconicam mutatio, cum Reſpub. omnes ſæpius in contrariam, quàm in proximam mutentur. Quæ ratio eadem eſt

cæterarum mutationum. Nam ex Laconica, inquit, in paucorum potentiam,& ex hac in statum popularem, ex populari statu in tyrannidem transit. Atqui etiam diuersa ratione mutantur, vt ex populari in paucorum potentiam, & quidem magis quàm in monarchiam. Præterea tyrannis siue mutationem recipiat, siue secus, quã ob causam id fiat, non exponit: nec in qualem Rempub. mutetur:
8. idcirco scilicet, quia non erat ei facilis explicatio: 8 non est enim definitum, quoniam per ipsum vt in primam & optimam transiret, oportebat. Sic enim circulus continenter efficeretur. At mutatur
9. nonnunquam 9 in tyrannidem tyrannis, vt Sicyone Myronis ty-
10. rannis 10 in Clisthenis tyrannidem mutata est. Transit etiam in paucorum potentiam, vt in Chalcide tyrannis Antileontis: & in statum popularem, vt Gelonis Syracusis: & in statum optimatum,
11. vt 11 Charilai Lacedæmone, & item Carthagine. Ex paucorum etiam potentia fit in tyrannidem mutatio, vt ex veteribus pleraque
12. pars: in Sicilia apud Leontinos in Panætij tyrannidem: 12 Gelæ in tyrannidem Cleandri: Rhegij in Anaxilai, & multis in alijs ciuita-
13. tibus eodem modo. 13 Est etiam absurdum, idcirco mutationem in paucorum potentiam fieri putare, quòd auari sint, & quæstui magistratus habeant, & non potius quia multi cum sint opibus superiores, non putant esse iustum, vt egeni paria opulentis habeant in ciuitate. Et in multis paucorum potentijs quæstum facere non licet, sed leges sunt quæstum prohibentes. Et Carthagine cum populariter administratur, quæstus faciunt, nec dum tamen statum Reipub. mutauerunt. Est etiam absurdum dictu, paucorum potentiam duas ciuitates esse, diuitum & egenorum. Nam cur hæc magis quàm Laconica vel quæuis alia, vbi non omnes habent paria patrimonia, vel non omnes similiter sunt viri probi? At licet nemo fuerit pauperior factus, tamẽ si creuerit egenorum multitudo, ex paucorum potentia status popularis efficitur: vicissimque paucorum potentia ex populari, si diuites plebe potentiores existant, & alij negligentes, alij vigilantiores sint. Sed cum multæ sint mutationũ causæ, vnam duntaxat memorat, quòd per sumptus immoderatos, & vsuras, in egestatem redigantur: quasi omnes aut plerique ab initio diuites fuerint. quod est commentitium. Sed cum ex primarijs aliqui bona dissiparunt, ij res nouas moliuntur, cum ex alijs nihil accidit quod magnopere Rempub. perturbet: & nunquam magis in statum popularem quàm in aliam Reip. formam mutantur. Præ-

terea

terea siue honoribus excludantur, siue iniuriam accipiant, siue afficiantur contumelia, seditiones mouent, & Respub. mutant, etiam si patrimonia non absumpserint, 14 propterea quòd licet eis facere quod volunt, cuius causam nimiam libertatem esse dicunt. Et cum multa sint paucorum potentiæ genera, & item status popularis, Socrates tamen ita de mutationibus disserit, quasi vnum duntaxat cuiusque genus habeatur.

Scholia in Caput XII.

1 CAETERVM ex Rebusp. omnibus, paucorum potentia, & tyrannis citissimè delentur. *Ex omni genere Reip. paucorum potentia & tyrannis breuissimo tempore durant: quod argumento tyrannidum quæ diutissimè durarunt, declarat, subiectis tantæ durationis causis. Deinde Platonem accusat, quòd non rectè in sua Repub. de Rerumpub. mutationibus disseruit.*

2 Clisthenes quia bellicosus erat. *Licet ex posteris Orthagoræ Clisthenes magis tyrannicè imperauerit, tamen quia bellicosus erat, timore populares, ne in se conspirarent, continuit.*

3 In victoriæ iudicio. *Cum Clisthenes tyrannus Sicyonius, quæ ciuitas est in Peloponneso, in certamen gymnicum fortassis descendisset, vt tyranni quidē ambitiosè fecisse traduntur, is qui certantibus datus erat iudex, aut vnus ex multis iudicibus Clistheni fuit in iudicio refragatus. Cuius factum & libertatem non modo non vltus est tyrannicè Clisthenes, sed etiam probauit, iudicemq; corona donauit, quòd eo iudicio declarasse videretur Clisthenem non esse tyrannum, cum in ea ciuitate etiam in ipsum vti libertate liceret.*

4 Quæ in foro posita est. *Sicyonis vrbis, itaque maximè diuturna tyrannis, non vltra centesimum annum perducta est, cum regna diutissimè seruentur, vt regnum Pelagidarum in Hispania, quod perpetua huius familiæ successione deductum, hac memoria uel maximè floret, quàm Carolus pater tuus rex Hispaniarum, & idem Romanorum imperator, post annum à Pelagio amplius octingentesimum illustrat.*

5 Quæ prima est. *Duas Respub. Plato constituit, vnam in libris de Repub. quam Aristoteles primam vocare solet, alteram in libris de legibus, quam secundam.*

6 Principium autem horum esse ea, quorum radix sesquitertius numerus. *Hæc à Platone in octauo libro de Rep. traduntur, sed locus est obscurissimus Itaque Theon Smirnæus, qui solet dicta Platonis mathematica interpre-*

terpretari, hunc locum prætermisit. Nec Iamblichus Chalcidensis commodè satis explicare potuit, & Marsilius Ficinus Apolline interprete eundem indigere testatus, intactum reliquit. Diuus Thomas quædam diuinare conatus est. Sententiæ tamen summam huc pertinere docet Aristoteles, quosdam homines tales nonnũquam à natura generari, vt prauitas ipsorum nulla ratione, nullis iustis legibus & probis institutis vinci queat. quo genere hominum in Rep. succedente, horum prauitate optima Resp. deleatur, & in aliam formam transeat. Sed hæc ratio non est, inquit, talis Reip. delendæ propria, sed omnibus communis: nam succedentibus hominibus quorum natura sit cuique Reipub. eiusq́ legibus & disciplinæ, siue institutis penitus opposita, ab his delebitur illa Reipub forma, & in aliam mutabitur.

7 Vt pridiè solstitij facta sunt, simul ergo mutabuntur. *Hoc exemplo sententiam Platonis explicat, vt ipsam falsam esse doceat. Nam fieri potest, vt aliqua facta seu incepta sint pridie solstitij, quæ tamen non simul esse desinant. Hoc aũt exemplum spectare videtur ad id quod Plato in 6. lib. de legib. tradit, vbi magistratus placet siue ad annum siue ad maius tempus designatos in templum aliquod conuenire pridie Calend. eius mensis, à quo post solstitiũ æstiuum nouus annus initium sumit. Hic aũt mensis Hecatonbæon ab Atheniensib. vocabatur, à Romanis eo tempore Quintilis, qui est idem qui Iulius, nũc enim Iunio respondet, quoniam in hunc mensem solstitium incidit. Athenienses enim annum ab æstiuo solstitio inchoabant, vt Romani ab ipsa bruma seu brumali solstitio, quo die Christus natus est, nouo scilicet Sole: in quem diem initium anni Romani multifariam deprauati redigendum erat, vt in eundẽ diem bruma, & Christi natale, & Calendæ Ianuarij congruerent, vt libello separatim huic quæstioni dicato declarauimus. Sed hæc, vt obiter dicerem admonitus sum mentione ineuntis anni. Sed ad propositum redeamus. Non est verum, inquit: hæc facta sunt siue incepta pridiè Calendas Iulij, simul ergo mutabuntur. Nam multi magistratus pridiè earundem Calendarum constituebantur, quorum tamen quidam anni, alij longioris temporis erant. Itaque non simul mutabantur.*

8 Non est enim definitum. *Nam tyrannis non in certam quandam formam, sed in diuersas, modo in hanc, modo in illam mutatur.*

9 In tyrannidem tyrannis. *Vna species tyrannidis in aliam: non enim tyrannis in tyrannidem mutari dicitur, cum vno tyranno alter tyrannus succedit, si eandem tyrannidis rationem teneat, sed tunc demum si alter altero magis aut minus heriliter, crudeliterq́ imperet. Nam tyrannidis multæ sunt species, vt cuiusque generis Reip. quemadmodum lib. iiij. docuit.*

10 In tyrannidem Clisthenis. *Quæ magis fuit herilis.*

11 Charilai Lacedæmone. *Charilaus filius fratris fuit Lycurgi, qui cum tyrannicè imperaret, propter leges Lycurgi temperauit imperium, & sic ex tyrannide facta est optimatum Resp.*

12 Gelæ. *In Gela vrbe Siciliæ tyrannorum nutricis.*

13 Est etiam absurdum. *Quod scilicet traditum est à Platone in lib. 8. de Repub.*

14 Propterea quòd licet eis facere quod volunt. *Ad cæteras causas mutationum Rerumpub. nimiam libertatem adiungit, qualis est in extrema Rep. populari, in qua quia populo quicquid libitum fuerit facere, licet, nec legibus locus relinquitur, Remp. cum libet, in aliam formam quæ magis ipsis placet, commutant.*

FINIS LIBRI QVINTI.

ARISTOTELIS DE REPVBLICA LBER SEXTVS,

Interprete & enarratore

IOANNE GENESIO SEPVLVEDA CORDVBENSI.

CAPVT I.

VOT & quæ sint differentiæ eius partis ciuitatis quæ consultandi munere fungitur, 2 quæq; summã habet Reip. potestatem, & magistratum ordinis, deque tribunalib. & quæ cuiq; Reip. conueniant, suprà disseruimus: & item de interitu & conseruatione Rerump. ex quibus & propter quas causas fiant, disputauimus. Cæterum quia multæ sunt 3 status popularis, & perinde cuiusq; cæterarũ Rerump. species, non fuerit ab re simul de ipsis, si quid superest, differere, ac propriũ & cuiq; accõmodatum modũ exponere, & itẽ copulationes omniũ dictorum modorũ explicare: hæc enim cõiuncta, Resp. variare faciunt, vt status optimatum ad paucorum potentiam, Resp. ad populares magis declinent. Dico aũt copulationes, de quibus disserere oportet, nec est ha-

1.
2.
3.

4. est hactenus disputatum: exempli gratia, 4 si consilium, & item mā-
dandi magistratus ratio conuenienter paucorum potentiæ consti-
5. tuta sit: tribunalia verò optimatum Reipublicæ, 5 aut consilium,
prout ratio paucorum potentiæ poscit: ratio verò mandandi magi-
stratus conuenienter statui optimatum, vel per alium quendam
modum, ne cuncta quæ Reipub. propria sunt, componantur. Qua-
lis ergo status popularis quali ciuitati conueniat, ac eodem modo
quæ paucorum potentia cui multitudini sit accommodata, & ex
6. cæteris Rebuspub. quid quibus conducat, 6 suprà est à nobis decla-
ratum. Veruntamen oportet non solum ex his Rebuspub. quæ sit
optima ciuitatibus, sed etiam quomodo sit constituenda declara-
re. De his igitur ac cæteris Rebuspub. pauca disputemus, ac primum
7. de statu populari. Nam simul 7 quod ad oppositam Remp. perti-
net, id est ad eam, quam nonnulli potentiam paucorum appellant,
cognoscetur. Ad hanc autem disserendi rationem sumenda sunt
popularia cuncta, & quæ statibus popularibus videntur esse con-
sentanea. Ex his enim copulatis, species status popularis existunt,
efficiturque vt plures quàm vna sint, & variæ populares Respub.
Nam duæ sunt causæ, cur plures sint status populares. Prima quam
suprà memorauimus, quoniam populi diuersi sunt. Est enim vna
multitudo agricolarum, altera opificum, alia mercenariorum:
quorum si prima addatur secundæ, ac rursus ambabus tertia, non
solum in eo discrimen erit, quòd melior, & vicissim peior sta-
8. tus popularis fiet, sed etiam in eo quòd 8 non erit idem. Secunda
causa est, quam in præsenti tractamus. Nam quæ statibus populari-
bus consentanea sunt, & huius Reipub. propria esse videntur. Hæc
composita, diuersos status populares faciunt, quoniam hunc pau-
ciora, illum affectantur plura, quendam etiam hæc omnia: quorum
singulorum cognitio, tum ad constituendum, si cui libeat consti-
9. tuere, tum etiam 9 ad emendandū prodest. Nam qui Respub. con-
stituunt, ij cuncta quæ propria sunt ad finem propositu congerere
10. nituntur: 10 peccant tamen hoc facientes, vt suprà in quæstio-
ne de interitu, & salute Rerumpub. declarauimus.

11. Nunc autem 11 communes sententias &
12. mores, & 12 quæ expetant dis-
seremus.

Scholia

Scholia in Caput II.

1 QVOT & quæ sint differentiæ eius partis ciuitatis, quæ consultandi munere fungitur. *In huius sexti libri præfatione, de quibus rebus in superiorib. libris præsertim quarto & quinto disputauit, summatim commemorat, ac simul de quibus deinceps disputaturus sit, proponit. Oportet, inquit, nō solū qui sit optimus status Reip. sed etiam quomodo constitui debeat explicare Et quia primū de statu populari disserēdum est, consideranda sunt omnia quæ habentur popularia, & ex his variæ temperaturæ faciendæ. Hinc enim cōplures species cuiusq; generis existunt, in quo nō solū populi partes considerari debent, de quarum varijs mixtionibus in quarto disputatum est, sed etiam de accidentibus proprijs cuiusq; Reipub. quarum rerum cognitio non solum ad constituendam initio Rempub. sed etiam ad corrigendum deprauatam iam constitutam facit.*

2 Quæque summam habet Reipub. potestatem. *Hoc ad eandem partem refertur: nam quorum consilio Resp. gubernatur, horum summa est Reip. potestas.*

3 Status popularis species. *Nam Respub. popularis genus est, quod multas species complectitur, & item paucorum potentia, & regnum, vt tertio & quarto libro declaratum est.*

4 Si consilium & ratio mandandi magistratus. *Hic est vnus temperandi seu miscendi modus, si tum Senatus, tum ratio deligendi magistratus sint conuenientes paucorum potentiæ, tribunalia verò optimatum administrationi. Nam in vulgatis codicibus Græcis hæc verba desiderantur.* τὰ δὲ περὶ τὰ δικαςήρια ἀριςοκρατικῶς, τὸ μὲν περὶ τὸ βϐλέυομενον, *&c. Sic enim est in emendatioribus scriptum.*

5 Et consilium prout ratio poscit. *Quæ alia temperatura est.*

6 Suprà est à nobis declaratum. *Libro quarto.*

7 Quòd pertinet ad oppositum. *Nam contrariorum eadem est disciplina & scientia. octauo de physico auditu.*

8 Non erit idem. *Non erit eadem status popularis species.*

9 Ad emendandum. *Ad corrigendum vitium iam constitutæ Reip.*

10 Peccant tamen hoc facientes. *Nam qui popularem Rempub. nimis popularem facere conatur legibus modum excedentibus, hoc ipso eandem euertit, ac eodem modo paucorum potentiam, vt libro superiore docuit.*

11 Communes sententias. *Quæ communiter omnes opinantur.*

12 Et quæ expetunt. *Quæ cupiunt: solet enim Aristoteles sententijs & moribus*

ribus hominum communibus, & desiderijs naturalibus vti pro legibus naturæ. Nam quod omnibus videtur, id verum est, vt ipse ait Ethicorum decimo. vt quod omnibus aut plerisque iustum esse videtur, id ius est. in Rhetoric. ad Alexandrum. Quid autem homines sentiant, non minus moribus factisq́; declarant, quàm verbis, immò magis, vt ipse decimo Ethicorum libro testatur.

CAPVT II.

1.2.3. 1 2 FINIS igitur status popularis est libertas: 3 sic enim dici con-
4. sueuit, in sola populari Repub. homines libertate frui, quoniam 4
5. huc spectare status omnis popularis dicitur. Est autem 5 vnum li-
bertatis signum, si sit imperandi vicissitudo. Ius enim populare est,
6. 6 vt æquale quisque secundum numerum, non secundum dignita-
7. tem habeat. Cum hoc autem sit ius, necesse est 7 multitudinem esse
8. dominam: & quicquid pluribus visum fuerit, 8 hoc esse finem, &
hoc esse ius. Nam ciuis quisque vt æquum habeat, oportere aiunt. Quo fit, vt in statibus popularibus egeni maiorem auctoritatem quàm locupletes habeant, quoniam plures sunt: ratum est autem quod pluribus videtur. Hoc est igitur vnum libertatis signum, quod omnes populares finem Reipub. constituunt. Alterum signũ est viuere vt quisque vult. hunc enim libertatis effectum esse dicunt, cum seruitutis argumentum sit, quod viuit non vt vult. Hic
9. est igitur 9 secundus terminus status popularis. Vnde natum est illud, nullius imperio parendum esse, quod primum est: vel quod
10. proximum, vicissim esse parendum. & hoc modo ad 10 libertatẽ ex æquali confert. His positis, & tali principio iacto, hæc popularia
11. sunt, vt omnes magistratus 11 ex omnib. constituantur: vt omnes imperium in singulos, & singuli vicissim in omnes teneant: vt sortibus mandentur magistratus, vel omnes, vel certe quicunque peritiam & artem non requirunt: vt à nullo, aut quàm minimo censu mandentur: vt nullum magistratum idem bis gerat, vel non sæpe, vel paucos, bellicis exceptis: vt breuis temporis magistratus sint, vel omnes, vel certe ij quorum ratio id patitur: vt omnes iudicia
12. exerceant ex omnib. 12 ac de omnibus, vel de plerisque, & de maximis, & in quibus vertitur summa rerum, vt de correctione magi-
13 stratuum, & 13 de Repub. & contractibus priuatis: vt conuentus popularis summam omnium rerum potestatem, aut certe maximarum habeat: nullius autem magistratus arbitrio quicquam, vel

quàm

quàm paucissima permittantur. Ex magistratibus autem maximè
populare consilium est, vbi non suppetit omnibus mercedis copia:
14 hic enim huius quoque magistratus potestatem minuunt, quo- 14.
niam populus mercede suppetente ad se cuncta iudicia trahit, vt in
superiore commentatione declarauimus. Præterea vt merces om-
nibus tribuatur, quod primum est concione tribunalibus & magi-
stratibus: sin hoc minus licet, at saltem magistratibus, tribunalibus,
consilio, & concionibus principalibus, aut ex magistratibus ijs, 15 15.
quibus est simul cibum capere necesse. Adhæc cum paucorum po-
tentia, genere, diuitijs, ac doctrina definiatur, quæ his opposita
sunt, ea videntur esse popularia, ignobilitas, egestas, & sordida o-
pificia. Est etiam populare in magistratibus nullum esse perpetu-
um, 16 aut si quis sit ex vetere mutatione relictus, vt potentia ipsius 16.
amputetur, vtque ex suffragijs ad sortes reuocentur. Atque hæc
quidem sunt statibus popularibus communia. Cæterum ex iure,
quod est omnium consensu populare: hoc autem est, vt omnes
habeant æquale, secundum numerum status, 17 qui maximè popu- 17.
laris dicitur, & esse videtur, & populus existit. Est enim æquum, vt
imperia nihilo magis egeni teneant quàm locupletes, nec soli sum-
mam potestatem, sed omnes ex æquo secundum numerum tene-
ant. Sic enim æqualitatem, libertatemque Reipublicæ adesse pu-
tant.

Scholia in Caput II.

1 FINIS igitur status popularis est libertas. *Finis quo spectat status popularis est libertas. Signum popularis gubernationis est imperandi vicißitudo. Ius populare est æqualitas arithmetica. Alterum signum est, si quisque viuat, vt vult: hinc enim illa communis sententia vana esse videtur, nemini esse parendum, aut certè vicißim parendum. Res institutaq; popularia hæc sunt, vt omnes magistratus ex omnibus ordinibus constituantur: vt omnes singulis, vicißimq; singuli omnibus imperent: vt magistratus sortitò mandentur, ijs exceptis qui vsum aut artem requirunt, hi enim suffragio mandari debent, vt nullus census, aut minimus ad gerendum magistratum requiratur, vt nullum aut paucos magistratus bis gerere liceat, aut non sæpe præter bellicos: vt omnes ad breue tempus si ratio magistratus ferat, mandentur:*

 vt om-

vt omnes & ex cunctis ordinibus iudicia de omnibus rebus, aut certè de plerisque & grauißimis exerceant. Est etiam populare vt sit consilium, siue Senatus ad publicas deliberationes, si merces egenis consultandi gratia populariter conuenientibus non suppetat, vt merces omnibus Rempub. gerentibus, si facultates adsint, tribuatur: sin minus, ijs qui maximos magistratus gerunt, & simul cibum capiunt. Sunt etiam popularia, ignobilitas, egestas, & artes sordidæ, vtq; nullus magistratus sit perpetuus.

2 Finis igitur. ὑπόθεσις *inter alia id significat, quo res maximè nititur, & quod maximè spectat, quasi quod primum est & vltimum, quod vtrunque in fine cõgruit. Nam primum omnium in deliberatione finis est, qui quasi fundamentum toti deliberationi iacitur: in actione autem idem finis est vltimus. Quo fit, vt eadem res, quæ* ὑπόθεσις *nomine significatur, modo fundamentum modo finis recte conuertatur. Nam* ὑπόθεσις *ad verbum est suppositio, quo nomine principia in mathematicis appellantur. Finis autem principium est in actionibus, perinde ac suppositiones in mathematicis. Ethic. septimo.*

3 Sic dici consueuit. *Quasi dicat communis est hominum sententia.*

4 Huc spectare. *Huc omnia referre, quasi ad finem.*

5 Vnum est. *Vnum signum popularis administrationis est, vt vnusquisque modo imperet, modo pareat imperio.*

6 Vt quisque æquale secundum numerum, non secundum dignitatem habeat. *Vt in distributione Reip. æqualitas arithmetica, non geometrica scrutetur, vt tantum vni quantum alteri tribuatur, non autem pro ratione seu proportione diuitiarum aut nobilitatis.*

7 Multitudinem esse dominam. *Arbitrio multitudinis Rempublicam geri.*

8 Hoc esse finem, & hoc esse ius. *Vt non sit amplius deliberandum, sed pro iusto habendum, quicquid visum fuerit multitudini.*

9 Secundus terminus. *Secundus finis. Nam hæc duo signa fines quoque sunt qui spectantur in Repub populari.*

10 Libertatem ex æquali. *Vt non sit vnus liberior altero, sed æquo iure omnes modo imperent, modo pareant.*

12 Ex omnibus. *Ex omni ordine diuitum & pauperum.*

12 Ac de omnibus. *Generibus causarum.*

23 De Repub. *De causis pertinentibus ad Rempub.*

14 Hic enim huius quoque magistratus. *Vbi merces omnibus in concionem ad publicas deliberationes conuenientib. tribuitur, populus cum plurimi, & sæpe ad deliberandum conueniat, auctoritatem & potestatem consilij siue Senatus tollit, quoniam nihil ei relinquit, quum de omnibus populus*

ipse

ipse deliberet & constituat. Nam mercede non proposita egeni res priuatas publicis anteponunt, vt victum & res necessarias parent. Et sic est consilio, siue Senatui locus.

15 Quibus est cibum simul capere necesse. *Nam vt Lacedæmone ciues omnes quinideni, aut alio munere comessabantur, sic in quibusdam alijs Rebuspublicis quidam magistratus simul cibum capiebant.*

16 Aut si quis sit ex vetere mutatione relictus. *Status popularis quandoque non à principio in aliqua ciuitate constituitur, sed ex alia Reipub. forma mutatur, vt ex paucorum potentia, sed ita vt non omnia moueantur, sed quædam instituta & quidam magistratus maneant. Ex tali ergo mutatione si quis magistratus perpetuus fuerit relictus, huius potestatem minuendam esse dicit in statu populari: & si suffragio mandabatur, ad sortes esse redigendum.*

17 Qui maximè popularis esse videtur, & populus. *Extrema & pessima forma status popularis, quam solet Aristoteles populum nominare, vbi nihil ferè ad legum præscripta, sed cuncta populi arbitrio decretisq; geruntur.*

CAPVT III.

1 HINC sequitur, vt 2 quomodo æquum habebunt, differa- 1. 2.
mus. Vtrum 3 quingentorum census oporteat mille hominib. par- 3.
tiri, vtque ipsi mille tantum quantum quingenti valeāt? an non sit
hac ratione æqualitas constituenda, sed facta in hunc modum par-
titione, 4 totidem ex quingentis quot ex mille sumere conueniat, 4.
5 & his summam consultandi, & iudicandi potestatem tradere? V- 5.
trum igitur hęc Respub. iustissima est iure populari, an potius 6 quę 6.
multitudinem spectat? Nam populus quicquid pluribus visum fue-
rit, iustum esse confirmant: paucorum verò potentiæ studiosi, quic-
quid 7 maioribus patrimonijs placuerit, nam ex opum magnitudi- 7.
ne 8 iudicium esse faciendum. Sed vtrunque iniquitatem & iniu- 8.
stitiam habet. Nam si pro iure habendum est, quicquid pauci con-
stituerint, vtique res ad tyrannidem spectat, quoniam si vnus plu-
ra quàm cæteri diuites possideat, is vtique iure paucorum potentię
merito imperium sibi soli vendicabit. Sin autem quod plurib. nu-
mero, iniuriam inferent, 9 bona diuitum & paucorum, vt suprà di- 9.
ximus, publicantes. Quæ igitur erit æqualitas de qua inter vtrosque
conueniet, ex iustis quæ vtrique definiunt, considerari debet. Id e-
nim

nim ratum esse oportere aiunt, quod ciuium maiori parti placue-
rit. Sit igitur sanè hoc, non tamen omni ratione, sed cum sint duæ
partes ex quibus ciuitas constat, id ratum sit, quod vtrisque fuerit
vel maiori parti visum: & si contraria placuerint, id quod pluribus
10. visum fuerit, & ijs qui maiorem censum habent: 10 exempli gratia.
Sunt alteri decem, alteri viginti: & ex illis sex aliquid placuit, aliud
quindecim ex pauperibus: & pauperibus diuitum quatuor accesse-
runt, diuitibus autem pauperum quinque: quorum census vtrisque
connumeratis superauerint, horum sententia vincat. Quod si forte
pares fuerint, hæc controuersia perinde fuerit dirimenda, vt nunc,
cum populares conuentus aut iudices in duas æquas partes scindũ-
tur, dirimitur: aut enim sortibus minuenda est controuersia, aut a-
lia ratio similis ineunda. Cęterum de æquo & iure quamuis difficil-
11. limum sit veritatem inuenire, 11 facilius tamen id fortuna contin-
get, quam ijs persuasis, qui superiores esse possunt. Nam imbecillio-
res semper æquum & iustum quærunt, potentioribus autem id ni-
hil est curæ.

Scholia in Caput III.

1 HINC sequitur, vt quomodo æquum habebunt differamus. *Quoniam summa popularis administrationis est, vt æqualitas inter omnes seruetur, videndum est qua potissimum ratione seruari debeat. Nam vna ratio est, vt tantum ponderis sententia mille pauperum habeat, quantum quingentorum diuitum. Alia, vt ex quingentis diuitibus tot homines ad gerendos magistratus, quot ex mille pauperibus deligantur: quarum vtraque ratio iustior & æquior est, quum illud, vt ratum sit, quicquid multitudini visum fuerit vt placet popularibus, & quam vt ratum sit quod placet ijs, in quibus vincit patrimonium, quoniam ex ambabus posterioribus rationibus magna incommoda oriuntur.*

2 Quomodo æquum habebunt *Quomodo æquè honoribus & commodis Reip. participabunt.*

3 Quingentorum census partiri mille hominibus. *Conferre & æquare mille pauperes cum quingentis diuitibus, vt bini pauperes censu singulos diuites æquare videatur, & ita sententia quingentorum diuitum, quantum mille pauperum valeat, & vnus diues sit pro duobus egenis.*

4 Totidem ex quingentis. *Vt viginti, exempli gratia, deligantur ex egenis, siue forte sumantur, & totidem ex diuitibus.*

5 Et

5 Et his summam consultandi & iudicandi potestatem tradere, *Quod græcè est διαιρέσεων, & plerunque diuisiones significat, hoc interpres commodius ad consultandi intelligentiam retulit. Nam verbum διαιρέω, quod propriè est diuido, sæpe cum ab alijs auctoribus, tum frequenter ab Aristotele pro differere & disceptare dicitur, & διαίρεσις pro disputatione seu disceptatione, & hoc in loco pro deliberatione seu consultatione. Nam consultatio, disputatio, ac disceptatio, quædam est quæ intelligētia aptissimè huic loco quadrat. Omnes enim magistratus aut certè grauissimi quique in consultando aut in iudicando, vel in vtroque versantur: diuisionis autem intelligentia longè aliena huic loco esse videtur.*

6 Quæ spectat multitudinem. *In qua numeri ratio non fortunæ & conditionis habetur.*

7 Maioribus patrimonijs. *Locupletioribus hominibus, qui habent maiora patrimonia.*

8 Iudicium esse faciendum. *Sententias esse existimandas & ponderandas.*

9 Bona diuitum publicantes. *Per bonorum æquationem.*

10 Exempli gratia, sunt alteri decem, alteri viginti. *Decem diuites, & viginti pauperes, vt sint pares census diuitum & pauperum. Nam vnusquisque diuitum pro duobus pauperibus habendus est, vt in vno diuite duos census intelligamus, in pauperibus autem singulos: hic enim sensus ad id quod paulò antè dixerat refertur. Quingentorum census diuidantur mille hominibus, quod est, vt declarauimus, quingentorum diuitum census, pro censibus mille pauperum habeantur. Si ergo aliud visum fuerit sex diuitibus & quinque pauperibus, aliud quindecim pauperibus & quatuor diuitibus, vincat horum sententia, quoniam census eorundem superat. Nam quatuor diuites pro censibus octo sunt, qui pauperibus quindecim adiecti, fiunt viginti tres census, cum illi alteri sint omnino census decem & septem: nam in sex diuitibus duodecim census intelligimus, qui additi quinque pauperibus, fiunt decem & septem.*

11 Facilius fortuna contingat quàm persuasis, qui superiores esse possunt. *Facilius quod iustum est beneficio fortunæ per sortes obtineri valeat, quàm persuasis aduersarijs, qui possunt esse aliqua ratione superiores, ad id de quo contenditur obtinendum. Itaque commodius ac tutius est ei parti quæ imbecillior est in Rep. si sententiæ pares sint, rem sortibus fortunæq; commitere, quàm iuris & æqui rationes alias experiri.*

CAPVT V.

1. 1 SED cum ſtatus populares ſint quatuor, is optimus eſt qui ordine primus habetur, quemadmodum libris ſuperioribus declarauimus, & quidem hic eſt ex omnibus vetuſtiſſimus. Primum dico, vt ſi quis populos partiatur, optimus enim populus eſt agricolarũ.
2. Itaque 2 ſtatus popularis cõſtitui poteſt, vbi multitudo ex agricultura, aut pecore paſcendo viuit. Nam propter rei familiaris tenuitatem non viuit in otio, & proinde conciones frequentare nequit: & rebus neceſſarijs non ſuppetentibus, diutius in operibus verſatur, nec expetit aliena, magiſque opere quàm Rempublicam vel magiſtratum gerendo, cum magiſtratus non ſunt admodum quæſtuoſi, delectatur. Nam vulgus quæſtui ſtudet magis quàm honori. Argumento, quòd & olim tyrannides ferebant, & ferunt etiã nunc paucorum potentiæ, ſi nec ab operibus prohibeantur, nec ſpolientur re familiari. Sic enim fit vt quidã eorum celeriter diteſcant, alij non opprimantur egeſtate. Præterea ſi deligendi & corrigendi ma-
3. giſtratus poteſtatem habeant, 3 hac ratione quod deeſt, ſi quid ambitione ducuntur, reſarcietur: quoniam in quibuſdam populis, & ſi
4. poteſtas deligendi magiſtratus eis non communicetur, 4 ſed quibuſdam per partes ex omnibus delectis, quemadmodum Mantineæ fit, habeant tamen cõſultandi facultatem, hoc contenti ſunt populares & hanc putare conuenit formam quandam eſſe Reipub. popularis, qualis erat olim Mantinæ. Itaque commodum eſt ſtatui populari, de quo ſuprà diximus: idque fieri ſolitum erat, vt omnes
5. 5 deligant & corrigant magiſtratus, exerceantque iudicia: maxima tamẽ imperia & magiſtratus à maiore cenſu, prout maior erit quiſ-
6. que magiſtratus, delecti gerant: 6 aut in nullo cenſus habita ratione gerãt qui gerendi facultaẽt habent: hac aũt ratione recte Rempublicam adminiſtrari neceſſe eſſe. Nam ſemper magiſtratus ab optimis quibuſque volente populo, nec probis viris inuidente gerentur, & hoc ordine probos & nobiles viros contẽtos eſſe neceſſe eſt: quoniam nec ſuberunt deteriorum imperio, & ipſi iuſtè fungentur magiſtratu, cum penes alios ſit poteſtas magiſtratus corrigendi. Eſt
7. enim cõmodum 7 vt animi pẽdeant, nec eis quicquid velint effice-
8. re liceat. Nam licentia quicquid libet agendi, non poteſt 8 malum, quod eſt in quoque homine cauere. Vnde neceſſario, id quod eſt

Rebuſp.

Rebuſp. vtiliſſimum, fiet vt boni citra peccatum magiſtratus gerant, ſine vllo multitudinis detrimento. Hunc igitur ex ſtatibus popularibus optimum eſſe, & quam ob cauſam, perſpicuum eſt, propterea ſcilicet quòd talis eſt populus. Vt autem populus ad agriculturæ ſtudium inducatur, vtiles omnino ſunt leges quibus multi
antiquitus vtebãtur, vt prorſus non liceat cuiquam agri 9 plus certa 9.
menſura poſſidere, 10 vel à certo loco ad vrbem & oppidum. Anti- 10.
quitus etiam in multis ciuitatibus 11 primæ ſortes vendi lege, veta- 11.
bantur. Eſt etiam lex quam 12 ab Oxylo latam eſſe ferunt, agrum 12.
13 fœnori ad certam partem addicere vetans. Nunc autem dirigere 13.
oportet 14 Aphytalorum lege: eſt enim ad id qud agimus accom- 14.
modata. Nam cum illi anguſtos fines pro multitudine hominum
poſſideant: omnes tamen ſunt agriculturæ dediti, quia 15 non cen- 15.
ſent totas poſſeſſiones, ſed per tantas partes, vt poſſint etiam paupe-
res cenſibus ſuperare, diuidunt. 16 Poſt agricolas optimus eſt paſto- 16.
rum populus, & qui ex pecore viuunt: multa enim habent quæ proximè ad agriculturam accedunt: & hi maximè per exercitationem
17 habitus nacti ſunt bellicis muneribus accommodatos, & habent 17.
durata corpora, vt facilè ſub dio manere poſſint. Cæteræ multitudines ex quibus alij ſtatus populares conſiſtunt, his multo ſunt deteriores. Eſt enim vita ignaua, nec cum virtute fit opus vllum ex
his quæ opificum, & 18 forenſium, & mercenariorum hominum 18.
multitudo tractat. Et quoniam hoc ferè genus hominum circa forum & frequentiorem vrbem verſatur, facilè in concionem conueniunt. Agricultores autem cum ſint per agros diſperſi, non congrediuntur inter ſe, nec eis perinde huiuſmodi conuentus eſt cordi. Veruntamen vbi regionis ſitus is eſt, vt agri procul ab oppido diſtent, hic facilè eſt optimum ſtatum popularem & Remp. con-
ſtituere: multitudo enim in agris 19 quaſi per colonias habitare co- 19.
gitur. Itaque in ſtatibus popularibus, quamuis turba forenſis adſit,
tamen 20 ſine agreſti concionem cogere non oportet. Cum igitur 20.
optima atque prima Reſpub. popularis quomodo conſtitui debeat, ſit à nobis explicatum: in promptu eſt intelligere, quomodo ſint cæteræ conſtituendæ. Nam eandem rationem ſequentes diſcedere oportet, & ſemper multitudinem peiorem ſeparare. Extrema verò popularis Reſpub. cum omnibus communicetur: nec ferri ab omni ciuitate, nec facilè conſeruari poteſt, niſi recte fuerit legibus atque moribus conſtituta. Cæterum quæ res hanc & cæteras Reſpu-

21. blicas labefactare soleãt, magna ex parte 21 suprà fuit à nobis expli-
22. catum. Sed ad hunc statum popularem constituendum, & 22 populum validum efficiendum, qui huic muneri prę sunt, tum quamplurimos adsciscere, tum ciues nõ modo legitimos, sed etiam nothos, & ex alterutro parente ciue procreatos, id est ex patre aut matre ciue genitos facere consueuerunt. Hoc enim genus omne accommodatius est tali statui populari. Ad hunc igitur modum duces po-
23. pulares constituere solent: adsciscere tamen oportet, 23, donec multitudo nobiles aut mediocres excedat: nec tamen vltra procedere conuenit. Nam si nimium excedant, statum Reipub. magis perturbant, magisque ira nobiles incendunt, quo minus statum popula-
24. rem ferant: 24 quod Cyrenis causa seditionis fuit. Nam exiguum malum non animaduertitur: idem si fiat maius, magis est in oculis.
25. Sunt etiam huic Reipub. populari commoda consilia, 25 quibus & Athenis Clysthenes, cum vellet administrationem popularem au-
26. gere, & Cyrenis vsi sunt qui statum popularem constituebant. 26 Nam & tribus aliæ frequentiores constituendæ sunt, & sodalitates per priuata sacra in pauciores & publicas redigendæ, & callide omnis ineunda ratio, vt cuncti quàm maximè misceantur inter se, ac
27. 27 priores consuetudines aboleantur. Præterea tyrannicæ molitiones cunctæ populares esse videntur, vt seruorum indulgentia: hæc autem quadamtenus fuerit vtilis, & mulierum ac puerorum licentia. Item viuere vt quisque velit permissio, quoniam sic magna erit tali Reipublicæ fauentium multitudo. Nam vulgo dissoluta gratior est, quàm temperata vita.

Scholia in Caput IIII.

1 Sed cum status populares sint quatuor. *Quatuor sunt Reipub. popularis formæ siue species, quarum illa optima est & vetustißima, cuius populus constat agricolis: qui cum inopia studere rei familiari cogantur, non sæpe in concionem conuenire poßunt. Quo fit vt leges in tali Republic. dominentur, vt in quarto libro declaratum est. Vulgus enim quæstui magis quàm honori studet: & si qua est ambitio, huic erit satisfactum, si populo magistratus mandandi & corrigendi, rationemque gesti muneris reposcendi potestas permittatur, aut certè publicis deliberationibus interesse liceat. Prima igitur forma & optima est agricolarum, vtq; omnes aut ex omnibus delecti mandandi & corrigendi magistratus & iudicandi facultatem habeant, ita tamen*

men vt summi magistratus à maximis censibus mandentur: aut certè gerantur ab ijs qui gerendi facultatem, id est virtutem, otium & peritiam habeant. Secunda, & huic proxima Respub. popularis est, cuius populus pastoribus constat, qui animo & corpore ad munera quædam bellica obduruerunt. Nam Respub. quarum populus mercatoribus omnis generis, opificibus & mercenarijs constat, multo sunt deteriores: tum quia istorum studia & opera nihil habent cum virtute commune, tum quia facilius possunt in concionem conuenire. Cui malo sic est occurrendum, vt huic turbæ sine agricolarum multitudine in concionem cogi, seu populariter de Repub. conuenire non liceat. Vltima verò vt pessima est, sic multis cautionibus vt conseruetur indiget: quarum illa maxima est, ne omnis generis turba popularis vltra modum, sed quantum satis est, vt potentior diuitibus & mediocribus sit, augeatur. Prodest etiam tribuum augere numerum, & omni ratione vt omnes inter se misceantur prouidere, & seruis mulieribusq; & pueris viuendi licentiam permittere, vt in tyrannnide dictum est. hic enim populus, vt sæpe dicimus, tyrannum æmulatur.

2 Status popularis. *Vna species status popularis.*

3 Hac ratione quod deest, sarcietur. *Quòd magistratus non gerant in paucorum potentia, deligendi magistratus, & eosdem corrigendi facultate compensatur.*

4 Sed quibusdam per partes ex omnibus delectis. *In quibusdam Rebuspub. non omnes simul populares ad mandandos magistratus conueniunt, sed ex singulis tribubus, exempli gratia, deni aut duodeni deliguntur, qui pro cunctis suffragia ferant: tamen omnes habent facultatem in populari concione deliberandi, vt olim Mantineæ, quæ ciuitas est Arcadiæ*

5 Deligant & corrigant magistratus. *Quod dupliciter fit, vt alio in loco declarauimus, vel ex prouocatione sententias & iudicia ipsorum emendando, vel gesti muneris rationem reposcendo.*

6 Aut in nullo census habita ratione, qui habent gerendi facultatem gerant. *Aut nullus magistratus pro ratione census mandetur, sed summi magistratus ab idoneis hominibus quibus otium suppetat, & virtus atque peritia necessaria gerantur.*

7 Vt animi pendeant: *Animi pendere dicitur magistratus, quem ea cura sollicitat, ne perperam aut iniustè aliquid gessisse ijs quorum iudicium subire debet, videatur.*

8 Malum quod est in quoque homine cauere. *Iram & cupiditatem, quibus malis homines, si impunitas adsit, agitantur. Nam timor pœnæ sæpe iram & cupiditatem reprimit.*

9 Plus certa mensura possidere. *Vt Romæ post exactos reges cuique de plebe aßignata erat mensura, septem iugera, vt refert Plinius. Itaque hac ratione Aristotelica factum est, vt diu populus Romanus maxima ex parte agricolis constaret. Nam agri si per exiguas partes diuidantur, omnes ciues fiunt participes. Qui autem agellum habent, ij omnes ferè ipsum colere coguntur. pauci enim locant aut conducto aratore vtuntur: vt initio Romani ab aratro ad consulatum & dictaturam vocabantur, & quidam functi publico munere ad aratrum redibant.*

10 Vel à certo loco ad vrbem & oppidum. *Intra certum interuallum ab vrbe siue oppido.*

11 Primæ sortes vendi lege vetabantur. *Primas sortes vocat partes agri, quæ condita vrbe aut colonia deducta, singulis conditoribus siue colonis per sortes, vt fieri solet distribuuntur; quantum scilicet satis cuique fore videtur ad vsus necessarios, si industria adhibeatur.*

12 Ab Oxylo. *Legumlatore.*

13 Fœnori ad certam partem addicere. *Exempli gratia, ad quartam partem pretij quo totus ager æstimaretur, ne sors & vsura procedere poßit ad quartam partem.*

14 Aphytalorum lege. *Aphytali qui sint apud Geographiæ auctores inuenire non potui, sed fortasse ἀφυταίων pro ἀφυτάλων legendum est, Aphytæorum pro Aphytalorum facillimo lapsu: nam interdum αι diphtongus sic scribitur producto i, vt videatur αι, Aphytæei autem ab Aphyta dicuntur vrbe Thraciæ.*

15 Non censent totas possessiones, sed per tantas partes diuidunt. *Sic habent agros distributos vt omnes habeant æquas partes, exempli gratia, septena iugera. Itaque si qui fundus quadraginta duobus iugeris constet, is non ab vno aliquo, sed à sex ciuibus poßidetur, quo fit vt pauperes, quemadmodum multitudine, sic etiam censibus vincãt diuites qui pauci sunt, non igitur censent totam poßeßionem in vnius scilicet ciuis patrimonio, sed partem in quoque. Itaque quod pertinet ad agros omnes habent paria patrimonia, quamuis pecunijs & supellectile diuites excedant.*

16 Post agricolas. *Post agricolarum populum.*

17 Habitus bellicis muneribus accommodatos. *Nam per consuetudinem algores æstusque ferendi & frugalißimè viuendi, & sub dio pernoctandi habitus induunt.*

18 Forensium. *Mercatorum & tabernariorum, & institorum.*

19 Quasi per colonias habitare. *Nam ex vna domo filiorum & posterorum numero augescente, aliæ propagantur. Cum autem ex vna domo, qui demum*

mum aliam separatim in agro habitent emittuntur, simile est, ac si ex vna vrbe nimis aucta multitudine hominum, colonia in aliquod oppidum deducatur, vt primo libro declaratum est.

20 Sine agresti. *Sine turba agricolarum. Idcirco autem prouidendum est, ne frequentes conciones fiant, quonam si frequenter populus ad publicè deliberandum in concionem conueniat, Resp. non ex legibus sed decretis de singulis rebus quæ quotidie contra leges fiunt, pro libidine & temeritate populi geritur: qui vt est Reipub dominus, potest quicquid velit contra leges, per decreta seu plebiscita constituere, & ita Respub. in pessimum statum tyrannidi simillimum delabitur, vt lib. iiij. declaratum est.*

21 Suprà fuit à nobis explicatum. *Libro quinto.*

22 Populum validum *Remp. popularem pessimam, & cui parum sit ex alijs generibus admistum.*

23 Donec multitudo nobiles ac mediocres excedat. *Donec egeni numero vincant eos qui diuitijs, genere, virtute seu doctrina nobiles sunt, his enim generibus nobilitas continetur, & eos qui medium tenent inter egenos & nobiles.*

24 Quod Cyrenis fuit seditionis causa. *Nam propter magnam rerum perturbationem quam Reip. turba popularis inferebat, irata nobilitas aduersus populum conspirauit. Cyrenæ autem vrbs est Africæ, Græci generis, caput Cyrenaicæ regionis, quæ Aegyptum attingit.*

25 Quibus Clysthenes vsus est. *Clysthenes Aristide socio post exactos tyrannos Remp. Atheniensium constituit, vt refert Plutarchus.*

26 Nam tribus aliæ frequentiores. *Pleniores hominibus, vt latius pateat tribulium necessitudo. Numerus igitur tribuum minui debet quemadmodum sodalitatum, vt sic cuiusq; multitudo hominum crescat, & mutua charitas per consuetudinem mutuam quam tribules habent, inter se, dilatetur.*

27 Priores consuetudines. *Familiaritates & societates quæ fuerunt in ea Republica, quæ in hanc popularem extremam transiuit.*

CAPVT V.

1 EST autem legumlatoris munus, ac eorum qui talem quandam Remp. constituendam susceperint, 2 non maximũ opus struere, nec struere solùm, sed multo etiam magis rationem qua diu conseruetur inire. Nam vnum aut alterum trésve dies qualemcunque Reip. rationem conseruari, non est difficile. Itaque ex ijs præceptis quæ suprà ad salutem, vicissimque Rerump. perniciem pertinentibus dedimus, diligenter oportet præsidium, vt tutior sit Respub. cõparare, vitandis ijs quæ labefactare solent, & legibus tum nõ scri- 1. 2.

ptis,tum etiam ſcriptis ferendis,quæ Reipub.pręſidia ſalutaria maximè contineant: nec id populare eſſe, aut conueniens paucorum potentiæ exiſtimare, quod facit vt ciuitas nimis vel populariter, vel conuenienter paucorum potentię adminiſtretur,ſed quod diuturnitatem parit. Quare cum huius temporis duces populares, vt
3. populis gratificentur, multorum bonorum publicationem 3 tribunalium occaſione moliantur :econtra, hæc, quibus cordi Reſp.eſt, contraria præſidia comparare debent,ac lege ſancire, vt damnatorum quæ publicantur bona, non populo, ſed ſacris adiudicentur. Nec enim minus homines ab iniuria deterrebuntur, cum perinde mulctentur,& turba popularis nullo quæſtu propoſito magis à reorum damnatione temperabit. Prouidendum eſt etiam vt ſemper
4. 4 iudicia quæ publica fiunt,quàm pauciſſima ſint,magnis pœnis, ſi quis falſum crimen intulerit,ſanciendo : nec enim egenos,ſed nobiles ſolent in crimen vocare. Oportet etiam vt ciues omnes Reip. ſint amici, aut certè ne ſummos magiſtratus hoſtili odio proſequantur.Sed cum extremi ſtatus populares multis hominibus con-
5. ſtent, & 5 ſine mercede conciones obire difficile ſit, quod nobili-
6. bus, 6 vbi vectigalia non ſuppetunt, pernitioſum eſt, cum hoc ex collatione tributorum,& bonorum publicatione, & falſis iudicijs fieri ſit neceſſe:quæ res multos ſtatus populares euertit. Hæc igitur cum ita ſint,vectigalibus non ſuppetentibus,raras conciones cogere, & iudicia de multis quidem rebus, ſed tamen paucis diebus ex-
7. erceri conſueuit. Hoc enim prodeſt, 7 vt diuites ſumptus non metuant,ſi merces non diuitibus,ſed egenis tribuatur,ac vt cauſę commodius dijudicentur, quoniam diuitibus diutius abeſſe à re ſua familiari moleſtum eſt, quod ijdem paucis diebus non ægrè ferunt. Vbi verò vectigalia ſuppetunt,vitari id debet:quod nunc duces populares faciunt, qui quod ſupereſt diuidunt, & ipſi partem accipi-
8. unt,rurſuſque indigent eodem:nam tale ſubſidium 8 quaſi dolium
9. perforatum pauperibus eſt. At 9 qui verè popularis eſt, huic ne multitudo nimium egeſtate laboret,prouidendum erit. hæc enim cauſa eſt,vt prauus ſit ſtatus popularis. Vt diutius igitur copia ſup-
10. petat,ratio eſt ſolerter ineunda. Quod 10 cum ſit etiam locupletibus vtile pecunias ex vectigalibus congerere,& congeſtas pauperibus diſtribuere conuenit,pręſertim ſi tantum cogi poſſit,vt emen-
11. do agello ſufficiat:ſin minus, quod 11 ad mercaturę agriculturæve occaſionem ſit ſatis. & ſi cunctis non liceat, at certè per tribus, aut

alias ciuitatis partes viciſſim fiat diſtributio : ſed interim diuites mercedem ad habendas conciones conferre debent. 12 Sumptu & 12.
cura munerum inanium liberati Carthaginienſes, huiuſmodi quadam ratione Remp. adminiſtrantes, gratiam à popularibus ineunt. Semper enim quoſdam eorum ad populos circumiectos mittentes
13 locupletant. Eſt autem intelligentium prudentiumque nobilium, vt egenos inter ſe partiti 14 occcaſiones eis operandi præbeant. 13. 14.
Eſt etiam honeſtum Tarentinos imitari, qui poſſeſſiones 15 ad vſum communes cum pauperibus faciunt, & ſic gratiam multitudinis aucupantur. Præterea magiſtratus omnes bifariam diuidebant, vt alteri ſuffragio, alteri ſortibus mandarentur: ſortibus, vt ſic populo communicarentur: ſuffragio, vt commodius adminiſtraretur 15.
Reſp. Sed hoc facere licet 16 eundem magiſtratum diuidendo, vt alijs ſortito, alijs ſuffragio mandetur. Quomodo igitur ſtatus populares conſtituendi ſint, declarauimus. 16.

Scholia in Caput V.

1 EST autem legumlatoris munus, ac eorum qui talem quandam Rempub. *Præcipua cura legumlatoris qui quartam ſpeciem Reipub. popularis conſtituere velit eſt, vt eam diuturnam faciat, quanquam ea cura in omni Repub. conſtituenda debet eſſe prima. Ad diuturnitatem igitur Reipub. popularis facit, vt bona damnatorum ſi fuerint publicanda, non populo, ſed templis ad cultum diuitum & ſacrorum procurationem adiudicentur. Item prouidendum eſt vt perpauca ſint iudicia de rebus Rempub. attingentibus, quæ capite ſolent & bonorum publicatione ſanciri. Adhæc vt omnes ciues præſenti ſtatu contenti ſint, aut certe ne odio ſummos magiſtratus habeant: vtq; raro populus in concionem ad publicè deliberandum conueniat, præſertim non ſuppetentibus vectigalibus. Eſt etiam prouidendum ne multitudo nimium paupertate laboret.*

2 Non maximum opus ſtruere nec ſtruere ſolū. *Nō conſtituere maximam ciuitatem, ne ſua mole labatur: nec conſtituere duntaxat, ſed prouidere etiam vt diu conſeruari poßit.*

3 Tribunalium occaſione moliantur. *Multi diuites calumniantes efficiunt, vt à pauperibus in quorum poteſtate ſunt tribunalia damnentur, & ipſorum bona publicentur, hoc eſt fiſco ſeu publico ærario adiudicentur.*

4 Iudicia quæ publica fiunt. *Quæ pertinent ad Remp. Nam talia crimina ſummis pœnis vindicari ſolent, vt crimen læſæ aut imminutæ maieſtatis, quod*

capite

capite & bonorum publicatione sancitum est. Quod ita demum fiet, si magnæ pœnæ fuerint ijs, qui talia crimina falso detulerint, aut eorum actionem intenderint constitutæ.

5 Sine mercede conciones obire. *Vt pauperes nulla mercede proposita ad populariter deliberandum conueniant, cum eis otium non suppetat res necessarias conquirentibus.*

6 Vbi vectigalia non suppetunt. *In Repub. populari, in qua ex publicis vectigalibus non potest merces pauperibus in concionem conuenientibus constitui.*

7 Vt diuites sumptus non metuant. *Impensam timeant, quæ tribuenda mercede pauperibus qui ad concionem conuenerint fit.*

8 Quasi dolium perforatum. *Nam quemadmodum humor in dolium perforatum infusus protinus defluit, sic parua pecunia pauperibus distributa celeriter consumitur.*

9 Qui verè popularis est. *Qui verè studet Reipub. populari. Nam duces & assentatores populares non verè sunt populares, sed hunc animum & studium ostentant, vt influant in animos popularium, & ea ratione viam sibi ad tyrannidem muniant, vel vt publicis bonis alantur.*

10 Cum hoc sit etiam locupletibus vtile. *Vt populares fortunis augeantur. Sic enim minor erit publica indigentia, minoreq; diuitum detrimento expleri poterit.*

11 Ad mercaturæ agriculturæve occasionem. *Vt possint in tempore aliquid emere, quod postea carius vendant, vel serere aliquid ex cuius prouentu quæstus fiat.*

12 Sumptu & cura munerum inanium liberati. *Ludorum Theatralium, quos exhibere populo diuites solent, vt pro his impensas Reip. necessarias suppeditent, vt qua ratione dictum est, populares facultatib. augeantur: quo in loco ἀφειμένους legendum est pro ἐφειμένους, ex veteri exemplari.*

13 Locupletant. *Diuites faciunt, ex mercede quam laboris oppidum seu gentem administrandi capiunt.*

14 Occasiones operandi. *Conductis eorum operis ne volentibus desit occasio victum ex labore quærendi.*

15 Communes ad vsum. *Permittentes scilicet, vt fructibus possessionum vtantur, cum aliquo fortasse moderamine: vt possent, exempli gratia, vuis & ficis ac cæteris fructibus famem explere, dummodo nihil præterea secum auferrent.*

16 Eundem magistratum. *Vt Senatores aut iudices partim suffragio, partim sortibus crearentur.*

CAPVT

CAPVT VI.

1 VNDE rationem quoque paucorum potentias constituendi 1.
facilè est intelligere. Ex oppositis enim potentia quæque paucorum conficienda est 2 ad oppositam popularem spectantibus, præ- 2.
sertim quæ probè temperata est, & prima ex paucorum potentijs. Hæc autem est quæ probè ad vocatam Remp. accedit, in qua census partiri, & alios minores, alios maiores facere oportet: minores à quib. 3 necessarij magistratus; maiores, 4 à quibus summi mãden- 3. 4.
tur: & vt quicunque censum nactus fuerit, huic, aditus ad gerendam Rempub. pateat, & eo numero populares per censum adsciscantur, vt qui gerunt Rempub. reliquis sint potentiores. Sed 5 ex meliore 5.
semper populo Reipub. gerendæ socios adsciscere oportet: proximam verò paucorum potentiam simili ratione constituere, 6 pa- 6.
rum scilicet intendentes. At paucorum potentia quæ extremæ populari opponitur, quæque 7 maximè herilis est & tyrannica, hęc vt 7.
pessima est, sic maxima cautione ac prouisione indiget. Vt enim corpora firmæ valetudinis, & nauigia recte nautis ad nauigandum instructa, plura errata citra interitum patiuntur, corpora verò tenuis valetudinis & nauigia dehiscentia, & prauis instructa nautis, ne parua quidem errata ferre queunt: sic pessima quæque Resp. plurimam cautionem ac prouisionem desiderat. Populares igitur Resp. omnino magna copia hominum cõseruat. Hoc enim 8 oppositum 8.
est ei quod est pro dignitate iustum, quo intelligitur haud dubiè econtrario, paucorum potentiæ ab ordine petendum esse præsidium.

Scholia in Caput VI.

1 VNDE rationem quoque paucorum potentias constituendi facilè est intelligere. *Docet rationem constituendi genera Reipub. paucorum potentiæ. In quorum primo quod optimum est, & probè ad vocatam Remp. accedit, census diuidendi sunt in minores, à quibus aditus ad magistratus necessarios gerendos pateat: & maiores, ex quibus deligantur qui summis magistratibus præsint. Quæ ratio sic est ineunda, vt semper ij qui magistratibus funguntur, reliquis sint potentiores, & ex popularibus semper optimi quique ad gerendam Rempub. cooptentur. Quæ deinde sequitur paucorum potentia*

eodem

eodem modo constitui debet, sed ad minorem numerum redigendo. Extrema verò & quæ tyrannidem æmulatur, quo deterior est, hoc maiore cura ad sui conseruationem indiget. Vt autem Respub. populares magna hominum multitudine conseruantur: sic paucorum potentiæ ordine sunt, & ratione tuendæ.

2 Ad oppositam spectantibus. *Vnaquaque cum ea populari cui maximè aduersatur comparata.*

3 Necessarij magistratus. *Sine quibus ciuitas administrari nequit: vel qui in rebus ad vitam necessarijs versantur, qualis est annonæ præfectura.*

4 A quibus summi. *Qui summam habent Reipub. potestatem.*

5 Ex meliore populo. *Optimum quemque popularium.*

6 Parum scilicet intendentes. *Magis talem efficientes, quod est ad pauciores redigere*

7 Maxime herilis & tyrannica. *In qua pauci imperium in populares, vt dominus in seruos, vel tyrannus in oppressam ciuitatem exerceat. Hæc autem est paucorum potentia, quæ dynastia siue dominatus dicitur.*

8 Oppositum est ei, quod est pro dignitate iustum. *Vt à plurimis hominibus Respublica administretur, & id iustum habeatur, quod pluribus numero visum fuerit. Id oppositum est iusto, quod refertur ad hominum dignitatem & merita, in quo diuitiarum ratio, nobilitatisque & virtutis habetur.*

CAPVT VII.

1.2. 1 SED cum multitudinis 2 partes maximæ quatuor sint, agricolæ, opifices, forenses, ac mercenarij: & item quatuor quæ gerendis
3. bellis accommodantur, equitatus, pedites grauioris armaturæ, 3 ferentarij, & classici milites, vbi ager campestris est, & equitibus ac-
4. commodatus, hic situs natura est ad 4 validam paucorum potentiam constituendam idoneus, quoniam incolarum præsidium, salusque in equestri manu consistit. Equos autem alere hominum est magna patrimonia possidentium. Vbi verò ager est peditibus gra-
5. uioris armaturæ conueniens, hic locus est 5 proximè potentię paucorum accommodatus, quoniam grauis armatura locupletum potius quàm egenorum est. Expeditorum autem & classicorum militum manus, prorsus est Reipub. populari conueniens. Nunc igitur
6 vbi magna est talis hominũ multitudo, exorta seditione, 6 sæpe peius pugnant. Cui malo sumpta à bellicis ducibus medicina mederi conue-

conuenit, qui cum equitatu & armatis peditibus conuenientem ferentariorum numerum coniungunt: qua ratione populares in seditionibus opulentos vincunt. nam cum sint expediti, facilè equitatum, & grauiter armatos oppugnant. 7 Ex his ergo hanc manum 7.
constituere, est contra se constituere. Sed cum duplex sit ætas, sintque alteri seniores, alteri adolescentes, filios suos in ætate puerili leuia & expedita munera docere conuenit, 8 ipsosque cum à pueris 8.
excesserint, esse operum athletas. Sed multitudini magistratus, aut quemadmodum suprà diximus, communicandi sunt, hoc est, ijs qui censum nacti fuerint: aut 9 more Thebanorum, ijs qui certo tem- 9.
pore à sordidis artibus abstinuerint: aut ritu Massiliensium, 10 fa- 10.
cto dignorum iudicio, tum eorum qui Rempub. administrant, tum eorum qui sunt extra munera publica. Summis autem magistratib. quos ab ijs qui sunt in Rep. geri oportet, annectenda sunt munera sumptuosa, vt populus libenter huiusmodi magistratu careat, nec ijs inuideat, quibus tam magna mercede cõtingit. Conuenit autem vt magistratus ineuntes magnifica sacrificia faciant, ac ædificium aliquod ad publicos vsus erigẽdum curent, vt populus 11 particeps 11.
cõuiuiorũ factus, & vrbẽ partim tẽplis partim ædificijs publicis ornatã cernens, 12 libenter saluam Remp. aspiciat: & simul hęc diuitib. 12.
erunt facti sumptus monimenta. quod nunc tam longè abest ab eorum qui tenent paucorum potentias consuetudine, vt faciant etiam oppositum: quippe qui non minus quæstui student quàm honori, vt rectè has possis 13 paruas populares Respub. nominare. Ac 13.
status quidem populares & paucorum potentias, qua ratione constituere conueniat explicauimus.

Scholia in Caput VII.

1 SED cum multitudinis partes maximæ quatuor sint. *Vt doceat quæ regio apta sit paucorum potentiæ, quæ Reipub. populari pergatq́; rationes quibus paucorum potentia conseruatur edocere, cum quatuor, inquit, sint partes quibus tota multitudo continetur, agricolæ, opifices, negociatores, & mercenarij: & item quatuor quæ in bello numerantur, equites, pedites grauioris armaturæ, ferentarij, & classici milites, quæ regio campestris est & equitibus apta, hæc paucorum vltimæ potentiæ conuenit: hic enim robur est in equitatu: equos autem alere locupletum est. Mediæ verò apta est, quæ grauioris armaturæ peditib. conuenit. In qua verò classicorũ militum magna copia est, & feren-*

rentariorum, hæc apta est Reipub. populari. Sed quia in seditionibus equites aut pedites grauioris armaturæ sunt sine ferentarijs infirmi, idcirco in paucorum potentia diuites debent filios suos ab adolescentia bellicis ferentariorum muneribus assuefacere: præterea ad Reipub. gerendæ societatem populares assumere, vel ex censu, vt dictum est, vel ex ijs qui longo tempore à sordidis artibus abstinuerint, aut quos eo beneficio dignos esse iudicauerint. Item ad vitandam popularium inuidiam summos magistratus cum onere magnorum sumptuum mandari prodest.

2 Partes maximæ. *Quæ totam multitudinem complectuntur.*

3 Ferentarij. *Pedites leuis armaturæ. Vt funditores & missilibus iaculis armati & sagittarij.*

4 Validam paucorum potentiam. *Valde modum excedentem; id est vltimam & pessimam.*

5 Proximæ paucorum potentiæ. *Quæ minus mala est, sed proximè ad huius prauitatem accedit.*

6 Sæpe peius pugnant. *Semper ferè vincuntur equites aut pedites grauioris armaturæ.*

7 Ex his ergo. *Ex popularibus ferentariorum manum conficere.*

8 Ipsosque cum è pueris excesserint esse operum athletas. *Ipsos diuitum filios cum adoleuerint vltra pueritiam, vsum cuiusque muneris militaris habere, vt possint etiam vicem ferentariorum explere: & cuiusque generis armorum vsui apti reddantur, vt athletæ varijs certaminibus sunt apti.*

9 More Thebanorum qui certo tempore. *Thebis lege cautum erat, ne quis magistratum gereret qui ante decem annos mercaturam exercuisset, vt ipse libro tertio tradidit, qua lege, vt videtur, opifices quoque excludebantur.*

10 Facto dignorum iudicio. *Vt si quis gerentium Rempub. dignus esset iudicatus, ad potiorem magistratum proueheretur: & si quis ex popularibus dignus esset cui magistratus mandaretur, is ad gerendam Remp. adsciscere-tur.*

11 Particeps conuiuiorum. *Quæ fiunt in sacrificijs.*

12 Libenter saluam Rempub. aspiciant. *Contenti sint præsenti statu.*

13 Paruas populares Resp. *Nam ipsi pauci populum extremum imitantur, qui suis commodis, non Reipublicæ, nec honori, aut famæ in administranda Republica studet.*

CAPVT

CAPVT VIII.

1 SEQVITVR vt rectè de magistratibus, quot & qui sint, & 1.
quarum rerum, vt suprà dictum est disseramus. Nam nec esse ciuitas potest sine magistratibus necessarijs nec rectè sine ijs qui pertinet ad rectum ordinem, & ornatum administrari. Præterea in paruis ciuitatibus pauciores, in magnis plures esse magistratus, vt ante
diximus, necesse est. Itaque 2 quales in vnum conferre, & quales se- 2.
iungere conueniat, non decet ignorare. Prima ergo ex necessarijs
procuratio est quæ 3 in foro versatur: cui muneri magistra- 3.
tum qui 4 commercia & decentiam dispiciat, præficere opor- 4.
tet. Nam ferè omnibus ciuitatibus quædam emere, alia vendere, ad mutuos rerum necessariarum vsus necesse est: quod 5 proxi- 5.
mè ad rerum copiam accedit, cuius gratia 6 in vnam Rempub. ho- 6.
mines conuenisse videntur. Secunda, & huic proxima procuratio
est 7 vrbanarum rerum, tum communium, tum etiam priuatarum: 7.
vt cum decente ornatu ædificia & viæ conseruentur, & collapsa reficiantur, & limites communes sine querimonia teneantur, & cætera quæ similem procurationem attingunt. Qui magistratus ædilitas à plerisque nominatur, habetque partes numero complures: quarum alijs alij in magnis ciuitatibus præficiuntur, vt quidam cõstruendis muris, alij fontibus & ductibus aquarum præsunt, nonnulli portubus tuendis. Alia procuratio est necessaria, huic finitima: est enim eisdem de rebus, per agrum tamen extra vrbem: cui qui præsunt agrorum præfecti, & ab alijs syluarum inspectores nominantur. hæ igitur harum rerum procurationes tres sunt. Est alius magistratus ad quem publica vectigalia referuntur, quique publicam pecuniam custodit, & ad singulos vsus Reipub. partiendo suppeditat: cuius muneris præfectos receptores, & quæstores appellant. Alius apud quem contractus & tribunalium iudicia scribi debent: apud hos quoque acta causarum, & accusationes, ac litium intentiones confici oportet. Sed in quibusdam ciuitatibus hic magistratus in plures diuiditur, vnus est tamen his omnibus præfe-
ctus, qui 8 scribæ, & tabelliones, & alijs similibus vocabulis appel- 8.
lantur. Proximus huic magistratus, est ex omnibus ferè & maximè necessarius & idem molestissimus, qui in iudiciorum executioni-
bus 9 siue damnatus quis fuerit, 10 siue factus reus versatur, 11 quiq; 9. 10. 11.

carceri, custodijsque præest. itaque propter odium quod magnum incurrit, molestus est. Quamobrem vbi non est merces magna proposita, hunc magistratum homines recusant: nec qui susceperunt, fungi munere ex legis præscripto volũt, est tamen necessarius. frustra enim exercentur iudicia, nisi ad finem perducantur. Quare si communitas constare nequit nisi iudicia fiant, ne constabit quidẽ, si nemo quod iudicatum fuerit, exequatur. Itaque commodius est
12. hunc magistratum non esse vnum, 12 sed alios ex alijs tribunalibus.
13. Eodemque modo 13 propositiones eorum quæ in acta referuntur, diuidere conuenit: præterea vt quædam diuersi magistratus exequantur, & causas iuniorum iuniores potius magistratus, causas verò consistentium quas vnus magistratus condemnauerit, alius exequatur: exempli gratia, quæ præfecti annonæ iudicauerint, hæc præfecti ædificiorum exequantur, & alij quæ ab alijs fuerint iudicata. Nam quo minus odij executores contraxerint, hoc magis executiones ad finem perducentur. Igitur si condemnantes ijdem
14. sint & exequentes, duplex odium contrahatur: 14 sin ijdem de cunctis, omnium hostile odium incurrant. Multis in ciuitatibus custodiarum præfectus diuersus est ab executore, vt Athenis magistratus eorum qui vndecim viri nominantur. Itaque commodius est, vt hic magistratus diuisus sit, & solerter quod eius ratio postulat, prouideatur. Nec enim minus hic necessarius est, quàm is de quo modo disseruimus. Nam viri probi maximè magistratum hunc
15 recusant: improbis 15 non rectè committitur, qui custodiri magis debent, quàm alios custodire. Itaque non vnus separatus magi-
16. stratus 16 penes eos esse debet, nec idem continenter geri, sed iu-
17. uenes, 17 vbi aliquis iuuenum & custodum est ordo, diuersi per vices munus magistratuum obire. Hos igitur magistratus vt maximè necessarios primos esse statuere oportet, deinde eos, qui nihilo minus sunt necessarij, maioris tamen auctoritatis, quoniam peritiam & fidem magnam requirunt, cuiusmodi sunt qui custodiam vrbis & vsus bellicos attingunt. Nam tum in pace, tum in bello præfectos esse oportet, qui portarum atque murorum simili
18. modo custodiæ præsint, & 18 ciuium delectus habeant, ipsorumq; ordines constituant. Hic ergo præter hos omnes magistratus alij
19. complures sunt, 19 alicubi pauciores, vt in paruis ciuitatibus vnus
20. est 20 his cunctis muneribus præfectus: cui officio qui præsunt, imperatores & belli duces nominantur. Præterea si equites vel pedites ex-

tes expediti vel sagittarij vel classici fuerint, 21 harum cuiusque manuum præfectus interdum constituitur, quæ classis, & equitum præfecturæ, atque ordinum ductus nominantur: & per partes quæ his subijciuntur, triremis, turmæ, ac tribus præfecturæ, & quæcunque harum partes sunt. Sed vniuersum harum rerum bellicarum procurationis genus vnum quiddam est. Atque hęc quidem est huiusmodi magistratus ratio. Sed quoniam magistratus si non omnes, certè aliqui 22 res multas communes tractant, idcirco vnum alium qui rationes conficiat & emendet, nec aliud ipse tractet esse necesse est: quos quidam correctores, alij ratiocinatores vocant, sunt qui exquisitores, & qui procuratores appellent. Sed præter hos omnes magistratus est is qui rerum omnium summam potestatem habet, nam idem sæpe pecuniam ex vectigalibus tributisque collatam habet: qui multitudini præest, vbi res geritur arbitrio populi. Nam esse aliquem oportet qui eos in vnum cogat, quique summam habeat Reipublicæ potestatem: qui magistratus apud quosdam pręconsultores dicuntur, quoniam prius ipsi consultant: 23 sed vbi multitudo est, Senatus potius siue consilium nominatur. Tot igitur ferè sunt ciuiles magistratus. 24 Sed est aliud procurationis genus, quod cultum deorum immortalium attingit, vt sacerdotes, & qui curæ præsunt earum rerum quæ ad sacra pertinent, vt stantia conseruētur, & quæ corruerint reficiantur, & cætera, quæ diuini cultus ratio postulat procurant. quæ procuratio apud quosdam vna est, vt in paruis ciuitatibus: apud quosdam multæ, & à sacerdotio disiunctę, vt templorum ędificatores, æditui, & sacrarum pecuniarum quæstores. Proxima huic procuratio est publicis omnibus sacrificijs separatim destinata, quæcunque lege non sunt sacerdotibus attributa, sed 25 honorem à communi genio sortiuntur, quos quidam principes vocant, alij reges, sunt qui Prytanes appellant. Procurationes igitur necessariæ, vt summatim referam, de his ferè reb. sunt, & in reb. diuinis reb. bellicis, vectigalib. sumptibus, annona, & reb. venalibus, in vrbe, portubus, & agris versantur: Præterea in tribunalibus, contractibus, scripturis iudiciorum, executionibus, custodijs, putandis rationibus, in delectibus, magistratibusque corrigendis: Denique quorum munus est deliberare: 26 ij quoque sunt de numero communium magistratuum, sed priuatim in ciuitatibus, quæ otio magis & iucunditate fruuntur, quæque curam habent ornatus. Hi quoque magistratus haben-

habētur, mulicrum præfecti, legum custodes, præfecti puerorum, & gymnasiorum præfecti: præterea gymnicorũ, & Dionysiacorũ certaminum curatores, & si qua sunt alia id genus spectacula. Harum autem præfecturarum quædam sunt perspicuè non populares, vt mulierum ac puerorum præfecturæ. Tenuiores enim seruorum inopia, mulieribus & pueris vt famulis vti coguntur. Sed cum
27. tres magistratus sint, 27 per quos quidam summos magistratus deligunt, legum custodes, præconsultores, & consilium: optimatum Reip. legum custodes conueniunt, paucorum potentiæ præconsultores, consilium verò populari. Ac de magistratibus quidem ferè omnibus summatim disseruimus.

Scholia in Caput VIII.

1 SEQVITVR vt de magistratibus disseramus. *Qui sint necessarij cuique Reip. magistratus, & qui nonnullis commodi atq; decori declarat. Ex necessarijs, inquit, primus in rebus venalibus versatur. Secundus in publicorum & priuatorum ædificiorum ornatu, quæ, vt varia sunt, sic ipsa procuratio est multiplex. Tertius huic similis est, qui eandem ferè curam gerit, sed in agris. Quartus, qui publicam pecuniam custodit. Quintus, tabelliones & scribæ. Sextus, executores iudiciorum, & carceris præfecti: qui magistratus vt maximè necessarius, sic molestißimus habetur, ac ideo in multos diuidendus est. Sunt etiam alij perinde necessarij, sed maioris dignitatis, qui in vrbe tuenda & in bellis gerendis versantur, vt portarum, murorumq; præfecti. Item imperatores, ducesq; bellorum, quibus minores alij magistratibus obtemperant. Est alius magistratus qui rationes ineat, & cum alijs magistratibus qui pecuniam publicam tractant, conficiat. Sed præter hos omnes magistratus, est is qui summam Reip. potestatem obtinet, qui scilicet concilium eorum cogat, quorum arbitrio geritur Respub. Est alia procuratio publica quæ pertinet ad deorum cultum, vt sacerdotia, & item ea qua fungitur qui rex sacrorum vocatur. Præterea templorum & earum rerum quæ ad sacra pertinent curationes: qui omnes magistratus & procurationes sunt in ciuitate quaque necessarij, & omnibus Rebuspub. communes. Sed in opulentis & otio fruentibus ciuitatibus, priuatim sunt alij magistratus, vt mulierum, puerorumq; præfecti.*

2 Quales in vnum conferre. *Quales magistratus poßint plures simul vni homini mandari.*

3 In foro versatur. *In rebus venalibus.*

4 Com-

4 Commercia & decentiam. *Ne dolus aut fraus in emptione & venditione admittatur, ac vt res venales aptis locis proponantur, & conuenienti precio vendantur, neue forum & viæ sordescant.*

5 Proximè ad rerum copiam accedit. *Nam cum ciuitas perfecta debeat copiam rerum necessariarum & commodarum habere, vt declaratum est primo libro, hæc copia dupliciter contigit, vno modo si ager sit rerum necessariarũ, & commodarum ferax: alio per emptionem rerum importandarum quibus regio caret, & venditionem exportandarum quibus abundat. Nam hoc perinde propemodum est, ac si omnia in agro prouenirent.*

6 In vnam Rempublicam. *In vnam communem & ciuilem societatem, vt per commutationem rerum, aut emptionem & venditionem, omnibus rerum copia suppeteret.*

7 Vrbanarum rerum. *Aedificiorum & viarum.*

8 Scribæ & tabelliones. *Hos Græci, si ad verbum libeat conuertere, sacrimemores, & magistros, memoresq; vocant, sed interpres commodius putauit vti verbis Romanis dum latinè loquitur.*

9 Siue damnatus quis fuerit. *Vt in eos legitimis pœnis animaduertatur.*

10 Siue factus reus. *Siue fuerit alicuius criminis accusatus, cuius causa sit in carcerem trudendus.*

11 Qui carceri custodijsque præest. *Custodiæ vocantur, qui in carcere custodiuntur.*

12 Sed alios ex alijs tribunalibus. *Vt alij exequantur contractuum iudicia, alij capitalia: quæ causæ in diuersis tribunalibus, siue à diuersis iudicibus cognosci debent.*

13 Propositiones eorum quæ in acta referuntur. *Vt pro causarum & tribunalium diuersitate varij sint qui iudicibus proponant hoc est exponant & referant omnia, quæ in acta pro vtraq; parte redacta fuerint: quod Romæ fit in duodecimuirali tribunatu, quam rotam dicunt, ab eo iudice, cui cognitio causæ fuit commissa: hic enim testes rogat, & scripturas, & quæcunque fuerint ab vtraque parte allegata, & probata, per scribas in acta refert: & instructa conclusaq; causa cuncta proponit, summatimq; vndecim collegis explicat: qui quod visum è iure fuerit, constituunt: nec aliter ille quàm ex collegarum iudicio sententiam pronuntiat. Hoc est igitur quod ait Aristoteles, alios esse oportere qui causam instruant, & statum eius actaq; proponant: alios qui iudicent, & diuersos pro diuersitate tribunalium, hi ab Hispanis relatores vocantur, nec sunt de numero iudicum, nec est aliud eorum muneris quàm statum causæ, & quæ fuerint pro vtraque partu allegata & probata summatim iudicibus referre.*

14 Sin ijdem de cunctis. *Si ijdem magistratus iudicia de rebus omnibus exequantur, cunctorum graue odium incurrant.*

15 Non rectè committitur. *Non tuto mandatur.*

16 Penes eos. *Penes prauos homines, vt cum cæteri magistratus geri debeant à viris probis, hic tantum quia odiosus est, prauis hominibis mandetur.*

17 Vbi est aliquis iuuenum, & custodum ordo. *Si quis cœtus sit, aut conuentus iuuenum Reip. vacantium, cuiusmodi est cohors prætoria, quæ iuuenibus militibus magna ex parte constat.*

18 Ciuium delectus habeant, ipsorumque ordines constituant. *Vt ab his delectus ciuium militares fiant, tum ad vrbis custodiam, tum ad externa bella, atque item ordines militares constituantur equitatus & peditatus grauis & leuioris armaturæ.*

19 Alicubi verò pauciores. *Non quòd in aliqua ciuitate non sint hi magistratus, nam cunctos esse necessarios suprà dixit, sed quia in paruis ciuitatibus complures huiusmodi magistratus siue procurationes simul vni homini mandantur.*

20 His cunctis muneribus. *Bellicis & custodiæ portarum & murorum.*

21 Harum cuiusque manuum. *Singularum copiarum, vt sit vnus equitum præfectus, alter sagittariorum, alius classicorum militum.*

22 Res multas communes tractant. *Bonam partem publicæ pecuniæ.*

23 Sed vbi multitudo est. *Vbi Proconsultores sunt multi, vocantur Senatus siue Consilium.*

24 Sed est aliud procurationis genus. *Sacerdotes, & qui templorum rerumq; sacrarum curam gerunt in alio genere, diuerso scilicet à ciuilibus magistratibus versari dicit. Nam sacerdotum officium & sacrarum rerum procurationes non esse ciuiles magistratus, ipse libro quarto docuit.*

25 Honorem à communi genio sortiuntur. *Genios deos, qui & lares vocabantur, & penates, singulis & hominibus, & domibus, atque item vrbibus adesse antiquitas existimauit: quod mutatis nominibus non longè abhorret à Christiana philosophia, quæ angelos custodes singulis hominibus, atque item ciuitatibus & prouincijs attribuit. Commune igitur Genium vocat Aristoteles Deum siue angelum, qui præsidio est toti ciuitati, cuius quasi sacerdos esset rex sacrificulus, de quo suprà pluribus memorauimus.*

26 Hi quoque sunt de numero communium magistratũ. *Communes magistratus vocat, quos suprà necessarios appellauit, quoniam magistratus necessarij sunt omnibus Rebuspublicis communes, cum nulla posit sine ipsis administrari.*

27 Per quos quidam summos magistratus deligunt. *Id est quos cum deligunt, summos magistratus deligunt. nam ipsi summi magistratus sunt, per quos deligi summos magistratus dicit, vt suprà hoc ipso capite declarauit. Nã ab his in sua quibusq; Repub. concilium eorum cogitur, qui arbitrio suo Remp. administrant, à legum custodibus optimatum, à præconsultoribus paucorum concilium, à Senatoribus concio popularium.*

FINIS LIBRI SEXTI.

ARISTOTELIS DE REPVBLICA LIBER SEPTIMVS,

Interprete & enarratore IOANNE GENESIO SEPVLVEDA CORDVBENSI.

CAPVT I.

VI de optimo statu Reipub. conuenien- 1.
te ratione disputare debet, hic primùm quæ
sit 2 maximè expetenda vita statuat oportet: 2.
hoc enim ignorato, optimam Remp. igno-
rari necesse est, cum, 3 eos optimè viuere 4 3.4.
consentaneũ sit, qui optimo statu Reip. pro
ratione rerũ suppetentiũ vtũtur, 5 nisi si quid 5.
præter rationem fiat. Itaque primùm omni-
um quæ viuendi ratio sit maximè 6 cunctis ferè hominibus expe- 6.
tenda, constare debet: deinde 7 num eadem publicè sit, quæ priua- 7.
tim optima vita, an diuersa. Cum igitur multa sint à nobis commo-
dè (vt equidem existimamus) de optima vita 8 in libris externis di- 8.
sputata, eadem hoc quoq; in loco vsui nobis esse debent. Nam profecto quod ad vnam diuisionem pertinet, nõ est dubitabile, cũ tria sint bonorum genera, externa, corporis, & animi, quin hæc omnia felicibus hominibus adesse debeant. Nam qui fortitudinis, temperantiæ, iustitiæ, atque prudentiæ expers muscas circũ volantes metuat, & quicquid libuerit 9 etiam extremorum edendo vel bibẽdo 9.

à nullo se continens persequatur, nec parcat amicissimorum vitæ
10. 10 vt auctior fiat vno quadrante, hunc nemo felicem esse dixerit ac eodem modo quod pertinet ad intelligentiam, si tam imprudens sit, & mentis errore deprauatus, quàm puer, aut furiosus. Sed cum de his quæ modo diximus, inter omnes ferè conueniat: tamen de quanto & modum excedentibus magnitudinibus controuersia est. Nam virtutis quantulumcunque adsit, hoc satis esse putant: diuitias, opes, potentiam, gloriam, sine fine quærunt, ac his excellere nituntur. Quorum errorem facilè nobis fuerit rebus ipsis conuincere, cum non virtutes rebus externis, sed has virtutibus parere homines atque tueri videamus, ipsamque vitam beatam siue in voluptate hominibus posita sit, siue in virtute, siue in vtraque. Tamen ijs qui cum morum probitate intelligentiaque excellant, externorum bonorum mediocritatem tenent, magis adesse notemus, quàm
11. qui ex his plus habent, quàm ad vsus vitæ satis est: 11 illorum autem
12. inopes habentur. Cæterum si animũ aduertas, idem 12 te ratio quoq; facilè docebit, quoniam bona externa velut instrumentũ quoddam suo fine terminantur. Nam quæ res vsui accommodantur, earum nimia magnitudo necessario aut nocet habentibus, aut nihil prodest. Ex animi verò bonis quo magis quodque excellit, hoc habetur vtilius, si hæc non tantum honesta, sed etiam vtilia nominari
13. ri debent. Ad summam, dubiũ non est, 13 quin optimæ rerum affectiones inter ipsas sequãtur excessũ, quo res differũt inter se, quarũ
14. rerũ has affectiones esse dicimus. Itaq; si anima tũ opib. tũ etiã corpore 14 & simpliciter, & nobis est potior, vt optima cuiusq; affectio horũ proportionẽ obtineat, necesse est. Præterea hæc animi gratia, non animus illorum causa naturaliter expetuntur, & à prudentibus cunctis expeti debent. Maneat igitur, cõstitutumque nobis sit,
15. 15 quantum cuique virtutis & prudentiæ, & quæ ab ijs proficiscuntur actionum adest, tantum felicitatis adesse: vt Deus ipse testis est, qui cum beatus felixque sit, nullo tamen externo bono, sed per se, & quia talis est natura, beatus habetur: quoniam secundam fortunam à felicitate diuersam esse idcirco necessarium est, qui bona quæ extra animam sunt, casus & fortunæ beneficio contingunt. Iustus autem & prudens nemo neque à fortuna est, neque propter fortunam. Quo fit, eisdemque rationibus concluditur, beatam esse ciuitatem quæ optima est, & rectè agit. Vt autẽ rectè agant qui recta non agunt, fieri nõ potest: & opus vel singularis hominis, vel ciuitatis,

ciuitatis, absq; virtute & prudentia nullum rectum esse potest. Fortitudo autem ciuitatis, & iustitia, atq; prudentia, 16 eandem vim & formam habent quam ea quibus præditi singuli homines iusti esse ac prudentes & temperati dicuntur. Sed hæc hactenus præfati sumus: quæ vt præterire non licuit, sic nec omnia quæ hanc quæstionem attingunt, cum huius loci non sint, explicare conuenit. NVNC autem positum sit, optimam esse vitam, etiam publicè ciuitatibus, quæ cum virtute degitur, & 17 hactenus est adiumentis instructa, vt virtutis officia posit obire. Porrò in eos quorum est dubia sententia, si cui fortè quæ diximus, non satis probantur, omissa hoc in loco disputatione, postea erit disserendum.

16.
17.

Scholia in Caput I.

1 QVI de optimo statu Reipub. conueniente ratione disputare debet. *In hoc septimo libro de optimo genere Reipublicæ disputat Aristoteles, & quod ipse maximè post regnum probat, hoc enim omnibus præfert, si rex ad ipsius normam, de qua in libro tertio disputatum est, contingat, qualis optari magis potest, quàm multis seculis reperiri. Sed vt optimus Reipub status qui sit appareat, singulorum hominum vita beata in quo posita sit statuere oportet, cum eadem sit priuatim, publicéq; felicitas. Igitur singulorum felicitas posita est, inquit, in vsu virtutis non impeditæ, sed cum virtutis vsus modo corporeorum, modo externorum bonorum inopia impediatur, fit vt cuncta bonorum genera homini felici, ac proinde ciuitati adesse debeant. Sed quoniam animi bona primam dignitatem & auctoritatem ad vitam beatam efficiendam habent, idcirco virtus quo maior est, hoc plus virium ad felicitatem habet, cum in cæteris bonis mediocritas maximè probetur.*

2 Maximè expetenda vita. *Quæ sit vita beata, quæ eadem felicitas appellatur.*

3 Eos optimè viuere. ἄριστα πράττειν, *quod est ad verbum optima, vel optimè agere, interpres conuertit optimè viuere, quia in hunc sensum dictum est ab Aristotele, vt cum in alijs locis, tum in primo Ethicorum libro* εὐπράττειν *dicit pro bene beatéq; viuere.*

4 Consentaneum est. *Conueniens est, nam Resp. vt dictum est in quarto libro, ciuitatis est vita.*

5 Nisi quid præter rationem fiat. *Nisi si quis casus ordinem & rationem Reipub. perturbet.*

6 Cunctis ferè hominibus. *Non enim cunctis hominibus status Reipub.*

conuenit, qui optimus simpliciter est, quia non omnia adiumenta cunctis ciuitatibus suppetunt.

7 Num eadem sit publicè, quæ priuatim optima vita. *Vtrum eadem res ciuitatem faciat felicem, quæ singulos homines beatos facit.*

8 In libris externis. *In alio opere extra hoc in quo versamur: non enim genus aliquod scriptorum significat, quod exotericum inscribatur, vt est publicus error suprà à nobis confutatus. Ethicorum igitur libros designat, in quorum primo hæc, & partim etiam in decimo traduntur.*

9 Etiam extremorum. *Extrema vocat ea quæ nisi ab intemperantissimis non appetuntur, vt Apicius lusciniarum linguas appetiuisse, & comedisse fertur.*

10 Vt auctior fiat vno quadrante. *Vt vnum quadrantem lucrifaciat.*

11 Illorum autem inopes habentur. *Parum habent bonorum morum & intelligentiæ, hoc est virtutum intellectualium.*

12 Ratio quoque te facile docebit. *Dixerat rebus ipsis atque vsu declarari animi bona cæteris bonis corporis atque externis esse potiora: nunc idem ratione quoque posse confirmari & concludi docet.*

13 Quin optimæ rerũ affectiones. *Affectiones conuertit interpres, quod est græcè διαθέσεις, id est dispositiones. Sunt autem dispositiones, qualitates primæ speciei facilius mobiles quam habitus: quanquam habitus etiam dispositiones interdum nominantur, vt hoc in loco, quemadmodum ipse docet in libro prædicamentorum. nam dispositio latius patet quàm habitus. Itaq; optimas dispositiones nunc vocat in animo virtutes, in corpore bonam valetudinem, in rebus externis qualitates, quibus ad vsum hominum commendantur. Est autem sensus, optimas affectiones, quæ sunt ipsa triplicia bona, hanc inter se excessum proportionem habere, quam ipsarum subiecta inter ipsa tenent. Vt enim anima potior est corpore, sic animi bona sunt bonis corporis potiora, ac eodem modo bona corporis bonis externis.*

14 Et simpliciter & nobis. *Meliora simpliciter sunt quæ sua natura sunt meliora: meliora nobis, quæ nobis sunt commodiora. Quædam autem sua natura meliora sunt, quæ nobis non sunt meliora. vt malefica animalia simpliciter meliora sunt quam frumenta, quia omne animatum melius & nobilius est quàm inanimatum, nobis tamen melius est frumentum. Bona verò animi tum simpliciter, id est per se meliora sunt, tum etiam ad commoditatem nostram relata, quàm bona corporis.*

15 Quantum cuique virtutis ac prudentiæ. *Hoc quisque felicior est, quo magis virtutibus moralibus & intellectualibus præditus: qui habitus sunt, aut plus actionibus fungitur, quæ ab his habitibus proficiscuntur. Nam bona corporis &*

poris & externa, non sunt partes felicitatis, sed tanquam instrumenta, vt in artificijs siue instrumentis opus confici non potest, ipsa tamen non sunt partes ipsius artis, quo intelligitur felicitatem non consistere in indiuiduo, sed patere latius, & alium alio feliciorem, vt fortiorem & liberaliorem esse, sed quicquid bonis addatur, id nullum bonum maius felicitate reddit. Est enim felicitas status omnium bonorum aggregatione perfectus. Itaq; felicitas non potest cum alio bono connumerari: nam quodcunque bonum addas, pars est felicitatis, vel eius instrumentum: hoc est enim, vt obiter difficilem locum expediamus, quod Aristoteles Ethicorum libro primo tradit, felicitatem esse maximè omnium expetendam, non connumeratam. Nam connumerata, *inquit*, expetibilior esset, vel cum minimo bono. *Est enim sensus. Felicitas connumerari non potest cum alijs bonis, quoniam ipsa cuncta bona complectitur. Nam si quis ad ea bona quibus aliquis felix est, bonum aliquod addat, non aliquod bonum effecerit maius aut expetibilius felicitate, sed fortasse maiorem felicitatem efficiet. Nam felicitatem connumerari non posse, nec cum alio bono esse magis expetendam, vt pleriq; putant, ipse docet decimo Ethicorum, & primo magnorum moralium libro.*

16 Eandem vim & formam habet. *Eisdem rebus, eademq; ratione ciuitas dicitur fortis, iusta, & prudens, quibus singuli homines.*

17 Hactenus est adiumentis instructa. *Cui res & facultates suppetunt quantum satis est ad virtutes fungendas.*

CAPVT II.

1 SVPEREST vt felicitas eadem singulorum hominum & 1.
ciuitatis dici debeat, an secus, disseramus. quod tamen constituere in promptu est, cunctis eandem esse consentientibus. Nam qui singulorum hominum beatam vitam 2 opibus metiuntur, ij o- 2.
mnes ciuitatem si fuerit opulenta, felicem esse confirmabunt. Qui verò tyrannicam vitam cæteris omnibus anteferunt, hi ciuitatem plurimis imperantem felicissimam esse, confitebuntur. Si quis autem singularem hominem 3 propter virtutem maximè pro- 3.
bat, is ciuitatem quo magis virtute prædita sit, hoc feliciorem esse asseuerabit. Sed hæc iam duo sunt quæ disputatione indigent. Primum vtra sit magis expetenda vita, quæ in administratione Reipub. & ciuitatis communione versatur, an quæ velut 4 peregrini 4.
& hospitis vita est, & à ciuili communitate seiuncta. Deinde quæ ratio Reip. & status ciuitatis optimus sit, siue Reip. administratio

omnibus

omnibus expetenda sit,siue quibusdam,non plerisq; tamen. Hoc
enim intelligentiæ & considerationis ciuilis munus est, non quid
5. singulis expetendum sit constituere.Nos autem hoc in loco 5 quæ-
stionem hanc explicandam suscepimus. Nam vt illud esset extra
negotium vagari,sic huius commentationis hoc munus habetur.
6. Hæc igitur necessario est optima Respub 6 per quem ordinem re-
ctissimè quisque habere, ac beatè viuere potest. Nec id est dubi-
tabile,sed inter ipsos qui vitam quæ cum virtute degitur, maximè
7. expetendã esse consentiunt,controuersia est,7 vtra sit magis expe-
tenda, ciuilis & actiua,an quæ à rebus omnibus exterioribus seiun-
cta est,hoc est contemplatiua, quam solam nonnulli vitam philo-
sophorum esse dicunt. Has enim duas vitas ferè qui virtutem ma-
ximo studio & ambitione colunt,tum priores, tum etiam nostra
memoria deligere videntur, duas vitas dico, ciuilem, & philoso-
phorum. Neque verò parui refert,vtri veriora dicant. Necesse est
enim vt qui intelligentia prudentiaque valent, tum singuli homi-
nes priuatim,tum Respub.communiter vitam instituant ad melio-
rem finem spectantes.Quidam igitur sic existimant finitimis impe-
rare,si heriliter fiat, iniustissimum esse:sin autem ciuiliter, abesse
quidem iniuriam,tamen impedimento esse, quominus liceat otio
& iucunditate frui.Alij tanquam ex aduerso solam actiuam, ciuilē-
8. que vitam viro dignã esse putant:8 officia enim quæ à singulis vir-
tutibus ducuntur,non magis priuatos homines attingere, quã eos
qui funguntur publicis muneribus & Rempub. administrant,sic i-
gitur quidam existimant. Alij solam herilem & tyrannicam Reip.
rationem felicem esse dicunt. Quinetiam apud quosdam hic est
Reip.finis,quo leges spectant, vt vicinis dominentur. Itaque cum
multi multorum mores institutaque sint,lateque pateant: tamen
9. si leges 9 ad vnum quoddam referantur,omnes huc spectant,vt vi-
10. ctoria & imperio potiantur: vt Lacedæmone,atque in Creta,10 tum
educatio,tum summa legum ferè bellis accommodantur.Præterea
11. in cunctis nationibus 11 quæ possunt esse facultate rei gerendæ su-
periores,huiusmodi facultas in honore est,vt apud Scythas, Persas,
Thraces, & Gallos. Apud quosdam enim leges quædam sunt in
hanc virtutem incitantes,vt Carthagine ferunt, annulorum orna-
tum cuique pro numero bellorum,quibus interfuerit,concedi. Et
olim apud Macedones lex erat, vt capistro cingerentur, qui
nullum hostem occidissent: & apud Schytas, qui nullum in-
ter-

teremisset hostem: hinc ex poculo, quod in solenni quodam epulo circumferebatur, bibere non licebat. Et apud Hispanos bellicosam gentem fastigiatę bases circum cuiusque tumulum tot numero erigebantur, quot hostes interemisset: & multa huiusmodi alia, apud alios partim legibus sancita sunt, partim moribus recepta. Quanquam si considerare libeat, per absurdum fortasse videatur, hominis ciuili facultate præditi officium esse præcepta dare posse, quomodo in finitimos 12 volentes iuxta, & inuitos imperium domina- 12.
tusq; teneatur. Nam quod ius non est, id quomodo ad ciuilis hominis & legumlatoris officium pertineat? Non est autem ius, vt non modo iustè imperitetur, sed etiam iniustè. Fieri autem potest, vt iniustè quis vincat. At in cæteris scientijs hoc fieri non videmus. Neq; enim medici vel gubernatoris munus est, vt hic nautas, ille ægrotantes vel persuadeat, vel cogat. Multi tamen herilem dominatum, ciuilem principatum esse putant. Et quod in se quiq; nec iustum esse, nec vtile dicunt, hoc eos in alios exercere non pudet, cum ipsi 13 in- 13.
ter se iustum imperium quærant, 14 in alios autem quid iustum sit, 14.
nihil laborent. 15. At hoc natura heriliter imperare, illud non heri- 15.
liter probabile est. Quod cum ita sit, non est conandum, vt omnibus heriliter imperetur, sed ijs duntaxat, qui tali imperio sunt idonei: quemadmodum ad epulum seu sacrificium non homines, sed quod est huic rei ad venandum idoneum, venari oportet: est autem idoneum animal sylueſtre mensis accommodatum. At fieri posset, vt ciuitas vna beata, quę rectè scilicet administraretur, 16 separatim 16.
sita esset. Quod enim prohibet, quominus alicubi seorsum habitetur, & iustis legibus vtatur? Cuius Reip. ratio nec ad bellum, nec ad superandos hostes esset accommodata. Faciamus enim nihil adesse tale. Omnes igitur bellicas procurationes honestas esse, statuere cōuenit, non tamen quasi rerum omnium vltimum, ac summum bonum, 17 sed illas huius esse gratia. Est autem probi legūlatoris mu- 17.
nus, ciuitatem ac genus hominum, & omnem aliam communitatem intueri, & quomodo recta vita & felicitate, quæ in eos cadere possit, potiantur considerare. Erit tamen in quibusdam legitimis institutis differentia. Illud quoq; legumlatoris officium est, si qui finitimi sint, quo quiq; modo tractari debeant, & quę in quosq; sint officia seruāda dispicere. Cæterum ad quem finem spectare, & quo dirigi optima Respub. debeat, postea suo loco disseremus.

Scholia in Caput II.

1 Superest vt felicitas eadem vniuscuiusque hominis, & ciuitatis dici debeat. *Eandem esse ciuitatis felicitatem, quæ hominis singularis communi hominum sententia declarat. Nam quicunque beatum esse hominem locupletem dixerit, is ciuitatem opulentam felicem esse confirmabit: eodemqué modo de imperio & virtute statuet, qui alterutro vitam beatam metietur. Sed illud differendum est, vtra sit magis expetenda vita, quæ in actione & ciuili administratione versatur, an quæ procul ab huiusmodi negotijs abest. Illud autem constat eum esse optimum statum Reipub. cuius ordine recte beateq́ue viuitur. Sed inter eos qui beatam vitã virtute metiuntur, controuersia est, alteris actiuam, alteris vitam contemplatiuam præferentibus. Sunt autem qui felicitatem in imperio herili & tyrannico positam esse ducant, quorum leges huc maximè spectant, vt ciuitas latißimè dominetur. Itaq. fortißimis viris honores apud eos propositi sunt, & ignauis ignominia, cum tamẽ iniustum sit, in omnes subiectos heriliter imperare. Nam imperium herile in eos duntaxat conuenit, qui natura vel serui sunt, vel tam improbi, vt sint herili imperio coercendi. Itaq. non est rectè instituta Resp. in qua summa legum ad victoriam & imperium propagandum dirigitur.*

2 Opibus metiuntur. *Felicitatem in diuitijs consistere putant.*

3 Propter virtutem maximè probat. *Felicem esse putat, quia virtute præditus est.*

4 Peregrini & hospitis vita. *Abhorrens à ciuilibus muneribus, vt peregrini in aliena ciuitate solent.*

5 Quæstionem hãc. *Quæ ad ciuitatem & ciuilem administrationem pertinet. Nam quæ singulorum virtutem & felicitatem attingunt, hæc in libris de moribus disputata sunt.*

6 Per quem ordinem. *Per quam Rempub. Nam Respub. est ordo ciuitatis, vt tertio libro memoratum est.*

7 Vtra sit magis expetenda. *Hanc quæstionem ipse libro decimo Ethicorum dirimit, vbi contemplatricem vitam actiuæ præfert conuenienter, scilicet Christianæ philosophiæ, & euangelico illi testimonio*, Maria optimam partem elegit : *elegerat enim contemplationem, dum Martha rebus agendis esset occupata.*

8 Officia quæ à singulis virtutibus ducuntur. *Actiones quæ à singulis virtutibus manant, nõ magis ad eos qui vitam degunt priuatam, coluntq́ue virtutes intellectuales pertinere, quam ad eos qui Rempub. administrant, & in moralibus virtutibus versantur.*

9 Ad

9 Ad vnum quoddam. *Ad vltimum finem ipsis propositum.*
10 Tum educatio. *Institutio morum.*
11 Quæ possunt esse superiores. *Quæ vires & facultatem habēt ad vincendum.*
12 Volentes iuxta, & inuitos. *Velint nolint. Nam liberis hominib. inuitis imperare iniustum & tyrannicum est, nisi natura serui sint, & iniustè, contraqué suam vtilitatem imperium recusent: tunc enim cogi bello possunt: estq; id bellum natura iustum, vt ipse libro primo, capite quinto testatur. Tales enim prudentiorum ac potiorum imperio iustè, & cum sua commoditate parent: ad iustitiam autem compellere, vt conuiuij Euangelica parabola confirmat Augustinus, iustum & pium est.*
13 Inter se. *Inter ipsos ciues.*
14 In alios. *In subiectos populos.*
15 At hoc esse natura heriliter imperans, illud non heriliter. *Credibile est quoddam imperium herile lege naturæ niti, id scilicet quod habetur in homines natura seruos, aliud imperium lege naturæ non esse herile, quod in liberos habetur.*
16 Separatim sita. *Longissimè ab alijs ciuitatibus & hostibus remota, vbi nulla esset occasio, vel necessitas, nec inferendi, nec propulsandi bellum.*
17 Sed illas huius esse gratia. *Bellicas procurationes siue actiones ad summum bonum referri.*

CAPVT III.

1 IN eos autem vtrosque qui cum vitam quæ ex virtute degi- 1.
tur, omnibus anteferendam esse confiteantur, 2 de vsu tamen eius 2.
dissentiunt, nobis disputandum est. Alteri enim imperia ciuilia idcirco improbant, quoniam 3 liberi hominis vitam à vita ci- 3.
uili diuersam, & maximè omnium expetendam esse putant. Alteri 4 hanc cunctarum optimam esse contendunt. Nam fieri posse 4.
negant, vt 5 rectè is agat, qui nihil agit: felicitatem autem idem esse, 5.
quod rectam actionem confirmant, quoniam vtrique partim rectè, partim perperam edisserunt. Quod enim alteri liberi hominis, quàm domini potiorem vitam esse dicunt, id à verò non abhorret: quoniam 6 seruo, quia seruus sit, vti nil habet gloriandum: 6.
nam res necessarias imperare nullam partem honestatis habet. Errat tamen si quis omne imperium dominatum esse putat. Nec enim minus liberorum imperiũ à seruorum dominatu differt, quã ipsum

7. 7 quod est natura liberum, ab eo quod est natura seruiens, de quibus
8. satis primis sermonibus disseruimus. Sed 8 neque vera commenda-
9. tio est, cessationem magis quàm actionem laudantis. 9 Nam felici-
10. tas, actio est: & iustorum ac temperantium actiones, 10 multarum
honestarumque rerum finem habent. Quibus rebus sic constitutis,
existimabit forsan aliquis, summū bonum esse cunctis dominari.
Sic enim fiet, vt plurimas & honestissimas actiones obeundi pote-
statem habeat, prorsus vt cui licet imperare, is imperium alteri con-
11. cedere non debeat, sed auferre potius: 11 vt nec pater filiorum, nec
filij patris hac in parte, ad summam, nec amicus amici rationem du-
cere debeant. Nam quod optimum est, id esse maximè omnium
12. expetendum. Rectè autem agere, optimum esse. 12 Hoc igitur verè
forsitan dicunt, si quod est omniū maximè expetendum, id eis qui
spoliant, & vim afferunt, est affuturum. Sed forsitan adesse nequit,
13. & 13 hoc perperam ponitur ab eis. Neque enim amplius honestis a-
14. ctionibus is fungi potest, 14 qui non tantum excellat, quantum vir
15. vxori, & pater filijs, dominusque seruis præstat. Ita 15 cum deflexe-
rit, non tantum postea poterit rectè agens ad tramitem honestatis
16. redire, quātum iam à virtute discessit. 16 Nam similibus, honestum
& iustum in vicissitudine positum est. hoc enim & æquum est, & si-
mile. non æquum autem inter pares, & non simile inter similes, præ
ter naturam est. Quæ autem præter naturam sunt, horum nihil est
17. honestum 17 Si quis igitur alius virtute & agendi facultate optimis
etiam præstet, huic obsequi honestum, & huic parere iustum est. O-
18. portet tamen 18 non modo virtutem, sed etiam facultatem, qua sit
ad agendum instructus, adesse. quæ si rectè dicuntur, & felicitas in
recte agendo consistit, efficitur vt vita actiua tum publicæ cuiusque
ciuitatis tum etiam singulorum priuatim optima sit. Veruntamen
19. actiuam vitam 19 ad alios referri non est, vt quibusdam videtur,
necessarium: nec eæ tantum cogitationes actiuæ sunt, quæ earum re-
20. rum gratia fiunt. 20 quæ res ex actionibus existunt, sed eæ multo et-
21. iam magis, 21 quæ seipsis contentæ sunt, & contemplationes, &
considerationes quæ propter ipsas expetuntur. Nam recte
22. agere, ac proinde actio quædam finis est. 22 Sed & eos ma-
ximè proprieque agere dicimus, qui cogitationibus sunt actio-
num externarum architecti. Cæterum quæ ciuitates seorsum si-
tæ sint, & vitam huiusmodi cæteris prætulerint, has cessare & ni-
23. hil agere non est necesse. 23 Hoc enim per partes fieri potest quoniā
ciuitatis

ciuitatis partibus inter ipsas multæ communitates sunt. quod 24 i- 24.
psum eodem modo in vno quoque homine fit: 25 26 alioquin vix 25. 26.
Deus ipse rectè sese haberet, & vniuersus mundus qui præter propias actiones suas nullis actionibus externis fungitur. Eandem igitur vitam cuique hominum, & publicè ciuitati, ac hominibus optimam esse, haud dubiè necessarium est.

Scholia in Caput III.

1 IN eos autem vtrosque qui cum omnibus anteferendam esse confiteantur vitam, quæ cum virtute degitur. *Qui vitam beatam virtute metiuntur, horum alteri ciuili damnata, contemplantium vitam maximè probant: alteri ciuiles actiones ita commendant, vt pro nihilo contemplationem habeant, quorum vtrosque in errore versari docet. Nam qui vitam publicæ administrationis immunem imperanti præferunt, errant in eo, quòd omne imperium dominatum esse putat: dominatus enim seruorum est, qui longe distat ab imperio quod in liberos habetur. Errat item qui cessare & nihil agere actioni præferendum esse putat, cum felicitas actio quædam sit, non tamen quia in principatu multæ sunt agendi occasiones, idcirco principatus est summum bonum, præsertim si est iniustus. Sed quanquam vita actiua tum priuatim, tum etiam publicè optima est, non tamen ij solum agere putandi sunt, qui iustitiam & virtutes ad alios relatas colunt, cum ij etiam qui philosophantur in actione versentur. Contemplatio enim actio quædam est.*

2 De vsu eius dissentiunt. *Nam qui se Reip. dedunt, ij philosophos, quique in rerum cognitione versantur, vti virtute negant, cum nihil agere videantur.*

3 Liberi hominis vitam. *Nam qui publicis muneribus funguntur, serui esse videntur, seruiunt enim Reipub.*

4 Hanc cunctarum optimam esse. *Ciuilem præstare omnibus.*

5 Rectè is agat qui nihil agit. *Rectè agere quid communiter significet, nemo ignorat, sed consuetudine Græcorum rectè agere, est etiam felicem esse. Hæc tamen oratio vtrumque significatum spectat.*

6 Seruo, quia seruus sit vti. *Qui seruum prudentem adhibet consilio, is non vtitur seruo, quia seruus sit. sed quia vir prudens & amicus. qui verò vtitur eius opera ad corporea & necessaria munera, is seruo vtitur, vt seruo: hæc autem imperare nihil habet gloriandum.*

7 Quod est natura liberum. *Genere neutro dixit, vt omnia genera compleсteretur. Nam & ratio appetitui, vt libero imperat: anima corpori, ut seruo, qui*

uo, quibus de rebus libro primo disputatum est.
8 Nec vera commendatio est, cessationem magis laudantis quàm actionem *Errat etiam qui nihil agere potius esse dicit, quàm agere.*
9 Nam felicitas actio est. *Vsus videlicet virtutis.*
10 Multarum honestarumque rerum finem habent. *Viri iusti & temperantes multa præclara facinora edunt, vt iustè seu temperanter agant. Itaque vsus virtutum in quo felicitas consistit, finis est viro iusto & temperanti propositus, quem dum sequitur & spectat, res multas præclaras agit.*
11 Nec vt pater filiorum, nec patris filij rationem habeant. *Vt nulla quisquam necessitudine deterreatur, quin alterum, si posit, spoliet imperio, vt sibi vendicet.*
12 Hoc igitur verè forsitan dicunt. *Sibi quenque summum bonum quærere debere.*
13 Hoc perperam ponitur ab eis. *Velut constans & indubitatum statuitur, optimum esse & maximè expetendum imperium quacunque ratione partum, iure, vel iniuria, siue virtus adsit, & facultas imperandi, siue secus.*
14 Qui non tantum excellat. *Non est iustum imperium, nisi virtute & facultate imperans longè præstet subiectis, præterquam si pareatur, & vicissim imperetur, vt inter pares in recte instituta Rep. fit.*
15 Cum deflexerit. *Cum aberrauerit à virtutis & honestatis via.*
16 Nam similibus. *Imperium inter similes paresque, vt sit iustum & honestum, alternum esse debet, vt eorum quisque modo imperet, geratué magistratum, modo pareat imperio.*
17 Si quis igitur alius potior virtute sit, & facultate. *Si quis tantopere excellat, vt virtute & agendi facultate cæteros omnes etiam optimos superet, huic vni tanquam regi est imperium deferendum, vt lib. iij. declaratum est. Eademque ratione si qua gens virtute & prudentia, ac imperandi facultate alteri præstet, inferior superioris imperio parere debet iure naturæ.*
18 Non modo virtutem adesse, sed etiam facultatem. *Virtutem dicere videtur iustitiam, & cæteras morum virtutes, facultatem verò prudentiam, & peritiam, & fortaßis etiam vires ad cogendum iustum imperium recusantes.*
19 Ad alios referri. *Vt opus iustitiæ vel liberalitatis.*
20 Quæ res ex actionibus existunt. *Vt de victoria quæ fortiter agendo paritur.*
21 Quæ seipsis contentæ sunt. *Vt cogitationes seu contemplationes mathematicorum theorematum, & motuum naturalium, quæ sui causa, non alterius obeuntur.*

22 Sed

22 Sed eos maximè. *Eos potißimum auctores esse externarum actionum, exempli gratia, victoriæ, qui cogitationibus architectos imitantur, id est quorum consilio, non opera, res efficitur, vt imperator, cuius consilio & imperio prælium est in tempore, æquoq; loco commissum, magis agit, paritéq; victoriam, quàm milites qui pugnando hostes concidunt, & in fugam vertunt. quo intelligitur cogitationem, actionem quandam esse, & qui contemplatur hũc non cessare, sed aliquid agere.*

23 Hoc enim per partes fieri potest. *Id est vicißim, vt modo ciues philosophentur, modo Rempub. gerant, vel per partes ciuitatis Nam licet eis res non sit cum hostibus, & externis ad actiones obeundas, tamen in communionibus, quas partes ciuitatis habent inter se, diuites cum pauperibus, nobiles cum popularibus iustitiæ, fortitudinis, liberalitatis, & aliarum moralium virtutum actiones obire possunt, & ita modo philosophari, modo ciuilibus muneribus, & moralibus virtutibus fungi*

24 Ipsum eodem modo fit, in vno quoque homine. *Vt idem modo philosophetur, dum suppetit otium: modo gerat Remp. aut alias res agat, quæ ad vsus vitæ & virtutes morales pertinent.*

25 Alioquin vix Deus ipse. *Si semper esset contemplandum, & omnino à cæteris actionibus abstinendum, contemplatio sola non satis esset ad commodam & beatam vitam hominis, qui multis rebus indiget ad vitam degendã. Nam philosophantium contemplatio, vt ipse libro primo de prima philosophia testatur, nobilior est quàm vt ad humanas vtilitates referatur, ac idcirco Deo magis qui nulla re indiget, conuenit, quàm hominibus qui multis rebus indigent, quiq; ob eam causam omissa contemplatione, rebus necessarijs interdum seruire coguntur. Siue ergo ciuitas, siue singularis homo vitam contemplatiuam elegerit, non tamen potest semper contemplari, quin propter humanas neceßitates alijs actionibus implicetur, tum vt officio poscente, domesticis, cognatis & amicis, denique ijs qui sunt fidei suæ commißi prospiciat. Vt enim re nulla indigeat, quæ à contemplatione & proprijs actionibus ad externas auocet, vix Deo, & vniuerso mundo datum est, qui nulla externa re indigent, cuius causa externas obire debeant. Quæ omnia huc spectant, vt doceat errare, qui nihil eos agere dicunt, qui contemplationi vacant. Agunt enim non solum cogitando, cum cogitationes actiones quædam internæ sint, sed etiam externis actionibus fungendo, ad quas necessario propter humanam indigentiam deflectunt.*

26 *Aut illud.* Alioquin vix Deus. *Referendũ est ad id quod dixerat contẽplationes & cogitationes esse actiones, & qui cõtẽplatur agere, alioquin Deus non esset beatus, quia nihil ageret, cum non agat extrinsecus, sed contempletur tan-*

tur tantum. Nam si nihil agit, non rectè agit, ac proinde non est felix, cum felicem esse sit rectè agere. Sed prior sententia commodior videtur, & proximè dictis conuenientior. Vocat autem vniuersum mundum cælum supremum, omnia suo complexu continens, quod animatum Aristotelis opinione, & quasi Deus quidam est. Quod autem dicit vix Deo datum esse, vt sine externis actionibus sit felix, non sic accipi debet, quasi felicitati Dei obsit aliqua difficultas, sed referendum est ad nostram intelligentiam, qui quomodo Deus sine vlla externa actione felix esse, & quomodo viuere valeat, vix possumus intelligere, proprijs tantum actionibus, contemplationiq́ue vacando, poßit sine vlla ad actiones externas deflectendi neceßitate: non quòd Deus non sit actionum externarum auctor, sed quia internis duntaxat actionibus intellectus aut voluntatis cuncta conficit. Nam ipse dixit & facta sunt, *id est sola voluntate confecit omnia.*

CAPVT IIII.

1\. 1 SED quoniam quæ nunc de ipsis dicta sunt, præfati sumus, ac suprà de cæteris Rebuspublicis disputauimus, hinc initium ad reli-
2\. quam disputationem capiemus. Vt primum quæ fundamenta 2 ciuitatis ex animi sententia constituendæ iacienda sunt disseramus. Nec enim fieri optima Respublica potest, nisi copia rerum sit mediocriter instructa. Itaque multa prius fundamenta velut optando
3\. iaci debent, 3 quanquam horum nihil adesse impossibile est, vt ciuium multitudinem & magnitudinem agri. Nam quemadmodum cæteris artificibus, vt textori & nauium ædificatori materia suppetat oportet operi conueniens, quæ quo fuerit commodius præparata, hoc artis opus necessario pulchrius existet: sic homini ciuili legumq́ue latori apta, conuenienśque materia adesse debet. Cęterum ex ijs quæ ad ciuilem copiam faciunt, primum de hominum multitudine, quot & quales natura adesse cõueniat, deque agro eodem modo quantus & qualis esse debeat, disserendum est. Plerique igitur felicem ciuitatem magnam esse oportere putant. Quod si verũ est, quæ ciuitas magna sit, quæ vicissim parua, nõ intelligunt, habitantium numero & multitudine ciuitatis magnitudinem metiẽ-
4\. tes, cum tamen 4 ad potentiam magis quàm ad multitudinem spectare oporteat. Est enim ciuitatis officium quoddam & opus, quod quæ obire maximè potest, hanc maximam esse ciuitatem existimare conuenit: vt Hippocratem non hominem, sed medicum maiorem

rem esse dicas altero, à quo magnitudine corporis superetur. Cæterum quanuis in æstimanda ciuitatis magnitudine sit multitudinis habenda ratio, non tamen oportet quamcunque multitudinem spectandam esse putare. Nam fortasse in ciuitatibus magnum seruorum, inquilinorumq; & peregrinorum numerum adesse necesse est: sed 5 eorum multitudinem intuendam, qui pars ciuitatis 5.
sunt, & ex quibus vt proprijs partibus ciuitas consistit: quippe horum ingens multitudo magnę ciuitatis est argumentũ. Ex qua verò ciuitate 6 opifices sordidarum artium complures numero, armati 6.
vero pauci prodeunt, hæc non potest esse magna. Nec enim magna ciuitas hoc est, quod ciuitas hominibus frequentissima. Vix autem fieri posse, ac fortasse ne vix quidem, vt ciuitas hominib. frequentissima rectè legibus administretur: res ipsa declarat. Nam quæ rectè administrari videntur, harum nullam esse cernimus multitudine redundantem. cuius rei 7 ipsa quoque ratio fidem facit. Nam 7.
lex ordo quidam est, recta legum institutio, vt ordinatione recta sit necesse est. At nimius numerus ordinem tenere nequit. 8 Hoc e- 8.
nim diuinæ potentiæ, quæ hoc vniuersum continet, munus est. Cũ igitur pulchritudo in multitudine & magnitudine consistere soleat, 9 cui ciuitati cum magnitudine memoratus terminus adest, hæc 9.
est necessario pulcherrima. Sed vt cæterarum rerum animalium, stirpium, & instrumentorum, sic ciuitatis mensura quædam est, & modus: horum enim quodque nec si valde exiguum sit, nec si excedat magnitudine, vim suam retinebit, sed modo prorsus naturam amittet, modo in statum commodum delabetur. Vt nauigium prorsus non erit, nec si vnius palmi sit, nec si pateat stadijs duobus, sed 10 ad quandam magnitudinem progressum, modo propter 10.
exiguitatem, modo propter exuperantiam incommodam nauigationem efficiet. Eodem modo ciuitas si ex admodum paucis consistat, adiumentis necessarijs carebit. si autem ex nimium multis, abundabit quidem necessarijs adiumentis, sed 11 quasi gens non ciui 11.
tas erit: nec enim facilè est Rempub. adesse. Quis enim dux nimiæ multitudinis erit, 12 aut quis præco nisi Stentori similis? Itaque 13 12. 13.
prima ciuitas ea sit necesse est, quæ ex multitudine quanta primum satis est ad rectè viuendum in cõmunitate ciuili cõstat. Sed quaquã fieri potest, vt maior ciuitas sit, quæ hanc multitudinẽ excedat, 14 14.
hoc tamen, vt diximus, nõ est indeterminatum Quis autem sit exuperantis magnitudinis terminus, ex operibus intelligere in prõptu

est. Nam ciuitatis actiones quædam imperantium, aliæ sunt impe-
15. rata facientium. 13 Est autem imperantis munus imperare & iudica
16.17. re. 16 Ad iudicandum porrò de iustis & magistratus 17 pro digni-
tate mandandos, vt ciues, qualis quisq; sit, cognoscant inter se, ne-
cesse est. quod vbi fieri non potest, necessario praua erit eorum quę
18. iudicia & magistratus attingunt condicio. Quippe 18 in vtroque te-
merè agere iniustum est, quod haud dubiè in nimium frequenti ci-
uitate vsu venit. Ad hæc peregrini & inquilini haud magno nego-
tio possunt ad Rempub. obrepere, quippe vbi latere propter nimi-
am ciuitatis multitudinem nō est factu difficile. Hæc est igitur op-
19. tima ciuitatis finitio, 19 maxima multitudo copia rerum ad viuen-
dum instructa, quæ perspici sine magno negotio posit. Sed de ma-
gnitudine ciuitatis hactenus.

Scholia in Caput IIII.

1 Sed quoniam quæ nunc de ipsis dicta sunt præfati sumus. *Quæ ha ctenus dicta sunt de vita beata, exordij loco sunt ad disputationem de optima Repub. proposita, cuius fundamentum est, vt copia rerum necessariarum adsit: Sed hæc copia duas habet potissimas partes, quarum altera in multitudine hominum, altera in regionis, siue agri magnitudine consistit. Itaque cōsiderandum est, quot homines, & quales natura suppetere debeant, & item quantus & qualis ager. Cæterum ad magnitudinem ciuitatis facultas est potius, & potentia quàm multitudo hominum spectanda, & in ipsa multitudine constituenda ciuiū multitudo, non seruorum, & inquilinorum, & peregrinorum intuenda. Neque vero ciuitas optima putanda est, quæ sit hominibus frequentissima. talis enim rectè administrari nō potest, vt res ipsa & exēpla optimè institutarū ciuitatum declarant, quæ non sunt nimium hominū multitudine frequentes, quod ipsum ratione quoque demonstratur. Nam maxima hominū multitudo turbam cōfusionemq; parit. Lex autē ordo quidā est, quo fit, vt maxima multitudo legi & legitimo ordini sit aduersaria. Debet igitur esse magna ciuitas, vt pulchra sit, non tamen nimis magna, sed in qua ciues inter se cognosci queant, ne virtutes cuiusque vitiaq; ad deligendos magistratus & iudices ignorentur, néue peregrini latenter posint ad magistratus obrepere.*

2 Ciuitatis ex animi sententia constituendæ. *Ad condendam, & legibus instituendam ciuitatem, qualē optare possemus, vt intelligatur hoc meliorē quamque ciuitatem, seu Rempub. fore, quo proprius ad hāc formam, quā*

animo

animo & cogitatione constituimus, accesserit.

3 Quamuis horum nihil adesse impoßsibile est. *Sic formam ciuitatis & Reipub. cogitatione, quasi optãdo fingimus, vt cũ aliqua desiderari poßint, quædam tamen adesse necesse sit, vt hominum multitudinem, & agrorum. Hæc enim legumlatori suppetere debent, non ab ipso exquirenda afferendaqué sunt, vt textori lana, fabro materia suppeditandæ sunt, non ab ipsis facienda.*

4 Ad potentiam magis quàm ad multitudinem. *Nam si omnes serui aut inopes sint, ciuitas, vt in tertio libro docuit, non erit, quanuis sit magna multitudo.*

5 Eorum multitudinem intuendam. *Quot sunt ij, ex quibus quasi ex partibus ciuitas consistit, id est quibus aditus est ad Rempub. gerendam, qui propriè ciues appellantur.*

6 Opifices complures. *Sordidarum artium artifices, qui in numero ciuium non habentur.*

7 Ipsa quoque ratio fidem facit. *Non solum sensus & experientia, vt modo diximus declarat, sed ipsa quoque ratio docet.*

8 Hoc enim munus est diuinæ potentiæ. *Solus Deus hoc præstare potest, vt maximam multitudinem in ordine cõtineat, & recte moderetur, qui vniuersum mundum summa ratione gubernat.*

9 Cui cũ magnitudine memoratus terminus adest. *Quæ magna quidẽ est, sed ita vt rectè poßit legibus administrari, & ciues inter se cognosci.*

10 Ad quandam magnitudinẽ progressum. *Cum ad aliquem terminum magnitudinis in maius aut minus processerit.*

11 Quasi gens erit. *Quasi natio quædam ex multis populis consistens.*

12 Aut quis præco nisi stentori similis. *Stentor præco vocaliβimus fuit in bello Troiano, libro quinto Iliados ab Homero celebratus, quem, hominum quinquaginta vocem æquasse tradit.*

13 Prima ciuitas. *Qua minor multitudo ciuitas non esset.*

14 Sed hoc, vt diximus, non est indeterminatum. *Id est infinitum. nã licet prima ciuitate poßit esse altera maior, & hac etiam alia maior, tamen tantum potest crescere multitudo, vt ciuitas esse desinat.*

15 Est autem imperantis munus. *Imperans in Rep. dicitur, qui magistratum gerit. Nam magistratus ipse imperium dicitur, & iudices magistratum gerunt.*

16 Ad iudicandum de iustis. *Ad deligendum viros iustos, quibus tribunalia & iudicia rectè committantur. Nam iudicare sæpe Aristoteles pro eo dicit quod est suffragio deligere, vt nos quoque sæpe admonuimus.*

17 Pro dignitate mandandos. *Vt delectus hominum ad magistratus gerendos pro virtute & cuiúsque facultate fiat.*

18 Nam in vtroque temerè agere. *In deligendis iudicibus, & cæteris magistratibus mandandis errare.*

19 Maxima multitudo. *Ciuium multitudo, copia rerum ad vsus vitæ, non modo necessarios, sed etiam liberales instructa, & ea quidem maxima, sed ita vt ciues inter se cognosci possint. Nam licet minor multitudo possit esse ciuitas, tamen vt sit optima & pulcherrima ciuitas, qualem velut optantes instituimus, debet esse maxima, dum tamen modum non excedat, sed omnes inter se cognosci possint, & quæ magnam copiam rerum vitæ commodarum habeat. Nam pulchritudo non est sine magnitudine, vt suprà dixit, & item in quarto libro Ethicorum, in quæstione de magnitudine animi.*

CAPVT V.

B.2. 1.2 SIMILIS est regionis agrique ratio, de cuius qualitate non dubium est, quin maximè copiosus cunctorum approbatione sit commendabilis, qualem esse necesse est rerum omnium feracem. Nam omnia suppetere, & nihil desiderari, hoc demum est esse co-
3 piosum. 3 Multitudine verò & magnitudine tanta esse debet, vt incolentes valeant in otio liberaliter simul, & temperanter viuere: quod rectè an secus præcipiamus, postea erit accuratius dispiciendum; cum omnino de opibus atque diuitijs mentionem faciemus, & quam rationem modúmque habere in ipso vsu conueniat disseremus. Hæc enim commentatio multas habet controuersias propter eos qui in vtranq; vitæ exuperantiam, quidam in tenuem & illiberalem vitam, alij è contrario in luxum trahunt. De forma verò regionis non est factu difficile præcipere, sed in quibusdam est rei militaris peritis habenda fides, qui oportere aiũt, vt hostib. ad inuadendum difficilis, ipsis verò facilis sit ad eruptiones & excursiones faciendas. Præterea quemadmodum hominum multitudo cognitu facilis esse debet (vt diximus) sic item ager. Agrum aũt facilem esse
4 cognitu est eius esse naturæ, vt 4 facilè possit subsidium ferri. Vrbẽ verò si ex animi sententia constituere licet, oportuno loco ad mare positam esse oportet. Vt autem ad agrum probè sita sit, vna conditio (de qua diximꝰ, adesse debet) vt sit locis omnib. ad ferẽdam opem cõmunis: altera vt commodè fructus prouenientes deportari possint. Præterea vt ligna seu materia, & si quid aliud id genus

ager

ager ferat, non incommodè conferri valeant.

Scholia in Caput V.

1 Similis est regionis, agrique ratio. *Regio siue ager optimus est, consensu omnium, qui maximè copiosus & rerum omnium ferax sit, eaq; magnitudine & bonitate, vt ciues possint ex eo liberaliter & simul temperatè viuere. Forma verò regionis maximè probatur, quæ ad bellum gerendum est accommodata; vt hostibus aditu difficilis sit, ciuibus facilis ad eruptiones & excursiones faciendas, & huiusmodi, vt facilè in omnes partes subsidio iri possit. Situs ad mare cõmodissimus habetur, sed ager non solum ad res bellicas debet esse, quemadmodum diximus, accommodatus, sed etiam ad fructus prouenientes, & materiam atq; ligna in vrbem importandum.*

2 Similis est regionis agrique ratio. *Quod græcè est χώρα, id latinè modo regio dicitur, modo ager: quocirca interpres verbum vnum græcum duobus latinis exposuit.*

3 Multitudine & magnitudine tanta. *Tam longè & tam latè patere.*

4 Facile possit subsidium ferri. *Vt quocunque loco hostes incubuerint, facilè possit ex vrbe in vicos, aut castella, & possessiones, & ex castellis in vrbem subsidium mitti.*

CAPVT VI.

1 Commerciũ verò maritimum ciuitatibus, quæ rectis legibus administrantur, conferat an secus, non desunt qui multifariam in quæstionem trahant, quoniam in ea peregrinos diuersis legibus assuetos versari 2 ad rectam legum institutionem nocere, & vrbem nimis frequentem facere cõtendunt. Nam ex vsu maris importandis, exportandisque rebus multos mercatores fieri, idque à recto statu ciuitatis abhorrere tradunt. Cæterum his incommodis vitatis, tutius esse, & ad rerum necessariarũ copiam commodius, vt vrbs atque regio maritima sit, non potest dubitari. Nam vt hostibus obsistatur, eos quorum saluti consulitur, vtrinque terra marique subsidij facultatem habere debent: ijdem si vtriusque compotes sint, inuadentibus, si non vtrinque, at certè 3 ex altera parte nocendi maiorem facultatem habebunt. Præterea ex rebus necessarijs quæ apud eos desiderantur, inuectas accipere, & vicissim 4 quæ de prouenien 4.

5. tibus superſunt, has exportare licet. Nam ciuitas 5 mercaturam ſibi, non alijs exercere debet. Qui verò apud ſe cunctis mercatum inſtituunt, hi quæſtus gratia mercaturam exercent: quæ auaritia ſi vitanda ciuitati eſt, fugienda eſt etiam talis mercatus inſtitutio. Sed cum
6. multis in regionibus & ciuitatibus naualia & portus 6 ad vrbem opportuno loco ſitos nunc quoque videamus, atque ita vt neque oppidum turba naualis habitet, neque tamen procul abſit in loco muris, & alijs huiuſmodi munitionibus ſepto, non dubium eſt, ſi commodum ex horum hominum communitate capitur, quin id bonum huiuſmodi ciuitati ſit affuturum. Sin autem incommodum, nõ eſt difficile ferendis legibus cauere, & quos oporteat, & quos inter ſe
7. verſari non conducat conſtituendo. Cæterum 7 copiarum naualium aliquem numerum ſuppetere commodiſſimum eſſe, in próptu eſt intelligere, cũ non ſibi ſolum, ſed finitimorum etiã quibuſdã præſidium habere paratum, & timori eſſe conueniat, vt terra, ſic item mari. De multitudine verò & magnitudine harum copiarum, pro
8. ratione vitæ ciuitatis ſtatuendum eſt. Nam 8 principalem & ciuilem vitam acturæ ciuitati potentiam hanc ad actiones obeundas mediocrem ſuppetere neceſſe eſt. Hominum verò magnã multitudinem quæ ex turba nauali conficitur, vt ciuitatibus adſit, non eſt neceſſe. Nec enim cõuenit, vt hoc hominum genus pars ciuitatis ſit,
9. quoniam 9 vectores, claſſicique milites, qui principatum tenent, & in quorum poteſtate turba naualis eſt, liberi ſunt, & ex pedeſtribus
10. copijs. 10 Quod ſi accolarum & agros colentium multitudo adſit, nautarum copiam abundè ſuppetere neceſſe eſt, vt hac quoque memoria quibuſdam vſu venire notamus, vt Heracleotarum ciuitati,
11. qui 11 licet minorem alijs vrbem obtineant, multas tamen triremes complent. De regione igitur & portubus, deque vrbibus & mari, copijſque naualibus, ad hunc modum diſſeruiſſe ſatis ſit. De ciuili verò multitudine, quo termino finienda ſit, ſuprà eſt à nobis declaratum.

Scholia in Caput VI.

1 Commercium verò maritimum conferat, an ſecus. *Commercium maritimum quaſdam habet incommoditates: nocet enim ciuitati rectè inſtitutæ. Peregrinorum, qui facilè vndique per mare influunt, conſuetudo, prauis ſcilicet moribus, & diuerſis inſtitutis imbutorum, quorum contagione vitium in*

um in ciuitate contrahitur. Item facit vt vrbs hominum frequentißima turba repleatur, quæ rerum perturbationem parit. Sed contra reputando his incommodis vitatis, commercium maritimum magnas commoditates affert. nam si bello ciuitas laboret facilius potest ab amicis & socijs subsidium per mare submitti, & ipsi possunt facilius hostibus nocere. Præterea si quæ res necessariæ in vrbe desiderantur, ex alijs regionibus importandi facultas adest, & vicißim quæ supersunt ex ijs quæ abunde in regionem agroq́ proueniunt exportandi. Incommoda verò peregrinorum influentium, & turba naualis vitari possunt, si locus muniatur ab vrbe discretus, vbi hoc genus hominum diuersetur. Prodest etiam ciuitati, vt classe valeat: sic enim & amicis subuenire facilè potest, & hostibus terrori est.

2 Ad rectam legum institutionem nocere. *Nam legibus legumq́ ordini & institutis, consuetudo diuersis moribus & institutis assuetorum hominum obest. Et quia plurimi confluunt, vrbs nimis magna turba repletur, quæ nocet, vt suprà diximus, ciuitati.*

3 Ex altera parte. *A mari vel à terra bellum inferentibus nocendi.*

4 Et quæ supersunt. *Ex ijs quæ in ea regione proueniunt.*

5 Sibi mercaturam exercere. *Emere res sibi ad vitam necessarias aut commodas, & vendere fructus agrorum superuacaneos, non autem emere vt vendant externis quæstus gratia: hæc enim negotiatio cupiditatem & auaritiam parit.*

6 Ad vrbem opportuno loco. *Vt Piræus Athenis & Romæ, etiam nunc transTyberina regio, & Hispali Transamna.*

7 Copiarum naualium aliquem numerum. *Classem, claßicosq́ milites aliquo numero.*

8 Principalem & ciuilem vitam. *Si debet alijs populis imperare.*

9 Vectores classicique milites liberi sunt. *Vectores vocantur, qui naui vehuntur, nec sunt remiges, aut nautæ. Hi ergo & milites qui ad pugnas nauales imponuntur, ingenui homines sunt, & possunt esse pars ciuitatis, & ex pedestribus copijs assumuntur: & item dux ipse præfectusq́ claßis ciuis est, & qui copijs pedestribus interdum præsit, & in horũ potestate turba naualis est. vocantur autem pedestres copiæ in terra militantes, etiam equitatus. Nã iter pedibus conficere dicitur, etiam qui equo inuehitur.*

10 Quod si accolarum & agricultorum multitudo adsit. *Accolarum conuertit interpres, quod græcè est περιοίκων, quo nomine vocantur rustici circũ vrbẽ habitantes, quorũ opera ciues ad suos agros colẽdos vtũtur, vt Bononiæ, & in cætera Gallia Cisalpina: quorũ si adsit in agris multitudo, facilè*

est tempore

est tempore belli, & cum res poscit ex ipsis remiges, & nautas imponere, vt Heracleotæ faciebant.

11 Licet minorem alijs. *Qui pauciores triremes Remigibus instruunt. quo in loco vulgatus codex græcè ἐμμελεστέραν habet pro ἐνδεεστέραν, & ἐκπληροῦντες pro ἐκπληροῦσι.*

CAPVT VII.

1\. 1 Deinceps autem quales natura ciues esse oporteat explicemus. Quod si quis Græcorum fama celebres ciuitates, atque orbem terræ vniuersum, & gentium, quibus incolitur discrimina consideret,
2\. haud erit intellectu difficile. Homines enim 2 qui frigida loca, Europamque inhabitant, sunt illi quidem animosi, intelligentia tamē
3\. & arte minus solertes habentur. Itaque cum 3 libertatem constantius tueantur, tamen à recta Reip. ratione sunt alieni, nec finitimis im-
4\. perandi facultatem habent. 4 Qui verò Asiam incolunt, vt intelligentes & artificiosi sunt, sic parum animosi. Itaque imperio semper subiecti sunt, & seruitute presi. Græcorum autem genus, vt locorum medium tenet, sic est vtraque natura præditum: quippe animo simul & intelligentia valet. Quamobrem in libertate persistit, & o-
5\. ptima ratione ciuilem societatem administrat, & 5 vnam Rempub. nactum, posset vtique cunctis hominibus imperare: quanquā Græ-
6\. corum gentes eandem inter se differentiam habent, & cum 6 quæ-
7\. dam simplici natura præditæ sint, 7 aliæ ad vtranque facultatem sunt probè temperatæ. Igitur vt legumlatori faciles se, dociles que ad virtutem præbeant, intelligentes haud dubiè, & natura animosi
8\. esse debent. 8 Nam quòd quidam sic custodes affectos esse oportere
9\. tradunt, vt se notis amicos, ignotis autem intractabiles exhibeant: 9 animus est qui amorem ingenerat, quippe hanc animæ facultatem esse, qua diligimus, argumento est, quod animus in familiares & amicos, quàm ignotos, cum se contemni putat, magis exasperatur.
10\. Rectè igitur 10 Archilochus amicos incusans, cum animo suo colloquitur. *Nónne*, inquit, *ab amicis cruciaris*? Item imperium atque libertas ab hac potentia cunctis hominibus proficiscitur: Animus enim iratus imperiosus & inuictus est. Neque verò rectè præcipiunt, qui difficiles ignotis esse oportere tradunt, cum erga neminem talem esse cōueniat. Nec magnanimi intractabiles natura & difficiles habeantur, præterquam in eos à quibus iniuria lacessuntur: quod tamen

men in familiares & amicos, vt suprà diximus, si qua iniuria ab eis se affici putent, magis vsu venit, idq́ue non sine ratione. A quibus enim iuuari se beneficio oportere putant, ab eis tum offensam ferre, tum etiam hoc beneficio priuari existimant. vnde prouerbium natum est, Difficiles fratrum dissensiones: & qui valde amant, valde habent odio. Ciues igitur quot & quales esse natura, & regio quanta & qualis esse debeat, penè declarauimus: non enim tam accurata & exquisita confirmatio poscenda est, cum nitimur rationibus, & cum sensum sequimur, & argumenta rerum. 11

Scholia in Caput VII.

1 Deinceps autem quales natúra ciues esse oporteat. *Quatenus procedere oporteat hominum multitudinem in ciuitate, suprà docuimus: Nunc autem de ipsorum natura differendum est, quæ talis esse debet, vt ciues nec ingenio & intelligentia, nec animo deficiant, quales in medio regionum, mediisq; mundi declinationibus proueniunt, quarto scilicet & quinto climate, quibus Græcia & Italiæ atq; Hispaniæ pars bona continetur. Nam frigoris & caloris temperamentum, ingenio & animo temperatos homines mitesq́; & humanos reddit. Errant enim qui bellicosos homines, quibus constat ciuitatis præsidium, suis mites, alienis difficiles esse oportere putāt, more canum. Nam qui magno animo sunt, mitiores habentur, nec cuiquam infensos se & intractabiles præbent, nisi à quibus afficiuntur iniuria.*

2 Qui frigida loca, Europamq́; inhabitant. *Qui loca tenent Europæ in Septentrionem vergentia. Nam Græcia quæ propriè intelligitur, vt Attica & Peloponnesus, Europæ partes sunt, sed medium tenent frigoris & caloris, quia medij sunt inter Septentrionem & Meridiem.*

3 Libertatem constantius tuentur. *Quia cum sint animosi, audacius se contra vim inferentes, & in seruitutem redigere volentes sese tuentur: sed quia non valent ingenio, nesciunt cæteris imperare.*

4 Qui vero Asiam incolunt. *Ad Meridiem scilicet & calorem solis, vt in tertio & secundo climate. Nam qui in Septentrionem vergunt, vt Scythæ, similes Scythis Europæ sunt. Qui verò ad torridam zonam recesserunt, nec ingenio valent, nec animo propter caloris intemperiem, quæ infestat illas regiones, licet non tam vehementer quam veteres existimabant, qui prorsus inhabitabiles eas esse credebant. Nulla est enim mundi plaga quæ habitari nequeat, licet quædam incommodè, partim nimio calore, partim nimio frigore habitentur. Non igitur vt Scythas nimius algor reddit animosissimos, sic feruor, æ-*

stusq; solis ingeniosissimos eos qui solis radijs ad perpendiculum iactis feriuntur: vt exploratum habemus iam pridem nauigationibus ferè Oceano perlustrato, & altera continente, & nouo, hoc est ne fama quidem veteribus cognito orbe, magna ex parte à nostris hominibus peragrato, & in ditionē redacto. quanquam in his quoque regionibus homines reperiuntur ad artificia ingeniosi magis quàm ad prudentiam, & hoc est fortasse, quod Aristoteles ait in regionibus calidis homines artificiosos procreari, quia nimius calor corporis temperiem corrumpit, quæ intus ad rectas imaginationes indiget, quibus vtitur ad intelligēdum. Nam intelligere, vt ipse tradit libro primo de anima, vel imaginatio est, vel non sine imaginatione, quæ sine corpore non efficitur. In frigidissimis autem regionibus Dei naturæq; prouidētia, homines sanguine caloreq; abundant, quæ res homines animosos efficiunt: neq; enim aliter tanto frigori resistere valerent, quin humor, qui aquosus animalibus in eis regionibus contingit gelasceret. Quo fit, quemadmodum ipse in libro de longitudine & breuitate vitæ tradit, vt animalia quib. parum aut nihil sanguinis est, partim nequaquam gignantur in locis adiacentibus Septentrioni: neque in terra pedestria, neq; in mari aquatilia, partim procreentur quidem, sed minora, & breuioris vitæ, rigore incrementum auferente.

5 Rempub. vnam nactum. *Si græci omnes consentirēt, & vnam Rempub. haberent, cuius caput esset vna ciuitas, Athenæ, exēpli gratia, vel Lacedæmon, vt Roma erat Italiæ, cum rerum potiebatur.*

6 Quædam simplici natura præditæ sint. *Quædam Græcorum gentes animo magis valent, quàm intelligentia, quales habiti sunt Thebani, aut contra.*

7 Aliæ ad vtranque facultatem *Ad animum & intelligentiam.*

8 Nam quod quidam. *Platonem designat, qui secundo libro de Repub. custodes vrbis mites simul in suos, & iracundos in alienos esse oportere tradit: nam tales esse generosos canes.*

9 Animus est, qui amorem ingenerat. *Animus est potentia quædam animæ eius partis quæ ratione vacat, vt ipse tradit libro tertio de anima, atq; eadem pars animæ cupiditas dicitur, si cupiat, si irascatur animus. Nam θυμὸς græcè, quo verbo hic vtitur Aristoteles, modo animus conuertitur latinè, modo ira: & ipse Aristoteles animosos & iracundos eodem vocabulo solet θυμοειδεῖς appellare. Cupiditas autem & ira ad eandem animæ partem referuntur, & ira est quædam cupiditas: est enim appetitus vindictæ, vt ipse libro primo de anima testatur. Animus ergo ingenerat amorem, quoniam beneuolentia ex hac animi potentia proficiscitur. Itaq; animosi fortesqué viri ad beneuolentiam procliues sunt, nec asperi & intractabiles in quempiam, præter-*

quam

quam in eos, à quibus afficiuntur iniuria, quam molestius ferunt ab amicis, quàm ab alienis illatam. Itaq; citius amicis quàm ignotis irascuntur: tantum abest, vt semper alienis infensi & irati sint, quod Platoni placebat. vocat autē Aristoteles ἀγρίους, id est agrestes & intractabiles, quos Plato modo χαλεπούς, id est difficiles, modo θυμοειδεῖς, hoc est iratos dicit.

10 Archilocus amicos incusans. *Archilocus poëta fuit Lacedamonius, metri iambici inuētor, quo Licambem acerrimè insectatus est, propterea quòd filiā quam sibi despōderat denegauit, de quo Horatius noster:* Achilocum proprio rabies armauit iambo.

11 Cum sequimur sensum & argumenta rerum. *Cum experimentis, vt hoc in loco, & exemplis agimus, quæ ratio quadam est differendi popularis & oratoria, & minus exactæ in confirmādo diligentiæ desiderans, quàm cum ingenio nitimur, & rationibus.*

CAPVT VIII.

1 Sed quemadmodum in rebus naturalibus partes 2 totius consti- 1.2.
tutionis 3 non hoc sunt, quod ea sine quibus totum consistere non 3.
potest: sic haud dubiè ne ciuitatis quidem partes esse existimari de-
bent omnia, quæ necessario ciuitatibus adsunt: nec alterius cuius-
piam communitatis, ex qua genus vnum efficitur. 4 Nam vna quæ- 4.
dam res æquè inæqualiterve communicata, communis atq; eadem
consortibus esse debet, 5 siue cibus ea sit, exempli gratia, siue longè, 5.
lateq; patens ager, siue aliud id genus quicquam. 6 Quarum igitur 6.
rerū ea conditio est, vt hæc illius gratia sit, illa cuius gratia in his ni-
hil est commune, nisi quod hæc facit, illa sumit. Vt instrumento cui
uis & artifici nihil est cum opere quod efficitur commune: nihil est
enim quod fiat domui animi structore commune, sed structoris
arti domus est quasi finis proposita. Ita cum opes ciuitatibus sup-
petere debeant, ipsæ tamen in ciuitatis parte non numerantur. Com
plures verò res animatæ diuitiarum partes sunt. Est autem ciuitas
similium hominum communio quædam optima, 7 quoad eius fie- 7.
ri potest, viuendi causa conflata Sed cum summum bonum felicitas
sit, hæc autem actio, & virtutis vsus quidam perfectus, 8 cuius quidā 8.
compotes sunt, alij parum aut nihil participes: hæc est perspicuè cau
sa cur genera & discrimina ciuitatis existant, & complures Resp. fi-
ant. Nam cum hoc quiq; alio modo & per alia venentur, diuersas vi-
tas & varias Respub. efficiunt. Cæterum quot sint ea sine quibus ci-
uitas non consistat, considerare conuenit. In his enim necessario

ſunt,quas ciuitatis partes eſſe dicimus. Operum ergo numerus ſumendus eſt:ex his enim facilè res intelligetur. Primum igitur alimentū,deinde artes ſuppetant oportet. vita enim multis inſtrumentis eget Tertio loco arma deſiderantur. Nam qui Reipub. præſunt,
9. hos armis,tum ad tuendum imperium,9 vt id detrectantes coerceātur,tum ad vim,ſi quis iniuriam extrinſecus inferre conetur, propulſandam inſtructos eſſe neceſſe eſt. Præterea pecuniarum copia quædam ad vſus & ciuiles & militares deſideratur. Quinta eſt,ſed
10. 10 cunctis præferenda rerum diuinarum procuratio, quod ſacerdo
11. tium nominatur. Sextum, 11 iudicium de commodis & iuſtis inter ipſos,quæ res eſt omnium maximè neceſſaria. Hæc ſunt igitur opera quæ in omni ferè ciuitate requirūtur.Nam ciuitas multitudo eſt, non quæuis,ſed cui copia ſuppetit(vt ſępe dicimus)ad vitam degendam.Si qua verò multitudo ſit his rebus deſtituta,ea ſocietas non poteſt ſimpliciter eſſe copioſa.Cum igitur per has operationes ciuitatem conſiſtere oporteat,agricolarum multitudinem, qui in cibo parādo ſunt occupati,artifices,manum militarem,locupletes,ſacer-
12. dotes,& 12 rerum neceſſariarum commodarumq; iudices ciuitatib. adeſſe neceſſe eſt.

Scholia in Caput VIII.

1 Sed vt in rebus naturalibus partes totius conſtitutionis non hoc ſunt quod ea ſine quibus. *Non omnia ſine quibus ciuitas conſtare nequit, ſunt partes ciuitatis,quia in omni communitate aliquid debet eſſe commune, ſiue æqualiter id,ſiue inæqualiter communicetur, quod tamen non eſt pars communitatis.Sed quarum rerum vna eſt alterius gratia,his nihil eſt commune,ea quidem ratione:ſed alterum agit,alterum cōmoditatem ex illa actione ſeu factione recipit.Itaq; licet opes neceſſariæ ſint ciuitati & ipſius gratia, tamen non ſunt partes ciuitatis,ac proinde ne homines quidem omnes qui opes & res neceſſarias ad vitā ſuggerunt,vt agricolæ & opifices. Sex autē opera ſunt ſine quib.ciuitas conſtare non poteſt,cibi cōparatio, quæ ad agricolas paſtoresq; pertinet:multorū inſtrumentorū confectio,quæ ad opifices,vſus armorum,quod eſt militum officium:opū comparatio & ſuppeditatio, quod diuites faciūt:ſacrorum procuratio, quæ propria eſt ſacerdotū:itē iudicatio, quæ duplex eſt:altera,qua iudices & tribunalia funguntur:altera,qua Senatores & Conſultores.Nā conſultare eſt de rebus honeſtis & vtilib. iudicare. Quæ ſex opera cum ſint ciuitati cuiq; neceſſaria,efficitur vt nulla ciuitas ſine ijs conſtare poßit,à quib.hæc opera ſiue officia præſtantur.hoc eſt ſine agricolis,pa-*

lis, pastoribusq́; opificibus, militibus, locupletibus, sacerdotibus, iudicibus, & consultoribus.

2 Totius constitutionis. *Constitutionem vocat rem compositam ex diuersis partibus.*

3 Non hoc sunt. *Non sunt idem: hæc enim latius patent quàm partes Nã omnes partes sunt ex ijs, sine quibus totum constare non potest: sed non reciprocatur, vt sine quibus totum constare non potest, ea cuncta sint eius partes.*

4 Nam vna quædam res. *In omni communitate oportet esse aliquid vnum commune consortibus socijsqué communitatis, quod non est pars communitatis.*

5 Siue cibus ea sit. *Vt in animali, cuius omnes partes sumpti cibi participes sunt, licet alia magis, alia minus participent.*

6 Quarũ igitur rerum. *Fini, & his quæ ad finem referuntur, nihil est commune, sed illa faciunt, vt structoris ars, & instrumenta: finis, vt domus accipit esse, aut commoditatem ab illis. Sic igitur opibus & ciuitati, cuius causa petuntur, nihil est commune.*

7 Quoad fieri potest *Pro ratione rerum suppetentium.*

8 Et eius quidam compotes sunt. *Cum quidam sint virtute prædití, cuius vsu felicitas continetur, alij parum aut nihil virtutis attingant, hinc varia genera Rerumpublicarum existunt. Nam qui virtutem consequuntur, & veram felicitatem, hi bonas Respub. habent: qui verò felicitatem alio quàm virtute metiuntur, hi malas. Omnes enim felicitatem quærunt, & quasi venantur, sed varijs semitis: quidam per virtutem (quorum est vera, recta, & compendiaria via) alij per diuitias, alij per imperia & gloriam bellicam, à vera scilicet via deflectentes.*

9 Vt id detrectantes coerceantur. *Vt qui imperio parere in ciuitate recusant, vi & metu in officio contineantur.*

10 Cunctis præferenda procuratio *Nam pietas in Deum, cultusq́; diuinus cunctis procurationibus, & muneribus publicis, & priuatis debet iure naturæ, non diuino solum anteferri.*

11 Iudicium de rebus commodis & iustis. *Iudicare de rebus cõmodis est deliberare in Senatu vel concione, quod pertinet ad consultores. De rebus verò iustis iudicare est reddere ius ex tribunali, quod pertinet ad iudices.*

12 Rerum necessariarum & commodarum iudices. *Iudices & consultores. Nam res necessarias nunc vocat, quas paulò antè iustas, quia nihil magis est necessarium in ciuitate, quàm vt cuiq; quod suum est tribuatur, quod à tribunalium iudicibus efficitur.*

CAPVT IX.

1. 1 His rebus constitutis, reliquum est vt vtrum hæc omnia ab om-
2. nibus obiri debeant dispiciamus:(nam fieri potest 2 vt omnes agri
colæ sint,& ijdem opifices,ijdem consultores,& ijdem iudices,)an
ex singulis muneribus memoratis, alijs alia mandari debeant, &
3. 3 quædam propria, quædam necessario communia sint,non tamen
hoc in omni Repub.quoniam,vt diximus,fieri potest, vt ab omni-
bus omnia,& non omnia ab omnibus,sed quædam à quibusdam o-
4. beantur,4 vnde Rerumpublicarum diuersitas existit.In statibus e-
nim popularibus cuncta munera ab omnibus obeuntur,quod con-
tra fit in paucorum potentijs. Sed cum nos de optimo statu Reip.
id est,qui maximè omnium posset ciuitatem reddere felicem,disse
ramus:nec sine virtute queat, vt suprà declarauimus, felicitas con-
tingere,satis intelligitur oportere,vt in ciuitate quæ optimo Reip.
5. statu fungitur, 5 & viros simpliciter, non positione iustos sortita
6. est. Ciuium vita 6 nec forensis sit,nec in sordidis artibus versetur:
7. talis enim vita parum ingenua, & 7 virtuti nonnihil aduersaria est.
8. Sed nec agricultores esse conuenit futuros ciues.8 otium enim tum
ad virtutem ingenerandã, tum ad ciuilia munera obeunda requiri
tur.Sed cum genus militare adsit,& item eorum qui de rebus com-
modis consultant, & qui iudiciales controuersias cognoscunt, &
hi potissimum partes ciuitatis esse videãtur,vtrum hæc diuersa sint
statuenda quæritur,an eisdem vtrunq; munus mandandum, quod
tamen dijudicare non est difficile. quodammodo enim eisdem
9. mandari oportet,quodammodo diuersis.Nam quia 9 vtrunq; mu-
10. nus 10 diuersum ætatis robur desiderat:alterum enim prudentiam,
alterum vires requirit.hac quidem ratione diuersis mandari debẽt,
sed illa eisdem,quia fieri non potest, vt qui vim facere & prohibe-
re possunt,ij semper sub imperio cõtineantur.Nam quorum in po-
testate sunt arma,horũ arbitrij est,maneat, an secus Resp.relinqui-
tur ergo vt vtrisque sit hæc Resp. non tamẽ eodem tempore com-
mittenda,sed prout ratio naturæ postulat:quæ vt iunioribus vires,
sic senioribus prudentiam largitur. Ad hunc igitur modum vtrisq;
11. tribuere,& expedit,& iustum esse videtur, quoniam 11 hæc diuisio
rationem sequitur dignitatis,quinetiam cum ciuib.sit res familiaris
12. necessaria, & 12 ij sint ciues, penes hos ipsos opes esse necessariũ est.
Nam

Nam neque opificibus ciuitas, nec alteri cuiquam generi, cuius munus à virtute abhorreat, communicatur: 13 quod expositione planũ 13.
efficitur. Nam vita beata necessario cum virtute contingit: beatam verò ciuitatem 14 non ad partem quandam ipsius, sed ad ciues om- 14.
nes spectantes dicere debemus. Nec verò dubitari potest, quin horum possessiones esse oporteat, si quidem necesse est agricultores seruos, 15 aut barbaros esse, vel rusticos homines circum vrbem ac- 15.
colentes, quos Græci periœcos appellant. Cæterum 16 ex ijs quę su- 16.
prà recésuimus, superest vt de sacerdotum genere differamus: quãquam hic ordo parum dubitationis habet. Nam cum deos immortales à ciuibus coli fas sit, satis intelligitur nec agricolam, nec opificem sacerdotem esse constituendum. Sed cum ciues bipartiti sint,
17 armis alteri, consultationibus alteri vacantes, deceatque cultum 17.
dijs immortalibus exhiberi, & in his colendis qui ætate confecta sunt requiescere, his sacerdotia rectè fortassis mandarentur. Quæ sunt igitur ea, sine quibus ciuitas nõ consistit, & quæ ciuitatis partes, exposuimus Nam cum agrorum cultores & opifices, & omne mercenariorum genus ciuitatibus adesse necesse sit, partes tamen ciuitatis milites & consultores sunt, & horum quodque genus diuisum est: quædam enim munera perpetua sunt, quædam per vices geruntur.

Scholia in Caput IX.

1 HIS reb. constitutis reliquum est, vt vtrum hæc omnia *Explicatis operibus in omni ciuitate necessarijs, sequitur vt omnésne ciues cuncta opera, an alij alia obire debeant consideremus. Nam vtrunque fieri potest, licet non in omni Rep. Cæterum in optimo statu Reip. vbi ciues simpliciter boni & iusti sunt, ciues, nec artifices esse debent, nec mercatores, quippe quorum vita nec ingenua est, & à virtute propter mendacia & auaritiam abhorret, quibus malis frequenter implicantur. nec item agros colere debent, quoniam agricolis otium nec ad officia, quibus fungendis virtus ingeneratur, nec ad obeunda ciuilia munera suppetit, quamuis eorum vita procliuior ad virtutem, innocentiorq́ sit: ergo nec opifices, nec mercatores, nec agricolæ partes ciuitatis esse debent, quanquam sine his ciuitas esse non potest. Munera verò militaria, & consultandi, iudicandiq́ officia, quæ ad ciues maximè pertinent, eisdem hominibus mandari debent, sed diuersis ætatibus, prout natura poscit, qua iuuenibus vires ad munera militaria, senioribus verò prudentiam, &*

rerum

rerum maiorem ad iudicandum & deliberandum cognitionem tribuit. Praterea diuitiæ & possessiones penes hos ciues esse debent, qui maximè partes ciuitatis esse videntur, atq; eo magis, quòd serui aut barbari seu periœci agros colere debent. Sacerdotia quoque ciuibus maximis natu, postquam ciuilibus muneribus functi fuerint, & quasi emeriti, mandandi sunt, vt in cultu diuino & procurandis sacris acquiescant.

2 Vt ijdem omnes. *Simul, aut per vices, vt fit in Rep. populari, vbi omnibus omnia munera communicantur.*

3 Quædam propria sint. *Quibusdam, certisqué hominibus mandentur.*

4 Vnde Rerũpub. *Nã vbi vnus tenet imperij summam, monarchia est: vbi paucis communicatur Respub. paucorum potentia: vbi cunctis seu plerisq; Resp. popularis: quæ genera rursus in alias species diuiduntur.*

5 Et viros simpliciter, non positione iustos. *Iustos simpliciter appellat probos viros, & virtute præditos. nam iustus est qui iustitiam colit: iustitia verò idem est re, quod virtus, licet ratione differant. nam iustitia dicitur quatenus est ad alterum: virtus verò, qua talis quidam habitus, vt ipse docet Ethicorum quinto. Simpliciter autem iustus seu probus ciuis est, qui veram iustitiam habet, verasq; virtutes, & quibus vir probus censetur: positione autem qui pro ratione Reipub. bonus ciuis dicitur, quia est tali Reipub. accommodatus etiam prauæ, quamuis homo prauus sit, ac vitiosus. Nam in optimo statu Reipub. eadem est virtus simpliciter probiq; viri, quæ probi ciuis, ac idcirco iustos viros dixit pro iustis ciuibus.*

6 Nec forensis esse debet, nec in sordidis artibus versari. *Mercatorũ, institorum, tabernariorumq; vita, vt sæpe diximus, forensis ab Aristotele nuncupatur. Artes verò sordidæ, opificum artificia.*

7 Virtuti nonnihil aduersa. *Quoniam auari, astuti, & mendaces magna ex parte homines id genus fiunt, præsertim forenses.*

8 Otium enim ad virtutem ingenerandam. *Virtus cum sit habitus ex actibus frequenter obeundis gignitur, ad quos fungendos quoniam agricolis otium non suppetit vt fortiter, exempli gratia, in bello vel iustè iudicando faciant, idcirco agricolis quasdam virtutes comparare non datur præsertim ciuiles, licet eorum vita non sit virtuti contraria, sed potius opportuna, nec ab operibus necessarijs otium ad Rempub. gerendam superest.*

9 Vtrunque munus. *Tria genera, de quibus proximè agebat, nunc confert in duo, nam vtrunque de duobus dicitur, scilicet, quia iudices in tribunalibus controuersias minuentes, & consultores in vno iudicum genere continentur, vt ipse capite superiore vno genere complexus est, & infra in hoc ipso.*

10 Di-

10 Diuerſum ætatis robur. *Nam munus militare vires corporeas deſiderat, quæ in ætate iuuenili contingunt, munus verò conſultandi & iudicandi vires & robur mentis ac intelligentiæ, quod accidit circa annum ætatis quinquageſimum, vt ipſe docet hoc ipſo libro ca. decimoſexto. Itaque iuuenes ad munera militaria maturi ſunt & robuſti, ſenes verò ad iudicandum & deliberandum.*

11 Hæc diuiſio rationem ſequitur dignitatis. *Quia pro facultate & dignitate cuiuſq; ordinis hæc munera diſtribuuntur.*

12 Et hi ſint ciues. *Milites, conſultores, & iudices: itaque horum debent eſſe poſſeßiones.*

13 Quod expoſitione palam fit. *Quoniam in optimo ſtatu Reip. quem inſtituimus, ciues vt beati ſint, oportere probos eſſe viros, & virtute præditos, velut indubitatum poſuimus. Quo planè intelligitur, non eſſe conſentaneum, vt ciues ſint, qui abhorrent à virtute, vt opifices, & cæteri, de quibus eſt memoratum.*

14 Non ad partem quandam ſpectantes. *Non ſi qua ciuitatis pars felix eſt, protinus erit ciuitas beata, ſed omnes partes felices eſſe oportet: ſine virtute autem felicitas non contingit: ordines igitur hominum abhorrentium à virtute, cum non ſint felices, non ſunt partes ciuitatis felicis, qualis eſt quæ optimo ſtatu Reip. vtitur.*

15 Aut barbaros. *Barbaros Græci vocant cæteros omnes extra ſuum genus. Ariſtoteles autem ciuitatem in Græcia mente & cogitatione fingit, in regione ſcilicet temperata, vt ſuprà dixit, & ferace, quò ſolent externi homines mercenarij victus cauſa confluere, & agros mercede colere: vt Cordubæ, vnde nos ſumus, accidit, regioni, vt hominum & equorum, ſic omnium frugum feraciſsimæ. Huc enim magna turba ruſticorum hominum, ex partibus Hiſpaniæ Septentrioni adiacentibus quotannis confluit, quorum opera ciues Cordubenſes magna ex parte ad agros colendos vtuntur.*

16 Ex ijs quæ ſuprà recenſuimus. *Ex hominum ſex generibus, ſiue ordinibus, quos capite ſuperiore recenſuit: nam ſacerdotes quinto loco numerauit.*

17 Armis alteri, conſultationibus alteri. *Vt ſuprà nomine iudicum complexus eſt conſultores, ſic nunc nomine conſultorum iudices complectitur. Nam vtrique conſultant, diſceptantq; de rebus alij iuſtis, alij commodis, & vtrique iudicant de rebus eiſdem, quæ ſint iuſtæ, & quæ vtiles.*

CAPVT X.

1. 1 NEQVE verò nunc primum aut nuper hoc in eorum, qui
de Rep. philosophantur, notitiam venisse videtur, ciuitatem per
genera diuidi, & militarem manum ab agricolis diuersam esse o-
portere. Quippe hoc modo etiam nunc sese res habet, tum in Ae-
gypto, tum in Creta, quod illic Sesostris, in Creta vero Minos san-
xisse memorantur. Comessationum etiam institutum antiquum es-
se videtur: in Creta quidem ab ipsis vsq; Minois regis temporibus:
in Italia vero multo vetustior. Cuius gentis historiæ Italum quen-
dam Oenotriæ regnum obtinuisse tradunt, à quo Itali nomine
mutato pro Oenotrijs fuerint appellati, & oram illam Europæ, 2
2. quæ intra Scyleticum, & Lameticum sinum dimidiati die itinere
distantes continetur, Italiam fuisse nominatam. Ab hoc igitur Italo
3. Oenotrios 3 ex nomadibus agricolas factos & cum alias leges tra-
4. ditas, 4 tum comessationes primum institutas fuisse produnt. Itaq;
nonnulli ex posteris illius concœnationibus etiam nunc, & qui-
5. busdam legibus vtuntur. 5 Accolebant autem mare Tyrrhenum
6. Opici, vt antiquitus, sic etiam nunc Ausones cognominati: 6 ad Ia-
pigiam verò & Ionium mare, Syrtimque appellatam, Chaones sed
Chaones genus ab Oenotrijs ducebant. Comessationum igitur in-
stitutum hinc habuit originem, diuisio verò ciuilis multitudinis in
genera, ex Aegypto. Sesostris enim regnum longo temporum in-
teruallo regnũ Minois antecessit. Vt igitur cætera ferè longo tem-
pore sæpe ac potius sæpissimè sine fine inuenta fuisse putare conue-
nit (vt enim ratio suadet, res necessarias inueniendi indigentia ipsa
magistra est: his autem suppetentibus, quæ ad ornatum & vsus li-
berales pertinent accrescunt:) sic in ea quæ Respublicas attingunt,
accidisse credi par est. Esse autem omnia vetusta ex Aegyptijs argu-
7. mentum sumi potest, 7 qui cum vetustissimi esse videantur, leges
atque ordinem ciuilem sortiti sunt. Ergo quæ rectè tradita sunt, ijs
vtendum est: quę verò prętermissa, hęc vt inueniantur, curandum.
Agros igitur ab ijs qui arma tenent, quique Rempub. administrant
possideri oportere, & cur ab his agricolas diuersos esse conueniat,
& quantus qualisque ager esse debeat, suprà declarauimus. De di-
stributione verò, & quos qualesque agricolas esse conueniat, pri-
mum est disserendum. Nobis enim nec bona, vt quidam dixerunt,
com

communia eſſe, ſed per amicitiam vſu fieri communia, nec quen-
quam ciuium alimento indigere placet. Comeſſationes autem re-
ctè conſtitutis ciuitatibus eſſe commodas, communis eſt omni-
um conſenſus. Sed quam ob cauſam idem quoque nobis videatur
poſtea diſſeremus. Cum autem concœnationes ciuibus cunctis pa-
tere conueniat, nec facilè egeni de ſuo 8 conſtitutam partem con- 8.
ferre, & reliquam familiam alere poſſint, & ſumptus in deorum
cultum facere, ad vniuerſam ciuitatem communiter pertineat, ni-
mirum agros bipartitos,& alteram partem publicam, alteram pri-
uatam eſſe: & rurſus vtranque in duas ſecari neceſſarium eſſe vide-
tur,vt publica vectigalia, partim in ſacrificia cultumque deorum,
partim in concœnationum ſumptus impendantur: ex priuatorum
autem agris altera pars 9 in extremis finibus, altera ad vrbem eſſe 9.
debet, vt cum binæ ſortes ſingulis fuerint diſtributæ, omnes ſint
vtriuſque loci participes:ſic enim & 10 pari iure continebuntur, & 10.
erunt ad finitimorum bella concordes. nam vbi res ſeſe aliter ha-
bet,alteri finitimorum inimicitiam parui faciunt, 11 alteri nimis ea 11.
& turpiter ſollicitantur.Quare qui finitimis ſunt vicini apud quoſ-
dam lege à conſilijs, cum de bello cum finitimis gerendo delibe-
ratur excluduntur, quaſi rectè dum ſuis rationibus ſeruiunt, con-
ſultare nequeant. Agros igitur in hunc modum propter memora-
tas cauſas diuiſos eſſe oportet. Agrorum autem cultores vt ſerui
ſint, non omnes eiuſdem rationis, nec animoſi, ſic enim & ad opus
conficiendum commodi ſunt, 12 & periculum abeſt, ne quid noui 12.
moliantur,optabile eſt:ſin minus,13 vt barbari circum vrbem acco- 13.
lentes modo dictis natura ſimiles, quorum priuati in agris priuatis
ſint,& priuatim eis qui poſſeſſiones habent famulentur,publici ve-
rò in agris publicis.Quomodo autem ſeruis vtendum ſit, & cur eis
libertatem præmium proponere conueniat,poſtea diſſeremus.

Scholia in Caput X.

1 NEQVE verò nunc primum,aut nuper. *Aegyptiorum & Creten-
ſium exemplo ſeu teſtimonio, ciuitatum per genera diſtributionem veterem
eſſe docet: & comeſſationes in Creta à Minoe vetuſtiſſimo rege,& ante hunc
in Italia ab Italo rege inſtitutas fuiſſe. Italus autem, inquit, nomen dedit
genti, quam ex paſtorali vita ad agros colendos reuocauit. Itaque diuiſio-
nis ge-*

nis generum in ciuitate Sesostris rex Aegyptius auctor fuit, Italus concœnationum. Nam vt cætera, sic quæ pertinent ad statum ciuitatis sæpe fuisse inuēta longißimo tempore probabile est. Agros autem bipartitos sic esse oportet, vt altera pars sit publica ciuitatis, altera singulorum priuata. Tum publica in duas partes secari debet, quarum vna comessationibus destinata sit, altera sacrorum procurationi, & sacerdotijs. Porrò singulorum agri sic per sortes debent esse diuisi, vt binæ cuique tribuantur, altera circa vrbem, altera in extremis regionis finib. vt par sit omnium iuris conditio, æqua securitas & vicißim solicitudo, si bellum cum finitimis extiterit. Agros verò colendi optima ratio est, si à seruis non eiusdem nationis, nec animosis colantur, vt facilius pareant, neué rebus nouis studeant. Proxima vt à barbaris qui rure inhabitent, vel mercede conducti, vel partem fructuum, quibus alantur ferentes.

2 Quæ intra Scylleticum & Lameticum sinum. *Qui locus est in ea parte Italiæ, quæ magna Græcia nominatur. Scylleticus autem sinus à Scylletio oppido ab Atheniensibus condito cognominatur: Lameticus verò is forsitan est, qui Prinæus alio nomine vocatur, ad quem est Lacinium promontorium, quod fortasse Lametium ab alijs est nominatum, aut hic vocabulo à librarijs corrupto Nam his duobus sinibus peninsulam effici, paßuum viginti millia patentem Plinius est author, quod interuallum non abhorret ab Aristotelica mensura.*

3 Ex Nomadibus. *Ex vita pastorali. Nomades enim vocantur, qui pecora sequuntur incertis sedibus vagi, nec tecta subeuntes.*

4 Comesationes tum primum institutas. *Cœnæ communes, ad quas quindeni, vt Lacedæmone: aut viceni, alioué certo numero diebus omnibus conueniebant.*

5 Accolebant autem mare Tyrrhenum Opici. *A Ligustico mari ad Siciliam, vt Plinius testatur, mare Thuscum appellatur: quòd ex Græcis alij Notium, alij Tyrrhenum, ex Romanis plurimi Inferum vocant. Ausones autem a Strabone regionem campestrem circa Pometiam, & item Campaniam tenuisse memorantur.*

6 Ad Iapygiam verò & Ionium mare, & Syrtim appellatam Chaones. *Iapygia regio est ad Apuliam sic dicta ab oppido Iapyge, quod postea Barion nomen habuit ad mare Ionium, & eam partem quæ Syrtis vocatur. Appellantur autem Syrtes loca maris breuia, & vadosa. Chaones verò, quos hic memorat, populi sunt ad Apuliam Italiæ regionem, diuersi scilicet à Chaonibus Epiri, gente ab auctoribus maximè ad montes Acroceraunios celebrata. Chaones igitur Italiæ ab Oenotrijs genus ducere dixit, vt intelligatur hos*

tur hos quoq; vt Oenotrios vsos fuisse comessationibus, & cæteros de quibus hic meminit in Italia.

7 Qui cum vetustissimi esse videantur. *Non quòd Aegyptus sit regio vetustißima, quam ipse Aristoteles inuectu Nili amnis magna ex parte non ita pridem fuisse factam, cum prius mare fuisset, primo libro metheororum docet: sed quia superior ac prior eius pars iam olim habitetur, cum aliæ regiones diu fuerint ab habitatoribus vacuæ.*

8 Constitutam partem. *Vt Lacedæmone constitutum erat quantum quisq; de suo ad comessationes quæ non fiebant ex publico esset collaturus, vt explicuimus secundo libro.*

9 In extremis finibus. *In locis agri ab vrbe maximè remotis.*

10 Pari iure continebuntur. *Si alteris prope vrbem sors agri tota tribueretur. alteris in loco remotißimo, hi non vterentur pari iuris conditione: nec in bellis vel propulsandis, vel inferendis idem esset vtrisq; animus, sed vt agrorum suorum rationibus conuenire quisq; putaret, sic de bello suscipiendo sententiam diceret.*

11 Alteri nimis. *Qui agros habent ab vrbe remotos, in hostiumq; confinio, qui dum agris metuunt, timidè solent de bello aduersus finitimos suscipiendo deliberare, quo fit vt lege à talibus deliberationibus in quibusdam ciuitatibus excludantur.*

12 Et periculum abest, ne quid noui moliantur. *Nam qui sunt eiusdem nationis facilè fidem habent, & conspirant inter se, & si audaces sunt, non deest animus ad deliberata perficiendum: diuersis autem, & facilius imperatur, nec adest occasio in dominos conspirandi.*

13 Vt sint barbari circa vrbem accolentes. *Supra barbaros, & periœcos distinxit, nunc eosdem facit. Nam fieri potest, vt non indigenæ, sed aduenæ sint qui villas inhabitent, & mercede conducti agros colant, vt magna ex parte fit in agro Cordubensi.*

CAPVT XI.

1 Vrbem continenti, marique, 2 & perinde quoad fieri potest, omni agro communem esse oportere suprà declarauimus. Situm vero 3 ipsius vrbis ad ipsam relatum, ad quatuor spectantes optare debemus. Primum ad valetudinem, vt rem necessariam. Vrbes enim quæ in solem orientem inclinant, & ventis ab ortu flantibus expositæ sunt, salubriores habentur. Proximæ ab his quæ in Aquilonem vergunt. hæ namq; magis commodis auris refrigerantur. De reli- 1.2. 3.

 quis

quis autem videndum eſt, vt ſitus vrbis ſit ad ciuiles & bellicas actiones accommodatus. Ad bellicas igitur oportet vt oppidanis ſit exitus facilis, hoſtibus aditus impeditus, difficulterque oppidum obſideri queat. Quod verò pertinet ad aquas & fontes, primum eſt,
4. 4 vt aquarum ſuppetat intima copia. quod ſi non contingat, inuenta eſt à prioribus huic incommodo medendi ratio per ciſternas imbribus excipiendis comparatas, magnas, & multarum aquarum ca-
5. paces, quæ nunquam oppidanos deficiant, 5 ſi bello intra oppidum compulſi, vſu agri prohibeantur. Sed quoniam incolentium vale-
6. tudinis habenda ratio eſt, hoc autem primum in ſitu, vt 6 in tali loco, & ad talem vrbs poſita ſit: deinde in ſalubrium aquarum vſu conſiſtit: huius quoque rei cura eſt non negligenter adhibenda. Nam quibus rebus plurimis ad corpus & ſæpè vtimur, hæ pluri-
7. mum ad valetudinem conferunt. Cum igitur 7 aquarum ventorumque vis talem naturam obtinent, in ciuitatibus quæ prudenter adminiſtrantur, aquas niſi omnes ſimiles ſint, nec fontium puteo-
8. rumque copia ſuppetat, 8 diuiſas eſſe oportet, vt quæ potui ſunt aptæ, ſeparatæ ſint ab his quæ alijs vſibus accommodantur. Quod verò pertinet ad loca munita, non eadem perinde ſunt omnibus Reip. generibus accommodata: vt arces paucorum potentiæ & vnius
9. principatui conueniunt: 9 loci æqualitas ſtatui populari apta eſt: quorum neutrum, in optimatum Repub. ſed plura loca natura munita deſiderantur. Priuatarum domorum forma gratior, & ad cæteras actiones commodior eſſe putatur, ſi ſcite conciſa, & ad recen-
10. tiorem 10 & Hippodamium morem ędificata ſit: ad bellorum autem pericula, diuerſa & antiqua ratio tutior habetur, vt exitus hoſtibus difficiles, & inuaſoribus inextricabiles præbeat. Itaque vtriuſque rationis particeps eſſe debet: quod fieri poteſt, ſi ædificium ruſticum
11. opus, quod quidam vitium ordines appellant, imitetur: ſed nec 11 totam vrbem conciſam facere conuenit, ſed per partes, & loca: ſic enim & munitior & ornatior fuerit. De muris autem qui vrbes laudi & virtutis opinioni ſtudentes cinctas eis eſſe oportere negant, hi nimis ruditer & priſca ſimplicitate præcipiunt, præſertim cum earum
12. ciuitatum, quæ illo modo ſeſe iactant & oſtentant, errorem 12 rebus
13. ipſis conuictum eſſe videant Præterea licet 13 aduerſus ſimiles, nec longe numero ſuperiores velle ſeſe murorum præſidio tueri turpe ſit, tamen quoniam accidit fierique poteſt, vt qui bellum inferunt
14. tanto ſuperiores ſint, 14 vt humana & paucorum virtute impetus
eorum

eorum sustineri nequeat, idcirco si saluti consulendū est, & iniuriæ contumeliæque vitandæ, murorum præsidium tutissimum, & bellicis rationibus conuenientissimum esse putari debet, præsertim hoc tempore tormentis & machinis solerti ratione ad obsidendas oppugnandasque vrbes inuentis. Simile est enim non esse muros vrbibus circunducendos censere, & regionem quærere incursionibus opportunam, æditioraque loca demoliri: eodemque modo non circumdare parietes domibus priuatis, quo minus habitatores imbelles & ignaui fiant. Sed nec illud ignorare oportet, qui vrbes incolunt muris circumuallatas, his vtroque modo vrbibus vti licere, 15 quasi 15.
habentibus muros, & 16 quasi non habentibus: quod si muris care- 16.
ant, fieri non potest. Hoc cum ita sit, non solum muri circunducendi sunt, sed danda etiam opera, vt tum ad vrbis ornatum, tum 17 ad 17.
bellicos nuper excogitatos vsus sint accommodati. Vt enim qui bellum inferunt, rationes quærunt quibus superiores sint rei gerendæ facultate: sic quædam inuenta sunt, alia quærenda & solerter inuestiganda his, qui bellum propulsant. Nam qui rectè instructi sunt, & habent parata præsidia, in hos 18 ne suscipere quidem bellum a- 18.
nimos inducunt.

Scholia in Caput XI.

1 VRBEM continenti, marique, ac perinde quoad fieri possit, omni agro communem esse oportere. *In deligendo loco vrbis condendæ quatuor rerum est habenda ratio, valetudinis, belli, ciuilium actionum, & rerum necessariarum inuectionis, aut etiam exportationis. Ad valetudinem salubritatemq́ue facit, vt vrbs in solis ortum, aut certè in Septentrionem vergat: deinde vt eam positionem ac formam habeat, vt oppidanis exitus sit facilis, hostibus difficilis aditus, situsq́ue incommodus ad vrbem obsidendam. Quod verò pertinet ad aquas, quarum penuria interdum obsessos ad deditionem compellit, fontes aut putei suppetere debent: qui si minus contingant, capacissimas cisternas comparatas esse oportet ad pluuias aquas excipiendas. Et quoniam magni interest ad valetudinem, quibus aquis vtamur, si copia non suppetat similium, & commodarum aquarum, diuidendæ sunt, ne salubres & commoda in alios vsus, quàm in potum absumantur. Loca verò munita, non eadem omnibus Rebuspub. conueniunt, sed arces paucorum potentiæ & monarchiæ, æquatus locus populari Reipub. statui optimatum neutrum, sed complura*

loca

loca munitiora natura. Domus quoque priuatæ ea forma sunt ædificandæ, vt exitus domesticis pateat, inuadentibus autem sit aditus difficilis. Vrbs quoque ipsa muris debet esse munita, vt tormentis etiam & machinis bellicis, eorum firmitudo resistat.

2 Et perinde quoad fieri potest, omni agro communem. *Sic vrbem sitam esse oportere ait, vt continenti marique media sit, ac eodem modo quatenus fieri possit, in media regione locata, non in loco mediterraneo, sed sic in ora maritima, vt agros habeat ex omni parte continentis.*

3 Ipsius vrbis ad ipsam relatum. *Quatenus pertinet ad positionem ipsius vrbis, & mænium, ac ædificiorum, non ad regionem siue agrum, & ea quæ extrinsecus sunt.*

4 Vt aquarum suppetat intima copia. *Vt sit aquarum scatentium intra oppidum copia ex puteis aut fontibus.*

5 Si bello intra oppidum compulsi. *Si pressi obsidione aquam ex agro petere prohibeantur.*

6 In tali loco, & ad talem. *Interest enim ad valetudinem, vt posita sit vrbs non solum idoneo loco vtpote edito, non depresso & paludoso, sed etiam ad ortum, vel Septentrionem vergente, quique longè à locis paludosis & similibus absit.*

7 Aquarum ventorumque vis talem naturam obtineat. *Quoniam aqua & in potu, & in multis obsonijs vtimur: ventos autem vt aerem spirando in præcordia frequenter recipimus, eisdemque per omnes corporis partes afflamur.*

8 Diuisas esse oportet. *Varijs cisternis & receptaculis separatas, vt ad hominum potum commodiores hauriantur ad iumentorum, & cæteros vsus diuersæ.*

9 Loci æqualitas *Vt nulla sint loca, nec opere, nec natura munita.*

10 Ad Hippodamium morem ædificata. *Ad eam rationem, cuius auctor fuit Hippodamus architectus Milesius, qui Piræum Atheniensibus ædificauit.*

11 Totam vrbem concisam *Vrbem concisam, vt domum concisam, quod græcè est εὔτομον, vocat; quæ sit scitè & ratione ad ornatum & commodam habitationem ædificata.*

12 Rebus conuinci. *Vsu rerum & periculis experimentisque redargui, & declarari errorem earum ciuitatum quæ se muris non indigere iactant, vt Lacedæmonij, quorum Almacidas rogatus, cur ipsorum vrbs non esset muris munita, respondit:* hi sunt, *inquit,* Lacedæmoniorum muri: *ostendebat autem Lacedæmoniorum iuuentutem. quorum errorem Thebani duce Pelopida & Epami-*

& Epaminunda, conuicerunt & declararunt, qui magno exercitu Laconicam regionem hostiliter ingressi, vrbem ipsam Lacedæmonem obsidione cinxerūt, & parum abfuit, quin expugnarent, quo tempore optandum Lacedæmonijs, vt vrbem firmißimo muro munitam haberent.

13 Aduersus similes. *Contra hostes qui simili apparatu & facultate belli gerendi sunt instructi.*

14 Vt humana & paucorum virtute. *A paucis hominibus, qui quamuis fortißimi sint, homines tamen sunt, non dij.*

15 Quasi habentibus muros. *Si se intra vrbem continentes muros hostibus obiecerint.*

16 Quasi non habentibus. *Si eductis copijs castra extra vrbem posuerint.*

17 Ad bellicos nuper excogitatos vsus. *Propter machinas & tormenta bellica, quæ his temporibus sunt ad vrbes oppugnandas inuenta.*

18 Ne suscipere quidem bellum animos inducunt. *Instructos & munitos, non solum non superant hostes, sed ne bello quidem lacessunt.*

CAPVT XII.

1 Sed cum ciuium multitudinem in comessationes, muros autem 1.
in propugnacula & turres locis opportunis dispositas diuisos esse oporteat, res ipsa monere videtur, vt 2 comessationes quædam in 2.
propugnaculis constituantur: atque hæc quidem ad hunc modum cuipiam instituenda esse videantur. Templa verò dijs immortalibus dicata, & principales magistratuum comessationes 3 locum op- 3.
portunum & eundem habere debent, exceptis sacellis, quæ lege separantur, & si quod aliud est oraculum: talis autem erit locus, 4 4.
si eminentiam probe ad virtutis situm accommodatum habeat, sitque vicinis partibus vrbis munitior. Sub hoc autem loco forum constituere oportet ei simile, 5 quod in Thessalia Liberum appel- 5.
lant. Hoc autem est huiusmodi, vt nec rebus venalibus inquinari, nec artificibus, aut agricolis, & cæteris id genus patere debeat, nisi si quis fuerit à magistratibus accersitus: qui locus gratus etiam atque iucundus erit, si fuerit seniorum exercitationibus destinatus. 6 Nam 6.
& hunc ornatum per ætates diuisum esse decet: & apud adolescentes quosdam magistratus, apud magistratus autem seniores versari: præsentia enim magistratuum ante oculos obseruando verum pudorem ingenerat, & 7 timorem ingenuum. Forum autem rerum 7.

venalium huic diuersum esse debet, seiuncto loco, & ad res quę tum à mari, tum ex agro mittuntur conuehendas opportuno. Sed cum ciuitatis multitudo in sacerdotes & magistratus diuidatur, locum ad cœnam conueniendi sacerdotibus iuxta sacras ædes constitutum esse decet. Magistratibus autem qui contractuum curam ha-
8. bent, quique 8 causarum scripturis & in ius vocationibus cęterisque similibus præsunt, item ædilibus & vrbanorum ædificiorum præfectis, comessandi locus circa forum & publicum aliquem conuen-
9. tum debet esse constitutus, cuiusmodi est locus 9 foro necessario circumiectus: superius enim forum vacare, hoc autem actionibus necessarijs seruire censemus. In agro autem memoratum ordinem imitari oportet, vt ibi, quo magistratibus (quos quidam syluarum custodes, alij præfectos agrorum appellant) propugnacula, & ad custodiam comessationes suppetere necesse est. Fana quoque per agrũ
10. esse debent, 10 tum Dijs, tum etiam heroibus distributa. Sed nunc tempus in his accuratius explicandis conterere superuacaneum est. Nec enim talia intelligere, sed facere potius difficile est. Nam 11 di-
11. cere optantis est opus, vt autem eueniat, fortunæ beneficium. De his igitur hactenus.

Scholia in Caput XII.

1 Sed cum ciuium multitudinem diuisam esse in comessationes oporteat. *Cum totam ciuitatem in conuentus hominum, qui sint vnà cœnaturi partitam esse oporteat, consentaneum est, vt in murorum turribus sint loca militum comessationibus constituta: in vrbe autem opportuno ac edito loco, tũ templa dijs immortalibus dicata, tum summorum magistratuum cœnationes extrui debent, vt hæc vtraq; ædificia vicina aut etiam contigua, sint inter se sublimitate conspicua. Infra hunc locum forum sit, quod magistratibus tantum & ciuibus frequentetur ad colloquendũ, & seniorum deambulationes. Seorsum autem forum rerum venalium esse debet, opportuno loco ad merces & fructus, tum à mari, tum ab agris excipiendum. Sacerdotibus quoq; comessationum loca iuxta templa locanda sunt: Tabellionibus verò ac ædilibus, & præfectis ædificiorum circa forum rerum venalium. Eodem modo per agrum munita loca exædificare conuenit agri præfectis, tum custodiæ, tum etiam comessationibus apta, atque item deorum, herouműq; templa.*

2 Comessationes quædam in propugnaculis. *Comessationes nunc appellat loca ipsa, quæ cœnandi causa conueniebant, alias cœnæ ipsa communes, seu com-*

ſeu conuiuia comeſſationes vocantur.

3 Locum opportunum & eundem. *Vt in eadem vrbis parte, loco ſcilicet edito, ſint ſummorum magiſtratuum cœnationes, & deorum templa, exceptis fanis quibuſdam, aut oraculis, & adytis, quæ lege ſolent à populi frequentia ſummoueri.*

4 Si eminentiam probè ad virtutis ſitũ accommodatam habeat. *Locus ſummorũ magiſtratuum comeſſationibus, templiſq; deorum idoneus erit, ſi cæteris vrbis partibus ſublimior munitiorq; ſit, qualem decet eſſe ſitum ædificiorum quibus virtus continetur. Vocat autem virtutem, tum deos, deorumque imagines, tum ſummos magiſtratus, quippe quorum virtute & prouidẽtia ſtat ciuitas, & Reſp gubernatur.*

5 Quod in Theſſalia Liberum appellatur. *Mos ſcilicet erat Theſſalicarum vrbium, forum habere à vulgari turba & rebus venalibus vacuum, quod Liberum appellabant.*

6 Nam & hunc ornatum per ætates diuiſum eſſe decet. *Ornatum vocat gymnaſia, vt tale forum ſit locus, vbi ſeniores deambulando ſe exerceant, alius verò locus ſit palæſtris & pilæ, cæteriſq; adoleſcentum exercitationibus conſtitutus.*

7 Timorem ingenuum. *Qualis decet liberos homines infamiam & turpitudinis notam in primis metuentes. Nam pœnæ plagarumq; timore à rebus turpibus deterreri, ſeruile eſt.*

8 Cauſarum ſcripturis, & in ius vocationibus præſunt. *Tabelliones, qui acta cauſarum & vocationes in ius actionumq; intentiones conſcribant.*

9 Foro neceſſario circumiectus. *Forum neceſſarium vocat forum rerum venalium quæ ſunt ad vitam neceſſariæ, vnde emptiones & venditiones actiones neceſſarias appellat: & forſitan etiam iudicia quæ ſint ad hoc forum exercenda. Nam tribunalia iudicia de rebus neceſſarijs ſuprà nominauit. Adiuuat hanc ſententiam, quod modo de tabellionum comeſſationibus præcepit.*

10 Tum dijs, tum etiam heroibus. *Heroes appellantur homines, qui præſtantia virtutis eam gloriam ſunt inter mortales conſecuti, vt fama fuerint inter deos relati.*

11 Dicere optantis eſt. *Præcipere facienda perinde eſt, ac ſi quis ea precibus à Deo petat, quod perfacilè eſt: conficere autem pertinet ad fortunam, vt ſcilicet perficiendi facultas adſit, & adiumenta neceſſaria.*

CAPVT XIII.

1 DE his igitur longiore diſputatione omiſſa, iam de ipſa Re- 1.
pub. ex quibus & qualibus ciuitas conſtare debeat vt ſit beata

& rectè administretur, disseramus. Duo sunt in quibus cuiusque
2 rei bonitas & rectitudo consistit : vnum vt 2 propositum atque finis actionum sit recte constitutus : alterum vt actiones quæ ducunt ad finem inueniantur. Hæc enim & discrepare inter se, & conuenire possunt. Nam modo finis rectè propositus est, sed homines agendo ipsum non assequuntur: modo cuncta quæ ducunt ad finem faciunt, sed finis quem sibi proposuerunt est malus : interdum in vtroque peccatum est, vt in medicina nonnunquam nec rectè quale corpus sanum esse debeat iudicant, nec eius quem sibi finem proposuerunt res efficientes inueniunt : cum tamen in artibus & scientijs vtrunque tenere, & finem & actiones, quibus fi-
3 nis comparatur, oporteat. 3 Omnes igitur rectè viuere, vitamque beatá expetere perspicuum est, sed quidam id assequi possunt,
4 alijs facultas 4 propter fortunam quandam vel naturam abest.
5 Quoniam ad rectè beateque viuendum 5 adiumenta quædam de-
6 siderantur, 6 sed pauciora rectius affectis, peius autem plura : sed
7 7 quidam protinus ab initio vitam beatam facultate suppetente, non rectè quærunt. Sed quoniam propositum nobis est Rempub. optimam considerare, hæc autem est, per quam optimè ciuitas administratur: per hanc verò administratur optimè, per quam licet fieri beatam: satis intelligitur in quo vita beata posita sit, explora-
8.9 tum esse oportere qua de re 8 in libris de moribus. 9 Si qua est illorum librorum commoditas, & felicitatem virtutis vsum perfectum esse diximus, & hunc non ex positione, sed simpliciter,
10 10 ex positione dico, quæ necessaria sunt : simpliciter verò, quod est honestum : vt ex iustis actionibus pœnæ & animaduersiones proficiscuntur, illæ quidem à virtute, tamen necessariæ sunt, necessarioque honestatem habent. Vt enim neque singuli, neque ciuitas vniuersa quoquam horum indigeat, expetibilius est : actiones verò quæ pertinent ad honores & rerum copiam, simpliciter sunt ho-
11.12 nestissimæ : 11 illud enim est malum tollere : 12 huiusmodi verò actiones è diuerso præparationes bonorum effectionesque sunt. Cæterum licet vir probus paupertatem, morbumq; & cæteras calamitates rectè magnoque animo ferat, felicitas tamen in rebus oppositis sita est. Nam & illud est in libris de moribus declaratum, virum probum esse, cui per virtutem bona sunt quę simpliciter sunt bona,
13 vt intelligatur necessarium esse 13 hos vsus simpliciter & probos & honestos esse. Quo fit, vt bona externa felicitatis causâ homines esse putent,

putent, perinde ac siquis lyram optimè & commodissimè fidibus canendi potius, quàm artem causam esse putat. Ex dictis igitur quędam suppetere, alia à legumlatore comparari necesse est. 14 Itaque 14.
vrbis ac ciuitatis ex his rebus quæ arbitrio fortunæ gubernantur, constitutionem precibus optamus: ipsam enim dominam esse constituimus. Vt autem ciuitas probis moribus prædita sit, iam nō fortunæ, sed scientiæ opus est, atque consilij. Est autem proba ciuitas, eo quod ciues omnes quibus Respub. communicatur, probi sunt:
15 nobis porrò Respublica ciuibus omnibus communicatur. Hoc 15.
igitur videndum est, quo modo vir prob. fiat. † Nam si fieri posset †.
vt probi essent ciues vniuersi, non autem singuli, sic esset expetibilius 16.17: quoniā vt sint vniuersi, sequitur ex eo quod singuli sunt, 16.17.
Fiunt autem boni probiq; tribus rebus, natura, morib. atque ratione. Nam primum nasci oportet, id est hominem esse, non ex alio genere animantium, tum 18 vt certo quodam modo corpore & a- 18.
nimo sit affectus. 19 Quædam verò sunt quæ natura existere non 19.
satis est: moribus enim mutantur in diuersa, cum nonnulla ancipitis naturæ sint, quæ per mores nunc in peius, nunc in melius mutantur. Cætera igitur animantia sic viuunt, vt naturam maximè sequantur, 20 quædam nonnihil etiam mores: homo verò ducitur e- 20.
tiam ratione, qua solus ipse præditus est. Hæc igitur inter se congruere & consentire debent. Multa enim homines præter mores & naturā propter rationē faciūt, si sibi aliter esse melius persuaserint. Quales igitur ciues esse oporteat vt tractabiles se, docilesque legumlatori præbeant, suprà declarauimus. Reliquum est vt de disciplina, educationeque disputemus: homines enim quædam assuescendo, quædam audiendo discunt.

Scholia in Caput XIII.

1 DE his igitur longiore disputatione: *Duo sunt in quibus rectè ac vicißim perperam agere contingit, finis, & ea quæ ad finem ducunt: in quibus rectè fit, si finis bonus proponatur, simulq; inueniantur ea, quæ quasi via recta ducunt ad finem. Erratur autem si vel finis improbus proponatur, vel si probus, tamen via quæ ducat ad finem non inueniatur. Cum igitur in neutro errare oporteat, & omnes vitam beatam expetant, quidam tamen hanc assequuntur, alijs assequendi facultas, vel à fortuna negata est, vel à natura quidam & si facultas adsit, tamen in ipsa vita beata constituenda labuntur: Ita-*

que primum omnium quæ res vitam beatam efficiat, statuere oportet: hoc autem sumendum est ex libris Ethicorum, in quibus vitam beatam positam esse in vsu perfecto virtutis declaratum est, ad quem bona externa & corporis debent tanquam instrumenta suppetere. Est igitur beata ciuitas, quæ virtutem colit probaq́ue est. Ciuitas porrò proba est, cuius ciues omnes, quibus Respub. communicatur, viri probi sunt. Atque legumlatoris munus est, quomodo vir probus fiat considerare, deq́ue educatione & disciplina præcipere. Probus autem tribus rebus efficitur, natura, moribus, & ratione, quæ interdum discrepant inter se. Erit igitur optima educatio & institutio, vt sic homo afficiatur, vt natura & mores, ipsaq́ue ratio inter se ad virtutem colendam consentiant.

2 Propositum atque finis sit rectè constitutus. *Vt quod proponitur quasi finis, sit verè bonum, non speciem duntaxat boni præferens.*

3 Omnes igitur rectè viuere. *Bonam vitam ducere, sed bonitatem vitæ non omnes virtute metiuntur. Nam quidam qui voluptatibus fruuntur, eos bene viuere & bene agere dicunt, & quod quisque maximè probat, hoc habentem siue fruentem rectè, seu bene viuere, & dicit, & putat, & hac ratione omnes rectè viuere cupiunt. Nam si rectè viuere ad virtutem referas, multi fuerunt & sunt, qui non expetunt rectè viuere, sed prauè, hoc est vitiosè seu delitiosè.*

4 Propter fortunam quandam vel naturam. *Si desint bona externa quæ ad fortunam referuntur, vel bona corporis, vt si prauè constitutum corpus habeat, & faciem turpem & minimè liberalem, quæ pertinent ad naturam.*

5 Adiumenta quædam desiderantur. *Externa bona, & corporis.*

6 Sed pauciora rectius affectis. *Maiore animi virtute præditis. Nam quo quisque melior est, & virtutibus instructior, hoc minus adiumenta vel fortunæ, vel corporis ad rectè viuendum desiderat.*

7 Quidam tamen protinus ab initio vitam beatam non rectè quærunt. *Quidam cum bene beateq́ue viuendi adiumenta & facultatem habeant, errant tamen vltimo bono, quæ felicitas dicitur, constituendo, ab ipso deliberationis initio. Nam primum in deliberatione ineundoq́ue consilio est finis, quo ferri dirigiq́ue debet omnis deliberatio.*

8 In libris de moribus. *In primo & decimo Ethicorum.*

9 Si qua est illorum librorum commoditas. *Si quam vtilitatem afferre possunt illi libri, & nobis hoc in loco vsui esse possunt.*

10 Ex positione dico, quę necessaria sūt. *Positione dicitur aliquid esse tale, cū tale est, si positū sit aliud quasi ex cōditione, vt posito aliquo fine quasi bono, licet*

licet malus sit, quæcunque ad illum finem ducunt, sunt bona positione, id est ex conditione, si finis bonus est, vel pro ratione finis: quæ disserendi ratio multis in locis vsurpatur ab Aristotele. Hic igitur opera virtutis positione honesta se dicere declarat, opera necessaria vt mulctas & animaduersiones. Nam si peccata & flagitia in vrbe patrentur, pœnarum irrogationes necessariæ sunt, ac proinde iustæ & honestæ non per se, sed ex positione & conditione, si sint homines improbi & scelerati: aliter enim non licet otio & trãquillitate frui, si crimina maneant impunita. Itaque necessitas hæc opera reddit honesta.

11 Illud enim est malum tollere. *αἵρεσις græcè modo electionem significat vt προαίρεσις, modo delectionem siue sublationem vt ἀφαίρεσις. Itaque αἵρεσις vocabulũ est ancipitis intelligentiæ, vt tollere latinè, quod modo accipere siue assumere significat, modo auferre, & de medio tollere, quo verbo ex industria vsus est interpres, vt quemadmodũ græcè, sic item latinè flecti possit in vtranque partem pro cuiusque sententia: nam locus vtrunque intellectum admittit. Tollere ergo malum dixit pro eo quod est de medio tollere, & auferre. Nam pœnæ & animaduersiones velut medicinæ ad sanandos animi morbos adhibentur, vt alios plectendo, alios exemplo deterrendo vitia criminaq́; ex animis hominum & ciuitate tollantur: optabilius est tamen vt nullæ tali medicina sit opus: vel tollere malum dixit pro sumere & eligere malum, quoniam ex duobus malis, leuius seu minus est eligendum, vt ipse docet Ethicorum tertio. Cum igitur crimina & flagitia in vrbe patrantur, aut iniuriæ singulorum, perturbatioq́; ciuitatis permittenda est, aut pœnis & animaduersione delicta vindicanda; quod vtrunque per se malum esse videtur, sed posterius minus malum, ac proinde cum necessitas vrget eligendum: quia minus malum, vt habetur Ethic. quinto, vicem habet boni: sed vtriusque sensus eadem est summa, punitiones non esse per se bonas, sed suppositione & necessitate.*

12 Huiusmodi verò actiones. *Rectè diuitijs & imperijs ac honoribus vti, quod per virtutes morales efficitur. Nam tales operationes & virtutum vsus præparant, efficiuntq́; felicitatem.*

13 Hos vsus. *Vsus virtutis quibus vita beata consistit. Quo fit vt homines bona externa felicitatis causam esse putent, quia ipsorum rectus vsus vitam beatam facit: quod tamen debet vt en̄i[?] virtuti, non ipsis externis bonis acceptum referri, quæ virtuti sunt pro instrumento, vt lyra fidibus canenti, siue arti fidibus canendi instrumentum est.*

14 Itaque vrbis ac ciuitatis. *Velut optando, & precibus à Deo (quam fortunã interdũ vocamus) expostendo, situm vrbis ac regionis mente constitui-*

mus,

mus, & qualis esse debeat declaramus, & item ex quibus & qualibus hominibus ciuitas consistere: diuitias habentibus, & moderatè solertib. & animosis & ad virtutem procliuibus: quæ quia non sunt in nostra potestate, ad fortunam referimus, quasi beneficia fortunæ sint: probos autem mores & virtutes ingenerare, & rectis legibus instituere legumlatoris opus est, cum hæc ad scientiam prudentiamq; & consilium pertineant, sintq; in nostra potestate.

15 Nobis autem Resp. *Ex nostra sententia & institutione non sunt ciues, quibus Resp. non communicatur.*

† Nam si fieri posset. *Si fieri posset vt ciues vniuersi probi essent, ipsaq; ciuitas velut animal quoddam probum esset probitate quadam à singularium partium & vniuscuiusq; ciuis bonitate diuersa, expetibilior esset vniuersorum, & totius ciuitatis quàm singulorum, siue vniuscuiusq; probitas. Nam bonum quo latius patet, estq; magis vniuersale, hoc expetibilius habetur, vt ipse tradit Ethic. 1.*

16 Quoniam vt sint vniuersi. *Quemadmodum ciuitas est effectione singulis hominibus & vicis posterior, sic est natura prior, vt lib. 1. dictum est, ac proinde perfectior, & finis atque totum. quo fit vt eius bonitas bonitati partium sit præferenda. Tamen fieri non potest vt vniuersi simul sint boni, quin singuli boni sint. Immo quia vnusquisq; bonus est, idcirco vniuersi sunt boni, & ciuitas proba, & hoc est fortasse quod ait.*

17 Qoniam vt sint vniuersi. *Vt sit sensus, si fieri posset vt vniuersa ciuitas esset proba absq; eo, vt quisque ciuis esset probus, expetibilius foret vt tota ciuitas esset proba, atque proinde felix, quæ vt singuli ciues: quoniam bonum vniuersale maius est & expetibilius priuato. Tamen id fieri non potest, quoniam idcirco omnes simul, siue vniuersa ciuitas est proba, quia vnusquisque ciuis probus est, vt paulò ante dixerat.*

18 Vt certo quodammodo corpore & animo sit affectus. *Vt corpus sit sanum & firmæ valetudinis, anima ad virtutes procliuis.*

19 Quædam verò sunt quæ existere natura non satis est. *Vt ingenium & solertia, & virtutes naturales quæ sunt ancipitis naturæ: possunt enim tum ad bonum, tum ad malum per consuetudinē flecti: hoc est enim quod ipse. 1. lib dixit, hominem esse armatum prudentia & virtute, quibus vti potest in vtranque partem. Non igitur satis est habere natura facultatem ancipitem, nisi rectè agendo ex ancipiti certum faciat, & in solam virtutem per vsum & consuetudinem reuocet morem, siue habitum veræ virtutis ingenerando.*

20 Quædam nonnihil etiam mores. *Vt equi, canes, & elephanti, qui habent.*

habent quiddam solertiæ simile, & quædam meditando, assuescendoq; discunt, vnde quosdam quasi mores induunt, quos à natura non acceperant.

CAPVT XIV.

1 SED cum omnis communitas ciuilis ex imperantibus, ac imperio subiectis constet: num qui præsunt, & qui paret diuersos an perpetuo eosdem esse oporteat, videndum est. 2 Huic enim diuisioni consentanea debet esse disciplina. Si ergo alij alijs tantopere præstarent, quanto dij heroesque hominibus excellere putantur, primum ipso statim corpore, deinde animo longè superantes, vt indubitata esset 3 manifestaque subiectis imperantium præstantia, haud dubiè commodius foret, eosdem semper imperare, & eosdem semper esse subiectos. Sed quoniam 4 hoc sumere non facilè est, nec id vsu venit, 5 quod Scylax de regibus Indorum prodit, qui tantopere subiectos excellunt, multis ex causis necesse esse intelligitur, vt omnibus similiter imperandi, & parendi vicissitudo communicetur. 6 Aequabilitas enim eadem est similibus, & Rempub. quæ sit præter ius constituta, difficile factu est permanere. 7 Cum subiectis enim faciunt regionis incolæ, quicunque sunt rerum nouarum studiosi, nec possunt tot esse numero qui Rempub. administrant, vt 8 his omnibus sint potentiores. Nam qui tenent imperium, subiectis potiores esse oportere, nõ est dubitabile. Quæ qua ratione fiant, & quomodo sit Respub. communicanda, munus est legumlatoris considerare: qua de re ipsi quoque suprà memorauimus. Quippe 9 ipsa natura delectum dedit ex eodem genere, alios iuniores, alios seniores efficiens: quorum illos imperio subesse, hos autem imperitare decet. Neque verò quisquam quòd propter ætatem subiectus sit indignatur, nec se potiorem esse censet, præsertim qui sit hoc honore suam vicem, cum processerit ætate, functurus. Quodammodo igitur ijdem esse dicendi sunt qui tenent imperium, & subiecti quodammodo diuersi: ac proinde disciplinam quodammodo eandem esse necesse est, aliàs diuersam. Nam vt rectè quisquam imperet, hic oportere aiunt, vt prius fuerit imperio subiectus. Sed imperium, vt superioribus libris memorauimus, alterum ad imperantis, alterum ad parentis commoditatem refertur: quorum illud herile, hoc liberorum esse dicitur. Cęterum 10 imperata quædam non operibus differunt, sed fine. Itaque multa quæ

ſeruilia opera eſſe videntur, honeſtè ab ingenuis adoleſcentibus obeuntur: actiones enim honeſti & inhoneſti diſcrimine, non tam per ſe, quàm ex fine diſtinguuntur, & eo cuius gratia fiunt. Sed quoniam ciuis & imperantis eandem virtutem eſſe ſtatuimus, quam viri optimi, eundemq́ue parere prius oportere, deinde imperio fungi, hoc legumlatori prouidendum & conſiderandum eſt, quo-
11. modo, & per quæ ſtudia & exercitationes viri boni fiant, 11 & qui ſit optimæ vitæ finis. Sed duæ ſunt animæ partes, quarum altera per ſe rationis eſt compos, altera per ſe quidem ratione vacat, poteſt ta-
12. men rationi parere: quarum partium virtutes eſſe dicimus, 12 per quas vir bonus quodammodo dicitur. Sed in vtra magis finis poſitus ſit, dubium eſſe nō poteſt ijs qui noſtram partitionem ſequun-
13. tur. 13 Semper enim deterius melioris eſt gratia, vt licet tum in ijs quæ per artem fiunt, tum in rebus naturalibus animaduertere. Eſt autem potior pars rationis compos: quæ ratio noſtro partiendi
14. more duplex eſt, actiua & contemplatiua. 14 Vt hanc quoque partem eodem modo ſecari ſit neceſſe, ſimilis eſt actionum ratio: qua-
15. rum quæ ſunt rei natura melioris, hæ ſunt 15 ijs qui omnes aut duas aſſequi poſſunt expetibiliores. Semper enim id cuique maximè ex-
16. petendum eſt, 16 quo ſummo potiri poteſt. Omnis autem vita in negotium & otium, bellum & pacem diuiſa eſt. Et ex rebus agendis
17. quædam neceſſariæ & vtiles, quædam honeſtæ ſunt, quarum 17 eundem eſſe neceſſe eſt quem de partibus animæ & earum actionibus delectum, vt bellum pacis, negotium otij: neceſſaria verò vtiliaq́ue honeſtorum cauſa ſuſcipiantur. Ad hæc igitur omnia ſpectanti viro ciuili condendæ ſunt leges, tum per animæ partes, tum per ipſarum actiones, ſed ad meliora & fines ſpectare magis debet: eodemq́ue modo vitæ atque rerum partitiones conſiderare. Facultas enim negotia atque bella gerendi adeſſe debet, magis tamen pace atque otio fruendi: item neceſſaria commodaq́ue agendi, ſed magis quę honeſta ſunt obeundi. Ad hos igitur fines puerorum educatio, & cæterarum quæ diſciplina indigent ætatum inſtitutio dirigēda eſt. At tamen qui ex Græcis optimam Reipub. formam his temporibus habere putantur, & legumlatores qui has Reſp. condiderunt, hi neque ad meliorem finem earum rationem direxiſſe, nec ad omnes virtutes legibus diſciplinaq́ue tradendis ſpectaſſe videntur: ſed ad eas importunè delapſi ſunt, quæ vtiles eſſe putantur, & ad vincendum accommodatiores. A quorum errore poſterorum quo-

quorundam ſcriptorum ſenſus & præcepta non abhorrent, qui Lacedæmoniorum Rempublic. laudantes propoſitum legumlatoris probant, quòd omnia ad victoriam & bellum dirigendo conſtitue rit: quorum vitium cum ratione poteſt facilè conuinci, 18 tum rebus ipſis nuper conuictum eſt & declaratum. Vt enim plerique hominum latè dominari felicitatem eſſe putant, propterea quòd inde magna rerum commodarum copia ſuppeditetur, ſic Thibro, & quicunque de Lacedæmoniorum Repub. ſcripſere, ipſorum legumlatorem laudant, quia cum eſſent periculis exercitati, multorum imperio ſunt potiti. Quod ſi verum eſt, dubitari non debet, quin Lacones, poſtquam imperare deſiuerunt, nec amplius ipſi felices ſint, nec probus legumlator. 19 Hoc quoque dictu ridiculum eſt, Lacedæmonios in eius inſtitutis manentes, nullaque re legum vſum impediente, rectam beatamque vitam amiſiſſe. Sed neque de imperio rectè exiſtimant, quod legumlator in honore habere putari debet. Nam liberorum imperium quàm herile honeſtius eſt, & magis cum virtute coniunctum. Præterea nulla cauſa eſt cur ciuitas beata putari aut legumlator commendari debeat in eo, ſi finitimis imperandi gratia ad victoriam exercuit, cum in his rebus magnum inſit nocumentum, quoniam haud dubiè eandem rationem ſequutis, ſuę cuique ciuitatis imperio, ſi facultas adſit, potiri conandum eſſet: quod crimen Pauſaniæ regi, 20 quanuis talem honoris gradum obtinenti, Lacones obijciunt. Nulla igitur talis vel ratio vel lex nec ciuilis eſt, nec vtilis, nec vera. Hæc enim eadem priuatim ac publicè optima eſſe legumlator perſuadere debet, & talem opinionem animis hominum ingenerare. Bellicas autem exercitationes non idcirco meditari homines debent, vt in ſeruitutem redigant 21 ea conditione indignos: ſed primum ne ipſi alijs ſeruiant, deinde, vt principatum quærant, quo ſubiectorum vtilitati conſulant, non vt in omnes dominatum exerceant, tum 22 vt ſeruitute dignis dominentur. Cæterum legumlatori id potius elaborandum eſſe vt tum leges quæ res bellicas attingunt, tum cætera inſtituta ad otium & pacem referantur, res ipſæ docent cum rationib. congruentes: quoniam tales ciuitates magna ex parte bellum gerentes conſeruantur, eædem imperio potitæ corruunt. Nam pacem agentes, tanquam ferrum ſplendorem amittunt, idque legumlatoris culpa, qui rationem, qua quieſcere poſſint & in otio eſſe, non docuerit.

18. 19. 20. 21. 22.

Scholia in Caput XIV.

1 SED cum omnis communitas ciuilis ex imperantibus constet, ac imperio subiectis. *Vt rectæ educationis præcepta dentur, illud primum statuere oportet, num ijdem semper imperium tenere debeant, an diuersi, qui per vices imperent, rursusq́; pareant imperio. Si ergo, inquit, alij alijs essent longè tum corpore, tum animo præstantes, esset haud dubiè commodius, vt potiores semper imperarent. At inter similes & pares iustior est atque tutior imperandi & parendi alterna vicißitudo. Duce igitur natura quæ alios iuuenes, alios seniores effecit, sic est Respub. constituenda, vt seniores imperent, iuniores imperio pareant, vt quodammodo ijdē, quodammodo diuersi teneant imperium, eandemq́; rationem & diuersitatem sequatur educatio. Cæterum imperium in adolescentes liberorum esse debet, non herile, id est ad parentium, non ad imperantium commoditatem referri. Nam opera ipsa imperata honesta sint, an secus, non tam re ipsa quàm ex fine iudicantur. Est igitur legumlatoris munus, quibus studijs & moribus ciues optimi fiant considerare, cū eadem sit virtus optimi viri, & optimi ciuis, & imperantis in optimo statu ciuitatis. Sed cum virtutes habitus quidam animæ sint, partiū animæ differētiam legum conditori cognitam esse oportet. Cum duæ sint igitur animæ partes, altera rationis per se compos, altera expers, apta tamen parere rationi, hæc tanquam subiectum est virtutum moralium, illa intellectualium, quibus vtrisque vir bonus esse dicitur. Cæterum beatam vitam in vsu intellectualium virtutum, quæ potiores sunt, positam esse non est dubitabile. Sed quemadmodum ratio duplex est, actiua & contemplatiua, sic etiam virtutes eandem habent differentiam: quarum cum sint potiores cōtemplatiuæ, harum vsu fieri vitam beatam, potius quàm actiuam statuendum est: honesta enim necessarijs & vtilibus, otium negotio, pax bellō præferenda est, & hac ratione dirigenda puerorum educatio, & reliquarum ætatum institutio. quo intelligitur non rectè constitutam esse Lacedæmoniorum Rempub. cuius instituta cuncta ferè ad bellum & victoriam, non ad otium & pacem spectant: quæ res multorum incommodorum est causa.*

2 Huic enim diuisioni consentanea esse debet disciplina. *Aliter enim educandus ac instituendus est qui semper imperare debet vel semper parere: aliter qui modo parere, modo imperare.*

3 Manifestaque subiectis imperantium præstantia. *Vt subiecti planè intelligerent, se ab imperantibus tum corporis, tum etiam animi viribus superari, ac proinde imperium ipsorum æquo animo paterentur.*

4 Hoc sumere non facilè est. *Hoc ita esse constituere, & ponere, quasi postulatum & principium, vt solent mathematici.*

5 Quod Scylax de regibus Indorum. *Scylax Cariādensis, quæ vrbs est in Caria prope Alicarnassum, scriptor vetustus & mathematicus fuit, scripsitq́ue de situ Orbis. Hic igitur, vt videtur, Indos in deferendo regno proceritatem corporis in primis spectare solitos esse prodidit, vt de Aethiopibus ipse tradidit lib. iiij.*

6 Aequabilitas enim eadem est similibus. *Similibus & virtute paribus æquus honor & par commoditas in Repub. debetur. Itaque nisi paria tribuantur, iniuria fit, & difficile est Rempub. permanere. Nam quibus iniuria fit, nec honores & imperia communicantur, hi solent in imperantes conspirare.*

7 Cum subiectis faciunt. *Subiectis ciuibus conspirantibus fauent rustici, qui vicos per agrum & castella incolentes seruire coguntur; ad summam, quicunque non contenti præsenti statu Reipub. rebus nouis student.*

8 Subiectis potentiores. *Vt qui tenent administrantq́ue Remp. potentiores sint subiectis.*

9 Ipsa enim natura delectum dedit. *Deligere & separare docuit, dum alios iuuenes facit ad parendum propter vires idoneos, alios seniores, ad imperandum propter prudentiam accommodatos.*

10 Cæterum imperata quædam. *Nonnulla opera quæ imperantur ipsa per se seruilia esse videntur, vt fodere, fossamq́ue & aggerem ducere, & similia. Hæc enim à seruis copia suppetente, & mercede conductis, operarijsq́ue fieri consueuerunt. Sæpe tamen iussu imperatoris ab ipsis militibus & ingenuis ciuibus honestè fiunt vrgentibus hostibus. Antiquitus autem hæc officia in bello præstare consuetum ac legitimum erat militibus Romanis, cuius rei gratia eorum quisque præter arma & quindecim dierum commeatum (auctore Iosepho) ligonem & securim serramq́ue & sportam seu cistam portabat. Itaque eadem opera si mercede aut in commoditatem imperantis fiant, seruiliter fiunt: sin suæ salutis & Reipub causa, honestißimè.*

11 Et qui sit optimæ vitæ finis. *Quod sit summum bonum, vitam beatam efficiens.*

12 Per quas vir bonus quodammodo dicitur. *Virum bonum propriè dicere & sentire solemus, qui iustus sit, & cæteris moralibus virtutibus præditus: qui verò sapientia & intellectu sit instructus, hunc sapientem potius quàm bonum virum appellare solemus, idem tamē vir bonus quodāmodo nominatur ob ipsam quam habet sapientiam, quæ virtus est. Nam virtutis proprium est,*

vt habentem bonum faciat & perfectum, cum ipsa sit perfectio quædam, vt ipse libro septimo de physico auditu testatur.

13 Semper deterius melioris est gratia. *Cum alterum scilicet ad alterum refertur natura, vel recta ratione.*

14 Vt hanc quoq; partem eodem modo secari. *Cum ratio sit duplex, pars quoq; animæ particeps rationis erit duplex, actiua & contemplatiua: ac eodem modo actiones ipsarum alterius actiuæ, alterius erunt contemplatiuæ: quarum actionum hæ sunt magis expetendæ, quæ proficiscuntur à re, quæ melior est natura: pars autem animæ contemplatiua melior est natura quàm actiua, quoniam in optimarum & maximarum necessariarumq; rerum contemplatione versatur, cum actiua in rebus constantibus & variantibus versetur.*

15 Ijs qui omnes aut duas assequi valent. *Qui possunt moralibus, quæ sunt in parte rationis expertes & vtriusq; partis animæ, quæ rationis est compos, virtutibus fungi aut duarum ex his tribus.*

16 Quo summo potiri potest. *Quod est maximum ex ijs, quorum ipse potest fieri compos: non enim sibi impossibilia, sed ex possibilibus optimum quodque expetere debet.*

17 Eundem esse delectum. *Vt quemadmodum ex partibus animæ ea præfertur alteri, cuius gratia altera est, sic honesta rebus necessarijs & vtilibus præferuntur. Hæ nanq; honestarum rerum, hoc est virtutum & officiorum gratia sunt, & expeti debent: eademq; ratione pax bello præferenda est, otiũ negotio. Hanc igitur rationem legumlator sequi, & optima quæq; spectare optimumq; finem condendis legibus intueri debet: neq; verò negligenda ratio est, quæ negotia bellaq; gerendi facultatem præbeat: sed ita vt hæc ad otium & pacem referantur, & hac velut norma est puerorum educatio, & ciuium omnis ætatis institutio dirigenda.*

18 Tum rebus ipsis nuper conuictum est. *Nuper res ipsa declarauit. Nam imperio Græciæ potiti Lacedæmonij cum pace imperioq; vti nescirent, imperium amiserunt, qua de re Cicero,* Quid, *inquit,* Lacedæmonios iniustè imperantes, nónne repente omnes ferè socij deseruerunt, spectatoresq; sese otiosos præbuerunt Leutricæ calamitatis?

19 Hoc quoque dictu ridiculum est. *Ridicula est commendatio laudantis legumlatorem, qui eas leges tulerit, quibus cum vti possent Lacedæmonij, rectam & beatam vitam amiserunt.*

20 Quamuis talem honoris gradum obtinenti. *Pausanias quamuis regium gradum obtineret, accusatur tamen à Lacedæmonijs, quòd affectata tyrannide solus ciuitati suæ voluerit imperitare.*

21 Ea

21 Ea conditione indignos. *Qui liberi sunt natura, nec digni quibus beriliter vt seruis imperitetur.*

22 Vt seruitute dignis dominentur. *Vt natura seruis, aut ijs quorum deprauati mores id postulant, beriliter imperent, iure scilicet natura, de quo libro primo memoratum est.*

CAPVT XV.

1 CVM autem publicè priuatimque hominibus finis idem esse 1.
videatur, 2 eodemque modo virum optimum quo Rempub. opti- 2.
mam definiri sit necesse, non dubium est quin virtutes ad otium facientes desiderentur. Vt enim sæpe diximus, belli pax, otium negotij finis est. Cæterum ad otium & vitam liberalem virtutes tum quibus in otio, tum quibus in negotio vtimur, conducunt. Multa enim ex rebus necessarijs, vt otiosis esse liceat, requiruntur. Itaque temperans ciuitas & eadem fortis esse debet, & quæ laboribus & calamitatibus non succumbat. Nam seruis, vt in prouerbio est, otium non suppetit. Qui autem fortiter pericula subire nequeunt, hi serui fiunt
inuadentium. Fortitudine igitur & tolerantia 3 ad negotium, 4 ad 3.4.
otium autem philosophia opus est. Temperantia verò & iustitia vtrisque quidem temporibus aptæ sunt, sed pacem agentibus & otiosis magis necessariæ. Nam bellum iustos & temperantes esse cogit. Secunda fortuna, & otium cum pace, contumeliosos magis reddit. Multa igitur iustitia, multa temperantia ijs opus est, qui felices esse videntur, & rebus omnibus fruuntur, quæ vitam beatam efficere putantur, vt si qui sunt, quales à poëtis esse in Fortunatis insulis memorantur. His enim maximè philosophia, temperantia, & iustitia opus est, quo magis otiosi sunt, & talium bonorum copia fruuntur. Cur igitur ciuitatem ad rectè beateque viuendum his virtutibus præditam esse oporteat, in promptu est intelligere. 5 Cur ergo 5.
turpe sit bonis vti non posse, sed negotia bellaq; gerētes probos esse
videri, pacem autem & otium agitantes 6 mancipiorum vitam imi- 6.
tari, efficitur vt in virtute colenda non sit Lacedæmoniorum ciui-
tas imitanda, 7 qui nō eo differunt à cæteris, quòd non idē quod alij 7.
summū bonū esse existiment, sed quòd id per quandā virtutē parari
putant. 8 Cū autē hæc sint maiora bona, hinc palā fit, his frui quā vir 8.
tutibus præstare, 9 & horū fruitionem esse propter se expetendā: sed 9.
quomodo

10. quomodo & 10 quibus id rebus contingat, considerare oportet.
Natura igitur moribusque & ratione opus esse, suprà disseruimus.
Ex quibus cum quales natura ciues esse oporteat antè sit à nobis de-
claratum, superest vt ratione an moribus instituendi sint conside-
11. remus. 11 Nam hæc inter se optima conuenientia congruere opor-
12.13. tet. 12 Ratio enim ab optimo fine aberrare potest, & 13 per mores
14 similiter duci. Sed nec illud est dubitabile, primum quod 14 vt in
cæteris, sic hac in re generatio à principio est, & finis à principio
quodam, quod est alter finis. Cum igitur ratio & intelligentia nobis
sit naturæ finis, vtique ad has oportet generationem & morum in-
stitutionem accommodare. Deinde quemadmodum anima &
corpus duo sunt, sic animæ partes duas esse rationis expertem & cō-
15. potem rationis: harumque habitus duos esse numero videmus, 15
quarum partium altera est appetitus, altera intellectus. Vt autem
corpus prius gignitur quàm anima, sic pars rationis expers quàm
16. compos: argumento, quòd 16 ira & voluntas, itemque appetentia
pueris etiam statim genitis adsunt, ratiocinatio autem & intelligen-
tia ætate progredientibus naturaliter ingeneratur. Itaque necessario
17. prior est corporis cura, quàm animæ, 17 deinde appetitionis: verun-
tamen appetitus cura ad intellectum, corporis ad animam referri
18. debet. Si ergo legumlatoris partes sunt, vt 18 alēdorum optima cor-
pora generentur, ab initio prouidere, nimirum prima cura de ma-
trimonio est adhibenda, quando & quales in maritalem consuetu-
dinem conuenire debeant.

Scholia in Caput XV.

1 Cum autem publicè priuatimque hominibus finis idem esse videatur. *Cum summum bonum in eadem re positum sit singulis hominibus & vniuersæ ciuitati, sitque vna & eadem virtus, quæ virum optimum & optimam ciuitatem facit, ijs potissimum virtutibus præditam esse ciuitatem oportet, quæ paci & otio sunt accommodatæ, vt iustitia & temperantia & philosophia, id est virtutes intellectuales: pax enim belli, otium finis est negotij. Sed quia pax interdum bello quærenda est, & otium negotio, virtutes quoque quibus bellum negotiumque geritur, sunt necessariæ. Colendæ sunt igitur virtutes, sed eæ maximè quæ pacem tuentur. Nec imitandus error Lacedæmoniorum, qui licet felicitatem, vt cæteræ bene institutæ ciuitates virtute metirentur, tamen in hoc errabant, quòd eam per bellicam virtutem maximè contingere statuebant,*

statuebant, & hanc potißimum exercebant. Itaq; bellum gerentes seruabantur, in pace felicitatem & imperium amiserunt. Prima igitur legumlatoris cura sit, vt futuri ciues rectè generentur, deinde vt probis moribus instituantur. Primum ergo legumlatori quæ ad matrimonia pertinent prouidēda sunt, vt vir & vxor quales esse & quo tempore conuenire debeant rectè sanciatur.

2 Eodem modo virum optimum. *Quemadmodum vir optimus esse definitur, qui veris optimisq; virtutibus est præditus, sic ciuitatem optimam esse definimus, quæ veris optimisq; virtutibus instructa est.*

3 Opus est ad negotium. *Vt ad bellum gerendum.*

4 Ad otium philosophia. *Id est virtutes intellectuales, studiumq; bonarum artium, cum ad mores instituendos, tum maximè ad contemplationem.*

5 Cum turpe sit bonis vti non posse. *Causam reddit cur ciuitas pacis virtutibus instructa esse debeat, scilicet quia turpe est non habere otij & pacis bonis vtendi, siue fruendi facultatem quæ meliora sunt, quàm belli negotiorumq; bona.*

6 Mancipiorum vitam imitari. *Turpiter & intemperanter viuere, vt serui solent.*

7 Qui non eo differunt à cæteris. *Lacedæmonij, vt cæteræ rectè sentientes ciuitates vitam beatam in vsu virtutis esse constituunt, sed eo differunt, quòd Lacedæmonij vsum bellicæ duntaxat virtutis summum bonum esse putant, alij cunctarum virtutum vsum, præsertim earum quæ ad otium magis conducunt.*

8 Cum autem hæc maiora bona sint. *Cum otium & contemplatio maiora bona sint, quàm morales & bellicæ actiones, consentaneum est vitam quæ otio & contemplatione fruitur, præferendam ei esse, quæ fruitur siue vtitur virtutibus moralibus, & in ciuilibus actionibus versatur.*

9 Et horum fruitionem. *Otij & contemplationis fruitionem per se expetendam esse. Actiones enim, vt ipse primo libro de prima philosophia docet, nō sua sponte, sed propter cognitionem expetuntur: cognitio autem propter se expetenda est.*

10 Quibus rebus hæc bona contingant. *Quomodo ad otium & contemplationem peruenire valeamus.*

11 Hæc enim inter se. *Natura mores & ratio. Nam si constitutio naturalis sit in vitia valde procliuis, & abhorrens à recta ratione, aut si ratio & mores inter se discrepent, nunquam vir optimus fiet.*

12 Vt ratio aberret ab optimo proposito. *Vt ratio deflectat ab optimo*

fine, id est non rectè sibi vltimum finem constituat.

13 Per mores similiter duci. *Hic locus in græcis exemplaribus variat: in quibusdam enim* διὰ τῶν ἐθῶν ὁμοίων *scriptum est, id est per mores similes; in alijs* διὰ τῶν ἐθῶν ὁμοίως, *per mores similiter: in nonnullis* διὰ τῶν ὁμοίων, *per similia; quarum dictionum mediam vt commodißimam secutus est interpres. Reddit igitur causam philosophus, cur cum dixisset naturam, rationem & mores inter se congruere debere, addidit optima conuenientia non enim satis est vt congruant, nisi optima conuenientia congruant, vt in homine rectè natura constituto ratio recta sit summo bono constituendo, & mores optimi, eidemq; fini conuenientes. Nā fieri potest vt congruant praua conueniētia, quod fit cum ratio aberrat ab optimo fine. & eadem similiter mores sic instituendos esse statuit, vt sint fini vltimo perperam ab ipsa constituto conuenientes, ab optimoq; fine abhorreant: tunc enim ratio praua cum prauis moribus congruit, non tamen conuenientia optima, sed peßima, quarum conuenientiarum prior bonorū & virtute præditorum virorum propria est, posterior vitiosorum. Nam vt in homine virtute prædito, recta ratio cum moribus probis, id est virtutibus moralibus, qui sunt habitus in appetitu ingenerati, congruit: sic in vitioso praua ratio congruit cum prauis moribus quæ vitia dicuntur. Nec enim ante vitium generatum est, quàm praua ratio congruat cum deprauato appetitu. Nam contra rectæ & incorruptæ rationis quæ in ipso sit, iudicium turpiter facere non est vitiosi, sed incontinentis, Ethicorum septimo. Mores autem hoc in loco vocat virtutum & vitiorum habitus. Quod autem dictum est de ratione & moribus, potest de natura simul dici, vt praua natura & praua ratio & praui mores inter se congruant, quæ erit peßima conuenientia.*

14 Quemadmodum cæteris in rebus generatio à principio est, & finis à principio quodam quod est alius finis. *Vt in cæteris rebus naturalibus vel artificiosis, ita fit in homine. Nam freni, exempli gratia, generatio à principio quodam est: ab artifice nanq; ferrum præparante & aptante initiū sumit, ipsaq; effectio generatio dicitur, cuius finis est ipsum frenum commodū atq; perfectum. Hic autem finis principium, est finis vltimi freni, qui est equi commoda flexio & moderatio. Sic igitur accidit in homine, cuius generatio est à principio à parentum scilicet concubitu & præparatio semine, cuius generationis primus finis est perfecta hominis constitutio, cum ad perfectam ætatem peruenerit: hactenus enim homo generari dicitur, vt testatur ipse Aristoteles, qui libro secundo de generatione tempus naturalis generationis æquale dicit esse tempori corruptionis siue interitus. Hæc autem perfecta constitutio, qui est proximus finis generationis, est vltimi finis humani principium.*

cipium, qui positus est in vsu virtutis intellectualis. Ergo finis, ait, scilicet vltimus est à principio quodam, quod principium est, alter finis proximus videlicet generationis, dictio enim græca ἀπό τινος ἀρχῆς ἄλλου τέλους, sic est ad verbum conuertenda, à quodam principio alio fine, *id est quod est alius finis, vt interpres conuertit.*

15 Quarum partium. *Ex duabus memoratis partibus, quæ rationis est expers, appetitus dicitur, cuius habitus sunt virtutes morales: compos verò rationis intellectus nominatur, cuius habitus sunt virtutes intellectuales.*

16 Ira & voluntas. *Voluntatem impropriè dixit pro cupiditate quadam. Vt enim ipse libro tertio de anima tradit, Voluntas in parte rationis compote, cupiditas verò in rationis experte fit. Nam philosophi quoq;, vt cæteri auctores, interdum popularem consuetudinem sequentes, impropriè vocabulis vtuntur.*

17 Deinde appetitionis. *Prima cura debet esse corporis in prima scilicet generatione & infantia: proxima appetitus, vt moralibus virtutibus per optimam educationem informetur. In hac enim parte animæ virtutes omnes morales generantur; vt ipse testatur magnorum moralium libro primo.*

18 Alendorum. *Qui alēdi sunt posteritatis, & Reipub. causa. Nam in quibusdam ciuitatibus, vt Lacedæmone, si quis valde deformis aut membris necessarijs orbatus, aut quoquo modo natura deprauatus nasceretur, lege ali vetabatur, sed iussu magistratuum, qui huic officio considerandisq; fœtibus præerant, in barathrum proijciebatur, à qua sententia ne ipse quidem Aristoteles abhorrere videtur proximo capite.*

CAPVT XVI.

1 Oportet autem legumlatorem in hac societate instituenda, ad ipsos & viuendi tempus spectare, vt ætatibus ad tempestiuitatem cōgruant: nec dissentiant facultates, vt cum vir generare queat, vxor non possit, aut contrà: quæ res seditiones inter ipsos mouent, & animos alienant: deinde ad filiorum successionem intueri, quoniam filij neque nimio ætatum interuallo subsequi parentes debent, tunc enim 2 parū commodè vel filij seniorib. parentib gratiā referre, vel 2.
parētes filios opitulari possūt: nec rursus propè ad parentū ętatē accedere. Est. n. hoc multifariā incōmodū, tū quia tales filij minore verecūdia patres velut æquales suos colūt, & ætatū ꝑpinquitas 3 familia- 3.
rē administrationē cōtentiosā facit: pręterea ob id, vnde huc digressi sum⁹, vt corpora procreādorū filiorū 4 apta sint legūlatoris volū- 4.

tati, quæ cuncta ferè vna prouisione continget. Nam cum generan-
di finis magna ex parte viris sit annus ad summum septuagesimus,
5. mulieribus quinquagesimus, 5 debet autem coniunctionis initium
per ætatem in hæc tempora congruere. Cæterum adolescentium
coniunctio ad filios procreandos incommoda est. Nam cum in om-
ni genere animantium fœtus nouellorum imperfecti & fœminei,
exiguaq; forma sint: eodem modo in homines accidere necesse est:
argumento, quòd quibus in ciuitatibus adolescentibus solent puel-
læ nubere, in his homines imperfecti & corporibus exigui sunt. Ad
6 hæc in partub. puellæ magis laborãt, & plures intereũt 6 Itaq; ob ta-
lem causam Trœzenijs editu esse oraculum quidam interpretãtur,
velut multis intereuntibus, propterea quòd adolescentulæ nuptui
traderentur, non propter fructuum perceptionem. Ad temperanti-
am quoque nuptui tradi grandiores conducit. Nam quæ adulescen-
tulæ rebus venereis vsæ sunt, hæ minus temperantes esse videntur.
7. Marium quoque corporibus ad incrementum abesse videtur, 7 si
8. coitus inter augescendum fiat. 8 Nam huius rei determinatum
est tempus quoddam, vltra quod augescens non progreditur. Ita-
9. que mulieres 9 annos decem & octo, viros autem circiter triginta
septem natos matrimonio copulari conuenit. Sic enim coniunctio
vigentibus florentibusq; corporibus fiet, & eodem tempore oppor-
10. tunè filios procreare desinent: 10 & illis ineunte ætatis robore filij,
11. si statim pro ratione temporis generatio fiat, 11 his ætate iam in an-
num septuagesimum deficiente succedent. Ac coniunctio quidem
maritalis quando fieri debeat explicuimus. Anni verò temporibus
12. vti oportet, vt multi nunc vtuntur, hybernum tempus 12 huic con-
suetudini destinantes. Ipsi ergo ad filios procreandos medicorum
& naturalium præcepta considerare debebunt. Medici enim rectè
de corporum tempestiuitatibus disserunt, & de ventis naturales
auctores, qui flatus Aquilonios Australibus anteponunt. Cæterum
qualia corpora fœtibus generandis maximè conducunt, proprius
erit disserendi locus, cum de puerorum institutione disputabitur.
Nunc rem summatim attingere satis habeamus. Nam nec athletarũ
habitus ad rectam habitudinem ciuilem, vel valetudinem, vel filio-
rum procreationem vtilis est: nec rursus imbecillus, ac nimis calami
tatibus afflictus conuenit, sed horum medius desideratur. Habitum
ergo laboribus exercitatum habere oportet, sed non violentis, nec
13.14.15. vt 13 athletarũ habitus, 14 ad vnũ opus, sed 15 ad liberorũ hominũ a-

ctions

ctiones accommodatis. Hæc autem in viris perinde ac in mulieribus desiderantur: quibus mulieribus 16 vterum gerentibus corporum est adhibenda cura, vt neque desidia torpeant, nec cibo vtantur tenuiore: quod facilè fuerit legumlatori prouidere, si lege sanxerit, vt singulis diebus spatium aliquod deos qui generationi præesse putantur, venerandi gratia conficiant. Mentem autem contra quàm corpus tranquillam securamque gerere conuenit. Vt enim quæ ex terra gignuntur, sic fœtus ex prægnante matre bona malaq; contrahunt. De exponendis autem alendisque fœtibus esto lex 17 vt nihil alatur mancum, aut membris orbatum. 18 Propter filiorum autem multitudinem si fœtus exponi morum instituto prohibeantur, determinanda est enim procreandorum filiorum multitudo. Sed si quibus fuerit aliquid præterea genitum, abortionem ante sensum & vitam facere conueniet. quatenus enim fas sit, progredique liceat, sensu & vita terminabitur. Sed quoniam ætatis initium viro & vxori quando sit coniunctio maritalis ineunda, definitum est: illud quoque quandiu liberis operam dare cõueniat definiatur. Vt enim iuniorum, sic etiam seniorum filij imperfecti, tum corpore, tum etiam mente: confectorum autem ætate imbecilli generantur. Cum igitur ad eam ętatem fuerit processum, qua mẽs & intellectus maximè viget, hæc autem est in plerisque (vt poetę quidam ætatem hebdomadis metientes tradiderunt) 19 circa quinquagesimum annum. Circa hanc igitur ætatẽ, quarto pòst vel quinto anno desistere à filiorum alendorum generatione tempestiuum est: in posterum ita temperandum, vt valetudinis gratia, vel ob aliam huiusmodi causam consuetudinem habere videantur. 20 Cum alia verò vel alio consuetudinem habere, dum coniuges erunt & vocabuntur, in rebus turpissimis habeatur. Intra tempus verò filios procreandi si quis tale quicquam visus fuerit admittere, infamia notetur, prout criminis magnitudo postulat.

Margin: 16. 17. 18. 19. 20.

Scholia in Caput XVI.

1 OPORTET autem legumlatorem in hac societate instituenda ad ipsos & viuendi tempus spectare. *Primum in legibus ferendis ad matrimonium pertinentibus habenda est viri & vxoris inter ipsos ratio, vt ea ætate conueniant, initiumque generandi faciant, vt eodem tempore vtrique tempestiuum sit desinere: deinde filiorum successiones ne nimium distent, aut*

 propè

propè ad patris ætatem accedant: nam vtrunque incommodum est: quod fiet, si vxor annorum decem & octo à viro annum nato circiter trigesimum septimum ducatur, quoniam & adolescentium, & rursus seniorum filij imperfecti corpore & animo atque imbecilli generantur. Tempus autem anni gignendis filijs accommodatum est hybernum, & flantibus aquilonibus ventis. Habitus verò corporis in generantibus probatur, non nimis robustus, qualis est athletarum, nec rursus imbellicus & laboribus fractus. Mulieres quoque prægnantes ambulationibus exerceri, & cibis vti solidioribus oportet. Præterea vt incipiendi, sic desinendi filios procreare tempus debet esse definitum, ne quinquagesimum quintum annum in viro excedat. Adulteria verò ex vtraque parte in rebus turpissimis habenda sunt, & infamia, si tempore generationis patrentur, notanda.

2 Quia parum commodè vel filij senioribus parentibus. *Prius enim senes patres moriuntur, quàm filios alere, & probis moribus instituere, & à filijs gratiam eis referentibus iuuari possint.*

3 Contentiosam facit familiarem administrationem. *Quia filius non facilè iussis paternis obtemperat, cum est patri propemodum æqualis.*

4 Apta legumlatoris voluntati. *Virtutibus accommodata, quæ sunt legumlatoris prudentia, & institutis in vtraque parte animæ ingeneranda, & ad munera corporea, cum res poscet obeunda.*

5 Debet autem coniunctionis initium per ætatem in hæc tempora congruere. *Ea ætate vir vxorque debent in matrimonium conuenire, vt initium liberos generandi cum temporibus desinendi congruat, vt eodem tempore vir ad annum septuagesimum, vxor ad quinquagesimum perueniāt. Nam* καταβαίνειν *dixit philosophus, pro* συγκαταβαίνειν *quo verbo bis hac ipso cap. vsus est in eandem conueniendi seu congruendi intelligentiam, ac eadem de re differens.*

6 Itaque ob talem causam Trœzenijs. *Quære historiam: cuius tamen summa esse videtur. Trœzenios cum multæ mulieres apud eos partubus interirent, oraculum ab Ioue Dodoneo fortasse vel Appolline Pythio qua causa esset tanti mali petiuisse, aut qua ratione deorum ipsis infensorum ira placari posset, oraculumque huiusmodi ex adytis æditum fuisse, fore vt deorum in Trœzenios ira & calamitas cessaret, si fructus serius perciperent. quod oraculum sic quidam exponunt, vt eo immaturas nuptias, & festinatam filiorum procreationem oraculo prohibitas esse interpretentur, non vindemias, aut messes intempestiuè properatas.*

7 Si coitus fiat inter augescendum. *Dum crescit adolescens,* ἐὰν ἔτι αὐξανομένου ποιῶνται τὴν συνουσίαν. *Sic enim legitur in exemplaribus emenda-*

mendatis, in quibusdam additum est τοῦ σπέρματος, in alijs τοῦ σώματος sed vtrobique perperam, vt arbitror, & sine vlla necessitate propter phrasis ignorantiam.

8 Nam huius rei determinatum est tempus, vltra quod augescens non progreditur. *Quod tempus animal siue homo augescendo non excedit.*

9 Annos decem & octo, aut circiter. *Plato in libro quinto de Repub. viginti annorum ætatem in muliere, triginta in viro tempestiuam esse tradit ad nuptias, vt mulier ad quadragesimum vsque pariat. Vir generet vsque ad quinquagesimum quintum.*

10 Et illis ineunte. *Qui adulescentuli duxerint vxores.*

11 His ætate iam *Qui perfecta ætate matrimonio iuncti sunt. Succedere autem filius patri, in aliqua ætate intelligendus est, cum filius adoleuit, patre illam ætatem agente.*

12 Huic consuetudini. *Generationi filiorum.*

13 Athletarum habitus. *Vt sint robustißima corpora.*

14 Nec vt athletarum ad vnum opus. *ad palæstram potißimum.*

15 Ad liberorum hominum actiones. *Vt ad cursum, & iaculandum, & munera militaria obeundum.*

16 Vterum gerentibus. *Prægnantibus.*

17 Vt nihil alatur mancum, aut membris orbatum. *Lacedæmoniorum institutum probare videtur, quod idem Platoni placuisse videtur in lib. quinto de Rep. de quo instituto superiore capite memorauimus.*

18 Propter filiorum autem multitudinem. *Quidam putauerunt modum imponendum esse filiorum generationi, ne propter multitudinem ciues inopia laborarent, quod esse necessarium Aristoteles tradit lib. ij. in ea ciuitate, vbi patrimonia lege æquantur. Si ergo procreatione desistendum est, quoniam filios cæteros vltra præscriptum numerum genitos exponere, seu perimere inhumanum est & contra mores, ratio verò à procreatione filiorum desistendi, quam quidam tradiderunt per turpißima diuenticula, nefaria est, idcirco abortionem potius inducendam esse dicit, antequam fœtus animetur. Hucusque enim sine magno flagitio progredi licet. Nam fœtum delere, cum ad sensum & vitã peruenerit, homicidium est, quod præceptum aduersus Platonem datum esse videri potest. Plato enim libro quinto de Repub. Fœtum si quis post tempus generationi præscriptum genitus fuerit, & in lucem editus, exponi iubet qui quanquam non edi melius esse dicit, non tamen addit abortionem ante sensum & vitam esse faciendam.*

19 Circa quinquagesimum annum. *Anno quadragesimo nono, si sequamur*

mur hebdomadum rationem: nam septies septem fiunt quadraginta nouem.

20 Cum alia verò vel alio. *Vt neque vir cum alia muliere consuetudinem habeat, nec vxor cum alio viro. Nam vtrunque vt est, sic turpissimum esse putari, & legibus vindicari debet.*

CAPVT XVII.

1. 1 FILIIS autem procreatis, magni referre ad vires corporis putandum est, quali cibo nutriantur. Sed ex cæteris animantibus ac gentium consuetudine, quæ bellicæ habitudini semper student, si quis animaduertat, facilè intelligat lactis copiosum cibum cor-
2. poribus esse conuenientissimum, 2 sed qui vini sit expers, morborum causa. motibus etiam qui cadere in hanc ætatem possunt, exerceri confert. Cæterum ne propter teneritatem membra torqueantur, nationes nonnullæ quibusdam artificiosis instrumentis vtuntur, quæ talium corpus tutum à torsionibus reddunt. Est etiam vtile, stati ab ineūte ætate frigorib. assuescere. hoc enim tũ ad valetudinẽ, tũ ad munera militaria cõmodissimũ est. Quáobrẽ barbari magna ex parte, alij frigido flumine infantes mergere, alij paruis indumentis vestire consueuerunt, vt Galli. Nam quibuscunque rebus fieri potest, statim ab ineunte ætate assuescere commodius est, paulatim tamen assuescere. Est autem habitus puerorum aptus natura, propter calorem, vt frigoribus exerceatur. In prima igitur ætate, hæc & huic similis cura adhiberi debet. Proxima verò ætas vsque ad annum quintum, quam nec disciplinæ conuenit, nec laboribus necessarijs tradi, quo minus sit augescentibus impedimento, motu debet, sed quatenus modo desidiam effugiat exerceri. Qui motus cum per alias actiones, tum per ludos parandus est: ludi verò nec illiberales, nec laboriosi, nec dissoluti esse debent. Neque verò magistratibus qui pædonomi ab instituendis pueris nominantur, negligenda cura est, quales sermones & fabulas audire huic ætati conueniat. Hæc enim cuncta exordia posterioribus exercitationibus debent esse accommodata. Itaque ludi magna ex parte imitationes esse debent earum rerum quæ serio postea sunt obeundæ. Puerorum autem fletus & ploratus qui legibus prohibent, non rectè faciunt: conferunt enim ad augescendum, quia sunt quodammodo corporum exercitationes. Spiritus nanque contentio vires suggerit laborantibus, quod plorantibus contingit. Est autem pædonomo-

rum officium, tum reliquam horum viuendi rationem non negligere, tum prouidere, vt ſeruorum conſuetudinem vitent: hęc enim ætas vſque ad ſeptennium domi alatur neceſſe eſt. Huius igitur ætatis pueri, ne quid illiberale vel audiant vel videant prohibendi sũt. Ad ſummam, vt cætera mala, ſic debet legumlator ſermonis turpitudinem è ciuitate pellere. Nam facilè turpia loquendo, efficitur vt homines his proxima faciant. quod maximè prouidendum eſt in adoleſcentibus, ne quid tale vel dicant, vel audiant. Siquis autem dicere vel agere vetitorum quicquam viſus fuerit, hunc oportebit, ſi quidem liber ſit, nondum tamen ad comeſationes admiſſus, & caſtigari, & verberibus puniri: ſin hac ætate maior, ignominijs illiberalibus, propterea quòd ſeruiliter viuat, notari. Cum autem ne quis talia loquatur prohibetur, ſatis intelligitur vetari, ne 3 turpes vel 3.
picturas vel fabulas ſpectet. Ad officium igitur magiſtratuum pertinet curare, vt nihil nec fictum, nec pictum ſit, quod tales actiones imitetur, præterquam apud Deos quoſdam, 4 quibus lex laſciuiam 4.
attribuit apud quos lege pro ſe liberiſque & vxoribus litare permittitur. Iuniores autem ne iamborum vel comœdiæ ſpectatores fiant, lege prohibendi ſunt, donec ad diſcumbendi ætatem peruenerint, & omnes educatio à temulentia & huiuſmodi rerum nocumento tutos reddiderit. Nunc igitur paucis de his rebus diſſeruimus. Poſt autem accuratius erit diſputandum, oporteat, an ſecus, & quomodo: nunc autem locus neceſſario fuit attingendus: nam fortaſſe Theodorus Tragœdus non errabat in eo, quod nulli vnquam ne abiecto quidem hiſtrioni, vt ante ſe in ſcænam prodiret concedebat, propterea quòd ſpectatorum animi primis auditibus capiantur, quod idem in hominum atque rerum conſuetudines accidit. Nam prima quæque magis delectant. Cuncta igitur mala, ſed ea maximè quæ turpitudinem habent, vel odiũ pariunt, ſunt procul pueris remouenda. Poſt quinquennium verò duobus annis vſque ad ſeptem, 5 doctrinarum quibus inſtitui de- 5.
bent, ſpectatores fiant oportet. Sunt autem ætates duæ, in quas diſciplinam diuidere neceſſarium eſt: poſt ſeptennium vſque ad pubertatem: & rurſus hinc ad annum vnum & vigeſimum. Nam qui hebdomadis ætates partiuntur, hi magna ex parte non rectè præcipiunt. Sed cum omnis ars omniſque diſciplina naturæ defectus explere ſoleat, naturæ diuiſio nobis ſequenda eſt. Primum igitur videndum erit, num quis ordo in pueros ſit ſtatuendus: Deinde pu-

blicè, an priuatim, vt nunc in plerisque ciuitatibus fit, curam puerorum adhibere oporteat: Tertio, qualis demum sit ea procuratio statuenda.

Scholia in Caput XVII.

1 FILIIS autem procreatis, magni referre ad vires corporis putandum est, cuiusmodi cibo ijdem alantur. *Explicatis quæ ad rectam filiorum generationem pertinent, iam videndum est primum, qui cibus sit infantibus accommodatus, & quæ exercitationes, deinde, animus qua ratione sit instituendus. Vsus ergo naturalis cæterorum animantium, & consuetudo earum gentium, quæ viribus ad bellum aptis student, apertè declarant, lac esse cibum infantibus accommodatißimum. Prodest etiam infantibus agitari motibus, qui cadere possunt in illam ætatem. Præterea frigoribus assuescere valetudinem confirmat, & corpus aptum ad officia militaria reddit. à quinquennio ad septennium lusionibus exercendi sunt honestis, nec talibus, vt corpus affligant. puerorum ploratus prohibendi non sunt, quippe cũ ad augescendum faciant. Quod verò pertinet ad morum institutionem, curandum est, ne pueri cum seruis versentur, aut colloquantur, néue quicquam turpe vel videant vel audiant. Sunt etiam pueri ab omni turpi spectaculo summouendi.*

2. Sed qui vini sit expers. *Lac cibus commodißimus est pueris, nisi vino fuerit corruptum: quod accidit, si merum nutrix largiter hauserit, perinde est enim, ac si puer ipse biberet, vt est in libro de somno & vigilia. quamobrem, inquit, nec infantibus vinum, nec nutricibus conducit. Nam fortasse nihil interest, ipsi bibant, an nutrices, sed aquosum bibere oportet, & modicum vinũ, quoniam est spiritosum, & tanto magis atrum, propterea scilicet, quod infantes reddit comitiales (vt Galli) Celtas vocat Aristoteles, quos interpres Gallos vertit, publicam sententiam consuetudinemq; sequutus. Suspicor tamen Aristotelem Celtarum nomine Germanos significasse, non solum hoc in loco, sed in quibusdam alijs. Nam quod hic Aristoteles de Celtarum moribus refert, idem Cæsar in commentarijs, & Mela de situ Orbis, de moribus Germanorum memorant, & quod Aristoteles libro tertio Ethicorum tradi refert, Celtas nec in terræ motu, nec in maris tẽpestate timere, multo magis Germanorum naturæ conuenit, quàm Gallorum: quam mihi suspicionem mouit Honoratus Ioannes Valentinus vir domi nobilis, græcè & latinè doctißimus, cum quo propter egregiam eius eruditionem & humanitatem libenter soleo sermones tum familiares, tum etiam literatos conferre.*

3 Turpes fabulas spectet. *Vt comœdias turpes, dum aguntur in theatris.*

4 Qui-

4 Quibus lex lasciuiam attribuit. *Vt Priapo Deo, & Baccho, ac Veneri.*

5 Spectatores iam fieri oportet doctrinarum. *Vt exercentes se in palæstra, currentes, iaculantes, ludos equestres agitantes conspiciant, atque item voce vel fidibus canentes audiant. Hæc enim studia & exercitamenta doctrinas vocat, quia sunt à pueris & adolescentibus discenda, sed ea maximè quibus & corpora & animi durantur ad bellum, vt induat Vergilius noster, qui ex præceptis, vt videtur, Aristotelis, studia puerorum, duritiæ ac labori studentium pulcherrimè persequutus est illo carmine,*

Durum à stirpe genus natos ad flumina primum
Deferimus, sæuoque gelu duramus & vndis:
Venatu inuigilant pueri, syluasque fatigant,
Flectere ludus equos, & spicula tendere cornu.

FINIS LIBRI SEPTIMI.

ARISTOTELIS DE REPVBLICA LIBER OCTAVVS,

Interprete & enarratore
IOANN. GENESIO SEPVLVEDA
CORDVBENSI

CAPVT I.

EGVM igitur latori plurimum operæ ponendum esse in puerorum educatione, quod in ciuitatibus prætermissum 2 Reipub. nocet, nemo dubitauerit: quoniam ad quanque Rempublicam sua est administratio dirigenda, cum 3 sui quanque mores & tueri, & ab initio fundare soleant, hoc est populares mores Remp. popularem, & paucorũ potentiam, qui sunt huic generi accommodati: semper tamen optimi quique mores melioris Reipub. sunt causa. Præterea cum ad omnes facultates & artes quædam sint exordia doctrinę, & quib an

1.
2.
3.

tea assuescere conueniat: vt earum cuiusque muneribus fungamur dubium esse non potest, quin idem in virtutis actiones accidat. Sed
4. quoniam 4 vnus est omnis ciuitatis finis, haud dubiè necessarium est, vt vna eademque sit cunctorum educatio & disciplina, eademque cura & procreatio, idque publicè, non priuatim, quemadmodum nunc suorum quisque filiorum curam gerit, & eos prout visum est, priuatim instituit, cum tamen communium communem esse exercitationem oporteat, & simul ciuium quisque se non suum, sed omnes ciuitatis esse putare debeat. Est enim vnusquis-
5. que ciuitatis pars: 5 procuratio verò cuiusque partis procurationem totius spectare debet lege naturæ, quo nomine laudandi sunt Lacedæmonij, qui magnum studium in pueros, & magnam curam, eamque publicè conferunt. De educatione igitur leges esse ferendas, eamque publicam esse oportere, perspicuum est.

Scholia in Caput I.

1 LEGVMLATORI plurimum operæ ponendum esse in puerorum educatione. *Persequitur rationem pueros educandi & instituendi inchoatam libro superiore, quam curam legumlatori maximè necessariam esse docet. Nam mores ciuium tum ad instituendam, tum ad conseruandam cuiusque generis Rempub. multum faciunt. Placet autem non priuatim institui pueros, sed publicè, more Lacedæmoniorum.*

2 Reipublicæ nocet. *Neglecta cura pueros instituendi Reipublicæ officit.*

3. Sui quanque mores. *Sic quæque Resp. optimè & institui ab initio, & deinde conseruari potest, & solet, si mores ciuium ei generi consentiant.*

4 Vnus est omnis ciuitatis finis. *Quia ciuitas vniuersa vnum & eundem finem spectat, eademq; re felicitatem metitur, idcirco ciues omnes eodem modo instituti ac educari debent publicè.*

5. Procuratio cuiusque partis. *Administratio singularum partium debet ad totius administrationem referri.*

CAPVT II.

1. 1 QVAE sit autem educatio, & quomodo pueri institui debeat,
2. cognitum esse oportet. Nunc enim 2 de operibus ambigitur, cum
3. non eadem omnes pueris discenda esse existiment, 3 nec ad virtutem,

tem,4 nec ad optimam vitam. Sed neque illud satis cōstat,5 ad mo- 4. 5.
res animę,6 an ad intelligentiā potius institutio sit dirigenda, 7 Ex 6. 7.
vsitata quidem educatione turbulenta est & obscura constituendi
ratio: num rebus ad vitam vtilibus, an ijs 8 quæ ad virtutem perti- 8.
nent,9 an rebus præstantioribus exerceri debeant. Nam hæc om- 9.
nia 10 quibusdam se iudicibus tuentur. De his enim quæ virtutem 10.
attingunt, nihil est de quo inter omnes conueniat. Nam virtutem statim non eandem colunt omnes, vt merito de ipsius exercitatione dissentiant. Ex operibus igitur vtilibus necessaria esse discenda certum est: sed cum liberalia illiberalibus diuisa sint, non esse omnia discenda, perspicuum est, sed ea duntaxat ex vtilibus esse obeunda, quæ obeuntem sordidum non efficiunt. Sordidum autem opus & ars doctrinaque sordida putari debet, quæcunque liberorum
hominum corpus vel 11 animum vel intelligentiam inutiles ad v- 11.
sus actionesque virtutis reddunt. Quamobrem quæcunque artes corpus in deteriorem habitum inducunt, mercenariasque operas sordidas appellamus, propterea quòd mentem impediunt abiectáque
que reddunt. 12 Scientijs autem quibusdam liberalibus operam 12.
quadamtenus impendere, non est illiberale, sed qui hoc facit alio-
rum causa, is sæpe mercenaria seruiliq; opera fungi videri potest. 13 13.
Vulgatæ igitur disciplinæ, vt suprà diximus, ancipites sunt, & in vtranque partem flecti possunt.

Scholia in Caput II.

1 QVAE sit autem educatio, & quomodo pueri institui debeat. *Duo sunt legumlatori consideranda in constituenda educatione, Primum quæ sint pueris addiscenda: Secundum quomodo sint instituendi. Nec enim constat, quo referri debeat educatio, ad commoditatem, an ad morales virtutes, an ad cognitionem rerum & contemplationem: quanquam ex rebus vtilibus non dubium est, quin necessariæ sint addiscendæ, non tamen illiberales, sed quæ sint homine ingenuo dignæ. Scientiæ verò liberales non propter alios, sed propter se cuique sunt addiscendæ.*

2 De operibus ambigitur. *Non de modo, sed de rebus ipsis & studijs ac exercitamentis, quibus pueri sunt instituendi.*

3 Nec ad virtutem. *Quoniam alij aliam virtutem magis probant.*

4 Nec ad optimam vitam. *Alij enim alio felicitatem metiuntur.*

5 Ad mores animæ. *Ad virtutes morales.*

 6 An

6 An ad intelligentiam. *Ad contemplationem, & intellectuales virtutes.*

7 Ex vsitata quidem educatione. *Si ad vulgarem & communem educationem spectare libeat in præceptis educationis tradendis, vt ea scilicet edoceamur & dirigamur, parum nos iuuare poterit.*

8 Quæ pertinent ad virtutem. *Moralem intellige.*

9 An rebus præstantioribus. *In cognitione rerum & contemplatione. Nam τὰ περιττὰ, quas res præstantiores solet interpres conuertere, Aristoteles quæ necessarijs & vtilibus excellentiora sunt, vocare consueuit, qualis est rerum naturalium, & Dei, mundiq́ue, & maximarum mundi partium cognitio & contemplatio, vt suprà non semel declaratum est, & in primo libro de prima philosophia Alexander Aphrodisiensis exponit, quem ipsi adolescentes voluntate Clementis pontificis maximi è græco in latinum sermonem conuertimus.*

10 Quibusdam se iudicibus tuentur. *Suos auctores habent, à quibus tradita sunt.*

11 Animum vel intelligentiam. *Partem animæ rationis expertē, in qua virtutes morales ingenerantur: vel superiorem, qua prudentia & cæteræ intellectuales virtutes gignuntur. Itaque non solum artificum, sed etiam agricolarum, & omnis generis mercatorum & mercenariorum vitam in artibus & actionibus sordidis versari tradit.*

12 Scientijs quibusdam liberalibus. *Vt musicæ, & arti pictoriæ. potest etiam hoc ad doctrinas referri, in quarum studio vitiū illud vitari debet, quod Cicero in C. Sulpitio, & in Sex. Pompeio damnauit, quod alter in astrologia, alter in geometria magnum studium, multamq́ue operam in res obscuras atque difficiles contulissent, easdemq́ue minimè ad solidam illarum scientiarum cognitionem necessarias, quæ doctrinæ & artes, si non sponte sua & cognitionis gratia, sed ob alias causas, vel vt aliorum voluptati cuipiam aut commoditati seruiat petantur, mercenariæ fiunt & seruiles.*

13 Vulgatæ igitur disciplinæ. *Rationes instituendi pueros quæ traditæ sunt & vulgatæ, quam suprà vsitatam educationem vocauit, nihil habent certi & definiti, quo possimus ad veram instituendi rationem tradendam erudiri: hæc verò sunt literæ, palæstra, musica, & pictura, de quibus deinceps disputabit. Nam literæ possunt tum ad mercaturam referri, & opera necessaria & vtilia, tum ad liberales disciplinas & contemplationem: & pictura & musica eodem modo, vt proximo capite declarabitur Quo fit vt hæc vulgaris instituendi ratio sit anceps, cum possit vt ad honestam & liberalem vitam, sic ad vtilitatem referri.*

CAPVT

CAPVT III.

1 SED quatuor ferè sunt, quibus instituere pueros consueue- 1.
runt, 2 literæ, palestra, musica, & quarto loco ars pictoria, qua non 2.
nulli pueros instituendos curant: sed literaria & pictoria 3 tan- 3.
quam vtiles sint ad vitam, & multifariam commodas: palæstra 4 4.
quasi ad fortitudinem conducat. Cæterum musica in controuersi-
am venire potest, vtpote cui plerique nunc dant operam volupta-
tis gratia, 5 cum tamen initio in disciplinæ parte poneretur, pro- 5.
pterea quòd ipsa natura, vt sæpe diximus, postulat, vt non modo
negotia rectè gerendi, sed etiam otio honestè fruendi facultas ad-
sit. 6 Hoc est enim cunctorum principium, vt rursus de ipso disse- 6.
ramus, quoniam & si vtrunque expetendum est, otium tamen præ-
ferri debet, sed non id quod in ludo consumitur: 7 tunc enim ludus 7.
nobis necessario finis esset vitæ. quod fieri non potest, & inter nego
tia magis ludis est vtendum: nam qui laboribus exercetur, is alter-
nam requiem desiderat. Est autem ludus requiescendi gratia Ne-
gotium verò 8 cum labore & contentione geritur. quamobrem in- 8.
ducendi sunt ludi 9 occasionem vsus obseruantibus, vt tanquam 9.
medicamentum adhiberi videantur, 10 quoniam hic animi motus 10.
remissio est, & propter voluptatem requies. Otio autem ipso volu-
ptas felicitasque & vita beata contineri videtur. 11 in hoc enim i- 11.
pso, vt otio fruamur, voluptas & felicitas, vitaque beata contineri
videtur: quod occupatis non suppetit, sed otiosis. Nam qui in nego-
tio est, is cuiuspiam finis gratia, tanquam is non adsit, negotiatur.
Felicitas autem finis est, quam non cum dolore, sed cum voluptate
contingere omnes existimant. Cæterum hanc voluptatem non ean
dem omnes, 12 sed sibi quisque suoq; habitui accommodatam sta- 12.
tuunt: optimus autem quisque eam esse decernit, quæ optima est, &
à rebus honestissimis proficiscitur. Ad otium igitur vitæ liberalis,
vt quædam discant, ac eis instituantur, oportet: vtque instituta hæc
& disciplinæ propter se, quæ verò ad negotium pertinent, vt ne-
cessaria & aliarum rerum gratia suscipiantur. Quocirca priores mu-
sicam in parte disciplinæ, non vt rem necessariam statuerunt (nihil
enim habet huiusmodi) nec vt vtilem, quemadmodum 13 lite- 13.
ræ vtiles sunt ad rationem quæstuariam, & rei familiaris admini-
strationem, & 14 ad doctrinam & ad opera multa ciuilia. Sed ars pi- 14.
ctoria

ctoria vtilis eſſe videtur, vt melius de artificum operibus iudicemus. Nec rurſus quemadmodũ paleſtra, ſic muſica valetudini viribuſq; confert: neutrum enim ex ipſa videmus exiſtere. Reliquum eſt igi-
15. tur vt muſica 15 ad vitam in otio liberaliter degendam diſcenda ſit, quo ipſam videmus à veteribus referri. Quam enim vitam liberorum hominum eſſe putant, huic muſicam attribuunt. Itaque Homerus in carminibus ait,

Quàm iuuat ad lautam cœnam accerſire Thaliam?

Et ſic quoſdam alios præfatus, inquit,

Cantoremq; vocant, modulis qui mulceat omnes.

Et alio in loco Vlyſſes eam vitam optimam eſſe confirmat, cum homines, inquit, lætitia perfuſi ſunt.

Perq; domum cantu fruitur conuiua recumbens.

Eſſe igitur diſciplinam quandam, qua non vt vtili aut neceſſaria, ſed quaſi liberali & honeſta filij ſint inſtituendi, perſpicuum eſt. Cęterum vna ſit, an plures, & hæ quę ſint, & quomodo docendæ, poſtea differemus. Nunc id tantum profecimus, quod noſtram ſententiam quodam veterum teſtimonio ex traditis diſciplinis confirmauimus; hoc enim muſica declarat. Nec dubitari poteſt, quin ex neceſſarijs aliqua doceri pueros conueniat, vt literis erudiri, non ſolum propter commoditatem, ſed etiam quia fieri poteſt, vt ex his ad alias diſciplinas procedatur. Eademque ratione inſtituendi ſunt
16. arte pingendi, non quo minus in rebus priuatis emendis errent, 16 nec ſupellectilis aut veſtis emptione & venditione fallantur, ſed potius quoniam ex hac exiſtit corporum pulchritudinem contemplandi ratio. Commoditatibus autem vbique duci, nec magnum decet, nec ingenuum animum: ſed cum moribus, an ratione ſermoneque inſtitui pueri, & corpore prius an mente exerceri debeant,
17. in promptu ſit intelligere. Ex his palã fit oportere pueros 17 gymnaſticæ & pædotribicæ tradi, quarum altera corporis habitus, altera verò opera qualitate quadam afficiuntur.

Scholia. in Caput III.

1 SED quatuor ferè ſunt, quibus inſtituere pueros conſeuerunt. *Quatuor facultates ſunt, quibus parentes filios ſuos inſtituendos curare ſolēt, literæ, palæſtra, muſica, & ars pictoria, propter quaſdã ſcilicet vtilitates. Nã literæ*

literæ ad multa negotia sunt vtiles. Pictoria facit ne fallamur in tabulis pictis. Palæstra siue gymnastica, quoniam ad res bellicas prodest. De musica dubitari potest. Nam licet quidam ea vtantur oblectationis gratia, veteres tamen partem quandam rectæ educationis eam esse statuerunt, ad otium scilicet rectè fruendum. Nam otium finis esse optimæ vitæ statuendum est, non tamen otium quod in lusionibus consumitur, sed quod in optimarum rerum contemplatione ponitur. Nam ludus non finis esse, sed laboribus interponi debet, quasi medicina ad vires per requiem recipiendas, vt iterum labor suscipiatur. Itaq; ludus tanquam res necessaria negotijs obeundis est adhibendus: musica verò tanquam honesta, & ad otium fruendum in vita liberali accommodata. Eodemq; modo facultas pictoria non vtilitatis gratia discenda est, ne in emptionibus fallamur, sed quia præbet corporis pulchritudinem, dijudicandi & contemplandi facultatem.

2 Literæ & palæstra *Literæ sunt legendi & scribendi facultas. Palæstra alio nomine, vtreq; græcè gymnastica vocatur. sed palæstra, Latinis est magis vsitatum vocabulum, quo significantur omnes ferè corporis artificiosæ exercitationes.*

3 Tanquam vtiles ad vitam. *Itaq; finem harum vtilitatem quandam faciunt, de qua infrà memorabitur.*

4 Quasi ad fortitudinem. *Ad munera militaria.*

5 Cum tamen initio. *Veteres qui musicæ fuerunt auctores, ad rectam & honestam educationem musicam pertinere statuerunt, ipsamq; in numero liberalium scientiarum posuerunt.*

6 Hoc est enim cunctorum principium. *Otium cunctis ponitur tanquam principium deliberationis in vita instituenda, quia cūcta ad otium referuntur tanquam ad finem. Itaq; principium hoc in loco vocat finem, quoniam eadem res & finis dicitur & principium. Nam quod est primum in deliberatione & consideratione, id vltimum est in effectione, Ethicorum iij. & finis in actionibus principium est, vt suppositiones in mathematicis, septimo Ethicorum.*

7 Tunc enim ludus necessario finis esset *Si ludiorum otium esset felicitas, finis optimæ vitæ positus esset in ludo: quod fieri non potest. Nec enim ad ludum & iocum nati sumus, vt inquit Cicero, sed ad seueritatem potius, & quædam studia grauiora atq; maiora.*

8 Cum labore & contentione. *Contentio animi contraria est remissioni & relaxationi.*

9 Occasionem vsus obseruantibus. *Debet enim tempus obseruari ad ludum & iocum, cum scilicet requies ad vires corporis aut animi labore de-*

fatigati recipiendas est necessaria.

10 Quoniam hic animi motus. *Motus qui fit in ludo, est animi relaxatio, & idem propter voluptatem est requies.*

11 In hoc enim ipso Otium latè patet, complectiturq́; voluptatem & vitam beatam, quod negotio abest. *Nam qui negotiatur, is alicuius rei quam non habet gratia negotiatur felicitatis scilicet causa, tanquam eam nondum sit assecutus.*

12 Sed sibi quisque, suoq́; habitui. *Vitiosus prout ipsi & vitiosis habitibus quos animo induerit conuenit: sic voluptatem comitem beatæ vitæ statuit, turpem scilicet & vitiosam: vir probus honestam, & quæ ex rebus honestißimis capitur.*

13 Literæ vtiles sunt ad rationem quæstuariam. *Nam sine literis non potest confici accepti & expensi libellus, qui vtilis est mercatoribus, & patribus familias.*

14 Ad doctrinam. *Vt procedatur ad artes, & scientias liberales. Sunt etiam vtiles literæ ad ciuiles actiones, quæ multifariam scripturis indigent & monumentis.*

15 Ad vitam liberaliter degendam. *Vitam liberalem vocat, quæ sibi vacat, nec est in rebus necessarijs aut vtilibus parandis occupata.*

16 Nec in supellectilis aut vestis. *Supellectilis nomine vasa omnia escaria & potoria, mensæ, lecti, & candelabra, & cætera id genus continentur: quæ si sculpta sint, quasi picta possunt pictoris iudicio discerni. Vestis autem vocabulo tapetes etiam & aulæa veniunt, & stragula omnis generis, quæ omnia græcè τῶν σκευῶν nomine intelliguntur.*

17 Gymnasticæ & pædotribicæ tradi. *Gymnastica est, quæ alio nomine vocatur palæstra, facultas exercendi corpus ad vires corporis valetudinemque confirmandam, & bonam habitudinem ingenerandam. Pædotribica verò pertinet etiam ad corporis exercitationem, non tamen virium habituumq́; et valetudinis gratia, vt gymnastica sed operum, id est vt pueri discant iaculari, gladio punctim cæsimq́; ferire, equos flectere, & cætera corporis liberalia militariaq́; munera obire. Altera igitur, id est, palæstra, corporis habitus afficitur qualitate quadam, quia robustus fit, & rectè valet. Altera id est pædotribica, opera militaria afficiuntur bonitate, id est rectè obeuntur.*

CAPVT IIII.

1\. 1 NVNC igitur ciuitates quæ curam in pueros maximè conferre
2\. videntur, aliæ 2 athletarum habitum ingenerant, quæ res speciem defor-

deformat,& obest corporum incremento.Lacones autem licet hoc
errore non labantur,tamen laboribus feros & immanes reddunt,
tanquam hoc sit ad fortitudinem accommodatum. Sed vt sæpè di-
ximus,nec ad vnam virtutem, nec ad hanc maximè est ea cura refe-
renda:& si ad hanc referri debet,tamen qua id ratione fiat,Lacones
non compererunt.Non enim neque in cæteris animantibus, neque
in gentibus fortitudinem 3 comitem feritatis esse notamus, sed mi- 3.
tiores & leonis similes mores affectari.Sunt autem multæ nationes
ad cædes & humanarum carnium epulas procliues, vt ex ijs qui
Pontum accolunt,Achæi & Eniochi. Et 4 ex mediterraneis gen- 4.
tes aliæ quædam his similes, aliæ etiam immaniores, quæ cum la-
trocinijs deditæ sint,à fortitudine tamen abhorrent. Præterea La-
cones ipsos scimus, dum assiduè laboribus exercentur, alijs
præstitisse. Nunc autem & ludis gymnicis, & bellicis certamini-
bus esse cæteris inferiores.Non enim idcircò præstabant,quòd pue-
ros ad eum modum exercerent,sed eo tantum, quòd aduersus non
exercitatos exercebant. Ad honestatem igitur primæ partes de-
ferri debent,non ad feritatem. Non enim lupus, nec alia vlla fe-
ra, sed vir probus aptus est honesto periculo subeundo. 5 Cæte- 5.
rum qui pueris ad hæc nimiam licentiam præbent, nec eos rerum
necessariarum disciplina imbuendos curant, hi pueros reuera sordi
dos efficiunt ad vnum tantum opus vtiles ciuili rationi reddentes,
idque,vt ratio docet,peius alijs.6 Non igitur ex prioribus factis iu 6.
dicium,sed ex præsentibus est faciendum. Nunc enim concertato-
res habent & æmulos disciplinæ, eisdem antè carebant. Gymna-
stica igitur vtendum esse,& quomodo,non est controuersia: de-
bent enim ad pubertatem vsque leuioribus exercitationibus tra-
di,7 victu violento,& laboribus necessarijs remotis, ne sint auge- 7.
scentibus impedimento. Quas res hoc malum parere posse non
paruo argumento est, quòd 8 inter Olympionicas duos tresúe 8.
ad summum reperias, qui viri & ijdem adolescentes fuerint
victoria potiti,propterea quòd iuniores dum se necessarijs ex-
ercitationibus dedunt,vires exhauriunt. 9 Sed cum tres annos à 9.
pubertate disciplinis alijs tribuerint, tunc conuenit laboribus &
10 certa ciborum necessitate proximam ætatem exercere. Nam 10.
simul mentem & corpus laboribus fatigare non conuenit: quoni-
am hi labores contrariarum rerum efficientes sunt. Labor enim
corporis,menti est impedimento,mentis autem,corpori. De musi-

ca & si quædam suprà disseruimus, non tamen erit alienum vlterius eadem repetentes procedere, vt quæstioni quæ de ipsa posset induci, occasionem prębeamus Nec enim facilè est musica quam vim habeat, nec cuius gratia sit capessenda constituere, num ludi, &
11. quietis alternæ, 11 vt somnus & largior vini potus. Hæc enim per se non rebus honestis, sed iucundis annumerantur, simulque sollicitudinem, vt Euripides ait, excutiunt. Itaque musica in hunc ordinem redigitur : & his vtuntur eodem modo vino, ebrietate & musica : saltationem quoque his rebus annumerant. Ad ludum igitur & requiem musica referri debeat quæritur, an magis putanda sit nonnihil ad virtutem pertinere, vt quemad-
12. modum gymnastica corpus, 12 sic ipsa mores qualitate quadam afficere valeat, rectè lętandi facultate per consuetudinem inducta, an
13. 14. aliquid 13 ad vitam liberalem atq; prudentiam conferat. 14 hoc enim tertium memoratorum ponendum est. Palam est igitur pueros non esse ludi causa instituendos: nec enim discere ludus est, cum non sine molestia erudiantur. Sed neq; vitam liberalem pueris decet ac talib ætatibus tribuere, cum finis imperfecto non conueniat, sed forsitan studium puerorum ludi causa, quo in virili & perfecta ętate fruantur, inductum esse videatur. Quod si ita est, quid tandem habent causæ cur ipsi doceãtur, & non potius Persarum, Medorum-
15. que regũ more 15 per alios id faciant, & voluptate atq; disciplina fruantur, cum sit necesse melius id fieri ab illis qui hoc ipsum opus & artem profitentur, quàm ab his qui tãtum temporis & operæ in eo, quantum modo in discendo potuerunt? Quod si ipsos in talib reb. elaborare oportet, debent ijdem ipsi etiam condiẽdorum obsoniorum artem, negotiumq́; suscipere : quod multum habet absurditatis. Eadem manet difficultas, si ea vis musicæ est, vt mores meliores efficiat. Nam quid attinet ipsos discere, & non potius audire alios,
16. vt rectè & oblectentur, & iudicare valeant 16 Laconum more, qui quamuis nõ didicerint, tamẽ, vt ferunt, rectè possunt qui sint optimi, & qui non optimi cantus iudicare. Eadem est ratio, si ad iucundam liberalemq́; vitam adhiberi debet Quid enim attinet ipsos discere, & non alijs vtentibus frui? Licet autem opinionem quàm de dijs habemus considerare: neq; enim Iupiter ipse cantare, aut fidib.
17. canere 17 à poëtis memoratur: quin sordidos tales homines appella
18. mus, atq; eo munere præterquam ludentem 18 non est viri non temulenti fungi. Sed de his rebus, postea fortassis locus erit differendi.

Scholia

Scholia in Caput IIII.

1 Nunc igitur ciuitates quæ curam in pueros maxime conferre videntur. *Dupliciter erratur in puerorum educatione. Nam quædam ciuitates dum robustißimos facere conantur, speciem deturpant, corpora detorquentes & per nimios labores obsunt, quo minus corpora in proceritatẽ augescant. Alij vt Lacedæmonij feras & immanes reddunt, cuncta ad vnam virtutem bellicam referentes, cum tamen educatio non sit ad hanc maximè dirigẽda: nec si sit, feritas faciat ad fortitudinem, vt exemplis declaratur. Atque ad honestatem, non ad feritatem exercitationes sunt referendæ. Gymnastica igitur vtẽdum est vsq; ad annum quartumdecimum, sed ita vt pueri leuioribus laboribus exerceantur: nec eis cibus concoctu difficilis tribuatur, ne augescentibus obsit. Sed cum tres à pubertate annos studijs alijs tribuerint, hoc est ab anno decimooctauo maioribus laboribus eos exerceri conuenit, & cibis valentibus ali ad opera necessaria accommodatis. De musica in quæstionẽ venire potest, requietis voluptatisq; causa sit capessenda, an cõferat ad vitam beatam: sunt enim in vtranq; partem rationes.*

2 Athletarum habitum. *Roboris scilicet corporis & viribus maximè studẽtes, quæ res homines per labores deformat de quo Quintilianus ait,* Sicut athletarum corpora etiam si validiora fiant exercitatione, & lege quadam ciborum, non tamẽ esse naturalia, atq; ab illa specie quæ sit concessa hominibus abhorrere videntur.

3 Comitem esse feritatis. *Fortitudo non sequitur feritatem, nec esse ferum hominem & immanem siue crudelem, argumentum est fortitudinis.*

4 Ex mediterraneis *Ex gentibus Põticis, quæ non tenẽt loca maritima, vt Achæi & Eniochi, sed longius ab ipso Ponto Euxino habitant.*

5 Cæterùm qui pueris ad hæc nimiam licentiam præbent, nec eos rerum necessariarum disciplina imbuendos curant. *Qui pueris feritati & crudelitati studentib. indulgent, vel eos ad immanitatẽ institutis ac moribus inducunt, nec temperantia & iustitia cæterisq; virtutibus ad rectè tum in bello & negotijs, tum in pace & otio viuendum necessarijs imbuendos curant, hi puerorum animos deprauant, & parum accommodatos reddunt ciuili rationi, quæ sunt per leges & mores à legumlatore instituendi, vt probi viri ciuesq; fiant, præterquam ad fortitudinem, bellumq; gerendum, ad quod etiam ipsum deterius alijs accommodantur. Immanitas enim ac feritas non solùm iustitiæ ac temperantiæ, cæterisq; humanioribus virtutibus est inimica,*

ſed etiam ad fortitudinem, cuius cauſa petitur à Lacedamonijs, parum aut nihil iuuat.

6 Non igitur ex prioribus factis. *Ad Lacedamonios hoc quoq; referendum eſt, qui prius idcirco cæteros vincebant, non quòd meliore ratione exercerentur, ſed quia exercitati cum non exercitatis pugnabant: nunc aũt quãuis exercitati ſint, vincuntur tamen interdum, quia res eſt cum perinde exercitatis.*

7 Victu violento. *Victu athletico, quem paulò pòſt* ἀναγκοφαγίαν *vocat, vt exercitationes neceſſarias, quos hic neceſſarios labores, quibus adoleſcentes exerceri pluſquàm vellent cogebantur: aut labores neceſſarios & neceſſarias exercitationes pro violentis ac modum excedentibus dicit. Nam vt neceßitas latinè ſic græcè* ἀνάγκη *vim interdum ſignificat. dicuntur autẽ violenti labores intolerabiles, & qui ſibi fatigatum corpus cogunt ſuccumbere.*

8 Inter Olympionicas. *inter Athletas, qui Olympico certamine victores fuerunt Adoleſcentia enim nimio labore exercita, & violentis exercitationibus antequã robur & ſtatura perficiatur, fatigata, exhauſtas vires & quaſi effœtum corpus tradit ætati virili.*

9 Sed cum tres annos *Hoc referendum videtur ad opera, quibus pueri ſunt per pædotribicam, de qua paulò antè diximus, inſtituendi.*

10 Certa ciborum neceſſitate. *Lege quadam ciborum. Nam vtroq; modo Quintilianus* ἀναγκοφαγίαν *interpretari videtur lib. duodecimo. quoniam Athletæ cibis duntaxat validis & ad vires confirmandas & augendas accõmodatis vtebantur, ficis ſcilicet aridis aut carnibus Nam victum Athletarũ in ficis aridis, quib. corpus vireſq; iuuentur, olim conſtitiſſe, ac deinde à Pythagora exercitatore trãſlatum eſſe in carnes Plinius eſt auctor naturalis hiſtoriæ libro trigeſimotertio. A cibis autem leuioribus ſecundũq; menſis velut lege quadã prohibebãtur. Hoc eſt enim quod Paulus ait in epiſtola quæ eſt ad Corinthios prima:* quicunque agone contẽdit, ab omnib. ſe abſtinet, *ab omnibus ſcilicet leuioribus delicatioribusq; cibis.*

11 Vt ſomnus & longior cibi potus. *Somnus vt ab ipſo in libro de Somno & vigilia definitur, eſt affectio quædam ſenſibilis partis vinculo & torpedini ſimilis: eſt enim vacatio ſiue quies ſenſuum omnium, qui cum ſentiẽdo fatigẽtur, vt aliquando quieſcant neceſſe eſt. Huic igitur ſimilis eſt ludus, vt intentio animi per requiem relaxetur ludendo ſeu iocando. Ludus enim latè patet, pertinetq; ad omnia; quæ non ſerio fiunt, aut dicuntur. eadem eſt vini largioris potus ratio, qui eſt quaſi requies ſollicitudinum, & ſeueriorum curarum.*

12 Sic ipſa mores qualitate quadam afficiat. *Vt quemadmodum gymnaſtica bonum habitum corporis ingenerat, ſic muſica bonũ habitum animi. Muſicã*

sicâ enim homines sic affici solent, vt quandoq; irati placentur, tristes ad lætiam redeant, quandoq; languens animus concitetur, & varijs modis agitetur, pro diuersitate scilicet concentuum, siue tonorũ: quæ ratio ad mores, id est ad virtutes morales pertinet habitus enim ex actibus generantur.

13 Ad vitam liberalem atq; prudentiam. *Ad vitam beatam & contemplationem. Nam quod Aristoteles græcè dicit* διαγωγὴν *hoc interpres modo vitam liberalem, modo vitam beatam conuertit: in hoc enim intellectu vtitur eo vocabulo Aristoteles: prudentiam autem hoc in loco impropriè pro intelligentia & contemplatione posuit, vt sæpè solent auctores vocabula ad res similes transferre. Nam prudentia propriè in rebus agendis versatur: contemplatio & intelligentia in rebus necessarijs, aut certè in consideratione, quæ ad actiones exteriores non refertur: sed interdum alterum pro altero ponitur, quoniam vtrunq; est rationis actio & consideratio quædam. Musica igitur tunc ad vitam beatam & intelligentiam pertinere dicitur, cum intellectus in musica contemplatione, vt in quodam intelligibili & scientia quadam versatur, sonorum scilicet proportionem, discrimina, compositionem, & concẽtuum efficientiam in humanis animis contemplando.*

14 Hoc est enim tertium memoratorum. *Nam primum fuit, quod ad requiem & delectationem pertinet. Secundum, quod ad mores animi & affectus sedandos aut concitandos. Tertium, quod ad contemplandum & philosophandum.*

15 Per alios id faciant. *Per cantores aut tibicines, & alios musicos artifices, quibus canentibus ipsi delectantur, & musica fruuntur.*

16 Laconum more *Vt facere solent Lacedæmonij.*

17 A poetis memoratur. *Qui vt viri sapientes, quid quanq; personam deceat, maximè considerare, & decorum seruare solent.*

18 Non est viri. *Grauis scilicet & honorati, seu principis, qualem poetæ Iouem faciunt inter deos, præterquam si temulentus sit, aut per ludum faciat, non serio, vt mercenarij musici, vnde nata est cantorum paulò ambitiosorum consuetudo, quam Horatius non iustissimè fortasse vitium vocauit,* vt nunquam inducant animum cantare rogati, *ne turpiter scilicet mercenariorum more alienæ voluptati seruire videantur: iniussi nunquam desistant, cum sponte sua sunt in eam rem, qua ipsi maximè delectantur, sine nota seruilis animi deducti.*

CAPVT V.

1 SED prima quæstio est, num musica sit ex disciplinarum ordine reijcienda, an secus: & ex tribus explicatis rebus cuius vim habeat, 1.

2. habeat, 2 disciplinæ, ludi, an vitæ liberalis atque beatæ: sed tamen re-
ctè omnibus annumeratur, & omnium particeps videtur. Nam lu-
dus requietis est causa, requies autem necessario iucunda, cũ sit mo-
lestiæ quam labores inferunt, medicina. Et vitæ beatæ nõ solùm ho-
nestatem, sed voluptatem etiam inesse oportere constat, quoniam
3 3 esse felicem ex vtraq; consistit. Musicam verò de numero esse iu-
4. cundissimarum rerum omnes cõsentimus, tum 4 simplicem & nu-
dam, tũ in concentu. Quare Musæus cantũ mortalibus iucũdissimũ
esse tradit. Itaq; non temerè musica in hominũ cœtus & vitas corpo
rales adhiberi solet, quasi vim habeat oblectandi. quo intelligitur o-
5. portere, vt musica adolescentiores instituantur. Nã 5 quæ sunt abs-
que nocumento iucunda, hæc omnia non solùm fini, sed etiam al-
6. ternę quieti conueniunt. Veruntamen 6 cũ raro ad finem homines
perueniant, sæpè autem requiescant, & ludis vtantur, efficitur vt nõ
solum ob alia, sed etiam propter voluptatem commodum sit in iu-
cunditatibus, quas musica præbet, requiescere. Accidit tamen homi-
nibus vt ludos finem faciant, idcirco fortassis, quòd fini voluptas
7. quædam inest, & si non quæuis: 7 hanc autem inquirentes, pro hac
8. illam accipiunt, propterea quòd quædam habet 8 actionum fini si-
milia. Nam vt finis nullius futuræ rei gratia expetendus est, sic hu-
iusmodi voluptates nullius rei futuræ gratia petuntur, sed propter
antecedẽtes, hoc est ob labores & molestiam. Cur igitur felicitatem
per has voluptates quærunt, hanc merito causam esse dixeris. Sed
9. qui musicæ 9 non ob hanc solum, sed etiam quòd ad requiescẽdum
vtilis esse videtur operam impendunt: quærendum est vtrum hoc
ex accidente fiat. Ipsius autem natura altiorem dignitatis gradum
10. teneat, quàm 10 pro eius vsus de quo memorauimus ratione, opor-
teatq; non solum voluptate quæ capitur ex ipsa frui, cuius omnes
habent sensum, nam musicæ voluptas quædam naturalis inest, vn-
de cunctis & ætatib. & moribus vsus eius est iucundus, sed etiã vide-
11. re, nunquid 11 ad mores quoq; animamq́; pertineat, quod facilè in-
telligetur, si per musicam qualitate quadam quæ ad mores pertine-
at afficimur. Affici autem cum alia, tum concentus Olympici de-
12. clarant, quibus animos constat in furorem rapi 12. Furor autẽ affe-
13. ctio est morum qui animam attingunt. Præterea 13 qui audiũt imi-
tationes conuenienter eis afficiuntur, etiam sine rythmis & canti-
bus ipsis. Sed quoniam accidit vt musica ex numero sit rerum iucũ-
14. darum, 14 & virtus vt rectè oblectemur, amemusq́; & odio habea-
mus

mus efficiat, oportet haud dubiè hoc diſcere, nec vlli rei æquè aſſue- 15.
ſcere, ac 15 vt rectè iudicemus, & probis moribus honeſtiſq; actio-
nibus oblectemur. In rythmis autem & cantibus proximè ad ve-
ras naturas accedunt iræ, lenitatis, præterea fortitudinis & tempe-
rantiæ imitationes, & omnium quæ his rebus contraria ſunt, ac cæ-
terorum quæ mores attingunt, quod rebus etiam ipſis declaratur.
Talibus enim audiendis animo mutamur. Cui autem res ſimiles
moleſtæ ſolent eſſe, ac viciſſim iucundæ, hic prope eſt, vt eodem
modo ſit ad res ipſas veras affectus. Si quis enim inſpicienda cuiuſ-
piam imagine, non ob aliam cauſam quàm propter formam ipſam
delectatur, huic neceſſe eſt iucunda ſit ipſius, cuius imaginem intue
tur, contemplatio. 16 Accidit autem vt in alijs ſenſilibus nulla ſit 16.
morum imitatio, id eſt in ijs quæ in tactum guſtatumq; cadunt. Nã
quæ in aſpectum, in his exigua quædam eſt imitatio, tales enim sũt
figuræ, ſed parum, 17 & omnibus eſt huiuſmodi ſenſus communis. 17.
Præterea hæc non morum imitationes ſunt, ſed potius ſigna, figu-
ras dico & colores quibus mores referuntur, & hæc inter corporis
affectus numerantur. Cæterum ſi quid in harum rerum contem-
platione intereſt, adoleſcentes 18 non Paſonis opera, ſed Polygno- 18.
ti, & ſi quis alius pictor, ſtatuariuſué morum rationem habet, intue-
ri debent. At cantibus ipſis, morum imitationes inſunt, de quo nõ
poteſt dubitari, cum ipſa ſtatim concentum natura diſcrimen exi-
ſtat, vt audientes diuerſis modis afficiantur: nec ſimiliter ad eorum
quenque ſeſe habeant, ſed quibuſdam ad fletum magis & mœrorẽ
moueantur, 19 vt eo qui dicitur mixolydius: alijs mente fiant mol- 19.
liores, vt remiſsioribus cantibus: alio concentu media & conſtan-
tiſſima ratione afficiantur, quod ex concentibus ſolus Doricus ef-
ficere videtur. Phrygius furorem infert. Hæc enim rectè tradun-
tur ab ijs qui ſunt in hac diſciplina philoſophati: quippe ipſarum
rerum teſtimonijs rationes confirmant. Nam in rythmis eodem
modo ſeſe res habet. Quidam enim mores magis conſtantes, alij
mobiliores habent: & ex his quidam importunos motus concitãt,
alij magis liberales. quo planè intelligitur, vim muſicæ ineſſe mo-
res animi qualitate quadam afficiendi: quæ ſi hanc vim habet, dubi-
um eſſe non debet, quin hac adoleſcentes inſtitui ac erudiri deceat.
cuius muſicę doctrina cum huius naturę temeritate cõgruit. Ado-
leſcentes enim nihil iniucundũ nõ inuiti ferũt. Muſica verò ſuapte
natura ſuauis eſt, & 20 concentus atque rythmi quandam inter ſe 20.

21. cognationẽ habere vidẽtur. 21 Quocirca multi ſapientes in hãc opinionẽ venerũt, vt animã alij cõcentũ eſſe, alij cõcentum habere proderent.

Scholia in Caput V.

1. SED prima quæſtio eſt, nũ muſica ſit ex diſciplinarũ ordine reijciẽda. *Cũ ex trib. rebus memoratis, diſciplina, ludo, & vita beata, ad quã muſica referri debeat quæratur, ad oẽs tamẽ referri poteſt. Eſt enim ludo ſimilis, quia muſica propter eius iucunditatẽ animũ quaſi ludo relaxare licet, vt vegetior ad officia, & ſeueriores curas redeat: poteſt etiã facere ad virtutes morales ingenerãdas, quod eſt diſciplinæ. Itẽ poteſt ad vitam beatã ob eandẽ iucunditatẽ pertinere. Nã vita beata vt ſine honeſtate, ita ſine iucũditate nõ conſiſtit Nec enim dubiũ eſt quin muſica ſit ſua natura iucũda: ſed cũ pauci ad vitã beatã perueniãt, multi tamẽ voluptate fruũtur, nõ vt requie, ſed vt fine, propter ſimilitudinẽ quã habet voluptuoſa vita cũ vita beata, quoniã vtraq; iucunda eſt. Sed & illud quærẽdũ eſt, nũ muſica præter voluptatẽ quam omnib. ſuapte natura præbet, aliquẽ propriũ effectũ honoratiorẽ habeat, & ad virtutẽ pertinentẽ: quẽ muſicæ ineſſe facilè intelligetur, cantus Olympicos cõſiderantib. qui furorẽ quendã incutere notãtur. Itaq; multis ex cauſis muſicæ pueros aſſueſcere oportet, tũ ludi, tũ virtutis ingenerãdæ gratia, atq; itẽ iucũditatis ad vitã liberalẽ pertinentis: maxime tamẽ morũ cauſa, quorũ imitationes quædam ſunt in cantib⁹.*

2 Diſciplinæ. *Num ad educationem & virtutes morales ingenerandas pertineat.*

3 Eſſe felicẽ ex vtraq; conſiſtit. *Vita beata poſita eſt in vſu virtutis & voluptate, quæ ex ipſo vſu virtutis exiſtit.*

4 Simplicem & nudũ. *Quæ per vnam duntaxat vocem aut vnum ſonũ editur. Nam concentus eſt multarum vocum aut ſonorum per certas proportiones conuenientia.*

5 Quæ ſunt abſque nocumento iucunda. *Voluptates ſine nocumento vel dolore ſunt, vt ipſe Eth. x declarat, quæ auditu, viſu, vel odoratu percipiuntur, aut ex doctrinis. Nam voluptates corporeæ non fiunt ſine antecedente dolore quodam cupiditatis, & interdum pariunt etiam moleſtias & incommoditates.*

6. Cũ raro ad finem homines perueniant. *Ad felicitatem, quæ finis eſt vltimus humanarum actionum.*

7. Hanc autem inquirentes. *Dum quærunt homines voluptatem beatæ vitæ conuenientem, hæc autem eſt quam præbet vſus ingeneratæ virtutis. pro hac ſumunt ludicram voluptatem propter ſimilitudinem, quam voluptates habent inter ſe.*

8 Actionum fini. *Felicitati.*

9 Non ob hanc ſolum. *Non tantum propter iucunditatem vitæ beatæ conuenientem & ob ipſam voluptatem, ſed etiam propter commoditatem requieſcendi, quæ ad futuros labores confert.*

10. Pro eius vſus ratione *Vt pertinet ad requiem.*

11 Ad mores pertineat. *Ad moderandos affectus, & ad educationem ſeu diſciplinã*

12 Furor autem *Furorem appellat vehementem quandam concitationem, qua mens ipſa videtur emoueri, qui affectus ad animæ partem inferiorem pertinet, ad quam ſcilicet ira, quæ ſimilis eſt furori.*

13 Qui audiunt imitationes. *Vt ſi quis voce etiam ſiue cantu & rythmus iratũ, exempli gratia, aut miſereſcentem imitentur, audientes ſolent eiſdem affectibus commoueri.*

14 Et virtus efficiat. *Habitus, qui virtus nominatur, facit vt rebus honeſtis oblectemur & odio habeamus contraria. Nam ſignum ingenerati habitus eſt voluptas, quæ ex actibus ab eo proficiſcentibus percipitur, Ethic. ij.*

15 Vt recte iudicemus. *De concentibus & omni parte muſicæ.*

16 Ac-

16 Accidit autem vt in alijs sensibilibus nulla sit morum imitatio. *Imitari mores, est affectus imitari: quod in cæteris sensibus non accidit, præterea quæ cadunt in visum & auditum, sed omnium maximè accidit ijs quæ auditu percipiuntur, qualis est musica & concentus. Per vocem enim & concentum sic potes iram siue hominem iratum imitari, vt ipse iratus esse videaris. Quemadmodum igitur homo cuipiam iratus, vel se iratum esse simulans, solet ad irã in eundẽ gestu & verbis alios prouocare, & miserescẽs ad misericordiã, sic qui per musicam iratum aut miserescentẽ imitatur, is in audientibus eosdẽ affectus mouet, quæ eadem est cæterorũ ratio. Efficitur etiam, vt qui cantu delectatur, fortem virum imitante, is habitum inducat ad fortitudinẽ inducentem & fortitudinis actionibus gaudendi, ac in cæteris eodẽ modo. At figuræ & colores imitantur quidem mores siue affectus, sed leuiter atque parũ, vt imago similis intuenti toruo aspectu, & inflammata facie: quod per figurã & colorẽ exprimitur. imitatur quidem iram, siue iratum hominem, sed parum, nec videntes sic concitat ad iram, vel afficit habitu, vt concentus huic affectui accommodatus. Itaque figuræ & colores magis significant affectus, quàm imitantur, vt vocabula res significant, non imitantur: item figura & color corporis affectus imitantur, non animæ, vt concentus.*

17 Et omnibus est huiusmodi sensus cõmunis. *Boni & mali & quibuscunq; moribus præditi sint, oẽs figuras & colores aspiciũt sine vllo affectus discrimine, aut quã minimo, quod longè aliter accidit in musica. nec enim oẽs afficiuntur eodẽ modo, sed alij magis, alij minus, pro cuiusq; moribus & natura: oẽs tamẽ auditu plus quã reliquis sensibus afficiũtur.*

18 Non Pasonis opera, sed Polygnoti. *Pictores quidam & statuarij figuram tantum seu formam depingunt aut exprimunt, vt ij quibus Pasonem Aristoteles annumerat: alij mores etiam exprimunt & sensus, quemadmodum factum est in Laocoonte & filijs, & comprimente dracone: quæ imago marmorea hodieque visitur Romæ, cum admiratione omnium in hortis pontificijs ad montem Vaticanum, in quibus moribus & affectibus exprimendis præstitit Polygnotus pictor, de quo Plinius multis in locis memorat, qui pictores & statuarij Ethici à moribus vocabantur. Nam ἦθος græcè non solum habitus animi, sed quoscunque etiam affectus apud auctores significat.*

19 Vt eo qui dicitur Mixolydius. *Ex diapason consonãtiæ speciebus existunt modi appellati, quos eosdẽ tropos vel tonos nominant. Sunt autẽ tropi cõstitutiones in totis vocũ ordinibus, vel grauitate, vel acumine differẽtes. Cõstitutio verò est plenũ veluti modulationis corpus ex consonãtiarũ coniũctione cõsistens, quale est diapasõ vel diapẽte. Sũt igitur modi siue toni septẽ, Hypodorius, Hypophrygius, Hypolidius, Dorius, Phrygius, Lydius, Mixolydius, his quidã addũt octauũ Hipermixolydiũ, vt tradit Seuerinus Boetius, qui pluribus verbis de his edisserit libro quarto de musica, vnde cætera huc pertinentia petere licebit.*

20 Concentus atq; rythmi cognationẽ quandã habet inter se. *Rythmos appellat numerosa carmina, quæ similia sunt cõcentib. siue harmonijs, ac eodẽ ferè modo legendo, quo concentus cantando, mores & affectus pro ratione & diuersitate numerorũ imitãtur & mouẽt affectus. Eadem ferè ratio est numerosæ saltationis, quæ & ipsa rythmi nomine potest intelligi, sed propriè in melodia intelligitur. Nam melos, vt testatur Plato in tertio de Republica, ex tribus constat, oratione, harmonia, & rythmo, hoc est ex verbis, cantu, & numeris. Itaq; pedes, vt dactylus, spondeus, iamb. & trochæus, & reliqui ad rythmum pertinent, vt idem Plato declarat.*

21. Quocirca multi sapientes. *Quoniam semper à corde, in quo sedes est animæ (vt ipse docet in libro de motu animalium) numerosus quidam motus qui rythmus dicitur, per venas editur, cuius constantiam non nisi vehementibus*

affectibus aut morbis perturbari medici obseruarunt, idcirco multi sapientes animam harmoniam siue concentum quendam esse vel habere putarunt, propter hunc ab ipsa manantem rythmum, cum rythmus sit harmoniæ cognatus, eiusdemq; naturæ.

CAPVT VI.

1\. 1 SED vtrum sic discere oporteat, vt ipsi canant, & manus adhibeant, an secus: quam quæstionem suprà proposuimus, hic est locus disserendi. Neq; verò dubium est, quin magni intersit, vt quisque talis fiat, ipsum operibus fungi. Nequaquam enim aut vix fieri potest, vt probi iudices fiant, qui opera ipsi non obierint. huc accidit, quod pueros oportet esse in re quapiam occupatos. Nec sine
2\. causa inuentum esse putare conuenit 2 Architæ, quod præbetur infantibus crepitaculum, vt hoc vtentes nihil ex rebus domesticis frá
3\. gant. 3 Nihil enim potest ætate ineunte quiescere: hic igitur ludus infantibus conuenit. Grádioribus autem pro crepitaculo est disciplina. Ex his ergo palam fit, sic musica pueros esse instituendos, vt musicæ operibus fungantur. Quid autem ætates deceat, quid non deceat constituere, & quæ contra dicuntur, ab ijs qui sordidum hoc studium esse confirmant, refellere non est factu difficile. Nam primum quoniam iudicandi gratia fungi operibus oportet, idcirco dũ iuniores sunt, operibus fungi: maiores verò natu operibus quidem abstinere debent, posse tamen quę sunt honesta discernere, & rectè propter disciplinam qua in pueritia instituti fuerunt oblectari. Quod verò quidam musicam eo nomine damnant, quòd quasi opifices ac sordidos efficiat, non est eos refellere difficile, si ad ciuilem virtutem instituendis quatenus obeunda sint opera considerabimus, & qualibus cantibus, qualibusque rythmis vtendum: præterea qualibus instrumentis discere conueniat. Nam qualib. id fiat, interesse probabile est. In his enim consistit incusationis confutatio.
4\. Nam fieri potest 4 vt modi quidam musicæ quod dictum est efficiant. Ex quo intelligitur sic esse adolescentes musica erudiendos, vt id nec futuris actionibus obsit, nec corpus sordidum & inutile
5\. ad bellicas & ciuiles exercitationes reddat, 5 prius ad vsus, postea verò ad disciplinas. Quod in doctrina cótinget, si nó in ijs elabora-
6\. uerint, quæ ad artificiosa certamina pertinent: nec 6 in admirandis & exquisitis operibus quæ nunc in certamina, & ex his in discipli-

nam

nam proceſſerunt: quin etiam in talibus tandiu elaborandum, donec honeſtis cantibus & rythmis oblectari queant, non ſolum 7 7.
communi muſica(vt quædam cæterorum animalium, itemq; ſeruorum & puerorum turbæ. ex quibus rebus palam fit qualibus inſtrumentis vti oporteat:non enim tibiæ ad diſciplinam ſunt ahibẽdæ,neque aliud artificioſum inſtrumentum,vt cithara,& ſi quod aliud eſt tale.)ſed quæ probos auditores muſicæ,vel alterius diſciplinæ faciant.Præterea tibia non ad mores inducendos, ſed potius ad furorem incutiendum facit.Itaque ijs temporibus vtendum eſt tibia,inquib. † ſpectaculum ad purgationẽ magis quàm ad diſciplinã †.
valet.Adde quod tibiæ,id quod diſciplinæ contrarium eſt,accidit: quòd eius cantus vti ratione prohibet, vt merito fuerit 8 à priori 8.
bus vſus eius in adoleſcentibus & ingenuis hominibus improbatus, quanuis initio ipſi tibiarum cantu vſi fuiſſent: quippe plus otij copia rerum ſuppeditante,& maiorem animum ad virtutem nacti, & ante bellum,quod cum Medis fuit,& poſt, cum ex rebus geſtis maiores ſpiritus ſumpſiſſent, omne diſciplinarum genus attigerunt, cuncta ſine delectu conquirentes. Itaque tibiarum quoque cantus in diſciplinas induxerunt.Nam Lacedæmone quidam qui ſumptus ad ludos ſuggerebat, ipſe tibia choro canebat: & Athenis vſque adeo venit in conſuetudinem, vt magna ferè pars ingenuorum muſicam tractaret. Declarant hoc tabulæ à Thraſippo, qui Ecphantidæ impenſam ſuggeſſerat dicatæ.Poſtea tamen ab expertis improbata eſt,cum melius poſſent quæ ad virtutem facerent, & contraria,iudicare. Eodem modo multa ex veteribus inſtrumentis reiecta ſunt,vt pictides,barbiti,& quæ pertinent ad voluptatem audientium eos qui inſtrumentis vtuntur, ſeptangula, triangula, ſambucæ, & quæcunque manus pulſationem ſcienter adhibitam deſiderant. Neque verò ſine cauſa veteres fabulam de tibijs commenti ſunt. Has enim ferunt Mineruæ inuentum eſſe, ab eademq; reiectas:quod factum ab ipſa non temerè traditur, oris deformitatem indignante: tamen probabilius eſt, id cauſæ ſecutam fuiſſe, quòd tibiæ cantus nihil facit ad mentem & intelligentiam, cum ſcientiam & artem Mineruæ tribuamus.Sed quoniam inſtrumentorũ
& 9 vſus diſciplinam artificioſam improbamus: artificioſam autẽ 9.
eſſe conſtituimus, quæ ad certamina pertinent,in qua qui agit, 10 10.
non ſuę virtuti,ſed audientium voluptati ſeruit,& huic importunę atque moleſtæ,idcirco operis functionem non ingenuis hominib.

dignam, sed mercenariam potius esse iudicamus. Nam finis quem extremum petũt, turpis est. 11 Spectator enim qui est importunus, musicam mutare solet. Itaque artifices qui ad ipsum meditationes accommodant, tum ipsos, tum ipsorum corpora propter motus afficit qualitate quadam.

Scholia in Caput VI.

1 SED vtrum sic discere oporteat, vt ipsi canant, & manus adhibeant. *Musicã pueri sic discere debent, non vt audiant tantum, sed vt ipsi canant voce, & instrumẽta pulsent, tũ quia nõ aliter poterunt rectè de cantib. iudicare, tũ vt hoc honesto negotio ineũte ætate, qua quiescere nõ possunt, sint occupati, nõ tamen omni generi musicæ, nec omnib. instrumentis assuescere debent, sed honestis cantibus & rythmis, nec admodum artificiosis, nisi quatenus ad rectè & iudicandum & oblectandum faciunt. Itaque tibia non est pueris vtendum, quæ iure à veteribus reiecta est, vt alia quædam instrumenta.*

2 Architæ crepitaculum. *Instrumentum cauum, quod vulgo ex arundine fit, vt colus breui manubrio continens lapillos, quo agitando & lapillos concutiẽdo infantes oblectãtur. cognominatur aũt Architæ, ab inuẽtore Archita.*

3 Nihil enim potest. *Nullum animal: nam agni quoque & catuli cuiusq; generis, & pulli quiescere nesciunt.*

4 Vt modi quidam. *Toni quidam. Quid autem sit modus siue tonus in musica, capite superiore declarauimus.*

5 Prius ad vsus, postea verò ad disciplinas. *Sic pueri musica instituendi sunt, & talibus cantibus ac instrumentis exercendi, vt eis nec corpus remollescat, & ad bellicas ciuilesq; actiones inutile reddatur, nec animus ad virtutes & artes seu scientias deprauetur, quibus instituendi sunt, vt bene beateq; viuant, & optime se tum in bello, tum in pace gerant cum ad robur ætatis peruenerint.*

6 In admirandis exquisitisque operibus *In modulatione quadam nimis artificiosa & inusitata, admirationemq; mouente ob artis excellentiam, qua nunc vtuntur musici artifices, & nuper est in certamina musicorum inducta, ætate scilicet Aristotelis inuenta, siue magnopere aucta. Nam vt pugilibus & palæstritis, sic etiam musicis certamina antiquitus fuerant, & præmia certis locis & temporibus proponebantur.*

7 Communi musica. *Inculta, sine artificio, qua & belluæ quædam delectantur, vt delphini, vt indicat Arionis fabula, quod Plinius quoque testatur.*

† Spectaculũ ad purgationẽ magis q̃ ad disciplinã valet *Spectaculũ siue spe-*

ue spectatio, quod est graecè θεωρία, tribuitur non solum videntibus ludos, sed etiam sonos & concentus audientibus, praesertim in theatro. Purgatio autem intelligitur expulsio cuiuspiam affectus, vt metus, exempli gratia, vel misericordiae, quod per quosdam cantus vehementes efficitur, qualis est tubarum cantus, quae graece αὐλῶν, id est tibiarum nomine intelligi possunt.

8 Vsus eius à prioribus improbatus. *Tempore scilicet Alcibiadis Athenis ipso authore, vt refert Plutarchus.*

9 Vsus disciplinam. *Artem quae ad vsum siue opus adhibetur.*

10 Non suae virtuti seruit, sed audientium voluptati. *Non idcirco canit, vt bonum habitum, moremque induat, sed vt audientibus placeat.*

11 Spectator enim. *Quem modo auditorem, nunc spectatorem vocat, populum scilicet audientem, & ludos spectantem. cuius dum auribus seruiunt musici, & suas meditationes accommodant, tum animo, tum corpore deprauantur.*

CAPVT VII.

1 SED 2 de concentibus & rythmis, 3 & vt ad disciplinam referuntur, disserendum est, vtrum omnibus concentibus rythmisque, an quibusdam cum delectu vti conueniat. Deinde vtrum studentibus disciplinae eodem modo perscribere debeamus, an alia tertia ratio sit ineunda, cum musicam in cantus modulatione & rythmis consistere videamus. Quorum vtrunque quam vim habeat ad disciplinam, non decet ignorare: & vtra musica praeferenda sit, quae in cantu versatur, an quae in rythmis. De quibus quoniam rectè tum quosdam huius memoriae musicos, tum etiam philosophos doctrinae musicae peritos percepisse putamus, idcirco qui de singulis accuratius edoceri velint, hos ad auctores illos reijciemus. Nunc autem 4 quasi legem ferendo, formulas duntaxat tradentes disseramus. Sed quoniam cantuum partitionem quam philosophi quidam induxerunt probamus, qui 5 quosdam morales, alios actiuos, nonnullos furorem incutientes esse statuunt, & concentuum naturam ad horum quodque aliam ad aliam partem accommodant, nec vnius sed complurium commoditatum gratia musica vtendum esse dicimus. nam tum disciplinae, tum purgationis gratia musica vtendum est. Quid autem purgationem appellemus, nunc quidem simpliciter, sed alio in loco dicemus apertius, cum de arte poetica disseremus, tum tertio ad vitam liberalem & remissionem, 1.2.3. 4. 5.

&al-

& alternam studij operisúe seuerioris requiem. Hæc igitur cum ita sint, planè intelligitur concentibus omnibus vti oportere, non tamen cunctis eodem modo, sed ad disciplinam ijs qui maximè faciunt ad mores: 6 ad audiendum verò alios qui manus adhibent,
6. ciunt ad mores : 6 ad audiendum verò alios qui manus adhibent.
7. tum actiuis, tum furorem incutientibus. 7 Nam affectus qui quoidam animos vehementer mouet, cunctis animis adest: differt tamē, quòd alios magis, alios minus exagitat, vt misericordia & metus, adde etiam furorem. Nam & huic motui nonnulli sunt obnoxij, quos ex cantibus sacris sedari videmus, cum cantibus animum concitantibus vtuntur, velut medicinam & purgationem nactos. Quod idem accidere necesse est misericordibus & timidis: ad summam ijs qui sunt affectibus obnoxij: cæteris autem prout quisque est talibus rebus oportunus: & omnes purgari quodammodo & affectu cum quadam voluptate leuari. Simili verò ratione cantus, quibus inest purgandi vis, innocuam hominibus iucunditatem præbent. Quamobrem talibus concentibus & huiusmodi cantibus spectare oportet eos qui musicis certaminibus in theatro contendunt. Sed quoniam spectator est duplex, alter ingenuus atque peritus, alter importunus, quod genus ex opificibus & mercenarijs, cæterisque similibus constat, his quoque certamina spectacula quæ sunt ad requiem exhibenda. Nam vt sunt ipsorum animæ deprauatæ & auersæ ab habitu naturali, sic vehementes & infracti cantus concentuum deprauationes sunt. Delectat autem quenque quod proprium & aptum est ipsius naturæ. Itaque certantibus permittendum est, vt ad talem spectatorem hoc musicæ genere vtantur. Sed ad disciplinam moralibus cantibus oportet, quemadmodum diximus, & talibus concentibus vti. Talis est autem Doricus, vt suprà memo-
8. rauimus. 8 Recipiendus est etiam is, si quem alium philosophi musicæ periti probauerint. Socrates autē qui in libris de Rep. disserit, non rectè solum Phrygium concentum cū Dorico reliquit, præsertim cū tibias ex instrumentis reiecerit. Nam Phrygius ex concentibus eandē vim habet, quam tibia inter instrumenta, quoniā vtrisq;
9. vis adest concitandi, affectusq́; mouendi, vt poesis declarat. 9 Nam Bacchica omnis, & motus omnis, eiusmodi in tibijs maximè ex in-
10. strumētis inest. Ex concentib. aūt in Phrygio 10 hæc porrò decorū
11. sumūt, 11 vt Dithryamb. sine cōtrouersia Phrygi⁹ esse videtur. quod qui se huic doctrinæ tradiderūt, cū multis alijs, tū Philoxeni exem-

plo con

plo confirmant, qui Dorice fabulas dithyrābo canere conatus efficere nō potuit, sed natura ipse duce rursus in Phrygium cōuenientem concentum delapsus est. Doricum autem constantem esse, & virilibus maximè moribus aptum, omnes consentiunt. Præterea cum extremorum medium commendetur, & petendum esse dicatur, & eius naturæ Doricus sit inter concentus, satis intelligitur decere, vt adolescentes Doricis cantibus instruantur. Duo tamen spectanda sunt, quid fieri possit, & quid deceat. Nam quæ quisque potest, & quæ ipsum decent tractare magis debet. Hæc autem ætatibus sunt definita, vt qui sunt affecta ætate, hi contentis vehementibusque concentibus vti non facilè queunt, sed remissos huic ætati natura subijcit. Rectè igitur musicorum quidam 12 hoc quoque So 12.
crati obijciunt, quòd remissos concentus ad disciplinam improbauerit, dum eos velut temulentiam inferre statuit, non secundum ebrietatis vim, quæ Bacchicum furorem magis infert, sed quæ vires amiserit. Itaque ad maiorum natu futuram ætatem oportet tales concentus & cantus attingere. Præterea si quis talis est concentus, aut decet puerorum ætatem, propterea quod possit ornatum & disciplinam afferre, qualis ex concentibus Lydius potissimum esse videtur, palam fit, hæc tria ad disciplinam spectari oportere, vt medium teneatur, vt fieri possit, vt deceat.

Scholia in Caput VII.

1 SED de concentibus & rythmis, & vt ad disciplinam referuntur, num omnibus concentibus vti conueniat. *Cantus triplici genere continentur. pertinent enim vel ad mores, vel ad actionem siue requiem actionum, vel ad furorem incutiendum: eodemq; modo harmoniæ siue concentus diuiduntur, quamobrem trium rerum causâ vtendum est musica, disciplinæ, purgationis, & delectationis, vel ad requiem, vel ad vitam liberalem, prout quæq; pars musicæ siue concentuum, his rebus efficiendis accommodatur. Neque verò solum optimi concentus adhibendi sunt ingenuorum hominum causa, sed interdum etiam corrupti quidam & deprauati, vt in theatris ad voluptatem & requiem vulgi. Animi enim deprauati similibus cantibus oblectantur. Itaque tibiarum & aliorum instrumentorum cantus, licet ad disciplinam & ingenuorum vsus improbentur, faciunt tamen ad oblectandum vulgus, & ad quorundam affectuum purgationem: nec est vlla concentus ratio, quæ non possit quandoq; vtiliter adhiberi.*

2 De concentibus & rythmis. *Per se vel ad requiem seu voluptatem relatis.*

3 Et vt ad disciplinam. *Et vt referũtur ad educationem & mores. Nã primũ considerandũ est simpliciter, num omnib. harmonijs & rythmis vtendum sit in ciuitate, cuiuscunq; rei gratia, an quibusdam duntaxat. Deinde vtrum ad disciplinam siue educationem elaborãtibus eadem sit statuenda ratio, quæ simpliciter statuitur, vt omnibus vtantur, aut certis quibusdam, an neutrum horum statuendum sit, sed aliud tertium, id est diuersum.*

4 Quasi legem ferendo. *Vt non musicos agere videamur, sed legumlatores.*

5 Quosdam morales, alios actiuos. *Morales cantus vocat, qui mores siue affectus imitantur, pertinentq; ad educationem. Actiuos qui pertinent ad requiem & voluptatem. Nam requiei finis est actio, quoniam requie corpus & animum fatigatum relaxamus, vt receptis viribus vegetiores ad opus siue studium redeamus. Furorem verò incutientes cantus appellat vehementes, vt tibiarum, & tubarum, quibus mens hominis emouetur, vt penè rationis vsum amittat. Eodemq; modo de concentuum siue harmoniarum natura statuendum est: alia enim ad aliam partem accommodatur, quædam ad mores & disciplinam, alia ad purgationem, quæ vehementibus cantibus, & certo genere harmoniæ fit: alia ad requiem, quæ laboribus siue actionibus interponitur, vel ad oblectationem in vita liberali, quorum vtrunq; per voluptatem efficitur, vt suprà dictum est.*

6 Ad audiendum verò alios. *Nam cantus qui ad voluptatem vel ad mentem concitandam, aut ægritudine alijsue affectibus leuandam & quasi purgandam pertinent, ingenui homines non debent ipsi obire, sed audire canentibus alijs.*

7 Nam affectus qui quosdam animos vehementer mouet. *Quidam homines ita sunt corpore & animo constituti, vt facilè affectibus permoueantur, exempli gratia, metu, aut misericordia, vel raptu mẽtis, siue extasi, quem affectum ἐνθουσιασμὸν græcè, latinè furorem appellamus. Est enim furor rationis priuatio, quæ in raptu mentis accidit. Sed cum alij minus his affectibus moueantur, tamen nemo est quin eis tangatur. Itaq; plus & minus, tamen omnes mouentur affectibus, à quibus iucundè per musicam sanantur, & quasi medicamento quodam adhibito purgantur.*

8 Recipiendus est etiam. *Quasi dicat, nos nõ musicam docemus, nec quæ sit cuiusq; concentus siue harmoniæ natura declaramus, sed tantum præcipimus musica vtendum esse earum rerum, quas suprà diximus causa, pro natura cuiusq; harmoniæ. Quæ sit autem cuiusq; harmoniæ siue concentus siue rythmi*

rythmi natura, à musicis, quiq; in ea doctrina philosophati sunt, petenda ratio est, & cuiusq; cantus natura perdiscenda.

9 Nam Bacchica omnis *Bacchicā poesim appellat carmina, quibus vtuntur in festis Bacchanalibus, & his similia: quæ omnia furorem & concitationem quandam mentis præferunt.*

10 Hæc porrò decorum sumunt. *Instrumenta & harmoniæ, siue concentus decorum sumunt, si rythmi & harmoniæ consentiant in eandem naturam, & conuenientia instrumenta, atq; item carmina, prout rei conditio poscit, adhibeantur.*

11 Vt Dithyrambus. *Genus carminis est Bacchanalibus conueniens. Bacchus enim Dithyrambus est appellatus ab antro Nisæ montis duarum ianuarum, in quo antro nutritus esse in fabulis traditur. Dithyrambus igitur extra Phrygium concentum non decet, nec seruat suum decorum naturale, vt declarat exemplo Philoxeni, qui cum Dorice Dithyrambos facere niteretur, non potuit cursum tenere, sed ab ipsa natura in harmoniam Phrygiam Dithyrambo consentaneum est reuocatus. Fuit autem Philoxenus Cytheræ natus, quæ vrbs est in cognomine insula circa Cretam, poëta Lyricus, quem Dithyrambos scripsisse Suidas quoq; memorat.*

12 Hoc quoq; Socrati obijciunt. *Socrates apud Platonem in lib. iij. de Rep. Ionicam & Lydiam harmoniam molles & temulentas esse confirmat, ac proinde custodibus inutiles & reijciendas: in quo Plato siue Socrates non est vsus translatione ducta ab ea temulentiæ vi, quæ homines quodammodo furiosos reddit, sed ab effectu desinētis ebrietatis, quæ lassos mollesq; relinquit. Hoc igitur obijcitur Socrati, quòd harmonias molles idcirco reiecerit, quia militibus & in prælium irruentibus non conueniunt. Nam cum maioribus natu conueniant, horum causa retinendæ & attingendæ sunt. Cæterùm de natura harmoniarum & rythmorum, & instrumentis musicis multa scitu digna Plato in eo quem modo citaui lib iij. dico de Republica tradit.*

FINIS.

KYRIACI STROZÆ DE REPVBLICA, LIBRI DVO NONVS ET DECIMVS.

ILLIS OCTO ADDITI, QVOS scriptos reliquit Aristoteles, Græci ante facti.

NVNC PRIMVM AB EODEM Stroza Latinitate donati.

FRANCISCO MEDICI DVCI DESIGNATO.

Kyriacus Stroza S. P. D.

IIS orte bonis, bonisq; parentibus, Hetrusca iuuentutis Princeps feliciss. Quum Lalij Torelli viri ornatißimi, & optimi hortatu, Libros duos Politicos, Græca oratione, ac stilo, à me compositos, anno superiore ediderim, atq; octo illis adiunxerim, quos scriptos nobis reliquit Aristoteles, eos patri tuo Inclyto, Domino meo beneficentißimo, vti par fuerat, dicaui. Causas in epistola ad eius Celsitudinē scripta, enumeraui, quibus quidem tam callidum negotium, attingere, & expedire, ausus fueram. Hos quum Lalius idem, & vidisset, & probasset, vt Latinos eos ipse itidem facerem, monuit, atq; hortatus est, asserens laborem hunc à me hactenus susceptum, et exantlatum, paucis esse hominibus profuturum, hunc verò alterum, si se audiam, cum maiorem mihi laudem adlaturum, tum etiam multo pluribus hominibus profuturum: & quod omnium maximum, & antiquißimum nobis esse deberet, principibus, id est vobis Dominis meis, idem hoc probatum, & placitum ire. Quum igitur viro amicißimo & optimo, optimeq; de me semper merito, negare non possem, præsertim rectè

rectè monenti, & honesta petenti, ad Charybdin, non letiferam illam quidem siue Platonis, siue Vlyßis, sed quandam tamen periculosam, remetiendam Pisas redeo, libros illic meos, meis auditoribus explicandos propono, eoq; rē promoueo, vt ad nostri vertentis anni finem, cum libri ij, qui Graecè antea scripti fuerant, castiores euaderent, & emendati magis, tum etiam Latini facti, legi ab eis hominibus possent, qui transmarinae huius linguae vsu, atq; intelligentia carerent. Caeterum cum labore hoc altero perfunctus existimarem me, eis qui hoc rogauerant satis iam fecisse, deliberabam eccui nam eorum qui nunc sunt hominum, laborem hunc alterum, id est libros hosce Latinos factos iam, dicarem: in cuius fide & tutela cum essent, libere atq; intrepidè in apertum prodirent, nec vllos rabidos iniquorum morsus expauescerent. Deliberanti autem mihi primus omnium occurristi Tu, Tu inquam Principalium iuuenū Princeps lectißime & felicißime, qui munusculo isto dignißimus omnium videreré. Cuius enim Parenti Inclyto horum generatores (horum enim archétypi, Graeci illi sunt) anno superiore dicaram, rem certè aequißimam mihiq; honorificentiß. facturus videbar, si eorum quasi filios Inclyto eiusdem filio, nunc itidem dicarem, eiusq; fidei committerem & commendarem, & meritò. Quē enim quaeso per Deum, militaris artis comparādae disciplinam, more antiquo καὶ οὐκ ἀφιλοσόφως, omnino tractata, capere magis deceat, quàm Iuuenem illum, qui quidem tot robustis, & fortibus legionibus, tot validis equitum turmis, tot belli ductoribus, quas copias omnes prudentiß. Pater & summè idem magnanimus idemq; de patria, & imperij vniuersi commodis assiduè cogitās, domestico exemplo, alter quasi AEacus, humo excitas creauit, cretas congregauit, congregatas in ordines congruos redegit, optimae disciplinae limitibus sepsit, atq; ad Remp. tuendā, & fines Imperij propagādos, alacres, expeditas, fideles reddidit: suo tēpore imperaturus est? Cui porrò principalis institutionis explicatio, loco secūdo istic posita, quaeq; è vetustis doctiß. hominum monumētis eodem influxit, potius dicari conueniat, quam Iuueni illi, qui nobilis & florentis iuuentutis Princeps existit nunc, & Dux nobis iam designatus est? Quis deniq; de cultu summi Dei, & pura religione, summos Philosophos more suo, disserentes, libentiùs audiat, quàm qui eandem ratione veraci, id est Romana & Catholica, tuendam amplificandamq; ab eodem pientiß. Patre suisq; maioribus per manus traditam mox accipiet? Alacri ergo vultu, ac laeto animo Iuuenis idem nobiliß. idem generosiß. breue istud munusculum à parentis tui famulo, ciue, beneficiario, & penè dixerim alumno, perinde accipe, ac si de angusto quodam viridario, consimiles primitias, à paupere colono tuo acciperes. Nam (nisi me animus fallit) spero equidem breui ista tractatione, quanquam more antiquo, ceu temporibus illis fuisset habita, multas te Parentis,

rentis, Aui, Maiorum (nulla enim tam ferax Principum, atq; adeo Heroum familia, quam vestra in Italia fuit) virtutes, ceu de specillo quodam cernentem, agnitum, & conformatum, ire. Grandia praeterea facinora, & illustria, & vehementer admiranda, ad istorum normam praeceptorum expressa, & conformata. Quae quidem per varias mundi partes & gentes, vt poeticè loquar dedita, & diuulgata, maximè nunc florent, atq; in aeternum, vti certo speramus florebunt: praesertim ab ipso te, tuo tempore confirmata ampliorаq; & magnificentiora effecta. Praeclara enim ista indoles, ad omnia excelsa, & sublimia nata & facta, in horum omnium certiss. spem Patremq; & omnes bonos ratione optima erigit. At nos, quod solum praestare possumus, Deum opt max. qui Regum, Ducum, ac summorum omnium Principum, bonorum praesertim, Sator, Consiliarius, Ductor deniq; est, votis precibusq; precamur, & suppliciter obsecramus, vt indolem istam ad eam frugem suo tempore perducat, quae quidem Maiestati suae primum accepta sit, inde vero, quam tranquillitatem, pacem, concordiam, felicitatem Pater opt. sua Prudentia, Pietate, Sapientia, atq; alijs heroicis virtutibus, quibus cunctos sui loci atq; ordines mortales facilè superat, nobis omnibus peperit atq; in communi exposuit, conseruet, amplificet, ac per secula omnia generatum propaget.

Vale Iuuenis Opt. & Feliciss. & Kyriacum Strozam paternum famulum, eiusdem ipsius Parentis more, foue, & ama Flor. Kal. August.
M.D.LXIII.

KYRIACI

KYRIACI STROZAE DE REPVBLICA,

LIB. IX.

QVum de Republica illa, quæ omnium optima est, egerimus, & de Musica itemq; de alia disciplina nonnulla, de eis, quæ restant post hac agendum. Sunt verò facultates hæ, Militaris, Principalis, Sacerdotalis. Nanque sine custodibus, sine principibus, sine rei diuinæ cultoribus, nulla vtiq; ciuitas cõstiterit; quapropter de hisce vniuersis conueniẽter agere, ciuilis philosophi munus est. dico autem quonam modo iuuenes educati, & assueti, harum compotes facultatum euadant, & virtutum; simuletiam vt legum conditor his insistens vestigijs, de illis rebus omnibus, quæ ad ciuitatem firmandam pertinent, atq; ornandam abũdè, & vtiliter leges condere queat (quippè dictum enim olim fuit legumlatorem non nihil à ciuili philosopho differre) Nec minus etiam, vt quæ initio proposita fuerat tractatio conueniẽtem modum habeat. Necessarium itaq; est de his dicere, ac primum de bellica facultate. Hæc verò duas in parteis distributa est, in Militarẽ, & Imperatoriam, Nam sicuti in statu ciuitatis partim sunt, qui imperant, partim, qui imperãtibus obediũt, ita & hic rem se habere cõperiemus, vt sint partim Milites, partim Duces, & Tribuni, & pręfecti, quoad ventum ad eum sit, quem penes, summa rei bellicæ, ac totius exercitus imperium est; his enim ceu gradibus quibusdam artis huius dispositio continetur, & absolutio, vt autem clarior disputatio sit, & dilucidior, qui hacten⁹ ciuilis philosophus dicebatur, militaris posthac dicitor. Iam si quis de facultate hac pro eius dignitate agere velit, necesse habet ante omnia videre, ecquid nam sit bellico huic, quẽ dicimus philosopho signũ sublatũ: Nãq; felicitas illa ei proposita nõ est, quæ cunctis mortalib. vniuersè proponitur, neq; rursum (id, quod aliquis forte suspicetur) statim victoria, etenim hæc extremum, & finis Imperatoris, quia talis, illa verò omnibus hominum officijs proposita est, & deliberationibus, & nisibus. At nos in præ-

ſentia quærimus proprium bellici philoſophi propoſitum: eſt vero id non vnum ſanè, neq; vniuſmodi ſed triplex. Namq; bellicus hic quem dicimus primum cogitabit, vt validos, robuſtoſque corporibus ciuitati exhibeat milites, indè vero, vt animoſos, tertium deniq; & extremum, vt morigeros, & obſequentes; tales autem ego interpretor eos, qui non ad parendum modò ſint procliues, & faciles, verumetiam, qui fide, & egregia in Remp. voluntate cæteros excellant. Hiſce vero omnibus illi omnes cõſentiunt, qui de philoſophia hac prçcepêre, quiq; Reſp. rectè conſtituêre, aut conſtitutas rexêre: neç minus etiam ſapientiores Poëtæ, & enim Pindarus. *Iuuat quidem facinus robur*. Nanque hoc principium naturale, & non adſcititium eſt, & Homerus de animi robore.

Nec ſpecimen generoſi animi, ſeu cedere retrò
Siue hoſte, aduerſum te iam, veniente pauere. &
Non equidem timor vllus habet mea pectora, nullus
Venit in hunc animum pauor, aut ignauia vecors. &
Vir conſtans, animo nunquam titubante vacillat,
Quin fortem ſe præſtat, & omnia fortiter audet.

Hæc antè omnia apertè indicant roburq;, & ingẽteis ſpiritus neceſſaria illis eſſe, qui milites futuri ſunt: atq; hæc prima fortitudinis ſedes, naturaleq; fundamentum eſt.

Parem porrò in modum de obedientia Poëta idem, nanq; in aciebus ſtruendis, Troianorum temeritatem vituperans, & clamorẽ Barbaricum, & contumaciam, Græcorum docilitatem, atq; in ſeruandis ordinibus facilitatem prædicat.

Verum Graij ſignis taciti ſubeuntibus ibant,
Et compreſſa metu tenuêre ſilentia cuncti
Quippe duces veriti. &
Nemo inſigni inuectus equo nec robore fretus
Extra aciem pugnet.

Verùm cum hoc ita iam confeſſum ſit, oportet conuenientes ſtatuere terminos, quibus omnia hæc comprehendens militaris collimet nec non etiam quæcunque inſtrumenta neceſſaria ſunt ad hæc perficienda comparet, nam ſi his caruerit, nullum operæ precium fecerit. Videntur autem termini præcipuè eſſe hi. Temperantia, & fortitudo, quanquam addunt nonnulli, amabiles mores, & manſuetudinem erga ſuos ciues, & propinquos, acerbos verò & iracundos erga hoſtes, & alienos, fortaſſe Euripidis ſententiam ſequentes in Medea hæc facientis;

Inimicis

Inimicis infestam, amicis placabilem,
& rationem adhibentis.
Eiusmodi enim hominum vita splendidissima.

Verum de his alio loco mediocriter disceptatum fuit: atque hi quidem termini. Instrumenta autem tria numerantur, quæ ciuitatum conditores reperêre, sunt vero hæc, Contubernia, Venationes, Exercitamenta. Quod enim contubernia (quæ Sysitia illi appellant) longè vetusta sint, superioribus disputationibus ostendimus. Italus enim in regione illa, quæ Italia olim dicebatur vsq; adhuc in ore hominũ est, ceu horum cõditor primus. Quę verò apud Cretas Andria vel Phiditia, vel quoquo alio nomine nũcupata: hęc siue à Minoe, siue ab alio quopiã ex antiquis illius loci legislatorib. instituta fuisse videntur. vnde bonã, magnãq; partẽ Laconicæ institutionis in patriam Lycurgus trãstulisse existimatur. Præclaris aũt hisce inuentis accessere necessariò ferè venationes, atq; exercitamẽta, quorum amborum vtilitatem omnes norunt, & aliqui eorum, qui versati in his sunt, hoc abũdè declarant, nosq; etiam nonnulla fortasse illis adiungemus, at non prius quam delectus habẽdi necessarias rationes exponamus. Quanquam enim in eis disputationibus quæ de optima Rep. habitę antè sunt, solum ciuile robur spectandum, in habendo militum delectu dixerimus, in præsens tamen, ita de ipso tractare decreuimus, vt tractatio hæc omni Reip. omniq; principatui vtiliter possit accommodari. Hæc itaque ratio neq; simplex, neque modi vnius esse comperietur; quin varia & eiusmodi magis, vt nõ sit ad belli tumultum, & clarigationem reseruanda, sed per ociũ & quietem longè antè instituenda, ac studiose, & diligenter perficienda. Iam quidam Aegypti rex talem delectus habendi modum olim reperijt, & tenuit, quem quidem modum omnes prædicarunt & admirati sunt. Nam cum filium suscepisset, quem Sesoosin quidã nomine appellatum fuisse perhibent, Sesostridem alij, regem ipsũ affirmant rem quandam magnificam, atq; omninò regiam fecisse. Quotquot enim infantes eadem ac filius die orti in Aegypto fuerant, eos omnes in contubernium vnum congregasse, educatoresq; eisdem, & curatores præfecisse; eundemq; disciplinæ modum cunctis pariter descripsisse, reputantem eos mutua inter sese beneuolentia præcipuè deuinctum iri, qui vna essent educati, eademq; cũ agendi, tum dicendi libertate assueti, atque omnes operam pro cõmuni salute, decoreque (id quod euenit) vnanimiter esse nauaturos.

ros. At enim verò hoc regiæ cuiusdam excellentiæ, abundantisq; & fauentis fortunæ munus extitit, id quod neque facilè, neque quouis tempore expositum cuiuis fuerit. At verò Barbari illi, qui extremas mundi incolunt oras, omnium mortalium pugnacissimi, vt Scythæ, Traces, Celtæ, Sarmatæ gentes variæ & innumerabiles, at sæuitia ingenti, & feritate præditæ, ab omnique humano more, & cultu prorsus abhorrentes. Atque hæ ad Boream. Quæ verò ad Austrum pertinent, vt Arabes, Troglodytæ, Libes, Numidæ & quæcunque aliæ tractum illum obtinent, quem Zonam torridam iccircò solent appellare, quia in medio versionum sita, à Sole videatur exuri (nam quòd habitabilis ea sit; nuper exploratum est) alia quadam ratione belli munia tractant nationes hæ, vtræque enim ad extremas mundi oras quasi amandatæ, regionesque tenentes inter sese maximè contrarias, non tantum locorum interuallis ingentibus, quantũ etiam tempestatum temperaturis, atque adeò intemperiebus, institutis tamen, & studijs sibi consimilibus vtuntur. Ambo enim gregibus & armentis pascendis incumbunt, equestri operam dant, venatibus indulgent, in belli autem artibus idem signum sublatum spectant, atque bellicum artificem spectare nuper dicebamus, idipsum tamẽ haud eisdem studijs conantur attingere. Nam cum in solam rapinam inhient, & vltionem, immanitate ea, quam loci natura eis inseuit omnia gubernant, atque ob eandẽ hanc crudis carnibus vesci assueti, neque ab humanis quandoque etiam mandẽdis sese abstinent. Ceterùm haud facile creditu est, qua firmitate eorũ corpora prædita sint, quaque ad omnia grauia, & incommoda perferenda habilitate. Aiunt enim quotquot cũ Scythis manus olim conseruêre, adeò duris, adq; ictus repellendos factis incidisse corporibus, vt vix mucronib. perfodi, aut gladiorum aciebus feriri possint; proinde ac de antiquis heroib. Poëto fabulantur, præsertim capitũ occipitia, ita enim densa hæc esse, itaq; dura, vt machęras benè etiã acutas, retundere nata sint. Verũ hæc necessariò illis eueniunt, quia sub dio æuum continenter degunt, niuibus obruti, imbribus infestati, gelu durati, fluminibus circumsepti. Arabes autem, & Troglodytas, & quascunque eiusmodi gentes eadem, atque eiusmodi, & facere, & perpeti quamquam ratione conuersa, quia scilicet à Sole exurantur: ità igitur ambæ hæ nationes robore, atque agilitate antè comparatis, hæc ad confligendum domo afferunt, & pugnandum, animi vero præsentiam, atque alacritatem præcipuè

omni-

omnium Scytæ, & quæcunq; aliæ gẽtes in Septentriones ſpectant, ob eas cauſas, quas ſupra memorauimus. Namque impetu quodam violento, & proiecto in hoſtes inuadentes, curſibusque, & recurſibus eos fatigantes, & in orbem includentes, fameq́;, & commeatuum caritate prementes, modum nullum vexandi antè faciunt, quàm, aut ex agris ſuis omnes exegerint, aut conciderint, aut viuos cæperint: Veruntamen homines hi ita nati, itaque facti, ſuis regibus, & ducibus mortalium omnium ſunt obedientiſſimi, & fideles maximè: Atq; iccircò ex huiuſmodi ſtudijs illud eis euenit, quod initio quærebatur, videlicet, vt eorum nati, ipſæque vxores, & poſtgeniti omnes militarem facultatem & artem, vel citra artem, atque adeò naturaliter condiſcant, & percipiant, eaque percepta omnium faciliimè, ipſam exercere, & conſeruare queãt, quippè cum huius retinẽdæ ergò, corpora continenter exerceant, & ſub dio malè patiantur, vti diximus, nullumque agrum diutius teneant, quàm victum ſibi ſuggerat: denique, vt omnium pugnaciſsimi exiſtant, neque ad belli artes huiuſmodi præceptis indigeant, neque ſophiſmatis, quibus Spartiatę vtuntur & Cretes, & quicunq; alij de belli ſtudijs ſe iactãt. At verò nos quodam excurſionis modo de eis nunc egimus, nempè ad eum finem, vt quicunq; homines bellicis artibus, ſuis in ciuitatibus præſunt, exempla de bellicoſiſsimis gentib. facere ſibi poſſẽt, quæ ſuæ Reip. ex vſu ſient. Veruntamen cum Barbari ij ſint vitæq; genus agreſte ſectentur, & horridum, eos ipſos vnà cum ſuis inſtitutis in præſentia omittamus, magnãq; gratiã Dijs immortalib. habeamus, quòd eiuſmodi audaciæ, atque impotentiæ, neque prudentiæ ſenſum coniunxere, neq; conſilij capiendi viã monſtrauẽre. Nam ſi hoc Dij eis dediſſent, Herodoti oraculum, ceu è tripode redditum, ad exitum iampridem perueniſſet, ait enim Herodotus. *At natio Threicia* (nam per Threiciam omnes illas gentes eum puto accepiſſe, quæ ad Septentriones ſpectant) *ampliſsima ſanè cũctarum eſt gẽtium, Indis exceptis, quæ ſi vnius principatum probaret, aut vnum ſentiret, inuicta omnino foret, atque omnium potentiſsima*; ſed ad inſtitutã diſputationẽ reuertamur. Iam ſi qui de illo delectu agere velit, qui inter manſuetiores gentes haberi potis eſt, viamq; eã, & rationẽ reperire, quã iniens, quaq; inſiſtẽs bellicoſa euadat iuuẽtus, antè omnia militares copias is debet diſtinguere, & definire, inde qualis nã vel natio, vel ciuitas, vel denique Princeps ille ſit, quibuſq; copijs inſtructus, qui hoc concupiſcit & expetit videre, quippe cũ neq; vnus omniũ

modus sit, neq; via vna illuc deducens, secta reperiatur, sicuti nuper dicebamus. Copiæ igitur belli omnes, omnesq; exercitus in peditatum diuiduntur, & equitatũ, non nusquam etiam in nauticas, & maritimas, porrò peditatus in grauis, leuisq; armaturæ milites tribuitur, parem in modum, & equitatus; nauticæ autẽ copiæ in remiges, & classiarios, iam pridem enim dictum hoc fuit, omnem ciuitatem vel solam & singularem, vel aliarum parentẽ & reginã, quæq; in non paucas gentes habet imperium, si quidẽ propriam libertatẽ, atq; imperium ipsum, quoquo modo partũ, tueri velit, & cõseruare, copijs indigere militaribus, roboreque ciuili, & non peregrino, an verò Penestæ, Hilotes, quique in Italia habentur Peridini, ijdem fortasse, atque Aborigenes, ciuili robori, an peregrino adscribendi sint, haud magnoperè contendendum in præsentia est: nanq; huiusmodi nationes omnes inter ambas hasce videtur mediȩ interiectæ, sed quòd eiusmodi copiȩ periculosæ ciuitatibus sint, & principibus, ac leuibus mutandæ fidei ingenijs præditȩ, sæpe multisq; in locis vsu cõpertum est. Quoniam verò nec agri expers ciuitas esse debet, ni quid præter rationem eueniat, grauis quidem armaturæ tyronum delectus ex agrorum colonis, si qui vsquã liberi sint, primum habendus, inde ex eis qui in vrbe æquales, & pares his reperiã tur, id est quicunque compactili membrorum structura, & soliditate præstent, quiq; laboribus exantlandis idonei, spiritus, atque animos gerant iuueniles, leues autem ex monticolis, & pastoribus eligendi, eq; vrbanorum numero, eorum dico, qui nec viles, nec sordidi artifices sint, sed mechanici potius, nanq; hi, & leuitate corporũ, & agilitate ceteros antecellunt, atq; ad scandendum, & descendendum mœnia, & rupium prærupta magis idonei, atq; ad fundas, & iacula intorquenda procurrendumque, & recurrendum expediti & celeres. Talis itaque videtur commoda peditatus descriptio; Ac nemo miretur si de ciuili robore describẽdo nihil memoramus nunc, quippè cum de illo abunde memoratũ fuerit tunc, cum de optimæ Reip. primordijs ageremus, & nũc illa omnia subijciuntor, atque omnium maxima, & antiquissima habentor. Iam verò equitatus legendus est è diuitibus, annonáque abundantibus, & locupletibus, sic enim eos qui amplas opes possident Poëtæ appellare mos est, nanq; his facilius est equos alere quã pauperibus, quibusq; domi angusta res obstat, tum etiam studio huic incumbere iucundum pariter, & honorificum, ceu ijs, qui eas iam explicarunt diffi-

culta-

cultates,ob quas illi, dico autem tenues, & egeni, illustriora officia plerunque omittere coguntur. Igitur ex vrbanorum pariter, atque agrestium genere equites legendi, oportuneque exercitandi, tum cursibus, tum etiam pugnarum simulationibus. Exercitamenta autem ponimus, corporumque ad belli munia instituendorum periclitationem vniuersam, cum sagittandi, tum iacula omnis generis intorquendi, scutaque, & arma vibrandi, acies explicandi, & in orbem conglobandi, & in alias figuras fingendi, ordine progrediendi, & regrediendi, castra locandi, disponendi, firmandi, & quæcunque alia ad equestrem disciplinam contendunt. Omnium verò istorũ publicos esse magistros, qui è publico mercedẽ capiãt, discipulos autem, vrbanos iuxta, & colonos, modo liberi ij sint, adolescentes, & viros. Pro præmio autem tùm horum, tum egregiè in bello gestorum ius ciuitatis, eis qui ciues adhuc non sunt, sicuti seruis libertas proponitor, ciuibus verò decus, & gloria, ceteraque, pro cuiusq; meritis & benefactis, ita vt præsentem ciuitatis statum cuncti pariter diligant, & saluum velint, atque in ciuitate ipsa amplificanda, ornanda, perpetuoque beãda, omne studium ponãt; Sed quo tempore, quoque loco, quibusque modis tyrones iam delecti imbuendi, & exercitandi sint, quę de officio armorum præfecti leges scribendæ sunt, omnia hæc definient, pariter autem, & quæ ad syssitia, & contubernia pertinent, eorumq; curationem, atque administrationem, vt iuuenes, & adolescentes eò conuenientes, absque turba, & tumultu accipiantur, quotque in singulis cœnaculis conuiuæ discumbant, hæc conuentus cuiusque præfectus, vna cum iuuentutis moderatore statuet, & definiet, & nos de eisdem his non nulla fortasse addemus posthac. Atq; hæc mediocris cuiusdam ciuitatis, & potentatus delectus, regula, & administratio sit. Iam si ciuitas aliqua fuerit ampla, & imperiosa, siue libera, nulliq; singulari homini subiecta, siue etiam Regi obnoxia, siue vt natio quædã, qualis paulò ante Persica natio fuerat, dum Asiæ totius ferè imperium obtinebat, sed etiam Europæ partẽ non minimam, tum vtique licitum fuerit vtiliter, & abundè milites deligere, vt classiarios, & nauticos è Phœnicibus & insulanis, atque, ex eis, qui maritimas Asiæ oras incolunt, & Europæ, è Media autem, ipsaque Perside & Campis Babyloniæ equitatum, nec minus etiam ex Armenia; Arabes enim, etsi nationum illarum omnium præstantissimi equites sint, camelis tamen plurimũ inuehuntur in bella, iumẽta enim

hæc cursu validissima, oneribusque gestandis, & siti tolerandæ idonea maximè. Porrò peditatum ipsi legebant, è Tapuris, è Caddusijs, è Carduchis & Vxijs, nec minus è mõtanis amplę Chersonesi regionibus, quòd autem Europei Asianis animi præsentia præstent, & corporum robore, & bellicosi magis sint, & cur supra memorauimus. Iam id omnibus perspicuum est, huiusmodi delectus habẽdi rationem, eque tot populis, & gentibus, eis modò vnis esse expositã, qui tot ciuitates, & prouincias in ius, ac ditionem subiectas habeant, quot nuper Persæ ipsi habebant, atque iccircò nos ad mediocres ciuitates, & potentatus orationem reuocantes, de hisce disseramus, ac primum de nauticis agamus, & maritimis copijs, quæ necessariò illic comparandæ esse videntur, vbi licitum sit eis opportunè abuti; & quoniam duas in partes hæ distributæ sunt, in classiarios, & remiges, vti diximus, de his nihil videtur amplius dicendum, quàm quòd remigum ordo legendus est, tum è sordidis vrbanæ turbæ artificib. tũ etiã è mercenarijs agrestibus, & barbaris; Classiarij aũt ex eodem, quo pedites ordine legendi; hosce verò omnes necesse est egregiè nare didicisse, longeq; ante assueuisse maris perturbationibus remorumq; fragorib. & tumultibus, & vndarum iactationib. vt ne exorta tempestate, manuq; conserta, perculsi, ac stupefacti rei nouitate, animos despondeãt, turbamque, & tumultum alijs inijciant; atque hæc de delectu habendo generatim dicta sunto. Rerum autem ordo postulat, vt agamus nunc de ætate illorũ, qui nomina daturi sunt, deq; institutione, & curatione. Postquam igitur adolescẽs sextum decimum annum expleuerit, quam primum oportet ipsum à patre, aut ab alio quopiam eorum, qui proximi genere sunt ad militiæ præfectum adduci, nomenq; suum, patrem ciendo, profiteri, rẽ nullam causantem, obtendentemùe, ni quis naturæ, aut fortunæ iniuria corpus, animumúe labefactum gerat. Si itaque illis quorum hæc curatio est, fuerit probatus, atq; eiusmodi existimatus, qui bellicos labores posit exantlare, acceptis sibi cõuenientib. armis & militariter iuratus cũ tribulib. in cõtubernium cooptator, vnà venator, vnà exercetor, atq; hoc necessarij delectus primũ fundamentũ esto, quod quidem militaris facultatis architectus primũ iacere debet, ce era verò à legum conditore definiẽda sunt vnà cum armorũ præfecto, siue is vnus, siue plures numero fuerint. Hi igitur singulas quasque res definient, atque ordine disponent, vt verbi gratia, quẽadmodum ad templa Deorum immortalium adeundum sit, qua-

que

que ratione pompa ducenda, vtique armis, & equis instructi, atque ad currendum, saliendumq; comparati iuuenes prodeant, ludantque, atque alia efficiant, quæ ad agilitatem, celeritatemque in statarijs pugnis, & solutis, ceterisque cõuersionibus, & reuersionibus, necessario comparandam, immane quantum audaciæ, atque animorum ijs inijciant qui ea oportunè antę exercuerint, & meditati sint. Ijdem pariter, & præmia proponent, tum ludis, & certaminibus, tùm obsequijs, tum strenuè in bello gestis, horum verò contrarijs merita supplicia, & dedecora. Namque sat nobis in præsentia est vnum hoc docere, tria hæc cum ad facultatem militarem comparandam maximè omnium esse necessaria, tum etiam ad mutuò inter se se cognoscendum, sicuti de statu ciuitatis ritè constituendo agentes dicebamus, quinam, & quàm vberes fructus, è legitimis ciuium cœtibus, & congressionibus perciperentur, cum per singulos ordines quibus temporibus leges iubent, haberentur, quotq; commoda, & oportunitates ciuibus inde orirentur, dum scilicet mutua beneuolentia, & charitate sunt conglutinati, noscuntque se inter se, hoc nullum amplius ciuitati præmium potest afferri, quàm vt ciues noscant se inter se, vbi enim mores, ac vitæ instituta in apertum prolata non sunt, sed tenebris obruta, delitescunt, illic neque meritum honorem, neque magistratum, neque ius æquum quisquam ritè obtinuerit, quippe quia, vt nuper dicebamus sperandum omnino est, eos homines, qui à teneris vnà coaluere, quique eiusdem cõpotes disciplinæ extitere, maximè amatum ire se, inter se, eosdemque optimos, ac fidelissimos belli socios fore. Cuicunque enim eorum iniecto periculo, subeat statim clamare.

O socij neque enim ignari sumus ante malorum.

Quæ igitur è contubernijs vtilitas percipitur hæc est.

Qui verò è venationibus fructus colligitur, eque exercitamentis, haud sané hoc minor, verum enim verò, id quod plerique in solemnibus, & vsitatis exercitamentis negligunt, huc oportet accedere, atque hoc vel in primis curare, vt sinistri artus ad parẽ, & æqualem vsum, & vim moueantur ac dextri; vtique iuuenes, hæc antè meditati, atque ad hæc semper parati veniant, multum enim interest inter eum, qui est in hac re rudis, & non exercitus, atque eum, qui egregiè eruditus sit, & exercitus. nam sicuti is qui in pugilatu, & lucta & pancratio se laudabiliter gessit, non quidem sinistris artubus nequit contendere, claudicat autem à dextris, labiturque & peccat, cũ

nouus

nouus labor in partem aduersam illum vocans, necessario cogit experiri, idem hoc cùm in armorum, tùm in rerum aliarum vsu rectum oportet existimare, eum scilicet qui duplici facultate instructus eò veniat, cum ad lacessendum, tum ad repellendum aduersarium, nullam eiusmodi, neque inertem, neq; à scientia vacuam, quoad eius fieri possit, omittere. Porrò autē, & venationes, præter quam quòd venatorum corpora salubria reddunt, & agilia, eædem vniuersi agri, & finium cognitionem præterea ingenerant, ita vt bello ingruente, vnusquisque, tum ciuis, tum miles, loca omnia nota habeant, quæ hostibus ad inuadendum sint facilia, quæque difficilia. Iam verò & hæ aruis quidem, & vinetis, & viridarijs ingentem ab importunis bestijs, & feris præstant solitudinem, mansuetis autem animalibus & iumentis, amplam in tutò pascendi facultatē, & securitatem, ipsique ciuitati annonæ abundātiam, atq; vbertatē. Deniq;, id quod bellici apparatus architectus, vel in primis habeat, pedites iuxtà, & equites ad belli munia egregiè comparatos. Nemo autē miretur nos in diuisione hac venationes exercitamentis parte ex altera opposuisse, & si enim genere ipso eadem ambo sunt, idemque ad extremum ambo ferè properant, quæ tamen ambobus materia subijcitur, hæc vna non est, non locus, non modus idem, quin longè inter se se diuersa hæc esse comperientur. At quoniam omne hominum genus, amicitia, & beneuolentia, naturali quadam necessitate vincitur, vinculaque hæc ad felicitatem fruendam ingens afferunt momentum, cum priuatim, tùm etiam publicè, iuuentutemque imprimis ad vitam iucundè degendam, atque oblectandam adliciunt, fiduciamque eiusmodi eorum pectoribus ingenerant, vt ad pericula adeunda & perrumpenda, cōcordibus, alacribusq; animis accedant, cum vsus scilicet ciuitatis, & Reip. tempora poscant, propterea oportet cōtubernij siue prefectū, siue magistrū, quē Sysitiarchum illi appellant, vnà cum iuuētutis moderatore, id imprimis curare, atque animaduertere, vt eorum amores ab omni vitio, omnique turpitudine vacui sint, rectæque Reip. institutioni, & moderationi vsquequaque resonent, & puritati .i. vt generosi sint, & casti, atque ab omni labe, fœditatisque suspicione longè remoti. Sed quonam modo hęc euenire queant nunc dicendum est. Si itaq; cōtubernij præfectus, quænam suæ partes sint rectè norit, eas certè omnes abundè expleuerit. sanē oportet hunc non ferculis duntaxat, & obsonijs iuuenes, qui in fide, & tutela eius sunt instar iumentorū sagi-

nare,

nare, potuq;, & temeto, eos onerare, quin magis cũ eorum moderatore dispicere, ecquibus nam modis eorum congressiones honestę, iucundæq; sint, illamq; ætatem deceant, historicæ videlicet, atque Heroicorum facinorum anxiæ indagatrices æstimatricesq; iccirco itaque hoc continenter ille operam dabit, vt egregia maiorum facinora, eorumq; illustrium audientes, ipsaq; admirantes verecundentur sanè quicquam aliud in vita cogitare, aut laborare, quàm vt eis viris se exęquent, quos de virtute mortales omnes suspiciunt, atque admirantur. Quum itaque iuuenes ipsos ita imbuerit, itaque ad virtutem comparauerit Sysitiarchus sanè quidem verendum non est, quin eorum amores eiusmodi sint futuri, cuiusmodi eos esse oportet, atque vti imperat lex, decet enim adolescentes, & natura, & vitæ institutis tales sese ciuitati exhibere, quales diximus, eos præsertim, qui debent, primùm quidem communis libertatis esse custodes, inde magistratus, & duces, & oratores, & iudices, & senatores ac demum rei diuinæ cultores, curatoresq;. Nanq; studia hæc omnia & officia, omnibus ciuibus in medio posita erunt, quæ quidem, etsi non omnes omnia assequi pariter valeant, ij tamen, qui singulis quibusq; virtutibus idonei fuerint, singúla consequi poterunt, pro ingenij sui captu, & studijs, sicuti in belli muneribus accidit, in quibus non cuncti bellatores, Achilli aut Hectori, aut Aiacibus strenuitate æquales sunt, & pares, quin longè profectò interest inter hos, ac cæteros milites & duces, id quod neq; Poëtam in hortationibus latuit, ait enim:

O socij, quiq; eximij virtutibus estis:
Et genere, atq; opibus, mediæ & qui sortis habetis
Præmia, vos etiam, quos conditio infima ducit,
Non etenim in bello pares licet omnibus esse.

Idem hoc nostri temporis Orator egregiè animaduertit, cum ait. *Oportere ciuitatum rectores, eum ciuem, qui legum cãcellis continet se, quiq; eis libenter paret, ceu integram salutis collectam patriæ afferentem, & honoribus augere, & laudibus tollere; contrà autem qui harum repagula perruperit, & limites transilierit, ignominijs notare, & supplicijs cõstringere,* & rationem subdit, *Communis enim collatio, & symbola sunt officia illa omnia, quæ vnusquisq; nostrum facit, legibus iubentibus.* Hi igitur quibus præclara hæc præmia tribuenda à ciuitate sunt, tales sese præstare debent, quales diximus. Quapropter oportet in contubernijs, & venationibus, & exercitamentis modestiã præstare, & temperantiã, & castitatem,

tem, quæque ferarum sunt, libidines, & voluptates eas omnes vitare, quoad eius fieri potest, & ab eis abhorrere: Et verò intemperantia omnis, omnisq; procacitas, & impotentia, tum ei, qui scelus fecerit, tum ei, qui perpessus fuerit, & priuatim, & publicè noxia est, verum enim verò, ea, quæ in libidines, & voluptates absurdas eruperit, atque immanes, longe omnium deterrima, & pernitiosissima, atq; ad virtutes extinguendas efficax maximè, id quod in Ethicis præceptis abundè definitum est, neq; oportet nunc ea frustra relegere. Quoniam vero haud facilè illis est, qui milites iam facti sunt cũctos in cõtubernia quotidiè conuenire, atq; illic perpetuã victus consuetudinem habere, sanè quidem oportet statis diebus sal ẽ hoc haud negligere, quin singulos quosque vnà cum suis tribulibus cõuenire illuc, ac publicis ludis cum cæteris ciuibus interesse, & venationibus, & gymnasijs, præsertim eos, qui natu sunt iuniores, vt post annum minimum vigesimum, militem perfectum, fidelemque, & animosum suæ se patriæ exhibeat, nihil causantem, nisi aut infortunium, vti dicebamus, aut necessitudinem, hoc enim bellico philosopho est sublatum signum. Ciuili autẽ, id, quod dilucidius posthac explicabitur, hoc, vt Resp. firmiter constet virtutibus nitens opibus, florens, & vera gloria celebris atque illustris. legum latori autem horum omnium tutela, vt sit in omni felicitate perpetua permansio; sed hęc omnia ad votum successerint, si Eunomia eis accesserit, id est, si quæcunque ardua, & periculosa, explicatuq; difficilia incommoda in ciuitate acciderint, magistratus, & principes sagaciter, atq; ex animi recta conscientia, non legibus solum ea discutientes correxerint, atq; ad sanitatẽ partes ægrè affectas redegerint, priuati autem singulares homines, rerum suarum satagentes legibus paruerint, & magistratibus, namq; in duobus his, bonarum legum omnis vis, atque authoritas consistit. Quoniam verò ciuitas nulla, quanquàm fortunæ abundantia maximè florẽs, paupertatis expers, nec omni ex parte, nec semper fuerit, hominumq; egestate laborãtium; oportet huic etiam hominum generi esse prospectum, vt ne artes sibi necessarias deserere coacti, vnde victum quæritant, causa contubernij celebrandi, & cœtuum legitimorum, pauperiores adhuc euadant, cumq; eò euaserint, à præclaris, Reiq; publicæ necessarijs muneribus vrgeantur, id quod haud sanè commodum ciuitati est: præterea ne similiter etiam ingenui & diuites eandem ob causam, à philosophia, rerumq; pulchrarum studijs, quæ suo statui, suęque

que

que conditioni affines sunt, abstineant, oportet singula queq; horũ. pro cuiusq; ordinis & hominis oportunitate, & decentia, & viribus, legibus, atq; institutis esse definita, animaduertentẽ militiæ, armorumq; præfectum, ac cæteros, quorum curatio hæc est, belli studia omnia, & artes, pacis, quietis, tranquillitatis gratia, id quod multoties testati sumus, ab hominibus fuisse reperta, & celebrata; vita enim tranquilla & pacata ipsaq; philosophia, horum omnium fines certi sunt. Nanq; bella ciere, pugnas committere, cædes, cædibus accumulare, si vera, & certa excutienda ratio est, nec optabile, nec bene fortunatum, quin contra detestabile, & malè fortunatum; atque iccircò Circem iurè increpare Vlyssem affirmant, dum se se in Scyllam importunè nimium iactitat.

Et bellum infelix agitas nec cernere finem
Pugnandi dabitur, Superis, nec cedere posthac
Est animus. Ac de militari quidem facultate sat sit hæc dixisse. Quæ autem à Socrate in libris de Rep. Tragicè elata sunt, iampridẽ refutata, eleuataque fuere, ceu iactantiæ plena, ac futili admirabilitate redundantia: Quin & Poëta in clypei factione, ea nimirum aptè discussit, & egregiè declarauit, & quidem muliebre robur quatenus ad belli munia possit accommodari, ibidem ostendit, nanque post pinnas, & mœnium propugnacula cum infantibus, & senibus eas collocat, faciens.

Muros inualidiq; senes, trepidæq; puellæ,
Et pueri tenuere, & dulcia pectora matrum.

Officiorum autem quæ propria ordinis sunt muliebris in Odissea ipsas submonuit, per Telemachum matrem sic increpantem.

In supera ascendens age mater, pensa puellis
Partito, nobisq; viris consilia linque.

Nanq; hæc & horum germana, sicuti etiam in Rhetoricis dictum fuit, muliebri naturæ maximè quadrant, at non bellum, non pugnę, non sudor; Atque iccircò hæc Barbaris relinquentes, ceu eorum ingenijs consona, & institutis, maiorum nostrorum præcepta teneamus, eorundemq; studijs incumbamus, qui quidem omnia hęc longa periclitatione, & artificio comprobata, beneque discussa nobis minoribus reliquere.

Sequitur, vt de Imperatoria ab his dicamus; hæc principali ceu forma proprio generi subijcitur, veruntamen nos, quia ita militari cõiũcta est, vt ab ea diuelli nequeat, de ea ipsa pri⁹ disseremus. Nãq;

principalis totam Imperatoriam continet,& regiam,multasq; alias sicuti clarum fiet posthac,cum de omnibus cæteris agemus. verum de hac sicuti proposuimus,nunc agamus primum. Volēti igitur Imperatoriam facultatem adipisci,atque eius vim sibi comparare,præsertim in ciuitate illa,quæ libertate fruatur,quæque ipsam,ei traditura sit,necesse ei est totam militarem artem domo afferre,vt ea fretus,hæc,atque horum germana edicere valeat, reque vera edicere, & non arroganter effutire.

—— At nos
Bellaq; pugnasq; & cædem cæde accumulare
Nouimus,& tergûs dextra simul,atque sinistra
Arentis versare bouis.

Enim verò sicuti orator probabiliter dicere volens,siue in causa oranda,siue vtilitate ostendenda,siue denique in quocunq; oratorio munere perficiendo,intrepidè lingua vti Latina debet priùs,inde ad opus hoc aggredi,aliter nanque id facere aggrediens,risum audientibus moueat,parem sanè in modum oportet eum, qui sit designat⁹ Imperator quique gradu illo, locoque haud indignum sese haberi cupit,militarem iuxta,& imperatoriam artem militaria,& imperatoria instituta, & leges sectantem prius perdiscere, ne comparato iã exercitu,atque instructo in hostem, & incitato, in illud Euripideũ incurrat.

Iste hostias agit iugulatum hostibus.

Curabit itaque is vt bellicæ fortitudini, quam plurimum prudẽtiæ adiungat,atque eximiam quandam animi celsitudinẽ,& sagacitatẽ, ac ceteras virtutes, quæ imperatores maximè decent. Idem animæ parcus nunc erit,aliàs prodigus, cum scilicet vsus, aut necessitas postulabit,In educendis autem copijs,& manu conserenda semper iniecto periculo,versus huiusce recordabitur.

Dum sibi dum socijs reditum parat,aspera multa,
Pertulit.

Et verò strenui duces, reque vera prudentes, gloriantur magis in eo,quòd milites fidei suæ creditos conseruauerint, & ciues incolumes præstiterint, quàm quòd ingentes hostium copias trucidarint, aut captiuas duxerint. Oportet itaque multò antè, ac perpetuo apparatu,denique à teneris hæc secum meditari, atque animo agitare, de alijs ducibus,atque imperatoribus exempla sibi facientem,de eis dico,quicunque, cum ab historiæ scriptoribus iure laudati, tum

à Poë-

à Poëtis, nec adulatoriè hymnis celebrati, nec minus etiam de eis, qui ætate sua fuere probati, hosce omnes bene notos habere, hosce admirari, horum egregia facinora imitari, quibusque adducti consilijs ea fecerint, anxiè exquirere, & æstimare, vt illa partim exæquare, partim etiam superare omni ope nitatur, sicuti & Themistoclē fecisse aiunt, quem cum perpetua insomnia obsessum amici aduerterent, rogarunt, eccur nam totas noctes insomnes duceret, Milciadæ (inquit) triumphis, ceu nocturnis quibusdam furoribus occurrētibus, & in se inquietantibus: Is aduersus Barbaros imperator designatus, ingruentem patriæ, & Græciæ tempestatem prospiciens, imperatoriam virtutem, quam quidem suo animo longe ante inseuerat, atque infixerat, illo in bello miris modis extulit. Nam tria ingētia facinora, eisque qui tunc erant, quique postea subsequuti sunt hominibus, admirabilia, edidit. Nanque omnium primum Aristidem, cognomento iustum, illum inquam, à quo in Rep. regenda semper dissenserat, quique hanc ob causam tunc exulabat, in patriam reuerti iussit, scilicet ne tali ingruente bello, & tam periculoso, hoc consiliorum socio careret. Alterum, nam cum Grecos, iam animos despondere, ac propriam quemque salutem spectare animaduerteret, Barbaros autem haud magnopere festinantes ad manus venire, sed suum tempus expectantes, ambo suis consilijs, artibusque superauit, atque adeò elusit, quoq; ipse decreuerat adduxit; ac Græcos quidem, cum eos ingratis manus conserere cunctos coegit, Barbaros verò, cum Græcos vniuersos, ceu sagena euersos, in siccum educendi, in spem erexit. Tertium denique, cum parta splendida, & inclyta illa victoria, pontem quidem rescindi prohibuit, Regem verò fugā, quàm primum capessere (ceu de salute ipsius iam pridem sollicitus) clàm monuit, ac Themistocles quidem talis Imperator, atque ob iam dictas causas extitit. At Pericles viri huius suspiciens virtutes, atque imitans, nec minus etiam patris Xanthippi, mirabilis & ipse extitit Imperator, non enim vnis belli artibus floruit, sed vtraque tempestate obtinuit in milites imperium, in Remp. principatum, eiusdemque tutelam, ita vt status ille, quo tunc ciuitas Athenienfis vtebatur, verbo quidem esset popularis, re autem, & effectu singularis viri dominatus, eiusdemque primi, & præstantissimi, ita enim Thucidides: sed eò reuertatur, vnde egressa est oratio. Iam cū sæpè eueniat, vt in magnis exercitibus multi homines sint, dispari genere, dissimili lingua, ac non pauci etiam barbari, quibus cum per in-

interpretes agere ille Imperator necessariò debet, qui nullo variarum vsu linguarum valeat, id quod ineptum iuxta, ac periculosum est. Iccirco igitur oportet eum, qui laudem imperatoriã dignè, pleneq; assequi concupiscit, ita rem hanc in postremis non habere, vt hac ipsa maximè, ingenij sui docilitatem, & solertiam indicans, facilè possit; tum gregarios milites, tum etiam minores duces per sese quoquò velit dicendo adducere. Iam verò & honorificum ei fuerit iuxtà, & commodum nomina suorum militum omnium callere, & meminisse, & si non omniũ, saltem quàm plurium vsq; ad decuriones haud ignorare. Posse enim pugnantem, quenqueè commilitonibus proprio ex nomine, vt ait Poëta, viritim ciere, impendio salutare, atq. hoc quã vim in prælio habeat, re & effectu sępè comprobatum est. Nestor, cũ effuso impetu Memnõ in se inueheretur nullumq; ei effugium relinqueret, filium suum ciuit Antilochum, nec clamor humi effusus est, sanè quidẽ ob notæ consuetæq; vocis claritatem: nec aliam vllam ob causam Porrò autem singulorũ nomina in memoria habere eius esse Imperatoris videtur, qui nõ diligentia solum excellat, sed beneuolẽtia in milites, & charitate, id quod mirum quantum valet ad militum animos sibi conciliandos, & obsequio perpetuo assuefaciẽdos, pręsertim cum æquali, & pari victus apparatu, atque ipsi vtantur, ipsum vti etiam videant, ab omni delicato more abhorrentem, ab omni luxu alienum, nil prius, neq; fortius facientem, quàm vt bona es prospiciat, aduersa depellat, stipendiumq;, & victui necessaria in numerato, expeditoq; habeat atq; ad diem dictam constanter exhibeat, neque eorum quenquam negligat, qui sint aut vulneribus mutilati, aut morbis retardati, neque supremum honorem omittat eorum, qui pugnantes mortẽ obierint, & si minimè oporteat nunc, omnia illa dinumerare, quorum pleraque legibus ijs sanciencur, quibus imperatoria munera omnia definienda sunt, & distinguenda, vt quæ ad cultum Deorum immortalium pertinent. Quibus nam, scilicet & quot quibusúe temporibus, quibus hostijs, tum à militibus, tum à ducibus faciendum, nec minus quæ lustrandis exercitibus solemnia, quæque ad alia incommoda, & dira, quę hominibus necessariò interdum accidunt, amolienda, & expianda. Verùm enimuerò id, quod tractationem hanc instituentes dicebamus, idipsum etiam nunc eam claudentes, confirmamus, oportere à teneris omnia hæc animo præcepisse, continenterque agitasse eum, qui artem hanc ritè possidere decreuit, vt omnia quæ-

nia quæ-

nia quęcunque opus sunt, vel saltem quàm plurima adiumenta domo afferens, imperatoria munera facilius tempore suo perficiat, perficiet autem si indolem quandam verè heroicam, cum militari virtute statim coniungere nitatur, & studeat. ac de Imperatoria quidem hæc.

Principalis autem potestas, qua de in pręsens dicere proponim⁹, multa in se habet discrimina, differt enim materia, modis, finibus, nam quædam est, quæ habetur in volentes, quædam in inuitos. porrò quædam subiectorum commodis studet, quædam vim spectat, & propria commoda, & singularis status sui firmitatem, atque hæc quidem electione creatur, illa sortitione, alia vtraque. Quin etiam quędam à genere perpetua, aut sorte quadã acquisita, de quib. omnibus definitum est superioribus disputationibus. At verò de regia illa, quæ vsq; quaq; absoluta est quæq; pambasileia nominatur ecquibus nam modis, quis eã sibi vendicãs, maximo hoc præmio dignus censeatur, post hac dicetur. Sed ei tractationi, quæ de Tyrannide habita olim fuit, nil prætere a addetur, quippe cum minimè oporteat, quæ fœda, & flagitiosa sunt, quæq; incommoda hominum generi important, & detrimenta, ea docere, quanquam nonnulla superius de ipsa egerimus, cum vt homines eum cauere discerent, tum vt semel instituta tractatio conuenienté modum heberet. Nunc de principali facultate agemus, ea inquam, quæ Rep. & statu libero viget, quæque reddendis rationibus ita est obnoxia, vt causam repetundarum semper dicere parata sit: nam de Imperatoria dictum est, & ostensum, quòd hæc principalis ipsius forma quędam sit, sicuti regia, & sacerdotalis, non quidem tota, sed vna modò illa, quam quis põtificiam vocaret, & si qua alia, in qua ciuitatis status vel vniuersus, vel aliqua ex parte cõsistat. Sed iam tempus est, vt de Senatoria disseramus, & Concionatrice, videntur nanq; hæ curationes quædam & ministeria magis, quàm re vera magistratus, veruntamen de ambobus agendum, ac prius de concionali; haud enim parum refert quo quisque modo comparatus compareat illuc, quippe hoc enim primum veluti Reip. attingẽdæ initium. Nam cuiuis, eiusmodi hoc apertum est, quòd cum legum ferendarum ratio, ingens quædã res, & operosa sit, si ciuitas, quæuis benè comparata, ineptos bonis legibus præficiat magistratus, parum referat aliquas leges, dico esse, an nullas, an etiam risui obnoxias, sed magis adeò timendum, ne labis, & longè maxima in Remp. detrimenta ex eis importentur. At-

que

que iccircò oportet, eos, qui in campum ritè candidati prodeunt, plenumq; & amplum suæ in Remp. voluntatis, ipsosq; & genus vniuersum à primo ferè satu, vsque ad tempus electionis, specimen dedisse, deinde illos rursus: quorum magistratus ijs mandandi potestas est, ita legum institutis, & moribus esse educatos, & assuetos, vt quæ honesta sunt rectè probantes; quæq; turpia item improbantes, parem iudicij vim ad comitia conferant, vt ciues eos bene discernere valeant, qui gerendis magistratib. sint apti, quiq; inepti. horum autem discretio, & iudicium, in Reip. disciplina consistit, eiusdemq; studio, sicuti in eis disputationibus, quæ de optima rep. habitæ olim sunt, fuit explicatum; atque hæc de Concionatore, eiusque facultate Iam si quis dicendi vim in discrimen agat, vtrum scilicet concionatori, an alij cuipiam eorum, qui in publicis negotijs versantur, virtus hæc necessaria sit, an non, ridendus vtique videatur. Quippe cum oratoriā artem (sicuti in exponendis eius præceptis dictum fuit) certum sit omni hominum generi, omniq; negotio gerendo vtilem esse, atque eius via, & ratio iampridem à nobis reperta, ac definita est, neque oportet de eis rebus, quæ copiosè & dilucidè illic explicatæ fuere, superuacuè nunc disserere.

Iam de Senatoria agere instituentibus, non ignorandum multos esse in ciuitatibus modos, tùm Senatores legendi, tum Senatum cōstituendi, sicuti in libris superioribus dictum fuit. Nam quidā sunt, qui perpetuo gradum hunc obtinent, quandoque etiam genere, vt in dominatu paucorum plerunque fit, quidam porrò electione, & populari tabella designante, vel qui tot gesserunt magistratus, ceu Areopagitæ, quamquam oportunum in præsentia non sit, de hisce omnibus exquisitè distinguere, & accuratè, quin magis quærere, & monstrare, quam nam vitæ viam quis ingrediens quoque modo se tractans amplissimo hoc ordine, & gradu, dignus suo tempore existimetur, quātum enim momenti ad salutem communem tuendam ordo Senatorius afferat, facile ijs fuerit percipere, qui eius officia rectè distinxerint. Quoniam enim nauis mari innatās, interdiuque, & noctu custodia perpetua indiget, eundem in modum, & ciuitas quæ in eodem salo, atque alię sibi propinquæ ciuitates vacillans, atque omnis generis insidijs obnoxia, vrbem colit cum periculo amittendæ salutis, oportet sanè post diem in noctem, & à nocte in diem, magistratibus aptos esse magistratus, custodes custodibus, clauum quasi suscipientes & tradentes, nunquam cessare, vulgus enim

nim haud poteſt quicquam vnquam mature expedire. Quocirca ampliſsimus ordo prouidebit, vt ſalutare hoc Reip. tuendæ munus in orbem, ſuam cuiuſque vicem, per omnes eat, videlicet ne ciuitatis cuſtodia vnquàm interrumpatur, hæ enim partes eius ſunt, vitæ autẽ curriculũ Senatori cuiq; idẽ propoſitũ eſt, atque alijs vniuerſis, qui nõ ſolum aliquẽ dignitatis gradũ in ciuitate obtinent, ſed etiam qui vel compotes Reip. ſint. De ſtudijs aũt, & inſtitutis, quæ ſectando talis ſuo quiſque tempore Senator exiſtat, qui patriæ valeat abũdè opitulari, tum explicabimus, cum de ciuili facultate agemus.

De iudice autem hoc exploratum omnibus eſt, iudicem legem eſſe animantem, magiſtratumque haud omninò ſpernendum eo die gerere, quo die tribunal aſcendens iuridicundo operam dat, neque id etiam obſcurum, legum latori pote non fuiſſe, ea literis omnia complecti, quæ ſigillatim erant euentura, id quod antiqui legum ſcriptores, & politici præclarè animaduertentes, hanc iuris iurandi formulam iudicibus tribunal aſcendentibus deſcriptã eſſe voluere. *Equidem iuro de quibus leges vllæ ſunt, ijs me ius redditum ire, de quibus autem nullæ, recta mentis conſcientia, animoq; æquiſſimo.* Atque hæc formula illa eſt, qua iudices tribunal aſcendentes, iureiurando adſtringi maiores ſanxêre. Quicunque igitur hanc iudicandi vim, poteſtatemque adſciſcere ſibi cogitat, prouidere neceſſariò debet, vt rectam hanc mentis conſcientiam ſuo infixam animo gerat, eamque in primis habeat, cætera in poſtremis, vt amicitiam, odium, æmulationem, miſericordiam, & quæcunque alia ad flectendos iudicum animos, aduocati qui dicuntur, eò ſolent afferre. Hanc animi compoſitionem, ſunt qui iudicij integritatem, ſynceritatemq;, & ferrei illius iuris moderationem nuncupent, alij æquitatem, bonitatemque, qui verò lautius, ius retuſum, ac refractum dictitant, quanquàm de nominum horum varietate abundè dictum in ethicis fuerit, nec minus etiam de rei ipſius natura ibidem explicatum. Nunc verò de facultate ipſa docentes affirmamus hoc eum hominem, qui huiuſmodi ſiue munus, ſiue principatum, ſiue magiſtratũ gerere ſua in patria expetit, generoſam indolem huc afferre debere, ac ſingularem animi moderationem, humiles autem, & deiectas cogitationes, moremque animi ad rem quo quomodo faciendam declinatum, & attentum, depellere, vnà cum ſuperbo illo, & nimis accurato ſummi iuris examine, quod quidem à vera, & recta decernendi via, haud rarò iudices abducit, & tranſuerſos agit. His ceu

fundamentis iactis legum sciẽtiam, vsumque superstruet, non earũ modò, quæ literis expositæ sunt, sed quæ nullis etiam literis cõprehensæ, natura valent, & vsu. Neq; patriæ suæ vnius solum, sed etiam ceterarum ciuitatum, earum dico, quæ imperiosæ magis sunt, magisque illustres, quæque deductis per longum tempus moribus sua instituta firmarũt. Quodque omnium primum, & antiquissimum, id primum studebit, vt suæ Reip. naturam, dispositionemque probè intelligat, namque in ciuitate illa, quæ recte, & ordine constiterit, leges omnes necessariò debent constitutioni huic vsquequaque resonare. Oderit igitur hic oportet litigiosas, atque importunas cõtentiones, amet autem humanitatem, facilitatem, synceritatem, cùm in publicis, tùm in priuatis disceptationibus, & negocijs, idem egestatis patronus, idem humilitatis tutor perpetuus. quanquàm neque à litibus sic abhorrebit, & contentionibus, vt in hisce omnibus rudis, aut nouus, aut imperitus veniat ad munus hoc suscipiendum, & perficiendum, quin magis ita comparatus, vt in alienis diutius quàm in suis, versatus exercitusque sit. Quippe cum turpe, atque inuidiosum omninò habeatur, vti ferè iam diximus: litibus seque, & alterum implicare, ac iudicum aures assiduè fatigare, vel cuipiam periculum creantem, vel ipsum se periculo eripiẽtem. Verùm si quis ita se in iuuentute paret, atque nũc, & olim nos diximus, præsertim in eis disputationibus, quæ de Iustitia habitæ sunt, haud omninò verendum, quin tempore suo is susceptum hoc iudicandi munus, rectè, decẽter, laudabiliter perficiat, præsertim si ea insignia apud animum suum reputauerit, quibus Poëta ordinem hunc iudicialem ornauit, quaq; in sede (nempè sacro in orbe) eundem collocauit, ait enim in Clypei factione.

Hiq; scios petiere viros, qui ponere finem
Criminibus certum possent.

Profectò historias (hac enim voce Poëta vtitur illic) iudices, at non testes (vt quidam minus rectè interpretantur) appellat, viros illos, qui sapientia, & calliditate præstant, quique actionum, & perpessionum humanarum non minus scientiam tenent, quàm conscientiã, id est vsum, & periclitationem, denique qui sint omni prudentiæ genere principes: ac de iudiciali quidem facultate, & disciplina comparanda, & oportunè exercenda hæc.

Sed tempus iam est vt de ciuili agamus, & legif[illegible] illas expediamus, quib[illegible] philosophus [illegible]

runt inter ſe, deindè quo quis modò ſe gerens, ambarum poſsit facultatum compos euadere, namq́ue quod ad ſublatum ſignum pertinet, nihil omninò differunt, ſed operibus magis, ac rerum gerendarum modis fortaſſe. Politici enim opera hæc ſunt, ciuitatem initio fundare, ægrè affectam, & ferè diſſolutam reconciliare, atque in priſtinum ſtatum reſtituere. cumq́ue vtranque ſic compoſuerit, ſicq́ue abſoluerit, & ornauerit, tale iter felicitatis eidem monſtrare, quod ciues omnes, quiq́; vrbem colunt tenentes, valeant ad eã peruenire, publicèq́ue, & priuatim hac ipſa perfrui. Atque vt hæc rectè, & ordine perficiat, de ſolo, & ſede, vbi mœnia ædificet imprimis erit ſollicitus (namque ciuitatem illam, quæ beata futura ſit, quod muris cinctam eſſe velimus, quodq́ue oporter, iampridem diſcuſsimus) inde vero quod ſedes hæc, rectæ valetudini poſsidendæ, & retinendæ, appoſita ſit, itemq́ue ager rerum omnium, quæ ad mortalium hominum vitam, & naturam ſuſtentandã requirũtur, vber inueniatur, & ferax, nec minus ad ea, quæ deſiderantur importanda, atque ad ea, quæ ſuperfluunt, exportanda, appoſitus, ſicuti etiam in ſuperioribus diſputationibus oſtendimus, cum de his, deq́ue magiſtratibus, & cuſtodibus, ac cæteris, quæ ad ciuitatem componẽdam, & vrbem ſtatuendam, neceſſariò requiruntur, diſſereremus. Atque hæc politici officia & opera ſunt. Sed legis latoris hæc. Namque his à politico ſic repertis, & conſtitutis, legum cancellis eadem ſepire, & firmare artifex hic operam dabit, decoraq́ue, & præmia, & prædicationes egregijs ciuium meritis, legumq́ue obſequijs proponens, contrarijs vero contraria intendẽs, videlicet ignominias, ſupplicia, mulctas, bonorum publicationes. Namque Politicus ceu generator, & conditor ciuitatis eſt, & Reip. fabricator, legum verò ſcriptor, ceu medicus quidam, tutorq́ue, & curator, diuinæ huius fabricationis, beatæq́ue, & felicis conſtructionis perpetuus cuſtos. Iccircò igitur hic (Rei enim publicæ ſumma penes ipſum, atque vniuerſa authoritas, vti diximus, eſt) bina verbera ſuo huic adminiſtro tractanda, in manibus imponet, atq; alterum quidem ſuadæ, vt hoc in ciues ingenuos intorqueat, ad eorum animos, & mentes agitandas, & dirigendas, vt ait Pindarus, cũ ſcilicet de ſpatio legũ, curriculoq́; deflexerint. Alterum ferri, hoc durioribus inſtabit, & magis contumacibus, & indomitis, ſunt verò ij, quos quidam nuncupant ateramonas, & immites. Verùm nos cum virtutes vtraſque has expoſuerimus, diſcriminaque adnotauerimus, age ad vtriuſq; vim

 expli-

explicandam accedamus,& disciplinam comparandam, ac de legifera ante agamus. Qui igitur ad ferendas leges animum adiecit, necesse habet Minois institutum tenere. ferunt enim Minoem annis nouem Gnosio in antro latuisse, ibique legum ferendarum rationem à Ioue sumpsisse. Alij singulis quibusque nouem annis exactis, illuc inuadentem, leges de consilio,& sententia patris corrigere solitum, atque easdem interpolare. namq; ancipiti sensu locum hunc de Poeta interpretantur.

Illic vbi Minos
Nouennis latitans legum primordia sumpsit
Ac summi præcepta patris.

Et verò nihil ibi aliud Homerus voluit innuere quàm hoc. Nam quum hominũ natura suis opibus nitens, opus hoc per sese nequeat plenè perficere, diuinam esse ei implorandã, qui leges cõdere vult: digna enim res est, ad quam perficiendam tantum, & tam grande auxilium requiratur, imploreturq;. Atque hoc primum. Alterum verò diligenter exquirere, atq; in numerato quasi habere ceterarũ gentium sanctiones, atq; vti solent statuta, distinctamque Rerump. notitiam, haud sanè omnium, sed earum, quæ latius sui fines imperij propagarunt, quæque suæ felicitatis statum diutius retinuerunt, quanquàm notum omnibus est hominibus, quibus hæc studijs quibusque laboribus comparentur, quodque minimè oporteat domi desidem semper sedere, quin longè à patria, peregreque proficisci, scilicet vt Græcorum pariter, & Barbarorum leges atque instituta is cognita habeat, nãque est legumlator iudicialis artis quasi architectus. Quod si eius administro (dico autem iudici) tot res agitandæ sunt,& peruidendę quot quoque modo nuper dicebamus, quid nã tandem ei ipsi faciendum, conandumque? qui quidem non de lite vna quadam, de qua hodie, verbigratia, aut cras disceptandum iudicio sit, decernere debet, quin de cunctis illis, quæ cum nũc in disceptationem veniunt, tum etiam post annos, vt sic dixerim decẽ millia, venire poterunt, ac ne longum faciam, omni ope nitetur legum conditor, vt leges, quas condit, Reip. constitutioni omnibus modis respondeant, in hoc enim ciuitatis, atque ipsius Reip. salus tota, simulque felicitatis suæ perseuerantia,& diuturnitas consistit: atque hæc de facultate legifera.

De Politica verò agere aggredientibus nomen prius definiendum est, indè autem de proposito,& officio, ac de ceteris, nota,& institu

ta ratio

ratione dicendum. Videtur itaque nomen hoc politici, id est ciuilis, ex eo esse nominum genere, quæ notione non vna, sed plurib. & varijs distinguuntur. Quippe cum Politicus homo is dicatur, qui neque se se multis negocijs implicat, neque magnopere aliena exquirit, quin suarum rerum satagens, legib. obtemperat, legumq; ad ministris, hi autem magistratus sunt & principes, atq; iccircò ciuilis iurè existimatur, ceu pacatus homo, & minimè turbulētus, aut seditiosus, enim vero apparet eiusmodi hæc omnia signo illi resonare, quod sublatū Resp. omnis spectat. Quin etiā si quis ita se in ciuitate paret, vt publica negocia prolixè, & libenter gerat, ad iudicumque subsellia, & curias idem vocatus, idem inuocatus frequenter adsit, is itidem politicus habebitur; eiusmodi namque hominem, etiam si rerum vsu magis, quàm intelligentia valeat (si forte ita eueniat) sunt qui ciuilem appellare soleant, sunt etiam qui curiosum. Veruntamē nos eiusmodi politicum in præsentia nō quærimus: sed qui non in ea modò ciuitate, quæ iam firmata sit, quæque rectè consistat, sed in quacunque hominum communitate, & cœtu, omni artium & virtutum genere, tam earum, quæ necessariæ, & vtiles sunt, quàm quæ honorificæ, princeps atque architectus existat, quique sapientia simul, & prudentia ceteros omnes excellat, siue vnus duntaxat ipse sit, & solus, siue etiam plures quidam numero, tales vsquam reperiantur. namque hoc nihil in præsentia refert, sed illud potius refert, an quidem in hominum cætibus communia commoda isti habeant in primis, propria verò in postremis. Enim verò hominib. illis, qui sibi hoc assumunt, cōmunē vt hominū curā velint habere, eisdéq; imperare, hoc natura simul, & instituto insitū gerāt necesse est, nisi enim sic cōparati huc veniāt, vt priuatis, & singularib. emolumentis, cōmunia antiquiora habeant, improbi certè homines, & rapaces cēseātur, nec sanè libertatis cōmunis, sed propriæ dominationis, atq; vtilitatis vindices. Verum cū de Politici ipsius nomine, vitæque curriculo, quod sibi propositum semper esse debet, definierimus, age, de facultate ipsa, (quod restat) definiamus. Qui igitur facultatem hanc sibi acquirendam proponit, eademq; ad res illas, quæ opus sunt abuti concupiscit, quę de Imperatoria agentes, nuper dicebamus, meminisse debet. Nam sicuti tunc hominem illum, qui sit designatus Imperator, debere facultati militari heroicam indolem quandam adhibere affirmabamus, pariter etiā nunc idem affirmamus, ciuili huic non eas modò, quæ sunt militis, atque Imperato-

ris facultates, & virtutes cum indole hac debere accedere, sed omnes artes præclaras, omnes virtutes, deniq; integram, solidamq́; prudentiam, & sapientiam, idque adeo ex necessitate quadam longè maiore adhuc illa quidem, & fortiore, & merito. Namque Politicus non sanè partis cuiusdam communitatis huius curator, aut administer, iure vtiq; appelletur, quin magis totius huiusce humani nominis tutor, & generis custos, cunctarumque artium, earumq́; illustrium, atque vtilium cognitor, iudex, distributor, sicuti de moribus præcipere ordientes, statim docuimus. Primi enim, & antiquissimi Politici cum in syluis, ferarum ritu, homines æuum degentes accepissent, moribusq́; agrestibus imbutos, ad humanitatem eos transtulere, eumque in ordinem redegêre, vt mansuetudinem, ac placidos mores, & instituta ciuilia degustantes, probantesque, hac vitæ iucunditate delectari cœperint, qua nunc nobis omnibus, qui cœtus, & ciuitates rectè institutas colimus, cum pace, & iucunditate perfrui licet. Idem primi, eam, quæ nunc nobis adest, felicitatem fabricati sunt, ijdem curamque, & cultum Deorum immortalium reperere, in quo felicitatis huius vis omnis sita est, & firmitas, & publicè & priuatim; id quod melius multò intelligetur posthac. Enim verò is, quem toto Iliados poëmate Homerus virum efficere, atq; adeò perficere contendit, longo versuum tractu, qui tamen omnes vno fere concluduntur hoc.

Eloquio æquare vt posses, rebusq́; gerendis
Ductores Danaum.

Is procul dubio, & non alius ille est, quem nunc quærimus Politicũ, qui vim dicendi iuxtà, & agendi integram possideat, & sagacitatem, quæq; principes viros, & senatores magnoperè decet, calliditatem. Iam verò idem vates Herculem prædicabat ingentium, atque illustrium facinorum conscium hoc puto, suspicans. Prudentiæ, atque animi celsitudini, rerum gerendarum cognitionem, summa cũ perspicacia, necessariò ante vertere debere. Ex quo fit, vt hoc etiã dubitetur vtrum facultas hæc, de qua nunc agimus politica, eadem sit, ac regia, neq; id prorsus ab re. Namque & signum idem ambobus sublatum est, idem in vita curriculum propositum, denique, officia eadẽ. Ambo enim eò spectant, vt qui sibi subiecti homines sũt incolumes, & beati perpetuò sint, atque hanc ob rem ambo omnia conantur & moliuntur, non tamen eisdem agendi modis. Regum enim opera longè maiora plerunque esse videantur, & magis illu-

ſtria, quam hominum ciuilium, tum quia in exceſſo Reges magis ætatem agunt, tum quia perpetuo quaſi magiſtratu funguntur, eoq; qui nulli cauſæ dictioni, nulli repetundarum actioni adſtrictus tenetur, ſicuti apertius noſcere nobis licebit, cum de poteſtate hac tempus dicendi fuerit. Et quoniam amborum diſcrimen, in vno duntaxat agendi modo ineſſe compertum eſt, operæ pretium facturi eſſe fortaſſe videamur, ſi duo quępiam harum facultatum ſtrata pro exemplis capientes, ſeligentesque, ea inter ſeſe ambo comparemus, ſic namq; agentibus nobis facilè fuerit, quæ ſimilia in vtroque ſint dignoſcere, & adnotare, quæq; rurſus diſsimilia. Sunto autem hæc Cyrus Perſarum Rex primus, & Timoleon Corinthius, is inquam, qui Syracuſas pariter, & Siciliæ oram illam omnem quæ à Græcis tenebatur in libertatem nuper vẽdicauit: ergo ex vtriuſque facinoribus facilè apparebit, alter quidem omnium Regum ciuiliſſimus, alter verò omnium ciuilium regaliſsimus. Cyrus itaque (id, quod notum omnibus mortalibus eſt, nec minus etiam hiſtoriæ teſtantur) quum Perſas accepiſſet Medis iampridem ſeruiẽtes, præ ſeruis illorũ dominos hoſce effecit, ita vt ij, qui anteà ſeruitute, & imperio illo, quod per annos circiter ducentos tenentes, ſeſe oppreſſerant, vna cum imperio ipſo in ius, ac ditionem Perſarum ceſſerint. Porrò autem ea manſuetudine, eaque charitate populares ſuos proſequutus eſt Cyrus, vt vſq; in hodiernum diem, patrem ipſum appellantes Perſæ perſeuerẽt, proindè ac Poeta, qui huiuſmodi quoddam bonorum iudicium virorum, Vlyſsi atteſtans, ſenem quendam Ithacenſem inducit, procorum procacitatem atque importunitatem querentem, damnantemque ſic.

Olim quam facilis regnarit diuus Vlyſſes
Excidit, vtq; pater cunctis mitiſsimus eſſet

De Cyro & eius moribus ad neceſsitudinem rei ſatis dictum. Timoleon autem à Corinthiorum communi miſſus Syracuſas, vt ciuitatem eam multis malis eriperet, iam enim ſecundò rem ſuã peſsime gerebat; namque bello inteſtino à Dionyſio crudeliter vexabatur, extra vero ab Iceta quodam Syracuſano, & Carthaginienſib. more hoſtili agebatur, & ferebatur: hiſce igitur ambob. tã grauibus incõmodis, momento ferè temporis remedium attulit Timoleon, nãq; Icetam, & belli eius ſocios admirabili audacia exemplo adortus, ex[illegible] & diſiecit, Dionyſium verò fide data cũ cepiſſet, Corin[illegible]m auehen[illegible]m curauit, atque vrbem ipſam Syracuſas inquam

inquam modo non ſolo æquatas ob frequentes calamitates, rurſus inſtaurauit; ciuibus quidem, qui diluuio ex illo ſuperfuerant, rurſus in vnum collectis, & reconciliatis, pro eis verò, qui nulli reſtiterāt, nouis conſcriptis, & conſociatis. Cumque rem Syracuſanam reſtituiſſet, ſtatumq; ciuitatis confirmaſſet, ad ceteras, quæ in inſula reſtabant adhuc Grecæ ciuitates, ſe vertit; quarum cum ita nonnullas affectas cerneret, vt earum viſceribus domeſtici tyranni inhærentes, eas more ſuo dilacerarent, alias verò Barbari diriperent tributiſq; exigendis exhaurirent. Tyrannos quidem partim ſuadendo, partim malo, & armis cogendo, ad extremum omnes in deditionem redegit. Porrò Carthaginiēſes, cum eis nec opinatò incidiſſet, ac ſemel, iterumque, & tertio denique eos profligaſſet, ferè omnes occidione occidit, & quos viuos cepit, ſub corona vendidit, ita vt cum abundè foret debellatum, agros omnes, quos Græci hactenus in ea inſula poſſederant, liberos, & vacuos proprijs dominis reliquerint. At enim vero hæc ingentia atque admirabilia, inuſitatæque fortitudinis, & prudentiæ certè inſuperabilis argumenta, veruntamen illud longè omnium admirabilius, vtrum eum, qui cuncta hec perpetrauerat, quique eorum omnium votis & vocibus, in quos ampliſsima hæc, & maximè memorāda beneficia contulerat, Rex creabatur, & renunciabatur, dignitatem hanc eiuraſſe, hanc dico, qua de quicunque mortales homines, hominibus aut præſtant, aut quocunque modo præſtare poſſunt, atque excellere, inter ſe continenter digladiantur. Vtique hanc ipſam ſemel adipiſcantur, adeptique potiantur, nullas ærumnas recuſant, nullis hominibus, nullis impendijs parcunt. Hæc de Timoleonte nos cetérique Græci audiuimus, ac modò non oculis ipſi inſpeximus, eoque libentius fecimus, vt cum optimo Rege virum hunc componentes, haberemus vnde nam illuſtre, atque euidens diſcrimen Politici, & Regalis hominis, in medium afferremus. Atque hæc de facultate ciuili, ſequitur poſthac vt agamus de Regali.

LIBRI IX. POLITICORVM FINIS.

KYRIACI

KYRIACI STROZÆ
DE REPVBLICA,
LIB. X.

E Regia ergo facultate, ac de ipsius comparandæ modo differere instituẽtibus, de regno prius dicendum esse videtur, primumque ecquonam modo apud mortales homines initio extitit, post autem quod principali subijcitur, magisq; adeo, & pressiꝰ, monarchiæ, quodq; potestas hæc mortaliũ hominum lites distrahere nata est, sedare discordias, seditionibus finem certum, ratumque imponere, nullis rationibus reddendis obnoxia, nulli repetũdarum iudicio, proindè, ac neque domestica patrum familias iussa, & præcepta. idque iure, namque regia maiestas paternæ potestati & excellentiæ, ex æquo, vti olim diximus, videtur respondere. Itaque meritò Poëtæ prædicant Iouem patrem hominumque deûmque. Nec minus cum Reges ipsius alumnos memorant, quodque humani fastigij columen, solium regale, atque eius maiestas sit, quippe cum ei ipsi omnia hæc resonent, ceu perficienti, & exæquanti, in quadrumque, vt sic dixerim redigenti, quæ incondita, & inconstantia apud homines sunt, erroresque, & peccata omnia corrigenti. Videre enim est gentes illas, quæ haud prorsus temerè vitam suam instituêre, ordine quodã rem communem ponere, nonnullosque magistratus, necessariò sibi præficere, ac propterea dicere solemus qui in ordine, interpretãtes, magistratus, & principes, qui priuatis ritè imperant, & subiectis consulunt, denique qui in hominum cœtibus, & conuentibus, res illas, quæ nec definitæ sunt, quæque temere iacent, & confusè, eas in ordinem redigere, legum cancellis vallare, recteque disponere, & temperare operam dant. De alijs itaque ordinibus, ac principatuum formis, & comparandi modis, abunde, ni fallor, definitum hactenus est. Verum de Regia potestate dicere nunc incipientibus, subit animum quærere hoc, vnde, & à quibusnam homines ij, quos Reges nuncupamus, vim hanc, atque authoritatem accepere, qua præditi munia humana perficere possent, eademq; intrepide, & fidenter ex-

pedire,præſertim primis,priſciſq; temporibus. A nemine quidem certè alio præterquam ab ipſo Deo: Modus autem quomodo factũ hoc fuerit,à quodam è maioribus noſtris,lepido certè ęnigmate,indicatus fuiſſe videtur,ait enim ille. Iam certo cognoſcens Saturnus nullius mortalis hominis ingenium,quod omnigena, & abſoluta præditum poteſtate,ad rem humanam gerendam veniat,ita idoneum per ſe ſe exiſtere,vt non ſuperbia ſimul, & iniquitate imbutum huc properet,hæc ille noſcens,& reputans,Reges, & arbitros cœtibus noſtris præficiebat,non quidem mortales homines, ſed melioris proſapiæ,ac diuinioris dæmonas, dæmonas puto appellans viros illos,qui probitate,ſolertia, ſagacitate cæteris mortalibus præſtant. Enimuero credibile eſt, eiuſdem quoſdã mortales poſt eluuiones, incenſioneſque terrarum,poſtq; alia peſtifera quædam incommoda(ſicuti amat definitis an indefinitis temporibus euenire) è tenebris illis,ceu noua quædam luminaria,emerſiſſe, eque ijs quoſdam manuum robore ſimul, & æquabilitatis cuiuſpiam obtentu, alios vèrò vim perſuadendi tenentes,vel extinctarum olim artium veſtigijs veſtigandis,& reliquijs colligendis inſiſtentes,multa,eaq; commoda,& præclara,tanquam igniculos è cineribus excitantes, hominibus illis qui vitam tunc de integro viuendam reprehenderãt, demonſtraſſe,cumque haſce ſecundum res,mirabiles quidam apparuiſſent,ac Dijs modo non æquales,& pares,dignos fuiſſe habitos, qui diuinum hoc præmium primi acciperent.Nempe haud incredibile fuerit,neque à communi exiſtimatione prorſus alienum,eos homines qui cunctis vitæ commodis priuati,miſerè victitabãt,quiq; grauia omnia & horrenda,ſe ſe vndiquaq; vrgentia formidabãt, viros illos in primis probaſſe,& ſuſpexiſſe, qui quidem non pauca ex eis, quibus in præſens indigebant,bona ſibi ſuggererent,quę autem nocitura,& nunc,& poſthac eſſe videbantur,ea amolirentur,& depellerent;atque iccirco putandum Medos, Deiocen, primum regem ſalutaſſe,quia ſcilicet ſingulare quoddam iuſtitiæ, & probitatis ſpecimen, dum priuatis adhuc ætatem ageret ſuis popularibus dabat, liteſque,& controuerſias omnes ad ſe delatas ex bono, & æquo diiudicans,ſtatim ſedabat,ita enim fama,& literis de eo accepimus. Iã vero Perſas alta Cyri indoles,atque animi robur, ad parem dignitatem poteſtatemque ſibi deferendam inuitauit,& meritò. Nam cum in fide,tutela viri huiuſce ſe,ſuaque omnia ponerent, Medorum quidem,quibus olim ſeruierant,domini extitere, non multo

autem

autem post Asiæ totius Imperio potiti sunt. Quin etiam, Theseus easdem ob causas, quanquam non primus Athenarum Rex ipsis tamen Atheniensibus omnium eorum, qui ante se regnauerant, maximè admirabilis apparuit, tum quia strenuus erat Imperator, tum verò quia ciuilem institutionem præclarè callebat. Nam quum populum Atheniensem accepisset, per vicos, & curias prisco more dispersum, sæuoque, & enormi tributo à Mino, & Gnossijs vexatum, vtrisque his malis eos eripiens, pro agrestibus, & subiectis, & ciues, & liberos effecit Athenienses. At requirat aliquis à nobis, eccurnam tandem Athenienses, ac cæteri Græci ferè plurimi, & regna, & reges, quibus regnantibus res suas benè, & præclarè gesserant, sedantes, legum authoritatem valere maluerint, libertatemque dicendi, & faciendi amplexi, magistratibus quibusdam temporarijs, repetũdarumque iudicio obnoxijs, res suas populo potius commiserint. Verum nos, & si rem hanc aliqua ex parte in superioribus disputationib. attigerimus, haud tamen dubitationem propositã sine dissolutione in præsens relinquemus. Duo itaque rei huiusce capita, eaque necessaria, neq; admodum obscura esse comperiemus, ac prius quidem: nam quum superiorũ regum minores mollitie, superbia, procacitate, à teneris imbuti, regna capesserent, atque in odia subiectorum, ob hæc vitia incurrerent, ad supplicia, interdum sæua, & iniqua confugere necessario cogebantur, atque hinc fiebat, vt non pauci è subiectis, aut mortibus afficerentur, aut solum verterent, quoad vel multitudo vniuersa, vel quispiam vnus, aut numero pauci, animos iuueniles gerentes, ac maiore sui fiducia elati, quippe quos libertatis constituendæ amor acrius tangeret, talem pestem è medio tollerent, vel quia regia omnis stirps per sese tandem deficeret, sicuti de Cyri familia accepimus. Nam quum Cyrus quotquot reges ante se fuerant imperatoria virtute superasset, summaque charitate, & beneuolentia popularium suorum curam (vti diximus) cultumque suscepisset, atque eorundem commodis studuissent, idem tamen rectam disciplinã attigisse nõ videtur, nec rei domesticæ animum applicuisse. Nam quum ętatem omnem bellicis expeditionibus occupatam ageret, liberos suos mulieribus educandos tradidit, eæ verò ceu beatos à teneris, atque adeò à primo satu fortunatos existentes, rerumque nullarum indigos, quas primas mortales putant, educabant, cumque prohiberent quenquam vlla in re eis, ceu vsquequaque felicibus aduersari, quin laudare

cogentes omnes quicquid dicerent,facerentúe,tales quosdam educarunt,quales fama,& literis, eos fuisse accepimus. Namque maior natu Cambyses cum parenti in regnum successisset, primum ausus est propriam sororem,legibus vetantibus,vxorem ducere, nec multo post fratrem natu minorem occidere nomine Smerdin, multosque alios Cyri socios,& familiarissimos trucidare, Smerdis autem parem fratri nactus disciplinam eisdemque imbutus moribus, patre iam ab humanis digresso, haud sensit dominum se pro fratre commutasse,ita vt non minus ob prauam disciplinam, quàm ob regni affectati suspicionem,existimetur à fratre fuisse è medio sublatus.His ergo animaduersis,oportet bonum regem,non eò solum animum intendere,neque id vnum spectare, vt Imperij fines quàm latissimos filijs propaget,sed etiam vt viam eius regendi illis ostendat,artesque verè regias doceat,idque eo acrius, & diligẽtius quàm singulares homines priuati,quo illi quidem,timore, & legib à peccando,atque ab inferendis iniurijs deterrentur. Regum autem liberi,& successores,legibus soluti,& legum , & iudiciorũ domini existũt:quod igitur regna olim desierint,ac pro eis Resp. excitatæ sint, & constitutæ,caput hoc primum esse videtur. Alterum verò namq; ciuitatibus augescentibus,mutuaque commercia, & mercatus celebrantibus vsu,& periclitatione homines eruditi, diuitesque, & sagaces effecti,ad dicendi,& faciendi libertatem animos magis applicabant:quod autem variæ,& multiplices rerump.facies temporibus illis exorirentur,hoc propterea fiebat,quia singulæ quæque ciuitates,& gentes eiusmodi probabãt institutiones, cuiusmodi suis ingenijs,& locis,& moribus , fortunis denique commodiores fore censerent.Vni autem omnium Græcorum Lacedæmonij, solij huius maiestatem conseruauere, illamque adeo nominis magnificentia magis,quàm stabili,& certa rerum expediendarum authoritate;nãque apud illos dignitas hæc nec potestate vsquequaque absoluta fũgitur,nec repetundarum prorsus immunis remansit, id quod in superioribus disputationibus etiam adnotauimus. Itaque quum plures iam hoc digni honore inuenirentur, atque ad vnius singularis hominis obsequium male comparati, quippe quia hoc seruitutem proximè accedere arbitrabantur,pleræque ciuitates Græciæ,singularium hominum principatus in Resp.transtulere.quanquam non rarò accidebat, vt post talem hanc statuum mutationem Tyrannides aliquot in liberis ciuitatibus pullularent, & potentatus, præsertim

tim in Sicilia,in Ponto,in Italia,cum scilicet publici prouentus vberiores essent effecti,atque vt has,hi quidem tolerarent,illi verò opprimerent,prout cuiusque virtus ferebat,aut sors. Cæterũ Barbari quæ initio regna,quosque singularium hominum potẽtatus semel admiserant,hos prolixè,& libenter custodiebant, tum quia insolẽtes libertatis erant,tum quia gerendis bellis tutius censebant, vnicum Imperatorem sibi præficere,penes quem totius reip. summa esset,quàm pluribus vti,potestate paribus,authoritate infirma, denique talibus,qui quidem repetundarum formidine, ac reddendæ rationis perpetua suspicione deterriti,neque oblato tempore quicquam extra ordinem aggredi auderent,nec grandibus facinoribus animosque,& manus possent applicare:iccirco igitur à singulari viro,nec non à fœmina etiam,quandoque regnari,omnes ferè maluere. tanquam hoc ab ipsa natura persuasum ipsi haberent. Atque huius persuasionis,naturalisque opinionis argumentum ingens, & euidens Persæ attulere. Nam quum extincto Cambyse, libertatem condere eis liceret,ac nouis legibus Remp temperare, præsertim regia stirpe per se prorsus excisa,sæuoque Imperio à Cambyse habitis,tamen vnius Imperium libertate,& legibus,prius & potius arbitrantes,idipsum rursus recepere;atque hoc recepto, & confirmato,reliqui illi sex proceres agnouere quam grauiter peccassent,quáque incommodè rebus suis consuluissent,namq; pro miti rege,proque legum,& libertatis vindice,qualem fore sperauerant, dominũ immitem, atque exlegem omnino experti sunt Darêum. Tale igitur Barbarorum ferè omnium propositum;soli autem Carthaginienses libertatem,legumque Imperium, per longum tempus deductum,vsque in hodiernum diem,integrum, illibatumque conseruant. Verum nos postquam de regni origine disseruimus, de scopulo signoque sublato,ac de officijs disseramus. Optimi itaque regis officia,eaque prima,& præcipua tria esse videntur,imperare, iudicare,rem diuinam facere,atque hæc omnia ad vnum sublatum signũ contendere,vt scilicet qui populi, quæque gentes Imperio eius subiectæ sunt,vitam cum virtute, & probitate coniunctam degentes, præclarè,& feliciter agant. Idque adeò vnico verbo Poëta regibus, quasi diuinitus instinctus denuntiauit. ἵνα λαοὶ ἀρετῶσιν ὑπ' αὐτῷ nil aliud verbo hoc ἀρετῶσι significans,quam vt felices,& beati euadant,& permaneant,id quod absque virtute eaque perfecta, nemo potis est adipisci,sicuti sæpe & clarè ostendimus:Qui ergo Regem

optimum profitebitur, idem hic optimus erit Imperator, idē optimus Iudex, idē optim⁹ Sacerdos Quod igitur ad Imperatoriā facultatem & iudiciariam comparandam pertinet, & decenter exercendā. quæ pręcepta superius exposita à nobis sunt, quæstioni huic fortasse satisfecisse poterant videri. Veruntamen quoniam rex Imperator quidam liberæ, & absolutæ potestatis est, iudexq; idem summè perfectus, & certus haud ab re facturi esse videamur, si præceptioni illi, quæ de facultatibus his tradita nuper fuit, nōnulla præterea adiungamus, atque aliquantò pressius de eisdem his disseramus, nanque de rei diuinæ curatione, & cultu, loco proprio dicetur posthac. Hæc igitur tunc considerantibus nobis videbantur Imperatoria munia, & bellicæ artes cum liberis ciuitatibus tùm populis, tùm regibus omnium esse antiquissima, ac necessaria maximè, atq; in primis militum delectus; præsertim ille, qui rectè, & ordine sit descriptus, ordo autem, & modus nō vnus duntaxat, sed plures reperiebātur: ac primus militū mercede conductorum, quo autem Xerxes vsus est, quasi secundus, tertius, qui à Cyro, atque à Philippo, denique ille, quem Aegyptius rex omnium primus excogitauit, & præstitit, quarto loco videbatur numerandus. Iam ergo primus ille, etsi omnium facilimus, atque in communi expositus, idem tamen Tyrannicus potiùs quàm regius, aut ciuilis censendus est. Nam præter quā quod mercenariorum fides suspecta semper fuit & lubrica, illud etiam accedit incommodi, quod ingentem pecuniarum vim peregrinus miles desiderat, quibus postea aut deficientibus, aut tardius persolutis, quæ hactenus effusæ sunt, frustra effusæ esse videntur. Quem autem modum Xerxes in Græciam inuadens tenuit, vniuersos orientis populos, quos imperio premebat, ritu magis pecudum propellens, quam belli more, iustique exercitus ductans, impendio, barbarus, insolens, superbus, maximeque turbulentus, denique illo belli exitu, quamq; omnium maximè memorabilem cladem retulit, haud indignus. Sed ratio, quam in re hac perficienda Aegypti rex inijt, & tenuit; ea quidem certè mirabili quadam prudentia excogitata fuisse videtur, ac fortunæ fauore confirmata, hac qui vti potest, semper vtitor, hanc proximè illa accessit, quā Cyrus, & Philippus primi ferè probauere. Ambo enim reges hi cū de suis popularibus, eos omnes tyrones deligerent, quos maximè omnium bellicosos, se se effectū ire sperarent, hosce omnes regio more educandos curauere, reputantes vtrique, eum regem, qui potentiam

tiam expetit quique egregijs,ac memorandis facinoribus faciendis habilem se agnoscit, nulla re magis indigere, quàm eiusmodi militum manu, qui rectè ducti, atque educti sint. Scilicet, vt copiæ suppetant bellis omnibus, proprijs ac domesticis armis, gerendis, atq; administrandis, neúe pecunias in militem mercede conductum profundens, fiscos exhauriat, haud ergo mirum si ex amborum regum horum delectibus, Cyri inquam, & Philipppi, non milites solum omnium strenuissimi, suisq; Imperatorib. obsequentissimi extitere, verum etiam summorum Imperatorum, regum, & ducũ, quasi examina exiliere, ceu ex aluearib. vt sic dixerim, quæ solertes melitturgi, & curauerint, & pauerint. Atque orationi huic, non ea modo facinora faciunt fidem, quæ ampla, & illustria ambo hi reges patrauere, dum in vita retinebantur adhuc, sed etiam quæ post illorum mortem, à suis successoribus patrata fuere, constat enim Cambysem, licet mente haud bene constanti, ijs tamen copijs, quæ ex vna illa, eaq; extrema, parentis Cyri clade superfuerant, Aegyptum, multasque alias bellicosissimas gẽtes, in deditionẽ subegisse. Porrò Dareum, qui huic successit, eisdem copijs, iuncto nauibus Bosporo, ac Danubio ponte instrato, Scytharum gentem, hactenus à nemine bello lacessitam, primum omnium lacessisse, quãquam nimium fortasse audacter, & parum feliciter, lacessisse tamen. At verò Alexander Maledonas Philippi patris alumnos cum in Asiam adduxisset. trib. illic pręlijs debellauit. Itaq; cũ eis se gessit, vt innumerabiles, atque hactenus ferè inpictas, magni regis copias proculcasse magis, quam iustis aciebus vicisse videatur, denique Asiam ferè vniuersam, atque Aegyptum eisdem commilitonib. occupauit, atq; in prouinciæ formam, sicuti audimus, redegit Enimverò ita se res habet, vt qui delectus semel fuerit prudenter descriptus, ac solerter initio institutus: inde conuenienti disciplina deinceps habitus, valeat reges, ac belli duces admirabiles reddere, suisq; subiectis nõ minus charos, quàm vtiles, ac demũ eò celsitudinis adducere, vt (quod ait Lyricus) pro mortalib. gloria æterni fiant. Quo etiam magis mihi videtur Cyrus Philippusq; mirabiles, qui quidẽ vti Imperatores optimos decebat, ac strenuissimos eiusmodi rationem, cuiusmodi exposuimus, in milite deligendo, eodemq; fingendo, & probando tenuere: Quippe minime enim ignorabant, regiam amplitudinem, & prudentiam, modum hunc maximè decere, eundemq; ad subiectorum animos pręsertim gentilium, & popularium summa chari-

tate &

tate & beneuolentia, perpetuo obstringendos, mirum quantum aptum esse, & appositum : nam quum suis in animis hoc sibi milites infixerint, ducem ipsum omnia & facere, & perpeti, non minus ipsorummet gratia, quàm proprij compendij, aut nominis ergò, nũquam nec bellantes, nec male patientes, animos despondeant, quin hilarè, & libenter omnia ei suggerant ipsasque animas, & sanguinem pro eodem effundant, ne dum bona, & pecunias. Cæterum vt rationem hanc tandem concludamus, necessarium esse affirmamus, regem pariter, ac subiectos cum animis suis hoc reputare, quod sicut in illa ciuitate, quæ legibus suis regatur, & libertate fruatur, communis institutio, & salus, ceu ciuitatis vita, in principum mentibus non vnis quidem illis, sed pluribus distributa, fereque dispersa est, ita & hic, altero quodam modo longe illo quidem meliori, & efficaciori, in vnica duntaxat regis ipsius mente, subiectorum institutio, & salus insita, & infixa est, quodque illa incolumi, & constanti, cætera omnia rectè, & ordine procedunt. Hac reputatione nonnulli, à conferenda in prælijs manu reges deterrent, dumque acies concurrunt, eminus, atque in tuto consistere eis suadent, haud enim æquum censent publicum decus, atq; vniuersorum salutem, vnius Regis anima, belli casibus exposita, in discrimen esse agenda, quippe quacunque clade accepta vel quam pluribus desideratis (id quod etiam nos dicebamus) haud magnopere regnum læsum iri, modò Rex ipse restet incolumis. Confirmant hoc Adrasti exemplo, eoque illustri : hunc enim aiunt, cum malè ad Thebas gesta re, solus inde euasisset, atque incolumis restitisset, haud multo post bellum cum Thebanis renouasse; contra vero si quid Regi incommodi accidat, aut reflante fortuna, in fraudem aliquam ipse incidat, tunc Remp. omnem pessum ituram, id quod Cyro iuniori accidisse memorant. Verum enimuerò vtrum sic, an secus fieri hoc debeat, & deceat, temporis momenta, & fortunæ vis, ac prudentis viri in re præsenti consilium, verius, ac certius dijudicare poterunt, quàm instituta hæc à nobis disputatio, præsertim cum Poëta, & manu promptum, iuxta, & consilio validum Agamemnonem fuisse affirmet. Quoniam verò militaris natio ingenio plerunque elato, & turbido est, atque ad superbiam, & auaritiam declinato, oportet regem vtraque tempestate, belli inquam, & pacis, ita cum eis se gerere, vt neque blandè, neque humiliter eos accipiat, quin seuerè, & magnificè, atque vti suam maiestatem decet: Et verò sicuti Persæ, quosdam è regijs ministris regis oculos no-

minabant

minabant, atque alios fortasse aures, itidem & regē optimum oportet eos, qui sibi adstant, ita omni tempore comparatos habere, vt multorum oculorum, multarumq; aurium, & manuum, & pedum, vsum assidue, prolixeque sibi exhibeant, ipsum verò eiusmodi sese (vti diximus) eis exhibere, vt nihil quicquam vel adulatione, vel timore adductus faciat patiaturve: Nam qui sibi hoc in animo infixit vt verè regnet, non autem vt Tyrannum se se exhibeat, nihil prius, aut fortius aget, quàm vt iustitiam, & æquitatem colat, omnibusq; tum dictis, tum factis eximiam animi celsitudinem præ se ferat. Mars enim (aiunt) Tyrannus est, lex autem omnium domina & regina, iuxta Lyrici sententiam, præterea Homerus eos reapse reges esse existimat, non qui visceribus miserorum, atque atro sanguine vescuntur, sed qui iure, & legibus à Deo acceptis, hæc tuentur, & seruant: Idem Iouis familiarem appellat, non qui omnium esset iniquissimus, atque immanissimus, sed qui ęquitatem imprimis, humanitatemque pręstaret. Quanquam haud omnino sat est eiusmodi sese regem vnum præstare, sed oportet etiam eiuscemodi illos exhibere, qui eum circumsistunt. sunt verò ij, consiliarij, iudices, qui à libellis, prouinciarum ciuitatumq; præfecti, belli duces, tribuni, deniq; vniuersum aulæ ministerium, nempe, his legendis, probandis, corrigendis, facilè atque apertè cernere est ecquinam sit regis animus, quæque mens, denique quid de vniuersa regni administratione sperandum sit.

Iccirco itaque nos cum existimemus iam de studijs, atque institutis bellicis abundè esse disceptatum; ad pacis studia, & instituta orationem conuertamus, nāque duæ hę tempestates regiam potestatem videntur totam comprehēdere, & definire. Cardo autem quæstionis vertitur in modo illo reperiendo, quomodo Rex se aduersus subiectos gerens optimus habeatur, & laudatissimus, addemus præterea, & venerabilis. Et verò quæstio hæc in varias opiniones scinditur, propter illos qui in diuersa rapientes hæc, modum vtrinque excedunt; nam quidam, hominum multitudinem vituperantes, atque obterentes affirmant, populum esse turbam infirmissimā, hebetissimamque, & agitabilem maxime, præterea summe ingratā. Porrò alij beluam multorum capitum fingunt ingenti temeritate pręditam; atque hæc dicta, atque adeo maledicta, grauibus sententijs confirmant. Quoniam enim ita natus homo est (aiunt) itaque factus, vt sibi obsequundantem in vili habeat, in vili habentem suspi-

ciat, iccircò oportere legum conditores, principes, & reges rerumque potentes, tales populis leges imponere, quę ad morem acerbiorem vergant, potius quàm ad molliorem, magisque placabilem: atque iccirco perpetuis tributis vulgus fatigandum, vrbesque, & priuatas domos exhauriendum, vt in rebus necessarijs comparandis exerciti, deque victu quotidiano semper soliciti, compressos spiritus atq; humiles gerant animos, neque reb. vllis nouandis studeant, sicuti in superioribus disputationibus adnotauimus. Alij verò ex aduersum, homines nos natos meminisse debereque humanè, & benignè hominibus imperitare, neque per simultatem subiectos Echeti more lacerare, affirmantes minimè omnium principibus conducere, nec decere sæuitia, & crudelitate erga subiectos vti. Ita enim heros, atque iniquos dominos, in eos sæuire, qui ditionis suæ sunt: Namque sic mortales vniuersos natura esse comparatos, vt publicè, & priuatim assiduè labantur, & errent, quippe quibus neque lex, neque timor vllus tanti est, vt eos à flagitijs faciendis arceat, quippe cum neq; etiam mors hoc posit efficere; aut ergo morte validior excogitandus est terror, aut hæc frustra est, ecquænam tandē tam ferrea lex ferri (aiunt) poterit, aut terror tā vehemens obtendi, qui frę nos libidini indat, & dolori, quorum alterum quidem est malorum incitamentū, alterum à bonis auersio, quid porrò audacia, & formido, ambo inconsulti consultores? hisce accedit furor implacabilis, & fallax spes, quæ à rationis sensu disiuncta, & cum libidine coniuncta, nullum non graue facinus attentauerit, quamuis subitò. Oportet itaque Reges, ac ceteros humani generis arbitros, hisce affectionib. & perturbationibus cognitis, quæ necessitate quadam naturali in animis, atque ipsis etiam in corporibus, nonnullæ inhærent, insitæq;, vt verius dicamus, sunt, oportet inquam nonnulla peccantium flagitia, atque eorum qui haud extremè perditi sunt, iniquè facta videntes, interdum, nec videre, & audientes, nec audire, aliaque humano more persequi, & mediocriter punire, vtique monet Lyricus.

Manum mollem adhibentem, Vlceris os attrectare, Facilè quidem enim ciuitatē concutere, vel vilissimo cuique, at in sedem pristinam restituere difficile præsertim statim, nisi principibus Deus gubernator affuerit. Ceterum vt ad pauca redeam totamque rationem iam concludam, necessarium ei esse aio, qui sibi hoc assumpsit, vt omnino regnet, in homines illos, quorum malefacta corrigi

queant

queant, neque iusto asperius, neque inhumanius sæuire, illorum autem conatibus acriter resistere, quorum scelera, præterquam quod nullam medicinam admittunt, rem etiam publicam, & priuatam labefactant, itaque hosce insectari, itaque eorum audaciam frangere, vt nulla labes, nulla macula, neque in ciuitate, neque in regno, quoad eius fieri potest, resideat, quin totius Reipublicæ, quasi corpus sanum, atque incontaminatum permaneat; permanebit autem, si secundum hæc regni administratio eiusmodi fuerit, in qua nulla suspicio subsit, aut fiscos quocunque modò referciendi, aut cædes facile faciendi, aut denique vllius in subiectos simultatis, & odij exercendi, explendique. Quoniam vero moris eiusdem est, iniquos, & maleficos homines omnes, modis omnibus insectari, & vlcisci; & qui rectè faciunt, ac regem ipsum beneficijs afficiunt, splendidis donis, vt ait Pindarus, aggredientem remunerari, itidem oportet regem partem hanc diligenter ante curare, hoc certò scientem, quòd vbi præmia, & pœnæ rectè, & ordine procedunt, ac pro cuiusque merito distribuuntur, necesse est illic virtutem continenter exerceri, ac felicitatem in ęternum propagari, id quod signum illud propriè attingit, quod reges in primis sublatum spectare oportere, tractationem hanc initio ordientes dicebamus. At enim cum vix conuenire hoc posit, vt homo quispiam, qui solo more, eoque philosophiæ ignaro, superioris vitæ tempus exegerit, in hisce omnibus omnino collimet, vtique decet, subiectos regat, necesse prorsus esse videatur, designatum regem, philosophiam omnem mente & intelligentia comprehensam tenere. Nempè philosophia vna, artes omnes, omnesque virtutes complexa, modo rerum vsus ei adsit, sola potis est res humanas iuxta & diuinas ritè tractare, atque vtiliter regere: Rectè ergo dictum fuit, non prius hominum generi malorum modum, finemque statutum iri, neque felicitatem publicè, aut priuatim eis affore, quàm cum aut philosophi regnauerint, aut qui reges nunc numerantur, & dynastæ, philosophiæ studia plenè, & ingenuè celebrauerint, atque in hominum cœtibus excoluerint, inque vnum consenserint facultas ciuilis, & philosophia. Qui ergo aut rex designatus est, aut regnare iam incœperit, necesse proculdubio habet philosophari: Nam qui rex philosophari & didicit, & vult, id est proprio officio fungi, vt oportet, is oblatis belli casibus fortitudinem præstabit, simul cum sagacitate cōiunctā in pacis studijs iustitiam, ac magnificentiam, cum humanitate, & æquita-

te, denique vero sanctitatem aduersus Deos immortales pientissimo animo, & mente, in eorundem numē summa inclinatione propendente. Enimuerò hæc reapse Regia munia sunt, & heroica, & diuina. Ac de regia quidem facultate, eiusque comparandæ modis hæc sat sunto.

AT DE Sacerdotali, id quod tertium in quæstione positum initio fuerat nunc considerandum, huic pōtificialis quæ appellatur vti forma generi proprio subijcitur. Atqui de signo illo, quod sublatum spectat facultas hęc, non nulla in superioribus disputationibus attigimus, & asseruimus præmium hoc ciuibus illis esse tribuendum, qui cetera excellunt, quique probitate simul, & sapientia in hominum cœtibus principes numerantur. Decere enim dicebamus tunc, diuini numinis cultum, & venerationem eos homines suscipere, qui iam graues annis, molestis, ac laboriosis negocijs gerendis impares habentur; Veteres itaque illi, sicuti & alias curationes ad ciuilia pariter, & bellica munia pertinēte, Regibus permittebāt, itidē sanè, & hoc pietatis decus maximū videlicet & optimū: maximo tribuētes & optimo. Verūtamen quū tēporū cursib. regna in eā amplitudinē iā euaderēt, vt singularis homo tot tantaq; negocia, solus sustinere non posset, pontificatuum, & regnorum facta sunt diuortia, dignitasque pontificialis, ad eos est homines delata, qui secundum reges, omnium dignissimi habebantur & optimi. Argumētum longe euidens: Nam apud Aegyptios, qui cultu, & cerimonijs Dijs immortalibus adhibendis, ceteros mortales superare perhibentur, negant, hominem vnum singularem, eundem regemque, & pōtificem creari, quin discreta esse apud illos decora hæc. Quanquam nonnullis in Græciæ ciuitatibus postquam Regum pertesum, regium tamen nomen remanserit adhuc, vt solemnia sacra sanctè, & solemniter fieri possent, quod idem apud alias gentes etiamnum similiter seruari compertum habemus. At nos institutam rationem de integro reprehendentes, dicimus; vniuersæ sacerdotali curationi hoc esse propositum. Deorum immortalium numē venerari, & colere, omnique ope niti, vt sibi ante omnia placatum sit, Sacrificulo inquam ipsi, inde benigna in populum vniuersum mente, & voluntate propendeat, atque ad ignoscendum parato eis, qui in fraudes aliquas fortè, ita vt fit, inciderint, idque adeo bona ratione institutū est. Nam quum mortales homines Deorum immortalium naturā

vsquequaque bonam, ac prorsus intemeratam censeant, velintque ab ea beneficia accipere, atque idipsum etiam sperent, omni ope nituntur, quicunque sanè ex eis rectis sensibus incedunt, vt ad preces fundendas adeuntes, ad eorum similitudinem quoad eius fieri potest facti adeant, atque iccirco Eumæus aduersus Vlyssem.

Et delubra Deum subeam, atque altaria tangam
Sanguine fœdatis manibus.

Absurdum enim existimabat Eumæus virum sanguine, & cæde pollutum, atque omnino sacrum, & intestabilem, illuc aspirare, atque iccirco rectè dictum fuisse videtur, *A viro impurato neque Deum, neque virum bonum, dona accipere fas est.* Hinc ergò cædium, & ceterorum scelerum expiationes lustrationesque cum apud Græcos, tum apud Barbaros inuentæ, atque vsurpatæ olim sunt, quarum, quicunque scelerum affines homines, compotes euasere, audacter post hac petunt, precibus, quæ sibi bono futura esse sperauerint, quippe qui sese haud indignos iam censeant, quibus diuinæ opis, & gratiæ, conditio eadem pateat, atque ante admissum scelus patebat. Quanquam quidam vlterius etiam prouecti, nec rebus præsentibus contenti, vt euenta futurorum noscant, vaticinam famam exquirunt, & somniorum interpretationes, Delphos proficiscentes, Trophonij antrum subeuntes, Branchidas sciscitantes, denique quocunque gentium properantes, vnde aliquam diuinam prædictionem sese acceptum ire confidant. Verum enim vero quid nam tandem politicus de hoc, dico autem de rerum futurarum euentis, vtrum scrutanda sint, nec ne statuens, rectè statuisse videatur, post hac fortasse à nobis dicetur, interea autem hoc solum dicendum, qui ita animati sunt, vt rerum exitus diuinatione cupiant præuertere, videri istos sapientissimi Poëtæ præcepto aurem commodam nunquam præbuisse, huic scilicet.

Prudens futuri temporis exitum,
Caliginosa nocte premit Deus,
Ridetq; si mortalis vltra
Fas trepidat. hæc Pindarus

Quinam igitur sacerdotalis facultatis scopulus sit, in quem intuentes, eos omnes collimare oportet, qui rerum diuinarum curam cultumque suscepere, dictum iam est. Nunc autem de officio dicendū, deque instrumentis, & suppellectile, denique de omnibus ceteris, quæ

quæ curationi huic necessaria sunt hæc ferè omnia perpaucis carminibus complectens. Homerus ait.

quoniam placantur, & ipsi
Dij superi, quorum virtus, vis, robora vitæ
Omnia sunt nostris meliora, priora, sed illi
Placantur tamen officijs, sacrisq; litatis
Et precibus, votisq; eadem si iusta feramus
Ignoscuntq; malis nostris.

Hisce carminibus aperte cernere est quinam sit scopus quique finis sacerdotij, ait enim primum Deos esse placabiles, & flexibiles: inde verò modos addit, quibus nam modis, eos sibi placare, mentesque eorum flectere homines posint, & soleant, qui legum repagula trãsilierint, & flagitia fecerint. Igitur quicunque innocentia præditi sunt, & vacui à peccatis, ij sanè amici Deo sunt. Præstat itaque hosce, & tales in primis sicuti dicebamus cultum, & venerationem adhibere Dijs immortalibus, ac pro illis, qui tales non sunt preces fundere, numenque eorum propitiare, tum cantilenis, & hymnis, tum etiam omni musica ratione, & instrumentis. Iam si qui rationem hanc Deum propitiandi negent vllam in se habere vtilitatem, quin studium omne, omnemque diligentiam frustra esse, eiusdem vatis de ipsa hac iudicium considerent, qui ait.

Semper & assidue Diuum mortalia secla
Indiguere opis.

Atque hæc quidem munia eius sunt. Instrumenta autem prima Æditui, Sacrificuli, Legum interpretes, ac reliquum templi ministerium. Ab his Delubra, Septa, Luci, Altaria, omnis generis Vasa, Libri rituales, Indumenta, Prædia, & arua, quæ ita diuisa, & definita esse debent, vt ad victum necessaria eis hominibus abundè suppetant, qui sacris ritè peragendis continenter occupati sunt, sicuti etiam in superioribus disputationibus ostendimus, atque hæc omnia eis omnibus erunt communia, qui in hanc sortem, huncque in ordinem venerint. At restat nunc, vt de illo dicamus, qui horum omnium est Antistes, & Coryphæus, hunc si quis Pontificem summum appellet, neutiquam à vera eius nomenclatura aberrauerit. Namque hic diuinæ curationis architectus, atque vniuersi cultus magister, eius autem scopulus, & si haud prorsus idem atque sacerdotum aliorum, haud

tamen

tamen ita ab eo est diuersus, vt omnino censendus sit alienus, quid verò intersit ex vtrorunque officijs facile est intelligere, nam prӕterquam quod summus hic sacerdos, in placando, & propitiando Deorum immortalium numine pariter, ac ceteri laborabit, ac multo etiam vehementius, eius prӕterea partes fuerint, de solemnibus sacris, solemniter peragendis, leges commodas ferre, eisq; latis prouidere, vt omnes tam priuati, & singulares homines, quàm principes, & magistratus, illas pariter seruent: vtique solemnia sacra Dijs fiant, matrimonia copulentur, mysteria agantur, quibus locis vsurpata antiquitus sunt, ludique, & dies festi celebrentur, & mortuis iusta tribuantur prout eӕ sanxerint, & iusserint. Atque hӕ partes primӕ huius sunt. Poximӕ vt sacerdotum natio talis semper esse comperiatur, qualē olim oportere esse dicebamus. Is igitur cum minoribus Pontificibus, ac ceteris, quorum curationis sacrӕ res sunt, quique in collegio eodem numerantur, in eum, qui in sortem sacerdotij venerit, acriter inquiret, nec eum ante comprobabit, quam integrum vitӕ, & sceleris purum cognouerit, eoque matrimonio prognatum, vt ab vtroque genere, omnis labes absit, tum cędis, tum ceterorum turpium facinorum, quӕ tota genera; & familias inquinant, infensasque dijs immortalibus perpetuo reddunt: Ceterum omnia hӕc piè & pręclarè disposita fuerint, diuinaque maiestate condignè, modo, id quod est omnium primum, & prӕcipuum, quodq; alia omnia huc pertinentia in se continet, vera, & certa ratione inueniatur, inuentumque in apertum proferatur, est vero hoc, Diuinӕ naturӕ cognitio: cui quidem homines illos, qui temperantia, iustitia, pietate antecellunt seruire necesse est. Ante verò quam hoc ratione certa comprehēdatur, nefas est, aut philosophari, aut leges vllas ad rem diuinam pertinentes sciscere; namque hoc ante experiri stulti certè, atq; arrogantis hominis est, nedum Politici, aut Theologi, aut Pontificis Summi. Atque ideo necesse est hac de re fusius aliquanto disserere. Poëtӕ itaq;, ac de antiquis quicunque, aut fabulas, aut picturas edidere, turbida superstitione, & miraculis fidē omnē excedentibus omnia nobis referta tradidere. Nam quum à Phrygibus AEgyptijs, Thracibus, ceterisque alijs Barbaris gentibus maiores nostri ceremonias, ac cetera rei diuinӕ instituta accepissent, eaque omnia vera sanctaque censerēt, patrijs, sibique solemnib. admi-

scuere,

ſcuere,ex quo euenit, vt temporum curſibus, neque adeo longis, multiplices Deos Græcia veneraretur,&Dęmonas,ac dum ſuis,aut nouos aut aligenas admiſcet,ingẽs ſuperſtitio in eã inuaſerit,& ceremoniarum & religionis confuſio. Ille enim inclytus Orpheus, ille inquam qui myſteria Athenienſibus demonſtrauit, Corybantas, verbigratia, inuexit,alter quiſpiam Curetas,alius Telchinas, & Dactylos Idæos,Alius porrò Metragyrtas, neſcio quos.Denique omnigena Deûm, & Dæmonum monſtra, quæ vel memorare etiam viro philoſopho nefas. Quid quod præclarus Heſiodus, vt quæ fabulæ ætate ſua de Dijs ferebantur, decenter abſolueret,carminiſq; lepôre authoritatem eis adiungeret, Deûm ipſorum genituras, bella, pugnas, exilia, ſeditiones, denique innuptas nuptias, enormi impudentia vſus, carminibus tollenda ſuſcepit. Ergo vatis iſtius ſponte,induſtriaque didicimus,ecquis quem Deum genuerit, quoq́ue modo quaq́ue in terræ mariſúe, aut cæli regione, quæque quemque mater pepererit. At enimuerò Homerus horum omnium anteſignanus,quiq́ue vatis nomenclaturam ſibi vendicat, & ſi multa, eaq́ue perabſurda, communemq́ue hominum exiſtimationem exuperantia, & fidem,præſertim de tribus illis Staturni liberis prodiderit,quoque modo vniuerſitatem hanc hæreditario iure, ac more familiæ herciſcundæ inter ſe diuiſerint,lepidiſsimis carminibus fecerit. Idem tamen videtur nonnunquam poëtica quadam crapula(vt ſic dixerim)edormita,& exhalata reſipiſcens, ſeq́ue ipſũ colligens,quædam haud omnino inepta,de natura diuina, ænigmatibus ea inuoluens cantare, quæque, & quàm grandis ſummi Dei poteſtas ſit innuere.Ipſum enim Iouem, quaſi in ſcenam inducens, fingit iubentem Deos ceteros auream cathenam cœlitus aptantes, omneſq́ue mares iuxta ac fœminas eam detorquentes, periculum ſuarum vnius virium facere. Aenigmate hoc vates anſam nobis offert dignoſcendi, quam probè intelligeret, quæ, & quanta huius mundi Imperatoris,ac temperatoris Dei eſſet potentia,&virtus exiſtimanda. Porrò autem quod immortalis,& ſempiternus,non ipſe modo ſit, ſed tota eius familia, hoc etiam expreſſe docuit cum dixit,

Nam priuata dolore omni,priuata periclis
Ipſa ſuis opibus pollet.

Quid quod rebus noſtris diligenter eoſdem proſpicere, piorumq; & impiorum rationem habere,idem oſtendit,cum ait.

Nec facta impia fallacium hominum cœlicolis placent.

Cui etiam ſententiæ, & Pindarus adſtipulatur, quum ſenem illum ſapientię pręſidem in ſaltibus Pelij morantem inducit, vnum duntaxat Saturnium venerari, ſuadentem Achilli, ceteros poſt habere. Atque hæc ea ſunt, quæ poëtica natio obſcuris, de more, vera inuoluens, nobis minoribus, de Dijs immortalibus, & eorum religione, & veneratione facta, tradidit. Veruntamen minimè omnium decet, ciuitatisque & legum conditorem Deorum immortalium cultum, & Antiſtitum munia ad amuſsim hanc exigere, dico autem poëtarum, & fabulatorum, quin veritatis ſemitam ſummo ſtudio, & induſtria exquirere, ac cætera omnia, quæ huc contendunt, indagare, vt quæ opus ſunt perceptis, & cognitis, in omnibus valeat collimare.

Neque enim leuia, aut ludicra petuntur
Præmia.

Ingens igitur Politico ingruit neceſſitas, vt modum reperiat illum, quomodo pars hæc, quæ pietatem & religionem continet, reliquæ ciuitatis inſtitutioni, conuenienter reſpondeat, namque parte hac decenter, & appoſitè ab eo conſtituta, & confirmata, præmunitur iter legum conditori, ad eam ipſam legum repagulis vallandam, & in æternum, vt ſic dixerim, roborandam & ſtabiliendam.

Iam quidam è noſtris maioribus de rebus his ſic explicauit. Nam quum de natura Deorum immortalium agens, veram certamque rationem à primo inſtituiſſet, multaque haud certè inepta argumenta de Theologia collegiſſet, neceſſaria pietatis ac religionis fundamenta ieciſſe videri poterat, niſi longius orationem prouehens, quodam conſuetudinis æſtu abreptus, doctrinam, legumq; compoſitionem, bene ſemel inſtitutam, æque ac vulgares homines peruertiſſet, inque eam deflexiſſet, quæ & Politicum, & Legiſlatorem, veram pietatem profitentem, vſquequaque dedeceret. Iouem enim, & Iunonem in medium adduxit, Dæmonaſque innumero numero, & Herôas hiſce adiunxit, atque hos non vno quidem è genere, vel vna ex familia, quin multiplici ſemine, vt poëticè loquar cretos. Quoſdam enim fecit æthereos in hypeccaumate, quod dicitur ſublime habitantes (namque ſolemne homini eſt, quod nos hypeccauma nominamus, ſemper æthera appellare, diuinum verò corpus ignem) alios præterea aëreos, alios, vt ait Empedocles, humoris alumnos, fontanos ſcilicet & maritimos & fluuiatiles, deniq; etiam

ſub terris abditos. Iſte igitur, quum Theologiæ fundamenta, eiuſque puræ vti diximus, & ſinceræ, iecisſet hanc ipſam, ſuperſtitione vſitata, ac per longum tempus deducta admiſcens, ſtatim perturbauit, ac pene, vereque ante dictis fidem, atque authoritatem dempſit, iſtos omnes venerari iubens, legeque, talium numinum cultum, ac venerationem ſanciens. Addidit præterea Iocinoris naturam ſic ſplendidam, vt eſt, à Deo eſſe procreatam, vt vates, & extiſpices inde facile poſſent, *indicia occultæ diuûm mentis* (vt ait Lyricus) *perquirere*. Idque adeo extis adhuc ſpirantibus licere, ſpiritu extincto non licere. Verum enim vero nos quæ diuerſa ab his fuerant antiquiora habentes, in omnibus à nobis inſtitutis tractationibus perficiendis, à Poëticis fabulis abſtinuimus, ac veræ, eidemq; fundatiſſimæ Theologiæ innixi ſumus. Namque dum naturę arcana ſcrutaremur, apertè oſtendimus, Deum & naturam rem nullam fruſtra, neque attentare, neque efficere, vtique exiſtimatio hæc firmè, & ſtabiliter in hominum mentibus infixa inſideret, inhæreretq;, rerum quæ ſunt omnium primordia, & cauſas indagantes, omni ope nitebamur, res illinc deductas rerumque ipſarum euenta, ſuis primordijs, & cauſis, & communiter, & propriè, quæque ſubiungere, atque ordine & modo, humanis mentibus eadem aptare, eatenus hæc ſcrutando prouehentes, quatenus ad rerum omnium Principem ſupremumque Imperatorem perueniremus, atque huic ipſi corporum animorumque cœleſtium productionem, & conſeruationem, vnà cum eis reb. quę ortu & obitu permutãtur, acceptã referremus, atq; in extremo epilogũ hunc adijceremus. Quoniã mundi, & rerum, quæ mundo continentur, ea eſt natura eaque conditio, vt turpiter, & flagitioſè gubernari horreant, neceſſe omninò eſt principem vnum, vnumque Imperatorem eſſe, cuius quidem certè opus, officiumq; immortalitas eſt. Porrò autem, quod ipſe idem reb. noſtris omnib. conſulat, nec vulgari ſane modo conſulat, hoc in eis diſputationibus, quæ de felicitate habitæ à nobis ſunt, definiuimus, atque adiecimus. Naturam illam optimam, & præſtabiliſſimam eo hominum genere in primis delectari, qui ad eius ſimilitudinem atque imitationem facti ſunt. Sunt verò hi ſapientiſſimi & optimi, quique plurimam vitæ partem in mente, & intelligentia excolenda conterentes atque ob hoc Deo amiciſſimi euadentes, nulla deſiderant vaticinia, nullam prædictionis famam anxiè exquirunt, ac multò etiam minus ſomniorum miſſionem, atque interpretationem, quippè qui

ſe ſe

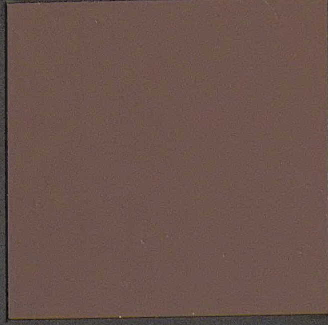
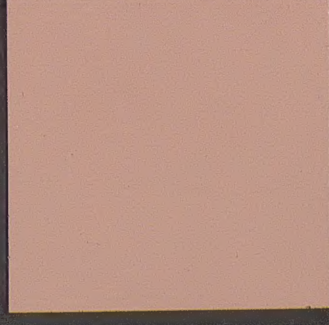
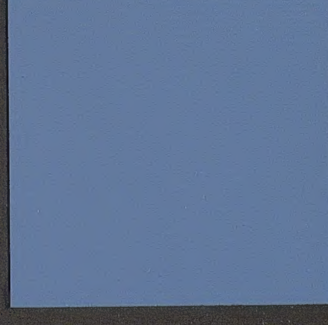
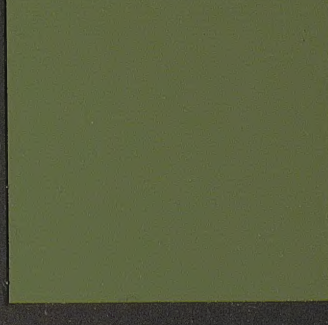
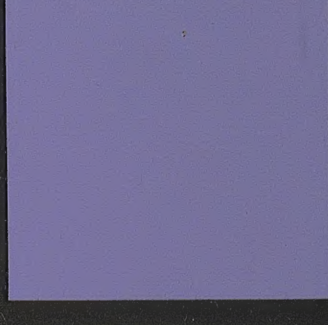
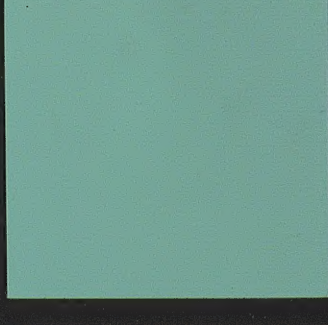
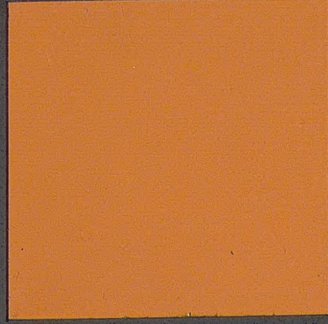
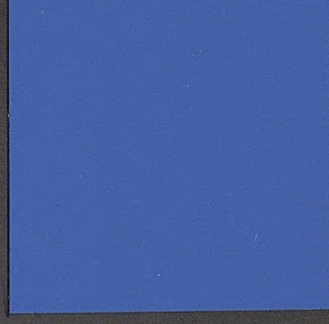
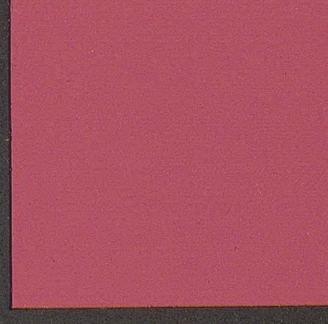
ſeſe totos ei illi commiſerint, & dicauerint, qui bonorum omnium largitor eſt, nempè intellectui, & menti. Quæ igitur de cultu, & veneratione numinis diuini, & de pontificatu maximo, tota denique pietate, ciuili philoſopho diſſerere fas erat, quæque ad ciuitatem ritè inſtituendam, & temperandam pertinere neceſſariò omnes faterentur, qui rerum diuinarum iuxta & humanarum naturam, rectè & ingenuè exquirere ſatagunt, hæc atque huiuſmodi ſunt. Iam ſi quis (id quod credibile, atque adeò neceſſarium eſt) multa his deeſſe exiſtimet, qui legum conditor hiſce inſiſtet monumentis, quæ à nobis relicta ſunt, ea facilius poterit, & ſupplere, & interpolare. Denique quæcunque ad felicitatis ſcopum contendunt, legum conditione expedire, præſertim cum diuinam illam poëtæ hortationem in memoria habeat.

Telemache at tu iam nunc per te ſapere aude,
Fata viam inuenient reliquis, nam non ſine diuûm
Numine tanta paras.

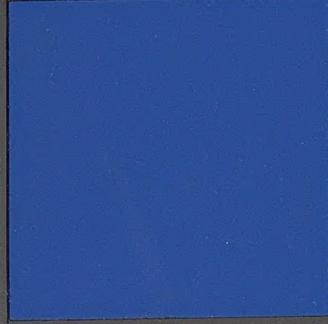
LIBRI X. POLITICORVM FINIS.

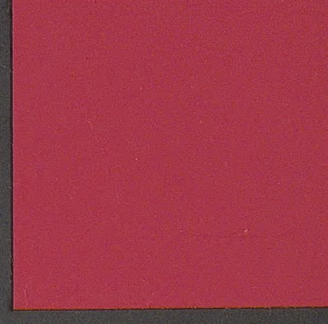
LAVS DEO, HONOR ET
GLORIA.

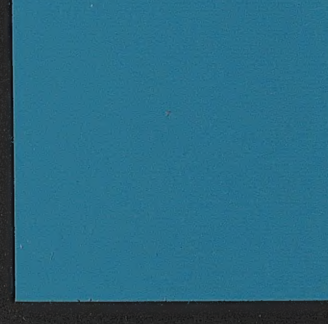
SEPVLVE
POLITIC.
ARIST.

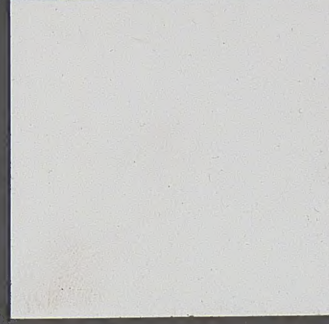
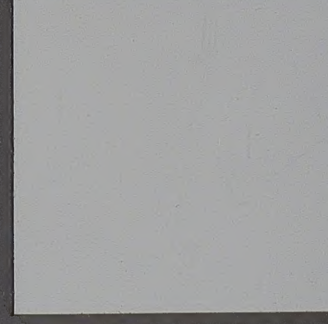
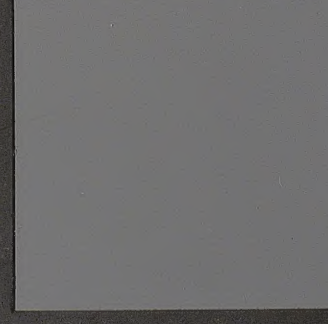
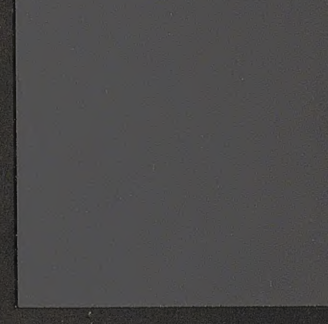

colorchecker CLASSIC
calibrite
mm